Gérard de Nerval

Călătorie în Orient

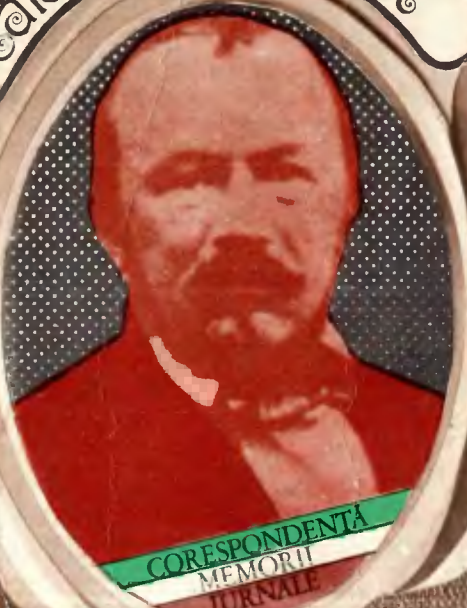

univers

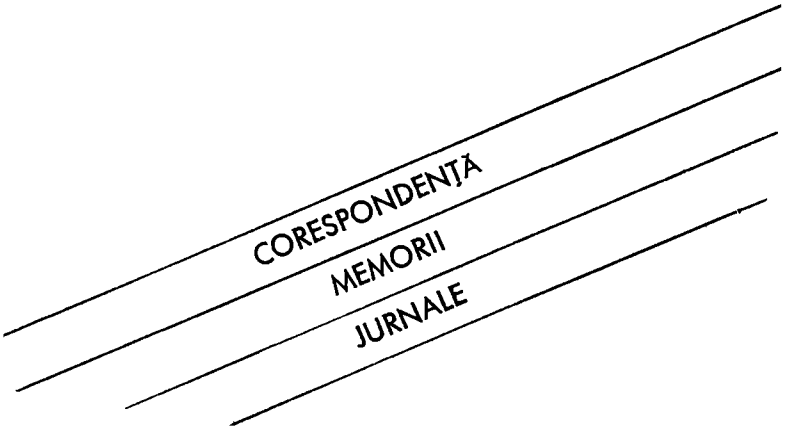
CORESPONDENȚĂ
MEMORII
JURNALE

GÉRARD DE NERVAL

CĂLĂTORIE ÎN ORIENT

Traducere, prefață și note de
MICAELA SLĂVESCU

1977

UNIVERS

Coperta de *Péter Pusztai*

Gérard de Nerval
VOYAGE EN ORIENT
din O*euvres*, tome second
Paris, Ed. Garnier Frères, 1958

PREFAȚA

Pentru Nerval, mai mult decît pentru orice alt peregrin al vremurilor trecute, călătoria se dovedește experiență existențială înnoitoare, benefică în cel mai înalt grad. Totodată împlinire și anulare, realizare a scopului mărturisit, a țintei desemnate, dar și spulberare a fantasmelor, iluziilor și închipuirilor, călătoria, dezrădăcinîndu-i efemer mintea și trupul, smulgîndu-i-le din confortul rutinei, prefigurare a încremenirii fatale, îi răscolește conștiința, îi stimulează strădania, îi crează climatul prielnic creării. Dincolo de pitoresc, insolit sau inedit, cutreierînd Europa contemporană și Orientul străbun, Nerval își caută exorcizarea fantasmelor și confirmarea universului poetic.

Simulînd transcrierea fidelă a unor impresii și trăiri imediate, folosind tiparul scrisorii-discurs la persoana întîi pentru a sublinia caracterul personal al aventurii spirituale, Călătoria în Orient *pare a urmări evocarea autentică a unor locuri deosebite după care tînjesc cei ce nu au avut prilejul să depășească granițele înguste ale urbei natale și le cunosc doar prin intermediul altora. Pornit cu diligența din Paris, Nerval străbate în goană Franța, apoi, cu aceeași repeziciune neastîmpărată, Elveția; se oprește un timp la Viena, își reia brusc drumul către sud,*

trece prin cîteva insule din arhipelagul grecesc, prin Cythera între altele, închinată zeiței dragostei, și debarcă la Cairo unde se stabilește o bună bucată de vreme, închiriind o casă, tocmind slujitori și cumpărînd o sclavă-soție. Ajunge, pe calea apelor, în Liban, unde se bucură de ospitalitatea unui șeic druz și cade în mrejele iubirii. Se logodește, pare a prinde rădăcini în țara străină, dar, punînd pe neașteptate capăt romanței înfiripate, se refugiază la Constantinopole unde asistă la serbările prilejuite de Ramazan. De acolo se va întoarce în Franța, Călătoria *încheindu-se abrupt cu o povestire în stil voltairian, preamărire a toleranței universale.*

Atîta doar, că realitatea nu prea corespunde cu cele așternute pe hîrtie. Călătoria *nu este nicidecum jurnalul unei peregrinări, ci o operă elaborată, construită și structurată cu grijă. Cuprinde elemente din două călătorii ale autorului: o ședere la Viena în iarna 1839—1840 și o călătorie prin Orient în 1842—1843. Aventurile relatate foarte scrupulos în aparență nu l-au avut, de cele mai multe ori, pe Nerval drept erou: nu el și-a cumpărat o sclavă la Cairo, ci un cunoscut de-al lui; nu s-a logodit cu nimeni la Deir-Khamar, și zadarnic s-a străduit Maurice Barrès să regăsească prin munții Libanului urmele gingașei* akkale-siti, *vie doar în închipuirea lui Nerval. Povestirile înserate în cele patru mari secțiuni ale cărții nu pe meleaguri străine le-a auzit și pentru a le cunoaște nu a avut nevoie să se cațere în vîrful piramidei, să pătrundă într-o închisoare de stat ca să stea la taifas cu un șeic druz răzvrătit, și nici să zăbovească mai multe seri de-a rîndul într-o cafenea din Stambul.* Călătoria, *publicată în 1851, nu este o operă spontană, scrisă în fuga condeiului, ci a rezultat din contopirea creatoare a numeroase cronici apărute în săptămînalul* La Silhouette *din 1849.*

Împletire insidioasă de real și imaginar, deci; cu temeiuri erudite și surse livrești nenumărate și neașteptate (scriitori și istorici antici și moderni, Apuleu alături de Byron, Pausanias fraternizînd cu Goethe, lucrări fundamentale de filozofie și doctrină religioasă, Biblia și Coranul, parafrazate, interpretate, ba chiar satirizate); iar mai presus de orice, plăsmuire poetică perfectă, univers la scară cosmică, ordonat în funcție de o mitologie proprie, sîmbure fecund al operei nervaliene. Călătoria *este o sumă, a cărei bogăție nu se dezvăluie decît treptat, ascultînd doar de legile adevărului poetic.*

Treptat, pentru că este structurată ca însăși calea cunoașterii, lungă, anevoioasă, înceată. Și nu are capăt sau deznodămînt, ci doar halte sau opriri, nefiind o lume, o scenă a iluziei, ci viață adevărată, pămîntească, al cărei capăt nu poate fi decît moartea cea fără de întoarcere. Cale anagogică, șerpuită, cotită, numai suișuri și coborîșuri, prefigurînd izbînzi și înfrîngeri, dar unde locurile de popas se află pe culmi, în vîrf de munte sau de piramidă, iar adăstările mai lungi în orașe, aglomerare urbană, sau cetate, la Cairo, Beirut, Deir-Khamar sau Constantinopole, orașul fiind centrul către care totul aspiră și de la care totul pornește.

Călătorul utilizează toate mijloacele de locomoție, trenul, rapid și zgomotos, ce exclude reculegerea și cugetarea, diligența și poștalionul, vaporul și corabia, djerma sau canjea. Bate drumurile și străzile orașelor cu piciorul, călare pe cal, catîr sau măgăruș. Iar zborul, necunoscut la acea epocă, este înlocuit prin vis, închipuirea făcîndu-l pe Nerval, pe el sau pe cei ce-l reprezintă, pe Adoniram spre pildă, să străbată văzduhul pe rafale sau adieri de foc, să pătrundă pînă în măruntaiele pămîntului, pînă în forjele kainite, tăinuite sub rocile muntelui Kaf: tot astfel, cu-

noașterea poate fi descoperită pe căi diferite, cu mijloace diferite.

Utimul reper geografic al călătoriei este insula Malta, loc neutru unde Nerval are de înfruntat o nouă carantină înainte de a-și putea relua nestingherit drumul spre „zîmbitoarea Italie" și spre Franța. Astfel se încheie cercul, mai bine zis ciclul rătăcirilor : aluziv, instabil, imperfect, închidere, terminus dar totodată deschidere, avînt spre noi porniri. Căci, la plecare, Constanța elvețiană, „pecete strălucitoare ce unește nordul Europei cu sudul ei, apusul cu răsăritul", prefigurase Constantinopole, „pecete misterioasă și sublimă ce unește Europa cu Asia" și, simbolic, fuziunea dintre două lumi, două universuri. Iar pe planul aventurilor mărunte, cotidiene, botezul apelor încercat de ataşatul de ambasadă, cel asemuit cu Buridan, aruncat în Sena din porunca reginei Marguerite de Bourgogne, care le deschide șirul, corespunde cu cel impus fostului paj al împărătesei Ecaterina a II-a, cufundat în valurile Bosforului după ce cunoscuse dragostea interzisă a unei sultane. Nici ataşatul, nici fostul paj nu-și pierduseră viața, ca Buridan, ci „renăscuseră", disponibili pentru noi trăiri, aventurile lor cunoscînd același sfîrșit-început virtual cu care se încheie Călătoria.

Astfel se profilează o teorie a dublului, a dualității (bine/rău) proprie ființei umane, a ambivalenței ei esențiale, complex și antitetic exprimată, ce se regăsește la toate nivelele cărții și în funcție de care pot fi interpretate semnificațiile implicate de rolul personajelor și al locurilor privilegiate, piramidă sau templu, insulă, peșteră sau munte, okel *sau cafenea, și de scenariile povestirilor. În sensul acesta, spre pildă, mișcării ascendente care-l duce neîncetat pe poet către piscuri spre cunoașterea lumii fizice materiale, îi corespunde o mișcare descendentă, de introspecție, vizînd cunoașterea universului său interior.*

dobîndirea înțelepciunii tolerante exprimată prin anecdota voltairiană finală. Evenimentelor vieții reale le corespund cele relatate în povestirile mitice, experiențelor și inițierilor lui Nerval călător, îndrăgostit și poet, cele ale lui Orfeu, Polifil sau Adoniram. Pe alt plan, ghidului real, sclifositului dragoman Abdallah, îi corespunde ghidul mitic, kainitul făurar Tubal-Kain; intermediarilor-inițiatori Yusef, vekilul sau khatbea *neamțul (nu întîmplător originar din Germania romantică îndrăgită de Nerval) întîlnit la Giseh; doamnelor Bonhomme din Cairo și Carlès din Beirut doica Sarahil; insulei Cythera insula Roddah etc. Iar Femeii mitice sub diferitele ei ipostaze de Mamă sau Iubită (zeiță antică luînd felurite chipuri: Isis sau Venera, regină sau sultană legendară: Setalmulk, sau Balkis) îi corespunde femeia reală, vieneza blondă și simplută, apoi sclava javaneză Zeynab, misterioasă și fermecătoare la început, în realitate egoistă și frivolă, precum și Salema cea grațioasă și cuminte,* Călătoria *situîndu-se astfel în primul rînd sub semnul Iubirii. Al Iubirii ce urmează să se concretizeze prin căsătorie: „devreme ce este stabilit că nu există decît două feluri de deznodăminte, căsătoria sau moartea, să urmărim cel puțin unul dintre ele...“ Al Iubirii urmărite, fugărite de poet de-a lungul periplului său, așa cum o făcuse și-avea s-o facă în tot timpul vieții, care-i scapă neîncetat, la care renunță melancolic sau mînios, cînd înțelege că așteptările i-au fost înșelate. Nălucă veșnică, iluzorie, schimbătoare, topindu-se în mister sau căpătînd o cruntă, grotescă realitate. La Viena fetele cu cosițe bălaie se dovediseră prea copilăroase și superficial disponibile, preocupate de mici și meschine comodități materiale, lipsite de orice avînt mistic. În Grecia, în treacăt, la Cairo mai pe îndelete, încercase să ridice vălurile discrete și pudice ce mascau siluetele și sufletele. Se luase după*

alaiurile de nuntași, cutreierase labirinturile străzilor, pătrunsese în fel și fel de case, aventurile soldîndu-se cu rîsete ironice, cu indiferență resemnată sau cu amărăciune. Nerval nu caută aventura ci căsătoria, trăinicia, permanența. Căsătoria care împlinește menirea omului, întregindu-l, și de care leagă noțiunea de casă, de cămin, refuzată celibatarului hărăzit instabilității, neliniștii, insecurității. Dar, oricît se străduiește, încercările lui dau greș. Idealul năzuit este prea departe de realitate, prea ambițios. Eternul feminin *rîvnit nu se poate întrupa decît în imaginația lui de poet, în cuvinte creatoare de fantasme și sugestii pentru că, numai desenînd sau modelînd contururi și viziuni abstracte, poate satisface toate exigențele minții sale însetate de absolut. Nici sclava Zeynab, făptură exotică, stranie și atrăgătoare, dar cu trecut întinat și minte opacă, nici frumoasa Salema nu pot corespunde unor cerințe atît de ambițioase.*

Conștient de eșecul căutării, de neputința realizării sale ca om alături de femeia iubită, Nerval își propune, în final, alt țel, acela hărăzit creatorului, pe care și-l închipuie, conform canoanelor romantismului, totodată ales al firii și revoltat împotriva lumii înconjurătoare, și-l întruchipează în miticul arhitect Adoniram, din neamul blestemat al lui Kain.

În calitatea sa de kainit, revoltat împotriva tiraniei lui Adonai, Adoniram, copil al focului, se opune lui Soliman, copil al țărînei și minte timorată, slujitorul unui Dumnezeu crunt. Ființă deosebită în care s-au întrupat totodată răzvrătiții Lucifer și Kain, Lumina și Întunericul, puteri esențiale ce nu se opun, ci paradoxal se completează, săvîrșind acea unitate demult pierdută din vina Hevei, Adoniram este, ca orice erou romantic, singuratic, „sumbru" și „misterios", pradă unei neînvinse melancolii. Este blestemat aidoma oricărui creator prometeic. Dar privi-

legiat mai presus de ceilalți oameni. Poruncește unei lumi infinite de muncitori și artizani, făuritorii adevărați ai planurilor îndrăznețe concepute de mințile kainite, prin mîinile cărora se făptuiesc operele mari, singurele ce-l pot înfrunta nepedepsit pe Iehova. Ei sînt cei care, în Yemen, și din porunca monarhilor hemiariți, din aceeași stirpe a focului ca Adoniram, răstoarnă legile firii, clădind rezervorul de apă de la Mareb ce transformă deșertul într-o cîmpie roditoare ; ei durează templul colosal închinat lui Iehova, operă neasemuită dar care aduce pieirea regatului. Adoniram le cunoaște puterea, așa cum ajunge s-o cunoască și pe a lui, după ce va fi coborît în măruntaiele pămîntului (= în străfundurile eului său, a conștiinței sale) și-și va fi aflat astfel adevărata obîrșie : focul, element primordial, dătător de viață, opus frigului pietrificator, singurul în stare să opereze mutații și preschimbări benefice. O cunoaște și o respectă, înțelegîndu-le rostul și cunoscînd că „mărirea-i e în taină legată de aceștia". Visează înfăptuiri colosale, respingînd conceptul de artă-imitație cu valoare artizanală, rece și nesemnificativă, năzuind înfăptuiri mărețe, simbolice, însuflețite de o imaginație vizionară ce pătrunde tainele universului, intuind parcă cuceririle secolelor viitoare.

Călătoria *lui Nerval se deosebește deci cu mult de cele ale înaintașilor și contemporanilor, oferind o sinteză atît a gîndirii sale cît și a preocupărilor vremii. Fiu spiritual al veacului al XVIII-lea de la care a moștenit aplecarea spre erudiție, minuțiozitatea cercetării dar și filonul de gîndire iluministă, Nerval nu este mai puțin un romantic, urmărind în evaziune și înstrăinare leacul neliniștii sale melancolice, îmbinînd însă căutarea zărilor noi cu investigarea propriului său univers interior și stabilirea crezului său poetic și moral. Spre deosebire de un Volney, des*

citat, pedant și greoi, de un Chateaubriand sau Lamartine, lirico-exuberanți, îngenunchiați în fața ruinelor cu patetice efuziuni poetice, Nerval, știe să dozeze subtil și atrăgător ironia și entuziasmul, neliniștea și seninătatea, parodia și admirația, justificînd concluzia unuia dintre cei mai competenți exegeți ai săi Léon Cellier : „...toți cei ce îndrăgesc în astă lume Poezia, Visul, Miraculosul, Muzica, Amintirea, Jocul, Fantezia, Duioșia, Libertatea, Luminile orașului și Pădurea întunecată, Umorul negru și Dragostea nebună, cei ce trăiesc într-un univers de semne și cei cărora le-a fost hărăzit, după fericita expresie a lui Baudelaire «sensibilitatea imaginației», își găsesc limanul în această operă fermecătoare și profundă. Căci această operă de proporții reduse se situează în acel loc privilegiat unde a bătut, întotdeauna, o inimă de bărbat/om".

MICAELA SLĂVESCU

INTRODUCERE

UNUI PRIETEN [1]

SPRE ORIENT

I

Drumul pînă la Geneva

Nu știu dacă au să te intereseze peregrinările unui turist plecat din Paris în toiul lui noiembrie. Este doar un pomelnic de întîmplări destul de anoste sau neplăcute, o descriere searbădă, un tablou fără orizont, fără priveliște, în care nu pot folosi cele trei sau patru *vedute* din Elveția sau din Italia știute dinainte de plecare, dar nici visările melancolice asupra mării, poezia nedeslușită a lacurilor, *studiile* alpine și toată acea floră poetică a ținuturilor îndrăgite de soare, care trezesc în sufletul burgheziei pariziene atîtea regrete amare că nu-i este dat să călătorească mai departe de Montreuil sau Montmorency.

Treci prin Melun, Montereau și Joigny ; iei cina la Auxerre ; nimic deosebit în toate astea. Dar închipuie-ți imprudența unui călător prea capricios ca să urmeze firul aproape drept al căilor ferate și care se lasă în voia întîmplării, adică a diligențelor mai mult sau mai puțin pline ce vor trece, poate, abia a doua zi ! Acest cutezător lasă să plece fără părere de rău diligența rapidă *Laffitte-Caillard* care l-a adus în fața unui meniu fix bine servit ; zîmbește de necazul altor comeseni, nevoiți să părăsească cina la jumătate, și cinstește liniștit cu trei, patru localnici care mai au un ceas de zăbovit la masă. Mulțumit de ideea lui, se informează și de distracțiile pe care i le poate oferi orașul, iar pînă la urmă se duce să vadă debutul

d-lui Auguste în *Buridan*[2], ce are loc în mijlocul unei biserici transformate în teatru.

A doua zi omul nostru doarme pe săturate și, cînd se trezește, *Generala* a și trecut. De ce să nu ia din nou diligența *Laffitte-Caillard*, ca în ajun? Prînzește: *Laffitte* trece, dar nu mai are loc decît pe banchetă, în spatele vizitiului.

— Mai aveți *Berlina* comerțului, spune hangiul, doritor să nu piardă un client atît de bun.

Berlina sosește pe la orele patru după-amiază, plină cu țesători care merg la Lyon. Este un poștalion foarte vesel în care se cîntă și se fumează cît ține drumul; dar duce deja două rînduri suprapuse de călători.

Rămîne *la Chalonnaise*.

— Asta ce mai e?

— Este decanul de vîrstă al poștalioanelor din Franța. Nu pleacă decît la ora cinci. Mai aveți timp să luați masa.

Argumentul este seducător; reținun loc și mă așez două ore mai tîrziu în cupeu, alături de vizitiu.

Omul este amabil; a mîncat și el la han de unde nu părea deloc grăbit să plece. De! Își cunoștea prea bine trăsura!

— Șefule, caldarîmul orașului e tare prost!

— Vai, domnule, că bine spuneți! Mulți din consiliul municipal nu se pricep nici atîtica... Li s-au propus șosele englezești, *macadam*-uri, pardoseli din lemn, așternuturi de pavele, dar dumnealor le plac mai mult pietrele, bolovanii de rîu, tot ce se poate născoci ca să hurduce mai rău trăsurile.

— Bine, șefule, dar acum mergem pe un drum bătătorit, și la fel de tare ne zdruncină.

— Domnule, nu-mi dau seama... Calul merge la trap.

— Păi, un singur cal?

— Da, da, dar mai luăm unul pentru suiș.

La popasul următor cobor și privesc atent ***la Chalonnaise***, acest monument din vremuri apuse. Era bună de pus la muzeu, alături de puștile cu durită, de tunurile cu ghiulele de piatră și de teascurile de lemn; *la Chalonnaise* este poate azi singura trăsură fără arcuri din Franța.

Atunci pricepi și ce are să urmeze: nu-ți vei afla odihna decît agățîndu-te din cînd în cînd de curelele de

sus ; vei lua, fără cal, o lecție de călărie la trap timp de treizeci și șase de ore, și în cele din urmă vei fi depus în bună regulă pe caldarîmul din Chalon, la orele două dimineața, pe una din cele mai grozave furtuni din toamna asta.

Vaporul pleacă la orele cinci dimineața. Prea bine. Nici o casă nu este deschisă. Să fim oare într-adevăr la Chalon-sur-Saône ?... N-o fi Châlons-sur-Marne ?... Ba nu, este într-adevăr portul Chalon-sur-Saône, cu treptele din pietre de rîu, de pe care aluneci plăcut către fluviu ; cele două vapoare rivale se mai odihnesc, unul lîngă altul, așteptînd să se ia la întrecere ; unul a reușit de curînd să-și scufunde adversarul.

Piroscaful începe să se umple cu negustori corpolenți, cu englezi, cu comiși-voiajori și cu veselii muncitori din *Berlină*. Toți aceștia au să coboare fluviul spre al doilea oraș al Franței ; dar eu mă opresc la Mâcon. Mâcon ? am trecut în fața lui acum trei ani, în timpuri mai fericite ; eram pe atunci în drum spre Italia, iar fetele tinere în straie aproape elveției, care-mi ofereau pe puntea vaporului ciorchini uriași de struguri, erau primele fete din popor frumoase pe care le vedeam de la Paris încoace. Într-adevăr parizianul habar nu are de frumusețea țărăncilor și muncitoarelor din orașele Sudului. Mâcon este un oraș pe jumătate elvețian, pe jumătate meridional, dealtfel destul de urît.

Mi-au arătat casa d-lui de Lamartine, mare și întunecată ; pe deal este o biserică frumoasă. O rază de soare a luminat o clipă acoperișurile netede, cu olane rotunjite, și a trezit pe ziduri cîteva frunze de viță îngălbenite ; promenada orașului, cu copacii desfrunziți, mai zîmbea încă sub această rază.

Poștalionul spre Bourg pleacă la orele două ; am vizitat tot ce se poate din Mâcon ; acum înaintăm încet prin cîmpiile monotone ale Bressei, atît de vesele vara ; ajungem pe la opt la Bourg.

Bourg merită să fie menționat mai ales pentru biserica lui de o încîntătoare arhitectură bizantină, dacă întunericul nopții nu m-a înșelat, sau poate de acel stil aproape renascentist pe care îl admiram la Sfîntul Eustațiu. Te rog să-l scuzi pe călătorul încă frînt de hurducăielile *Cha-*

lonnaisei dacă, din cauza întunericului, nu a putut face lumină asupra acestui punct.

Îmi studiasem bine itinerariul pe hartă. Din punctul de vedere al mesageriilor, al diligenţelor Laffitte, al poştei într-un cuvînt, urmînd drumul oficial, m-aş fi putut duce pînă la Lyon spre a lua de acolo diligenţa către Geneva ; dar aş fi făcut un ocol enorm. Cunosc Lyon-ul, şi nu cunosc ţinutul Bresse. Am luat-o, cum se spune, pe un drum direct... O fi şi cel mai scurt ?

Dacă jurnalul naiv al unui călător entuziast prezintă un interes oarecare pentru cineva care ar putea să devină şi el călător, află că de la Bourg la Geneva nu sînt legături directe. Dar fă un ocol de optsprezece leghe către Lyon, întoarce-te apoi cincisprezece leghe spre Pont-d'Ain şi vei rezolva problema pierzînd zece ore.

Este totuşi mai simplu să te duci de la Bourg la Pont-d'Ain şi acolo să aştepţi cursa de Lyon.

„Puteţi s-o faceţi, mi s-a spus ; poştalionul trece la ora 11, veţi ajunge la trei dimineaţa."

O droşcă soseşte la ora anunţată şi, patru ore mai tîrziu, vizitiul mă lasă în drumul mare cu bagaje cu tot.

Ploua puţin ; drumul se pierdea în întuneric, nu se vedeau nici case, nici lumini.

— Luaţi-o drept înainte, îmi spune vizitiul amabil. Cam la un kilometru şi jumătate veţi găsi un han ; au să vă deschidă dacă nu s-au culcat.

Şi poştalionul îşi urmă drumul spre Lyon.

Îmi iau geamantanul şi cutia de pălării..., ajung la han ; bat în uşă cu o piatră timp de un ceas... Dar odată intrat uit de toate necazurile.

Hanul de la Pont-d'Ain este un han ca-n basme. Coborînd a doua zi de dimineaţă, mă pomenesc într-o bucătărie uriaşă şi grandioasă. Frigări pline cu păsări se învîrteau la jar ; în cuptor se făceau peşti. În jurul unei mese bogate se adunaseră nişte vînători plini de viaţă. Hangiul era gras, hangiţa voinică, amîndoi foarte îndatoritori.

Am întrebat de cursa pentru Geneva. „Domnule, mi s-a spus, trece mîine pe la două." — „Vai !" — „Dar astă-seară trece curierul." — „Poşta ?" — „Da, poşta." — „A ! foarte bine."

Nu mai am altceva de făcut decît să mă plimb tot restul zilei. Admir hanul, o clădire din cărămizi cu colțuri de piatră de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea. Vizitez satul format dintr-o singură uliță, pe care se înghesuie vite, copii și țărani amețiți de băutură : — e duminică — și mă întorc de-a lungul rîului Ain, cu ape albastre, repezi, care pun în mișcare multe mori.

La zece seara sosește curierul. În timp ce-și ia cina, m-am dus în șopronul unde se afla trăsura lui, să-mi rețin locul.

Ce să vezi ! era un coș.

Da, un simplu coș agățat pe niște roți de trăsură, foarte bun pentru a încărca pachete și scrisori ; dar călătorul era transformat în simplu colet.

O femeie tînără, în doliu și înecată în lacrimi, sosise de la Grenoble cu acest vehicol nemaipomenit ; a trebuit să iau loc lîngă ea.

Neputința de a ne stabili o poziție fixă printre pachete, ne confunda inevitabil destinele : doamna sfîrși prin a-și potoli lacrimile, care aveau drept cauză un unchi decedat la Grenoble. Se întorcea la Ferney, locul de baștină al familiei sale.

Am vorbit despre Voltaire. Mergeam încet din cauza suișurilor și coborîșurilor nesfîrșite. Curierul își disprețuia prea mult careta ca să se urce într-însa ; mergea pe jos și dădea bici calului, care o lua uneori chiar pe marginea prăpastiei.

Ronul curgea în dreapta noastră, la cîteva sute de picioare sub drum ; se vedeau ici și colo printre stînci posturile grănicerilor, căci fluviul este hotarul cu Savoia.

Din cînd în cînd ne opream puțin în orășele sau sate în care nu se auzea decît glasul vitelor trezite de trecerea noastră. Curierul își arunca pachetele în mîini sau labe nevăzute și porneam din nou în trapul căluțului său.

Spre dimineață am zărit, din înaltul munților, o largă întindere de apă ce tăia zarea în depărtare ca o mare : lacul Leman.

O oră mai tîrziu ne beam cafeaua la Ferney, așteptînd trenul de Geneva.

Apoi, în două ceasuri, străbătînd cîmpii încă verzi şi o regiune încîntătoare cu grădini şi căsuţe vesele, am ajuns în patria lui Jean-Jacques Rousseau.

Bucătăria este destul de bună la Geneva şi societatea foarte plăcută. Toţi vorbesc perfect franţuzeşte, dar cu un accent care aminteşte vorbirea marsiliezilor. Femeile sînt foarte frumoase şi au aproape toate un tip de fizionomie pe care l-ai recunoaşte oriunde. Au, în genere, părul negru sau şaten ; dar carnaţia lor este albă şi de o frăgezime remarcabilă ; au trăsături regulate, obraji coloraţi, ochi frumoşi şi liniştiţi. Cele mai frumoase mi s-a părut că erau acelea mai coptuţe. Atunci braţele şi umerii lor devin minunaţi, deşi talia le este puţin cam groasă. Sînt femei care i-ar place lui Sainte-Beuve, frumuseţi *lakiste* [3] ; iar ciorapii albaştri pe care îi poartă acoperă cu siguranţă picioare foarte frumoase.

II

Ataşatul de ambasadă

Nu m-ai întrebat încă unde mă duc : dar parcă eu ştiu ? Am să încerc să văd ţări pe care nu le-am văzut ; şi-apoi în acest anotimp nu prea îţi alegi drumul ; te mulţumeşti cu acela care nu a fost năpădit de zăpadă, inundaţie sau hoţi. Povestirile despre inundaţii sînt, pînă acum, cele mai înfricoşătoare. Tocmai mi s-a istorisit una ale cărei împrejurări sînt atît de ciudate încît nu pot rezista plăcerii de a ţi-o povesti.

Un curier cu depeşe a trecut graniţa cu cîteva zile în urmă, în drum spre Italia. Era un simplu ataşat, mîndru foc să călătorească pe spezele statului într-o frumoasă trăsură de poştă, nouă, încărcată cu bagaje, şi avînd pe deasupra bani destui ; într-un cuvînt, un tînăr cu o foarte frumoasă situaţie : feciorul lui sta la spate, înfăşurat în paltoane.

Se lăsa amurgul ; în multe locuri drumul era străbătut de ape ; au dat de un şuvoi mai năvalnic : surugiul speră că-l va trece ca pe celelalte ; nicidecum, apa ia trăsura şi

caii încep să înoate ; surugiul nu-şi pierde capul, reuşeşte să-şi deshame caii şi dus a fost.

Feciorul sare de pe locul său, face două brase şi ajunge la mal. Între timp trăsura, nouă cum am spus, şi bine închisă, plutea liniştit la vale pe fluviul cu pricina. Dar ce făcea oare ataşatul ?... Preafericitul tînăr dormea.

Se-nţelege însă că s-a trezit de la primele zgîlţîieli. Privind situaţia cu sînge rece, a socotit că trăsura nu putea să mai plutească mult timp, aşa că s-a grăbit să-şi lepede hainele, a coborît geamul portierei, la care apa nu ajunsese încă, a luat depeşele în dinţi şi, fiind subţire, a reuşit să iasă din trăsură.

Pe cînd înota voinicește, slujitorul lui pornise departe după ajutoare. Astfel încît, ajungînd la mal, trimisul nostru diplomatic se pomeni *singur* pe pămînt şi *gol puşcă* ca primul om. Cît despre trăsură, ea plutea undeva, în vale.

După ce făcu cîţiva paşi, tînărul zări din fericire o colibă savoaiardă şi se grăbi să ceară găzduire. Nu locuiau acolo decît două femei, mătuşa şi nepoata. Poţi să-ţi închipui ce ţipete au scos şi cîte cruci şi-au făcut pomenindu-se în casă cu un domn travestit în model de academie.

Ataşatul reuşi să le facă să înţeleagă cauza păţaniei sale, şi văzînd o legătură de vreascuri lîngă cămin, îi ceru mătuşii să aprindă focul, asigurînd-o că va fi bine plătită.

— Dar, spuse mătuşa, devreme ce sînteţi gol puşcă, nu aveţi bani.

Raţionamentul nu putea fi atacat. Din fericire sosi şi slujitorul, ceea ce schimbă faţa lucrurilor. Aprinseră focul, ataşatul se înfăşură într-o pătură şi ţinu sfat cu slujitorul său.

Regiunea nu oferea nici o resursă : casa în care se aflau era singura la două leghe în jur ; cineva trebuia deci să treacă din nou frontiera pentru a aduce ajutoare. „Şi bani !“ spuse ataşatul valetului său.

Acesta se scotoci prin buzunare precum slujitorul lui Alceste[4], dar nu scoase la iveală decît un pachet de cărţi de joc, o bucată de sfoară, un nasture şi ceva mărunţiş, totul ud leoarcă.

— Domnule ! spuse el, am o idee ! Vă iau locul sub pătură şi dumneavoastră îmbrăcaţi nădragii şi haina mea. Mergînd întins, puteţi ajunge în patru ceasuri la

A *** unde îl găsiți pe domnul general T ***, care ne-a primit așa frumos cînd am trecut pe acolo.

Ataşatul se înfioară la această propunere : să îmbrace o livrea de lacheu, să-şi tragă nădragii unui slujitor şi să se prezinte dichisit astfel în faţa locuitorilor din A ***, dinaintea comandantului pieţei şi a soţiei sale ! Prea-l ştia bine pe *Ruy Blas*[5] ca să admită asemenea soluţie.

— Iată ce zic eu, spuse el gazdei, am să mă culc în patul vostru şi am să aştept întoarcerea slujitorului meu pe care-l trimit în oraşul A***, după bani.

Savoiarda nu prea avea încredere ; în plus, ea şi cu nepoata ei dormeau în acel pat şi nu aveau altul ; totuşi diplomaţia trimisului nostru sfîrşi prin a învinge şi acest ultim obstacol. Slujitorul plecă, iar stăpînul îşi reluă de bine de rău somnul, întrerupt în chip atît de neplăcut cu un ceas în urmă.

În zori, îl trezi zgomotul ce se iscase în faţa uşii. Valetul se întorsese întovărăşit de şapte lăncieri. Generalul gîndise că nu putea face mai puţin pentru tînărul său prieten... Dar nu trimitea nici un ban.

Ataşatul sări jos din pat.

— Ce dracu vrea generalul să fac cu şapte lăncieri ? Doar nu-i vorba să cuceresc Savoia !

— Păi, au venit să scoată trăsura din apă, domnule, răspunse slujitorul.

— Şi unde e trăsura ?

Soldaţii porniră să o caute. Torentul continua să curgă maiestuos, cît despre trăsură nici o urmă. Femeile începeau să fie îngrijorate. Din fericire tînărul nostru diplomat era ager la minte. Cu depeşele în mînă, îi convinse pe lăncieri cît de important era să nu zăbovească acolo, iar unul dintre militari consimţi să-i împrumute uniforma şi să-i ia locul, fie în pat, fie înfăşurat în pătură, în faţa focului, după plac.

Iată-l dar pe ataşat pornind în sfîrşit către A ***, cu un lăncier lăsat amanet în casa savoiardelor (putem spera că nu s-a întîmplat nimic care să primejduiască armonia dintre cele două guverne). De cum sosi în oraş, se duse la comandant care îl recunoscu cu greu în uniforma sa.

— Dar, domnule general, vă rugasem să-mi trimiteţi haine şi bani...

— Va să zică, trăsura e pierdută ? întrebă generalul.

— Pînă acum nu am nici o veste despre ea ; dacă îmi daţi bani, voi putea fără îndoială s-o scot din apă cu ajutorul localnicilor.

— De ce să-i foloseşti pe localnici, devreme ce avem lăncieri, care nu costă nimic ?

— Dar, domnule general, nu se poate face totul cu lăncierii ! Şi după ce-mi veţi fi împrumutat nişte haine...

— Le poţi păstra pe astea ; mai avem altele la magazie...

— Mă rog, cu fondurile pe care mi le veţi avansa am să mă duc la locul cu pricina.

— Să mă ierţi, dragă prietene, nu am fonduri disponibile ; te asigur însă că orice ajutor pe care ţi-l poate pune la dispoziţie autoritatea militară...

— Pentru Dumnezeu, domnule general, să nu mai vorbim de lăncieri !... Voi încerca să găsesc ceva bani în oraş, ceea ce nu mă-mpiedică să mă simt foarte îndatorat faţă de dumneavoastră.

— La dispoziţia dumitale, dragă prietene.

Ataşatul nu le făcu mare impresie primarului şi notarului oraşului, mai ales îmbrăcat cum era. A fost nevoit să meargă pînă la subprefectura cea mai apropiată unde, după multe discuţii, obţinu ce-i trebuia. Trăsura a fost scoasă din apă, lăncierul amanetat a fost eliberat, savoaiardele bine plătite pentru găzduire, iar diplomatul nostru o porni din nou cu trăsura de poştă.

S-ar putea scrie un întreg vodevil pe această temă, umflînd unele amănunte. Lăncierul amanetat nu poate sta tot timpul în pat ; tînăra săvoaiardă îi împrumută o rochie. Astfel gătit, îl găseşte tare chipeş. Se rîde mult ; o căsătorie se înfiripă şi ataşatul plăteşte zestrea.

Dar nu afli deznodăminte decît pe scenă : realitatea nu le cunoaşte.

De fapt, aceste nenorociri mă îngrozesc ; de ce nu aş aştepta primăvara aici, în acest bun oraş al Genevei, unde femeile sînt încîntătoare, bucătăria acceptabilă, iar vinul e de-al nostru, din Franţa ! nu lipsesc, din păcate,

decît stridiile proaspete, puținele care se găsesc fiind aduse de la Paris.

Dacă îmi schimb hotărîrea, îți voi scrie.

III

Priveliști elveține

Iată-mă dar ajuns la Geneva : pe ce drumuri, vai ! și cu ce trăsuri ! Dar, ce-i drept, n-aș avea ce să-ți scriu dacă aș călători ca toată lumea, într-un poștalion bun sau într-un cupeu, înfofolit cu fulare, paltoane și mantale, cu picioarele la căldură într-un sac îmblănit și afundat într-o pernă !... Îmi place să depind oarecum de întîmplare : exactitatea numerotată a stațiilor de cale ferată, precizia vapoarelor care sosesc la oră și zi fixă nu-l bucură nici pe poet, nici pe pictor, nici chiar pe simplul arheolog sau colecționar ce sînt.

Viața tihnită din Geneva m-a pus din nou pe picioare. Încotro o pornesc ? Unde să mergi iarna ? Mă duc în întîmpinarea primăverii, în întîmpinarea soarelui... Strălucește în fața ochilor mei, în cețurile colorate ale răsăritului. Mi-a venit această idee pe cînd mă plimbam pe terasele înalte ale orașului care încadrează un fel de grădină suspendată. Apusurile sînt minunate aci.

De pretutindeni se văd în zare vîrfurile înalte ale Alpilor. Dar unde este Mont Blanc ? mă întrebam eu în seara dintîi ; am mers de-a lungul lacului, am făcut înconjurul zidurilor orașului, neîndrăznind să întreb pe nimeni. „Dar unde este Mont Blanc ?“ Și am sfîrșit prin a-l admira sub forma unui nor imens alb și roșu, care întrupa visul imaginației mele. Din păcate, în timp ce socoteam în minte ce pericole ar putea implica proiectul de a înfige în chiar vîrful lui un drapel tricolor, în timp ce mi se părea că văd circulînd urși negri pe zăpada imaculată a vîrfului, iată că dintr-odată baza muntelui meu s-a destrămat ; cît despre adevăratul Mont Blanc, înțelegi că după aceea nu mi-a mai făcut mare impresie.

Dar promenada Genevei era foarte frumoasă în lumina asfinţitului, cu zarea ei imensă şi bătrînii tei cu crengile despuiate. Partea oraşului pe care o vezi cînd te uiţi înapoi este deasemenea o privelişte frumoasă, adevărat amfiteatru de ulițe şi terase, mai plăcut de privit decît de parcurs.

Coborînd spre lac, o iei de-a lungul străzii celei mari, pariziene, strada Corraterie, cu prăvăliile cele mai bogate. Strada Lemanului, care formează un unghi cu aceasta şi care, în parte, are vedere spre port, este însă cea mai animată, cea mai negustorească. Dealtfel, Geneva, ca toate oraşele din Sud, nu este pavată decît cu piatră de rîu. Lungi pasaje întunecate, în stil antic, leagă străzile între ele. Fabricile dinspre coada lacului şi ieşirea Ronului dau şi ele un aspect original oraşului.

Să-ţi mai vorbesc şi despre cartierul cel nou, situat pe celălalt mal al Ronului şi clădit în stilul străzii Rivoli ; despre palatul filantropului Eynard [6], ale cărui nenumărate portrete litografiate se vindeau pe vremuri în folosul grecilor şi negrilor, le cunoşti ? Dar mai bine să ne oprim în mijlocul podului, pe esplanada plantată cu copaci, unde se află statuia lui Jean-Jacques Rousseau. Marele bărbat este drapat într-o togă romană, în atitudinea lui Henric al IV-lea pe Pont-Neuf, atîta doar că Rousseau este pe jos, aşa cum i se potriveşte unui filozof. Urmăreşte cu privirea cursul Ronului care iese din lac, atît de frumos, de limpede, şi de iute, atît de albastru încît îi amintea împăratului Alexandru de Neva, albastră şi ea ca marea !

Coada lacului Leman, prinsă între splaiurile oraşului, este în parte acoperită de şandramale plutitoare, urîte, mori de apă sau spălătorii, ceea ce oferă un spectacol mai mult variat decît impunător. Dimpotrivă, cînd întorci spatele oraşului pentru a te îndrepta către Lausanne, cînd vaporul iese din portul înţesat de vase mici, priveliştea îţi dă iluzia mării. Nu pierzi însă niciodată cu totul din vedere cele două maluri ; dar linia din fund trasează net zarea cu tăişul ei de azur ; vele albe se leagănă în depărtare, şi malurile se pierd într-o lumină viorie în timp ce palatele şi oraşele strălucesc din loc în loc în lumina soarelui-răsare ; este imaginea îndulcită a acelor încîntătoare

strîmtori din golful Neapolului pe care le parcurgi atîta vreme înainte de a acosta. Curînd vaporul se oprește la Lausanne și mă depune pe mal, dimpreună cu toate bagajele, în brațele vameșilor. Cînd s-au convins că nu import țigări de foi franceze (adevărată regie), după care elveţianul se dă în vînt, sînt dat în primirea a patru hamali care țin morțiș să-și împartă calabalîcul meu. Unul îmi duce geamantanul, altul pălăria, altul umbrela, iar ultimul nu duce nimic [7]. Îmi dau să înțeleg, cu greu, aici fiind granița limbii franceze, că urmează să parcurgem, pe jos, un urcuș de cel puțin o leghe. O oră mai tîrziu, după cel mai obositor dar cel mai vesel drum din lume, ajung la Lausanne, și trec prin fermecătoarea platformă a Cazinoului, totodată promenadă publică și grădină.

De acolo priveliștea este admirabilă. Lacul se întinde la dreapta cît vezi cu ochii, strălucind sub focurile soarelui, în timp ce înspre stînga pare un fluviu ce se pierde printre munții înalți, întunecat de lungile lor umbre. Vîrfurile înzăpezite încoronează această perspectivă de Operă și, la picioarele noastre, sub terasă, viile îngălbenite se desfășoară ca un covor pînă la malul lacului. Iată, cum ar spune un artist, șablonul naturii elveţiene ; de la decor și pînă la acuarelă, am văzut asta peste tot ; nu lipsesc decît localnicii în costume naționale ; dar nu le pun decît în sezonul turiștilor englezi ; în celelalte luni ale anului se îmbracă la fel ca tine și ca mine. Nu cumva să-ți închipui că Lausanne este cel mai plăcut oraș din lume. Nici vorbă. Este tot numai scări. Cartierele se împart pe etaje. Catedrala se află cel puțin la al șaptelea. Este o foarte frumoasă biserică gotică, azi stricată și despuiată de odoare prin afectarea ei cultului protestant, ca și toate celelalte catedrale elveţiene dealtfel, minunate pe dinafară, reci și goale pe dinăuntru.

Sînt o mulțime de giruete de tinichea pe acoperișurile țuguiate cu o înfățișare veselă.

Informîndu-mă de cină cînd am ieșit din biserică, mi s-a răspuns peste tot că trecuse ora. În cele din urmă m-am dus la Cazino, ca localul cel mai bătător la ochi ; acolo, patronul, obișnuit cu fanteziile ciudate ale domnilor englezi, zîmbi doar la cererea mea, și binevoi a porunci să se taie un pui pentru mine.

Acest oraş fiind în fond puţin distractiv, am fost fericit să mă urc în diligenţă şi să mă incrustez acolo la cald între două cucoane din Lausanne, foarte grase, care se duceau şi ele la Berna.

Iată deci că părăsesc în sfîrşit această mică Franţă mistică şi visătoare care ne-a înzestrat cu o întreagă literatură şi cu o întreagă politică ; voi gusta acum, din plin, din adevărata Elveţie. Lăsăm în stînga lacul Neuchâtel care ne va arunca toată noaptea sclipiri de argint. Urci, cobori, străbaţi păduri şi cîmpii şi colţii albi ai Alpilor strălucesc neîncetat în zare. În zori, intrăm pe o stradă bine pietruită ; trecem pe sub mai multe porţi, admirăm pretutindeni marii urşi de piatră sculptaţi, precum urşii lui Bradwardine în *Waverley*[8] : sînt stema Bernei. Ne aflăm la Berna, cu siguranţă cel mai frumos oraş din Elveţia.

Nimic nu este încă deschis. Străbat strada mare, lungă de o jumătate de leghe, avînd pe margini arcade greoaie care sprijină case uriaşe ; din loc în loc găseşti turnuri înalte şi pătrate, purtînd cadrane mari. Este oraşul în care ştii cel mai bine cît este ceasul. În mijlocul străzii un pîrîu mare, acoperit cu scînduri, adună apa de la un şir de fîntîni monumentale aşezate la cîte o sută de paşi una de alta. Fiecare este străjuită de un frumos cavaler sculptat, cu lancea ridicată în mînă. Casele, de o arhitectură rococo, sînt şi ele împodobite cu steme şi atribute : Berna are o înfăţişare semi-aristocratică şi semi-burgheză care, dealtfel, i se potriveşte din toate punctele de vedere. Celelalte străzi, mai mici, sînt cam în acelaşi stil. Coborînd spre stînga, dau peste un rîu care curge într-o vale adîncă, acoperit cu barăci plutitoare din lemn, ca şi Lemanul la Geneva ; unele poartă numele de *băi* şi nu sînt mai bine decorate decît celelalte. Asta mi-a reamintit un capitol din memoriile lui Casanova, care pretinde că eşti servit acolo de fete ce se scaldă goale, alese dintre cele mai inocente din canton. Ele nu ies din apă din pudoare, neavînd alt văl, dar se zbenguie în jurul tău ca naiadele lui Rubens. În ciuda atestărilor unor călători mai moderni, mă îndoiesc că s-ar mai păstra acest obicei bernez din secolul al XVIII-lea. Dealtfel, o baie rece în acest anotimp ar alunga senzaţia oricărei voluptăţi.

Urcînd din nou strada mare cu gîndul la masa de prînz, intru în acest scop la hanul Gentilomilor, han dintre cele mai aristocratice, numai blazoane și lambrechinuri ; mi se răspunde că-i prea devreme : era ecoul invers al cinei de la Lausanne. Mă hotăresc deci să vizitez cealaltă jumătate a orașului. Tot case mari și greoaie, străzi bine pavate, porți frumoase, în sfîrșit un oraș înstărit, cum spun negustorii. Catedrala gotică este la fel de frumoasă ca aceea din Lausanne, dar de un stil mai sever. O promenadă în terase, ca toate promenadele elvețiene, dă pe un vast orizont de văi și munți ; același rîu, pe care-l văzusem de dimineață, străbate și această parte a orașului. Mărețele palate sau case așezate de-a lungul lui au terase acoperite cu grădini care coboară pe înălțimea a trei sau patru etaje pînă la albia lui pietroasă. Este o priveliște foarte frumoasă de care nu te poți sătura. Iar acum, cînd vei afla că Berna are un cazinou și un teatru, multe librării, că este reședința corpului diplomatic și paladiumul aristocrației elvețiene ; că acolo se vorbește numai nemțește și se mănîncă destul de prost, vei fi aflat tot ce e de știut despre acest oraș și te vei grăbi să pornești spre Zürich.

Iartă-mă că străbat atît de repede și că descriu atît de prost locuri atît de importante ; dar Elveția trebuie să-ți fie prea cunoscută dinainte, ca și mie, prin toate tablourile și toate impresiile de călătorie, ca să merite să ne abatem din drum pentru a-i vedea curiozitățile. [9]

Nu caut decît să constat pur și simplu cum sînt drumurile din țară, cît de solide sînt trăsurile, ce se spune, se face și se mănîncă ici și colo, în momentul de față.

Pavajul neregulat din Zürich ne trezește la cinci dimineața. Iată așadar acest oraș vestit care, dînd jos tichia insolentă a profesorului Strauss [10], a reactualizat povestea lui Wilhelm Tell ; iată munții de unde coborau cete de țărani înarmați, iată frumosul lac care seamănă cu cel din tabloul lui Ciceri [11]. Localitatea, însă, nu are nimic deosebit. În afara cîtorva case vechi, cu fațade de piatră brută ornamentate în stil rococo, cu grilaje și balcoane minunat făurite, acest oraș are prea puțin din frumusețea potrivită cadrului său, minunatelor priveliști ce se deschid spre lac și spre munți. Drumul care duce la Constanța

domină multă vreme această vastă panoramă și continuă, o zi întreagă, printre cele mai frumoase contraste de văi și de munți.

Dar peisajul s-a și schimbat : are acum înfățișarea mai tihnită a înverzitei Suabii, văile înguste și șerpuite ale Pădurii-Negre, atît de vastă, dar întreruptă pe alocuri de drumuri și de ogoare. Pe la amiază trecem prin ultimul oraș elvețian, cu strada mare strălucind de firme aurite. Are un aspect cu totul nemțesc ; casele sînt pictate ; femeile sînt frumoase ; cîrciumile sînt pline de fumători și de băutori de bere. Adio dar, Elveție, și fără prea multă părere de rău. O oră mai tîrziu, haina surugiului nostru din albastră devine galbenă. Pe stîlpii drumului strălucește leul din Zähringen [12] pe fond auriu și roșu, însemnînd granița dintre cele două țări. Iată-ne pe teritoriul Constanței, al cărei lac se vede lucind între munți.

IV

Lacul Constanța

Constanța ! un nume frumos și o amintire la fel de frumoasă ! Este orașul cel mai bine așezat din toată Europa, pecetea splendidă care leagă nordul Europei cu sudul, apusul cu răsăritul. Cinci națiuni [13] sorb apele lacului său din care iese Rinul, acum fluviu, așa cum Ronul iese din Leman. Constanța este un mic Constantinopol, culcată la intrarea unui lac imens, pe cele două maluri ale Rinului aici domolit. Drumul spre oraș e lung, printre cîmpii roșietice și povîrnișuri acoperite cu acele vii binecuvîntate care îi mai răspîndesc încă faima în lume ; zarea este imensă, iar fluviul, lacul, orașul capătă nenumărate înfățișări, una mai minunată ca alta. Dar cînd ajungi la porțile orașului, catedrala ți se pare mai puțin impunătoare decît o credeai, casele prea moderne, iar străzile, înguste ca în evul mediu, nu au păstrat din trecut decît o murdărie vulgară. Frumusețea femeilor vine însă să mai dreagă această impresie ; sînt demnele descendente ale

celor care furnizau atîtea curtezane frumoase prelaților și cardinalilor conciliului, se-nțelege doar din punct de vedere al farmecului ; nu am motive să le ponegresc moravurile.

Meniul fix de la hanul Știucii era într-adevăr foarte bine servit. În acea seară, compania era plăcută, ba chiar strălucită. Eram așezat lîngă o frumoasă englezoaică al cărei soț a comandat la desert o sticlă de șampanie ; soția vroia să-l convingă să renunțe, spunînd că nu-i face bine ! Într-adevăr, englezul părea să aibă sănătatea cam șubredă. Dar a tot insistat și i s-a adus sticla. Nici nu i se umple bine un pahar că frumoasa lady, apucînd sticla, începe să toarne celor din jur. Englezul se încăpățînează și comandă alta ; soția lui folosește același tertip fără ca bolnavul, foarte politicos, să îndrăznească să pară supărat. La a treia, voiam să ne scuzăm ; englezoaica ne roagă să nu o părăsim în pioasa ei intenție. Hangiul sfîrșește prin a-i înțelege semnele și, cînd englezul îi cere o a patra sticlă, îi răspunde că nu mai are șampanie, că acele trei sticle au fost ultimele. Era și timpul, nu rămăsesem decît doi la masă alături de doamnă, și devotamentul nostru risca să ne compromită mintea. Englezul se ridică înțepat, necăjit că nu băuse decît trei pahare din trei sticle, și se duse să se culce. Hangiul ne aduse la cunoștință că englezul se ducea în Italia prin Bregenz ca să-și îngrijească sănătatea. Mă îndoiesc că isteața lui jumătate avea să reușească întotdeauna la fel de ușor să-l țină la regim.

Mă întrebi de ce nu zăbovesc o zi mai mult la Constanța ca să văd catedrala, sala conciliului, piața unde a fost ars Jan Huss și atîtea alte curiozități istorice pe care englezul nostru le-a admirat pe îndelete. Pentru că, într-adevăr, n-aș vrea să stric și mai mult imaginea Constanței din gîndul meu. Ți-am povestit cum, coborînd din cantonul Zürich prin văile de munte acoperite cu păduri dese, o zărisem de departe, scăldată într-un frumos apus de soare, în mijlocul unor cîmpii vaste inundate de raze roșietice, întinsă pe malul lacului și fluviului ca un Stambul al Occidentului ; îți spusesem de asemenea că orașul, cînd îl cunoști mai de aproape, nu corespunde nici cu faima lui, nici cu minunata lui așezare. Mărturisesc că am căutat să regăsesc acea catedrală albăstrie, acele piețe cu

case sculptate, tot acel ev mediu pitoresc cu care o hărăziseră în chip poetic decoratorii noştri de la Operă ; ei bine ! totul nu era decît vis şi închipuire : în locul Constanţei să ne închipuim Pontoise şi iată-ne mai aproape de adevăr. Acum mă tem ca sala conciliului să nu fie decît un şopron nenorocit, catedrala la fel de meschină în interior ca în exterior, iar Jan Huss să fi fost ars pe vreo plită de ţară. Să ne grăbim deci să părăsim Constanţa înainte de ivirea zorilor şi să păstrăm cel puţin o umbră de îndoială, cu speranţa că alţi călători mai puţin severi îmi vor spune mai tîrziu : „Dar aţi trecut prea repede ! dar n-aţi văzut nimic... !"

Dealtfel, este o impresie dureroasă ca. pe măsură ce mergi mai departe, să vezi destrămîndu-se tot mai mult din oraş în oraş şi dintr-o ţară în alta, toată acea lume minunată pe care ţi-ai făurit-o, în tinereţe, din lecturi, tablouri şi vise. Lumea care se alcătuieşte astfel în mintea copiilor este atît de bogată şi de frumoasă încît nu mai ştii dacă este rezultatul exagerat al unor idei însuşite sau amintirea unei vieţi anterioare şi geografia magică a unei planete necunoscute ! Oricît de minunate ar fi anumite aspecte şi anumite ţinuturi, nu reuşesc vreodată să surprindă cu totul imaginaţia ori să-i înfăţişeze ceva uluitor şi de neînchipuit. Îi exceptez, din acest punct de vedere, pe turiştii englezi, care par să nu fi văzut şi să nu fi imaginat niciodată nimic.

Conştiinciosul hotelier al Ştiucii a avut grijă să fie treziţi în toiul nopţii toţi călătorii care urmau să plece cu vaporul pe lac. Ploaia stătuse dar vîntul sufla cu putere şi ne-am dus pînă în port la lumina felinarelor. Vaporul a început să fumege : am fost îndreptaţi spre saloane şi ne-am reluat pe banchete somnul întrerupt. Două ore mai tîrziu, lumina morocănoasă a zilei pătrundea în sală ; apele lacului sînt negre şi agitate ; la stînga, apa închide orizontul ; la dreapta, malul de abia se vede. De nevoie, trebuie să ne mulţumim cu societatea tovarăşilor de drum, puţin numeroşi. Căpitanul vasului, un tînăr foarte amabil, stă de vorbă galant cu două doamne, nemţoaice, de la acelaşi hotel cu noi. Cum el s-a aşezat lîngă cea mai tînără. nu am altă soluţie decît s-o întreţin pe cea mai în vîrstă care-şi bea cafeaua în stînga mea. Încep prin a rosti cîteva

fraze pe nemţeşte, destul de bine ticluite, privind temperatura scăzută şi vremea schimbătoare.

— Vorbiţi franţuzeşte ? mă întrebă nemţoaica.

— Da, doamnă, i-am răspuns, puţin umilit ; desigur, vorbesc *şi* franceza.

Şi stăm apoi de vorbă mult mai uşor.

Trebuie să spun că accentul şi pronunţarea foarte deosebită din diferitele regiuni prezintă mari dificultăţi pentru francezii care nu au învăţat germana decît din cărţi. Iar în Austria se vorbeşte o limbă care se deosebeşte de germană ca provensala de franceză. Ceea ce mai contribuie să întîrzie perfecţionarea călătorului în această privinţă este că pretutindeni i se vorbeşte franţuzeşte şi că el cedează involuntar acestei înlesniri care-i face conversaţia mai instructivă pentru ceilalţi decît pentru el.

Furtuna înteţindu-se, căpitanul crezu de cuviinţă să ia un aer îngrijorat dar hotărît şi, spre a linişti cucoanele, se duse să dea cîteva ordine. În chip firesc am ajuns să vorbim despre romanele maritime. Doamna mai tînără părea să cunoască bine această literatură, importată atît din Anglia cît şi din Franţa, Germania nu prea avînd marină. Curînd însă Scribe şi Paul de Kock [14] ne-au readus pe uscat. Trebuie să recunoaştem că, datorită succesului european al acestor doi domni, străinii îşi fac o părere cam ciudată despre societatea şi conversaţia pariziană. Doamna mai în vîrstă vorbea dealtfel foarte bine franţuzeşte : îi *văzuse pe francezi* pe vremea ei, aşa cum spunea cu veselie ; în schimb cea tînără avea pretenţia să folosească limba la modă, ceea ce o ducea uneori la ciudate îmbinări de expresii.

— Domnule, îmi spunea ea, închipuieşte-ţi că oraşul Passau, unde locuim, este la curent cu totul ; avem societatea cea mai *miştо* din Bavaria. Münchenul a devenit acum atît de plictisitor, încît *grangurii* vin cu toţii la Passau ; seratele sînt de un *şic* nebun !...

O, domnule Paul de Kock ! Iată limba franceză cu care îi deprinzi pe vecinii noştri ! Dar poate că acei dintre noi care vorbesc *prea bine* germana cad şi ei în idiotisme echivalente ! Din fericire nu am ajuns încă la acest stadiu !

„Nu se află tovărășie — oricît ar fi ea de plăcută — de care să nu fii nevoit să te desparți", spunea regele Dagobert cîinilor săi... zvîrlindu-i pe fereastră. Fie ca acest vechi proverb, pe care îl citez întocmai, să-mi servească de tranziție între debarcarea cîtorva pasageri, care ne-au părăsit la Sankt Gallen, și tabloul pe care voi încerca să-l zugrăvesc, al modului cum petreceau marinarii noștri pe punte, așteptînd ca vaporul să-și reia drumul către Morseburg. Ideea este trivială, dar destul de hazlie și demnă de a fi utilizată în literatura marinărească. Erau trei cîini pe acest vapor. Unul dintre ei, un caniș neprevăzător, se apropiase prea mult de bucătărie și unui mus îi cășunase să-i moaie în sos coada frumoasă ca un panaș. Cîinele își reia plimbarea ; unul din ceilalți doi sare după el și-l mușcă de coadă cu înfocare. Văzînd acest rezultat năstrușnic, marinarii se grăbesc să repete figura și cu al doilea și cu al treilea cîine, și iată bietele animale învîrtindu-se în cerc, nevrînd niciunul să-i scape prada, fiecare dorind să muște și furios de a fi mușcat. Ce frumoasă poveste. cu cîini ! cum ar zice seniorul de Brantôme [15]... dar ce să povestești dintr-o traversare a lacului Constanța pe vreme proastă ? Apa este neagră cum e cerneala, malurile joase în toate părțile, iar satele care se deapănă nu au nimic deosebit decît clopotnițele în formă de ceapă, acoperite cu solzi de tinichea și purtînd înfipte în vîrf globuri de alamă.

Partea cea mai amuzantă a călătoriei este că la fiecare portulet la care te oprești faci cunoștință cu altă națiune. La mică distanță unul de altul, ducatul de Baden, Würtembergul, Bavaria, Elveția, își dau aici ifose de puteri maritime... de apă dulce. Marina lor vînează mai ales ziarele franțuzești și elveției deochiate care se plimbă pe lac sub pavilion neutru ; chiar unul dintre ele, ziar german progresist intitulat *Foile lacului*, nu scapă zice-se de diversele cenzuri decît pentru că este tipărit pe apă și-și distribuie abonamentele din barcă în barcă, fără a ajunge niciodată pe mal.

Libertatea mărilor ! cum zice Byron. [16]

Lăsînd în stînga malurile Badenului, zărim în sfîrșit falezele cețoase ale regatului Würtemberg. O pădure de catarge, străpunsă de turnuri ascuțite și de clopotnițe ne

vestește curînd unicul port al Bavariei : Lindau ; mai departe, Austria se fălește cu Bregenz.

Nu sîntem supuși nici unei carantine, dar vameșii neînduplecați ne obligă să ne ducem cuferele într-un mare antrepozit. În așteptarea controlului, ni se îngăduie să mergem la masă. Este ora douăsprezece, ora prînzului în toată Germania. Mă îndrept deci spre hanul cel mai acătării, a cărui firmă de aur strălucește în mijlocul unor cetini tăiate de curînd. Întreaga clădire este în sărbătoare și numeroșii meseni și-au pus hainele de gală. La ferestrele deschise zăresc fete frumoase cu scufii lucitoare și lungi cosițe blonde făcînd semn altora, care vin alergînd dinspre biserică sau dinspre piață ; bărbații cîntă și beau ; cîțiva munteni intonează *tirily*-ul lor jalnic.

Muzica domină totuși vacarmul, iar în curte behăie turmele. Am nimerit într-o zi de tîrg. Hangiul mă întreabă dacă doresc să fiu servit în camera mea. „Drept cine mă iei, cinstite bavarez ? Eu nu mă așez la masă decît cot la cot cu toată lumea". Și ce masă ! Ține toate laturile imensei săli. Oamenii ăștia cumsecade fumează mîncînd ; femeile valsează (tot mîncînd) în locul liber dintre mese. Ba mai sînt și niște saltimbanci din Boemia care fac înconjurul sălii executînd o piramidă umană, astfel încît riști în orice clipă să-ți cadă o paiață în farfurie.

Zgomot, antren, veselie populară ; fetele sînt frumoase, țăranii bine îmbrăcați ; nu seamănă deloc cu chefurile mizerabile din cîrciumile noastre ; vinul și berea tare își dispută onoarea de-a însufleți atîta veselie dezlănțuită, iar mîncărurile homerice dispar într-o clipită. Așadar pătrund în Germania sub auspicii cît se poate de favorabile ; după prînz, mă plimb prin orașul în care toate străzile și toate piețele sînt pline de galantare și de prăvălii improvizate și admir peste tot frumoasele fete din regiunile învecinate, îmbrăcate ca niște regine, cu scufii din fir de aur și bluze cu fluturași.

Trebuie acum să mă decid la un vehicol care să mă ducă la München, dar nu am de ales : poșta regală și numai ea ; pe aici nu există diligențe particulare care să-i facă concurență ; cum totul aparține Statului, caii cruță drumurile, surugii cruță caii, iar vizitii cruță trăsurile ; nimeni nu se grăbește să ajungă, dar pînă la urmă fiecare

ajunge unde trebuie ; fluviul vieții își încetinește cursul în aceste regiuni și ia un aer maiestuos. „De ce să faci scandal ?“ cum zice bătrîna aceea din *Werther* [17]. Pînă la urmă am ajuns la München cu trenul, trecînd prin Augsburg.

V

O zi la München

Într-o epocă în care se călătorește foarte puțin din lipsă de vapoare, de căi ferate, de drumuri pietruite și chiar de simple drumuri, au existat scriitori ca d'Assoucy, Lepays și Cyrano de Bergerac, care au introdus moda călătoriilor zise *fabuloase*. Acești turiști îndrăzneți descriau luna, soarele și planetele și continuau, dealtfel, născocirile lui Lucian, Merlin-Coccai și Rabelais. Mi-amintesc că am citit într-unul dintre acești autori descrierea unei planete locuite de poeți unde totul se plătea cu versuri bine ritmate : prînzul te costa o odă și cina un sonet ; cei care aveau în portofel un poem epic se puteau gîndi să cumpere o moșie. [18]

O altă țară de acest fel era locuită numai de pictori, totul era organizat după placul lor și între diversele școli se dădeau uneori adevărate bătălii. [19] Ba mai mult, diferitele tipuri create de marii artiști ai lumii aveau aci o existență materială, și puteai sta de vorbă cu Iudita lui Caravaggio, cu Vrăjitorul lui Dürer sau cu Magdalena lui Rubens.

Cînd intri în München ți se pare că ai picat brusc pe această planetă extravagantă. Regele-poet care l-a înfrumusețat [20] ar fi putut tot atît de bine să înfăptuiască celălalt vis și să îmbogățească pentru totdeauna pe confrații săi întru Apollo ; dar nu-i sînt dragi decît pictorii ; sînt singurii care au privilegiul să bată monedă cu paleta lor : zugravul prosperează în această capitală pe care o proslăvește drept o modernă *Atena*... dar poetul își întoarce fața de la ea aruncîndu-i la plecare blestemul Minervei ; aici nu-i nimic pentru el.

Cînd cobori din diligență și ieși din vasta clădire a Poștei regale, te afli în fața palatului, în cea mai frumoasă piață a orașului ; trebuie să-ți scoți iute ghidul și să-ți pui ochelarii căci muzeul a și început, picturile acoperă zidurile, totul strălucește și sclipește în aer liber, în plin soare.

Palatul Nou este clădit întocmai după modelul palatului Pitti din Florența ; teatrul, după Odeonul din Roma ; Poșta după vreun alt model clasic ; totul este vopsit, dat de sus pînă jos cu roșu, verde sau albastru deschis. Piața seamănă cu acele decoruri imposibile pe care teatrele se încumetă uneori să le prezinte ; doar un monument masiv de aramă, înfipt în centru și reprezentîndu-l pe regele Maximilian I, destramă această iluzie. Poșta, zugrăvită într-un roșu sîngeriu zis *roșu antic,* pe care se detașează coloane galbene, este împodobită cu cîteva fresce în stilul celor de la Pompei, reprezentînd subiecte ecvestre. Odeonul expune pe frontonul său o frescă imensă în care predomină tonurile de albastru și roz, și care amintește de paravanele noastre de acum cincisprezece ani ; cît despre palatul regelui, este dat uniform cu un frumos verde palid. A patra latură a pieții este ocupată de case de diferite nuanțe. Luînd-o pe strada pe care se înșiră aceste case și care merge lărgindu-se, treci de-a lungul unei alte fațade a palatului, mai veche și mai frumoasă decît cealaltă, unde două uși uriașe sînt decorate cu statui și cu trofee de bronz, de un gust manierat, dar măreț. Apoi strada se lărgește și mai mult ; în zare se profilează clopotnițe și turle grațioase ; la stînga, cît vezi cu ochiul, se întinde un șir de palate moderne, pe gustul admiratorilor străzii Rivoli din Paris ; la dreapta, o clădire mare care ține de palat, înzestrată spre stradă cu magazine luxoase, și formînd o galerie înspre grădinile pe care le încadrează perfect. Totul are pretenția de a semăna cu galeriile noastre de la Palais-Royal ; cafenelele, magazinele modistelor, cele de bijuterii, librăriile sînt *după modelul Parisului.* Dar un lung șir de fresce reprezentînd trecutul eroic al Bavariei, alternînd cu vederi din Italia dovedesc, arcadă după arcadă, patima fostului rege al acestei țări pentru pictură, — pe cît se pare, pentru orice pictură. Frescele,

scrie în ghid, sînt opera unor simpli ucenici. Economie de pînză ; zidurile rabdă orice.

Grădina regală, înconjurată de aceste galerii instructive, este sădită în şah şi nu prea întinsă ; faţada palatului dinspre grădină, la care se mai lucrează încă, prezintă o colonadă destul de impunătoare. Făcînd înconjurul palatului prin grădină, dai de o altă faţadă, alcătuită din clădiri neregulate, printre care şi bazilica, cel mai reuşit dintre monumentele moderne din München.

Această biserică frumoasă, foarte mică dealtfel, este un adevărat giuvaer ; construită după un model bizantin, ea străluceşte în interior prin picturile pe fond de aur, executate tot în stil bizantin. Este un ansamblu minunat din toate punctele de vedere ; ceea ce nu este aur sau pictură este marmoră sau lemn scump ; numai vizitatorul distonează în interiorul acesta splendid care aminteşte, la o scară mai redusă, capela familiei Medici din Florenţa.

Ieşind din bazilică, la numai cîţiva paşi, ne aflăm din nou în faţa teatrului, căci am făcut înconjurul palatului de care se leagă toate aceste edificii ca dependinţe imediate. De ce nu am intra în vasta reşedinţă ? Este tocmai ora la care regele se aşază la masă şi ora la care sînt admişi vizitatorii — bineînţeles în sălile în care el nu se află.

Pătrundem întîi în sala gărzilor, împodobită toată cu halebarde, dar păzită numai de două sentinele şi de tot atîţia slujitori în livrea. Sala este zugrăvită în tonuri cenuşii figurînd basoreliefuri, coloane şi statui absente, după procedeele surprinzătoare şi economice ale domnului Abel de Pujol [21]. Aşezaţi pe o banchetă, asistăm la necontenitul du-te vino al ofiţerilor şi *curtenilor*. Sînt adevăraţi curteni de comedie, cel puţin aşa par. Cînd domnul Scribe ne prezintă la Opera-Comică curţile germane, costumele şi înfăţişarea eroilor săi sînt mult mai exacte decît ai crede [22]. O doamnă din palat care trecea purtînd o beretă împodobită cu o pasăre a paradisului, o coleretă uimitoare, o rochie cu trenă şi diamante galbene, mi-a amintit-o întocmai pe doamna Boulanger [23]. Şambelani acoperiţi de decoraţii păreau gata să ne cînte o arie de Auber.

În sfîrşit a trecut şi serviciul mesei regale, escortat de doi soldaţi din gardă. Atunci am putut pătrunde în

celelalte săli. Trebuie remarcată mai ales sala decorată cu fresce de Schnorr după desene de Cornelius [24] avînd ca subiect scene din marea epopee germanică a Nibelungilor. Aceste picturi, admirabil compuse, sînt executate greoi, în culori stridente, iar ochiul anevoie le poate deslușì armonia ; în plus tavanele, încărcate cu uriașe figuri mînioase, copleșesc sălile meschine, urît decorate ; pretutindeni la München ai impresia că pictura nu costă nimic, dar se face multă economie la marmură, piatră și aur. Acest palat superb este clădit din cărămidă căreia tencuiala și zugrăveala îi dau aspectul de piatră dură și cioplită din plin ; apropiați-vă de aceste ziduri impresionante, de aceste coloane de marmură neagră cu vine aurii sau din marmură de Siena, ciocăniți-le cu degetul : este stuc. Iar mobilierul este cel mai *empire* din cîte cunosc, oglinzile sînt puține, lustrele și candelabrele par să facă parte din inventarul unui club sau unui cazinou de provincie ; toată bogăția este pe tavan.

Sfîrșindu-se prînzul regelui, îl putem începe pe al nostru ; nu este decît un singur restaurant în oraș, ținut de un francez ; altminteri trebuie să respecți orele de masă de la pensiuni. Se gătește destul de bine la München, carnea este gustoasă ; într-o țară străină această observație este mai importantă decît îți închipui. Nu se știe îndeajuns că jumătate din Europa este lipsită de mușchi de vacă sau de cotlete acceptabile, sau că, în anumite regiuni, carnea de vițel predomină cu o monotonie descurajantă.

Cele două cafenele de la Galeria regală nu sînt prea grozave și nu găsești acolo nici un ziar francez. O vastă sală de lectură și un fel de cazinou, numit Muzeul, oferă în schimb mai toate publicațiile franțuzești, pe care cenzura le lasă să intre liber. Din cînd în cînd, ce-i drept, lipsește cîte un număr, iar abonații citesc, în locul lui următorul aviz : jurnalul a fost confiscat, la Paris, la poștă și în birouri. Faptul se repetă atît de des, încît îmi vine să cred că procuratura din München o calomniază pe cea din Paris. Din acest șiretlic mai rezultă că münchenezii au continuu îndoieli cu privire la liniștea capitalei noastre ; a lor este atît de pașnică, de veselă, de deschisă, încît nu pot pricepe nici măcar cele mai simple agitații ale vieții

noastre politice și civile ; populația nu se aude, trăsurile trec fără zgomot pe străzile prăfuite și nepavate. Recunoști oriunde pe un francez pentru că declamă sau fredonează cînd umblă ; vorbește în gura mare la cafenea ; uită să-și scoată pălăria la teatru ; chiar în somn nu încetează să se miște și un pat german nu rezistă nici zece minute la agitația lui. Închipuiește-ți niște cearceafuri cît prosoapele, o pătură care nu se poate răsfrînge sub saltea, o plapumă de puf umflată, așezată în echilibru peste omul care doarme ; ei bine ! neamțul se culcă și toate acestea stau pe el pînă dimineața ; în plus, cunoscîndu-i cumințenia, i se pun la dispoziție perne încîntătoare, brodate pe margini, și decupate ca o dantelă pe un fond de mătase roșie sau verde ; cele mai sărace paturi de han se fălesc cu un asemenea lux inocent.

Simt că ești grăbit să faci cunoștință cu Gliptoteca și cu Pinacoteca ; dar aceste muzee sînt foarte departe de centrul orașului, și-ți trebuie ceva timp ca să ajungi pînă acolo. Tot cu gîndul la creșterea neîncetată a capitalei sale, regele Ludovic a avut grijă să clădească principalele monumente la mare distanță unele de altele, cel puțin acelea în jurul cărora se speră că într-o zi se vor grupa case. Münchenul era de fapt un oraș foarte mic, cel mult de mărimea Augsburgului ; lira regelui-poet a înălțat ziduri și edificii superbe. Pentru realizarea acestei opere mărețe, ar fi pus în mișcare și pietrele, ca Amfion [25], atîta doar că nu există piatră în toată regiunea. Este marea nenorocire a acestei capitale improvizate a unui regat încă atît de tînăr ; așa se explică ipsosul de pe cărămizi, stucaturile, cartonul-piatră, străzile pline de noroi sau de praf, după anotimp ; gresia lipsește, municipalitatea ezită între diferitele proiecte propuse de societățile asfaltiere, iar Münchenul continuă să fie pavat, precum iadul, numai cu intenții bune [26].

După multe piețe abia indicate sau străzi doar trasate, unde se acordă terenuri gratuit, ca în pustiurile Americii, celor care vor să clădească pe ele, ajungi la Gliptotecă, adică la muzeul statuilor ; sînt atît de grecizați cei de la München încît desigur că Atena s-a molipsit la rîndul ei de la bavarezi ; cel puțin de asta se plîng grecii veritabili. Clădirea este atît de antică în proporțiile sale, încît doar

Titanii ar putea escalada treptele care duc la intrare : o scară mai mică, într-un colţ, suplineşte acest neajuns pe care m-aş feri să-l numesc viciu de construcţie. În interior, sălile sînt vaste şi deschise pe toată înălţimea monumentului. Sînt acoperite în întregime cu acea zugrăveală roşu închis, pe care cărticelele-ghid continuă să o garanteze drept *adevărat roşu antic*. Ornamentele care se desprind pe acest fond sînt tot în acel stil pompeian de care ne-au blazat cafenelele noastre, pasajele şi decoraţia teatrului Gymnase.

Gliptoteca conţine o colecţie de statui antice foarte preţioase şi capodopere de Canova printre care Friguroasa, Venera Borghese, un bust al lui Napoleon şi un altul al prinţului Eugen. Cîteva statui ale preacelebrului Thorwaldsen [27] îşi împart cu ale lui Canova onoarea unor săli speciale, în care numele lor sînt puse alături de ale lui Fidias şi Michelangelo. Numele franceze ale lui Puget şi Jean Goujon sînt probabil necunoscute la München.

Pinacoteca, adică muzeul de pictură nu este departe de Gliptotecă. Exteriorul său este mult mai impunător, deşi stilul grecesc este mai puţin pur. Ambele clădiri se datoresc arhitectului Leo von Klenze [28].

Aci nu mai am de adus decît laude : sălile sînt mari şi nu cuprind decît picturi semnate de maeştri vechi. O galerie exterioară, deocamdată închisă publicului, este totuşi frumos pictată şi decorată, ornamentarea antică fiind înţeleasă în maniera italiană, cu multă bogăţie şi eleganţă. Ar fi prea lung să înşir toate capodoperele din Pinacotecă. Este destul să spun că galeria principală cuprinde vreo şaizeci de pînze de Rubens, dintre cele mai mari şi frumoase. Acolo se află *Judecata de Apoi* a acestui maestru, pentru care a trebuit să se înalţe tavanul cu zece picioare. Şi tot acolo poate fi văzut originalul *Bătăliei Amazoanelor* [29].

După ce parcurgi vastele săli consacrate pînzelor mari te întorci printr-o suită de încăperi mai modeste, de asemenea împărţite pe şcoli, unde sînt atîrnate pînzele mai mici. Această expunere inteligentă este foarte favorabilă efectului produs de tablouri.

Ce să mai vezi în oraş ? Eşti sătul de acele edificii noinouţe, de o arhitectură atît de grecească, împodobite cu

picturi antice atît de noi. Un englez ar mai avea de admirat șase ministere cu sau fără coloane, un așezămînt de educație pentru fetele de obîrșie nobilă, biblioteca, mai multe ospicii și cazărmi, o biserică în stil roman, una bizantină, alta în stilul Renașterii, iar alta gotică. Aceasta din urmă se află într-o suburbie : săgeata ascuțită i se vede de departe. M-ai ține de rău dacă nu m-aș fi dus să văd o biserică gotică din vremea noastră. De aceea am ieșit din oraș pe sub un arc de triumf în stilul italian din secolul al XIV-lea împodobit cu o mare frescă reprezentînd bătălii bavareze. Un sfert de leghe mai încolo dau de biserica gotică, clădită și ea, ca toate celelalte monumente, din cărămizi acoperite cu tencuială. Este mică și încă nu complet terminată în interior, unde se pun acum o mulțime de mici sfinți — statuete din ipsos pictat. Cartonul-piatră predomină : aceasta este marea calamitate. Vitraliile sînt mai reușite decît goticul arhitecturii : cu noile procedee și descoperiri ale chimiei se pot obține subiecte de mari proporții pe un singur geam în loc să folosești bucățele mici legate cu plumb ; pardoseala este făcută din bitum colorat ; sculpturile din lemn sînt perfect închipuite din pastă colorată ; sfeșnicele și crucifixurile sînt din metal englezesc, care se lustruiește ca argintul. M-am putut urca în clopotniță care mi-a amintit-o pe acea a catedralei din Rouen, refăcută de domnul Alavoine.

Să ne întoarcem la München. Săgeata din fier gol pe dinăuntru este un sacrificiu adus progresului și n-am să-i caut vină orașului pentru ea. În schimb acesta continuă să aibă cele două frumoase turle ale catedralei, singurul său monument vechi, și care se vede de la șase leghe. Pe vremea cînd a fost construit acest nobil edificiu, trebuiau secole pentru a realiza asemenea lucrări ; se clădeau din piatră dură, din marmură sau granit ; pe atunci nici nu se improviza în zece ani o capitală care seamănă cu un decor de Operă gata să dispară la un fluierat al mașinistului.

Dealtfel, înțeleg foarte bine ca fostul ducat al Bavariei, devenit regat prin grația lui Napoleon, să țină atît de mult să-și facă o capitală dintr-un orășel vechi și prost clădit care nu are nici măcar piatră de lucru ; dar nici

chiar Napoleon nu ar fi reuşit să-i mărească populaţia pe măsura creşterii excesive a oraşului ; ar fi deportat aci familii care ar fi murit de plictiseală ca broaştele ţestoase din Grădina Zoologică ; dar n-ar fi putut schimba în fluviu umilul pîrîu care curge prin München, pe care degeaba îl chinuiesc cu baraje, fund din scînduri şi estacade, doar pentru a avea dreptul, într-o zi, să clădească peste el un pod ca la Roma. Vai ! Sire, rege al Bavariei ! iată o mare mîngîiere pentru noi, oamenii de rînd ; eşti rege, monarh absolut, şeful unei monarhii *cu State* care nu vrei să fie confundată cu monarhiile constituţionale, dar nu poţi face să aibă apă rîuleţul tău şi nici piatră pămîntul pe care clădeşti ! [30]

Plec la Viena, de unde sper să ajung la Constantinopol pe calea Dunării. Am văzut Salzburgul unde s-a născut Mozart şi unde ţi se arată odaia lui, în casa unui fabricant de ciocolată. Oraşul este un fel de stîncă sculptată, cu o veche fortăreaţă care domină privelişti admirabile. Dar Viena mă cheamă, şi va fi pentru mine, sper, ca o anticipare a Orientului.

VI

Dragoste la Viena

M-ai pus să-ţi promit că-ţi voi trimite din cînd în cînd impresiile *sentimentale* [31] din călătoria mea, care te interesează mai mult, mi-ai spus tu, decît orice descriere pitorească. Aşadar, să încep. Sterne şi Casanova să-mi vină în ajutor ca să te pot distra. Îmi vine pur şi simplu să te sfătuiesc să-i reciteşti, mărturisind că prietenul tău nu are nici stilul unuia şi nici numeroasele merite ale celuilalt, şi că, dacă i-ar parodia, ar compromite grav stima ce i-o porţi. Dar, în sfîrşit, deoarece este mai ales vorba să-ţi fiu de folos, furnizîndu-ţi observaţii din care filozofia ta va extrage maxime, m-am hotărît să-ţi scriu, de-a valma, tot ce mi se întîmplă, interesant sau nu, zi de zi dacă pot, în felul căpitanului Cook, care scrie că în cutare zi a văzut un goeland sau un pinguin, iar în cutare

zi doar un trunchiu de copac plutitor ; aci mare limpede, acolo plină de mîl. Dar dincolo de aceste semne vane și ape schimbătoare, visa insule necunoscute și înmiresmate și sfîrșea prin a aborda într-o seară în acele sălaşe ale iubirii curate și ale frumuseții veșnice.

În 21. Ieșeam din teatrul de la Leopoldstadt. Trebuie să-ți spun mai întîi că nu înțeleg decît foarte puțin graiul vienez. Este deci foarte important să găsesc vreo tînără drăguță din oraș cu care să deprind limba de aici. Așa-i sfătuia și Byron pe călători. [32] Sînt trei zile de cînd urmăresc prin teatre și cazinouri, în sălile de dans numite obișnuit *Sperls, brune* și *blonde* (nu găsești aproape decît blonde aci), fiind în genere destul de prost primit. Ieri, la teatrul din Leopoldstadt, ieșisem după ce îmi însemnasem locul : o tînără încîntătoare, blondă, mă întreabă, la ușă, dacă spectacolul a început. Intru în vorbă cu ea și reușesc să aflu că este lucrătoare într-un atelier și că patroana ei îi spusese s-o aștepte la ușa teatrului cu gîndul să intre împreună. Acumulez, pe această premisă, ofertele cele mai nemaipomenite ; vorbesc de lojă de prim rang sau de avanscenă ; propun o cină somptuoasă și mă văd refuzat în chip jignitor. Femeile de aci au superlative gata pregătite împotriva obrăzniciei, de care, dealtfel, nu trebuie să te sperii.

Această persoană părea foarte îngrijorată că nu-i sosea patroana. O ia la fugă pe bulevard ; o urmez și o apuc de braț, care părea foarte frumos. Pe drum, îmi spunea fraze în tot felul de limbi, ceea ce face că o înțelegeam, cît de cît. Iată povestea ei. S-a născut la Veneția și a fost adusă la Viena de patroana ei, o franțuzoaică ; astfel încît, cum mi-a spus-o cît se poate de plăcut, nu știe bine nici o limbă, dar cîte ceva din trei limbi ; nu-ți poți închipui așa ceva, decît în comediile lui Machiavelli și ale lui Molière. O chiamă *Catarina Colassa*. Îi spun într-o germană corectă (pe care o înțelege bine și o vorbește prost), că nu mă pot hotărî s-o părăsesc și-i fac un soi de madrigal destul de reușit. Dar tocmai ajunsesem în fața casei ei ; m-a rugat s-o aștept, apoi s-a întors să-mi spună că patroana era într-adevăr la teatru și că trebuia să ne întoarcem acolo.

Înapoindu-ne la teatru, i-am propus iarăși locurile de avanscenă dar ea a refuzat din nou și a cumpărat un bilet

la balconul doi ; am fost obligat s-o urmez, dînd controlorului spre marea lui uimire, un balcon I pentru un balcon II. Acolo s-a arătat fericită cînd şi-a văzut patroana într-o lojă, împreună cu un domn cu mustăţi. A ţinut morţiş să se ducă să-i vorbească, apoi mi-a spus că spectacolul nu o distrează şi că mai bine ne-am duce să ne plimbăm ; şi totuşi se juca o piesă de-a doamnei Birch-pfeiffer [33], ce-i drept nu prea distractivă. Ne-am dus deci în Prater şi m-am lansat, cum îţi poţi închipui, într-o acţiune de seducere dintre cele mai complicate.

Amice ! închipuieşte-ţi că era într-adevăr o frumuseţe aşa cum am visat noi de atîtea ori, femeia ideală din tablourile şcolii italiene, veneţiana lui Gozzi, *bionda e grassota*, am găsit-o în sfîrşit în carne şi oase [34] ! Îmi pare rău că mă pricep prea puţin la pictură pentru a-ţi descrie exact trăsăturile ei. Imaginează-ţi un chip încîntător, blond, alb, o piele nemaipomenită, de parcă ar fi fost păstrată sub un clopot de sticlă ; trăsături dintre cele mai nobile, un nas acvilin, fruntea înaltă, gura ca o cireaşă ; apoi un gît de porumbel gros şi gras care se oprea la un şirag de perle ; apoi umeri albi şi tari, îmbinînd puterea lui Hercule cu neputinţa şi farmecul delicat al unui copil de doi ani. Am explicat acestei frumuseţi că-mi plăcea mai ales pentru că era, ca să spunem aşa, *austro-veneţiană* şi că reprezenta de una singură Sfîntul-Imperiu roman, ceea ce nu a părut să o impresioneze.

Am condus-o acasă printr-un labirint de străzi tare întortocheat. Cum nu prea înţelegeam adresa care trebuia să-mi permită s-o regăsesc, a binevoit să mi-o scrie la lumina unui felinar şi ţi-o trimit alăturat ca să-ţi dovedesc că este la fel de greu să-i înţelegi scrisul ca şi graiul : mă tem că asemenea litere nu există în nici o limbă ; de aceea ai să vezi c-am desenat alături un itinerar ca să regăsesc mai sigur uşa casei ei.

Şi acum urmarea aventurii. Îmi dăduse întîlnire în stradă la amiază. Am sosit devreme ca să patrulez în faţa preafericitului număr 189. Cum nu cobora, am urcat. Am găsit pe palier o bătrînă care gătea pe o plită imensă şi, cum de obicei o *femeie în vîrstă prevesteşte una tînără*, am intrat în vorbă cu ea ; a zîmbit şi mi-a spus să aştept. Cinci minute după aceea, frumoasa blondă a apărut în

pragul uşii şi m-a poftit înăuntru. Era o sală mare ; lua masa cu patroana şi m-a rugat să mă aşez în spatele ei, pe un scaun. Patroana s-a întors către mine ; era o femeie tînără, înaltă, costelivă şi care m-a întrebat pe franţuzeşte cum mă numesc, ce intenţii am şi o mulţime de alte detalii ; apoi mi-a zis :

— Bine, dar am nevoie de domnişoara azi pînă la cinci, după aceea este liberă toată seara.

Frumoasa blondă m-a petrecut pînă la uşă zîmbind şi mi-a spus :

— Ne vedem la cinci.

Iată, deci, în ce situaţie sînt ; îţi scriu dintr-o cafenea, aşteptînd să sune ora ; dar totul mi se pare tare pastoral.

În 22. Altă dandana ! Dar să reînnodăm firul evenimentelor. Ieri, pe la cinci, Catarina, sau mai degrabă *Katty* cum i se spune la ea acasă, a venit la întîlnirea ce-i dădusem într-un *Kaffeehaus*. Era încîntătoare, cu o frumoasă bonetă de mătase pe părul ei minunat — aici numai femeile din lumea mare au dreptul să poarte pălării. Urma să mergem la teatrul de la Poarta-Carintiei, să vedem opera *Belisario* [35] ; dar poftim că vrea să ne ducem iar la cel de la Leopoldstadt, spunînd că trebuie să fie acasă devreme. Poarta-Carintiei se află la celălalt capăt al oraşului. Bine ! Am intrat la teatrul din Leopoldstadt ; a ţinut morţiş să-şi plătească biletul, declarînd că nu este o *grisette* [36] (traducere franţuzească) şi că vrea să plătească, altminteri nu intră. Doamne ! dacă toate femeile ar fi atît de delicate !... Se pare că şi asta face parte din obiceiurile proprii ţării.

Vai ! amice, sîntem nişte Don Juani tare nepricepuţi ! Am încercat mijloacele de seducere cele mai perfide, în zadar. A trebuit s-o las să plece, să plece singură ! cel puţin pînă la capătul străzii ei. Mi-a dat însă întîlnire pentru a doua zi, adică azi, la ora cinci.

Şi acum, iată că Iliada mea începe să se schimbe în Odisee. La orele cinci mă plimbam în dreptul uşii de la numărul 189, bătătorind cu mîndru pas caldarîmul ; Catarina nu ieşea. Plictisindu-mă să fac de santinelă (să te ferească garda naţională de o atare corvoadă pe vreme rea !) intru în casă, bat la uşă ; o fată tînără iese, mă ia de mînă şi coboară cu mine pînă în stradă. Pînă aci nu-i

chiar așa rău. Dar ea îmi dă de înțeles că trebuie să plec, că patroana este furioasă, și că, dealtfel, Catarina a fost la mine, în cursul zilei, ca să mă prevină. Eu însă pierd firul frazei germane ; îmi închipui, înșelîndu-mă asupra unui verb ce suna dubios, că fata îmi spune că prietena ei nu poate să iasă și că mă roagă să mai aștept ; răspund : Bine ! și continui să-mi tocesc pingelele în fața casei. Atunci tînăra se întoarce și, cum îi explicam că pronunțarea ei alterează întrucîtva sensul cuvintelor, intră din nou în casă și-mi aduce un bilețel pe care fraza era scrisă. Din bilețel aflu despre Catarina că m-a căutat la Vulturul-Negru unde locuiesc. Alerg la Vulturul-Negru ; băiatul îmi spune că într-adevăr o fată tînără m-a căutat mai devreme ; țip ca un vultur și mă întorc la numărul 189 ; bat la ușă ; persoana cu care am vorbit coboară iar ; iat-o în stradă, ascultîndu-mă cu o răbdare îngerească ; îi explic situația ; din nou nu ne mai înțelegem din cauza unui cuvînt ; intră în casă și-mi aduce răspunsul ei scris. Catarina nu locuiește acolo ; vine numai în timpul zilei, și în momentul acela lipsea. Va veni pe seară ? Nu se știe ; dar reușesc să mai capăt cîteva lămuriri. Tînăra, dealtfel un exemplu de amabilitate și politețe (o vezi tu pe această fată, în stradă, turnînd cenușă peste focul patimii mele ?) îmi spune că doamna patroană s-a mîniat rău (și-mi traduce această mînie prin gesturi expresive) :

— Dar de ce ?...

— S-a aflat de Catarina că are alt iubit în oraș.

— Ei și ? spun eu (mă înțelegi, nu mă așteptam să găsesc o *inimă neprihănită*)... Bine ! ajunge, acum știu, sînt lămurit, o să am grijă să n-o compromit.

— Ba nu, îmi răspunde tînăra lucrătoare (scurtez, pentru tine, dialogul), patroana s-a supărat pentru că *tînărul* a venit aseară s-o caute pe Catarina, care-i spusese că patroana avea s-o rețină pînă seara ; n-a găsit-o de vreme ce se plimba cu dumneavoastră, și au stat mult de vorbă împreună.

Ei, amice, iată în ce stadiu mă găsesc : aveam de gînd s-o duc la un spectacol în seara asta, apoi la *Conversație*, unde se face muzică și se cîntă, și iată-mă singur la șase și jumătate, bînd un pahar de vin roșu în *Gasthof* și așteptînd să se deschidă ușile teatrului. Biata Catarina ! nu

am s-o văd decît mîine, am s-o aştept în stradă, cînd se duce la patroana ei şi am să aflu totul.

În 23. Bag de seamă că nu ţi-am vorbit încă despre oraş, deşi trebuia puţin decor pentru aventurile mele româneşti care nu s-au sfîrşit încă.

La prima vedere, Viena dezamăgeşte. Străbaţi mahalale întinse, cu case uniforme ; apoi, în mijlocul unui brîu de promenade, în spatele unei incinte de şanţuri şi de ziduri, dai în sfîrşit de oraş, mare cel mult cît un cartier din Paris. Închipuie-ţi că s-ar izola arondismentul Palais-Royal şi că, după ce ar fi împrejmuit cu ziduri groase de cetate şi cu o zonă de apărare lată de un sfert de leghe, ar fi păstrate în jur toate cartierele exterioare cît sînt ele de mari ; ai avea astfel o idee completă asupra situaţiei Vienei, a bogăţiei şi a circulaţiei ei. Cum să nu-ţi vină îndată în gînd că un oraş astfel alcătuit nu oferă nici o tranziţie între lux şi mizerie şi că acest cartier din centru, strălucitor şi bogat, are într-adevăr nevoie de bastioane şi de şanţuri care să ţină la distanţă respectuoasă mahalalele sale sărace şi harnice ?

Cînd am intrat în această capitală m-am simţit dintr-odată întristat. Era pe la trei, o zi ceţoasă de toamnă ; aleile largi care despart cele două oraşe erau pline de bărbaţi eleganţi şi de femei gătite frumos, ale căror trăsuri aşteptau de-a lungul şoselei ; mai încolo o mulţime pestriţă se îmbulzea sub porţile întunecate ; dar, de cum am trecut de ziduri, m-am găsit deodată în inima marelui oraş : vai de cine nu merge cu trăsura pe acest frumos caldarîm de granit, vai de cel sărac, de cel visător, de trecătorul inutil ; aici nu este loc decît pentru cei bogaţi şi pentru slugile lor, pentru bancheri şi negustori. Lux nemaipomenit în oraşul central şi sărăcie în cartierele care îl înconjoară, iată Viena, la prima vedere.

Nimic mai trist decît să fii nevoit, seara, să părăseşti centrul clocotitor şi luminat şi să străbaţi din nou, pentru a te întoarce în mahala, lungile alei, cu şirurile lor de felinare, care se întretaie pînă în zare ; plopii tremură sub vîntul neîncetat ; mereu trebuie să traversezi cîte un rîuleţ sau un canal cu apă neagră, şi doar dangătul jalnic al orologiilor îţi spune că eşti în mijlocul unui oraş. Ajungînd în cartierele exterioare te simţi ca într-o altă lume,

unde răsufli mai în voie ; este reşedinţa unei populaţii bune, isteţe şi vesele ; străzile sînt calme dar însufleţite ; iar cînd mai trec trăsuri, merg ori la un bal ori la un teatru ; la fiece pas auzi zgomote de dans şi de muzică, sînt cete de oameni veseli care cîntă coruri de operă ; pivniţele şi cîrciumile se întrec în firme luminate şi obloane ciudate : aci auzi cîntăreţe stiriene, dincolo improvizatori italieni ; comedia maimuţelor, herculii, o *primadonă* de la Opera din Paris ; un Van-Amburg [37] moravian cu animalele lui, saltimbanci ; în sfîrşit, tot ce nu vedem la Paris decît în zilele de sărbătoare este oferit aici pe gratis clientelei cîrciumilor. Mai sus, afişul unui *Sperl*, încadrat cu sticle colorate, se adresează totodată înaltei nobilimi, onorabililor militari şi publicului binevoitor ; balurile *négligé*, balurile în cinstea cutărei sau cutărei sfinte sînt pe placul celor de aici.

Să intrăm în teatrul popular din Leopoldstadt unde se joacă farse locale *(local Posse)* grozav de distractive şi unde mă duc foarte des, deoarece locuiesc în mahalaua cu acest nume, singura care se învecinează cu oraşul central de care nu o desparte decît un braţ al Dunării.

VII

Jurnalul (urmare)

În 23. Ieri seară, aflîndu-mă fără treabă la acest teatru, aproape singurul dintre adevăraţii civilizaţi, m-am gîndit să-mi reiau rolul de Casanova, destul de bine pornit cu două seri înainte. Casanova este mult mai posibil decît ai crede, date fiind obiceiurile acestei ţări. M-am aşezat rînd pe rînd lîngă două sau trei femei singure ; am sfîrşit prin a intra în vorbă cu una din ele, al cărei grai nu era prea vienez ; după aceea am vrut s-o conduc acasă, dar ea mi-a îngăduit doar să-i ating o clipă braţul sub mantou, de asemenea un braţ foarte frumos, într-un noian de mătăsuri, păr de pisică sau blănuri. Ne-am plimbat multă vreme, apoi am lăsat-o în faţa casei, fără să-mi dea voie să intru ; mi-a spus totuşi să vin astă-seară la ora şase.

Două la activ ! Ca frumusețe aceasta din urmă nu e chiar pe măsura celeilalte, pare însă a fi dintr-o clasă mai sus-pusă. Am să aflu diseară. Oare nu te uimește ca un străin să poată face cunoștință intimă cu două femei în trei zile, să vie una la el și să se ducă el la cealaltă ? Totuși nimic suspect în toate acestea. Știu, mi se spusese, dar n-am vrut să cred : așa se tratează dragostea la Viena ! Ei bine, este încîntător. La Paris, femeile te lasă să suferi trei luni, așa-i regula ; de aceea puțini sînt cei care au răbdare să le aștepte. Aici, aranjamentele se fac în trei zile și simți încă de la cea dintîi dacă nu s-ar teme să treacă în ochii tăi drept o *grisette*, ceea ce este, pare-se, marea lor preocupare. Dealtfel nimic mai amuzant decît această fugărire facilă la spectacole, în cazinouri, la baluri ; este ceva atît de admis, încît nu le miră deloc nici pe cele mai *cinstite ;* pe puțin două treimi din femei vin neînsoțite la localuri sau umblă singure pe stradă. Dacă nimerești din întîmplare peste vreuna *virtuoasă*, încercările tale nu o jignesc defel, și ea stă de vorbă cu tine cît vrei. Orice femeie pe care o acostezi se lasă luată de braț și condusă acasă ; apoi, ajunsă în fața ușii prin care speri să pătrunzi, te salută foarte drăguț și foarte ironic, îți mulțumește pentru însoțire și-ți spune că soțul sau tatăl ei o așteaptă în casă. De ții s-o revezi, îți va spune liniștit că a doua sau a treia zi se va duce la cutare bal sau la cutare teatru. Dacă, la teatru, în timp ce stai de vorbă cu o femeie singură, se întoarce pe neașteptate soțul sau amantul care se dusese să se plimbe prin galerii sau care coborîse pînă la cafenea, el nu se miră văzîndu-vă stînd familiar de vorbă ; salută și privește într-altă parte, fericit fără îndoială că a scăpat o bucată de vreme de compania soției sale.

Îți vorbesc puțin din proprie experiență și mult din a altora ; dar cărui fapt s-or fi datorînd aceste obiceiuri ? Căci, într-adevăr n-am văzut nimic asemănător, nici chiar în Italia ; — probabil faptului că sînt atîtea femei frumoase în oraș, încît bărbații care le-ar putea conveni sînt, proporțional, mult mai puțin numeroși. La Paris femeile frumoase sînt atît de rare încît există o supralicitație ; sînt răsfățate, sînt păzite, și ele își simt prețul frumuseții. Aci femeile fac foarte puțin caz de persoana și de nurii lor :

este evident ceva obișnuit, la fel ca florile frumoase, ca animalele frumoase, ca păsările frumoase, care, într-adevăr, devin lucru obișnuit, dacă ai grijă să le cultivi sau să le hrănești bine. Or, fertilitatea țării face viața atît de ușoară, atît de îndestulată, încît aici nu există femei prost hrănite și, în consecință, nici acele rase îngrozitoare pe care le alcătuiesc muncitoarele și țărăncile noastre. Nici nu-ți închipui cît este de uimitor să întîlnești pe stradă, la tot pasul, fete splendide, cu o carnație minunată, care se miră chiar de a fi luate în seamă.

Această atmosferă de frumusețe, de grație, de dragoste, are ceva îmbătător : îți pierzi capul și oftezi, ești îndrăgostit lulea, nu de una ci de toate aceste femei dintr-odată. *L'odor di femina* este pretutindeni în aer și o aspiri de departe ca Don Juan. Ce păcat că nu este primăvară ! Îți trebuie un decor potrivit pentru a completa impresii atît de frumoase. Totuși anotimpul nu este lipsit de farmec. Azi-dimineață am intrat în marea grădină imperială de la capătul orașului : nici țipenie de om. Aleile se terminau undeva, în depărtare, cenușii și albastre, încîntătoare. Mai departe se întinde un parc imens, muntos, presărat cu iazuri și plin de păsări. Straturile de flori erau atît de stricate de vremea rea, încît trandafirii rupți își lăsau florile să atîrne în noroi. Dincolo de parc se întinde Praterul și Dunărea ; cu tot frigul, era încîntător. A ! vezi tu, mai sîntem încă tineri, mai tineri decît credem... [38].

În 7 decembrie. Transcriu aci cîteva rînduri pe altă hîrtie. Au trecut multe zile de cînd au fost scrise cele patru pagini dinainte. Mi-ai primit scrisorile, ai văzut aspectele plăcute ale situației, și aproape o lună mă desparte de aceste impresii dintîi ale ședерii mele la Viena. Există totuși o legătură directă între ce am să-ți spun și ce ți-am scris : deznodămîntul pe care l-ai prevăzut citind primele pagini a fost suspendat pe această perioadă... Mă știi cu totul incapabil să-ți torn brașoave și să-mi dau frîu liber sentimentelor în legătură cu fapte închipuite, nu-i așa ? Ei bine ! dacă te-a interesat povestea dragostelor mele dintîi la Viena, află că...

În 13 decembrie. S-au petrecut atîtea lucruri de la primele patru zile care făceau începutul acestei scrisori, încît cu greu le mai pot lega de ceea ce mi se întîmplă azi.

Nu-ți pot spune că am avut noroc deplin în cariera mea de Don Juan... Katty este acum la Brno, la mama ei bolnavă. Urma să mă duc după ea cu frumosul drum de fier de treizeci de leghe care începe la intrarea Praterului, dar acest fel de a călători mă calcă pe nervi într-un mod insuportabil. Pînă una alta, iată o nouă aventură care începe, și-ți trimit conștiincios primele detalii.

Ca observație de ordin general, află că nici o femeie din acest oraș nu umblă firesc. Îți place una, te iei după ea ; face atunci cotiturile și zigzagurile cele mai neașteptate din stradă în stradă. Dar de-ți alegi apoi un loc mai puțin frecventat ca s-o acostezi, nu va refuza niciodată să-ți răspundă. Lucrul este îndeobște cunoscut. O vieneză nu respinge pe nimeni. Dacă aparține cuiva (nu vorbesc de soțul ei care nu contează niciodată) ; dacă, în fine, este prea ocupată în diferite locuri, ți-o spune și te sfătuește să nu-i ceri o întîlnire decît săptămîna următoare, sau să ai răbdare, fără a fixa o zi anumită. Nu durează niciodată mult ; iar amanții care te-au precedat devin prietenii tăi cei mai buni.

Urmărisem deci o femeie frumoasă pe care o remarcasem la Prater, unde lumea se îmbulzește să vadă săniile, și o condusesem pînă la ușa casei fără să-i vorbesc, căci era ziua în amiaza mare. Acest gen de aventuri mă distrează nespus. Din fericire era o cafenea aproape în fața casei ei. Mă întorc deci, pe înserat, și mă instalez lîngă fereastră. După cum prevăzusem, frumoasa despre care ți-am vorbit nu zăbovește mult și iese din casă. O urmez, îi vorbesc și îmi spune foarte simplu să-i dau brațul ca să nu atragem atenția trecătorilor. Apoi mă duce prin tot felul de cartiere ; întîi la un negustor din Kohlmarkt, unde-și cumpără mănuși, apoi la un cofetar unde-mi dă o jumătate de prăjitură ; în sfîrșit ne înapoiem la casa de unde ieșise, stă de vorbă cu mine o oră în prag și-mi spune că mă așteaptă a doua zi pe înserat. A doua zi mă întorc conștiincios, bat la ușă și mă trezesc deodată în mijlocul unui grup format din alte două fete și trei bărbați purtînd cojoace și căciuli mai mult ori mai puțin românești. Cum m-au primit cu căldură, am dat să stau jos : nici vorbă. Ei sting lumînările și pornim spre locuri îndepărtate din cartier. Nimeni nu-mi contestă cucerirea

din ajun, deşi unul dintre indivizi era neînsoţit, şi ajungem în sfîrşit la o cîrciumă tare afumată. Acolo păreau să se fi adunat ca să petreacă cele şapte sau opt naţii care îşi împart bunul oraş al Vienei. Cert este că se bea mult vin roşu dulce, amestecat cu un vin alb mai vechi. Am luat cîteva clondire din acest amestec. Nu era rău. În fundul sălii se afla un fel de estradă unde se cîntau romanţe într-o limbă nedefinită şi care păreau că-i distrează mult pe cei care le înţelegeau. Tînărul neînsoţit se aşeză lîngă mine şi, cum vorbea o germană pură, lucru rar în această ţară, am fost mulţumit de tovărăşia lui. Cît despre femeia cu care venisem, privea cu interes spectacolul ce se desfăşura în faţa noastră. Fapt este că se jucau în spatele tejghelei adevărate comedii. Erau patru sau cinci cîntăreţi care apăreau, jucau o scenetă, apoi apăreau din nou în alte costume. Jucau piese întregi, cu coruri şi refrene. În timpul pauzelor, moldovenii, ungurii, cehii şi alţii înfulecau multă carne de iepure şi de viţel. Femeia de lîngă mine se însufleţea încetul cu încetul cu ajutorul vinului roşu şi al vinului alb. Era încîntătoare aşa, fiind de felul ei cam palidă. Era o adevărată frumuseţe slavă cu trăsături ferme ce dovedesc o rasă fără amestec.

Mai trebuie să spun că cele mai frumoase femei, aci, sînt cele din popor şi din marea nobilime. Îţi scriu dintr-o cafenea unde aştept ora spectacolului dar, hotărît lucru, cerneala este prea proastă şi amîn restul observaţiilor.

VIII

Jurnalul (urmare)

Treizeci şi unu decembrie, ziua Sfîntului Silvestru. Să-l ia naiba de consilier intim de *zahăr candel!* cum zicea Hoffmann[39], în chiar ziua aceasta. Ai să înţelegi rostul interjecţiei.

Nu-ţi scriu din acea cîrciumă afumată şi din străfundurile acelei pivniţi fantastice ale cărei trepte erau atît de tocite încît, de cum puneai piciorul pe prima, te simţeai dus împotriva voinţei tale pînă jos, apoi aşezat la o

masă între o cană de vin vechi şi alta de vin nou, în timp ce la celălalt capăt „omul care şi-a pierdut reflexul" discută foarte grav cu „omul care şi-a pierdut umbra". Am să-ţi vorbesc despre o cîrciumă nu mai puţin afumată dar mult mai acătării decît *Ratskeller*-ul din Bremen sau cîrciuma lui *Auerbach* [40] din Leipzig ; despre o anumită pivniţă pe care am descoperit-o lîngă Poarta Roşie, şi pe care trebuie să ţi-o descriu căci este chiar aceea despre care ţi-am mai spus cîteva cuvinte în scrisoarea precedentă... Acolo s-a schiţat prefaţa dragostei mele.

Este într-adevăr o pivniţă mare şi foarte adîncă : în dreapta uşii se află tejgheaua patronului, înconjurată de o balustradă înaltă şi încărcată cu căni de cositor ; de acolo curg gîrlă berea imperială, cea din Bavaria şi cea din Boemia, precum şi vinurile albe şi roşii din Ungaria, cu nume atît de ciudate. La stînga intrării se vede un bufet mare încărcat cu fripturi, patiserii şi dulciuri, unde aburesc fără încetare crenvurşti, desfătarea vienezului. Fete îndemînatece servesc mîncarea la mese, în timp ce chelnerii poartă grija mai obositoare a berii şi a vinului. Fiecare cinează astfel, mîncînd în loc de pîine chifle cu anason sau covrigi cu sare, care cer multă băutură. Să nu ne oprim în această primă sală care serveşte totodată de oficiu hotelierului şi de culise actorilor. Nu întîlneşti acolo decît balerine care se încalţă, june prime care se fardează, soldaţi care se îmbracă în figuranţi ; acolo se află vestiarul dansatorilor, refugiul cîinilor duşmani ai muzicii şi ai dansului, şi locul de odihnă al negustorilor evrei care, în pauzele dintre piese, valsuri sau cîntece, oferă articole de parfumerie, fructe din Orient sau bilete pentru marea loterie din Miedling [41].

Trebuie să urci cîteva trepte şi să străbaţi prin mulţime pentru a pătrunde în sfîrşit în încăperea principală : este, ca de obicei, o galerie boltită regulat şi închisă peste tot ; mese înghesuite stăpînesc lungul pereţilor, dar mijlocul este liber pentru dans. Este decorată cu picturi în stil *rococo*, iar în fund, în spatele muzicanţilor şi al actorilor, se află un fel de boltă de viţă. Cît despre societate, este cam amestecată, cum am spune noi ; nimic sărăcăcios însă, căci costumele sînt mai degrabă sălbatice decît sărace. Cei mai mulţi unguri poartă haina lor semimilitară,

cu găitane lucitoare de mătase și nasturi mari de argint; țăranii din Boemia au mantale lungi, albe și pălărioare rotunde, împodobite cu panglici și flori. Stirienii se fac remarcați prin pălăriile lor verzi împodobite cu pene, și costume ca ale vînătorilor din Tirol; sîrbii și turcii nu se amestecă decît arareori în această adunare atît de ciudată de nații care alcătuiesc Austria și printre care adevărata populație austriacă este poate cea mai puțin numeroasă.

Cît privește femeile, în afara cîtorva unguroaice al căror costum este pe jumătate grecesc, ele sînt, în genere, îmbrăcate foarte simplu; frumoase aproape toate, mlădioase și bine făcute, blonde de obicei și cu un ten splendid, se dăruiesc valsului cu o deosebită înfocare. De-abia a început orchestra, că s-au și sculat de la mese, părăsindu-și paharul pe jumătate gol și întrerupîndu-și cina, și atunci se pornește, în zgomotul localului și în fumul gros de tutun, un vîrtej de valsuri și de galopuri cum nici nu-mi puteam închipui.

Cum se termină valsul, iar mîncare, iar băutură; în fundul sălii, în spatele unui fel de tejghele acoperită cu o față de masă și luminată de sfeșnice, apar cîntăreți și saltimbanci, sau cel mai adesea se reprezintă, fără multe pregătiri, o dramă sau o comedie. Este în același timp teatru și paradă; dar piesele sînt aproape întotdeauna distractive și jucate cu multă vervă și naturalețe. Uneori poți auzi mici opere bufe de tip italienesc *con Pantaleone e Pulcinella.* Cîteodată scena îngustă este neîncăpătoare pentru reprezentarea acțiunii; atunci actorii își răspund din diferite colțuri ale sălii; se dau lupte între figuranți în costume chiar în mijlocul încăperii; tejgheaua devine orașul asediat sau corabia atacată de corsari. În afara acestor costume și acestui fel de punere în scenă, nu există mai multe decoruri ca în teatrele din Londra pe vremea lui Shakespeare, nici măcar o pancartă care să indice că aci e un oraș și dincolo o pădure.

La sfîrșitul piesei, comedie sau farsă, fiecare actor cîntă pentru public cîteva cuplete, pe o melodie populară, mereu aceeași, care pare să-i încînte pe vienezi; apoi artiștii se împrăștie prin sală și se duc din masă în masă să culeagă felicitările și creițarii. Actrițele sau cîntărețele, de obicei foarte frumoase, se așază fără

mofturi pe la mese şi nu există muncitor, student sau soldat care să nu le poftească să bea din paharul lui. Bietele fete abia de-şi înmoaie buzele, dar este o politeţe pe care nu o pot refuza.

Iată, prietene, plăcerile inteligente ale acestui popor care nu se moleşeşte, cum se crede, cu tutun şi bere; este spiritual, poetic şi curios ca italienii, cu un dram de cumsecădenie şi gravitate în plus; trebuie subliniată nevoia pe care pare s-o aibă de a-şi ocupa în acelaş timp toate simţurile şi de a uni mereu plăcerile mesei cu muzica, tutunul, dansul şi teatrul.

Cînd pleci din aceste taverne, rămîi uimit văzînd un crucifix mare deasupra uşii şi adesea, într-un colţ, vreun chip de sfîntă din ceară şi îmbrăcată în poleială de aur. Aici, ca şi în Italia, religia nu este ostilă bucuriei şi plăcerii. Taverna are o notă de gravitate, după cum biserica trezeşte adesea gînduri de petrecere şi de dragoste. În noaptea de Crăciun, acum o săptămînă, mi-am putut da seama de această asociere care nouă ni se pare ciudată. Populaţia în sărbătoare se ducea de la biserică la bal aproape fără a fi nevoită să-şi schimbe starea de spirit; dealtfel străzile erau pline de copii care purtau brazi sfinţiţi împodobiţi cu lumînări, prăjiturele şi dulciuri. Pomii de Crăciun erau atît de mulţi încît aminteau pădurea mişcătoare care înainta împotriva lui Macbeth [42]. Interiorul bisericilor, al catedralei Sfîntul Ştefan mai ales, era magnific şi radios. Admiram nu numai mulţimea în haine de sărbătoare, altarul de argint lucind în mijlocul corului, sutele de mizicieni parcă suspendaţi peste balustradele fragile care se întind între coloane, ci credinţa sinceră şi deschisă care unea toate vocile într-un imn extraordinar. Pentru noi francezii, obişnuiţi cum sîntem cu vocea de bas a cîntăreţilor de strană şi cu cea ascuţită a habotnicelor, aceste coruri din mii de voci sînt într-adevăr surprinzătoare. Apoi sunetele viorilor şi ale trompetelor, vocile cîntăreţelor revărsîndu-se din tribuna corului, pompa teatrală a slujbei, ar părea cu totul lipsite de cucernicie populaţiei noastre sceptice. Dar numai la noi se concepe un catolicism atît de serios, de intransigent, de pătruns de ideea morţii şi a renunţărilor, încît puţini se simt vrednici să-l practice şi să creadă în el.

În Austria, ca în Italia, ca în Spania, religia și-a păstrat influența pentru că este zîmbitoare și ușoară și cere mai mult credință decît sacrificii.

Astfel această mulțime zgomotoasă care venise, precum cei dintîi credincioși, să se veselească la picioarele Domnului *preafericitei nașteri*, avea să-și sfîrșească noaptea de sărbătoare în jocuri și petreceri, în sunetul acelorași instrumente. Și eu mă bucuram să mai asist odată la aceste frumoase solemnități pe care Biserica noastră le-a interzis și care într-adevăr ar trebui sărbătorite astfel în țările în care credința este luată în serios de toată lumea.

Sînt încredințat că vrei să cunoști sfîrșitul ultimei mele aventuri. Poate că am greșit scriindu-ți cele de mai înainte. Probabil că-ți fac impresia unui prăpădit, unui pedant, unui călător flușturatec care-și reprezintă țara prin cîrciumi și pe care pofta nesățioasă de bere imperială și impresii ciudate îl mînă spre iubiri prea facile. De aceea voi trece de îndată la aventuri mai grave... și cît privește pe aceea de care ți-am vorbit mai sus, îmi pare rău că nu ți-am trimis amănuntele la timpul lor : dar acum este prea tîrziu. Am rămas prea în urmă cu jurnalul, și toate micile întîmplări pe care atunci ți le-aș fi povestit cu plăcere pe-ndelete, azi nici n-aș mai fi în stare să mi le mai amintesc. Mulțumește-te să afli că, pe cînd o însoțeam pe doamna mea spre casă, destul de tîrziu, un cîine care alerga precum barbetul lui Faust [43], și care părea nebun, s-a amestecat în iubirea noastră. Am înțeles numaidecît că era semn rău. Frumoasa mea a început să mîngîie cîinele care era ud leoarcă, apoi mi-a spus că-și pierduse fără îndoială stăpînii și că vroia să-l ia în casă. Am cerut același drept dar ea mi-a răspuns : *nicht !* sau, dacă vrei, *nix !* cu un ton hotărît care m-a făcut să-mi amintesc de invazia din 1814. Mi-am zis : ticălosul ăsta de cîine negru îmi poartă ghinion. Este clar că, fără el, aș fi fost primit.

Ei bine ! nici cîinele nici eu nu am intrat. În clipa în care s-a deschis ușa, el a dispărut ca o ființă fantastică ce era, iar frumoasa mi-a dat întîlnire pentru a doua zi.

A doua zi eram furios, iritat ; era foarte frig ; aveam treabă. Nu m-am dus la ora stabilită, ci mai tîrziu, după

amiază. Găsesc pe un individ de sex masculin care deschide uşa şi mă întreabă precum capul de cămilă al lui Cazotte : *che vuoi*[44] ? Cum era mai puţin înspăimîntător ca acela, eram gata să răspund : — O caut pe domnişoara... Dar, ce nenorocire ! mi-am dat seama că habar nu aveam de numele iubitei mele. Şi totuşi, cum ţi-am spus, o cunoşteam de trei zile. Mă bîlbîi, domnul mă ia drept un intrigant ; plec. Foarte bine.

Seara dau tîrcoale casei ; o văd sosind ; îmi cer scuze şi îi spun cu multă gingăşie :

— Domnişoară, ar fi oare indiscret acum să te întreb cum te chiamă ?

— Vhahby.

— Poftim ?

— Vhahby.

— O ! te rog, aş vrea să-l scriu : dar de unde eşti ? Din Boemia ? din Ungaria ?

Este de la Olomucz, draga copilă... Vhahby este un nume din Boemia, într-adevăr, şi totuşi fata este blîndă şi bălaie, îşi rosteşte numele atît de dulce că pare un mieluşel vorbind în limba lui maternă.

Şi-apoi iată că lucrurile încep să lîncezească ; înţeleg că trebuie să-i fac multă vreme curte. Într-o dimineaţă mă duc s-o văd şi ea îmi spune foarte tulburată.

— O ! Doamne ! este bolnav.

— Cine ?

Atunci ea rosteşte un nume la fel de cehesc ca şi al ei ; îmi spune : intră. Intru într-o a doua încăpere şi văd, culcat într-un pat, pe mălai mare care venise cu noi la cabaret, în seara spectacolului, şi care era îmbrăcat ca un vînător de operetă. Băiatul mă primeşte cu netăgăduite semne de bucurie. La picioarele patului era culcat un ogar. Neştiind cum să încep, spun : ce cîine frumos ; mîngîi animalul, îi vorbesc, totul durează foarte mult. Deasupra patului era atîrnată puşca domnului, ceea ce, dealtfel, avînd în vedere cordialitatea cu care mă întîmpina, nu avea nimic neplăcut. Îmi spuse că are febră, lucru foarte supărător căci vînătoarea mergea bine. Am întrebat cu naivitate dacă vîna capre negre ; mi-a arătat cîteva potîrnichi moarte cu care se jucau nişte copii într-un colţ al odăii.

— A ! domnule, minunat !

Atunci, pentru a spune ceva, şi cum frumoasa mea nu se întorcea, zic cu ton burghez : Ei, dar aceşti copii nu mai au ce învăţa ? Cum de nu sînt la şcoală ? Vînătorul îmi răspunde : Sînt prea mici. Îi spun că în ţara mea copiii sînt trimişi la grădiniţă încă din leagăn. Şi continui cu un şir de observaţii privind acest aspect al învăţămîntului. Între timp Vhahby se întoarce cu o ceaşcă în mînă ; îl întreb pe vînător : Este ceai de chinină (avînd în vedere febra lui) ? Îmi spune : da ; — se pare că nu m-a înţeles, căci îl văd în momentul următor că moaie bucăţele de pîine în ceaşcă ; nu mai auzisem niciodată că se poate muia pîine în chinină şi într-adevăr era supă. Băiatul mîncîndu-şi supa era un spectacol la fel de puţin atractiv ca şi povestirea de faţă... Frumoasă întîlnire, nimic de zis. Îl salut pe vînător, urîndu-i sănătate multă şi trec înapoi în cealaltă încăpere.

— Bine, dar acest domn bolnav este soţul dumitale ? o întreb pe tînăra cehă ?

— Nu.

— Fratele dumitale ?

— Nu.

— Iubitul ?

— Nu.

— Dar cine este ? Este un vînător. Punct. Trebuie să-ţi spun, pentru a lămuri rostul întrebărilor mele că în a doua încăpere se aflau trei paturi şi că ea îmi spusese că unul este al ei, că acesta era motivul care o împiedica să mă primească. Nu am înţeles niciodată ce rost avea individul. Vhahby mi-a zis totuşi să vin a doua zi ; dar m-am gîndit că dacă asta însemna să mă bucur de conversaţia vînătorului, mai degrabă aşteptam să se facă bine. Am revăzut-o pe Vhahby abia peste o săptămînă ; nu s-a mirat nici de întoarcerea mea şi nici de lunga mea absenţă. Vînătorul se înzdrăvenise şi plecase... Nu înţelegeam de ce era atît de neîmblînzită, mi-a spus că se aflau copiii în odaia alăturată.

— Sînt ai dumitale ?

— Da !

— Măi să fie !

Erau trei, blonzi ca spicele, blonzi ca ea. Asta mi s-a părut atît de respectabil încît nu m-am mai întors în acea casă. Mă pot întoarce oricînd. Cei trei copii, vînătorul şi fata vor fi tot acolo ; mă voi întoarce cînd voi avea timp.

IX

Jurnalul (urmare)

Iată care-mi este viaţa : mă scol în fiecare dimineaţă, schimb saluturi cu nişte italieni care locuiesc ca şi mine la Vulturul-negru ; aprind o ţigară de foi şi cobor de-a lungul străzii principale a cartierului Leopoldstadt. La colţurile care dau pe splaiul *Vienei,* rîuleţ ce ne desparte de oraşul central, sînt două cafenele unde găseşti întotdeauna roiuri mari de izraeliţi *cu nas ascuţit,* după expresia lui Heinrich Heine, şi care ţin acolo un fel de bursă, unii în aer liber, alţii, mai bogaţi, în cafenele. Acolo poţi să mai vezi bărbi minunate, lungi caftane din mătase neagră, mai mult sau mai puţin unsuroase, şi tot acolo auzi un zumzăit continuu care justifică expresia folosită de poet. Sînt într-adevăr roiuri, de albine şi viespi amestecate.

Este plăcut, dimineaţa, să bei un păhărel de *kirschenwasser* într-una din cafenele ; apoi poţi s-o iei pe *Podul Roşu* care duce la Rothenthor, poarta fortificată a oraşului. Să ne oprim totuşi pe tăpşanul din faţa zidurilor ca să citim afişele teatrelor. Sînt aproape la fel de multe ca la Paris. Burg-Theater, care este *Comedia Franceză* de aici, anunţă cîteva piese de Goethe sau de Schiller, Corneille-ul şi Racine-ul teatrului clasic nemţesc ; urmează Kärntnerthor-theater sau teatrul de la Poarta Carintiei, care dă Meyerbeer, Bellini sau Donizetti ; mai există teatrul *an der Wien* (de pe Viena), unde se joacă melodrame şi vodeviluri, traduse de obicei din franţuzeşte ; apoi teatrele din Josephstadt, din Leopoldstadt etc., ca să nu mai punem la socoteală o mulţime de spectacole de cafenea despre care ţi-am vorbit mai înainte.

După ce am hotărît felul în care îmi voi petrece seara, trec prin Poarta Roşie din zidul cetăţii şi mă îndrept spre stînga către un anume *Gasthof* unde vinurile din Ungaria sînt destul de bune. Plăteşti şase creiţari cana de vin de Tokay care merge cu cîteva cotlete de berbec sau de purcel proaspăt, asezonate cu un sfert de lămîie.

Aici se plăteşte într-un fel încîntător ; oamenii nu au pungă ; monezile le vezi doar sub forma unor mici kreiţari de aramă care fac cam şaptesprezece *sols* franţuzeşti. Aceşti bănuţi nu servesc decît pentru întregirea sumei ; altminteri se plăteşte cu bancnote. Hîrtii frumoase, mergînd de la un franc la sumele cele mai astronomice, îţi umflă portofelul şi sînt împodobite cu gravuri în tipar adînc de o perfecţiune rară. Un fermecător profil de femeie intitulat *Austria* îţi inspiră cea mai vie părere de rău cînd te desparţi de chipul ei şi cea mai mare dorinţă de a dobîndi altele noi. Este important de subliniat că aceste bancnote sînt de două feluri, fie monedă de *convenţie*, care nu reprezintă decît jumătatea valorii, fie monedă *reală* care se menţine mai mult sau mai puţin, după împrejurările politice.

După masa de prînz o iau de obicei pe strada comercială, Rothenthurmstrasse, animată de vecinătatea pieţelor, pînă ce ajung în piaţa bisericii Sfîntul Ştefan, celebra catedrală vieneză a cărei săgeată este cea mai înaltă din Europa. Are vîrful puţin înclinat pentru că a fost lovit odinioară de o ghiulea de tun trasă de armata franceză. Acoperişul cu un mozaic strălucitor din ţigle smălţuite reflectă pînă departe razele soarelui. Piatra cenuşie a acestei biserici înfăţişează rafinamente nemaipomenite de arhitectură feudală. Lăsînd spre stînga acest ilustru monument, dai într-o răspîntie de unde o stradă duce către Poarta Carintiei, alta spre *Mahl-Markt* şi a treia spre *Graben*. La colţul format de primele două se află un fel de stîlp cu o destinaţie foarte ciudată. Se numeşte *Stock-im-Eisen*. Nu-i decît un trunchiu de copac care, pare-se, făcea odinioară parte din pădurea pe locul căreia a fost clădită Viena. Această buturugă venerabilă, a fost păstrată cu sfinţenie, incrustată în vitrina unui bijutier. Fiecare calfă dintr-o breaslă meşteşugărească, cînd soseşte la Viena, trebuie să înfigă un cui în acest copac. De

mulţi ani este cu desăvîrşire imposibil să mai înfigi unul şi se fac pariuri pe acest subiect cu noii sosiţi.

Iată-ne în Graben, piaţa centrală şi elegantă a Vienei; este în formă de dreptunghi, forma obişnuită pentru toate pieţele oraşului. Casele sînt din secolul al XVIII-lea ; stilul rococo înfloreşte în toate ornamentele. În mijloc se înalţă o coloană monumentală semănînd cu un popic. Capul este format din nori sculptaţi care poartă nişte îngeri auriţi. Coloana însăşi pare răsucită asemeni celor din ordinul salomonic, totul este încărcat cu festoane, panglici şi simboluri. Închipuieşte-ţi acum magazinele elegante din cartierele cele mai bogate din Paris şi comparaţia va fi cu atît mai justă cu cît majoritatea magazinelor sînt ocupate de negustori de mode şi galanterie care fac parte din ceea ce se numeşte aci colonia franceză. În mijlocul pieţii se află un magazin dedicat arhiducesei Sofia care trebuie să fi fost o femeie tare frumoasă judecînd după firma pictată la intrare.

Nu-mi mai rămîne de parcurs decît o străduţă şi-am ajuns la cafeneaua principală din Kohlmarkt, unde prietenul tău se desfată cu ceea ce se numeşte un *mélange*, şi care nu este altceva decît o cafea cu lapte servită într-un pahar cu picior, citind acele ziare franţuzeşti pe care cenzura le-a lăsat să treacă.

11 ianuarie. Mă văd silit să întrerup povestirea despre felul cum îmi petrec ziua pentru a-ţi aduce la cunoştinţă o aventură cu mult mai puţin graţioasă decît celelalte, şi care mi-a tulburat seninătatea.

Nu strică să ştii că este foarte greu pentru un străin să-şi prelungească şederea în capitala Austriei mai mult de cîteva săptămîni. Nu ai putea rămîne nici douăzeci şi patru de ore dacă n-ai avea recomandarea unui bancher care răspunde personal de datoriile pe care le-ai putea face. Apoi se pune chestiunea politică. Încă din primele zile mi se păruse că eram urmărit pretutindeni... Tu ştii cu ce repeziciune şi ce patimă a cercetării parcurg străzile unui oraş străin, astfel încît meseria de spion nu s-a dovedit uşoară pentru cei care mă urmăreau.

În cele din urmă am observat un individ de un blond spălăcit care o lua cu perseverenţă pe aceleaşi străzi ca mine. Mă hotăresc brusc ; traversez un pasaj, apoi mă

opresc dintr-odată, mă întorc şi mă aflu astfel nas în nas cu domnul care îmi servea de umbră. Gîfîia tare.

— Nu e nevoie, îi spun eu, să vă obosiţi aşa. Am obiceiul să umblu foarte repede, dar îmi pot regla mersul după al dumneavoastră şi să mă bucur astfel de conversaţia dumneavoastră.

Bietul om părea tare încurcat ; l-am liniştit spunîndu-i că ştiam care erau măsurile de precauţie pe care poliţia vieneză este nevoită să le ia faţă de străini şi în special de francezi ; mîine, îi spun, mă voi duce la şeful dumitale să-l liniştesc asupra intenţiilor mele.

Agentul nu răspunse mare lucru şi o întinse, prefăcîndu-se că nu prea pricepe germana pe care o vorbeam.

Pentru a-ţi arăta cît sînt de liniştit în această privinţă îţi voi spune că un prieten de-al meu, ziarist, îmi dăduse o scrisoare de recomandaţie foarte bună pentru unul dintre şefii poliţiei din Viena. Dar nu voiam s-o folosesc decît într-o ocazie gravă. A doua zi, deci, m-am îndreptat către *Polizei-Direktion.*

Am fost foarte bine primit : persoana în chestiune, care se numeşte baronul de S***, este un fost poet liric, fost membru al *Tugendbund* [45]-ului şi al altor societăţi secrete care, îmbătrînind, a trecut la poliţie, cam cum te *cumineşti* după nebuniile din tinereţe... Mulţi poeţi germani s-au găsit în această situaţie. La Viena, dealtfel, poliţia are ceva patriarhal care explică mai bine decît aiurea trecerile de acest fel.

Ne-am întreţinut despre literatură, şi domnul de S***, după ce s-a liniştit asupra intenţiilor mele, m-a admis, încetul cu încetul într-un fel de intimitate.

— Ştiai, mi-a spus el, că aventurile dumitale mă distrează grozav ?

— Ce aventuri ?

— Cele pe care le povesteşti cu atîta haz prietenului dumitale ***, şi le trimiţi cu poşta la Paris.

— A ! le citiţi ?

— O ! nu te alarma ; nimic din corespondenţa dumitale nu este de natură să te compromită. Ba chiar guvernul este încîntat de acei străini care, departe de a urzi intrigi, profită din plin de plăcerile oferite de buna noastră capitală.

În cele din urmă m-a poftit să vin, de cîte ori vreau, să citesc jurnalele opoziției la poliție... ca fiind locul cel mai liber din Imperiu... Acolo se poate discuta despre orice fără nici o primejdie.

Viena îmi face impresia Parisului din secolul al XVIII-lea, cel din 1770, de pildă, iar pe mine mă văd ca un poet străin, rătăcit în acea societate formată în parte dintr-o aristocrație strălucitoare și în parte dintr-un popor în aparență lipsit de griji. Ceea ce lipsește clasei vieneze de jos, pentru a reprezenta poporul de odinioară din Paris, este unitatea rasei. Slavii, maghiarii, tirolezii, ilirienii și alții sînt prea preocupați de diferitele lor naționalități și nu au aceleași posibilități de a se înțelege, în cazul în care principiile lor s-ar apropia. În plus, poliția imperială, prevăzătoare și ingenioasă, nu lasă pe niciun muncitor să stea în oraș fără să aibă de lucru. Toate meseriile sînt organizate în corporații; calfa care vine din provincie este supusă cam acelorași reguli ca și călătorul străin. Trebuie să aibă recomandarea unui patron sau a unui locuitor cu vază din oraș, care să răspundă de purtarea lui sau de datoriile pe care le-ar putea face. Dacă nu poate prezenta o asemenea garanție, i se acordă un permis de ședere de douăzeci și patru de ore pentru a vedea monumentele și alte curiozități, apoi i se vizează livretul pentru oricare alt oraș unde ar cere să se ducă și unde îl așteaptă aceleași greutăți. Dacă nu se supune, este dus sub pază la locul său de naștere a cărui municipalitate devine răspunzătoare de purtarea lui și-l trimite de obicei la munca cîmpului, dacă industria lîncezește în orașe.

Acest regim este despotic. O astfel de organizare, dominată de inteligență, ar avea, într-adevăr, mai puține inconveniente: aceasta este problema pe care împăratul filozof Iosif al II-lea, cucerit de ideologia lui Voltaire și a enciclopediștilor, încercase s-o rezolve.

Într-adevăr, ideea de a institui o ierarhie cărturărească este foarte bună; dar, într-o țară în care domină tradiția eredității, este un lucru destul de obișnuit să se creadă că fiul unui om cu carte este la rîndul lui un învățat. Primește educația cuvenită, scrie versuri și tragedii, așa cum se învață la liceu, și moștenește mintea și func-

ţia tatălui său, fără să stîrnească nici cea mai mică nemulţumire. Dacă este cu totul incapabil, îl pune pe preceptorul său să scrie vreo carte istorică, vreun volum de versuri sau vreo tragedie eroică, şi rezultatul este acelaşi.

Faptul că i-am văzut pe scriitorii nemţi cei mai iluştri neînţeleşi şi aserviţi, tîrînd o măreţie degradată prin slujbe infime, dovedeşte cît de lipsită de inteligenţă este protecţia acordată cărturarilor de nobilimea austriacă.

Aveam o scrisoare de recomandare către unul dintre ei, al cărui nume este poate mai celebru la Paris decît la Viena [46] ; mi-a fost destul de greu să-l descopăr în ungherul umil al biroului ministerial unde lucrează. Vroiam să-l rog să mă prezinte în niscaiva saloane unde nu aş fi vrut să pătrund decît sub auspiciile talentului ; am fost surprins şi întristat de răspunsul său. — Prezintă-te pur şi simplu, mi-a răspuns el, în calitate de străin, şi vei fi foarte bine primit, căci pe aici toţi sînt oameni buni şi primesc cu dragă inimă pe francezi, cel puţin pe cei care nu dau de bănuit guvernului. Cît despre noi, bieţi poeţi, cu ce drept ne-am duce să strălucim printre prinţi şi bancheri ?

Am fost tare amărît de această mărturisire şi de mizantropia ironică a omului celebru, silit de soartă să accepte o funcţie de mizerie într-o societate care-i cunoaşte valoarea dar nu a acordat talentului său decît lauri sterili.

Poziţia artiştilor nu este aceeaşi : ei au avantajul de a distra în chip direct nobilele întruniri care îi primesc cu toate manifestaţiile simpatiei şi admiraţiei. Devin fără greutate obişnuiţii casei marilor seniori, măguliţi în amorul lor propriu de a le acorda o protecţie ostentativă. De aceea sînt şi poftiţi la toate petrecerile. Atîta doar că trebuie să aducă cu ei şi instrumentul cu care îşi cîştigă pîinea : acesta este preţul invitaţiei.

18 ianuarie. Să mai vorbim puţin despre distracţiile poporului vienez ; este un subiect mai vesel. Carnavalul se apropie şi eu frecventez asiduu balurile de la Sperl şi de la Birn, mai amuzante decît altele, şi destinate îndeosebi burgheziei. Sînt localuri mari spendid decorate. Femeile sînt mai bine îmbrăcate, adică mai aproape de moda pariziană decît cele din clasele inferioare ; ar reprezenta aci clasa *grisettes*-lor. Valsul este tot atît de energic, de

nebunesc ca în taverne, iar norul de fum de tutun pe care-l agită aproape la fel de gros.

Şi la Sperl se cinează în mijlocul dansului şi al muzicii, iar şerpuirea galopului în jurul meselor nu-i turbură deloc pe meseni.

Îmi pare rău că nu-ţi pot vorbi încă decît despre distracţiile de iarnă ale populaţiei vieneze. Praterul, pe care nu l-am văzut decît văduvit de orice verdeaţă, nu şi-a pierdut însă toată frumuseţea. Mai ales în zilele cu zăpadă, prezintă o privelişte încîntătoare, iar mulţimea asaltează din nou numeroasele sale cafenele, cazinouri şi pavilioane elegante pe care boschetele desfrunzite nu le mai ascund. Turme de căprioare cutreieră în voie acest parc unde sînt hrănite, iar mai multe braţe ale Dunării străbat pădurile şi cîmpiile formînd insule. La stînga începe drumul ce duce de la Viena la Brno. Dunărea curge un sfert de leghe mai încolo (căci Viena nu este aşezată pe malul Dunării cum nici Strasburgul nu este pe malul Rinului). Aşa arată promenada Champs-Elysées a acestei capitale.

Grădinile de la Schönbrunn nu erau prea pustiite cînd le-am parcurs. Schönbrunn este Versailles-ul Vienei ; satul Hitzing cu care se învecinează este în fiecare duminică, ca şi altă dată, locul de întîlnire al unor grupuri vesele, Strauss-fiul prezidează în timpul zilei orchestra sa de la cazinoul din Hitzing, iar seara se întoarce să dirijeze valsurile de la Sperl. Pentru a ajunge la Hitzing, străbaţi curtea castelului Schönbrunn, cu intrarea străjuită de himere din marmură, iar curtea aceasta pustie şi neglijată este decorată în gustul secolului al XVIII-lea ; castelul însuşi, a cărui faţadă este impunătoare, nu are nimic bogat în interior decît imensitatea sălilor, unde o zugrăveală anostă acoperă aproape peste tot vechile decoraţii aurite în stil rococo. Dar, cînd ieşi în direcţia grădinilor, ai parte de o privelişte minunată, a cărei impresie nu o micşorează nici chiar amintirea parcurilor de la Saint-Cloud şi Versailles.

Pavilionul Mariei-Tereza, situat pe o colină care-i desfăşoară la picioare imense întinderi de verdeaţă, are o arhitectură feerică, pe care nu o pot compara cu nimic. Alcătuită dintr-o lungă colonadă deschisă, din care doar cele patru arcade din mijloc sînt închise cu geamuri pen-

tru a forma un lăcaș de odihnă, această clădire este totodată palat și arc de triumf. Văzut din șosea, pavilionul încununează castelul pe toată lungimea lui și pare a face corp comun cu el, pentru că dealul pe care este clădit își are baza la nivelul acoperișurilor Schönbrunnului. Trebuie să urci mult pe aleile de pini, printre pajiști, pe lîngă fîntînile sculptate în stilul lui Puget și al lui Bouchardon, admirînd toate divinitățile acestui Olimp manierat, pentru a ajunge în sfîrșit la treptele acestui templu vrednic de ele, care se profilează semeț în văzduh, înălțînd toate festoanele și astragalele îndrăgite de domnișoara de Scudéry [47].

O iau prin grădini și mă întorc în suburbiile Vienei prin acea frumoasă cale Maria-Hilf, împodobită pe o distanță de o leghe cu un dublu șir de plopi uriași. Mulțimea gătită de sărbătoare se îmbulzește mereu către Hitzing, cu dese popasuri prin cafenelele și cazinourile care se înșiră de-a lungul șoselei. Este cea mai frumoasă intrare în Viena : o Courtille [48] decentă și burgheză pe care echipajele luxuoase nu o ocolesc.

Ca să sfîrșim cu suburbiile Vienei, de care Schönbrunn și Hitzing nu pot fi despărțite, trebuie să-ți mai vorbesc despre trei teatre care completează lunga listă a distracțiilor populare. Într-adevăr, teatrul de pe Viena *(an der Wien)*, cel din Josefstadt și cel din Leopoldstadt, sînt consacrate poporului, și le putem compara cu scenele noastre bulevardiere. Celelalte teatre ale Vienei, cel din *Burg* pentru comedie și dramă și cel de la Poarta Carintiei pentru balet și operă, se află înlăuntrul zidurilor. Teatrul *de pe Viena*, în ciuda modestei sale destinații, este cel mai frumos din oraș și cel mai somptuos decorat. Este la fel de mare ca Opera din Paris și seamănă mult prin construcție și ornamentație cu marile teatre din Italia. Acolo se joacă drame istorice, mari feerii-balet și unele mici piese introductive, imitate de obicei după vodevilurile noastre.

Iată distracțiile populației vieneze în timpul iernii. Iar acest oraș nu poate fi studiat în toate nuanțele originale ale caracterului său pe jumătate slav, pe jumătate european, decît iarna. Vara, lumea bună dispare, cutreieră Italia, Elveția, se duce la băi sau își mută reședința în castelele sale din Ungaria și Boemia ; poporul își duce atunci

în Prater, la Augarten și Hitzing entuziasmul și vîrtejul petrecerilor, valsurilor și nesfîrșitelor ospețe. Atunci se cuvine să pleci cu vaporul pe Dunăre sau cu poștalionul administrației imperiale și să lași această capitală să-și urmeze viața de toate zilele atît de variată și de monotonă totodată.

X

Jurnalul (urmare)

Întîi februarie. Să reluăm șirul păţaniilor noastre... Să sunăm din trîmbiță ; să acoperim înfrîngerile noastre trecute cu triumful zilei de azi. Am pătruns din suburbie în oraș, iar din oraș...

Nu încă.

Amice, ți-am povestit scrupulos pînă acum aventurile mele cu frumusețI din lumea de jos ; biete iubiri ! sînt totuși tare bune și tare dulci. Prima mi-a dăruit cîtă dragoste a putut, dar a plecat ca un înger frumos să-și vadă mama la Brno. Celelalte două mă primeau foarte prietenos, deschizînd o gură numai zîmbet, ca o floare în așteptarea fructului ; nu mai trebuie decît un dram de răbdare, cerut de onoarea orașului și a suburbiilor sale. Dar, ce să-i faci, drăguțelor, francezul este ușuratec... francezul a spart acea ghiață vieneză care reprezintă o piedică pentru simplul călător care trece și apoi își ia zborul. Acum am intrat în rîndul localnicilor, avem casă așezată : ne adresăm doamnelor din lumea bună !... „Sînt cucoane de neam mare, vezi dumneata!“ cum spunea prietenul meu Bocage. [49]

Ai să crezi c-am înnebunit de bucurie ; ei nu, sînt foarte liniștit ; așa este cum ți-am spus, atîta tot.

Mă cam codesc să-mi continui spovedania, amice ! Cum vezi, am stat mult în cumpănă pînă să-ți trimit scrisoarea. Purtarea mea nu este oare perfidă față de aceste ființe cu inimi bune care nu-și închipuiau că tainele frumuseții și ale capriciilor lor se vor împrăștia în lume și se vor duce, la patru sute de leghe depărtare, să distreze medi-

taţiile unui moralist blazat (de tine e vorba), şi să-i prezinte o serie de observaţii fiziologice ?...

Să nu destăinui, mai ales parizienilor, secretul confidenţelor noastre, sau spune-le că toate acestea sînt închipuire pură ; că, dealtfel, totul se petrece atît de departe ! (cum spunea Racine în prefaţa la *Bajazet*), şi că, în sfîrşit, numele, adresele şi alte indicaţii sînt destul de schimbate ca să nu semene cîtuşi de puţin a indiscreţie. La urma urmei, ce importanţă are ?... noi nu trăim, nu iubim. Noi studiem viaţa, analizăm dragostea, sîntem filozofi, ce Dumnezeu !

Închipuieşte-ţi un cămin mare din marmură sculptată. Căminele sînt rare la Viena şi nu prea există decît în palate. Fotoliile şi divanele au picioare aurite. În jurul sălii sînt console aurite şi lambriuri... da, zău aşa, şi lambriurile sînt aurite. Un salon din care nu lipseşte nimic cum bine vezi.

În faţa căminului şed trei doamne încîntătoare : una este din Viena ; celelalte sînt una italiancă, alta englezoaică. Una din ele este stăpîna casei. Dintre bărbaţii de acolo, doi sînt conţi, altul este un magnat ungur, şi altul ministru, iar ceilalţi sînt tineri *de viitor*. Cucoanele îşi numără printre ei soţii şi amanţii mărturisiţi, cunoscuţi ; dar ştii bine că amanţii trec de regulă pe poziţia soţilor, adică nu mai contează drept individualitate masculină. Această remarcă este foarte tare. Gîndeşte-te bine la ea.

Prietenul tău este deci singurul bărbat din această adunare, dacă judecăm corect situaţia ; lăsînd la o parte pe stăpîna casei (cum se şi cuvine), prietenul tău are deci şanse să atragă atenţia celorlalte două doamne, şi, din motivele pe care ţi le-am spus, fără prea mare merit.

Prietenul tău a cinat bine ; a băut vin din Franţa şi din Ungaria, cafea şi lichior ; este bine îmbrăcat, lenjeria îi este de o fineţe încîntătoare, părul mătăsos şi foarte ondulat. Prietenul tău vorbeşte în paradoxuri, lucru perimat de vreo zece ani la noi, şi foarte nou aici. Seniorii străini nu sînt în stare să lupte pe acest teren pe care noi l-am răscolit atîta. Prietenul tău este numai sclipiri şi scîntei ; cum îl atingi, scoate foc.

Iată un tînăr cu poziţie bună ; place grozav cucoanelor, i-a fermecat şi pe bărbaţi. Oamenii de pe aici sînt

atît de drăguți ! Prietenul tău trece deci drept un om cu conversație plăcută. Se plîng ei că ar vorbi cam puțin ; dar cînd se încălzește, este grozav !

Am să-ți spun că dintre cele două doamne una îmi place tare mult dar și cealaltă la fel de mult. Și totuși, englezoaica are un glas atît de dulce, îi șade atît de bine în fotoliu ; are un păr bălai cu reflexe roșcate atît de frumos, o piele atît de albă ; numai mătăsuri, tul, perle și opaluri : nu prea știi ce se ascunde sub toate acestea, dar totul este așa de bine dichisit !

Este un gen de frumusețe și de farmec pe care încep să-l înțeleg ; îmbătrînesc. Așa că mă ocup toată seara de această femeie frumoasă așezată în fotoliul ei. Cealaltă părea a găsi mult haz în conversația unui domn de o anumită vîrstă care se arăta foarte îndrăgostit de ea și seamănă cu un *patito* [50] teutonic, ceea ce nu este foarte vesel. Eu sporovăiam, cu micuța doamnă în albastru ; îi mărturiseam cu foc admirația mea pentru părul și tenul blondelor. Și deodată, cealaltă, care ne asculta cu o ureche, întrerupe brusc conversația cu adoratorul ei și se bagă în vorba noastră. Încerc să o iau pe după vișin. Auzise tot. Mă grăbesc să stabilesc o distincție pentru brunetele cu piele albă ; îmi răspunde că a ei este neagră... astfel încît prietenul tău a fost obligat să recurgă la excepții, convenții, protestări. M-am gîndit atunci că am displăcut doamnei brune. Îmi părea rău pentru că, de fapt, era foarte frumoasă și foarte maiestuoasă în rochia ei albă și semăna cu actrița Grisi în primul act din *Don Juan*. Această amintire m-a ajutat, dealtfel, să aranjez puțin lucrurile. Două zile mai tîrziu, am întîlnit la Cazinou pe unul dintre conții care se aflaseră acolo ; întîmplarea a făcut să cinăm împreună, apoi să mergem la spectacol. Ne împrietenim. Vine vorba despre cele două doamne de mai sus și îmi propune să mă prezinte uneia dintre ele : cea brunetă. Obiectez, pomenindu-i stîngăcia mea de data trecută. Îmi răspunde că dimpotrivă, o nimerisem foarte bine. Acest om cunoaște firea omenească.

M-am temut la început ca el să nu fie amantul acestei doamne și să nu vrea să scape de ea, cu atît mai mult cu cît mi-a spus :

— Este foarte simplu să faci cunoştinţă cu ea, pentru că are o lojă la teatrul de la Poarta Carintiei, aşa că te poţi duce acolo cînd vrei.

— Dragă conte, este foarte bine ; prezintă-mă doamnei.

El îi dă de veste şi a doua zi iată-mă, pe la orele trei, la această frumoasă persoană. Salonul era plin de lume. Eu, parcă nici nu eram acolo. Dar un italian înalt salută şi pleacă, urmat de alt individ, foarte gras, care-mi amintea de co-registratorul Heerbrand al lui Hofmann [51], şi de contele meu, care avea treabă. Rămîn magnatul ungur şi acel *patito*. Dau să mă scol la rîndul meu ; doamna mă reţine întrebîndu-mă dacă... (cît pe ce să scriu o frază care putea fi o indicaţie). În sfîrşit, află doar că mi-a cerut un mic serviciu pe care pot să i-l fac. Magnatul pleacă să joace un fel de tennis de sală. Bătrînul (să-l botezăm : marchizul, dacă eşti de acord), bătrînul marchiz se încăpăţînează pe poziţie. Ea îi spune :

— Dragul meu marchiz, nu te gonesc, dar am ceva de scris.

Se scoală, mă scol şi eu. Îmi spune :

— Nu, dumneata stai; doar trebuie să-ţi dau scrisoarea. Iată-ne singuri. Urmează : N-am nici o scrisoare să-ţi dau ; să stăm puţin de vorbă ; este aşa de plicticoasă conversaţia cu mai mulţi deodată...

Dar... mi se pare că-ţi povestesc o aventură dintre cele mai obişnuite. Să mă laud cu ea ? De ce ? Ba chiar ţi-aş mărturisi că s-a sfîrşit prost. Mă complăceam în a-ţi descrie iubirile mele întîmplătoare, dar numai ca un studiu de moravuri îndepărtate ; era vorba de femei care nu vorbesc mai nici o limbă europeană... şi, pentru ce aş mai avea să-ţi spun, mi-am amintit la vreme versul lui Klopstock *Discreţia îmi face semn acum cu degetul ei de aramă.* [52]

P.S. — Nu fi prea aspru pentru această corespondenţă fără şir... La Viena, iarna aceasta, am trăit un vis neîntrerupt. Să fie oare blînda atmosferă a Orientului care a şi început să-mi influenţeze mintea şi inima ? Şi totuşi, abia am ajuns la jumătatea drumului.

XI

Adriatica

Ce catastrofă, amice ! Cum să-ţi povestesc tot ce mi s-a întîmplat, sau, mai exact, cum să mai îndrăznesc de acum încolo să încredinţez vreo scrisoare confidenţială poştei imperiale ? Gîndeşte-te că sînt încă pe teritoriul Austriei, mai precis pe scînduri ce depind de ea, pe puntea vasului *Francesco-Primo* al Lloydului austriac. Îţi scriu din largul Triestului, oraş destul de mohorît, aşezat pe o limbă de pămînt care înaintează în Marea Adriatică, cu străzi lungi ce se încrucişează în unghi drept şi de-a lungul cărora vîntul suflă neîncetat. Există desigur privelişti frumoase în munţii întunecaţi care închid zarea ; dar poţi citi admirabile descrieri ale lor în *Jean Sbogar* sau în *Mademoiselle de Marsan* de Charles Nodier ; repetiţia ar fi inutilă. Cît despre călătoria mea de la Viena pînă aici, am făcut-o cu trenul, cu excepţia a vreo douăzeci de leghe prin trecătorile munţilor acoperiţi cu brazi încărcaţi cu chiciură... Era foarte frig. Nu prea vesel, dar se potrivea cu sentimentele mele. Mulţumeşte-te cu această mărturisire.

Ai să mă întrebi de ce nu m-am dus în Orient pe firul Dunării, cum mă gîndisem la început. Află că plăcutele aventuri care m-au oprit la Viena mult mai îndelungă vreme decît aş fi vrut m-au făcut să pierd ultimul vapor care mai coboară către Belgrad şi Zemun, de unde se ia de obicei poşta turcească. Apoi a dat îngheţul şi s-a închis navigaţia. De fapt aveam de gînd să-mi petrec toată iarna la Viena şi să nu plec de aici decît la primăvară... sau poate chiar niciodată. Dar alta a fost hotărîrea zeilor.

Nu, nu vei afla încă nimic. Trebuie mai întîi să se aştearnă întinderea mării între mine şi... o amintire duioasă şi tristă.

Străbatem Adriatica pe o vreme îngrozitoare ; este cu neputinţă să deslueşti altceva decît coastele ceţoase ale Iliriei, la stînga noastră, şi numeroasele insule ale arhipelagului dalmat. Ţara Muntenegrenilor nu profilează în zare decît o siluetă întunecată pe care am zărit-o trecînd prin faţa Raguzei, un oraş cu totul italian. Apoi am făcut escală

la Corfu, pentru a lua cărbuni și a îmbarca niște egipteni comandați de un turc care se numea Soliman-Aga. Aceștia s-au instalat pe punte unde stau, ziua pe vine și noaptea culcați, fiecare pe covorul său. Doar șeful lor stă înăuntru și ia masa cu noi. Știe puțin italienește și pare un tovarăș vesel.

Furtuna s-a întețit cînd ne apropiam de Grecia. Ruliul era atît de puternic în timpul cinei încît cei mai mulți dintre meseni s-au retras unul cîte unul în hamacele lor.

În asemenea împrejurări în care, după multă lăudăroșenie, masa la început ocupată toată se golește treptat, în rîsetele celor care rezistă efectelor tangajului, se stabilește între aceștia din urmă un fel de fraternitate maritimă. Ceea ce nu era pentru cei mai mulți decît o masă oarecare, devine pentru cei rămași pe poziții un banchet, pe care-l prelungesc cît mai mult. Cam ca la un concurs de biliard cu eliminări, problema este să „nu mori".

Să mori !... ai să vezi că aluzia are haz. Rămăsesem doar patru la masă, după ce văzusem treizeci de meseni depunînd rușinos armele. Mai rezistau, în afară de Soliman și de mine, un căpitan englez și un capucin din Țările Sfinte, numit părintele Charles. Era un om simpatic care rîdea din toată inima împreună cu noi și care ne atrase atenția că în acea zi Soliman-Aga nu-și turnase vin, ceea ce făcea de obicei din plin. I-o spuse în glumă.

— Tună prea tare azi, răspunse turcul.

Părintele Charles se sculă de la masă, scoase din mînecă o țigară de foi și mi-o oferi cu multă amabilitate.

Am aprins-o, și gîndeam să mai stau la taclale cu ceilalați doi ; curînd însă am simțit că ar fi mai sănătos să iau puțin aer pe punte.

N-am stat acolo decît o clipă. Furtuna era încă în toi. M-am grăbit să mă întorc sub punte. Englezul rîdea tare și mînca din toate felurile, spunînd că ar consuma cu plăcere cina adusă pentru toți mesenii (ce-i drept, turcul îl ajuta din răsputeri). Pentru a-și întări afirmațiile lăudăroase, a cerut o sticlă de șampanie și ne-a oferit la toți cîte un pahar ; nimeni dintre cei culcați în hamace nu a răspuns invitației sale. A spus atunci turcului :

— Nu face nimic ! O bem împreună !

Dar tunetul continua să bubuie și Soliman-Aga, crezînd poate că era o ispită a diavolului, a părăsit masa și s-a repezit afară, uitînd să răspundă.

Englezul, necăjit, a exclamat :

— Ei ! cu atît mai bine, am s-o beau de unul singur, și după aceea am să mai beau încă una.

A doua zi dimineața furtuna se potolise ; intrînd în sala de mese chelnerul l-a găsit pe englez pe jumătate culcat peste masă, cu capul pe brațe. Îl sgîlțîiră. Murise.

„Bismillah !" exclamă turcul. Este vorba pe care o rostesc musulmanii pentru a preîntîmpina orice năpastă.

Englezul murise de-a binelea. Părintelui Charles i-a părut rău că nu putea să se roage pentru el în calitate de preot, dar a făcut-o desigur în calitate de om.

Ciudată soartă ! acest englez era un fost căpitan al Companiei Indiilor care suferea de o boală de inimă și căruia i se recomandase să bea apă de Nil. Vinul nu-i dăduse răgazul să ajungă la apă.

În fond, este oare acesta un fel de a muri chiar atît de rău ?

O să ne oprim la Cerigo pentru a depune acolo trupul englezului. Ceea ce îmi dă prilejul să vizitez această insulă, unde vaporul nu se oprește de obicei.

XII

Arhipelagul

Aseară ni s-a anunțat că în zori vom zări coastele Moreei.

Eram pe punte de la orele cinci, căutînd pămîntul care se vedea, pîndind la marginea acelei roți de un albastru închis pe care o închipuie apele mării sub bolta de azur a cerului, așteptînd apariția îndepărtatului Taiget ca pe a unui zeu. Zarea era încă întunecată, dar luceafărul iradia o văpaie luminoasă ce brăzda marea. Sbaturile vaporului goneau spuma de un alb sclipitor care își întindea departe în urma noastră dîra de fosfor. „Dincolo de această mare, spunea Corinne, întorcîndu-se către Adriatică, se

află Grecia... Nu este oare de ajuns acest gînd pentru a te tulbura ?“ [53] Iar eu, mai norocos decît ea, mai norocos decît Winckelmann, [54] care a visat-o toată viaţa, şi decît modernul Anacreon [55] care ar fi vrut să moară acolo, aveam să o văd în sfîrşit, luminoasă, ieşind din ape odată cu soarele !

Am văzut-o, — am văzut-o aşa cum o visasem : ziua a început pentru mine ca un cînt al lui Homer ! Într-adevăr, chiar Aurora cu degetele-i trandafirii îmi deschidea porţile Orientului ! Şi să nu mai vorbim de zorile ţărilor noastre, zeiţa nu se duce atît de departe. Ceea ce noi barbarii numim zori sau faptul dimineţii nu este decît o palidă lucire, întunecată de atmosfera impură a climelor noastre desmoştenite. Priviţi cum, din acea dungă învăpăiată care se lăţeşte deasupra cercului apelor, izbucnesc jerbe de raze trandafirii, luminînd azurul încă întunecat al aerului. Ai zice că fruntea unei zeiţe şi braţele ei întinse ridică încet vălul scînteietor de stele al nopţilor. Ea vine, se apropie, alunecă drăgăstos pe apele divine care au zămislit-o pe Cytherea... Dar ce spun eu ? În faţa noastră, acolo, în zare, acel ţărm împurpurat, acele dealuri învăpăiate asemenea unor nori, este chiar insula Venerei, acea antică Cythera cu stînci de porfir : Κύθηρη οὔ πορφυροῦσσα.

...Azi, această insulă poartă numele de Cerigo, şi aparţine englezilor.

Acesta mi-a fost visul... şi iată cum m-am trezit ! Cerul şi marea sînt tot cum am spus ; cerul Orientului, marea Ioniei îşi dau în fiecare dimineaţă sfînta sărutare a iubirii ; dar pămîntul a murit, a murit de mîna omului, iar zeii şi-au luat zborul !

Pentru a ne reîntoarce la proză, trebuie să mărturisesc că Cythera nu a păstrat din toate frumuseţile sale decît stîncile din porfir, la fel de triste la vedere ca nişte simple stînci de gresie. Nici un copac pe ţărmul de-a lungul căruia am trecut, nici un trandafir, vai ! nici o scoică pe acele maluri unde Nereidele aleseseră golful Cypridei. Căutam păstorii şi păstoriţele lui Watteau [56], bărcile lor împodobite cu ghirlande trăgînd la ţărmurile înflorite ; visam acele cete nebuneşti de pelerini ai iubirii cu mantii din mătase cu ape... N-am zărit decît un gentleman care împuşca

becaţine şi porumbei, şi soldaţi scoţieni blonzi şi visători, căutînd poate în zări ceţurile patriei lor.

Întîmplarea despre care am vorbit silise vaporul nostru să facă escală în portul San-Nicolo, la extremitatea orientală a insulei, în faţa capului Sant-Angelo care se zărea de la patru leghe. Timpul scurt al opririi nu a îngăduit nimănui să viziteze Capsali, capitala insulei, dar spre sud se putea zări stînca ce domina oraşul şi de unde vezi întreaga suprafaţă a insulei Cerigo, o parte din Moreea şi chiar malurile Cretei, cînd orizontul este limpede. Pe această înălţime, azi încununată de un castel militar, se înălţa templul divinei Venus. Zeiţa era îmbrăcată ca un oştean, înarmată cu o suliţă, şi părea să domine marea şi să păzească soarta arhipelagului grecesc ca acele figuri cabalistice din basmele arabe care trebuie distruse pentru a zădărnici farmecele legate de prezenţa lor. Numai romanii, care se trăgeau din Venus prin strămoşul lor Enea, au putut da jos de pe această stîncă semeaţă statuia ei din lemn de mirt, ale cărei contururi puternice, drapate în văluri simbolice, aminteau arta primitivă a Pelasgilor. Era într-adevăr marea zeiţă zămislitoare, Aphrodita Melaenia sau cea neagră, cu un *polos* [57] hieratic pe cap, cu lanţuri la picioare, parcă legată cu sila de soarta Greciei care învinsese Troia ei iubită... Romanii au dus-o pe Capitoliu şi, în curînd — ciudată întorsătură a soartei! — Grecia a aparţinut coboritorilor regeneraţi ai învinşilor Ilionului.

XIII

Liturghia Venerei

Hypnerotomachia [58] ne dă cîteva amănunte interesante despre cultul Divinei Venus în insula Cythera şi, fără a admite drept autoritate această carte în care imaginaţia a colorat multe pagini, adeseori poţi găsi în ea rezultatul unor studii sau al unor impresii fidele.

Doi îndrăgostiţi, Polyfil şi Polia, se pregătesc să plece în pelerinaj la Cythera.

Se duc pe malul mării, la templul somptuos al Venerei Physizoe [59]. Acolo, preotese, conduse de o *stareță rugătoare* purtînd o mitră, se închinau zeilor Foricul și Limentin și zeiței Cardina. [60] Călugărițele erau îmbrăcate în roșu stacojiu și pe deasupra cu stihare scurte din pînză de in de culoare deschisă ; părul le atîrna pe umeri. Prima dintre ele ținea cartea ceremoniilor, a doua o glugă din mătase subțire, celelalte duceau un chivot de aur, un *cecespit* sau junghier de sacrificiu și un *prefericul* sau vas pentru libațiuni ; a șaptea purta o mitră din aur cu ornamente ; alta, mică de stat, ținea o făclie groasă din ceară curată ; toate aveau cununi de flori. Gluga pe care o purta stareța *rugătoare* se prindea pe frunte cu o încheietoare de aur incrustată cu o *ananchită*, piatră talisman prin care erau evocați zeii.

Rugătoarea i-a îndrumat pe îndrăgostiți către o cisternă așezată în mijlocul templului și i-a descuiat capacul cu o cheie de aur ; apoi, citind din cartea sfîntă la lumina făcliei, a binecuvîntat untdelemnul sfințit și l-a turnat în cisternă ; a luat apoi făclia și i-a apropiat flacăra de gura cisternei, spunînd Poliei :

— Fiica mea, care îți este dorința ?

— Doamnă, a răspuns ea, cer îndurare pentru acesta care este cu mine și dorește să putem merge împreună în împărăția Măreței Mame Cerești pentru a bea din fîntîna ei sfîntă.

Întorcîndu-se atunci către Polyfil, rugătoarea i-a pus aceeași întrebare și l-a îndemnat să cufunde pe de-antregul făclia în cisternă. A legat apoi cu o cordeluță vasul numit *lepast* și l-a lăsat în jos pînă la apa sfîntă, a scos dintr-aceasta și i-a dat să bea Poliei. Apoi a încuiat la loc cisterna și a rugat-o fierbinte pe zeiță să fie binevoitoare celor doi îndrăgostiți.

După aceste ceremonii, preotesele s-au dus într-un fel de *diaconicon* rotund, unde au fost aduse două lebede albe și un vas plin cu apă de mare, apoi două turturele legate pe un coș împodobit cu scoici și trandafiri care a fost așezat pe jertfelnic ; fecioarele au îngenuncheat în jurul altarului și au invocat cele trei Grații, Aglaia, Thalia și Eufrosina, slujitoare ale Venerei Cyterea, rugîndu-le să părăsească fîntîna Acidale, care se află la Orchomena în

Beoţia, unde îşi au de obicei reşedinţa, şi ca fiinţe divine ce sînt, să vină să primească legămîntul de credinţă făcut prin ele stăpînei lor.

După această invocaţie, Polia se apropie de altarul acoperit cu plante aromatice şi mirodenii şi-l aprinse, alimentînd flacăra cu crengi de mirt uscat. Puse apoi pe altar cele două turturele, tăiate cu cuţitul cecespit şi jumulite pe jertfelnic, sîngele lor fiind pus deoparte într-un vas sfinţit. Atunci a început slujba sfîntă, rostită de o *cîntătoare* căreia celelalte îi răspundeau ; două tinere preotese, aşezate în faţa *rugătoarei,* acompaniau slujba cu flaute lidiene în ton lidian natural.

Fiecare preoteasă purta o ramură de mirt şi, cîntînd în acord cu flautele, ele dansau în jurul altarului în timp ce jertfa se mistuia.

XIV

Visul lui Polyfil

Sînd departe de a voi să-l citez pe Polyfil ca pe o autoritate ştiinţifică ; Polyfil, adică Francesco Colonna, a făcut fără îndoială multe concesii părerilor şi viziunilor epocii lui, ceea ce nu l-a împiedicat să ia anumite părţi ale cărţii sale din bunele izvoare greceşti şi latineşti, cum aş fi putut face şi eu, dar am preferat să-l citez.

Să mă ierte Polyfil şi Polia, aceşti sfinţi mucenici ai dragostei, că mă ating de memoria lor ! Întîmplarea — dar oare există întîmplare ? — mi-a pus în mînă povestea lor mistică şi nu ştiam în acel ceas că un învăţat mai poet, un poet mai învăţat decît mine făcuse să strălucească pe aceste pagini ultima fulgerare a geniului ascuns în spatele frunţii sale gînditoare. A fost, ca şi ei, unul dintre cei mai credincioşi apostoli ai iubirii neprihănite... iar printre noi unul dintre cei din urmă.

Primeşte şi acest prinos din partea unuia dintre prietenii tăi necunoscuţi, bunule Nodier, frumos suflet divin. care murind, i-ai dat nemuririi ! Ca tine credeam în ei, şi ca ei în iubirea cerească, a cărei flacără Polia o însu-

fleţea şi căreia Polyfil îi reclădea în închipuire palatul minunat pe stîncile cytereene. Voi ştiţi acum care sînt adevăraţii zei, spirite de două ori încoronate : păgîne prin geniul vostru, creştine cu inima !

Iar eu care mă pregătesc să cobor pe acea insulă sfîntă pe care Francesco a descris-o fără să o fi văzut, nu sînt oare şi eu, fiul unui secol desmoştenit de iluzii, care are nevoie să atingă cu degetul pentru a crede, şi să viseze la trecut... pe rămăşiţele lui ? Nu mi-a fost de ajuns să-mi înmormîntez iubirile din carne şi cenuşă pentru a mă convinge că noi, cei vii, sîntem cei care umblăm într-o lume de fantome.

Polyfil, mai înţelept, a cunoscut adevărata Cytheră pentru că nu a vizitat-o, şi iubirea adevărată, pentru că a respins înfăţişarea ei muritoare. Este o poveste înduioşătoare, care trebuie citită în ultima carte a lui Nodier [61], dacă nu ai ştiut s-o ghiceşti sub poeticele alegorii ale *Visului lui Polyfil.*

Francesco Colonna, autorul acestei lucrări, era un biet pictor din secolul al XV-lea, care se îndrăgostise nebuneşte de princepesa Lucrezia Polia din Trevisa. Orfan, crescut de Giacopo Bellini, tatăl renumitului pictor pe care îl cunoaştem, nu îndrăznea să-şi înalţe ochii către moştenitoarea uneia dintre cele mai de vază case din Italia. Ea a fost aceea care, folosind libertatea unei nopţi de carnaval, l-a îndemnat să-i mărturisească totul şi s-a lăsat tulburată de suferinţa lui. Era o fiinţă nobilă, Lucrezia Polia, sora poetică a Julietei, a Leonorei şi a Biancăi Capello [62]. Deosebirea de rang social făcea cu neputinţă această căsătorie ; altarul lui Cristos... al Dumnezeului egalităţii ! — le era interzis ; l-au visat pe cel al unor zei mai indulgenţi, l-au invocat pe anticul Eros şi pe maică-sa, Afrodita, iar rugile lor s-au înălţat spre ceruri îndepărtate, ce nu mai erau obişnuite să ne asculte jalea.

De aceea, imitînd iubirile caste ale credincioşilor Venerei-Urania, şi-au făgăduit să trăiască despărţiţi în timpul vieţii pentru a fi uniţi după moarte, şi, lucru ciudat, şi-au îndeplinit acest jurămînt păgîn într-o formă creştinească. Văzut-au oare în Maica Domnului cu pruncul ei străvechiul simbol al măreţei Mame cereşti şi al copilului divin care învăpăiază inimile ? Au îndrăznit să pătrundă

prin întunericul mistic pînă la primitiva Isis cea cu vălul veşnic, cu chipul schimbător, care ţine într-o mînă crucea ansată şi pe genunchi copilul Horus, mîntuitor al Lumii [63]... ?

Aceste asimilări stranii erau pe atunci foarte la modă în Italia. Şcoala neoplatoniciană din Florenţa triumfa asupra bătrînului Aristotel şi teologia feudală se deschidea ca o coajă neagră mugurilor proaspeţi ai renaşterii filozofice ce înflorea pretutindeni. Francesco îmbrăcă rasa monahală, Lucrezia se călugări de asemenea şi fiecare păstră în suflet icoana frumoasă şi neprihănită a celuilalt, petrecîndu-şi zilele în studiul filozofiilor şi religiilor de altă dată, iar nopţile visînd la fericirea viitoare şi învesmîntînd-o cu detaliile minunate pe care le dezvăluiau vechii scriitori ai Greciei. O dublă viaţă fericită şi binecuvîntată dacă e să te-ncrezi în cartea dragostei lor ! Cîteodată sărbătorile fastuoase ale clerului italian îi aduceau împreună fie în aceeaşi biserică, fie de-a lungul străzilor, ori pe piaţa unde se desfăşurau alaiuri solemne şi, fără ştirea mulţimii, se salutau unul pe altul cu o privire blîndă şi melancolică : „Frate, trebuie să murim ! — Soră, trebuie să murim!“ asta înseamnă că nu mai avem să ne tragem mult timp amarul... zîmbetul schimbat între ei atît spunea.

Între timp Polyfil scria şi hărăzea admiraţiei îndrăgostiţilor viitori nobila poveste a luptelor, caznelor şi desfătărilor sale. Descria nopţile fermecate, în care, scăpînd din lumea noastră supusă legilor unui Dumnezeu crunt, regăsea spiritul blîndei Polia în lăcaşurile sfinte din Cythera. Sufletul ei plin de credinţă nu se lăsa aşteptat şi întreg imperiul mitologic se deschidea atunci în faţa lor. Precum eroul unui poem mai modern dar nu mai puţin sublim [64], străbăteau în îndoitul lor vis imensitatea spaţiilor şi a timpurilor ; marea Adriatică şi întunecata Tesalie, unde spiritul lumii vechi s-a stins pe cîmpiile de la Pharsale ! Fîntînile izvorau din nou din peşterile lor, rîurile redeveneau fluvii, piscurile pleşuve ale munţilor se încununau cu păduri sfinte ; Peneul uda iarăşi malurile însetate şi pretutindeni se auzea munca surdă a Cabirilor şi a Dactililor [65] reconstruind pentru ei fantoma unui univers. Steaua Venerei creştea ca un soare

magic şi-şi răsfrîngea razele aurite pe aceste plaje pustii pe care moartea lor avea să le populeze din nou ; faunul se trezea în peştera sa şi naiada în fîntînă ; prin pădurile înverzite roiau hamadriadele. Astfel sfînta năzuinţă a două suflete neprihănite reda lumii timp de o clipă puterile ei scăpătate şi spiritele protectoare ale vechii sale rodnicii.

Atunci avea loc şi se continua noapte de noapte acel pelerinaj care, printre cîmpiile şi munţii întineriţi ai Greciei, îi ducea pe cei doi îndrăgostiţi la toate templele renumite ale Venerei cereşti şi, în sfîrşit, la principalul sanctuar al zeiţei, la insula Cythera unde se înfăptuia unirea spirituală a celor doi monahi, Polyfil şi Polia.

Fratele Francesco a murit primul, după ce-şi terminase pelerinajul şi cartea ; a lăsat manuscrisul Lucreziei, care, fiind de neam mare şi puternic, nu s-a temut să-l dea lui Aldo Manuzio să-l tipărească şi a pus să fie ilustrat cu desene foarte frumoase în cea mai mare parte, reprezentînd principalele scene ale visului, ceremoniile de jertfire, templele, înfăţişările şi simbolurile marei mame divine, zeiţă a Cytherei. Această carte de iubire p'atonică a fost multă vreme evanghelia inimilor îndrăgostite în acea frumoasă ţară a Italiei, care nu a adus întotdeauna Venerei cereşti omagii atît de curate.

Ce alt lucru mai bun puteam dar face, înainte de a ajunge la Cythera decît să recitesc cartea lui Polyfil, care, aşa cum a remarcat Nodier, prezintă o încîntătoare ciudăţenie, autorul şi-a însemnat numele şi dragostea, folosind la fiecare început de capitol cîteva litere, care citite laolaltă alcătuiesc legenda următoare : *Poliam frater Franciscus Columna peramavit.* [66]

XV

San Nicolo

Punînd piciorul pe pămîntul insulei Cerigo, m-am gîndit cu părere de rău că această insulă a aparţinut Franţei în primii ani ai secolului nostru. Moştenitoare a posesiu-

nilor veneţiene, patria noastră a fost despuiată la rîndul ei de Anglia care anunţă pe latineşte trecătorilor, acolo ca şi la Malta, săpat pe o placă de marmură, că „acordul Europei şi *dragostea* acestor insule, i-au asigurat, de la 1814 încoace, suveranitatea asupra lor". Zeu al dragostei, ai ratificat tu oare această pretenţie ?

Pe cînd navigam de-a lungul coastei înainte de a ne adăposti la San Nicolo, zărisem un mic monument profilîndu-se pe azurul cerului, care, aşezat pe înălţimea unei stînci, părea statuia încă în picioare a vreunei divinităţi tutelare... Dar, apropiindu-ne mai mult, am deslușit cu claritate obiectul pe care această coastă îl oferea atenţiei călătorilor. Era o spînzurătoare, o spînzurătoare cu trei braţe de unul din care atîrna un spînzurat. Mi-a fost dat să văd prima spînzurătoare adevărată din viaţa mea pe pămîntul Cytherei, posesiune engleză.

N-am să mă duc la Capsali ; ştiu că nu mai există nici o urmă din templul durat de Paris Venerei-Dionea cînd a fost nevoit de vremea neprielnică să petreacă şaisprezece zile la Cythera împreună cu Elena pe care o răpise soţului ei. Ni se arată încă, ce-i drept, fîntîna din care echipajul lui a luat apă de băut, bazinul în care cea mai frumoasă dintre femei a spălat ea însăşi straiele ei şi ale iubitului ; dar peste ruinele templului s-a clădit o biserică care se zăreşte din mijlocul portului. Nu a mai rămas nimic nici din templul Venerei-Urania, clădit pe munte şi înlocuit cu o fortăreaţă veneţiană, păzită azi de o garnizoană scoţiană.

Astfel, Venera cerească şi Venera populară, slăvite una pe înălţimi şi cealaltă în vale, n-au lăsat urme în capitala insulei şi abia dacă s-au cercetat puţin ruinele adînc ascunse în pămînt ale vechiului oraş al Scandiei, lîngă portul Avlemona.

Portul San Nicolo nu oferea ochilor noştri decît cîteva magherniţe de-a lungul unui golf cu maluri nisipoase în care se varsă un pîrîu ; cîteva bărci de pescari erau trase pe nisip, altele îşi întindeau velele latine deasupra liniei întunecate pe care o trasa marea dincolo de capul Spati, ultimul promontoriu al insulei, şi de capul Malea, care se zărea deslușit în partea Greciei.

De atunci nu am mai avut alt gînd decît să caut cu pioşenie urmele templelor ruinate ale zeiţei din Cythera ; am escaladat stîncile capului Spati unde Ahile a ridicat unul înainte de a pleca spre Troia ; am căutat din ochi insula Cranae, aşezată de cealaltă parte a golfului, din care a fost răpită Elena ; dar pămîntul Cranaei se contopea în zare cu malurile Laconiei iar din templu nu a rămas nici măcar o piatră pe stîncile din înaltul cărora nu vezi, dacă te întorci către insulă, decît mori de apă, puse în mişcare de un rîuleţ care se varsă în golful San Nicolo.

Cînd am coborît, am găsit pe cîţiva dintre călătorii noştri care aveau de gînd să meargă pînă la un orăşel aşezat la două leghe distanţă, şi mai mare decît Capsali. Am încălecat pe nişte catîri şi, călăuziţi de un italian care cunoştea regiunea, ne-am căutat calea printre munţi. Cînd vezi din larg malurile stîncoase ale insulei Cerigo, nu ai crede niciodată că interiorul ei mai cuprinde încă atîtea cîmpii fertile ; este, în definitiv, un pămînt cu şaizeci şi şase de mile circumferinţă ale cărui părţi cultivate sînt acoperite cu plantaţii de bumbac, cu măslini şi duzi săditi printre vii. Locuitorii insulei trăiesc în primul rînd de pe urma untdelemnului şi a mătăsii, iar cytereenele — nu-mi place să le numesc *cerigotele* — găsesc în prelucrarea acesteia o muncă destul de potrivită pentru mîinile lor frumoase ; în schimb, cultura bumbacului a avut de suferit de pe urma stăpînirii engleze.

Ţinta excursiei tovarăşilor mei era Potamo, orăşel cu aspect italienesc, dar sărac şi dărăpănat ; a mea era colina Aplunori, nu departe de oraş, unde mi se spusese că voi putea găsi urmele unui templu. Nemulţumit de plimbarea de la Capul Spati, speram să fiu despăgubit astfel şi să pot, precum bunul abate Delille [67], să-mi umplu buzunarele cu resturi mitologice. Ce fericire ! Apropiindu-mă de Aplunori, am dat de o pădurice de duzi şi de măslini în care cîţiva pini, mai rari, îşi întindeau ici şi colo umbrelele lor întunecate, aloesul şi cactusul se zburleau printre tufişuri, iar spre stînga se deschidea iarăşi marele ochi albastru al mării pe care o pierdusem din vedere în timpul drumului. Un zid de piatră părea a împrejmui în parte

păduricea, și pe o bucată de marmură deasupra unei porți pătrate, rămășiță dintr-o veche arcadă, am putut deslușI aceste cuvinte : ΚΑΡΔΙΩΝ ΘΕΡΑΠΙΑ... vindecarea inimilor.

XVI

Aplunori

Colina Aplunori nu are decît puține ruine, dar a păstrat resturile mai rare ale vegetației sacre care împodobea odinioară fruntea muntelui ; chiparoși pururi verzi și măslini străvechi, ale căror trunchiuri scorburoase sînt refugiul albinelor, au fost cruțați dintr-un fel de tradițională venerație pentru aceste locuri celebre. Rămășițele unei incinte de piatră apără doar dinspre mare păduricea, moștenire a unei familii ; deasupra intrării se află o piatră boltită, luată din ruine și a cărei inscripție am menționat-o mai înainte. Dincolo de incintă se găsește o căsuță înconjurată de măslini, locuința unor bieți țărani greci care, de cincizeci de ani încoace, au văzut perindîndu-se drapelele venețian, francez și englez pe turnurile fortului care apără San Nicolo și care se zărește la cealaltă extremitate a golfului. Este încă vie în mintea bătrînilor amintirea republicii franceze și a generalului Bonaparte care îi eliberase, încorporîndu-i în republica celor Șapte Insule.

Anglia a înnăbușit în 1815 aceste plăpînde libertăți, și locuitorii Cerigoului au asistat, fără bucurie, la izbînda fraților lor din Moreea. Anglia nu transformă în englezi popoarele pe care le cucerește, vreau să spun, pe care le dobîndește ; ea îi transformă în iloți, uneori în slugi. Asta este soarta maltezilor, și aceeași ar fi și soarta grecilor din Cerigo, dacă aristocrația engleză n-ar fi disprețuit șederea pe o insulă prăfuită și stearpă. Și totuși există un fel de bogăție de care vecinii noștri au reușit să despoaie vechia Cytheră, este vorba de cîteva basoreliefuri și statui care mai indicau locurile vrednice de amintire. Au luat de la Aplunori o friză de marmoră pe care puteau fi citite,

în ciuda unor prescurtări, aceste cuvinte, relevate în 1798 de niște comisari ai republicii franceze : „Ναvι Αφροδιτης, Θεας κvριας Κvθηριωγ, καιπαγτος."

„Templul Venerei, zeiță, Stăpîna cythereenilor și a lumii întregi".

Această inscripție nu lasă nici-o îndoială asupra caracterului ruinelor ; dar, în plus, un basorelief, luat de asemenea de englezi, slujise multă vreme de lespede unui mormînt din pădurica de la Aplunori. Se desluşeau pe ea siluetele a doi îndrăgostiți venind să jertfească porumbei zeiței și înaintînd dincolo de altarul lîngă care era depus vasul pentru libațiuni. Tînăra, îmbrăcată într-o tunică lungă, prezenta păsările sacre, în timp ce tînărul, rezemat cu o mînă de scutul său, părea c-o ajută cu cealaltă pe iubita lui să-și depună darul la picioarele statuii ; Venera era îmbrăcată cam la fel ca fata, iar părul ei, împletit pe tîmple, îi cădea în bucle pe ceafă.

Este evident că templul de pe acest deal nu era consacrat Venerei-Urania, sau cerească, slăvită în alte părți ale insulei, ci celeilalte Venere, populară sau pămînteană, care veghea asupra căsătoriilor. Prima, adusă de niște locuitori ai orașului Ascalon din Siria, divinitate aspră, cu simbol complex și sex îndoielnic, avea toate caracterele imaginilor primitive supraîncărcate cu atribute și hieroglife, precum Diana din Efes sau Cybela din Frigia ; a fost adoptată de spartani, primii care au colonizat insula ; a doua, mai zîmbitoare, mai umană, și al cărei cult introdus de atenienii învingători a fost motivul unor războaie civile între locuitori, avea o statuie vestită în toată Grecia drept o minune artistică ; era goală și ținea în mîna dreaptă o scoică marină ; fiii ei, Eros și Anteros [68] o însoțeau, iar în fața ei stăteau cele trei Grații dintre care două o priveau, a treia fiind întoarsă către partea opusă. În partea de răsărit a templului se vedea statuia Elenei, din care cauză, probabil, locuitorii numesc aceste ruine palatul Elenei.

Doi tineri s-au oferit să mă ducă pînă la ruinele vechiului oraș Cythera, a căror îngrămădire prăfuită se zărea pe malul mării între dealul Aplunori și portul San Nicolo ; trecusem deci prin dreptul lor, mergînd la Potamo prin interiorul insulei ; dar drumul nu putea fi făcut decît

cu piciorul și a trebuit să-mi trimit catîrul înapoi în sat. Am părăsit cu părere de rău aceste bolți de frunziș, mai bogate în amintiri decît cele cîteva resturi de coloane și de capiteluri dispreţuite de colecționarii englezi. În afara incintei pădurii, trei coloane trunchiate mai stăteau în picioare în mijlocul unui cîmp cultivat ; alte bucăți serviseră la construcția unei căsuțe cu acoperișul plat, așezată în punctul cel mai abrupt al muntelui, dar a cărei soliditate este asigurată de o veche îngrămădire de pietre. Aceste urme de fundații ale templului servesc de asemenea să formeze un fel de terasă care reține pămîntul vegetal necesar culturilor și atît de rar în insulă de cînd au fost distruse pădurile sacre.

Mai este în acest loc o groapă, datorată săpăturilor, unde s-a găsit o statuie din marmură albă, drapată după portul antic și foarte mutilată, dar a fost imposibil să i se determine caracteristicile. Coborînd printre stîncile prăfuite, între care cresc ici și colo măslini și vii, am trecut un pîrîu care coboară în cascade spre mare, curgînd printre lentisci, oleandri și mirți. O capelă ortodoxă se înalță pe malul acestei ape binefăcătoare și pare să fi luat locul unui monument mai vechi.

XVII

Paleocastro

Țineam acum malul mării, mergînd pe nisip și admirînd din loc în loc peșterile în care valurile se năpustesc pe timp de furtună ; prepelițele din Cerigo, foarte apreciate de vînători, săreau ici și colo pe stîncile învecinate, printre tufele de salvie cu frunze cenușii. Ajunși în fundul golfului am putut cuprinde cu privirea tot dealul Paleocastro, acoperit de ruine, încă dominat de turnurile și de zidurile năruite ale străvechiului oraș Cythera. Incinta acestuia se vede pe povîrnișul dinspre mare iar rămășițele clădirilor sînt în parte acoperite de nisipul marin adunat la gura unui mic rîu. Se pare că cea mai mare parte a orașului a dispărut cu încetul sub asaltul neîncetat al mării, afară doar dacă vreun cutremur de pă-

mînt — urmele lor se văd pretutindeni pe aceste meleaguri — va fi schimbat aşezarea terenului. După spusele locuitorilor, cînd apele sînt foarte limpezi se deslușesc pe fundul mării urmele unor construcţii însemnate.

După ce treci rîul, ajungi la vechile catacombe într-o stîncă ce domină ruinele oraşului şi unde urci pe o cărare săpată în piatră. Catastrofa, pe care o vădesc anumite detalii ale plajei pustii, a despicat această stîncă funerară pe toată înălţimea ei şi a scos la iveală hipogeele dinăuntru. Prin deschizătură se disting părţile corespunzătoare ale fiecărei săli, tăiate ca prin minune ; doar după ce ai reuşit să te cațeri pe stîncă, poţi coborî în aceste catacombe ce par a fi fost locuite recent de păstori ; au servit poate de adăpost în timpul războaielor sau în epoca stăpînirii turceşti.

Vîrful stîncii este o platformă lunguiață, înconjurată şi acoperită cu resturi care indică năruirea unei clădiri mult mai înalte ; era, fără îndoială, un templu ce domina gropniţele şi la adăpostul căruia odihneau cenuşe pioase. În prima încăpere de care dai apoi se văd două sarcofage cioplite din piatră şi acoperite cu o arcadă boltită ; doar lespezile care le închideau, şi din care nu se mai văd decît frînturi, erau dintr-altă bucată ; de o parte şi de alta sînt firide săpate în perete, fie pentru lămpi, sau vase lacrimatorii, fie pentru urne funerare. Dar dacă erau urne aici, de ce mai aveau şi sicrie ? Cert este că cei vechi nu au avut întotdeauna obiceiul să ardă trupurile, de vreme ce unul dintre Ajaxi [69], de exemplu, a fost îngropat în pămînt ; dar dacă obiceiul s-a putut schimba după vremuri, cum de se găsesc amîndouă modurile funerare în acelaş monument ? S-ar mai putea ca ceea ce ni se par sicrie să nu fie decît niște albii pentru apele lustrale folosite la serviciul templelor. Îndoiala este îngăduită. Ornamentaţia acestor încăperi pare a fi fost de o arhitectură foarte simplă ; nici o sculptură, nici o coloană nu aduce vre-o variaţie în uniformitatea construcţiei ; zidurile au fost cioplite drept, tavanul este plat, dar îţi dai seama că pereţii au fost odinioară acoperiţi cu o tencuială pe care se zăresc urme de vechi picturi executate în roşu şi negru în maniera etruscilor.

Oameni curioşi au degajat intrarea unei săli mai importante săpată în inima muntelui ; este încăpătoare, pă-

trată și înconjurată cu odăițe sau chilii, despărțite cu pilaștri, care au fost fie morminte, fie capele, căci, după părerea multora, această imensă excavație ar fi locul unui templu consacrat zeităților subpământene.

XVIII

Cele trei Venere

Este greu de spus dacă templul Venerei cerești, indicat de Pausanias [70] ca dominînd Cythera, a fost clădit pe stîncă sau dacă monumentul se înălța pe dealul încă acoperit de ruine al acestei cetăți, pe care unii autori o mai numesc Orașul lui Menelau. Oricum, înfățișarea deosebită a stîncii mi-a amintit un alt templu al Uraniei, pe care autorul grec îl descrie în altă parte ca fiind așezat pe o colină în afara zidurilor Spartei. Pausanias însuși, grec din vremea decadenței, păgîn dintr-o epocă în care se pierduse sensul vechilor simboluri, se miră de construcția foarte primitivă a celor două temple suprapuse consacrate zeiței. Într-unul, în cel de jos, ea poartă o armură, *precum Minerva* (așa cum o descrie o epigramă a lui Ausoniu) [71]; în celălalt este reprezentată acoperită toată cu un văl, și cu lanțuri la picioare. Această din urmă statuie, cioplită din lemn de cedru, fusese, zice-se, ridicată de Tindar și purta numele de *Morpho*, altă poreclă a Venerei. Să fi fost acea Veneră subterană pe care latinii o numeau *Libitina* [72] și o reprezentau în infern unind pe Pluton cu recea Persephona, și care, sub numele de *Parca cea mai mare*, este uneori confundată cu frumoasa și palida Nemesis ?

Unii au zîmbit de preocupările acelui călător cu înclinații poetice „atît de interesat de albul marmorei"; contemporanii se vor mira poate de cîtă osteneală îmi dau ca să stabilesc tripla personalitate a zeiței din Cythera. Desigur că în cele trei sute de porecle și atribute ale ei nu era greu de găsit dovada că aparținea clasei de divinități *pantee* care domneau asupra tuturor forțelor naturii în cele trei regiuni ale cerului, pămîntului și tărîmurilor subpămîntești. Dar am vrut mai ales să arăt că grecii proslăveau îndeosebi

acea Veneră austeră, ideală și mistică pe care neoplatonicienii din Alexandria au putut-o opune, cu capul sus, Fecioarei creștinilor. Aceasta din urmă, mai umană, mai ușor de înțeles pentru toți, a învins mai apoi pe filozofica Urania. Azi, *Panaghia* grecească este slăvită pe aceleași maluri unde altădată toți se închinau străvechii Afrodita ; biserica sau capela este reclădită din rămășițele templului și pe aceleași temelii ; aceleași superstiții se leagă mai peste tot de atribute similare ; Panaghia cu un pinten de corabie în mînă a luat locul Venerei Pontia ; alta primește, precum Venera Calva, un prinos de cosițe tăiate, pe care fetele tinere le atîrnă pe pereții capelei. Într-altă parte se înălța Venera flăcărilor, sau aceea a abisurilor ; Venera Apostrophia care îndepărta gîndurile necurate, sau Venera Peristeria, blîndă și neprihănită ca turtureaua : Panaghia poate răspunde tuturor acestor embleme. Nu cereți alte credințe strănepoților Acheenilor ; nu au fost învinși de creștinism, ci i-au dat o formă pe potriva ideilor lor ; principiul feminin și, cum zice Goethe, *femininul ceresc* [73], va domni întotdeauna pe aceste țărmuri. Diana cea întunecată și crudă a Bosforului, Minerva prudentă din Atena, Venera înarmată a Spartei, către acestea se îndreptau credințele lor cele mai sincere : Grecia de azi înlocuiește printr-o singură fecioară toate aceste tipuri de fecioare sfinte, și ține prea puțin seama de treimea masculină și de toți sfinții legendei, în afară de sfîntul Gheorghe, tînărul și strălucitorul cavaler.

Părăsind această stîncă ciudată, străpunsă de săli funebre și a cărei bază este cu sîrg măcinată de mare, am ajuns într-o peșteră pe care stalactitele au decorat-o cu stîlpi și franjuri de toată frumsețea ; păstorii își adăpostiseră acolo caprele de dogoarea zilei ; dar soarele începu curînd să scapete către zare aruncîndu-și văpaia de purpură pe îndepărtata stîncă Cerigotto, vechi cuib de pirați ; peștera era întunecoasă și slab luminată la acea oră și nu am fost ispitit să pătrund într-însa cu facle, deși acolo totul este mărturie a vechimii acestui pămînt iubit de ceruri. Petrificații, fosile, chiar grămezi de oseminte dinainte de potop au fost extrase din această peșteră, precum și din alte colțuri ale insulei. De acea, nu fără drep-

tate, aşezaseră pelasgii acolo leagănul fiicei lui Uranus, a acelei Venere atît de deosebită de a pictorilor şi a poeţilor, pe care Orfeu o invoca astfel: „zeiţă venerabilă, care iubeşti întunericul... văzută şi nevăzută... din care toate purced, căci tu dai legi întregii lumi, şi poruncești însăşi Parcelor, stăpînă a nopţii!“ [74]

XIX

Cicladele

Contururile colţuroase ale insulelor Cerigo şi Cerigotto se mai zăreau în depărtare; curînd am cotit în jurul capului Malea, trecînd atît de aproape de Morea încît se puteau desluşi toate detaliile peisajului. O locuinţă neobişnuită ne-a atras privirile, cinci sau şase arcade de piatră susţineau intrarea într-un fel de peşteră cu o grădiniţă în faţă. Marinarii ne-au spus că era locuinţa unui pustnic care trăia şi se ruga de multă vreme pe acest promontoriu singuratec. Este într-adevăr un loc minunat pentru a visa în zgomotul talazurilor ca un călugăr romantic de-al lui Byron [75]. Vasele care trec trimit cîteodată o barcă să ducă pomeni acestui anahoret, ce stîrneşte cu siguranţă curiozitatea englezilor. Nu ni s-a arătat: poate o fi murit.

La ora două dimineaţa, zgomotul lanţului ancorei ce se ducea la fund ne-a trezit pe toţi vestindu-ne între două vise că în chiar acea zi vom călca pe pămîntul Greciei adevărate şi regenerate. Vasta radă a Syrei ne înconjura ca o semilună.

Trăiesc de azi-dimineaţă într-o încîntare deplină. Aş vrea să mă opresc pentru totdeauna la acest vrednic popor elen, în mijlocul acestor insule cu nume sonore, şi de unde se ridică parcă o mireasmă a *Grădinii Rădăcinilor greceşti* [76]. A! Cît le sînt de recunoscător acum bunilor mei dascăli, pe care de atîtea ori i-am blestemat, că m-au învăţat destul ca să pot deosebi la Syra, firma unui bărbier de acea a unui cismar sau a unui croitor. Ia te uită, sînt aceleaşi litere rotunde şi aceleaşi majuscule... pe care ştiam

așa de bine să le citesc, dacă nu să le înțeleg și pe care mă bucur să le silabisesc cu voce tare, pe stradă.

— Καλιμέραι (bună ziua), îmi spune negustorul, cu amabilitate, făcîndu-mi cinstea să nu mă ia drept parizian.

— Πόται (cît) ? îl întreb, alegînd un fleac.

— Δέκα δράχμαι (zece drahme), îmi răspunde el, pe un ton clasic...

Ce om fericit, care știe grecește din naștere și nici nu bănuiește că vorbește în această clipă ca un personaj de-al lui Lucian [77].

Între timp barcagiul m-a urmărit pînă pe chei și-mi strigă precum Caron lui Menipos :

— Άποθος, ὦ παταρατε τά πορθμια! (ticălosule, plătește-mi prețul trecerii !)

Nu era mulțumit cu cele cincizeci de centime pe care i le dădusem. Vrea o drahmă (90 de centime) ; nu o să capete nici un obol. Îi răspund vajnic cu cîteva fraze din *Dialogurile morților*. Se retrage mormăind sudălmi de-ale lui Aristofan.

Am impresia că pășesc în mijlocul unei comedii : acest popor cu veste brodate, cu fuste plisate larg (fustanele), purtînd pe cap tichii roșii ale căror ciucuri groși de mătase le cad pe umeri, cu chimirele împănate cu arme strălucitoare, cu jambiere și cu papuci. Este aidoma costumul din *Insula Piraților* sau din *Asediul Missolonghiului* [78]. Toți umblă de parcă nu și-ar da seama că arată a figuranți de teatru ; în schimb hidoasele mele straie din Paris provoacă uneori un justificat acces de ilaritate.

Da, dragii mei ! eu sînt un barbar, un fiu necioplit al Nordului care distonează în mulțimea voastră pestriță. Precum scitul Anacharsis [79]... O ! iertați-mă, aș vrea să scap de această searbădă asemănare.

Dar într-adevăr soarele Orientului și nu palidul soare al unui policandru de teatru luminează acest frumos oraș al Syrei, care dă la prima vedere impresia unui decor imposibil. Mă aflu în plină culoare locală, spectator unic al unei scene ciudate, în care trecutul renaște sub haina prezentului.

Priviți pe acest tînăr cu păr inelat care trece purtînd pe umeri trupul diform al unui ied negru... Zeilor puter-

nici ! este un burduf cu vin, un burduf ca pe vremea lui Homer, mustind și păros. Băiatul zîmbește de mirarea mea și-mi propune cu bunăvoință să dezlege unul din picioarele animalului ca să-mi umple cupa cu vin de Samos îndulcit cu miere.

„O tinere elen ! în ce să torni acest nectar ! căci, îți mărturisesc, n-am nici o cupă."

— Πίτι (bea) ! îmi spune el, scoțînd de la brîu un corn trunchiat, legat cu aramă și făcînd să țîșnească din piciorul burdufului un șuvoi de lichid spumos.

Am înghițit totul fără să mă strîmb și fără să scuip, din respect pentru pămîntul anticului Scyros, călcat odinioară de picioarele lui Ahile copil !

Azi pot să recunosc că mirosea îngrozitor a piele tăbăcită, a melasă și a sacîz ; dar era, fără îndoială, același vin din care s-a băut la nunta lui Peleu și binecuvîntez zeii că mi-au dăruit un stomac de Lapit și picioare de Centaur.

Nici ele nu mi-au fost inutile în acest oraș ciudat, clădit în trepte și împărțit în două, o parte pe malul mării (cea nouă), iar cealaltă (cea veche), încununînd vîrful unui munte în formă de căpățînă de zahăr, din care trebuie să urci două treimi pînă ajungi la ea.

Ferească-mă, castele Pieride, să defăimez azi munții stîncoși ai Greciei ! Sînt oasele vîrtoase ale acestei bătrîne Mume (a noastră a tuturor) pe care le călcăm cu picioare ostenite. Această iarbă rară în care înflorește trista anemonă abia dacă găsește destul pămînt pentru a întinde asupra-i o rămășiță de acoperămînt îngălbenit. O Muze ! O Cybela... Cum ? nici măcar un mărăcine, un smoc de iarbă mai înaltă care să arate izvorul apropiat !... Vai ! uitasem că în acest oraș nou, prin care am trecut, apa de băut se vinde cu paharul și că nu am întîlnit decît un om cărînd vin.

Iată-mă deci în sfîrșit la țară, între cele două orașe. Unul, pe malul mării, etalîndu-și luxul de ibovnică a negustorilor și a marinarilor, bazarul pe jumătate turcesc, șantierele de corăbii, magazinele și fabricile noi, marea stradă cu mercerii, croitorii și librării ; iar pe stînga, un întreg cartier de negustători, bancheri și armatori, ale căror case spendide acoperă treptat stînca ce cade vertical

într-o mare albastră și adîncă. Celălalt, care văzut din port părea să formeze vîrful unei construcții piramidale, se vede acum despărțit de baza lui aparentă printr-o cută mare de teren care trebuie străbătută înainte de a ajunge la muntele al cărui vîrf îl acoperă în mod ciudat.

Cine nu-și amintește de orașul Laputa al bunului Swift [80], suspendat în văzduh de o putere magică și venind uneori să se așeze undeva pe pămîntul nostru pentru a se aproviziona cu ce-i lipsește. Iată exact portretul Syrei celei vechi, mai puțin facultatea de locomoție. Și tot ea, din „etaj în etaj urcă pînă la nori", cu douăzeci de rînduri de case mici cu acoperișuri plate, rînduri ce descresc regulat pînă la biserica Sfîntul Gheorghe, ultima parte a acestui vîrf piramidal. Doi alți munți mai înalți își ridică în spatele acestuia vîrfurile lor gemene între care se deslușește de departe acest unghi alb de case văruite. Este o priveliște cu totul deosebită.

XX

Sfîntul Gheorghe

Mai urci încă multă vreme printre culturi ; ziduri mici din piatră fără mortar hotărnicesc cîmpurile, apoi urcușul devine mai pieptiș și calci pe stînca goală ; în sfîrșit ajungi la primele case ; strada îngustă înaintează ca o spirală către vîrful muntelui ; dughene sărace, săli la parter unde femeile stau la taifas sau torc, cete de copii cu voce răgușită și cu trăsături încîntătoare ce aleargă ici și colo sau se joacă în pragul magherniților, fete tinere care își acoperă la repezeală fața, uluite să vadă pe stradă ceva atît de rar ca un trecător, purcelași de lapte și orătănii tulburate în pașnica lor posesiune a căii publice și îmbulzindu-se să intre în case ; ici și colo matroane enorme care își cheamă sau își ascund copiii spre a-i feri de deochi : acesta este spectacolul destul de banal care-l întîmpină pe străin pretutindeni.

Străin ! Să fiu eu oare cu totul străin pe acest pămînt al trecutului ? O ! nu, cîteva voci binevoitoare mi-au

și salutat veșmîntul de care adineauri mi-era rușine : Καθολικός! iată cuvîntul pe care copiii îl repetă în jurul meu. Și sînt îndrumat cu multe țipete către biserica Sfîntul Gheorghe care domină orașul și muntele. Catolic ! Sînteți foarte buni, prietenii mei ; catolic zău așa ! uitasem ! Mă străduiam să cuget la zeii nemuritori care au inspirat atîtea genii nobile, atîtea virtuți înalte ! Din marea pustie și din pămîntul sterp reînviam fantasmele zîmbitoare închipuite de strămoșii voștri și, văzînd tristețea și goliciunea acestui arhipelag al Cycladelor, coastele despuiate, golfurile neprimitoare, îmi spusesem că blestemul lui Neptun lovise Grecia care-și uită zeii... Naiada verde a murit, istovită în peștera ei, zeii crîngurilor au dispărut de pe acest pămînt fără umbră și toate aceste divine închipuiri ale materiei însuflețite s-au retras încetul cu încetul, cum se retrage viața dintr-un trup înghețat ! O ! nu s-a înțeles oare acest ultim țipăt scos de o lume pe moarte, cînd niște navigatori au povestit înspăimîntați că, trecînd noaptea pe lîngă coastele Tesaliei, au auzit o voce puternică strigînd : „Pan a murit !“ oamenii n-au înțeles că era ultimul strigăt al unei lumi ce murea. A murit, vai ! el, prietenul minților simple și vesele, zeul care binecuvîntează însoțirea rodnică a omului cu pămîntul ! A murit acela prin care totul obișnuia să trăiască ! a murit fără a lupta, la picioarele Olimpului profanat, a murit cum numai un zeu poate să moară, din lipsă de tămîie și de omagii, ca un părinte lovit în inimă de nerecunoștință și uitare ! Și acum... opriți-vă, copii, să mai privesc odată la această piatră neștiută care amintește cultul lui și a fost cuprinsă din întîmplare în zidul terasei care susține biserica voastră ; lăsați-mă să pipăi aceste atribute sculptate care reprezintă un cistru, chimvale și, în mijloc, o cupă încununată cu iederă ; sînt rămășițele altarului său rustic pe care strămoșii noștri l-au înconjurat cu evlavie, într-o vreme cînd natura zîmbea muncii, cînd Syra se numea Syros...

Aci pun capăt unei fraze cam lungi pentru a deschide o paranteză utilă. Am confundat mai sus *Syros* cu *Scyros*. Din lipsa unui *c*, această insulă plăcută va scădea mult

în stima mea ; căci într-adevăr, nu aci a fost crescut tînărul Ahile printre fiicele lui Licomed [81] și, dacă e să dau crezare ghidului meu, Syra nu se poate mîndri decît de a fi dat lumina zilei lui Ferikide, maestrul lui Pytagora și inventator al busolei... Ce multe afli din aceste ghiduri !

S-au dus după dascăl, să deschidă biserica ; și mă așez să-l aștept, pe marginea terasei, în mijlocul unei cete de copii bruni și blonzi ca pretutindeni, dar frumoși ca aceia din marmurile antice, cu ochi pe care marmura nu-i poate reda iar pictura nu le poate prinde scînteietoarea mobilitate. Fetițele, îmbrăcate ca niște mici sultane, cu părul ca un turban împletit, băieții gătiți ca niște fete cu fusta greacă plisată și cu părul lung răsucit pe umeri, iată ce produce încă Syra, în lipsă de flori și arbuști ; acest tineret zîmbește încă pe pămîntul golaș... Oare nu au și ei în limba lor vreun cîntec naiv corespunzînd cu acea arie a fetelor de la noi, care se tînguie după pădurile pustii și dafinii tăiați ? Dar Syra ar răspunde că pădurile ei brăzdează apele și că dafinii au fost tăiați ca să încunune pe marinarii insulei !... N-ai fost tu oare și marele cuib al piraților, tu stîncă plină de virtute ! de două ori creștină, catolică pe munte și ortodoxă pe mal și nu ești tu și azi cuibul cămătarilor ?

Cartea mea mai spune că majoritatea negustătorilor bogați din orașul de jos au făcut avere în timpul războiului de independență cu următorul negoț : corăbiile lor, navigînd sub pavilion turcesc, puneau mîna pe cele trimise de Europa Greciei cu arme și bani ; apoi, sub pavilion grecesc, se duceau să vîndă aceste arme și provizii fraților lor din Moreea și Chios ; iar banii nu-i păstrau, ci îi dădeau cu împrumut, cu garanții bune, cauzei independenței, împăcînd astfel apucăturile lor de pirați și de cămătari cu îndatoririle de eleni. Mai trebuie spus că în general orașul de sus ținea cu turcii din cauza religiei lor catolice romane. Generalul Fabvier [82], trecînd prin Syra și crezîndu-se în mijlocul unor greci ortodoxi, era cît pe ce să fie asasinat... Poate că sirioții ar fi vrut să

vîndă Greciei recunoscătoare trupul ilustru al acestui luptător.

Cum așa ? Părinții voștri ar fi fost în stare de asemenea faptă ? Copii frumoși cu plete de aur și de abanos, care mă priviți, plini de admirație, cum răsfoiesc această carte, mai mult sau mai puțin veridică, așteptîndu-l pe dascăl. Nu ! Mai bine mă încred în ochii voștri atît de blînzi ; ceea ce i se reproșează neamului vostru trebuie atribuit acelei adunături de străini fără nume, fără cult, fără patrie, care mișună și azi prin portul Syra, această răscruce a Arhipelagului. Și dealtfel, liniștea străzilor voastre pustii, ordinea, sărăcia... Iată că vine dascălul, cu cheile bisericii Sfîntul Gheorghe. Să intrăm : ba nu... m-am lămurit.

O colonadă modestă, un altar de parohie rurală, cîteva tablouri vechi, fără valoare, un Sfînt Gheorghe pe fond de aur, doborînd pe cel care se tot ridică din nou, face oare să risc o răceală sub bolțile umede, între aceste ziduri masive care apasă pe ruinele unui templu al zeilor răsturnați ? Nu ! În această singură zi pe care o petrec în Grecia, nu vreau să înfrunt mînia lui Apollo.

Cu atît mai mult cu cît în această carte este un pasaj care mi-a făcut o impresie puternică : „Înainte de a ajunge la Delfi, afli pe drumul către Livadia mai multe morminte antice. Unul dintre ele, cu intrarea în forma unei porți colosale, a fost despicat de un cutremur și din crăpătură iese trunchiul unui dafin sălbatic. Dodwel spune că, după o veche tradiție locală, în clipa morții lui Isus Christos, un preot al lui Apollo ar fi adus o jertfă chiar în acest loc ; oprindu-se brusc, el a strigat că se născuse un Dumnezeu nou, a cărui putere avea s-o egaleze pe a lui Apollo, dar care în cele din urmă avea să fie învins de acesta. De abia rostise preotul acele vorbe de hulă și stînca s-a despicat iar el a căzut mort, trăznit de o mînă nevăzută.“

Iar eu, fiu al unui secol sceptic, n-am făcut oare mai bine că am șovăit să trec pragul bisericii și că am rămas pe terasă să privesc insula Tino, în apropiere, și Naxos, și Paros și Miconos presărate pe ape, iar mai departe acea coastă joasă și pustie care se mai zărește la marginea cerului și care a fost Delos, insula lui Apollo !...

XXI

Morile din Syra

Coborînd spre port, am avut o aventură ciudată într-una din acele mori cu șase aripi care decorează atît de ciudat înălțimile tuturor insulelor grecești.

O moară de vînt cu șase aripi care bat voios aerul, precum lungile aripi membranoase ale greierilor, strică mult mai puțin priveliștea decît morile noastre urîte din Picardia ; și totuși nu fac impresie prea bună pe lîngă ruinele solemne ale antichității. Nu te mîhnește oare gîndul că malurile Delosului sînt acoperite cu mori ? Dar ele dau singura umbră ce se poate găsi pe aceste locuri sterpe, odinioară acoperite de crînguri sacre. Coborînd de la Syra veche la Syra nouă, clădită la malul mării pe ruinele străvechiului Hermopolis, a trebuit, neavînd încotro, să mă odihnesc la umbra acestor mori, la parterul cărora se află de obicei o cîrciumă. În fața ușii sînt mese și se servește, în sticle cu înveliș împletit din paie, un vinișor roșietic care miroase a catran și piele tăbăcită. O babă se apropie de masa mea și-mi spune : „Κοκονίτζα! καλή!" Se știe că limba greacă modernă este mult mai puțin diferită de cea veche decît se crede. Asta este atît de adevărat încît ziarele, deși cele mai multe sînt scrise în greaca veche, sînt totuși înțelese de toată lumea... Nu mă dau drept un elenist de mîna întîi, dar am înțeles din al doilea cuvînt, că era vorba de ceva frumos. Cît privește substantivul coconița „Κοκονίτζα", degeaba i-am căutat rădăcina în memoria mea plină numai de clasicele strofe de zece versuri ale lui Lancelot.

În fond, mi-am zis, această femeie a văzut că sînt străin, și poate vrea să-mi arate vreo ruină, vreo curiozitate. Este, poate, purtătoarea vreunui mesaj de dragoste, căci ne aflăm în Levant, lumea aventurilor. Cum îmi făcea semn s-o urmez, am ascultat-o. M-a dus mai departe, într-altă moară. Aici nu mai era cîrciumă : un fel de trib sălbatic format din șapte sau opt derbedei prost îmbrăcați ocupa interiorul sălii de jos. Unii dormeau, alții jucau arșice. Acest tablou de interior nu avea nimic care să mă atragă. Baba mă pofti să intru. Înțelegînd mult puțin sco-

pul acestui stabiliment m-am tras înapoi, dînd să mă întorc în cinstita cîrciumă unde mă întîlnise baba. Dar ea. m-a oprit, reţinîndu-mă de mînă şi strigînd din nou ! Κοκονίτζα! Κοκονίτζα ! dar cum nu păream ispitit să intru în casă, mi-a făcut semn să rămîn acolo unde mă aflam.

S-a dus cîţiva paşi mai încolo şi s-a aşezat la pîndă în spatele unui gard de cactuşi care mărginea o cărăruie ducînd spre oraş. Din cînd în cînd treceau fete de la ţară, purtînd vase mari de aramă, pe şold cînd erau goale, pe cap cînd erau pline. Se duceau la o fîntînă din apropiere, sau se întorceau. Am aflat mai tîrziu că era singura fîntînă din insulă. Deodată baba a fluierat ; una din ţărănci s-a oprit şi s-a strecurat în grabă printr-un gol al gardului. Am înţeles de îndată sensul cuvîntului Κοκονίτζα ! Era vorba de un soi de vînătoare de *fete*. Bătrîna fluiera. Aceeaşi melodie, fără îndoială, pe care a şuierat-o străvechiul şarpe sub arborele răului... şi o biată ţărancă se prinsese în mreje.

În insulele greceşti, toate femeile cînd ies din casă poartă un văl pe faţă ca în ţara turcească. Mărturisesc că-mi făcea plăcere ca în singura zi pe care o petreceam în Grecia să văd o faţă de femeie. Totuşi, această simplă curiozitate de călător nu însemna oare un fel de adeziune la uneltirile baborniţei ? Tînăra femeie tremura şi părea nehotărîtă ; poate că ceda pentru prima dată ispitei ce sta la pîndă în dosul gardului fatal ! Baba a ridicat sărăcăciosul văl albastru al ţărăncii. Am zărit o faţă palidă, cu trăsături regulate şi ochi destul de sălbatici ; două cosiţe dese de păr negru îi încununau capul ca un turban. Nu avea nimic din farmecul periculos al vechilor *hetaire;* în afară de asta ţăranca se întorcea mereu, neliniştită, spre cîmp, spunînd : Ο ανδρος μου! Ο ανδρος μου! (soţul meu ! soţul meu !) Toată purtarea ei trăda mai mult mizerie decît dragoste. Recunosc că meritul meu de a mă fi opus ispitei n-a fost prea mare. I-am strecurat în palmă două sau trei drahme şi i-am făcut semn că se poate întoarce pe cărăruie.

A stat o clipă la îndoială ; apoi ducîndu-şi mîna în păr, a scos dintre cosiţele împletite roată în jurul capului una

din acele amulete cum poartă toate femeile din țările orientale, și mi-a întins-o rostind un cuvînt pe care nu l-am înțeles.

Într-o bucățică de hîrtie roșie era înfășurat un fragment mic de vas sau de lampă antică pe care îl găsise probabil pe cîmp, și pe care mi s-a părut că deslușesc săpat un geniu așezat într-un car înaripat între doi șerpi, De fapt, relieful este atît de primitiv încît poți să deslușești în el orice vrei... să sperăm că-mi va aduce noroc in timpul călătoriei.

Întorcîndu-mă în port am văzut niște afișe care purtau titlul tragediei *Marco Botzaris* de Aleko Soutzo [83], urmată de un balet, totul tipărit pe italienește din atenție pentru străini. După ce am luat masa la hotelul Angliei, într-o sală mare împodobită cu un tapet cu personaje, am cerut să fiu dus la *Casino* unde avea loc spectacolul. La intrare oamenii trebuiau să-și depună lungile ciubuce din lemn de cireș la un fel de birou de pipe : localnicii nu mai fumează în teatru pentru a nu-i indispune pe turiștii englezi care iau cele mai bune loje. Nu erau decît bărbați în sală, în afară doar de cîteva femei străine de oraș. Așteptam cu nerăbdare să se ridice cortina ca să apreciez felul cum se declamă. Piesa a început printr-o scenă expozitivă între Botzaris și un *palicar* [84], confidentul său. Debitul lor emfatic și gutural m-ar fi împiedicat să pricep sensul versurilor chiar dacă aș fi știut mai multă greacă ; în plus grecii pronunță *eta* ca un *i*, *thita* ca un *z*, *beta* ca un *v*, ipsilonul ca un *y* și așa mai departe. Era, probabil, pronunțarea antică, dar la universitate am învățat altfel.

În actul al II-lea l-am văzut apărînd pe Mustai-Pașa în mijlocul femeilor din seraiul său, care nu erau decît niște bărbați costumați în odalisce. Se pare că în Grecia le este interzis femeilor să apară pe scenă. Ce moralitate ! Urmărind piesa cu atenție, am reușit să înțeleg că Marco Botzaris este un Leonida [85] modern, care a repetat, cu trei sute de palicari, rezistența celor trei sute de spartani. Această dramă elină, care s-a desfășurat după canoanele clasice și s-a terminat cu împușcături, a fost viu aplaudată.

Întors la vapor, m-am bucurat de priveliștea unică a acestui oraș piramidal, luminat pînă la casele cele mai de sus. Era într-adevăr *babilonian*, cum ar zice un englez.

Am părăsit la Syra pachebotul austriac și m-am ambarcat pe *Leonidas*, vapor franțuzesc care merge la Alexandria : o călătorie de trei zile.

Vei fi înțeles, desigur, ce gînduri m-au determinat să părăsesc brusc Viena... mă smulg unor amintiri. Nu voi adăoga nici un cuvînt, deocamdată. Am pudoarea suferinței, ca animalul rănit care se retrage în singurătate pentru a se chinui multă vreme sau pentru a pieri fără a se plînge.

Egiptul este un mare mormînt ; asta-i impresia pe care am avut-o debarcînd pe plaja Alexandriei care, cu ruinele și movilele sale, oferă ochilor morminte împrăștiate pe un pămînt de cenușă [86].

Printre aceste ruine circulă umbre învăluite în giulgiuri albăstrii. M-am dus să văd coloana lui Pompei și băile Cleopatrei. Doar promenada *Mahmudieh* [87] cu palmierii săi întotdeauna verzi amintește de natura vie.

Nu-ți vorbesc despre o piață mare, cu totul europeană, formată din palatele consulilor și din casele bancherilor, nici de bisericile bizantine în ruină, și nici despre construcțiile moderne ale pașei Egiptului, înconjurate de grădini care par niște sere. Aș fi preferat amintirile antichității grecești ; dar totul a fost distrus, ras, este de nerecunoscut.

Mă îmbarc astă seară pe canalul care duce de la Alexandria la Atfe ; apoi voi lua o canje cu pînze ca să ajung la Cairo : o călătorie de cincizeci de leghe care se face în șase zile.

FEMEILE DIN CAIRO[88]

I
Căsătoriile copte

I
Masca şi vălul

La Cairo femeile îşi ascund chipul sub văl mai mult decît oriunde în Levant. La Constantinopole, la Smirna, un tul alb sau negru te lasă uneori să ghiceşti trăsăturile frumoaselor musulmane, iar edictele cele mai drastice nu reuşesc decît arareori să le oblige să îngroaşe ţesătura străvezie. Sînt ca nişte călugăriţe graţioase şi cochete, care, deşi se consacră unui singur soţ, nu pregetă totuşi să trezească regrete la alţi bărbaţi. Dar Egiptul, grav şi cucernic, rămîne ţara enigmelor şi a tainelor ; frumuseţea se ascunde, ca şi odinioară, sub văluri, iar înfăţişarea aceasta posomorîtă îl descurajează lesne pe europeanul frivol. După o săptămînă pleacă din Cairo şi se grăbeşte să o pornească spre cataractele Nilului în căutarea altor decepţii pe care i le-a pregătit ştiinţa şi pe care nu le va mărturisi.

Răbdarea era cea mai mare virtute a iniţiaţilor antici. De ce să trecem atît de repede ? Să ne oprim şi să încercăm să ridicăm un colţişor al vălului auster al zeiţei din Sais. Dealtfel, nu este oare încurajator cînd le vedem, în ţări în care se crede îndeobşte că femeile stau închise, cu miile prin bazaruri, străzi şi grădini, umblînd singure fără ţintă, sau cîte două, sau întovărăşite de un copil ? Zău aşa, europencele au mai puţină libertate : ce-i drept femeile de condiţie bună circulă cocoţate pe măgăruşi şi

într-o poziţie inaccesibilă ; dar, la noi, femeile de acelaşi rang nu prea ies decît în trăsură. Rămîne vălul... care, poate, nu constituie o barieră atît de straşnică pe cît se crede.

Printre bogatele costume arabe şi turceşti cruţate de reformă [89], vestmîntul misterios al femeilor dă mulţimii care umple străzile aspectul vesel al unui bal mascat ; culoarea dominourilor variază doar de la albastru la negru. Doamnele de rang mare se ascund sub o *habbara* din tafta uşoară, pe cînd femeile din popor se înfăşoară graţios, ca nişte statui antice, într-o simplă tunică albastră din lînă sau bumbac *(khamiss)*. Imaginaţia nu pierde nimic prin acest incognito al feţelor feminine, incognito care nu cuprinde toate celelalte farmece. Mîini frumoase împodobite cu inele talismanice şi cu brăţări de argint, uneori braţe de marmură palidă ieşind în întregime din mîneci largi ridicate pînă dincolo de umăr, picioare goale încărcate cu inele şi care îşi pierd papucii la orice pas, cu glezne ce zornăie cu un zgomot argintiu, iată ce-ţi este îngăduit să admiri, să ghiceşti, să surprinzi, fără ca lumea să te ia la ochi şi fără ca femeia însăşi să pară că-şi dă seama. Uneori faldurile unduitoare ale vălului cadrilat în alb şi albastru ce-i acoperă capul şi umerii se dau puţin în lături, şi atunci poţi întrezări, în golul dintre vestmînt şi masca prelungă numită *borghot*, o tîmplă graţioasă pe care cîrlionţii strînşi ai pletelor brune se răsucesc ca pe busturile Cleopatrei, o urechiuşe bine formată clătinînd pe lîngă obraz şi de-a lungul gîtului ţechini de aur prinşi în ciorchine sau vreo placă lucrată în filigran din argint cu peruzele. Simţi atunci nevoia să afli mai mult din ochii egiptencei ascunse sub văluri, şi aici stă pericolul. Masca se compune dintr-o bucată de ţesătură neagră din păr de cal, lungă şi îngustă, care coboară din cap pînă în picioare şi este străpunsă de două găuri precum cagula unui penitent ; cîteva ineluşe strălucitoare sînt înşirate în intervalul care uneşte fruntea şi bărbia măştii, iar din spatele acestei fortificaţii te pîndesc nişte ochi înflăcăraţi, înarmaţi cu toate ispitele cu care artificiul poate ajuta frumuseţea. Sprînceana, orbita ochiului, chiar şi pleoapa înapoia genelor, sînt accentuate cu vopsea, şi este impo-

sibil să pui mai bine în valoare puţinul din persoana ei pe care o femeie are aici dreptul să-l ofere vederii.

Nu înţelesesem întîi ce poate fi atrăgător în acest mister sub care se învăluie cea mai interesantă jumătate a acestui popor din Orient ; dar cîteva zile mi-au fost de ajuns ca să-mi dau seama că, de cele mai multe ori, o femeie care se simte remarcată găseşte o cale de a se lăsa văzută, dacă este frumoasă. Cele care nu sînt, ştiu să-şi ţină mai bine vălurile, şi nimeni nu le-o poate lua în nume de rău. Este într-adevăr ţara visurilor şi a iluziilor ! Urîţenia este ascunsă ca un păcat, dar poţi oricînd întrezări ceva din ceea ce este formă, graţie, tinereţe, frumuseţe. Ca şi locuitoarele lui, oraşul nu-şi destăinuie decît treptat ascunzişurile cele mai umbroase, interioarele cele mai încîntătoare. În seara sosirii mele la Cairo eram îngrozitor de trist şi de descurajat. În cîteva ceasuri de plimbare călare pe un măgar în tovărăşia unui dragoman, reuşisem să mă conving că aveam să petrec aici cele mai plictisitoare şase luni din viaţa mea, şi din păcate totul era în aşa fel organizat încît să nu pot pleca nici măcar cu o zi mai devreme. Cum ? îmi ziceam eu, acesta este oraşul celor *O Mie şi Una de Nopţi*, capitala califilor fatimiţi şi a sudanilor ?... Şi mă afundam în reţeaua încîlcită a uliţelor strîmte şi prăfuite, prin mulţimea zdrenţăroasă şi îmbulzeala de cîini, cămile şi măgari, la căderea serii, cînd umbrele se lasă repede datorită înălţimii caselor şi prafului care întunecă cerul.

La ce să mă aştept de la acest labirint nedesluşit, la fel de întins poate ca Parisul sau Roma, de la aceste palate şi moschei care se numără cu miile ? Fără îndoială, totul a fost cîndva strălucitor şi minunat, dar treizeci de generaţii au trecut de atunci ; pretutindeni piatra se năruie, lemnul putrezeşte. Ţi se pare că rătăceşti în vis printr-o cetate a trecutului, locuită numai de fantome, care o populează fără a o însufleţi. Fiecare cartier, înconjurat cu ziduri crenelate şi ferecat cu porţi grele, ca în evul mediu, mai păstrează încă înfăţişarea pe care o avea fără îndoială pe vremea lui Saladin [90] ; lungi ganguri boltite duc, ici şi colo, de la o stradă la alta, dar mai adesea nimereşti într-o fundătură fără ieşire ; trebuie s-o iei înapoi. Încetul cu încetul totul se închide ; doar cafene-

lele mai rămîn luminate și fumătorii așezați pe un fel de colivii de palmier ascultă vreo lungă poveste spusă cu glas fornăit. Între timp se luminează una cîte una *mușarabielele :* sînt balcoane închise cu o lucrătură migălită din lemn care înaintează deasupra străzii și servesc drept ferestre ; lumina lor nu este de ajuns ca să îndrume pasul trecătorului, cu atît mai mult cu cît, curînd, vine ora stingerii ; atunci fiecare își ia un felinar și nu prea mai întîlnești pe stradă decît europeni sau soldații pazei.

În ceea ce mă privește, nu prea vedeam ce aș mai fi avut de făcut pe străzi după stingere, adică după ora zece ; și m-am culcat cam posomorît, zicîndu-mi că așa se va întîmpla seară de seară, și că nu mă puteam aștepta la nimic de la plăcerile acestei capitale decăzute... Somnul meu dintîi se amesteca, în chip neînțeles, cu sunetele abia deslușite ale unui cimpoi și ale unei lăute răgușite care îmi călcau pe nervi. Muzica aceasta încăpățînată relua mereu, pe tonuri diferite, aceeași frază melodică, care trezea în mine amintirea unui vechi colind de Crăciun din Burgundia sau Provența. Era oare vis sau realitate ? Mintea mea stătea parcă în cumpănă înainte de a se trezi cu totul. Mi se părea că eram dus spre mormînt într-un chip totodată grav și burlesc, cu cîntăreții de strană din parohie și cu băutori încununați cu foi de viță : un soi de veselie patriarhală și de tristețe mitologică se amestecau în acest straniu concert, în care jalnicele cîntări bisericești formau fundalul unei arii bufe, făcută parcă anume pentru a fi dansată de coribanți. Cum zgomotul se apropia și creștea din ce în ce, m-am sculat, încă amorțit de somn, iar o lumină mare ce pătrundea prin zăbrelele ferestrei m-a lămurit că era vorba de un spectacol adevărat. Ceea ce luasem drept vis se realiza în parte : oameni aproape goi, încununați ca niște luptători antici, se înfruntau în mijlocul mulțimii cu săbii și scuturi, dar se mulțumeau să lovească doar arma cu oțelul în ritmul muzicii și, pornind din nou, reîncepeau ceva mai departe același simulacru de luptă. O sumedenie de masalale și piramide de lumînări purtate de o ceată de copii luminau strada înaintea unui lung alai de bărbați și femei pe care nu l-am putut desluși în toate detaliile. Ceva ca o fantomă roșie purtînd o coroană de nestemate înainta încet între două matroane

cu înfăţişare gravă. iar la urmă se bulucea o ceată de femei în veşminte albastre, scoţînd la fiecare popas ţipete stridente şi neaşteptate.

Era o căsătorie, nu mai încăpea îndoială. Văzusem la Paris, pe planşele gravate de Cassas [91], înfăţişarea completă a unei astfel de ceremonii. Dar ceea ce zărisem prin traforurile ferestrei nu era de ajuns ca să-mi potolească curiozitatea, şi am vrut, orice s-ar întîmpla, să o iau pe urmele alaiului ca să-l observ pe îndelete. Dragomanul meu, Abdallah, cînd a aflat ce aveam de gînd, se prefăcu îngrozit de îndrăzneala mea, fiind puţin dispus să bată străzile noaptea, şi-mi vorbi de pericolul de a fi asasinat sau bătut. Cumpărasem din fericire una din acele mantii din păr de cămilă numite *maşla* care te acoperă de la umeri pînă la picioare ; barba îmi mai crescuse şi, cu o basma înfăşurată în jurul capului, deghizarea era perfectă.

II

O nuntă la lumina faclelor

Greu a fost să prindem din urmă alaiul care se pierduse în labirintul de uliţe şi fundături. Dragomanul aprinsese un felinar de hîrtie şi alergam la întîmplare, cînd îndrumaţi, cînd înşelaţi de sunete îndepărtate de cimpoi, sau de cîte un colţ de casă luminat la vreo răspîntie În sfîrşit am ajuns la poarta unui cartier deosebit de al nostru ; ferestrele caselor se aprind, ciinii urlă, şi iată-ne într-o uliţă lungă, luminată toată şi zgomotoasă, ticsită de oameni pînă şi pe acoperişuri.

Alaiul înainta foarte încet, în sunetul melancolic al unor instrumente ce imitau zgomotul obsedant al unei uşi care scîrţie sau al unei căruţe cu roţi noi. Cei ce făceau această larmă păşeau în grup, cam douăzeci la număr, înconjuraţi de masalagii. Îi urmau copii împovăraţi cu candelabre uriaşe ale căror lumînări răspîndeau în jur o lumină vie. Luptătorii continuau să se înfrunte în timpul numeroaselor popasuri ale alaiului ; cîţiva dintre ei, cu

pene înfipte în păr și cocoțați pe picioroange. se luptau cu bîte lungi ; puțin mai departe niște tineri purtau steaguri și prăjini împodobite în vîrf cu steme și simboluri aurite, așa cum se văd în triumfurile romane, iar alții plimbau niște copăcei împodobiți cu ghirlande și coroane, strălucind de lumînări aprinse și de foițe de cositor, ca niște pomi de Crăciun. Foi mari de aramă poleită, înălțate în vîrful unor prăjini și acoperite cu motive ornamentale în relief și cu inscripții răsfrîngeau ici și colo lumina făcliilor. Veneau apoi cîntărețele *(ualem)* și dansatoarele *(ghavasii)* îmbrăcate în rochii lungi de mătase vrîstată, purtînd *tarbușul* lor cu fund auriu și cosițe împletite cu țechini. Unele, puține la număr, aveau inele mari petrecute în nasul găurit și-și arătau fețele sulemenite cu roșu și albastru în timp ce altele, deși cîntau și dansau, rămîneau ascunse sub văl. Își acompaniau de cele mai multe ori dansul cu cimbale, castaniete sau dairele. Urmau două șiruri lungi de sclavi purtînd cufere și coșuri în care străluceau darurile primite de mireasă de la mire și de la familia acestuia, apoi alaiul oaspeților, cu femeile la mijloc, bine înfășurate în lungi mantile negre și cu fețele acoperite de feregele albe, ca niște cocoane de neam mare, și cu bărbații în straie bogate : căci în asemenea zile, îmi spuse dragomanul, pînă și simplii felahi își fac rost de haine mai acătării. În sfîrșit, în mijlocul unei revărsări de lumini de facle, candelabre și opaițe, înainta încet fantoma roșie pe care o zărisem mai înainte, adică mireasa *(el aruss)*, dispărînd cu totul sub un văl lung de cașmir ale cărui capete îi ajungeau la picioare și a cărui țesătură ușoară îi permitea, fără îndoială, să vadă fără a fi văzută. Nimic nu poate fi mai ciudat ca această făptură înaltă, înaintînd sub vălul ei cu falduri verticale, pe care un fel de diademă în formă de piramidă, bătută cu nestemate, o face să pară și mai înaltă. Două matroane îmbrăcate în negru o susțin de coate, astfel încît pare a aluneca încet pe pămînt ; patru sclavi îi întind deasupra capului un baldachin de purpură, și alții îi acompaniază pasul cu ritmul cimbalelor și al timpanoanelor.

În timp ce admiram acest fast, alaiul s-a oprit din nou, și niște copii au adus scaune pentru ca mireasa și părinții

ei să se poată odihni. *Ualem*-ele au venit înapoi și au cîntat cîntece și coruri improvizate, toți cei de față reluînd laolaltă anumite părți. Iar eu, care mă aflam atunci la vedere, deschideam gura ca toți ceilalți, imitînd pe cît puteam *eleison*-urile sau *amin*-urile care serveau de răspuns cupletelor celor mai profane ; dar o primejdie și mai mare îmi amenința incognito-ul. Nu băgasem de seamă că, de cîtva timp, niște sclavi se învîrteau prin mulțime, turnînd un lichid străveziu în ceșcuțe pe care le împărțeau la dreapta și la stînga. Un egiptean înalt îmbrăcat în roșu și care făcea probabil parte din familie, supraveghea împărțirea băuturii și primea mulțumirile băutorilor. Se afla acum la doi pași de mine și eu habar n-aveam cum trebuie să mulțumesc și să salut. Din fericire am avut timp să observ toate mișcările vecinilor mei și, cînd mi-a venit rîndul, am apucat ceașca cu mîna stîngă și m-am plecat ducînd mîna dreaptă la inimă, la frunte, și în sfîrșit la gură. Sînt mișcări ușoare și totuși trebuie să ai grijă să nu le întorci ordinea și să le execuți fără stîngăcie. Aveam acum dreptul să dau ceașca pe gît. Am rămas uluit : era rachiu de anason. Cum se poate ca mahomedanii să împartă asemenea băuturi la nunțile lor ? Nu mă așteptasem să beau decît o limonadă sau un pahar de șirop. Și totuși era lesne de văzut că dansatoarele, muzicanții și pehlivanii alaiului se înfruptaseră, și nu numai o dată, din aceste ceșcuțe.

În sfîrșit mireasa s-a sculat și și-a reluat drumul ; felahinele îmbrăcate în albastru s-au îmbulzit grămadă în urma ei cu țipetele lor sălbatice și alaiul și-a urmat plimbarea nocturnă pînă la casa noilor căsătoriți.

Fiind mulțumit că trecusem drept un adevărat locuitor din Cairo și că mă descurcasem destul de bine la această ceremonie, am făcut semn dragomanului, care se dusese puțin mai încolo ca să fie din nou în calea distribuitorilor de rachiu ; dar el nu mai era grăbit să se întoarcă ; începuse să prindă gust de petrecere.

— Să intrăm în casă, după ei, îmi șopti el.

— Dar ce să răspund dacă îmi vorbește cineva ?

— Să spui doar : *Tayeb !* e un răspuns bun la toate... Şi dealtfel sînt şi eu aici ca să întru în vorbă la nevoie.

Ştiam că în Egipt cuvîntul *Tayeb* reprezintă temeiul limbii. După intonaţia cu care îl rosteşti, înseamnă tot felul de lucruri ; nu poate fi însă comparat cu *goddam*-ul englezilor [92], decît pentru a marca deosebirea dintre un popor profund politicos şi o naţie cel mult şlefuită. Cuvîntul *tayeb* poate însemna rînd pe rînd : *Foarte bine,* sau *aşa-i foarte bine, este perfect,* sau *cum doriţi,* tonul şi mai ales gestul adăogîndu-i nuanţe infinite. Acest fel de a mă purta mi se părea dealtfel mult mai sigur decît acela despre care vorbeşte un călător vestit, pe nume Belzoni, dacă nu mă înşel. Intrase într-o moschee, admirabil deghizat, şi-a imitat toate gesturile vecinilor săi ; dar cum nu a ştiut să răspundă unei întrebări ce i s-a pus, dragomanul lui i-a lămurit pe curioşi : „Nu înţelege : este un turc englez !“ [93]

Intrasem printr-o poartă împodobită cu flori şi frunze într-o curte foarte frumoasă, luminată cu felinare colorate. *Muşarabielele* de lemn îşi profilau lucrătura fragilă pe fondul portocaliu al încăperilor luminate şi ticsite de lume. A trebuit să ne oprim şi să luăm loc în galeriile interioare. Doar femeile intrau în casă unde îşi scoteau vălurile şi nu mai zăreai prin dantelăria de lemn strunjit decît o siluetă nedesluşită, veselia culorilor şi strălucirea îmbrăcămintii şi a bijuteriilor.

În timp ce, în casă, mireasa şi femeile din cele două familii primeau doamnele şi le ospătau, mirele descălecase de pe măgarul lui ; îmbrăcat într-o haină roşie cu fir de aur, primea felicitările bărbaţilor şi îi poftea să ia loc în jurul meselor joase din sălile de la parter, multe la număr şi încărcate cu piramide de farfurii. Era de ajuns să te aşezi turceşte, să iei o farfurie sau o ceaşcă şi să mănînci frumos cu degetele. Oricine era binevenit. Nu îndrăzneam să iau parte la ospăţ de teamă să nu încalc vreo regulă neştiută de bună cuviinţă, şi-apoi, partea cea mai interesantă a serbării avea loc în curte unde dansul se desfăşura cu multă larmă. O trupă de dansatori din Nubia executa figuri stranii în mijlocul unui cerc larg de

spectatori ; se mișcau încoace și încolo, îndrumați de o femeie înfășurată în văluri și purtînd o mantie cu dungi late, care părea, rînd pe rînd, ba să-i amenințe cu o sabie încovoiată, ba să fugă de ei. În acest timp *ualem*-ele sau *almee* acompaniau dansul cu cîntecele lor, lovind cu degetele în tobe de lut ars *(tarabuki)* ridicate cu o mînă la înălțimea urechii. Orchestra, compusă dintr-o mulțime de instrumente ciudate, își juca și ea rolul în acest ansamblu, asistenții bătînd în plus tactul cu palmele. În răstimpul dintre dansuri circulau răcoritoare printre care una pe care nu o prevăzusem. Niște sclave negre cu mici flacoane de argint în mînă le scuturau ici și colo asupra asistenței. Era apă parfumată dar nu i-am recunoscut suavul miros de trandafir decît simțind cum se preling pe obrajii și pe barba mea picăturile aruncate la întîmplare.

Între timp, una dintre persoanele cele mai de vază ale nunții s-a apropiat de mine și mi-a spus cîteva cuvinte pe un ton foarte curtenitor ; i-am răspuns cu victoriosul *tayeb* care păru să o mulțumească pe deplin ; s-a întors atunci către vecinii mei și l-am putut întreba pe dragoman ce voia să spună :

— V-a invitat să urcați în casă, să vedeți mireasa.

Răspunsul meu fusese, fără îndoială o acceptare ; dar cum, în fond, nu era vorba decît de o defilare a femeilor ascunse ermetic sub vălul lor prin încăperile pline de musafiri, nu am găsit de cuviință să împing mai departe aventura. E drept că mireasa și prietenele ei se arată atunci în costumele lor minunate ascunse sub vălul negru ce-l purtaseră pe stradă ; dar nu eram încă destul de sigur de pronunțarea cuvîntului *tayeb* pentru a îndrăzni să pătrund în sînul familiilor. Am reușit, dragomanul și cu mine, să ne strecurăm prin poarta exterioară care dădea în piața Esbekieh.

— Păcat, îmi spuse dragomanul, ați pierdut spectacolul care urmează.

— Spectacolul ?

— Da, comedia.

Gîndul m-a purtat de îndată la vestitul *Karagöz* [94], dar nu despre asta era vorba. Karagöz nu apare decît în ca-

drul sărbătorilor religioase, fiind un mit, un simbol de mare însemnătate ; spectacolul în chestiune se compunea probabil pur și simplu din mici scene comice jucate de bărbați, comparabile cu jocurile de societate de la noi. Era dat pentru a-i distra pe oaspeți pînă la sfîrșitul nopții, în timp ce mirii se retrag împreună cu părinții în partea din casă rezervată femeilor.

Se pare că sărbătorirea acestei nunți ținea de opt zile. Dragomanul îmi spuse că în ziua contractului se făcuse o jertfă de oi în pragul casei, înainte ca mireasa să pășească peste el ; mi-a mai vorbit și de o altă ceremonie în timpul căreia este sfărîmată o minge din zaharicale în care sînt închiși doi porumbei ; viitorul căsătoriei se citește după zborul acestor păsări. Toate aceste obiceiuri țin probabil de tradițiile antichității.

M-am întors acasă tulburat. Iată, după cît se pare, un popor pentru care căsătoria are o mare însemnătate și, deși cele văzute dovedeau o oarecare bună stare a mirilor, este sigur că și oamenii săraci se căsătoresc cu aproape tot atîta fast și zgomot. Nu plătesc muzicanții, bufonii și dansatorii, care le sînt prieteni, sau fac cheta prin mulțime. Împrumută costumele ; fiecare ins din asistență ține în mînă o lumînare sau o făclie pe care a adus-o, și diadema miresei nu este mai puțin încărcată cu diamante și rubine ca aceea a fiicei unui pașă. În care altă țară găsești o egalitate mai adevărată ? Tînăra mireasă care, poate, nu este nici frumoasă sub feregeaua ei, nici bogată, deși poartă diamante, își are și ea ziua ei de glorie, străbătînd orașul care o admiră și-o însoțește cu alai, pășind radioasă, împodobită cu purpură și bijuterii ca o regină, dar necunoscută tuturor și tot atît de misterioasă sub văl ca străvechea zeiță a Nilului. Un singur om va cunoaște taina acestor frumuseți, a acestei grații necunoscute ; numai unul singur poate să-și urmărească în pace idealul în ziua aceea și să se creadă favoritul unei sultane sau al unei zîne ; iar de va fi dezamăgit, mîndria lui nu va suferi ; dealtfel, în această fericită țară, orice bărbat are dreptul să reînnoiască de mai multe ori această zi de triumf și de iluzii.

III

Dragomanul Abdallah

Dragomanul meu este un om preţios, dar mă tem că este un slujitor prea nobil pentru un boier aşa de neînsemnat ca mine. Mi-a apărut în toată strălucirea sa la Alexandria, pe puntea vaporului *Leonidas*. Acostase la nava noastră într-o barcă la ordinele lui, împreună cu un copil negru care-i ducea ciubucul şi cu un dragoman mai tînăr care-l escorta. O tunică albă şi lungă îi acoperea straiele şi-i sublinia întunecimea feţei, în care sîngele nubian dădea culoare unui chip ce reamintea capetele de sfinx din Egipt : era fără îndoială produsul a două rase amestecate ; de urechi îi atîrnau inele mari de aur care, împreună cu mersul său domol şi cu veşmintele lungi, mi-l înfăţişau drept icoana ideală a unui *libert* din timpul decadenţei Imperiului Roman.

Printre pasageri nu era nici un englez, aşa că omul nostru, cam dezamăgit, a intrat în serviciul meu în lipsă de ceva mai bun. Debarcăm ; închiriază patru măgari pentru el, pentru suita lui şi pentru mine, şi mă conduce drept la hotelul Englezesc, unde au binevoit să mă primească la preţul de şaizeci de piaştri pe zi ; cît despre el, se mulţumea cu jumătate din această sumă din care urma să întreţină şi pe al doilea dragoman şi pe copilul negru.

După ce am plimbat după mine o zi întreagă această escortă impunătoare, mi-am dat seama cît de inutil era al doilea dragoman, şi chiar băieţelul. Abdallah (acesta era numele dragomanului meu) nu găsi că era prea greu să concedieze pe tînărul său coleg ; pe negrul cel mititel îl păstră însă pe cheltuiala lui, reducînd dealtminteri totalul onorariilor sale la douăzeci de piaştri zilnic, adică circa cinci franci.

Cînd am ajuns la Cairo, măgarii o luară drept spre hotelul Englezesc din piaţa Esbekieh ; am oprit însă acest zel aflînd că are aceleaşi preţuri ca şi cel din Alexandria.

— Poate preferaţi hotelul Waghorn, din cartierul european ? mă întrebă cinstitul Abdallah.

— Prefer un hotel care să nu fie englezesc.

— Foarte bine ! puteţi trage atunci la hotelul francez al lui Domergue.

— Hai acolo !

— Să mă iertaţi, am să vă însoţesc cu multă plăcere, dar eu nu pot locui acolo.

— De ce ?

— Pentru că nu pot locui într-un hotel care nu costă decît patruzeci de piaştri pe zi.

— Dar eu cum pot ?

— Dumneavoastră sînteţi un necunoscut, eu sînt din oraş, iar domnii pe care îi slujesc de obicei sînt englezi ; trebuie să-mi ţin rangul.

Şi totuşi găseam că preţul acestui hotel era încă destul de ridicat pentru o ţară unde totul costă cam de şase ori mai puţin ca în Franţa şi unde un om primeşte pentru o zi de muncă un piastru, adică douăzeci şi cinci de centime în banii noştri.

— Putem împăca lucrurile, spuse Abdallah. Veţi locui două-trei zile la hotelul Domergue, unde vă voi vizita ca pe un prieten ; între timp am să vă închiriez o casă în oraş unde am să pot rămîne în serviciul dumneavoastră fără nici o greutate.

Într-adevăr se pare că la Cairo mulţi europeni îşi închiriază case dacă stau ceva mai mult şi cum ştiam de acest obicei, i-am dat mînă liberă lui Abdallah.

Hotelul Domergue, situat la capătul unei fundături care dă în strada principală a cartierului european, este, în definitiv, un hotel foarte onorabil şi foarte bine ţinut. Clădirile înconjoară o curte pătrată, văruită, acoperită de o boltă de viţă ; un pictor francez, foarte amabil dar cam surd, şi plin de talent deşi priceput în dagherotipie, şi-a înjghebat un atelier într-una din galeriile superioare. Acolo aduce din cînd în cînd vînzătoare de portocale şi de trestie de zahăr care acceptă să-i servească de model. Ele primesc destul de uşor să-l lase să studieze formele principalelor rase din Egipt ; dar cele mai multe îşi păstrează faţa ascunsă sub feregea ; este ca un ultim refugiu al pudorii orientale.

În afară de aceasta, hotelul francez mai are o grădină destul de plăcută ; meniul zilnic reuşeşte să învingă difi-

cultatea de a pregăti feluri europene variate într-o țară în care lipsește carnea de vacă și cea de vițel. Aceasta explică în mare parte scumpetea hotelurilor englezești, unde se gătește cu conserve de carne și de legume, ca pe nave. În orice țară s-ar afla, englezul nu-și schimbă obiceiul de a consuma *roastbeef*, cartofi, vin de porto și bere englezească.

La masă am întîlnit un colonel, un episcop *in partibus* [95], pictori, o profesoară de limbi străine și doi indieni din Bombay, unul dintre ei fiind preceptorul celuilalt. Se pare că bucătăria meridională a hotelierului nostru le părea totuși cam fadă, căci au scos din buzunare niște flacoane de argint cu piper și cu muștar special din care presărau în toate mîncărurile. Senzația pe care ai avea-o mestecînd jăratec ar da o idee exactă despre gustul aprins al acestor condimente.

Ca să ai o imagine completă a hotelului francez trebuie să mai adaogi un pian la etajul întîi și o masă de biliard la parter, și atunci, te întrebi, ce rost mai are să pleci din Marsilia ? În ceea ce mă privește, sînt atras mai mult de viața orientală adevărată. Poți închiria o casă foarte frumoasă, cu mai multe caturi, curte și grădini, pe trei sute de piaștri (cam șaptezeci și cinci de franci) pe an. În cartierul copt și în cel grecesc, unde Abdallah m-a dus să-mi aleg o locuință, am văzut mai multe case pardosite cu marmoră, somptuos decorate cu havuze, galerii și scări ca în palatele din Genova sau Veneția ; cu curți înconjurate de coloane și grădini umbrite de copaci din soiuri rare ; găsești acolo tot ce-ți trebuie pentru a duce o existență princiară, cu condiția să populezi aceste interioare cu slugi și sclavi. În schimb, în toate aceste splendori, nici o cameră în care să poți locui fără a cheltui mai întîi o groază de bani, nici un geam la acele ferestre cu forme atît de ciudate, deschise vîntului serii și umezelii nopților. Așa trăiesc oamenii din Cairo, dar oftalmia îi pedepsește adesea pentru imprudența motivată de nevoia de aer și de răcoare. Ca să spun drept, pe mine nu prea mă încînta ideea de a trăi oarecum ca într-un cort, într-un colț al unui palat imens ; în plus, multe din aceste clădiri, odinioară locuințe ale unei aristocrații dispărute,

au fost zidite pe vremea sultanilor mameluci și sînt destul de dărăpănate.

Pînă la urmă, Abdallah mi-a găsit o casă mult mai mică dar mai sigură și mai bine închisă. Un englez care locuise de curînd în ea îi pusese ferestre cu geamuri, ceea ce trecea drept o curiozitate. A trebuit să ne ducem la șeicul cartierului pentru a putea trata cu proprietăreasa, o văduvă coptă. Femeia avea mai mult de douăzeci de case, dar ca procuristă a unor străini care, după legea egipteană, nu pot avea proprietăți aici. Casa era de fapt a unui cancelar de la consulatul englez.

Contractul a fost redactat în limba arabă ; a trebuit să-l plătesc și să dau peșcheșuri șeicului, omului legii și șefului corpului de gardă cel mai apropiat, apoi bacșișuri copiștilor și slujitorilor. În sfîrșit șeicul mi-a înmînat o cheie. Aceasta nu seamănă deloc cu ale noastre : se compune dintr-o simplă bucată de lemn asemănătoare cu răboajele brutarilor și în vîrful căreia sînt înfipte ca la întîmplare cinci sau șase cuie ; de fapt ele sînt așezate cu un anumit rost : cînd se introduce această cheie ciudată în gaura ușii, cuiele corespund unor găuri interioare și nevăzute dincolo de care agață un zăvor de lemn care alunecă și slobozește ușa.

Dar nu-i de ajuns să ai cheia de lemn a casei tale... care nu încape în buzunar, dar se poate purta la brîu ; îți mai trebuie și un mobilier corespunzător cu luxul arhitecturii interioare, detaliu însă foarte ușor de rezolvat pentru orice casă din Cairo. Abdallah m-a condus într-un bazar unde am cumpărat cîteva *ocale* de bumbac ; din bumbacul acela și din pînză de Persia, niște mindirigii care vin acasă îți lucrează în cîteva ceasuri perne de divan care noaptea devin saltele. Patul însuși este un fel de cutie lungă împletită pe loc din bețe de palmier ; este ușor, elastic și mai solid decît s-ar crede. O măsuță rotundă, cîteva cești, ciubucuri lungi sau narghilele, pe care le poți eventual și împrumuta de la cafeneaua învecinată, și iată-te în măsură să primești lumea cea mai bună din oraș. Numai pașa are un mobilier complet, lămpi, pendule ; dar de fapt acestea nu-i servesc decît ca să se arate un prieten al comerțului și al progresului european.

Mai trebuie cîteva rogojini, covoare, și eventual perdele dacă vrei să faci lux. În bazar am întîlnit un ovrei care s-a interpus foarte îndatoritor între Abdallah și negustori pentru a-mi dovedi că sînt furat și de o parte și de alta. Ovreiul a profitat de instalarea mobilierului pentru a se stabili ca prieten pe una din sofale ; a trebuit să i se aducă ciubuc și cafea. Se numește Jusef și se îndeletnicește trei luni din an cu creșterea viermilor de mătase. În restul timpului, îmi spune el, nu are altă ocupație decît să se ducă să vadă dacă cresc frunzele duzilor și dacă recolta va fi bună. Dealtfel, pare a nu fi deloc interesat și nu caută să intre în legătură cu străinii decît pentru a-și forma gustul și a-și desăvîrși cunoașterea limbii franceze.

Casa mea este pe o stradă din cartierul copt care duce la una din porțile orașului ce corespunde aleilor din Șubrah. Peste drum este o cafenea ; puțin mai departe, un fel de grajduri de unde poți închiria măgari cu un piastru ora ; ceva mai încolo se înalță o mică moschee și un minaret. Cînd am auzit în prima seară vocea tărăgănată și senină a muezinului la apusul soarelui, m-a cuprins o melancolie nespusă.

— Ce spune ? l-am întrebat pe dragoman.

— *La Alla ila Allah !...* Nu există alt Dumnezeu decît Dumnezeu !

— Formula asta o cunosc, dar mai departe ?

— „O, voi care vă pregătiți să dormiți, încredințați-vă sufletele Celui ce nu doarme niciodată."

Desigur somnul este o altă viață de care trebuie să ținem seama. [96] De cînd am ajuns la Cairo, toate poveștile din *O mie și una de Nopți* mi se perindă prin minte, și văd în vis toate duhurile și toți uriașii dezlănțuiți de la Solomon încoace. Se rîde mult în Franța pe socoteala demonilor zămisliți de somn care nu ar fi decît produsul unei imaginații exaltate ; dar sînt ei prin aceasta mai puțin reali pentru noi ? Nu resimțim oare în această stare toate senzațiile din viața adevărată ? Somnul este adesea greu și neplăcut într-o atmosferă atît de caldă ca aceea a Egiptului și se zice că pașa ar avea în permanență un slu-

jitor care îi stă în picioare la căpătîi ca să-l trezească ori de cîte ori mişcările sau faţa trădează un somn agitat.

Dar nu ajunge oare să te laşi cu simplitate şi încredere în grija... Celui care nu doarme niciodată ?

IV

Neajunsurile celibatului

Am istorisit mai sus cum mi-am petrecut prima noapte, aşa că este uşor de înţeles că a doua zi m-am trezit ceva mai tîrziu. Abdallah mi-a anunţat vizita şeicului cartierului, bătrîn de treabă cu barbă albă care mai venise o dată în acea dimineaţă. Acum aştepta, în cafeneaua de peste drum, împreună cu secretarul şi cu negrul care-i ducea pipa, să mă trezesc din somn. Răbdarea lui nu m-a mirat : orice european care nu este nici industriaş nici negustor este un personaj important în Egipt. Şeicul s-a aşezat pe unul din divane ; i s-a umplut pipa şi i s-a adus o cafea. De abia atunci şi-a început litania pe care Abdallah mi-o traducea pe măsură ce bătrînul vorbea.

— A venit să vă aducă înapoi banii daţi pentru închirierea casei.

— De ce ? Ce s-a întîmplat ?

— Zice că nu se ştie cum trăiţi, că nu vi se cunosc obiceiurile.

— A observat cumva că nu duc o viaţă cuviincioasă ?

— Nu asta-i problema. Vrea să spună numai că nu se ştie nimic despre felul dumneavoastră de viaţă.

— Atunci nu înţeleg ce nu-i place.

— Zice că el crezuse că veţi locui în casă cu o femeie.

— Bine, dar eu nu sînt însurat.

— Nu-l priveşte dacă sînteţi sau nu căsătorit ; doar atîta spune, că vecinii dumneavoastră au neveste şi că vor fi îngrijoraţi dacă dumneavoastră nu aveţi. Şi-apoi, ăsta-i obiceiul pe aici.

— Şi ce-ar vrea să fac acum ?

— Ori să plecaţi din casă, ori să vă găsiţi o femeie

care să stea cu dumneavoastră.

— Spune-i că în țara mea nu se cade să trăiești cu o femeie dacă nu ești însurat cu ea.

Răspunsul bătrînului la această observație morală era întovărășit de o expresie părintească pe care cuvintele traduse nu o pot reda decît imperfect.

— Vă dă un sfat, spuse Abdallah ; zice că un domn, (un *efendi)* ca dumneavoastră nu trebuie să trăiască singur, și că este întotdeauna onorabil să hrănești o femeie și să-i faci un bine. Și mai zice că și mai bine este să hrănești mai multe femei, dacă religia ta îți îngăduie acest lucru.

Argumentele bătrînului turc mă convinseră ; totuși conștiința mea de european continua să lupte împotriva acestui punct de vedere, de a cărui justețe nu mi-am dat seama decît după ce am cercetat mai în amănunțime situația femeilor de aici. Am răspuns șeicului că-l rugam să mai aștepte pînă ce mă voi fi interesat pe la prietenii mei despre ceea ce se cuvenea să fac.

Închiriasem casa pe șase luni, o mobilasem, mă simțeam bine într-însa și voiam numai să mă interesez prin ce mijloace puteam face față pretențiilor șeicului de a desface contractul și de a mă da afară pentru că nu aveam nevastă. După multă șovăire, m-am hotărît să cer sfatul pictorului de la hotelul Domergue, care avusese bunăvoința să mă introducă în atelierul său și să mă inițieze în minunile dagherotipiei. Pictorul era atît de tare de urechi încît ar fi fost mult mai plăcut și mai ușor să conversezi cu ajutorul unui tălmaci, decît să discuți cu el.

Mă duceam spre locuința lui din piața Esbekieh cînd, la colțul străzii ce cotește spre cartierul european, am auzit exclamații de bucurie dintr-o curte mare în care niște oameni plimbau cîțiva cai foarte frumoși. Unul dintre ei se aruncă de gîtul meu și mă strînse în brațe ; era un băetan voinic, îmbrăcat cu o cămașă albastră și purtînd un turban de lînă gălbuie. Mi-am amintit că-mi atrăsese atenția pe vapor din cauza chipului lui, care semăna mult cu marile capete pictate de pe capacele mumiilor.

— *Tayeb ! Tayeb !* i-am spus acestui om expansiv, descotorosindu-mă de îmbrățișările sale și căutînd în spatele meu pe dragomanul Abdallah ; dar acesta se pier-

duse prin mulțime, fără îndoială puțin dornic să fie văzut cu prietenul unui simplu grăjdar. Acest musulman stricat de turiștii englezi uita că Mahomed fusese conductor de cămile.

Între timp egipteanul mă prinsese de mînecă și mă trăgea după el în curte, care era a grajdurilor pașei din Egipt ; acolo, în fundul unei galerii, pe jumătate culcat pe un divan de lemn, am recunoscut pe un alt tovarăș al meu de călătorie, mai prezentabil în societate, Soliman-Aga despre care ți-am mai vorbit și pe care îl întîlnisem pe vaporul austriac *Francesco Primo*. Soliman-Aga m-a recunoscut și el ; deși mai puțin expansiv decît slujitorul său, m-a poftit să șed lîngă dînsul, mi-a oferit o pipă și a poruncit să mi se aducă o cafea... Să mai adaog, ca un aspect al moravurilor, că băiatul de la grajd, socotindu-se pentru moment demn de tovărășia noastră, s-a așezat turcește pe jos și a primit ca și mine un ciubuc și un felegean cu moca fierbinte pus într-un zarf aurit ca să nu ne frigem degetele. Lumea s-a adunat curînd roată în jurul nostru.

Văzînd că reîntîlnirea mea cu vechile cunoștințe căpăta un aspect mai simandicos, Abdallah a apărut în sfîrșit și el, binevoind a ne înlesni conversația. Îl știam dinainte pe Soliman-Aga ca pe un om foarte amabil și, măcar că nu avusesem în timpul călătoriei noastre pe mare decît relații de pantomimă, ne cunoșteam destul de bine ca să-mi pot permite să-i vorbesc despre treburile mele și să-i cer sfatul.

— *Maşallah !* exclamă el din capul locului, șeicul are foarte mare dreptate, un tînăr de vîrsta dumitale ar fi trebuit să fie însurat de mai multe ori pînă acum !

— Să vedeți, am obiectat eu sfios, religia mea nu îngăduie să te însori decît cu o singură femeie pe care trebuie apoi s-o păstrezi toată viața, așa că de obicei te hotărăști pe îndelete, căci omul vrea să aleagă cît se poate mai bine.

— Ah ! mi-a răspuns el lovindu-se cu palma peste frunte, nu vorbesc de nevestele voastre *rumi* (europence), ele sînt ale tuturor și nu numai ale bărbatului lor ; aceste biete ființe smintite își arată fața cu totul descoperită nu numai cui vrea s-o vadă dar și cui nu vrea... Închi-

puiți-vă, adăogă el pufnind în rîs și întorcîndu-se către ceilalți turci care ascultau, că toate femeile, pe stradă, mă priveau cu ochi pătimași și că unele mergeau cu nerușinarea pînă a voi să mă sărute.

Văzînd auditoriul scandalizat la culme, am crezut de datoria mea să le spun, întru apărarea onoarei europencelor, că Soliman-Aga confunda probabil zelul interesat al anumitor femei cu curiozitatea nevinovată a celor mai multe din ele.

— Și aș mai înțelege, adăogă Soliman-Aga, fără a răspunde observației mele, care păru să fie pornită doar din mîndrie națională, dacă aceste frumoase ar merita ca un drept credincios să le îngăduie să-i sărute mîna ! dar sînt flori de iarnă, fără culoare și fără gust, chipuri bolnăvicioase chinuite de foame, căci de abia ciugulesc și mijlocul lor ar încăpea între mîinile mele. Cît despre însurătoare, asta-i cu totul altceva ; au fost așa de prost crescute că ai aduce odată cu ele zîzania și nefericirea în casă. La noi femeile trăiesc de o parte și bărbații de alta, și așa poți avea liniște.

— Bine, am întrebat eu, dar nu trăiți în mijlocul soțiilor voastre, în haremurile voastre ?

— Dumnezeule mare ! exclamă el, cine nu ar înnebuni de sporovăiala lor ? N-ai băgat de seamă că la noi bărbații, cînd nu au nimic de făcut, își petrec timpul la plimbare, la baie, la cafenea, la moschee, în audiențe, sau făcîndu-și vizite unii altora ? Nu este oare mai plăcut să stai la taifas cu prietenii, să asculți povești și poeme, sau să fumezi și să visezi, decît să stai de vorbă cu niște femei preocupate numai de interesele lor meschine, de toalete sau de bîrfeală ?

— Dar oricum trebuie să suportați toate acestea cînd luați masa în tovărășia lor.

— Nicidecum. Ele iau masa împreună sau fiecare singură, cum au chef, iar noi singuri, ori cu rudele sau prietenii noștri. Asta nu înseamnă că un mic număr de credincioși ai lui Allah nu ar face cum zici, dar sînt prost văzuți și duc o viață searbădă și fără rost. Tovărășia femeilor îl face pe om lacom, egoist și crud ; distruge între noi frăția și bunăvoința, fraternitatea și mila ; duce la certuri, nedreptăți și tiranie. Fiecare să trăiască cu cei

deopotrivă cu el ! Este de ajuns ca stăpînul, la ora odihnei de după-amiază, sau seara cînd se întoarce acasă, să fie întîmpinat de feţe zîmbitoare, de forme plăcute şi bogat împodobite... şi dacă a adus *almee* să-i cînte şi să-i joace atunci el poate visa că se află înainte de vreme în rai, în al treilea cer, acolo unde sînt adevăratele frumuseţi neprihănite, nepîngărite, singurele demne de a deveni soţiile veşnice ale adevăraţilor credincioşi.

Să fie aceasta părerea tuturor musulmanilor sau numai a unora dintre ei ? Poate că trebuie să vedem în această atitudine mai puţin dispreţul faţă de femeie decît o rămăşiţă a platonismului antic, care ridică iubirea pură mai presus de fiinţele trecătoare. Chiar femeia adorată nu este decît fantoma abstractă, imaginea incompletă a unei femei divine, logodită din veci cu dreptcredinciosul. Astea sînt ideile care au făcut să se creadă că orientalii ar nega existenţa sufletului la femei ; dar se ştie azi că musulmanele într-adevăr pioase au şi ele speranţa să-şi vadă idealul realizat în cer. Istoria religioasă a arabilor îşi are şi ea sfintele şi profetele ei, iar fiica lui Mahomed, vestita Fatima, este regina acestui paradis feminin.

Soliman-Aga sfîrşi prin a mă sfătui să devin mahomedan ; i-am mulţumit zîmbind şi i-am promis să mă mai gîndesc. Iată-mă dar mai încurcat ca niciodată. Şi totuşi îmi mai rămînea să mă duc să-l consult pe pictorul surd de la hotelul Domergue, aşa cum pornisem.

V

Pe muski

Cînd dai colţul străzii, lăsînd pe stînga clădirea grajdurilor, începi să simţi zarva unui oraş mare. Aleea care face înconjurul pieţei Esbekieh nu are pe margine decît un şir rar de copaci care să te apere de soare, iar case mari şi înalte de piatră îşi proiectează umbrele colţuroase şi prăfuite pe o singură parte a străzii. Acest loc este de obicei foarte căutat şi zgomotos, şi te împiedici la tot pasul de vînzătoare de portocale, de banane şi de bucăţi

de trestie de zahăr încă verde, a căror pulpă dulce oamenii din popor o mestecă cu deliciu. Mai sînt acolo și cîntăreți, luptători și psyli[97] cu șerpi lungi și groși încolăciți în jurul gîtului ; tot acolo se dă un spectacol care realizează anumite imagini din visurile hazlii ale lui Rabelais. Un bătrîn jovial face să joace cu genunchiul niște păpușele petrecute pe o sfoară, ca acelea din spectacolele date la noi de savoiarzi, dar care se dedau la pantomime mult mai puțin decente. Nu este însă vestitul Karagöz care nu se produce de obicei decît sub formă de umbre chinezești. Un public încîntat de femei, copii și militari aplaudă cu naivitate aceste marionete deșănțate. Într-altă parte un dresor de maimuțe a învățat un cinocefal enorm să răspundă cu o bîtă la atacurile cîinilor vagabonzi din oraș pe care copii îi asmut asupra lui. Ceva mai încolo calea se îngustează și se întunecă din cauza înălțimii clădirilor. Iată la stînga mănăstirea dervișilor învîrtitori care dau un spectacol public în fiecare marți ; mai departe, o poartă înaltă deasupra căreia poți admira un crocodil împăiat de dimensiuni apreciabile — semnalează casa de unde pleacă trăsurile care străbat deșertul de la Cairo la Suez. Sînt trăsuri foarte ușoare, a căror formă amintește pe a birjelor pariziene ; deschizături largi lasă să treacă liber vîntul și praful, ceea ce este fără îndoială o necesitate ; roțile de fier prezintă un dublu sistem de spițe, care pleacă de la fiecare extremitate a butucului pentru a se întîlni pe cercul îngust care înlocuiește obada. Aceste roți ciudate mai mult taie pămîntul decît îl calcă.

Dar să mergem mai departe. Iată la dreapta, o cîrciumă creștină, adică o cramă mare unde se bea pe butoaie. În pragul ușii se află de obicei un muritor cu fața îmbujorată și cu mustăți lungi care reprezintă cu maiestate pe *Frîncul* autohton, mai bine spus, europeanul din Orient. Cine poate ști dacă este de origine malteză, italiană, spaniolă sau marsilieză ? Sigur este însă că disprețul pentru portul țării și conștiința despre superioritatea modelor europene l-au determinat la rafinamente care dau o anumită originalitate straielor sale ponosite. Peste o redingotă albastră, ale cărei butoniere scămoșate au divorțat de mult de nasturi, a avut ideea să prindă sfori răsucite care se încrucișează ca niște brandenburguri. Panta-

lonul său roşu intră în nişte rămăşiţe de botfori înarmaţi cu pinteni. Un guler mare de cămaşă şi o pălărie albă deformată, cu marginile ridicate şi verzi, temperează aspectul milităros al acestui costum şi îi restituie caracterul civil. Cît despre vîna de bou pe care o ţine în mînă, este deasemenea un privilegiu al frîncilor şi al turcilor, care se exercită prea adesea pe spinarea necăjitului şi răbdătorului *felah.*

Aproape în faţa cîrciumei, privirea pătrunde într-o fundătură îngustă unde se tîrăşte un cerşetor cu picioarele şi cu mîinile tăiate ; acest nenorocit imploră mila englezilor care trec foarte des, căci hotelul Waghorn este chiar pe această ulicioară întunecată care mai duce şi la teatrul oraşului şi la cabinetul de lectură al domnului Bonhomme, anunţat de o mare firmă pictată cu litere franţuzeşti. La atîta se rezumă toate plăcerile civilizaţiei şi nu prea au cu ce să stîrnească invidia arabilor. Urmîndu-ne drumul, găsim pe stînga o casă cu faţadă arhitecturală, sculptată şi brodată cu arabescuri pictate, singura bucurie pînă aci a artistului şi a poetului. Apoi strada formează un cot şi trebuie să lupţi cale de douăzeci de paşi împotriva unei îmbulzeli permanente de măgari, cîini, cămile, negustori de castraveţi şi femei care vînd pîine. Măgarii aleargă, cămilele rag, cîinii stau cu îndărătnicie orînduiţi de-a lungul uşilor a trei măcelării. Acest mic colţ nu ar fi lipsit de fizionomie arabă, dacă nu ai zări în faţa ta firma unei *trattoria* plină de italieni şi de maltezi.

Căci în faţa noastră se deschide, cu tot luxul ei, marea stradă comercială din cartierul european, căreia lumea îi zice *Muski.* Prima parte, acoperită pe jumătate cu pînze şi scînduri, înfăţişează două rînduri de prăvălii pline de marfă, în care toate naţiunile europene îşi expun produsele cele mai curente. Anglia are întîietate în materie de ştofe şi veselă, Germania în postavuri, Franţa în rochii şi pălării, Marsilia pentru mărfuri de băcănie, carne afumată şi diferite mărunţişuri. Nu citez laolaltă Marsilia cu Franţa, căci în Levant îţi dai imediat seama că marsiliezii formează o naţiune aparte ; o spun, dealtfel, în sensul cel mai favorabil.

Printre magazinele în care industria europeană atrage cît poate mai bine pe locuitorii bogaţi din Cairo, pe turcii reformişti, pe copţi şi pe greci, mai uşor accesibili obiceiurilor noastre, se află o braserie englezească unde poţi merge să combaţi cu vin de Madera, *porter* sau *ale*[98] acţiunea uneori emolientă a apelor Nilului. Un alt loc de refugiu împotriva vieţii orientale este farmacia Castagnol unde beii, *muşkirii*[99] şi *nazirii*[100] originari din Paris vin să stea de vorbă cu călătorii şi să-şi amintească astfel despre patrie. Nu se miră nimeni văzînd scaunele din laborator şi chiar băncile exterioare ocupate de orientali îndoielnici, cu pieptul încărcat cu stele din briliante, vorbind franţuzeşte şi citind ziarele, în timp ce *seizii* ţin gata în apropiere cai focoşi cu şei cusute cu fir de aur. Această afluenţă se explică şi prin vecinătatea poştei franţuzeşti, aşezată în fundătura care duce la hotelul Domergue. Lumea vine acolo în fiece zi să aştepte poşta şi veştile care sosesc neregulat, în funcţie de starea drumurilor sau de sîrguinţa mesagerilor. Vaporul englez nu urcă Nilul decît o dată pe lună.

Am ajuns la capătul itinerariului meu, căci găsesc la farmacia Castagnol pe pictorul de la hotelul franţuzesc, care a venit să i se pregătească clorură de aur pentru daghereotipul său. Îmi propune să merg cu el să ia o vedere în oraş ; prin urmare dau liber dragomanului meu care se grăbeşte să ia loc în braseria englezească. Tare mă tem că a căpătat sub influenţa foştilor săi stăpîni un gust nemăsurat pentru berea tare şi pentru whisky.

Acceptasem plimbarea propusă cu un gînd ascuns : vroiam să fiu condus în locul cel mai îmbulzit al oraşului, să-l las pe pictor la lucrările lui, şi apoi să rătăcesc fără ţintă, fără interpret şi fără însoţitor. Iată ce nu putusem obţine pînă atunci, căci dragomanul meu se pretindea indispensabil, iar toţi europenii pe care îi întîlnisem îmi propuseseră să-mi arate „frumuseţile oraşului". Trebuie să mai fi călătorit prin Sud ca să înţelegi tot tîlcul acestei propuneri ipocrite. Credeţi că amabilul rezident devine ghidul tău din bunătate sufletească ? Nicidecum ; nu are nimic de făcut, se plictiseşte îngrozitor, are nevoie de tine ca să se distreze, ca să stea de vorbă, ca „să aibă conversaţie" ; dar n-o să-ţi arate nimic ce n-ai fi găsit

și singur din capul locului : nici nu-și cunoaște orașul, habar nu are de ce se întîmplă în el ; caută un motiv de plimbare și un mijloc de a te pisa cu observațiile lui, și de a se distra de ale tale. Și-apoi ce noimă ar avea o perspectivă frumoasă, un monument, un detaliu interesant, dacă nu le-ai găsi din întîmplare, pe neașteptate ?

O prejudecată a europenilor din Cairo este că nu poți face zece pași fără a încăleca pe un măgar escortat de stăpînul său. Măgarii sînt foarte frumoși, recunosc, și merg de minune la trap sau la galop. Stăpînul lor vă servește de cavas și împinge mulțimea la o parte răcnind : *Ha ! ha ! iniglac ! smalac !* ceea ce înseamnă *la dreapta ! la stînga !* Femeile fiind mai fudule de ureche sau mai încăpățînate decît ceilalți trecători, cavasul strigă în fiece clipă : *Ia bent !* (hei ! femeie !) cu o voce autoritară în care se simte toată superioritatea sexului masculin.

VI

O aventură la Besestain

Tot călăream așa, pictorul și cu mine, urmați de un măgăruș care purta dagherotipul, mașinărie complicată și fragilă care trebuia instalată undeva în așa fel încît să ne umple de glorie. După strada pe care am descris-o, dai de un pasaj acoperit cu scînduri unde comerțul european își expune produsele cele mai frumoase. Este un fel de bazar unde se termină cartierul european. Întoarcem ba la dreapta, ba la stînga, în mijlocul unei mulțimi din ce în ce mai numeroase ; o luăm pe o stradă lungă foarte regulat trasată care oferă curiozității, din loc în loc, moschei, fîntîni, o mănăstire de derviși și un bazar întreg de fierărie și obiecte de porțelan din Anglia. Apoi, după o mie de ocoluri, calea devine mai liniștită, mai prăfuită și mai pustie ; moscheele sînt dărăpănate, casele se năruie ici și colo, agitația și zarva nu mai apar decît sub forma unei haite de cîini zgomotoși, înverșunați împotriva măgarilor noștri și mai cu seamă a oribilelor noastre haine negre de europeni. Din fericire trecem

pe sub o poartă, în alt cartier, şi aceste animale se opresc mîrîind la hotarul stăpînirii lor. Tot oraşul este împărţit în cincizeci şi trei de cartiere înconjurate de ziduri, dintre care mai multe aparţin naţiunilor coptă, greacă, turcă, evreiască şi franţuzească. Chiar şi cîinii care mişună netulburaţi prin oraş fără a fi ai nimănui ţin seama de aceste împărţiri şi nu le-ar depăşi limitele fără pericol. O nouă escortă canină o înlocuieşte curînd pe cea care ne-a lăsat şi ne petrece pînă la *cazinele* [101] aşezate pe marginea unui canal numit *Caliş* ce străbate oraşul.

Iată-ne într-un fel de suburbie pe care acest canal o desparte de cartierele principale ale oraşului ; numeroase cafenele sau cazinouri se înşiră pe malul interior, pe cînd celălalt înfăţişează un bulevard destul de larg împodobit cu cîţiva palmieri prăfuiţi. Apa canalului este verde şi cam stătută ; dar un şir lung de bolţi şi spaliere de viţă de vie şi de liane care servesc drept anexe retrase ale cafenelelor formează un tablou dintre cele mai plăcute, în timp ce apa liniştită care le împresoară oglindeşte cu drag straiele pestriţe ale fumătorilor. Paharele cu unt-delemn ale lustrelor strălucesc la lumina zilei ; narghilelele de cristal aruncă fulgere iar lichidul de culoarea chihlimbarului umple felegenele fragile distribuite de negri în zarfurile lor din filigran aurit.

După o scurtă oprire într-una din acele cafenele, ne strămutăm pe celălalt mal al Caliş-ului şi instalăm pe stative aparatul cu care zeul zilei se dedă atît de plăcut meseriei de peisagist. O moschee în ruine, cu un minaret acoperit cu sculpturi ciudate, un palmier svelt care se ridică dintr-o tufă de lentisc, totul constituie împreună cu restul un subiect demn de pensula lui Marilhat [102]. Tovarăşul meu este încîntat, iar în timp ce soarele acţionează pe plăcile lui lustruite de curînd, mă hotărăsc să încep o conversaţie instructivă, scriind cu creionul întrebările la care infirmitatea lui nu-l împiedică să răspundă din gură.

— Nu te căsători, exclamă el, şi mai ales nu adopta turbanul. Ce ţi se cere ? Să ai o femeie în casă. Mare lucru ! Aduc la mine cîte femei vreau. Aceste negustorese de portocale în rochie albastră, cu brăţări şi coliere

de argint, sînt foarte frumoase. Au exact forma statuilor egiptene, pieptul dezvoltat, umeri și brațe minunate, șoldurile destul de înguste, gamba bine făcută și glezna subțire. O adevărată arheologie ! nu le lipsește decît boneta cu cap de uliu, feșele în jurul trupului și o cruce ansată în mînă pentru a înfățișa pe Isis sau pe Hathor.

— Dar uiți, i-am răspuns, că eu nu sînt artist și, dealtfel, aceste femei au soți sau familii, poartă vălul : cum să ghicesc dacă sînt frumoase ? Abia dacă știu un singur cuvînt arăbesc. Cum să le conving ?

— Prostituția este interzisă cu strășnicie la Cairo ; dar dragostea nu este interzisă nicăieri. Întîlnești o femeie al cărei umblet, talie, eleganța drapării veșmintelor, un nu știu ce în felul cum își poartă vălul, trădează tinerețea sau dorința de a place. Urmărește-o doar și, dacă te privește drept în față în clipa în care simte că nu o observă nimeni, ia-o spre locuința dumitale. Te va urma. În materie de femei nu trebuie să te încrezi în alții. Dragomanii ți-ar găsi ce nu-ți place. Trebuie să te bizui numai pe tine, este mai sigur.

De fapt, îmi spuneam eu lăsîndu-l pe pictor scufundat în opera lui, înconjurat de o mulțime plină de respect care-l credea ocupat cu cine știe ce farmece vrăjitorești, de ce aș fi renunțat să plac ? Femeile sînt voalate, dar eu nu sînt. Tenul meu de european poate fi o atracție în țara asta. În Franța aș trece drept un cavaler oarecare, dar la Cairo devin un plăcut copil al Nordului. Straiele europene, care supără ciinii, au cel puțin avantajul să atragă atenția ; nu e puțin lucru.

Într-adevăr, mă întorsesem în străzile cu lume multă și-mi croiam un drum prin mulțimea mirată să vadă un european pe jos și fără călăuză în partea arăbească a orașului. Mă opream la ușile dughenelor și ale atelierelor privind totul cu aerul unui trecător fără țintă și inofensiv și nu întîlneam decît zîmbete. Își spuneau : și-a pierdut dragomanul, poate că nu are bani să-și ia un măgar... ; îl căinau pe străinul rătăcit în mulțimea imensă a bazarurilor, în labirintul străzilor. Mă oprisem să privesc trei fierari la lucru, care păreau niște oameni de aramă. Cîntau un cîntec arăbesc al cărui ritm coordona loviturile succesive ce le dădeau unor bucăți de metal pe care un

copil le punea rînd pe rînd pe nicovală. Mă cutremuram la gîndul că dacă unul dintre ei ar fi greșit ritmul cu o jumătate de măsură, mîna copilului ar fi fost strivită. Două femei s-au oprit în spatele meu și rîdeau de curiozitatea mea. Mă întorc și, văzîndu-le broboada din tafta neagră și anteriul din postav verde, înțeleg că nu făceau parte din categoria negustoreselor de portocale din Muski. Mă avînt în fața lor, dar ele își lasă în jos vălul și o șterg. Le urmăresc și ajung curînd într-o stradă lungă, întretăiată de bazaruri bogate, care străbătea tot orașul. O luăm pe sub o boltă cu înfățișare măreață, alcătuită din cherestea sculptată într-un stil antic, în care lacul și poleiala subliniază o mie de detalii de arabescuri minunate. O fi poate *besestain*-ul cerchezilor unde s-au petrecut faptele povestite de negustorul copt sultanului din Casgar ! Iată-mă de-a binelea în *O Mie și una de Nopți*. De ce nu sînt eu unul dintre tinerii negustori pe care cele două doamne îi pun să-și desfășoare ștofele, la fel ca fiica emirului în fața prăvăliei lui Bedreddin. Le-aș spune, ca tînărul din Bagdad : „Lăsați-mă să vă privesc fața în schimbul acestei țesături cu flori de aur, și m-aș socoti plătit cu prisosință !“ Dar ele disprețuiesc mătăsurile din Beirut, ștofele broșate din Damasc, ilicele scurte din Brusa, pe care toți negustorii le oferă care mai de care... acolo nu sînt magazine ; sînt simple galantare cu rafturi pînă sus la boltă, purtînd o firmă cu slove și ornamente aurite. Negustorul, așezat turcește, își fumează ciubucul sau narghileaua pe o estradă îngustă, iar femeile trec așa, din negustor în negustor, mulțumindu-se, după ce au cerut să vadă toată marfa unuia, să treacă la următorul, salutînd cu un aer de dispreț.

Frumoasele mele vor cu orice chip țesături de la Istambul. La Cairo Istambulul dictează moda. Un negustor le arată oribile muselinuri imprimate, strigînd : *Istamboldan* (este de la Istambul). Ele scot strigăte de admirație. Femeile sînt aceleași peste tot !

Mă apropii cu un aer priceput ; ridic colțul unei ștofe galbene cu flori de culoarea vișinei putrede și exclam : *Tayeb* (asta e frumos) ! Observația mea pare să placă și ele aleg această stofă. Negustorul măsoară cu un fel de

jumătate de metru care poartă numele de *pic* și un băiețel este însărcinat să ducă ștofa făcută sul.

De data aceasta sînt aproape sigur că una dintre tinerele doamne m-a privit în față ; mersul lor nesigur, pufniturile de rîs pe care încearcă să le înnăbușe cînd se întorc și văd că le urmez, broboada neagră *(habbara)*, ridicată din cînd în cînd pentru a lăsa să se întrezărească o mască albă, semn al unei clase superioare, în sfîrșit toată această purtare în doi peri pe care o adoptă la balul Operei dominoul care caută să te seducă, par să arate că nu sînt pornite împotriva mea. Mi se pare deci că ar fi momentul potrivit să trec în față și să o iau către locuința mea ; dar cum s-o regăsesc ? La Cairo străzile nu poartă tăbliță indicatoare, casele nu au număr și fiecare cartier, împrejmuit de ziduri, constituie în sine un labirint dintre cele mai desăvîrșite. Pentru o stradă care duce undeva sînt zece care se înfundă. Cum nu știam pe unde s-o iau, continui să mă țin după ele. Părăsim bazarurile zgomotoase și luminate, unde totul strălucește și sticlește, unde luxul galantarelor contrastează cu caracterul măreț al arhitecturii și al splendorii principalelor moschei, zugrăvite cu fîșii orizontale galbene și roșii, dăm acum de treceri boltite, de străduțe înguste și întunecate, deasupra cărora înaintează ieșindurile din lemn ale ferestrelor, ca în ulițele noastre din evul mediu. Răcoarea acestor căi, aproape subterane, reprezintă un refugiu față de arșița soarelui egiptean și dă populației multe din avantajele unei latitudini temperate. Aceasta explică albul mat al pielii ce se ascunde sub vălul multor femei, căci o mare parte din ele nu au ieșit niciodată din oraș decît pentru a se duce să petreacă sub verdeața de la Șubrah.

Dar ce să gîndesc despre toate ocolurile și ocolișurile la care sînt supus ? Vor să scape de mine sau, deși merg înaintea mea, se lasă îndrumate de pasul meu rătăcitor ? Și totuși iată-ne ajunși într-o stradă pe care am străbătut-o ieri și pe care o recunosc mai ales după mireasma plăcută răspîndită de florile galbene ale unui roșcov. Acest copac îndrăgit de soare își întinde peste zid crengile încărcate de smocuri parfumate. O fîntînă joasă formează un ungher, făcută de un milostiv pentru a potoli setea animalelor fără stăpîn. Iată o casă cu înfățișare frumoasă,

decorată cu ornamente sculptate în ipsos ; una din doamne introduce în poartă una din acele chei rustice pe care am învățat să le cunosc. Mă avînt în urma lor într-un culoar întunecat, fără să mai stau la gînduri, și iată-mă într-o curte vastă și tăcută, înconjurată de galerii și dominată de miile de dantelări ale mușarabielelor.

VII

O casă periculoasă

Doamnele au dispărut cine știe pe ce scară întunecoasă de la intrare ; o iau înapoi cu intenția serioasă să ies pe poartă : un sclav abisinian, mare și vînjos, o încuie. Caut un cuvînt care să-l convingă că am greșit adresa, că mi-am închipuit că intru în casa mea ; dar cuvîntul *tayeb*, cît o fi el de universal, nu-mi pare suficient pentru a explica toate acestea. Între timp se aude un zgomot mare în fundul casei, seizii mirați ies din grajduri, apar fesuri roșii pe terasele primului etaj și un turc dintre cei mai impunători înaintează către mine din fundul galeriei principale.

În asemenea clipe cel mai rău este să te arăți descumpănit. Mă gîndesc că mulți musulmani înțeleg limba francă, de fapt, un amestec de tot felul de cuvinte din graiurile meridionale, pe care le folosești la întîmplare pînă te faci înțeles ; este limba turcilor lui Molière. Fac apel la toate cunoștințele mele de italiană, spaniolă, provensală, greacă, și compun din toate acestea un discurs foarte amăgitor. De fapt, îmi spuneam eu, intențiile mele sînt curate ; cel puțin una dintre femei poate să fie fiica sau sora lui. Mă însor, adopt turbanul ; oricum există lucruri ce nu pot fi evitate. Cred în soartă.

Turcul, dealtfel, avea o mutră de om de treabă, și pe fața lui, bine hrănită, nu se citea cruzime. A clipit din ochi cu oarecare șiretenie ascultîndu-mă cum îndrugam de-a valma substantivele cele mai neașteptate care au răsunat vreodată pe schelele Levantului, și mi-a spus, întinzînd spre mine o mînă grăsuță, încărcată cu inele :

— Dragul meu domn, poftiți înăuntru, vom putea sta de vorbă mai în voie.

Ce surpriză ! Acest turc de treabă era francez ca și mine.

Intrăm într-o foarte frumoasă încăpere ale cărei ferestre cădeau înspre grădini ; luăm loc pe un divan luxuos. Ni se aduc cafele și ciubuce. Ne așezăm la taifas. Îi explic, cum mă pricep mai bine, că am pătruns în casa lui crezînd că trec printr-unul din numeroasele pasaje care străbat, la Cairo, principalele aglomerări de case ; dar zîmbetele lui mă lămuresc cum că frumoasele mele necunoscute au apucat să mă trădeze. Asta nu a împiedicat conversația să ia, curînd, un caracter intim. În țara turcească faci repede cunoștință cu un compatriot. Gazda mea a binevoit să mă poftească la masă și, cînd se făcu ora prînzului, am văzut intrînd două persoane deosebit de frumoase dintre care una îi era soție și a doua cumnată. Erau necunoscutele mele de la bazarul cerkezilor, și amîndouă erau franțuzoaice... Cît se poate de umilitor ! M-au certat pentru pretenția mea de a umbla prin oraș fără dragoman sau ghid și măgăruș ; m-au luat în rîs că urmărisem două siluete dubioase, care evident nu trădau nici o formă și puteau la fel de bine ascunde niște bătrîne sau negrese. Doamnele nu se considerau măgulite de o alegere întemeiată doar pe întîmplare și în care farmecele lor nu avuseseră nici un rol căci, trebuie să recunoaștem că habaraua neagră, mai puțin atrăgătoare decît vălul simplelor fete de felahi, face din orice femeie un pachet fără nici o formă, și, cînd o umflă vîntul, îi dă aspectul unui balon pe jumătate umflat.

După cina servită după tipicul franțuzesc, m-au poftit într-o sală mult mai bogată, unde pereții erau acoperiți cu porțelanuri pictate și aveau cornișe din cedru sculptat. La mijloc, un havuz din marmoră arunca fire subțiri de apă ; covoare și oglinzi de Veneția completau acest ideal al luxului arab ; dar surpriza care mă aștepta acolo mi-a concentrat curînd toată atenția. Erau opt fete tinere așezate în jurul unei mese ovale și lucrînd la diferite cusături. S-au sculat și m-au salutat, iar două din ele, cele mai tinere, au venit să-mi sărute mîna, ceremonie de la care știam că nu te poți sustrage la Cairo. Dar

ceea ce mă uimea mai mult în înfățișarea încîntătoare a acestor tinere îmbrăcate în port oriental, era tenul lor care varia între tuciuriu și măsliniu atingînd la ultima dintre ele culoarea ciocolatei celei mai închise. Ar fi fost, poate, nepotrivit să citezi în fața celei mai albe versul lui Goethe :

Cunoști tu țara unde înfloresc lămîii ? [103]

Și totuși toate puteau trece drept frumuseți de rasă amestecată. Stăpîna casei și sora ei luaseră loc pe divan rîzînd în hohote de admirația mea. Cele două fetițe ne-au adus lichioruri și cafele.

Îi eram nespus de recunoscător gazdei că mă introdusese în *haremul* său, dar îmi ziceam că un francez nu poate niciodată să devină un turc adevărat și că mîndria de a-și arăta ibovnicele sau soțiile trebuia oricum să întreacă teama de a le expune seducerii. Mă înșelam și de astă dată. Aceste flori încîntătoare, de culori diferite, erau fiicele și nu soțiile lui. Gazda mea aparținea unei generații militare care-și închinase viața lui Napoleon. Decît să se recunoască supuși ai regimului Restaurației, mulți dintre acești viteji s-au dus să-și ofere serviciile suveranilor Orientului. India și Egiptul au primit pe mulți ; gloria franceză lăsase în aceste două țări destule amintiri frumoase. Cîțiva au adoptat religia și moravurile popoarelor care le oferiseră adăpost. Poți să le faci o vină din asta ? Cei mai mulți, născuți în timpul revoluției, nu prea cunoscuseră alt cult decît acel al teofilantropilor sau al lojilor masonice. Mahomedanismul, văzut în țările în care domnește, are o măreție care poate impresiona și mintea cea mai sceptică. Gazda mea se lăsase răpit, încă din tinerețe de aceste atracții ale unei patrii noi. Obținuse, prin talent și serviciile aduse, gradul de bei ; își recrutase seraiul printre frumusețile din Sennaar, din Abisinia sau chiar din Arabia, căci contribuise la dezrobirea orașelor sfinte de sub jugul sectarilor musulmani. Mai tîrziu, odată cu vîrsta, se întorsese la concepții europene ; se căsătorise cu o drăguță fiică de consul și, precum marele Soliman cînd se căsătorise cu Roxelana [104], își concediase întregul serai ; îi rămăseseră însă copiii ; băieții erau în școli militare. [105]

Printre atîtea fete de măritat am simțit că ospitalitatea ce mi se oferea în această casă prezenta anume părți periculoase și nu prea îndrăzneam să-mi expun adevărata situație înainte de a mă informa mai bine.

Seara mi-au dat un însoțitor pînă acasă și am păstrat o amintire cît se poate de plăcută din această aventură... Dar, zău așa, nu face să mă duc la Cairo ca să mă căsătoresc într-o familie franceză.

A doua zi, Abdallah a venit să-mi ceară învoirea să însoțească niște englezi pînă la Suez. Urma să fie plecat o săptămînă și n-am vrut să-l lipsesc de acest drum bănos. Bănuiam că nu era prea mulțumit de purtarea mea din ajun. Un călător care se lipsește de dragomanul său o zi întreagă, care hoinărește pe jos pe străzile Cairo-ului și ia masa apoi nu se știe unde, riscă să treacă drept un om tare dubios. Dealtfel, Abdallah mi-a prezentat, pentru a-i ține locul, pe un prieten de-al lui, un *barbarin*, pe nume Ibrahim. Barbarinul (așa sînt numiți aici slujitorii obișnuiți) nu știe decît puțin grai maltez.

VIII

Vekilul

Evreul Jusef, cunoscutul meu de la bazarul de bumbac, venea în fiecare zi să mi se așeze pe divan și să se perfecționeze în arta conversației.

— Am aflat, îmi spuse el, că vă trebuie o soție, și v-am găsit un *vekil*.

— Un *vekil* ?

— Da, asta înseamnă un sol, un ambasador ; dar în cazul de față este un om cinstit însărcinat să cadă la învoială cu părinții fetelor de măritat. Are să vă aducă unele sau are să vă ducă la ele.

— Aha ! dar cine sînt aceste fete ?

— Persoane foarte onorabile, și dealtfel nu se mai găsesc decît dintr-acestea la Cairo de cînd alteța sa le-a surghiunit pe celelalte la Esne, puțin mai jos de prima cataractă.

— Măcar de-ar fi așa. Bine, să vedem ; adu-mi-l pe acest *vekil.*

— L-am adus, așteaptă jos.

Vekilul era un orb, condus de fiul său, bărbat înalt și puternic, cu înfățișarea modestă. Încălecăm tuspatru pe măgari, iar eu rîdeam în sinea mea comparîndu-l pe orb cu Cupidon și pe fiul său cu zeul căsătoriei. Evreul, nepăsător de aceste embleme mitologice, mă lămurea în timpul drumului.

— Aici, îmi spunea el, te poți căsători în patru feluri. Primul este de-a lua o fată coptă în fața *Turcului.*

— Cine-i acest turc ?

— Un fel de călugăr cumsecade căruia îi dai ceva parale, rostește o rugăciune, te asistă în fața cadiului și îndeplinește funcțiile unui preot ; sînt socotiți sfinți și tot ce fac este bine făcut. Puțin le pasă de religia ta dacă nu te legi de a lor ; dar asta nu este o căsătorie pentru fete foarte cinstite.

— Prea bine ; să trecem la alta.

— Asta-i o căsătorie serioasă. Sînteți creștin, precum sînt și copții ; sînt preoți copți care v-ar cununa, deși sînteți schismatic, cu condiția să-i constituiți miresei o zestre pentru eventualitatea că ați divorța mai tîrziu.

— Este bine gîndit ; dar cam cît trebuie să fie zestrea ?

— O ! depinde de înțelegere. Oricum, cel puțin două sute de piaștri.

— Cincizeci de franci ! ei zău, mă însor, și nici nu mă costă scump.

— Mai este încă un fel de căsătorie pentru persoanele foarte scrupuloase, de familie bună. Vă logodiți în fața preotului copt. Vă căsătorește după ritul lui, și nu mai puteți divorța.

— O ! dar asta este foarte grav : o clipă, te rog !

— Mă iertați ; trebuie de asemenea să constituiți o zestre pentru cazul în care ați părăsi țara.

— Și atunci femeia devine liberă ?

— Bineînțeles, și dumneavoastră la fel ; dar, cît timp stați în țară sînteți legat.

— De fapt, este destul de drept așa ; dar a patra căsătorie ?

— Să nici nu vă gîndiţi la ea. Vă căsătoriţi de două ori : la biserica coptă şi la mănăstirea franciscanilor.

— E o căsătorie mixtă ?

— O căsătorie foarte trainică : dacă plecaţi trebuie să plecaţi cu soţia ; poate să vă urmeze peste tot şi să vă lase copiii pe braţe.

— Atunci s-a sfîrşit, eşti legat fără scăpare ?

— Ar fi chip de strecurat oarecari clauze de nulitate în act... dar de un lucru să vă păziţi neapărat, să nu vă ducă în faţa consulului !

— Dar asta-ar fi o căsătorie europeană !

— Tocmai. Atunci nu mai e decît o singură scăpare ; dacă cunoşti pe cineva la consulat, să obţii ca strigările să nu se facă în ţara ta.

Cunoştinţele acestui crescător de viermi de mătase în privinţa căsătoriilor mă uimeau ; dar mi-a spus că i se ceruse de multe ori ajutorul în astfel de afaceri. Servea de interpret *vekilului* care nu vorbea decît arăbeşte. De-altfel, toate aceste detalii mă interesau nespus de mult.

Ajunsesem aproape la marginea oraşului, înspre partea cartierului copt care dă în piaţa Esbekieh dinspre Bulac. O casă cu înfăţişare destul de sărăcăcioasă, la capătul unei străzi împînzite cu negustori de ierburi şi de mîncăruri prăjite, iată unde trebuia să aibă loc prezentarea. Am fost avertizat că nu era casa părinţilor, ci un teren neutru.

— O să vedeţi două fete, îmi spuse ovreiul, şi dacă nu sînteţi mulţumit, au să vi se mai aducă altele.

— Prea bine ; dar dacă nu leapădă vălul, vă previn că nu mă căsătoresc.

— O ! fiţi fără grije, nu-i ca la turci.

— Ei măcar se despăgubesc cu numărul nevestelor.

— Este într-adevăr cu totul altceva.

În sala de jos a casei erau trei sau patru bărbaţi în halate albastre care păreau că dormitează ; dar poarta oraşului şi corpul de gardă de acolo erau aproape şi n-aveai de ce să fii îngrijorat. Am urcat pe o scară de piatră pînă la o terasă interioară. Încăperea în care intrai apoi dădea în stradă, iar o fereastră largă, cu un grilaj de lemn, ieşea, după obiceiul locului, cu o jumătate de metru în afara casei. Cînd stai într-o astfel de încăpere

poți cuprinde cu privirea cele două capete ale străzii; iar prin dantelurile laterale vezi trecătorii. Este de obicei locul femeilor, de unde, ca și de sub văl, pot observa totul fără să fie văzute. Am fost poftit să mă așez acolo, în timp ce *vekilul*, fiu lui și ovreiul luau loc pe divanuri. În curînd se ivi o femeie coptă voalată care, după ce ne-a salutat, și-a ridicat *borghotul* negru deasupra capului, ceea ce, împreună cu vălul aruncat înapoi, forma un fel de scufă izraeliană. Era *katbea*, sau vekilul femeilor. Mi-a spus că fetele își terminau toaleta. Între timp s-au adus ciubuce și cafea pentru toată lumea. Mai veni un bărbat cu barbă albă care purta un turban negru. Era preotul copt. Două femei cu văl, desigur mamele, stăteau în picioare lîngă ușă.

Lucrul devenea serios și așteptarea mea se împletea, mărturisesc, cu oarecare îngrijorare. Au intrat, în sfîrșit, două fete tinere care au venit, una după alta, să-mi sărute mîna. Le-am poftit, prin semne, să ia loc lîngă mine.

— Lăsați-le să stea în picioare, spuse ovreiul, sînt slujitoarele dumneavoastră.

Dar rămăsesem încă prea francez ca să nu insist. Ovreiul le vorbi și probabil îi făcu să înțeleagă că europenii aveau acest obicei ciudat de a îngădui femeilor să șadă jos în fața lor. În cele din urmă se așezară lîngă mine.

Purtau veșminte din tafta înflorată și din muslin brodat, ceea ce le dădea un aer primăvăratec. Pe cap aveau un fes roșu înfășurat cu un tulpan subțire din tul, din care ieșeau o sumedenie de panglicuțe și de fire împletite de mătase. Ciorchini de mici monezi de aur și de argint, probabil false, le ascundeau părul cu desăvîrșire. Era însă ușor de observat că una era brună și cealaltă blondă ; fusese preîntîmpinată orice obiecție. Prima „era zveltă ca un palmier, avea ochi negri ca ai gazelei“ [106] și era cam oacheșă ; cealaltă, mai gingașă, cu forme mai plinuțe și de o albeață care mă uimea ținînd seama de clima în care ne aflam, avea înfățișarea și portul unei tinere regine înflorită în țara dimineții.

Aceasta din urmă mă atrăgea mai cu seamă și puneam să i se spună tot felul de gingășii, fără însă s-o neglijez cu totul pe cealaltă. Dar timpul trecea fără să fi atins

discuția principală ; atunci *katbea* le-a pus să se scoale și le-a descoperit umerii pe care i-a lovit cu palma ca să-mi demonstreze tăria lor. O clipă m-am temut ca exibiția să nu meargă mai departe, și eram, eu însumi puțin încurcat în fața acestor biete fete care-și acopereau cu văluri de tul farmecele pe jumătate descoperite. În cele din urmă ovreiul spuse :

— Cum vi se pare ?

— Una îmi place foarte mult, dar aș vrea să mă mai gîndesc : nu te aprinzi așa dintr-odată : o să mai venim să le vedem.

Cei de față ar fi dorit desigur un răspuns mai precis. *Katbea* și preotul copt încercară să mă convingă să iau o hotărîre. Pînă la urmă m-am sculat făgăduind că mă voi întoarce, dar simțeam că nu prea aveau încredere.

În timpul negocierii, fetele ieșiseră. Cînd am traversat terasa îndreptîndu-mă către scară, cea care îmi plăcuse mai deosebit părea ocupată să aranjeze niște arbuști. S-a ridicat zîmbind și, lăsînd să-i cadă fesul de pe cap, și-a scuturat pe umeri minunatele-i cosițe aurii, pe care razele soarelui le făceau să bată în roșcat. Această ultimă strădanie a unei cochetării, dealtfel cît se poate de legitimă, mi-a învins aproape prudența și am transmis familiei că voi trimite desigur niște daruri.

— Ce să zic, i-am spus îndatoritorului izraelit pe cînd ieșeam, parcă m-aș însura cu asta în fața turcului.

— Mama ei nu are să vrea, țin amîndouă la preotul copt. Este o familie de scriitori : tatăl a murit ; fata care v-a plăcut nu a fost încă măritată decît o singură dată, deși are șaisprezece ani.

— Cum ? E văduvă ?

— Nu, divorțată.

— O ! dar asta schimbă totul.

Oricum, am trimis în dar o bucată de stofă.

Orbul și fiul său porniră din nou în căutare de logodnice și mi-au găsit altele. Ceremonia se repeta cam în același fel, dar prindeam gust la această trecere în revistă a sexului frumos al națiunii copte și, cu prețul cîtorva daruri de ștofe și bijuterii mărunte, nu se prea formaliza nimeni de nehotărîrea mea. O mamă mi-a adus chiar fata

acasă : cred că ar fi acceptat și căsătoria în fața turcului ; dar oricum, fata avea o vîrstă la care fusese desigur măritată de prea multe ori ca să-mi placă.

IX

Grădina Rosetta

Barbarinul pe care mi-l lăsase Abdallah, gelos poate de asiduitatea ovreiului și a *vekilului* său, mi-a adus într-o zi un tînăr foarte bine îmbrăcat, care vorbea italienește și se numea Mahomed, și care avea să-mi propună o partidă strălucită.

— Dar în fața consulului. Sînt oameni bogați și fata n-are decît doisprezece ani.

— E cam tînără pentru mine ; deși s-ar părea că asta este vîrsta la care nu riști să le găsești fie văduve, fie despărțite.

— *Signor, è vero !* Sînt foarte nerăbdători să vă vadă căci locuiți într-o casă unde au fost înainte englezi ; au deci o părere bună despre rangul dumneavoastră. Le-am spus că sînteți general.

— Dar nu sînt general.

— Ei cum ! nu sînteți meseriaș și nici negustor. Nu faceți nimic ?

— Nu cine știe ce.

— Ei, dar asta reprezintă la noi cel puțin gradul de *mîrliva* (general).

Știam, ce-i drept, că la Cairo ca și în Rusia toate pozițiile sînt clasate după gradele militare. La Paris există scriitori care ar considera îndoielnică cinstea de a fi asimilați unui general egiptean ; eu o luam drept o exagerare orientală. Am încălecat pe măgari și ne-am îndreptat către Muski. Mahomed bate la ușa unei case destul de arătoase. O negresă deschide ușa și scoate țipete de bucurie ; altă roabă neagră se apleacă curioasă peste balustrada scării, bate din palme rîzînd tare și aud răsunînd conversații din care am ghicit doar că era vorba despre acel *mîrliva* pe care îl așteptau.

La etajul întîi am dat de un personaj corect îmbrăcat, purtînd un turban de caşmir, care mă pofteşte să iau loc şi-mi prezintă pe un tînăr bine legat drept fiul său. Era tatăl. Intră deîndată o femeie de vreo treizeci de ani şi încă frumoasă ; ni se aduc cafele şi ciubuce, şi aflu de la interpret că familia este din Egiptul de Sus, ceea ce-i dădea tatălui dreptul să poarte turban alb. Foarte curînd soseşte şi fata urmată de cele două negrese care se opresc dincolo de pragul uşii ; le ia din mînă o tavă şi ne oferă dulceaţă dintr-o chisea de cristal, din care ne serveam cu linguriţe de argint aurit. Era aşa de mică şi de fragilă, încît nu puteam concepe că se gîndeau s-o mărite. Trăsăturile nu-i erau încă bine formate ; dar semăna atît de mult cu mama ei, încît îţi puteai da seama după faţa acesteia din urmă de aspectul viitor al frumuseţii ei. O trimiteau la şcoală în cartierul european şi învăţase cîteva cuvinte italieneşti. Întreaga familie era atît de respectabilă încît îmi părea rău că mă prezentasem fără intenţii foarte serioase. S-au purtat cît se poate de curtenitor şi am plecat făgăduind că le voi da un răspuns neîntîrziat. Aveam motive serioase de cugetare.

A treia zi era paştele evreiesc, care corespunde cu Floriile noastre. În loc de merişor, ca în Europa, toţi creştinii purtau ramul biblic, şi străzile erau pline de copii care-şi împărţeau ramuri de palmier. Pentru a mă duce în cartierul franc, am traversat grădina Rosettei, cea mai plăcută promenadă din Cairo. Este o oază verde în mijlocul unor case prăfuite, la limita cartierului copt şi a Muski-ului. Două case de consuli şi cea a doctorului Clot-Bey [107] încing o latură a acestui loc retras ; casele europene din fundătura Waghorn o închid pe cealaltă ; intervalul este destul de mare pentru a prezenta ochiului un orizont înfrunzit de curmali, portocali şi sicomori.

Nu este uşor să găseşti drumul acestui Eden misterios, care nu are nici o poartă publică. Treci prin casa consulului Sardiniei dînd cîteva parale bacşiş slujitorilor săi şi te afli în mijlocul livezilor şi straturilor de flori ale caselor vecine. O cărăruie care le desparte duce la un fel de mică fermă împrejmuită cu grilaje unde se plimbă cîteva girafe ale doctorului Clot-Bey în grija unor nubieni. O livadă deasă de portocali se întinde mai departe, la

stînga drumului ; la dreapta sînt sădiți duzi printre care se cultivă porumb. Apoi drumul coteşte şi spaţiul larg se sfîrşeşte cu o perdea de palmieri şi de bananieri cu frunze lungi de un verde strălucitor. Acolo se află un pavilion susţinut de stîlpi înalţi care acoperă un bazin pătrat în jurul căruia vin adesea grupuri de femei să se odihnească la răcoare. Vinerea este a musulmanelor, cît se poate de bine ascunse sub feregea, sîmbăta a evreicelor, iar duminica a creştinelor. În aceste două zile din urmă vălurile sînt ceva mai puţin discrete ; multe femei îşi pun roabele să le aştearnă covoare lîngă basin şi să le servească fructe şi prăjituri. Trecătorul poate chiar să se aşeze în pavilion fără ca o retragere sperioasă să-i arate că ar fi indiscret, ceea ce se întîmplă uneori vinerea, ziua turcoaicelor.

Treceam pe acolo, cînd un băiat chipeş se îndreptă spre mine cu faţa veselă ; am recunoscut pe fratele ultimei mele partide. Eram singur. Mi-a făcut cîteva semne pe care nu le-am înţeles şi-a sfîrşit prin a mă pofti, printr-o pantomimă mai clară, să-l aştept în pavilion. Zece minute mai tîrziu, s-a deschis portiţa uneia dintre grădinile înşirate dealungul caselor şi două femei însoţite de tînăr au venit să se aşeze lîngă bazin ridicîndu-şi vălurile. Erau mama şi sora lui. Casa lor dădea spre promenadă pe partea opusă celei pe care intrasem cu două zile mai înainte. După primele salutări afectuoase ne-am privit şi am rostit cuvinte la întîmplare, zîmbind de ignoranţa noastră mutuală. Fetiţa nu spunea nimic, din sfială probabil ; dar mi-am amintit că învăţa italieneşte şi i-am spus cîteva cuvinte în această limbă, la care a răspuns cu accentul gutural al arabilor, ceea ce nu dădea multă claritate conversaţiei noastre.

Încercam să-mi lămuresc ce mi se părea ciudat în asemănarea dintre cele două femei. Una era miniatura celeilalte. Trăsăturile încă vagi ale copilei erau mai precizate la mamă ; îţi puteai închipui între aceste două vîrste un anotimp încîntător la a cărui înflorire tare ar fi fost plăcut să asişti. Lîngă noi se afla un trunchi de palmier dezrădăcinat de vînt cu cîteva zile înainte şi ale cărui ramuri zăceau în apă la un capăt al bazinului. L-am arătat cu degetul şi am spus : *Oggi è il giorno delle palme.*

Ori sărbătorile copte respectă vechiul calendar bisericesc și nu cad în aceleași zile cu ale noastre. Totuși, fetița s-a dus să rupă o frunză de palmier pe care a ținut-o în mînă și a spus : *Io così sono „rumi"* (Așa, sînt și eu romană !).

Din punct de vedere egiptean toți europenii sînt *romani*. Puteam deci să iau aceste cuvinte drept un compliment și o aluzie la o viitoare căsătorie... O, însurătoare, însurătoare ! ce aproape am fost de tine în ziua aceea ! Poate că nu ești, după concepțiile noastre europene, decît o soră mai mică a iubirii. Și totuși n-ar fi încîntător să vezi crescînd și înflorind lîngă tine soția ce ți-ai ales-o, să înlocuiești un răstimp tatăl, înainte de a deveni iubitul !... Dar ce pericol pentru soț !

Ieșind din grădină am simțit nevoia să-i consult pe prietenii mei din Cairo. M-am dus să-l văd pe Soliman-Aga. „Dar însoară-te, pentru Dumnezeu !" mi-a spus el, precum Pantagruel lui Panurge. De acolo m-am dus la pictorul de la hotelul Domergue, care a strigat cu toată puterea vocii lui de surd : „Dacă-i vorba să te duci în fața consulului, ...nu te însura !"

Oricum, europeanul în Orient ascultă totuși de anumite prejudecăți religioase, cel puțin în lucrurile grave. A face o căsătorie *ca la copți*, cum se spune la Cairo, nimic mai simplu ; dar cu o copilă foarte tînără care, într-un fel, îți este încredințată și care contractează o legătură iluzorie pentru tine, înseamnă fără îndoială o gravă răspundere morală.

În timp ce mă lăsam purtat de aceste simțăminte gingașe, l-am văzut venind pe Abdallah care se întorsese de la Suez și i-am expus situația în care mă aflam.

— Îmi închipuiam eu, strigă el, că vor profita de absența mea ca să vă facă să comiteți vreo prostie. Cunosc familia. V-ați interesat de zestre ?

— O ! puțin îmi pasă ; știu că nu poate să însemne mare lucru.

— Se vorbea de douăzeci de mii de piaștri (cinci mii de franci).

— Ei, tot e ceva.

— Desigur ! Dar dumneavoastră trebuie să-i plătiți.

— Asta schimbă treaba... Cum, eu trebuie să aduc o zestre în loc să primesc una !

— Bineînțeles. Nu știați că așa-i obiceiul la noi ?

— Dar cum mi se vorbise de o căsătorie în stil european...

— Căsătorie, da ; dar suma trebuie plătită. Este o mică despăgubire pentru familie.

Am înțeles atunci de ce erau atît de grăbiți părinții să-și mărite fetele. Mi se pare dealtfel foarte drept să recunoști, plătind-o, osteneală pe care și-au dat-o niște oameni cumsecade să dea naștere și să crească pentru tine o copilă grațioasă și bine făcută. Se pare că zestrea, sau mai bine spus, despăgubirea, care se ridică cel puțin la suma pe care am arătat-o, crește în funcție de frumusețea fetei și de situația părinților. Mai adăogați cheltuielile de nuntă și veți vedea că o căsătorie în stil copt devine o formalitate destul de costisitoare. Mi-a părut rău că ultima care-mi fusese propusă depășea pe atunci posibilitățile mele financiare. După părerea lui Abdallah se putea cumpăra, cu același preț, un serai întreg la Bazarul de sclavi.

II
Sclavii

I
Un răsărit de soare

Ce lucru ciudat este viaţa noastră ! În fiecare dimineaţă, în acea stare de tranziţie în care raţiunea învinge încetul cu încetul fantasmele nebune ale visului, simt că este firesc, logic şi conform originei mele pariziene, să mă trezesc la lumina unui cer cenuşiu, în zgomotul unor roţi măcinînd pavelele, într-o cameră mohorîtă, cu mobilier colţuros, în care imaginaţia se loveşte de geamuri ca o insectă captivă, şi mă pomenesc, cu o uimire de fiecare dată mai vie, la o mie de leghe de patria mea, trezindu-mi treptat simţurile la solicitările nedesluşite ale unei lumi, care este antiteza perfectă a lumii noastre. Vocea turcului care cîntă în minaretul învecinat, clopoţelul şi tropotul greoi al cămilei care trece şi, uneori ţipătul ei ciudat, foşnetele şi şuierăturile abia perceptibile care dau viaţă aerului, lemnăriei şi zidurilor, zorile grăbite desenînd pe tavan miile de contururi decupate ale ferestrelor, o adiere matinală încărcată de miresme pătrunzătoare, care ridică perdeaua uşii şi mă lasă să zăresc peste zidurile curţii coroanele unduitoare ale palmierilor ; totul mă surprinde, mă încîntă... sau mă întristează, după zile ; căci nu vreau să spun că o vară veşnică aduce cu sine o viaţă pururi veselă. Soarele negru al melancoliei [108], care varsă raze întunecate pe fruntea îngerului visător al

lui Albrecht Dürer, răsare și el uneori pe cîmpiile luminoase ale Nilului, ca și pe malurile Rinului, în lumea rece a Germaniei. Aș mărturisi chiar că, în lipsă de ceață, praful aruncă un văl mohorît pe lumina unei zile din Orient.

Urc uneori pe terasa casei în care locuiesc în cartierul copt pentru a vedea primele raze care învăpăiază în depărtare cîmpia Heliopolisului și versanturile Mokatamului, unde se întinde orașul Morților, între Cairo și Matarea. Este, de obicei, o priveliște frumoasă, cînd răsăritul colorează treptat cupolele și arcurile subțiri ale mormintelor consacrate celor trei dinastii de califi, sudani și sultani care au ocîrmuit Egiptul de la anul 1000 încoace. Numai unul dintre obeliscurile vechiului templu al soarelui a rămas în picioare în mijlocul acelei cîmpii, ca o santinelă uitată ; se înalță în mijlocul unui pîlc des de palmieri și de sicomori și primește întotdeauna prima privire a zeului căruia oamenii i se închinau pe vremuri la picioarele lui.

În Egipt, zorile nu au frumoasele culori roșietice pe care le admiri în Ciclade sau pe coastele Candiei ; soarele izbucnește deodată pe buza cerului, vestit numai de o nedeslușită geană de lumină albă ; pare uneori să ridice cu greu lungile falduri ale unui giulgiu cenușiu și ni se arată palid și fără raze ca un Osiris subteran ; chipul lui decolorat înstrișează și mai mult cerul arid care seamănă atunci leit cu cerul acoperit al Europei noastre, dar care, departe de a aduce ploaia, soarbe toată umezeala. Acea pulbere deasă care încarcă zarea nu se preface niciodată ca cețurile noastre în nori răcoritori : soarele, ajuns la punctul cel mai înalt al tăriei lui, abia reușește să străpungă atmosfera cenușie sub forma unui disc roșu parcă ieșit din făurăriile libice ale zeului Ptah. Înțelegi atunci acea melancolie adîncă a vechiului Egipt, acea obsesie a suferinței și a mormîntului pe care ne-o transmit monumentele. Tifon triumfă un timp, învingător al zeităților binefăcătoare ; irită ochii, usucă plămînii, și împrăștie nori de insecte pe cîmpuri și livezi.

Le-am văzut trecînd, soli ai morții și ai foametei ; atmosfera era plină de ele și, privind în sus, am crezut întîi, din lipsa unor termene de comparație, că sînt stoluri de

păsări. Abdallah care se urcase odată cu mine pe terasă, făcu un cerc în aer cu ciubucul său și două sau trei lăcuste căzură pe jos lîngă el. A dat din cap privind acei greieri uriași, verzi și roz, și-mi spuse :

— N-ați mîncat niciodată lăcuste ?

Nu m-am putut împiedica să schițez un gest de dezgust pentru o astfel de hrană, deși, dacă le-ai rupe aripele și picioarele ar semăna mult cu crevetele oceanului.

— Este o mare resursă, în deșert, îmi spuse Abdallah; se afumă, se sărează și au aproape gustul scrumbiei afumate ; cu aluat de *durah*, este foarte bun.

— Dar dacă tot veni vorba, am spus eu, nu s-ar putea să mi se gătească acasă mîncăruri egiptene ? Mi se pare plicticos să mă duc de două ori pe zi să iau masa la restaurant.

— Aveți dreptate, spuse Abdallah ; va trebui să angajați un bucătar.

— Bine, dar *barbarinul* nu știe să facă nimic ?

— O ! nimic. El este aci ca să deschidă ușa și să țină casa curată, atîta tot.

— Dar dumneata n-ai fi în stare să pui pe foc o bucată de carne, să gătești ceva ?

— Despre mine vorbiți ? exclamă Abdallah pe un ton adînc jignit ; nu, domnule, nu știu să fac nimic de felul acesta.

— Păcat, am spus eu, avînd aerul să continui o glumă, am fi putut să mîncăm greieri azi ; dar vorbind serios, aș vrea să iau masa acasă. Sînt măcelari în oraș, negustori de fructe și de pește... Nu înțeleg de ce ar fi atît de extraordinară pretenția mea.

— Nimic mai simplu, într-adevăr : luați-vă un bucătar. Dar un bucătar european are să vă coste un *taler* pe zi. Și chiar așa, însăși beii, pașalele și hotelierii îi găsesc cu greu.

— Vreau un localnic care să-mi gătească bucate cum mănîncă toată lumea.

— Foarte bine, vom putea găsi așa ceva la domnul Jean. Este un compatriot de-al dumneavoastră care ține o cîrciumă în cartierul copt, și la el se adună toți oamenii fără lucru.

II

Domnul Jean

Domnul Jean este o rămăşiţă glorioasă a armatei noastre din Egipt. A fost unul din cei treizeci şi trei de francezi care s-au înrolat la mameluci după retragerea expediţiei. Timp de cîţiva ani a avut, ca ceilalţi, un palat, femei, cai, sclavi : cînd a fost distrusă această puternică miliţie, a fost cruţat în calitate de francez ; dar cînd s-a întors la viaţa civilă averea i s-a topit repede. A avut ideea să deschidă un local în care să vîndă vin, lucru nou în Egipt, unde creştinii şi evreii nu se îmbătau decît cu alcool distilat din fructe, cu rachiu şi cu un fel de bere numită *buza*. De atunci, vinurile de Malta, de Siria, şi din Arhipelag au făcut concurenţă alcoolurilor distilate şi musulmanii din Cairo nu au părut supăraţi de această inovaţie.

Domnul Jean a admirat hotărîrea mea de a renunţa la viaţa de hotel ; dar, îmi spuse, are să vă fie greu să vă organizaţi casa. La Cairo trebuie să angajezi atîtea slugi cîte nevoi ai. Fiecare îşi pune toată mîndria în a nu face decît un singur lucru şi-apoi, sînt atît de leneşi, încît aproape te îndoieşti că o fac din calcul. Orice detaliu complicat îi oboseşte sau nu-l înţeleg, ba cei mai mulţi te şi părăsesc de îndată ce au cîştigat destul, ca să trăiască cîteva zile fără să facă nimic.

— Dar localnicii cum fac ?

— Eh ! îi lasă în voia lor, şi angajează trei sau patru persoane pentru fiecare slujbă. În orice caz, un *efendi* are întotdeauna cu el un secretar *(khatibessir)*, un trezorier (*klazindar*), un ciubucgiu, un *selikdar* care să-i ducă armele, un *seradjbaşi* ca să-i ţină calul, un *cafegibaşi* ca să-i facă cafea, oriunde s-ar opri, ca să nu mai vorbim de *iamacşii* ca să-i ajute pe toţi. În casă mai trebuie mulţi alţii ; căci portarul nu înţelege să deretece prin apartamente şi nici bucătarul să facă cafeaua ; mai trebuie chiar şi un sacagiu al casei. E drept că dîndu-le la fiecare dintre aceşti netrebnici cîte un piastru sau un piastru şi jumă-

tate pe zi, adică douăzeci-treizeci de centime, te vor socoti un stăpîn foarte mărinimos.

— Bine, am spus eu, dar, oricum, nu ajung la cei șaizeci de piaștri pe zi cît m-ar costa la hotel.

— Da, dar înseamnă o bătaie de cap la care nu rezistă nici un european.

— Am să încerc, cred că va fi instructiv.

— Au să vă dea o mîncare îngrozitoare.

— Da, dar voi cunoaște mîncărurile de aici.

— Va trebui să țineți o condică de socoteli și să discutați toate prețurile.

— Așa am să învăț limba.

— Puteți încerca, de ce nu ; am să vi-i trimit pe cei mai cinstiți, veți alege.

— Sînt foarte hoți ?

— Cel mult ciupesc, îmi spuse bătrînul soldat amintindu-și de limba cazonă : hoți ! egiptenii hoți !... nu ar avea destul curaj.

Mi se pare că acest biet popor egiptean este prea disprețuit de europeni. Frîncul din Cairo, care se bucură azi de aceleași privilegii ca turcii, le adoptă și prejudecățile. Acești oameni sînt, fără îndoială, săraci și ignoranți, iar lunga deprindere cu robia îi menține într-un fel de decădere. Sînt mai mult visători decît activi, și mai mult deștepți decît harnici ; dar îi cred buni, cu un caracter asemănător cu al hindușilor, ceea ce ține poate și de hrana lor aproape exclusiv vegetală. Noi care sîntem carnivori, îi respectăm pe tătari și pe beduini, asemănători cu noi, și sîntem îndemnați să abuzăm de energia noastră față de populațiile mai blajine.

Plecînd de la domnul Jean, am traversat piața Esbekieh pentru a merge la hotelul Domergue. Este, după cum se știe, o cîmpie vastă cuprinsă între incinta orașului și primul rînd de case din cartierele copt și european. Se văd acolo multe palate și case splendide. Se distinge mai ales casa în care a fost asasinat Kléber [109] și cea în care se țineau ședințele Institutului Egiptului. O pădurice de sicomori și de *smochini ai Faraonului* rămîne legată de amintirea lui Bonaparte, din ordinul căruia a fost plantată. La vremea inundațiilor, toată piața este acoperită cu apă și străbătută de *canje* și *djerme* pictate și poleite,

care aparțin proprietarilor caselor învecinate. Această transformare anuală și temporară a unei piețe publice în lac de agrement nu-i împiedică pe locuitori în restul timpului să o înzestreze cu grădini și cu canale. Am văzut acolo un mare număr de felahi care lucrau la un șanț; oamenii săpau pămîntul și femeile îl cărau în tîrne mari, împletite din paie de orez. Printre acestea se aflau fete tinere, unele îmbrăcate cu cămăși albastre, iar cele sub opt ani, goale puște, așa cum se vede dealtfel și în satele de pe malurile Nilului. Inspectori înarmați cu bastoane supravegheau munca și loveau din cînd în cînd pe cei mai puțin activi. Totul se afla sub conducerea unui fel de militar cu fes roșu în cap, încălțat cu cisme și pinteni, tîrînd după el o sabie de cavalerie și ținînd în mînă un bici din piele de hipopotam răsucită. Acesta era rezervat pentru nobilele spinări ale inspectorilor, după cum bastoanele inspectorilor erau destinate omoplaților felahilor.

Supraveghetorul, văzînd că m-am oprit să le privesc pe bietele fete care se încovoiau sub încărcăturile de pămînt, mi s-a adresat în franțuzește. Era tot un compatriot. Nu m-au înduioșat prea tare loviturile de baston distribuite oamenilor, fără prea multă vlagă dealtfel; Africa are alte concepții decît noi în privința aceasta.

— Dar de ce, am întrebat, puneți la lucru femei și copii?

— Nu sînt obligați să o facă, îmi răspunse inspectorul francez; dar părinții și soții sînt mai bucuroși să le pună să lucreze sub ochii lor decît să le lase singure în oraș. Sînt plătite între douăzeci de parale și un piastru (25 de centime) pe zi, după puterea lor. Un piastru este prețul obișnuit al zilei de lucru pentru un bărbat.

— Dar de ce sînt unii dintre ei legați în lanțuri? Sînt ocnași?

— Sînt trîntori; le place mai mult să-și petreacă timpul dormind sau ascultînd povești prin cafenele decît să facă vreo treabă.

— Păi atunci, cum trăiesc?

— Aici trebuie așa de puțin ca să trăiești! Și-apoi nu găsesc ei la nevoie zarzavaturi și fructe de furat pe ogoare? Îi este tare greu guvernului să găsească mînă

de lucru pentru lucrările cele mai necesare ; la mare nevoie, se împresoară un cartier sau se închide o stradă cu trupa ; trecătorii sînt arestați, legați și aduși la noi ; asta-i tot.

— Cum ! toată lumea, fără excepție ?

— Da ! toată lumea ; însă odată arestați, se mai stă de vorbă. Turcii și europenii se legitimează. Printre ceilalți, cei care au bani se răscumpără de corvoadă ; mulți au stăpîni sau patroni. Restul sînt organizați în brigăzi și lucrează cîteva săptămîni sau cîteva luni, după importanța lucrării de executat.

Ce să răspunzi la toate acestea ? Egiptul este încă în evul mediu. Corvezile se făceau altădată în folosul beilor mameluci. Azi pașa este singurul suzeran ; căderea mamelucilor a suprimat șerbia individuală, atîta tot.

III

Kovalii

După ce am luat masa la hotel, m-am dus să mă așez în cea mai frumoasă cafenea din Muski. Acolo am văzut pentru prima oară *almee* dansînd în public. Aș vrea să pot da un decor acestei scene ; dar, într-adevăr, decorația nu cuprinde nici trefle, nici colonete, nici pereți placați cu porțelan, nici ouă de struț atîrnate. Asemenea cafenele, atît de orientale, nu se găsesc decît la Paris. Ar trebui mai degrabă să-ți închipui o dugheană sărăcăcioasă, pătrată, văruită și unde, drept singură arabescă, se repetă de mai multe ori imaginea pictată a unei pendule, așezată în mijlocul unei cîmpii între doi chiparoși. Restul ornamentației se compune din oglinzi, de asemenea pictate, care ar trebui să reflecte luminile unei prăjini de palmier încărcate cu pahare pline cu ulei, în care plutesc fitile, ceea ce dă seara un efect destul de frumos.

În fața sofalelor de lemn, destul de tari, din jurul încăperii, se află niște colivii din bețe de palmier folosind drept taburete pentru picioarele fumătorilor, cărora li se aduc din cînd în cînd elegantele felegene despre care am

vorbit. Acolo, de-a lungul zidului se așază felahul în cămașă albastră, coptul cu turban negru sau beduinul cu manta vrîstată, și privesc fără mirare și fără supărare pe europeanul care se așază alături de ei. Pentru acesta din urmă cafegiul știe că trebuie să pună zahăr în ceașcă și adunarea zîmbește de acest obicei ciudat. Plita ocupă unul din colțurile prăvăliei, constituind de obicei ornamentul cel mai de seamă. Deasupra ei pereții sînt acoperiți cu cahle pictate, decupate, dantelate, ceea ce amintește întrucîtva sobele nemțești. Pe plită se află întotdeauna o mulțime de ibrice mici, din aramă roșie, căci cafeaua pentru fiecare felegean, mare cît o coajă de ou, trebuie fiartă separat.

Iată acum *almeele* care ne apar într-un nor de praf și de fum de tutun. M-a izbit în primul rînd strălucirea tichiilor de aur pe care le poartă deasupra părului împletit. Călcîiele loveau podeaua în timp ce brațele ridicate reluau cutremurătura puternică a trupului și făceau să răsune clopoței și brățări ; șoldurile fremătau într-o unduire voluptuoasă ; talia se zărea, goală sub muslină între ilic și brîul bogat încins larg și lăsat foarte jos, precum *cestonul* Venerei [110]. Abia puteai distinge, în vîrtejul dansului, trăsăturile feței acestor persoane seducătoare ale căror degete agitau timbale mici, de mărimea castanietelor, și care se zbăteau din răsputeri în sunetele primitive ale flautului și ale tamburinei. Două erau foarte frumoase, cu înfățișare mîndră, cu ochi arabi subliniați cu *khol*, cu obrajii plini și delicat fardați ; a treia însă, trebuie s-o spun, trăda o făptură mai puțin gingașă, cu o barbă nerasă de opt zile. O privire mai atentă mă convinse curînd, mai ales că dansul sfîrșindu-se am putut să disting mai bine trăsăturile celorlalte două, că *almeele* erau... bărbați.

O ! viață orientală, iată surprizele tale ! Și eu care eram gata să mă înflăcărez prostește pentru aceste ființe dubioase, să le lipesc pe frunte cîțiva galbeni după cele mai curate tradiții ale Levantului... O să mă credeți risipitor ; mă grăbesc să vă spun că există monezi de aur numite *ghazi* de la cincizeci de centime pînă la cinci franci. Se folosesc bineînțeles cele mai mici pentru măștile de aur pe care le poartă dansatoarele cînd vin, după o figură grațioasă, să-și aplece fruntea umezită în fața fiecărui spec-

tator ; dar, pentru niște simpli dansatori îmbrăcați femeiește, te poți lipsi de această ceremonie aruncîndu-le cîteva parale.

Zău așa, morala egipteană este foarte specială. Pînă acum cîțiva ani, dansatoarele umblau în voie prin oraș, însufleteau sărbătorile publice și desfătau publicul din cazinouri și cafenele. Azi nu se mai pot arăta decît în casele și în cadrul petrecerilor particulare, iar oamenii scrupuloși consideră mult mai decente aceste dansuri de bărbați cu trăsături efeminate și plete lungi, care cu brațele, gîtul și mijlocul dezgolite parodiază atît de deplorabil nurii, pe jumătate tăinuiți, ai dansatoarelor.

Le-am numit pe acestea din urmă *almee*, cedînd, din dorința de a fi clar, prejudecății europene. Dansatoarele se numesc *ghawasi ; almeele* sînt cîntărețe ; pluralul acestui nume se rostește *ualem*. Cît despre dansatorii îngăduiți de morala musulmană, ei se numesc *kowali*.

Ieșind din cafenea, am traversat din nou ulița îngustă ce duce spre bazarul european pentru a intra în fundătura Waghorn și de acolo în grădina Rosettei. Am fost împresurat de negustori de haine care întindeau sub ochii mei costume brodate dintre cele mai bogate, cingătoare țesute din aur, arme încrustate de argint, fesuri împodobite cu canafuri de mătase după moda de la Istambul, lucruri foarte seducătoare care trezesc la bărbat un sentiment de cochetărie cu totul feminin. Dacă m-aș fi putut privi în oglinzile cafenelelor, care din păcate erau doar zugrăvite, mi-ar fi făcut plăcere să încerc cîteva din aceste costume ; sînt hotărît să mă îmbrac curînd în straie orientale. Dar mai înainte de toate, trebuie să-mi organizez locuința.

IV

Hanîma

M-am întors îngîndurat acasă, unde îl trimisesem de mult pe dragoman să mă aștepte, căci încep să nu mă mai rătăcesc pe străzi ; am găsit casa plină de lume. Mai

întîi erau acolo bucătarii trimiși de domnul Jean, care fumau liniștit în vestibul unde puseseră să li se aducă cafele ; apoi, la etajul întîi, ovreiul Jusef, care-și petrecea vremea în chip plăcut cu o narghilea, iar pe terasă alți inși care făceau zarvă mare. L-am trezit pe dragoman care-și făcea *kiefu*l (somnul de după-amiază) în camera din fund. Începu să strige cu disperare :

— Doar v-o spusesem azi de dimineață !

— Ce ?

— Că rău faceți să stați pe terasă !

— Mi-ai spus că este mai bine să nu stau acolo decît noaptea, pentru a nu-i deranja pe vecini.

— Da, și ați stat acolo și după răsăritul soarelui.

— Ei și ?

— Poftim ! Sînt acum acolo sus niște muncitori care lucrează pe punga dumneavoastră, trimiși acum un ceas de șeicul cartierului.

Într-adevăr, am găsit pe terasă niște lucrători care închideau cu nuiele împletite vederea pe o latură întreagă a terasei.

— În partea asta, îmi spuse Abdallah, se află grădina unei *hanîma* (doamna numărul unu dintr-o casă), care s-a plîns că v-ați uitat în casa ei.

— Dar n-am văzut-o... din păcate.

— Ea v-a văzut, și asta ajunge.

— Ce vîrstă are această cucoană ?

— Este o văduvă. Trebuie să aibă vreo cincizeci de ani.

Povestea mi s-a părut atît de ridicolă, încît am smuls și dat jos gardul cu care începuseră să-mi împrejmuiască terasa ; lucrătorii, uimiți, au plecat fără să scoată o vorbă, căci la Cairo nimeni afară de un turc n-ar îndrăzni să se împotrivească unui frînc. Dragomanul și ovreiul au dat din cap fără să spună ce gîndeau. Am chemat bucătarii și am angajat pe unul dintre ei care mi s-a părut ager la minte. Era un arab cu ochi negri, pe nume Mustafa ; a părut foarte mulțumit de piastrul și jumătate pe zi ce-i ofeream. Altul a propus să-i fie ajutor pentru numai un

piastru pe zi, dar n-am găsit de cuviinţă să trăiesc pe picior chiar atît de mare.

Începusem să vorbesc cu ovreiul, care-şi expunea părerile despre cultura duzilor şi creşterea viermilor de mătase, cînd a bătut cineva la uşă. Era bătrînul şeic, împreună cu lucrătorii. Mi-a spus că-l compromit în funcţia sa şi că sînt nerecunoscător pentru bunăvoinţa ce-mi arătase închiriindu-mi casa. A mai adăogat că acea *hanîma* era furioasă mai ales pentru că aruncasem în grădina ei împletiturile de pe terasă şi că ar fi în stare să se ducă să se plîngă la cadiu.

Am întrevăzut o mulţime de neplăceri şi am încercat să mă scuz invocînd necunoaşterea obiceiurilor şi asigurîndu-l că nu voisem şi nici nu putusem vedea nimic la acea cucoană, fiind foarte miop...

— Trebuie să înţelegeţi, spuse el, cît ne temem ca un ochi indiscret să nu pătrundă în interiorul grădinilor şi al curţilor, devreme ce sînt aleşi întotdeauna bătrîni orbi pentru a vesti ora rugăciunii din înaltul minaretelor.

— Ştiam asta, am răspuns eu.

— S-ar cuveni, mai adăogă el, ca soţia dumitale să facă o vizită *hanîmei* şi să-i ducă vreun dar, o basma, un fleac.

— Da, dar, ştiţi, i-am răspuns eu cam încurcat, pînă acum...

— *Maşallah !* exclamă el, lovindu-se peste frunte, uitasem de asta. Vai ! Ce belea să ai frînci în cartier ! V-am dat opt zile ca să vă supuneţi legii. Chiar de aţi fi musulman, un bărbat neînsurat nu poate locui decît la *okel* (han sau caravanserai) ; nu puteţi rămîne aci.

L-am liniştit cum m-am priceput mai bine ; i-am amintit că mai erau încă două zile pînă să se împlinească cele opt cît îmi dăduse răgaz; de fapt, voiam să cîştig timp şi să mă asigur că toate astea nu ascundeau vreo înşelătorie care să-i aducă un cîştig suplimentar faţă de chiria plătită dinainte. De aceea m-am hotărît, după plecarea şeicului, să mă duc la consulul Franţei.

V

Vizita la consulul Franței [111]

În călătorii, mă lipsesc pe cît pot de scrisori de recomandare. De cum ești cunoscut într-un oraș, nu mai e chip să vezi nimic. Cei de lume bună de pe la noi nu ar catadicsi niciodată, nici chiar în Orient, să se arate într-alte locuri decît cele socotite corecte sau să stea de vorbă în văzul tuturor cu persoane dintr-o clasă inferioară, nici să se plimbe îmbrăcați mai sumar la anumite ore. Îi plîng pe acești gentlemeni mereu pieptănați, scrobiți, înmănușați, care nu îndrăznesc să se alăture oamenilor din popor pentru a vedea vreun detaliu curios, un dans, o ceremonie, care s-ar teme să fie văzuți într-o cafenea, într-o tavernă, să urmărească o femeie, sau chiar să fraternizeze cu un arab expansiv care-ți întinde prietenos imameaua ciubucului său ori îți dă o cafea în pragul casei numai fiindcă te-ai oprit acolo, din curiozitate sau de oboseală. Englezii, mai ales, sînt culmea, și nu-i văd niciodată pe stradă fără să mă distrez din toată inima. Închipuiți-vă un domn călare pe un măgar, cu picioarele lui lungi aproape tîrîndu-se pe pămînt. Pălăria-i rotundă este acoperită cu o învelitoare albă din pichet de bumbac. Năzdrăvănia trebuie să-l apere de arșița soarelui pe care o absoarbe, zice-se, această pălărie pe jumătate saltea, pe jumătate pîslă. Gentlemenul are pe ochi un fel de coji de nucă din plasă albastră de oțel pentru a opri reverberația luminoasă a solului și a zidurilor ; peste toate poartă un văl verde, ca de femeie, împotriva prafului. Peste haina cauciucată mai are una de mușama, care să-l apere de ciumă și de atingeri întîmplătoare cu trecătorii. În mîinile sale înmănușate ține un baston lung cu care dă la o parte din cale orice arab suspect, și de obicei nu iese decît flancat la dreapta și la stînga de *groomul* și de dragomanul său.

Ai rareori prilej să faci cunoștință cu asemenea caricaturi, căci un englez nu vorbește niciodată cu o persoană care nu i-a fost prezentată ; dar mulți dintre compatrioții noștri trăiesc întrucîtva după obiceiul englezesc și, din

clipa în care ai întîlnit pe unul dintre aceşti amabili călători, eşti un om pierdut, societatea a pus mîna pe tine.

M-am hotărît în cele din urmă să caut în fundul cufărului scrisoarea de recomandare către consulul nostru general care locuia vremelnic la Cairo. În aceeaşi seară, am luat masa la el, dar fără nici un gentleman, englez sau altul. Nu se afla acolo decît doctorul Clot-Bey, a cărui casă era vecină cu consulatul şi domnul Lubbert [112], fostul director al Operei, devenit *istoriograful* paşei Egiptului.

Cei doi domni, sau dacă vreţi, cei doi *efendi*, căci acesta este titlul oricărei persoane ce s-a distins în domeniul ştiinţei, literelor sau funcţiilor civile, purtau în chipul cel mai firesc straie orientale. Placa strălucitoare a *nişan*-ului le decora pieptul şi ar fi fost greu să-i distingi de musulmanii autentici. Părul ras, barba şi acea bronzare uşoară a pielii, pe care o capeţi în ţările calde, transformă curînd un european într-un turc acceptabil.

Am răsfoit cu plăcere ziarele franţuzeşti aşternute pe divanul consulului. Slăbiciune umană ! să citeşti ziarele în ţara papirusului şi a ieroglifelor ! să nu poţi uita, ca doamna de Staël pe malul lacului Leman, apa din rigolă de pe strada du Bac.

S-a vorbit în timpul mesei de o întîmplare socotită foarte gravă şi care făcea mare vîlvă în societatea europeană. Un nenorocit de francez, un servitor, hotărîse să se facă musulman şi, lucru mai ciudat, soţia lui voia şi ea să treacă la islamism. Se căutau toate mijloacele pentru a înnăbuşi scandalul. Preoţimea catolică ţinea morţiş să împiedice convertirea, dar mîndria preoţimii musulmane o îndemna, la rîndul ei, să triumfe. Unii ofereau soţilor apostaţi bani, o slujbă bună şi diferite avantaje ; ceilalţi spuneau soţului : „Orice ai face, dacă rămîi creştin nu vei fi niciodată altceva decît ce eşti : viaţa îţi rămîne hotărîtă; nu s-a mai văzut în Europa să ajungi din slugă boier. La noi, ultimul dintre valeţi, un sclav, un rîndaş la bucătărie, poate să devină emir, paşă, ministru ; se însoară cu fiica sultanului : vîrstă nu joacă nici un rol. Speranţa de a ajunge oricît de sus nu ne părăseşte decît cînd murim.“ Bietul franţuz, care era poate ambiţios, se lăsa purtat de aceste speranţe. Iar pentru soţia lui, perspectivele nu erau mai puţin strălucite ; devenea dintr-odată o cadînă,

pe aceeași treaptă cu doamnele de rang înalt, avînd dreptul să dispreţuiască orice femeie creştină sau evreică, să poarte *habbara* neagră şi papuci galbeni ; putea să divorţeze, lucru şi mai ademenitor, să se mărite cu un om de rang mare, să moştenească, să posede pămînt, ceea ce este interzis ghiaurilor, fără să mai punem la socoteală posibilitatea de a deveni favorita unei principese sau a sultanei-validé ce guvernează imperiul din fundul unui serai.

Iată dubla perspectivă care se deschidea bieţilor oameni, şi trebuie să recunoaştem că această posibilitate oferită oamenilor de jos să ajungă, datorită norocului sau a inteligenţei lor firești, la cele mai înalte poziţii, fără ca trecutul, educaţia sau condiţia lor dinainte să constituie un obstacol, materializează destul de bine acel principiu de egalitate care la noi nu este înscris decît în coduri. În orient, nici criminalului, dacă şi-a ispăşit vina faţă de lege, nu-i este închisă nici o carieră : prejudecata morală dispare din faţa lui.

Trebuie totuşi să mărturisim că, în ciuda tuturor acestor seducţii ale legii turceşti, apostaziile sînt foarte rare. Chiar importanţa care se acorda acestui caz este o dovadă. Consulul avea ideea de a pune să-i răpească pe amîndoi în timpul nopţii şi să-i îmbarce pe un vas franţuzesc ; dar cum să-i duci de la Cairo la Alexandria ? Trebuie să cobori cinci zile pe Nil. Dacă îi închizi într-o barcă, s-ar putea să li se audă pe drum ţipetele. În ţara turcească, schimbarea de religie este singura împrejurare în care încetează puterea consulilor asupra supuşilor naţiei lor.

— Dar de ce să-i răpiţi pe bieţii oameni ? l-am întrebat pe consul. Aveţi dreptul s-o faceţi din punctul de vedere al legii franţuzeşti ?

— Desigur ; într-un port maritim nici nu mi-ar fi prea greu.

— Dar dacă am presupune că este vorba de o convingere religioasă ?

— Ei asta-i bună, cine se face turc ?

— Sînt totuşi cîţiva europeni care au îmbrăţişat islamismul.

— Fără îndoială ; mari slujbaşi ai paşei, care altminteri nu ar fi putut să ajungă la gradele ce li s-au conferit, sau să poruncească unor musulmani.

— Sper că la cei mai mulți schimbarea era sinceră ; altfel nu aș putea vedea decît motive de interes.

— Sînt de aceeași părere ; dar iată de ce, în cazurile obișnuite, ne opunem cît putem ca un supus francez să-și părăsească religia. La noi, religia este una și legea civilă este alta ; la musulmani aceste două principii se confundă. Cel care îmbrățișează legea musulmană devine supus turc din toate punctele de vedere și își pierde naționalitatea. Nu mai avem nici o putere asupra lui ; aparține bastonului și sabiei ; și dacă s-ar întoarce la creștinism, legea turcească îl condamnă la moarte. Devenind musulman nu-ți pierzi numai credința, ci și numele, familia, patria ; nu mai ești același om, ești turc ; este foarte grav, după cum vedeți.

Între timp, consulul ne dădea să gustăm un asortiment destul de bogat de vinuri din Grecia și din Cipru, ale căror nuanțe diferite nu le apreciam decît cu greu din cauza unui gust pronunțat de gudron, care, spunea el, le dovedea autenticitatea. Trebuie ceva timp pînă te obișnuiești cu acest rafinament grecesc, necesar desigur pentru conservarea adevăratului vin de Malvasia, de Cipru sau de Tenedos.

Am găsit prilejul, în timpul discuției, să-mi expun situația casnică, am istorisit căsătoriile mele ratate și modestele mele aventuri.

— N-am cîtuși de puțin intenția, am adăogat, să fac aci pe seducătorul. Am venit la Cairo ca să lucrez, să studiez orașul, să-i evoc fantomele, și iată că-mi este imposibil să trăiesc aici cu mai puțin de șaizeci de piaștri pe zi, ceea ce, mărturisesc, îmi cam încurcă socotelile.

— Trebuie să înțelegeți, îmi spuse consulul, că într-un oraș în care străinii nu trec decît în anumite luni ale anului, în drum spre India, și unde se întîlnesc lorzi și nababi, cele trei sau patru hoteluri existente s-au înțeles ușor să ridice prețurile și să înăbușe orice concurență.

— Desigur ; tocmai de aceea am închiriat o casă pe cîteva luni.

— Este foarte cuminte.

— Da, dar acum vor să mă dea afară sub cuvînt că nu am soție.

— Au dreptul s-o facă. Domnul Clot-Bey a înregistrat acest detaliu în cartea sa. Domnul William Lane, consulul englez, povesteşte într-o carte a lui că a fost chiar şi el supus aceleiaşi reguli. Ba mai mult, citiţi lucrarea lui Maillet [113], consulul general al lui Ludovic XIV, veţi vedea că era la fel şi pe vremea lui ; trebuie să vă însuraţi.

— Am renunţat. Ultima femeie care mi s-a propus mă împiedică să mă mai uit la altele şi, din păcate, nu aveam *cît îmi trebuie* ca să mă căsătoresc cu ea.

— Asta-i altceva.

— Dar roabele costă mult mai puţin : dragomanul meu m-a sfătuit să cumpăr una şi s-o aduc la mine acasă.

— Ideea este bună.

— Voi satisface astfel legea ?

— Pe deplin.

Conversaţia s-a mai prelungit pe acest subiect. Mă cam miram de posibilitatea dată creştinilor de a dobîndi sclave pe pămînt turcesc : mi s-a explicat că privea numai femeile mai mult sau mai puţin de culoare ; dar se pot găsi abisinience aproape albe, aşa cum şi-au luat mai toţi negustorii stabiliţi la Cairo. Domnul Clot-Bey, de pildă, instruia cîteva ca să devină moaşe. O dovadă în plus că acest drept al creştinilor nu era contestat o constituia recenta intervenţie a poliţiei care adusese înapoi o sclavă neagră fugită din casa domnului Lubbert.

Eram încă sub imperiul prejudecăţilor europene şi nu aflam toate aceste detalii fără oarecare mirare. Trebuie să trăieşti cîtva timp în Orient ca să înţelegi că sclavia nu este acolo, în principiu, decît un fel de adopţiune ; condiţia sclavului este sigur mai bună decît aceea a felahului sau a raialei libere. Mai înţelegeam în plus, după cîte aflasem despre căsătorii, că nu este mare deosebire între egipteanca vîndută de părinţii ei şi abisinianca expusă în bazar.

Consulii din Levant sînt de păreri diferite privitor la dreptul europenilor asupra sclavilor. Codul diplomatic nu conţine nimic precis în această privinţă. Consulul nostru mi-a afirmat, dealtfel, că ţinea foarte mult ca situaţia actuală să nu se schimbe în această privinţă şi iată de ce. Europenii nu pot fi proprietari funciari în Egipt ; totuşi,

cu ajutorul unor ficţiuni legale, exploatează pămînturi sau fabrici ; în afară de greutatea de a pune la muncă pe localnici care, de îndată ce au cîştigat cea mai mică sumă, se duc să stea la soare pînă o termină, se lovesc adesea de reaua voinţă a şeicilor sau a persoanelor sus-puse, rivalii lor în industrie, care pot să le ia dintr-odată toţi muncitorii sub pretext de utilitate publică. Cu sclavi, cel puţin, pot obţine un lucru regulat şi neîntrerupt, dacă aceştia consimt, căci sclavul nemulţumit de stăpîn poate oricînd să-l constrîngă să-l revîndă în bazar. Acest detaliu este unul dintre cele care explică cel mai bine blîndeţea sclaviei în Orient.

VI

Dervişii

Cînd am plecat de la consul, se lăsase noaptea ; barbarinul mă aştepta în faţa uşii, trimis acolo de Abdallah care găsise de cuviinţă să se culce ; nu era nimic de obiectat : cînd ai mulţi servitori ei îşi împart treaba între ei, este firesc... De altfel, Abdallah nu ar fi primit să fie clasat în această categorie ! Un dragoman este, după părerea lui, un om instruit, un filolog, care consimte să-şi pună ştiinţa în slujba călătorului ; se învoieşte să îndeplinească rolul unui cicerone, ar îndeplini chiar la nevoie şi rolul binevoitor al jupînului Pandarus [114] din Troia ; dar specialitatea lui se opreşte acolo ; ajunge pentru douăzeci de piaştri pe zi !

Ar trebui măcar să fie întotdeauna alături de tine pentru a-ţi explica tot ce nu înţelegi. Astfel aş fi vrut să ştiu cauza forfotei din oraş, care mă mira la acea oră a nopţii. Cafenelele erau deschise şi pline de lume ; moscheele iluminate răsunau de cîntece solemne, iar minaretele zvelte purtau inele de lumină ; pe piaţa Esbekieh erau ridicate corturi, şi peste tot se auzeau bătăile tobei şi cîntul fluierului. După ce am părăsit piaţa şi am pornit-o pe uliţi, cu greu ne-am putut face loc prin mulţimea care se înghesuia în faţa prăvăliilor, deschise toate ca în timpul

zilei, luminate cu sute de lumînări fiecare și împodobite cu festoane și ghirlande din hîrtie poleită sau colorată. În fața unei mici moschei așezată în mijlocul străzii se afla un candelabru imens, purtînd o mulțime de candele de sticlă așezate piramidal și, în jur, ciorchini de felinare. Vreo treizeci de cîntăreți așezați în oval în jurul candelabrului păreau să alcătuiască corul unui cîntec ale cărui strofe erau cîntate pe rînd de alți patru ce stăteau în mijloc; avea duioșie și un fel de expresie drăgăstoasă imnul nocturn care se înalța spre cer cu acea melancolie pe care o găsești la orientali atît la bucurie cît și la tristețe.

Mă opream să ascult, cu toate insistențele barbarinului care voia să mă tragă afară din mulțime, și am băgat de seamă dealtfel că majoritatea auditorilor era formată din copți, lesne de recunoscut după turbanele lor negre; era deci vădit că turcii admiteau prezența creștinilor la această solemnitate.

Mi-am amintit din fericire că prăvălia domnului Jean nu era departe, și am reușit să-l lămuresc pe barbarin că vreau să fiu condus acolo. L-am găsit pe fostul mameluc perfect treaz și în plin exercițiu al comerțului său de lichide. Sub o boltă de verdeață din fundul curții era plin de copți și greci, care veneau din cînd în cînd să se răcorească după emoțiile sărbătorii.

Domnul Jean m-a lămurit că asistasem la o ceremonie muzicală sau *zikr* în cinstea unui sfînt derviș înmormîntat în moscheea vecină. Acea moschee fiind în cartierul copt, serbarea se făcea anual pe cheltuiala persoanelor înstărite de religie coptă, ceea ce explica amestecul de turbane negre cu cele de alte culori. Creștinii de condiție mai umilă serbează cu plăcere pe anumiți *derviși* sau *santoni*, cuvioși ale căror rituri ciudate de multe ori nu aparțin unui cult anumit ci vin poate de-a dreptul din superstițiile antichității.

Într-adevăr, cînd m-am întors la locul ceremoniei, unde domnul Jean a binevoit să mă însoțească, am constatat că scena luase un caracter încă mai neobișnuit. Cei treizeci de derviși ținîndu-se de mînă aveau un fel de mișcare de tangaj, în timp ce cei patru corifei sau *zikkeri* erau cuprinși treptat de o frenezie poetică, pe jumătate

drăgăstoasă pe jumătate sălbatică ; pletele lor inelate, păstrate contrar obiceiului arab, fluturau în ritm cu legănarea capetelor ; nu purtau fes ci o bonetă de formă antică, asemănătoare *petas*-ului roman ; psalmodia lor zumzăitoare avea uneori accente dramatice ; versurile își răspundeau desigur unele altora, iar pantomima se adresa cu dragoste și tînguială cine știe cărei iubite necunoscute. Poate că tot așa celebrau vechii preoți ai Egiptului misterele lui Osiris regăsit sau pierdut ; așa vor fi fost tînguielile coribanților și ale cabirilor, și acest cor straniu de dervișii urlînd și lovind pămîntul în cadență se mai supunea poate încă acelei străvechi tradiții de încîntare și extaz care răsuna pe vremuri pe toată coasta orientală, de la oazele lui Ammon pînă la recea Samotrace. Numai auzindu-le și simțeam că mi se umezesc ochii, iar entuziasmul îi cuprindea încetul cu încetul pe toți cei de față.

Domnul Jean, bătrîn sceptic din armata republicană, nu împărtășea această emoție ; găsea totul foarte ridicol și mă asigură că înșiși musulmanii îi compătimeau pe dervișii.

— Sînt încurajați de poporul de jos, îmi spuse el ; de altfel ce vezi nu are nimic cu adevăratul mahomedanism, ba chiar, oricum ai privi lucrurile, ceea ce cîntă ei nu are nici un sens.

L-am rugat totuși să-mi tălmăcească.

Nu este mare lucru, cîntă doar niște cîntece de dragoste, nu se știe în legătură cu ce ; cunosc mai multe ; iată unul, cel pe care l-au cîntat :

Inima-mi este tulburată de dragoste ; pleoapele nu mi se mai închid ! — Vor mai vedea oare ochii mei pe cel iubit ?

În istoveala tristelor nopți, absența ucide speranța ; / lacrimile mi se rostogolesc ca mărgăritarele, / și inima-mi arde !

O ! spune-mi, porumbiță, / Tu de ce te tîngui ; / Ți-e oare iubitul departe / ori aripile tale duc dorul întinselor zări ?

Ea răspunde : Aceeași jale ne doare ; / jarul dragostei mă mistuie ; / vai ! eu ca și tine de dorul iubitului suspin. [115]

Iar refrenul cu care cei treizeci de dervişi încheie fiecare din aceste cuplete este întotdeauna acelaşi : *Nu este alt Dumnezeu decît Dumnezeu !*

— Mi se pare, am spus, că acest cîntec se poate într-adevăr adresa divinităţii ; este fără îndoială vorba de dragoste divină.

— Ba deloc ; în alte cuplete îi auzi asemuindu-şi iubita cu gazela din Yemen, spunîndu-i că pielea îi este fragedă şi că de abia a trecut de vîrsta la care se bea lapte... Sînt, adăogă el, cam ce am numi noi cîntece de lume.

Nu eram convins ; găseam mai degrabă că ultimele versuri pe care le pomenise semănau cu *Cîntarea cîntărilor*.

— Dealtfel, urmă domnul Jean, o să-i vedeţi făcînd şi alte nebunii poimîine, la sărbătoarea lui Mahomed ; dar vă sfătuiesc atunci să puneţi haine arăbeşti, căci sărbătoarea coincide anul acesta cu întoarcerea hagiilor de la Mecca şi printre aceştia sînt mulţi mograbini (musulmani din vest) cărora nu le plac hainele europene, mai ales de la cucerirea Algeriei încoace.

M-am hotărît să-i urmez sfatul şi am pornit spre casă împreună cu barbarinul. Sărbătoarea avea să ţină toată noaptea.

VII

Neplăceri casnice

A doua zi de dimineaţă, l-am chemat pe Abdallah ca să-mi comand dejunul bucătarului Mustafa. Acesta mi-a răspuns că trebuia să cumpăr mai întîi oalele şi alte obiecte necesare. Avea perfectă dreptate, şi trebuie să spun că nu avea nevoie de mare lucru. Cît despre provizii, găseşti pe toate străzile felahine cu cuşti pline cu găini, porumbei şi raţe ; se vînd chiar cu băniciorul pui mici, produşi în clocitoarele atît de vestite din această ţară. Beduinii aduc dimineaţa găinuşe sălbatice şi prepeliţe pe care le ţin de picioare şi care formează ca o roată

în jurul mîinii. Toate acestea, ca să nu mai vorbim de peștii din Nil, sau de legumele și fructele uriașe produse de bătrînul pămînt al Egiptului, ce se vînd la prețuri nemaipomenit de mici.

Socotind, de pildă, găinile la douăzeci de centime bucata și porumbeii la jumătate din acest preț, puteam să-mi închipui că voi scăpa pentru mult timp de regimul din hoteluri ; din păcate era imposibil să obții păsări grase : erau mici schelete cu pene. Felahii consideră că este mai avantajos să le vîndă așa decît să le hrănească mai mult timp cu porumb. Abdallah m-a sfătuit să cumpăr cîteva cușți ca să le pot pune la îngrășat. După ce le-am cumpărat, am lăsat găinile libere în curte și porumbeii într-o cameră, iar Mustafa, care zărise un cocoș mai puțin costeliv decît ceilalți, a luat măsuri la cererea mea ca să-l pregătească cu cușcuș.

Nu voi uita niciodată spectacolul oferit de acest arab fioros trăgînd de la brîu iataganul destinat uciderii nenorocitului cocoș. Biata pasăre arăta mai bine decît era în realitate și ascundea prea puțină carne sub penajul ei strălucitor ca al unui fazan auriu. Cînd a simțit cuțitul a scos niște țipete răgușite de mi se rupea inima. Mustafa i-a retezat capul și l-a lăsat apoi să se zbată zburătăcind pe terasă pînă ce s-a oprit cu picioarele înțepenite și a căzut într-un colț. Aceste detalii sîngeroase au fost de ajuns ca să-mi piară pofta de mîncare. Îmi plac mult bucatele a căror pregătire nu am văzut-o... și mă consideram cu mult mai vinovat de moartea micului cocoș decît dacă ar fi pierit de mîna unui hangiu. Veți găsi poate laș acest raționament ; dar ce vreți ? Nu mă puteam dezbăra de amintirile clasice despre Egipt, și uneori aș fi stat în cumpănă dacă să-mi înfig cuțitul într-un zarzavat, de frică să nu jignesc vreun zeu de altădată.

N-aș vrea însă să abuzez nici de mila care se poate lega de uciderea unui cocoș scheletic și nici de cea pe care-o inspiră cu drept cuvînt omul nevoit să se hrănească din carnea lui : sînt multe alte alimente în marele oraș Cairo, iar curmalele proaspete și bananele ar putea oricînd să constituie un dejun suficient ; dar nu mi-a trebuit multă vreme ca să recunosc justețea observațiilor domnului Jean. Măcelarii din oraș nu vînd decît carne de oaie,

iar cei de la periferie mai oferă, ca specialitate, şi carne de cămilă atîrnată în hălci uriaşe în fundul prăvăliilor. Carnea de cămilă ştii întotdeauna ce este, dar în ce priveşte oaia, gluma cea mai puţin proastă a dragomanului meu consta în a pretinde că foarte des ar fi carne de cîine. Eu susţin că nu m-aş fi lăsat înşelat. Dar n-am înţeles niciodată sistemul de cîntărire şi de pregătire care ridica preţul oricărui fel de mîncare la aproximativ zece piaştri ; e adevărat că trebuia să punem la socoteală garnitura obligatorie de *melukia* şi de *bame*, legume gustoase dintre care prima ar înlocui spanacul, iar a doua nu are nici o analogie cu vegetalele din Europa.

Să ne întoarcem la idei generale. Mi s-a părut că în Orient hangiii, dragomanii, valeţii şi bucătarii erau vorbiţi între ei împotriva călătorului. Am început să înţeleg că fără multă hotărîre şi imaginaţie, îţi trebuie o avere uriaşă ca să poţi locui un timp pe aici. Domnul de Chateaubriand mărturiseşte că s-a ruinat ; domnul de Lamartine a cheltuit sume uriaşe ; dintre ceilalţi călători, cei mai mulţi s-au mulţumit cu porturile sau n-au străbătut ţara decît în fugă. Eu vreau să încerc o soluţie pe care o cred mai bună. Voi cumpăra o sclavă, devreme ce oricum îmi trebuie o femeie, şi voi ajunge încetul cu încetul să înlocuiesc cu ea pe dragoman şi pe barbarin, şi poate chiar să fac socoteli limpezi cu bucătarul. Socotind cheltuielile unei şederi mai îndelungate la Cairo, şi eventual şi în alte oraşe, este limpede că fac în acest fel o economie. Căsătorindu-mă ar fi fost invers. Hotărît în urma acestor chibzuiri, i-am spus lui Abdallah să mă ducă la bazarul de sclavi.

VIII

Okelul jellabilor [116]

Am străbătut oraşul pînă la cartierul marilor bazaruri, şi acolo, după ce am mers pe o stradă întunecoasă ce face un unghi cu cea principală, am intrat într-o curte de formă neregulată fără a trebui să descălecăm de pe mă-

gari. La mijloc era un puț umbrit de sicomori. La dreapta, de-a lungul zidului, stăteau înșirați în picioare vreo doisprezece negri, arătînd mai degrabă îngrijorați decît triști, îmbrăcați cei mai mulți în cămeșoiul albastru al oamenilor din popor, și prezentînd toate nuanțele posibile de culoare și de formă. Am cotit-o spre stînga, unde se aflau cîteva cămăruțe a căror dușumea înainta în curte la circa două picioare de la pămînt ca o estradă. Mai mulți negustori oacheși ne-au înconjurat întrebînd : *„Essuad ? Abeș ?“* — negrese sau abisinience ? Am mers către prima încăpere.

Erau acolo cinci sau șase negrese așezate în cerc pe rogojini, cele mai multe fumînd, și care ne-au primit rîzînd în hohote. Nu purtau decît niște zdrențe albastre și nu li se putea reproșa negustorilor că-și împodobeau marfa. Părul, împărțit în sute de mici codițe împletite strîns, era de obicei menținut cu o panglică roșie care îl împărțea în două smocuri voluminoase ; pielea cărării ce-l despărțea era vopsită cu chinovar ; purtau inele de cositor la brațe și la picioare, coliere din mărgele de sticlă la gît, iar unele dintre ele chiar belciuge de aramă în nas și în urechi care completau acest port barbar, accentuat de anumite tatuaje sau colorări ale pielii. Erau negrese din Sennaar, cu siguranță neamul cel mai îndepărtat de tipul de frumusețe apreciat la noi. Maxilarele proeminente, fruntea teșită, buzele groase, clasau aceste creaturi într-o categorie aproape bestială, și totuși, în afara acestei fețe stranii cu care le-a înzestrat natura, trupul era de o rară perfecțiune, formele virginale și pure se zăreau sub cămașă și vocea lor ieșea blîndă și sonoră dintr-o gură de o rară prospețime.

Ce să spun ! Nu mi s-ar aprinde călcîiele după acești monștri frumoși, dar fără îndoială că frumoaselor cucoane din Cairo le place să aibă asemenea cameriste. Pot apărea astfel opoziții încîntătoare de culoare și formă ; aceste nubiene nu sînt urîte în sensul absolut al cuvîntului, ci formează un contrast perfect cu frumusețea așa cum o înțelegem noi. O femeie albă trebuie să contrasteze admirabil în mijlocul acestor fete ale nopții, ale căror forme zvelte par să le predestineze să împletească

cosițe, să desfășoare ștofe, să poarte flacoane și vase, ca în frescele antice.

Dacă aș fi putut duce o viață orientală largă, nu m-aș fi lipsit de aceste creaturi pitorești ; dar cum nu vroiam să cumpăr decît o singură roabă, am cerut să mai văd și altele cu unghiul facial mai deschis și culoarea mai puțin întunecată.

— Depinde de prețul pe care vreți să-l dați, îmi spuse Abdallah ; astea pe care le vedeți nu costă decît circa două pungi (250 de franci) ; sînt garantate pe opt zile : în acest răstimp le puteți înapoia dacă au vreun defect sau vreo infirmitate.

— Dar, am spus eu, aș putea să dau ceva mai mult ; nu e mai scump să hrănești o femeie mai frumușică.

Abdallah nu părea să fie de părerea mea.

Ne-am dus în celelalte camere ; tot fete din Sennaar. Unele erau și mai tinere și mai frumoase, dar același tip facial domina cu o ciudată uniformitate.

Negustorii ofereau să le desbrace, le deschideau buzele ca să li se vadă dinții, le puneau să umble, și lăudau mai ales elasticitatea pieptului lor. Bietele fete se lăsau mînuite cu destulă nepăsare ; cele mai multe izbucneau necontenit în rîs, ceea ce făcea scena mai puțin penibilă. Înțelegeam, de altfel, că orice altă situație era mai bună pentru ele decît viața la *okel* și poate chiar decît cea pe care o duseseră pînă atunci în țara lor.

Cum nu vedeam acolo decît negrese pure, l-am întrebat pe dragoman unde erau abisiniencele.

— O ! îmi răspunse el, nu sînt arătate public ; trebuie să urcați în casă iar negustorul să fie sigur că nu ați venit aici doar din curiozitate ca cei mai mulți dintre călători. Dealtfel sînt și mult mai scumpe, și ați putea găsi o femeie care să vă convină printre sclavele din Dongola. Mai sînt și alte *okeluri* unde ne putem duce. În afară de cel al Jellabilor, unde ne aflăm, mai sînt încă *okelul* Kuciuc și hanul Ghafar.

Un negustor s-a apropiat de noi și mi-a comunicat că tocmai îi veniseră niște etiopience pe care le instalase în afara orașului pentru a nu plăti taxele de intrare. Erau la țară, dincolo de poarta Bab-el-Madbah. Am vrut să le văd întîi pe acelea.

Am pornit-o printr-un cartier destul de pustiu, şi, după multe ocoluri, ne aflarăm în cîmpie, adică în mijlocul mormintelor care înconjoară toată această parte a oraşului. Monumentele califilor rămăseseră în stînga noastră ; treceam printre movile prăfuite, acoperite cu mori şi formate din ruinele unor vechi clădiri. Am oprit în faţa porţii unei mici incinte de ziduri, probabil rămăşiţele unei moschei dărîmate. Trei sau patru arabi, îmbrăcaţi altfel ca la Cairo, ne-au poftit să intrăm şi m-am trezit în mijlocul unui fel de trib care îşi întinsese corturile în acel loc împrejmuit din toate părţile. Hohotele de rîs ale unor negrese m-au întîmpinat ca la *okel ;* aceste naturi naive îşi dau pe faţă toate impresiile, şi nu ştiu de ce hainele europene li se par atît de ridicole. Toate fetele se îndeletniceau cu treburi casnice, iar în mijlocul lor, una dintre ele, înaltă şi foarte frumoasă, supraveghea cu atenţie conţinutul unui ceaun mare pus pe foc. Cum nimic nu o putea distrage de la această preocupare, am cerut să-mi fie arătate celelalte fete, care se grăbeau să-şi lase treaba şi-şi arătau singure frumuseţile. Erau mai ales foarte mîndre de părul lor, împletit în codiţe de un volum extraordinar, cum mai văzusem dealtfel, dar impregnat cu unt care le şiroia pe umeri şi pe piept. Am crezut că o făceau pentru a micşora puterea razelor soarelui asupra capului lor ; dar Abdallah m-a asigurat că era vorba de o modă, pentru a da luciu părului şi feţei.

— Numai că, după ce le-a cumpărat, fiecare se grăbeşte să le trimită la baie şi să le pună să desfacă toate codiţele acelea care nu se poartă decît prin părţile munţilor Lunii, îmi mai spuse el.

Nu am stat mult să le privesc ; bietele fiinţe aveau o înfăţişare foarte interesantă desigur, dar puţin atrăgătoare cînd e vorba să le vezi în toate zilele. Cele mai multe erau desfigurate de o mulţime de tatuaje, de crestături groteşti, de stele şi de sori albaştri care se desenau pe negrul uşor cenuşiu al epidermei lor. Cînd vezi aceste forme nenorocite, pe care trebuie totuşi să le recunoaştem drept omeneşti, îţi reproşezi filantropic că ai putut nesocoti uneori maimuţa, această rudă nerecunoscută de care orgoliul nostru de rasă se încăpăţînează să se lepede. Gesturile şi atitudinile sporeau putinţa unei asemeni apro-

pieri și am băgat chiar de seamă că piciorul lor, alungit și dezvoltat pesemne din cauza obișnuinței de a se cățăra în copaci, le lega vădit de familia cuadrumanilor.

Îmi strigau din toate părțile : *bacșiș ! bacșiș !* așa că am scos din buzunar cîțiva piaștri, cu puțină ezitare, de teamă să nu le fie luați de stăpînii lor, dar aceștia, pentru a mă liniști s-au oferit să le distribuie curmale, pepeni verzi, tutun, ba chiar rachiu ; au urmat manifestații de bucurie, cîteva au început să danseze la sunetul *tarabukului* și a *zommarahlei,* toba și fluierul melancolic al popoarelor africane.

Fata cea înaltă și frumoasă care se ocupa cu gătitul nici nu se uita la noi și tot amesteca în ceaun un terci gros de *durah.* M-am apropiat ; m-a privit cu nepăsare și atenția nu i-a fost atrasă decît de mînușile mele negre. Atunci și-a încrucișat brațele și a scos țipete de admirație. Cum de aveam mîinile negre și fața albă ? asta depășea putința ei de înțelegere. I-am sporit mirarea scoțînd una din mînuși ; se porni atunci să țipe : — *Bismillah ! ente effrit ? ente Saitan ?* — Ferește-mă Doamne ! ești un duh ? ești diavolul ?

Celelalte păreau la fel de uimite și este de neînchipuit cît se mirau în sufletele lor naive de toate detaliile îmbrăcămintii mele. Era limpede că mi-aș fi putut cîștiga existența în țara lor doar arătîndu-mă. Cît despre frumoasa fată nubiană și-a reluat ocupația cu acea nestatornicie distrasă de un fleac, dar incapabilă să-și fixeze mintea asupra unui lucru.

Mi-a cășunat să întreb cît costă ; dar dragomanul mă lămuri că era tocmai favorita negustorului, și că nu vroia s-o vîndă, sperînd că ea îl va face în curînd tată... sau că dacă ar da-o ar fi mult mai scump.

N-am insistat.

— Hotărît lucru, i-am spus dragomanului, toate aceste nuanțe sînt prea întunecate ; să mai vedem și altele. Abisiniencele sînt oare atît de rare pe piață ?

— Acum e chiar lipsă, îmi spuse Abdallah, dar sosește marea caravană de la Mecca. S-a oprit la Birket-el-Hadji, ca să intre în oraș mîine în zori și vom avea de unde alege ; căci mulți hagii neavînd destui bani ca să-și

termine călătoria își vînd cîteva neveste, și mai sînt și negustori care aduc fete din Hedjaz.

Am părăsit *okelul* fără ca nimeni să se mire că nu am cumpărat nimic. Un locuitor din Cairo încheiase totuși un tîrg în timpul vizitei mele, și se întorcea spre Bab-el-Madbah cu două tinere negrese foarte bine făcute. Ele pășeau în fața lui, visînd la viitorul lor necunoscut și întrebîndu-se, fără îndoială, dacă aveau să devină favorite sau slujnice, iar ce se prelingea pe sînul lor dezgolit sub razele soarelui arzător era mai mult unt decît lacrimi.

IX

Teatrul din Cairo

Ne-am întors prin strada *Hazanieh*, care ne-a dus pînă la cea care desparte cartierul european de cel evreiesc și care merge de-a lungul Caliș-ului, încălecat din loc în loc de poduri venețiene cu o singură boltă. Există acolo o cafenea foarte frumoasă a cărei sală din fund dă pe canal, și unde se consumă înghețată și limonadă. Răcoritoarele nu lipsesc la Cairo, unde prăvălii dichisite oferă cupe de limonadă și de băuturi amestecate cu fructe și zahăr la prețuri accesibile tuturor. Ieșind din strada turcească pentru a traversa pasajul care duce la Muski, am văzut pe ziduri niște afișe litografiate care anunțau un spectacol chiar în seara aceea la teatrul din Cairo. Nu mi-a părut rău să regăsesc această amintire a civilizației ; i-am dat drumul lui Abdallah și m-am dus să iau masa la Domergue, unde am aflat că reprezentația era dată de niște amatori din oraș în folosul orbilor săraci, din păcate foarte numeroși la Cairo. Cît despre stagiunea muzicală italiană, avea să se deschidă în curînd, deocamdată oferindu-se doar o simplă seară de vodevil.

Pe la orele șapte, strada îngustă din care pornește fundătura Waghorn era plină de oameni, iar arabii erau uimiți să vadă atîta lume intrînd într-o singură casă. Era mare fericire pentru cerșetori și pentru cei ce închiriau măgari care își rupeau plămînii strigînd „bacșiș“ ! Intra-

rea, foarte întunecoasă, dă într-un gang care se deschide în fund spre grădina Rosetta iar interiorul amintește sălile noastre populare cele mai mici. Parterul era plin de italieni și de greci cu fes roșu care făceau multă gălăgie ; cîțiva ofițeri ai pașei ședeau în fotoliile de orchestră, iar lojile erau pline cu femei, cele mai multe în costum levantin.

Grecoaicele puteau fi recunoscute după *taktikosul* lor din postav roșu tivit cu aur pe care-l poartă lăsat pe ureche ; armencele după șaluri și după tulpanele din care își fac scufe uriașe. Evreicele măritate, neputînd după legea rabinică să-și arate părul, poartă o perucă din pene de cocoș rulate care le acoperă tîmplele închipuind șuvițe de păr. Doar pieptănătura stabilește o deosebire între neamuri, căci altminteri îmbrăcămintea este aproape aceeași. Au toate ilic turcesc răscroit pe piept, rochia despicată și lipită de șolduri, brîu, și pantaloni (șeitian) care dau femeii cînd leapădă feregeaua înfățișarea unui băiețandru ; brațele le sînt întotdeauna acoperite, dar lasă să atîrne de la cot în jos mînecile variate ale vestelor cu bumbi deși, asemuiți de poeții arabi cu florile de mușețel. Mai adăogați egrete, flori și fluturi din diamante pe îmbrăcămintea celor mai bogate și veți înțelege că umilul *Teatro del Cairo* capătă o anume strălucire datorită acestor toalete levantine. În ceea ce mă privește, eram încîntat, după ce văzusem în acea zi atîtea chipuri negre, să-mi odihnesc ochii pe niște frumuseți doar puțin gălbui. Cu mai puțină bunăvoință, aș fi reproșat pleoapelor de a fi abuzat de vopsea, obrajilor de a purta încă fardul și alunițele la modă în veacul trecut, iar mîinilor de a fi împrumutat fără mare avantaj nuanța portocalie a *hinnei* ; trebuia însă, în orice caz, să admir fără rezerve contrastele fermecătoare dintre atîtea frumuseți deosebite, varietatea ștofelor, strălucirea diamantelor de care femeile din această țară sînt atît de mîndre încît poartă asupra lor cu plăcere toată averea soțului ; în sfîrșit, mă refăceam puțin, în acea seară, după un post îndelungat de fețe tinere și proaspete care începea să mă apese. Nici o femeie nu era voalată, deci nici o femeie cu adevărat musulmană nu asista la spectacol. Cînd s-a ridicat cortina am recunoscut primele scene din *Mansarda artiștilor* [117].

O, glorie a vodevilului, unde te vei opri oare ? Niște tineri marsiliezi jucau rolurile principale iar tînăra primadonă era reprezentată de doamna Bonhomme, stăpîna cabinetului de lectură franțuzesc. Mi-am oprit privirea cu uimire și încîntare pe un căpșor cu desăvîrșire blond și cu pielea albă ; de două zile oftam după norii din țara mea și după frumusețile palide ale Nordului ; datoram această preocupare primei suflări a hamsinului și abuzului de chipuri de negrese care, hotărît lucru nu îndeamnă la visări ideale.

La ieșirea din teatru, toate femeile atît de bogat dichisite s-au îmbrăcat în *habbara,* uniforma din tafta neagră, și-au acoperit fețele cu *borghotul* alb și s-au cocoțat din nou pe spinarea măgarilor, ca niște adevărate musulmane, la lumina faclelor ținute de seizi.

X

Prăvălia bărbierului

A doua zi, cu gîndul la serbările ce se pregăteau cu prilejul sosirii hagiilor și pentru a le putea privi în voie, m-am hotărît să mă îmbrac ca localnicii.

Cumpărasem elementul cel mai important al îmbrăcămintii arăbești, *maşlaua,* o manta patriarhală care acoperă tot trupul fie că o porți pe umeri sau o drapezi pe cap, ceea ce îți dă înfățișarea destul de neașteptată a sfinxului. În acest din urmă caz însă, picioarele rămîn descoperite. M-am mulțumit pentru moment să mă duc în cartierul european unde vroiam să mă transform complet după sfaturile pictorului de la hotelul Domergue.

Fundătura care duce la hotel se prelungește dincolo de strada principală a cartierului european și descrie mai multe zigzaguri pînă ce se pierde sub bolțile lungilor ganguri care răspund în cartierul evreiesc. Acolo, pe această stradă capricioasă, cînd strîmtă și garnisită cu prăvălii ținute de armeni și de greci, cînd mai largă, cu ziduri lungi și case înalte, locuiește aristocrația comercială a europenilor ; acolo sînt bancherii, samsarii, cei

care antrepozitează produsele Egiptului și ale Indiei. Pe stînga, în partea cea mai largă, o clădire înaltă care, pe dinafară, nu-și arată prin nimic menirea, cuprinde totodată principala biserică catolică și mănăstirea dominicanilor. Mănăstirea se compune dintr-o mulțime de chilii mici care dau pe o galerie lungă ; biserica este o sală vastă de la primul etaj, decorată cu coloane de marmură și de un stil italian destul de elegant. Femeile stau separat, în tribune zăbrelite, și nu-și scot mantilele negre, croite după moda turcească sau malteză. Dar nu ne-am oprit la biserică, devreme ce scopul meu era de a părăsi înfățișarea creștină ca să pot asista la sărbători mahomedane. Pictorul m-a dus mai departe, într-un loc unde strada se îngustează și se întunecă, într-o prăvălie de bărbier care este o minune de ornamentație. Poți admira acolo unul dintre ultimele monumente ale vechiului stil arab, care cedează locul pretutindeni, în decorație ca și în arhitectură, gustului turcesc din Istanbul, o pastișă tristă și rece, jumătate tătărască, jumătate europeană.

Aici, în această prăvălie plăcută, cu ferestre grațios decupate care dau pe Caliș, canalul din Cairo, mi-am pierdut părul european. Bărbierul a trecut cu multă îndemînare briciul peste creștetul meu, lăsîndu-mi, la cererea mea categorică, o singură șuviță în vîrful capului, așa cum poartă chinezii și musulmanii. Părerile despre acest obicei sînt împărțite : unii pretind că acest smoc are rostul ca mîna îngerului morții să aibă de ce să apuce ; ceilalți cred într-o cauză mai materială. Turcul prevede întotdeauna cazul că i s-ar reteza capul și, cum există obiceiul ca acesta să fie arătat mulțimii, nu vrea să fie apucat de nas sau de gură, ceea ce ar fi foarte degradant. Bărbierii turci fac creștinilor răutatea de a-i tunde chilug ; cît despre mine, sînt destul de sceptic pentru a nu respinge nici o superstiție.

Terminînd partea asta, bărbierul m-a pus să țin sub bărbie un lighean cositorit și am simțit curînd un șuvoi de apă curgîndu-mi pe gît și pe urechi. Se urcase lîngă mine pe bancă și turna un ibric mare de apă rece într-un burduf de piele atîrnat deasupra capului meu. Cînd uimirea a trecut, a trebuit să mai îndur un spălat temeinic cu apă

şi săpun, apoi mi-a tuns barba după ultima modă de la Istambul.

Îmi trebuia acum ceva de pus pe cap, ceea ce nu era greu de găsit, strada fiind plină de negustori de fesuri şi de felahine care confecţionează micile tichii albe numite *takies* pe care le pui direct pe piele ; unele sînt foarte delicat punctate cu aţă sau cu mătase ; altele sînt chiar tivite cu o dantelă anume făcută ca să depăşească marginea fesului. Acestea din urmă sînt, de obicei, de fabricaţie franceză ; oraşul nostru Tours are, mi se pare, privilegiul de a acoperi creştetele în tot orientul.

Cu cele două tichii suprapuse, cu gîtul dezgolit şi barba tunsă, m-am recunoscut cu greu în eleganta oglindă incrustată cu baga pe care mi-o punea în faţă bărbierul. Am completat transformarea cumpărînd de la un negustor de haine vechi nişte şalvari de bumbac albastru şi o jiletcă roşie, garnisită cu o broderie de argint destul de curăţică, iar pictorul a binevoit să-mi spună că puteam trece astfel drept un sirian de la munte venit de la Saida sau de la Tarabulus. Cei de faţă mi-au acordat titlul de *cilibiu,* cum sînt numiţi pe aici eleganţii.

XI

Caravana de la Mecca

În sfîrşit am ieşit de la bărbier schimbat la faţă, încîntat, mîndru de a nu mai pîngări un oraş pitoresc cu priveliştea unui palton-sac şi a unei pălării rotunde. Aceasta din urmă pare atît de caraghioasă orientalilor încît în orice şcoală se păstrează o pălărie europeană pentru a fi pusă pe capul elevilor leneşi sau neascultători : este pentru şcolarii turci ca boneta cu urechi de măgar de la noi.

Acum puteam să mă duc să văd intrarea hagiilor care începuse din zori şi care urma să ţină pînă seara. Nu este puţin lucru să vină dintr-o dată vreo treizeci de mii de persoane să sporească populaţia oraşului Cairo ; de aceea străzile cartierului musulman erau pline de lume. Am

reușit să ajungem la Bab-el-Fotuh, adică poarta Victoriei. Lunga stradă care duce acolo era plină de spectatori pe care trupa îi silea să stea pe margini. Sunetul trompetelor, al cinelelor și al tobelor ritma mersul cortegiului, în care diferitele naţii și secte se deosebeau după trofeele și drapelele pe care le purtau. Eu însă eram obsedat de o veche operă, celebră în timpul imperiului ; fredonam *Marșul cămilelor* [118] și mă așteptam să-l văd apărînd pe minunatul Saint-Phar. Lungile șiruri de dromadere, legate fiecare de coada celei din față și călărite de beduini cu puști lungi se depănau cu oarecare monotonie și numai cînd am ajuns la loc deschis am putut să cuprindem cu privirea un spectacol unic pe lume.

Era ca o naţiune în mers care venea să se topească într-o mulţime uriașă ce împînzea la dreapta mameloanele învecinate ale Mokatamului, la stînga miile de clădiri de obicei pustii ale Orașului Morţilor ; pe creasta crenelată a zidurilor și a turnurilor lui Saladin, învrîstate cu dungi galbene și roșii, de asemenea mișunau spectatorii ; nu mai era cazul să te gîndești la operă și nici la faimoasa caravană întîmpinată și sărbătorită de Bonaparte la aceeași poartă a Victoriei. Mi se părea că secolele treceau înapoi pe scara timpului și că asistam la o scenă de pe vremea cruciadelor. Escadroane din garda viceregelui, împrăștiate prin mulţime, cu platoșele lor strălucitoare și căștile cavalerești desăvîrșeau această iluzie. Mai departe încă, în cîmpia unde șerpuiește Calișul, se zăreau mii de corturi de toate culorile, unde hagiii se opreau să se răcorească ; nici dansatorii, nici cîntăreţii nu lipseau de la această sărbătoare, iar toţi muzicanţii din Cairo se luau la întrecere cu trompetiștii și timpaniștii cortegiului în ce privește vuietul, orchestră monstruoasă purtată de cămile.

Nu se putea vedea nimic mai bărbos, mai zburlit și mai sălbatic ca nesfîrșita mulţime a mograbinilor, compusă din oameni din Tunis, Tripoli și Maroc, ba chiar și *compatrioţi* de-ai noștri din Alger. Chiar cine a văzut intrarea cazacilor în Paris din 1814 nu ar avea decît o slabă idee despre acest spectacol. Tot printre ei se vedeau și cele mai numeroase confrerii de santoni și de dervișI care urlau într-una, cu entuziasm, cîntările lor de dragoste amestecate cu numele lui Allah. Flamurile în mii de cu-

lori cu prăjinile încărcate cu tot felul de simboluri, ici și colo emiri și șeici în haine somptuoase, pe cai acoperiți cu cioltare șiroind de aur și de pietre prețioase, adăogau acestui marș cam dezordonat o neînchipuită strălucire. Pitorești erau și numeroasele palanchine ale femeilor, construcții ciudate înfățișînd un pat acoperit cu un cort și așezat curmeziș pe spinarea unei cămile. Familii întregi păreau astfel întrunite comod, cu copii și mobilier, în aceste pavilioane ale căror draperii erau de cele mai multe ori strălucite.

Cînd trecuseră vreo două treimi din zi, bubuitul tunurilor din citadelă, ovațiile și trîmbițele au vestit că *Mahmilul* [119], un fel de chivot sfînt unde se află haina din fir de aur a lui Mahomed, sosise în apropierea orașului. Cea mai frumoasă parte a caravanei, călăreții cei mai magnifici, santonii cei mai entuziaști, acea aristocrație a turbanului verde, înconjura acest paladium al Islamului. Veneau în șir șapte sau opt dromadere cu capul atît de bogat împodobit cu panașe, acoperite cu harnașamente și covoare atît de minunate încît, sub aceste podoabe ce le schimbau înfățișarea, semănau mai curînd cu salamandrele sau balaurii pe care călăresc zînele. Primele purtau tineri timpaniști cu brațele goale care ridicau și lăsau în jos baghetele lor de aur din mijlocul unei jerbe de steaguri prinse în jurul șeii. Venea apoi un bătrîn simbolic cu o lungă barbă albă, încununat cu frunze, așezat pe un fel de car aurit, tot pe spinarea unei cămile, apoi Mahmilul, bogat pavilion de forma unui cort pătrat, acoperit cu inscripții brodate și avînd în vîrf și în cele patru colțuri globuri enorme de argint.

Mahmilul se oprea din cînd în cînd și toată mulțimea se prosterna în praf, aplecîndu-și fruntea în mîini. O escortă de *cavași* respingea cu mare greutate pe negrii care, mai fanatici decît ceilalți musulmani, doreau să se lase călcați în picioare de cămile ; ciomăgeala zdravănă cu care se alegeau reprezenta cel puțin o porție de martiraj. Cît despre santoni, un soi de sfinți încă mai entuziaști decît dervișii și de o ortodoxie mai puțin recunoscută, unii își străpungeau obrajii cu țepi lungi și umblau așa, șiroind de sînge ; alții mîncau șerpi vii, iar alții își umpleau gura cu jăratec. Femeile nu participau decît în mică

măsură la aceste manifestații și doar în mulțimea hagiilor se vedeau cete de *almee* ce făceau parte din caravană și cîntau la unison lungile lor tînguiri guturale, fără a se feri să-și arate fără văl fața tatuată cu albastru și cu roșu și nasul străpuns de inele grele.

Pictorul și cu mine ne-am alăturat mulțimii bălțate care mergea pe urmele Mahmilului, răcnind și noi : Allah ! de cîte ori se opreau cămilele sacre care, legănîndu-și maiestuos capetele împodobite, păreau astfel să binecuvînteze mulțimea cu gîturile lor lungi și încovoiate și nechezaturile lor stranii. La intrarea în oraș au reînceput salvele de tun și alaiul s-a îndreptat de-a lungul străzilor spre citadelă, în timp ce caravana continua să umple orașul cu cei treizeci de mii de credincioși care de-acum încolo aveau dreptul să-și spună hagii.

Am ajuns curînd la marile bazaruri și la acea imensă stradă Salahieh unde moscheele El-Hazar, El-Moyed și Moristan își arată minunile arhitecturale, înălțînd spre cer jerbe de minarete amestecate cu cupole. Pe măsură ce trecea prin fața vreunei moschei alaiul pierdea o parte din hagii, iar în dreptul intrărilor se îngrămădeau munți de papuci, căci nu li se trece pragul decît cu picioarele goale. Mahmilul însă nu se oprea ; a luat-o pe străzile înguste care urcă spre citadelă în care a intrat prin poarta de nord, în mijlocul trupelor adunate și a aclamațiilor poporului strîns în piața Rumelieh. Neputînd pătrunde în incinta noului palat al lui Mehemet-Ali, clădit în stil turcesc și de o înfățișare destul de banală, m-am dus pe terasa de unde domini tot orașul. Nu se poate reda decît prea puțin efectul acestei perspective, una din cele mai frumoase din lume ; ceea ce, mai ales, oprește privirea în primul plan este uriașa desfășurare a moscheii sultanului Hassan, învrîstată și împestrițată cu roșu, care mai păstrează încă urmele gloanțelor franceze din timpul vestitei revolte din 1798. Orașul se întinde în fața ta umplînd zarea care se sfîrșește la verdele frunziș de la Subrah ; la dreapta, se ivește lunga necropolă musulmană, Heliopolisul cu împrejurimile și cîmpia nemărginită a deșertului Arabic întreruptă de lanțul munților Mokatan ; la stînga, cursul Nilului cu ape roșietice, cu bordura lui firavă de curmali și sicomori apoi, la o jumătate de leghe,

Bulac, pe malul fluviului, servind de port orașului ; insula Roddah, verde și înflorită, cultivată în stil de parc englezesc și terminată prin clădirea Nilometrului, în fața veselelor vile de la Gizeh ; în sfîrșit, dincolo de ele, piramidele așezate pe ultimele versante ale lanțului libic și, tot spre sud, la Saqqarah, alte piramide amestecate cu hipogee și, mai departe încă, pădurea de palmieri care acoperă ruinele Memfisului, iar pe malul opus al fluviului, întorcînd privirea spre oraș, vechiul Cairo, clădit de Amru pe locul vechiului Babilon egiptean, pe jumătate ascuns de bolțile unui imens apeduct la picioarele căruia se deschide Calișul care trece de-a lungul cîmpiei mormintelor de la Karafeh.

Iată imensa panoramă pe care o însuflețea furnicarul unui popor în sărbătoare, mișunînd pe piețe și în afara orașului. Dar noaptea se lăsa și soarele își cufundase fruntea în nisipurile lungii rîpe a deșertului lui Amon pe care arabii îl numesc *mare fără apă ;* nu se mai deslușea în depărtare decît cursul Nilului, unde mii de *canje* își împleteau dîrele argintate ca pe timpul sărbătorilor Ptolemeilor. Trebuie să ne întoarcem la vremea noastră, să ne desprindem privirile de la antichitatea mută ale cărei taine veșnice sînt păzite de un sfinx pe jumătate dispărut în nisip ; să ne întrebăm dacă strălucirea și credințele Islamului vor repopula îndeajuns îndoita singurătate a deșertului și a mormintelor, sau dacă trebuie să mai plîngem un trecut poetic care se duce. Acest ev mediu arab, în întîrziere cu trei secole, este oare gata să se năruie la rîndul său, la fel ca antichitatea greacă, la picioarele nepăsătoare ale monumentelor lui Faraon ?

Dar vai ! întorcîndu-mă, zăream deasupra capului ultimele coloane roșii ale vechiului palat al lui Saladin. Pe rămășițele acestei arhitecturi uluitoare de îndrăzneală și grație, dar fragilă și trecătoare ca aceea a duhurilor, s-a clădit de curînd o construcție pătrată, numai din marmură și alabastru, fără eleganță și fără caracter, care seamănă cu o hală de grîne și despre care se zice că ar fi o moschee. Va fi o moschee, într-adevăr, așa cum „la Madeleine“ este o biserică ; arhitecții moderni sînt destul de precauți ca să-i clădească lui Dumnezeu lăcașuri care să

poată folosi și în alte scopuri cînd lumea nu va mai crede în el.

Între timp guvernul părea să fi sărbătorit sosirea Mahmilului spre mulțumirea tuturor ; pașa și familia sa primiseră respectuos haina profetului adusă de la Mecca, apa sfîntă din puțul Zemzem și alte ingrediente ale pelerinajului ; haina fusese arătată mulțimii la ușa unei mici moschei din spatele palatului, iar iluminatul orașului privit de pe platformă producea acum un efect minunat. Marile clădiri își reînviau în depărtare prin iluminații, liniile arhitecturale pierdute în umbră ; șiraguri de lumini încingeau domurile moscheelor, iar minaretele se învesmîntau din nou în acele salbe luminoase pe care le mai remarcasem înainte ; versetele din Coran străluceau pe fruntea edificiilor, trasate pretutindeni cu sticle colorate. După ce am admirat spectacolul, m-am grăbit să ajung în piața Esbekieh unde avea loc cea mai frumoasă parte a serbării.

Cartierele învecinate erau iluminate de feeria prăvăliilor ; cofetării, plăcintării și negustorii de fructe invadaseră toate parterele ; cofetarii expuneau minuni ale artei lor sub formă de edificii, animale și alte fantezii. Piramidele și lanțurile de candele luminau totul ca în plină zi ; în plus, se trăgeau pe frînghii întinse din distanță în distanță mici corăbii cu lumini, poate o amintire a sărbătorilor isiace păstrate ca atîtea altele de poporul egiptean. Hagiii, cei mai mulți în vestminte albe și mai bronzați decît oamenii din Cairo, erau primiți pretutindeni cu o ospitalitate frățească. Toiul petrecerii era în partea de sud a pieții, care se învecinează cu cartierul european ; pretutindeni se ridicaseră corturi, nu numai pentru cafenele, dar și pentru *zikr*-uri, adunări de cîntăreți pioși ; catarge înalte și pavoazate de care atîrnau lustre serveau exercițiilor dervișilor învîrtitori, care nu trebuie confundați cu cei urlători, fiecare avînd felul lui de a ajunge la acea stare de entuziasm care le produce viziuni și extaz ; primii evoluează în jurul catargelor învîrtindu-se și strigînd pe un ton înăbușit *Allah zheyt !* adică Dumnezeu cel viu !. Aceste catarge, patru la număr, înălțate pe un singur șir, se numesc *sarys*. Într-alte locuri, mulțimea se înghesuia să vadă jongleri, acrobați pe frînghie,

sau pentru a asculta pe rapsozii *(şaieri)* care recită părţi din romanul *Abu-Zeyd* [120]. Aceste naraţiuni se continuă seară de seară în cafenelele oraşului şi, ca foiletoanele noastre din ziare, sînt întrerupte în locul cel mai interesant pentru a aduna a doua zi, în aceeaşi cafenea, clienţii dornici să afle noi peripeţii.

Scrînciobul, jocurile de îndemînare, *Karagöz*-urile cele mai variate sub formă de marionete sau de umbre chineze̦şti completau animaţia acestor petreceri de bîlci, care aveau să mai ţină încă două zile, pentru a serba ziua de naştere a lui Mahomed pe care o numesc *El-Muled-enneby.*

A doua zi în zori o porneam cu Abdallah spre bazarul de sclavi din cartierul Suk-el-ezzi. Alesesem un măgar frumos, vrîstat ca o zebră, şi-mi aranjasem noul costum cu oarecare cochetărie. Dacă te duci să cumperi femei, nu este un motiv să le sperii. Rîsetele dispreţuitoare ale negreselor mă învăţaseră acest lucru.

XII

Abd-el-Kerim

Am ajuns la o casă foarte frumoasă, fostă fără îndoială locuinţa unui *kaşef* [121] sau a vreunui bei mameluc, şi al cărei vestibul se continua pe una din laturile curţii cu o galerie cu colonade. În fund se afla un divan din lemn garnisit cu perne, pe care şedea un musulman arătos, îmbrăcat cu oarecare eleganţă şi care îşi depăna mătăniile din lemn de odagaci. Un băieţel negru tocmai îi aprindea narghileaua şi un scrib copt, aşezat la picioarele lui, îi servea probabil de secretar.

— Iată-l, îmi spuse Abdallah, pe seniorul Abd-el-Kerim, cel mai vestit dintre negustorii de sclavi : poate să vă facă rost, dacă vrea, de femei foarte frumoase ; dar este bogat şi le păstrează adesea pentru el.

Abd-el-Kerim dădu din cap politicos, ducîndu-şi mîna la piept, şi îmi spuse *saba-el-kher.* Am răspuns acestei salutări printr-o formulă arabă asemănătoare, dar cu un

accent care îl lămuri asupra originii mele. Totuşi m-a poftit să iau loc lîngă el şi a pus să mi se aducă o narghilea şi cafea.

— Vă vede cu mine, îmi spuse Abadallah, şi asta îi face o impresie favorabilă. Am să-i spun că vreţi să vă stabiliţi în ţară şi că sînteţi dispus să vă aranjaţi luxos casa.

Cuvintele lui Abdallah au părut să-l impresioneze favorabil pe Abd-el-Kerim care îmi spuse cîteva vorbe curtenitoare într-o italienească stîlcită.

Faţa fină şi distinsă, privirea pătrunzătoare şi purtarea amabilă a lui Abd-el-Kerim, făceau să ţi se pară firesc ca el să facă onorurile palatului în care, totuşi, se îndeletnicea cu un comerţ atît de ruşinos. Găseai la el, într-un amestec ciudat, politeţea unui principe şi hotărîrea necruţătoare a unui pirat. Probabil că îşi domina sclavele prin expresia fixă a ochilor săi melancolici, şi că le lăsa, chiar dacă le făcuse să sufere, regretul că nu-l vor mai avea de stăpîn. Este limpede, îmi ziceam, că femeia care-mi va fi vîndută, va fi fost îndrăgostită de Abd-el-Kerim. N-are a face; privirea lui emana o astfel de fascinaţie, încît am înţeles că nu prea se putea să nu închei tîrgul cu el.

Curtea pătrată, în care se plimba un mare număr de nubieni şi de abisinieni, prezenta peste tot porticuri şi galerii superioare de o arhitectură elegantă; o mare *muşarabia* din lemn lucrat la strung domina vestibulul decorat cu arcade maure al unei scări pe care se ajungea la apartamentul celor mai frumoase sclave.

Mulţi cumpărători sosiţi înaintea mea examinau negrii mai mult sau mai puţin întunecaţi la culoare adunaţi în curte; erau puşi să umble, li se ciocăneau spatele şi pieptul, trebuiau să scoată limba. Unul singur dintre aceşti tineri, îmbrăcat cu o *maşla* vrîstată cu galben şi albastru, cu părul împletit şi căzînd drept ca o scufă medievală, avea legat de braţ un lanţ gros pe care-l făcea să zăngăne, mergînd cu pas semeţ; era un abisinian, din neamul Galla, prins probabil în război.

În jurul curţii erau mai multe săli joase, locuite de negrese, cele mai multe nepăsătoare şi nebunatece, ca acelea pe care le mai văzusem, rîzînd de orice; una însă,

înfășurată într-o pătură galbenă, plîngea ascuzîndu-și fața după o coloană a vestibulului. Seninul mohorît al cerului și broderiile luminoase pe care le desenau razele soarelui ce pătrundeau oblic în curte protestau zadarnic împotriva acestei disperări elocvente ; îmi simțeam sufletul greu.

Am trecut în spatele coloanei și, deși fața îi era ascunsă, am văzut că acea femeie era aproape albă ; un copilaș se lipea de ea, pe jumătate înfășurat în pătura ei.

Oricît ai vrea să accepți viața orientală, te simți totuși francez... și simțitor în astfel de clipe. M-a fulgerat gîndul s-o cumpăr, dacă puteam, și să-i dăruiesc libertatea.

— Nu vă mai uitați după ea, îmi spuse Abdallah ; această femeie este sclava favorită a unui efendi care, ca s-o pedepsească pentru o greșeală oarecare, a trimis-o la tîrg, unde se prefac că vor s-o vîndă împreună cu copilul ei. După ce va fi stat aici cîteva ceasuri, stăpînul ei va veni după ea și o va ierta desigur.

Așadar singura sclavă care plîngea aici, plîngea la gîndul că avea să-și piardă stăpînul ; celelalte păreau muncite doar de teama de a sta prea multă vreme fără să găsească vreunul. Ceva care pledează, desigur, în favoarea caracterului musulmanilor. Comparați cu aceasta soarta sclavilor din țările Americii. Este adevărat că în Egipt doar felahul lucrează pămîntul. Puterile sclavului sînt cruțate, căci costă scump și nu este folosit decît la munci casnice. Aici este uriașa deosebire dintre sclavul din țările turcești și cel din țările creștine. [122]

XIII

Javaneza

Abd-el-Kerim ne-a părăsit o clipă pentru a răspunde unor cumpărători turci ; s-a întors la mine, și mi-a spus că abisiniencele pe care vroia să mi le arate se îmbrăcau.

— Se află, îmi spuse el, în haremul meu, și sînt tratate întru totul ca persoane din familia mea ; soțiile mele

iau masa cu ele. Pînă atunci, dacă vreţi să vedeţi unele foarte tinere, am să vi le arăt.

S-a deschis o uşă şi vreo douăsprezece fetiţe arămii au dat buzna în curte ca nişte copii în timpul recreaţiei. Au fost lăsate să se joace în casa scării cu raţele şi bibilicele care se scăldau în bazinul unei fîntîni sculptate, rămăşiţă a splendorii trecute a okelului.

Am privit acele biete fetiţe, cu ochii atît de mari şi de negri, îmbrăcate ca nişte mici sultane, răpite fără îndoială de lîngă mamele lor pentru a satisface poftele orăşenilor bogaţi. Abdallah îmi spuse că nu aparţineau toate negustorului şi că erau scoase la vînzare de părinţii lor, veniţi înadins la Cairo şi convinşi că le pregătesc astfel copilelor lor viitorul cel mai bun.

— Dealtfel, adăogă el, aflaţi că sînt mai scumpe decît femeile nubile.

— *Queste fanciulle sono cucite !* spuse Abd-el-Kerim, în italiana lui stricată.

— O ! puteţi fi liniştit şi cumpăra cu încredere, spuse Abdallah cu un ton de om priceput, părinţii au prevăzut tot.

Ei bine ! mi-am zis în sinea mea, voi lăsa aceste copile altora ; musulmanul, trăind după legea lui, poate să răspundă cu conştiinţa împăcată în faţa lui Dumnezeu de soarta acestor biete suflete ; eu însă, dacă cumpăr o sclavă, o fac cu gîndul că va fi liberă, chiar şi liberă să mă părăsească.

Abd-el-Kerim a venit după mine şi m-a poftit să urc în casă. Abdallah a rămas discret în josul scării.

Într-o sală mare cu lambriuri sculptate, îmbogăţite încă de resturi de arabescuri pictate şi aurite, am văzut, înşirate de-a lungul peretelui, cinci femei destul de frumoase, cu pielea obrazului amintind de strălucirea bronzului florentin ; trăsăturile feţei erau regulate, nasul drept, gura mică ; ovalul perfect al obrazului, linia graţioasă a gîtului, seninătatea fizionomiei le dădeau aerul acelor madone pictate din Italia a căror culoare a fost îngălbenită de vreme. Erau abisinience creştine, poate descendentele preotului Ioan sau ale reginei Candace [123].

Alegerea era greu de făcut ; semănau toate între ele, aşa cum se întîmplă de obicei. Abd-el-Kerim, văzîndu-mă

nehotărît şi crezînd că nu-mi plac, a poruncit să mai intre una care se duse alene să stea şi ea lîngă perete.

Am scos un strigăt de entuziasm ; recunoscusem ochiul migdalat, pleoapa oblică a javanezelor pe care le văzusem pictate în Olanda ; după pielea feţei, această femeie era, fără îndoială de rasă galbenă. Nu ştiu ce gust al straniului şi al neprevăzutului, de care nu m-am putut apăra, m-a hotărît în favoarea ei. Era foarte frumoasă şi de o soliditate a formelor care puteau fi expuse fără grijă că nu ar fi admirate ; luciul metalic al ochilor, albeaţa dinţilor, distincţia mîinilor şi lungimea părului arămiu închis, care mi-a fost arătat scoţîndu-i-se fesul de pe cap, nu îngăduiau să obiectezi nimic elogiilor pe care le exprima Abd-el-Kerim exclamînd : *Bono ! Bono !*

Am coborît şi am stat de vorbă prin mijlocirea lui Abdallah. Femeia sosise în ajun cu caravana şi numai atît stătuse în casa lui Abd-el-Kerim. Fusese răpită foarte tînără în arhipelagul indian de corsarii imamului din Mascat.

— Dar, am spus eu lui Abdallah, dacă Abd-el-Kerim a instalat-o ieri împreună cu soţiile lui...

— Ei şi ? răspunse dragomanul făcînd ochii mari.

Am văzut că observaţia părea fără rost.

— Dar ce credeţi dumneavoastră, spuse Abdallah, înţelegînd în sfîrşit la ce mă gîndeam, că soţiile lui legitime l-ar lăsa să umble după alte femei ?... Un negustor, ia gîndiţi-vă ? Dacă s-ar afla, şi-ar pierde toată clientela.

Era un motiv destul de bun. Iar pe deasupra Abdallah mi-a jurat că Abd-el-Kerim, ca orice bun musulman, îşi petrecuse desigur noaptea la moschee în rugăciuni, în vederea solemnităţii zilei lui Mahomed.

Nu mai rămînea decît să vorbim despre preţ. Mi s-au cerut cinci pungi (625 de franci) ; am vrut să ofer patru ; dar, gîndindu-mă că ar însemna să mă tocmesc pentru o femeie, simţămîntul mi s-a părut josnic. În afară de asta, Abdallah mi-a atras atenţia că un negustor turc nu se tocmeşte niciodată.

Am întrebat cum o cheamă... cumpăram, bineînţeles, şi numele :

— *Z'n'b !* spuse Abd-el-Kerim.

— *Z'n'b'* repetă Abdallah cu o mare sforțare de contracție nasală. Nu puteam pricepe ca trei consoane strănutate să reprezinte un nume. Mi-a trebuit cîtva timp ca să ghicesc că asta putea să se pronunțe *Zeynab.*

Am plecat de la Abd-el-Kerim după ce lăsasem o arvună și ne-am dus după suma întreagă care se afla în contul meu la un bancher din cartierul european.

Traversînd piața Esbekieh, am asistat la un spectacol nemaipomenit. O mulțime mare se adunase să vadă ceremonia numită *Dobza.* Șeicul sau emirul caravanei avea să treacă, călare, pe trupul dervișilor învîrtitori sau urlători care își desfășurau talentele încă din ajun în jurul catargelor sau sub corturi. Acești nenorociți se întinseseră pe burtă pe calea care duce spre casa șeicului El-Bekry, șeful tuturor dervișilor, aflată la capătul de sud al pieței, și formau un drum din vreo șaizeci de trupuri omenești.

Ceremonia este considerată drept un miracol menit să-i convingă pe necredincioși ; de aceea europenii sînt lăsați cu precădere să treacă în față. Un miracol public a devenit un lucru destul de rar de cînd omul și-a luat seama, după cum spune Heine, și privește în mînecile lui Dumnezeu... dar dacă acesta poate fi socotit un miracol, apoi este de necontestat ! L-am văzut cu ochii mei pe bătrînul șeic al dervișilor, îmbrăcat într-un biniș alb și cu turban galben, trecînd călare pe șalele a șaizeci de credincioși strînși unul lîngă altul, fără a lăsa cel mai mic interval între ei, și ținînd brațele încrucișate sub cap. Calul era potcovit. Apoi toți s-au ridicat într-un singur șir, cîntînd Allah !

Scepticii din cartierul european pretind că este un fenomen analog celui care pe vremuri îi făcea pe convulsionari să suporte lovituri în pîntece cu drugi de fier. Exaltarea în care se află acești oameni dezvoltă o putere nervoasă care suprimă simțirea și durerea, comunicîndu-le o forță de rezistență extraordinară.

Musulmanii nu admit această explicație și spun că au pus calul să calce și pe pahare și pe sticle fără să spargă nimic.

Tare aș fi vrut să văd așa ceva.

Numai un asemenea spectacol m-a putut face să pierd o clipă din vedere cumpărătura mea. În aceeaşi seară mi-am adus triumfal sclava voalată în casa din cartierul copt. Era şi timpul, căci era ultima zi a răgazului pe care mi-l îngăduise şeicul cartierului. Un slujitor de la *okel* o urma împreună cu un măgar ce purta o ladă verde.

Abd-el-Kerim fusese mărinimos. În cufăr se aflau două costume complete :

— Sînt ale ei, îmi spuse slujitorul, le are de la un şeic de la Mecca căruia i-a aparţinut, şi acum totul este al dumneavoastră.

Nu se poate purtare mai cuviincioasă.

III
Haremul

I
Trecutul şi viitorul

Nu-mi părea rău că mă stabilisem pentru cîtăva vreme la Cairo şi că devenisem din toate punctele de vedere un cetăţean al acestui oraş, fără îndoială singurul fel de a-l înţelege şi de a-l îndrăgi ; călătorii nu au timp, de obicei, să-i înţeleagă viaţa intimă şi să-i pătrundă frumuseţile pitoreşti, contrastele, amintirile. Este totuşi singurul oraş oriental în care se pot găsi straturile foarte distincte ale mai multor epoci istorice. Nici Bagdadul, nici Damascul, nici Istambulul nu păstrează asemenea subiecte de studiu şi de cugetare. În primele două, străinul nu întîlneşte decît construcţii fragile din cărămizi şi pămînt ; doar interioarele oferă o decoraţie splendidă, dar care nu a fost niciodată alcătuită în condiţii de artă serioasă şi de durată ; Istambulul, cu casele sale de lemn vopsit, se reînnoieşte la fiece douăzeci de ani şi nu păstrează decît aspectul destul de uniform al domurilor albăstrui şi al minaretelor albe. Cairo datorează carierelor sale nesfîrşite de la Mokatam, precum şi cerului său veşnic senin, existenţa a nenumărate monumente ; vremea califilor, aceea a sudanilor şi aceea a sultanilor mameluci corespund firesc cu sisteme diferite de arhitectură, ale căror modele sau duplicate nu pot fi găsite în Spania sau în Sicilia decît în parte. La Cairo, minunile maure de la Grenada şi Cordoba sînt reamintite la fiece pas de o intrare de mos-

chee, o fereastră, un minaret, o arabescă, a căror croială sau stil le precizează data îndepărtată. Moscheele singure ar putea povesti toată istoria Egiptului musulman, căci fiecare stăpînitor a clădit cel puţin una, vrînd să lase în veci amintirea epocii şi gloriei sale ; Amru, Hakem, Tulun, Saladin, Bibars sau Barkuk, ale căror nume se păstrează astfel în memoria acestui popor ; totuşi, cele mai vechi dintre aceste monumente nu mai prezintă decît ziduri gata să cadă şi incinte în paragină.

Moscheea lui Amru, prima construită după cucerirea Egiptului, ocupă un loc, azi pustiu, între oraşul nou şi cel vechi. Nimic nu mai apără de profanare acest loc atît de respectat pe vremuri. Am parcurs pădurea de coloane care mai susţin bolta antică ; m-am putut urca în tronul sculptat al imamului, înălţat în anul 94 al hegirei şi despre care se spunea că nu există altul mai frumos nici mai nobil după acel al profetului ; am parcurs galeriile şi am recunoscut, în mijlocul curţii, locul unde se înălţa cortul locotenentului lui Omar, atunci cînd i-a venit ideea să înfiinţeze vechiul Cairo.

O porumbiţă îşi făcuse cuibul deasupra cortului ; Amru, învingător al Egiptului grecesc, şi care tocmai devastase Alexandria, nu a vrut ca biata pasăre să fie stingherită ; locul i se păru sfinţit de voinţa cerească şi a poruncit să se construiască întîi o moschee în jurul cortului, apoi în jurul moscheii un oraş ce fu numit *Fostat,* adică *cortul.* Astăzi acest loc nici nu se mai află în cuprinsul oraşului, ci din nou, aşa cum îl descriau vechile cronici, în mijlocul viilor, grădinilor şi plantaţiilor de palmieri.

Am regăsit tot aşa de părăsită, dar la altă extremitate a oraşului şi înlăuntrul zidurilor, lîngă Bab-el-Nasr, moscheea califului Hakem, întemeiată cu trei secole mai tîrziu, dar care se leagă de amintirea unuia dintre eroii cei mai ciudaţi ai evului mediu musulman. Hakem, pe care vechii noştri orientalişti îl numesc *le Chacamberille,* nu s-a mulţumit să fie al treilea dintre califii africani, moştenitor prin drept de cucerire al comorilor lui Harun-al-Raşid, stăpîn absolut al Egiptului şi al Siriei ; ameţeala măreţiei şi a bogăţiei l-a transformat într-un fel de Nero sau,

mai curînd, de Heliogabal. La fel ca și cel dintîi a dat foc capitalei sale într-o zi de capriciu ; ca al doilea s-a proclamat zeu și a întocmit regulile unei religii care a fost adoptată de o parte a poporului său și a devenit aceea a druzilor. Hakem este ultimul revelator sau, dacă vreți, ultimul dumnezeu care s-a arătat lumii și care mai are încă destul de mulți credincioși. Cîntăreții și povestitorii din cafenelele din Cairo istorisesc o mie de întîmplări pe socoteala lui, și mi s-a arătat pe una din culmile Mokatamului observatorul unde se ducea să consulte astrele, căci cei care nu cred în divinitatea lui îl descriu cel puțin ca pe un vrăjitor puternic.

Moscheea lui este și mai dărăpănată decît a lui Amru. Doar zidurile exterioare și două din turnurile sau minaretele de la colțuri prezintă forme de arhitectură care să poată fi recunoscute ; este epoca ce corespunde celor mai vechi monumente din Spania. Azi, incinta moscheii, prăfuită și presărată cu dărămături, este ocupată de meșteri frînghieri care își răsucesc cînepa în acest spațiu vast, și a căror vîrtelniță monotonă a urmat zumzetului rugăciunilor. Dar este oare edificiul credinciosului Amru mai puțin părăsit decît acel al lui Hakem ereticul, pe care adevărații musulmani îl urăsc ? Bătrînul Egipt, pe cît de lipsit de memorie pe atît de credul, a îngropat sub praful său mulți alți profeți și mulți alți zei.

De aceea străinul nu are să se teamă în această țară nici de fanatismul religiei, nici de intoleranța de rasă din celelalte părți ale Orientului ; cucerirea arabă nu a putut transforma pînă într-atît caracterul locuitorilor ; și dealtfel, nu rămîne el oare pămîntul antic și părintesc în care, prin lumea greacă și romană, Europa noastră își simte originile ? Religie, morală, industrie, totul pornea de la acest centru, misterios și accesibil totodată, din care geniile timpurilor dintîi au luat pentru noi înțelepciunea. Pătrundeau cu spaimă în aceste sanctuare stranii, în care se elabora viitorul oamenilor, și ieșeau apoi de acolo cu fruntea încununată de lumini divine pentru a revela popoarelor lor tradiții dinainte de potop și care începeau de la primele zile ale lumii. Astfel Orfeu, Moise, și acel

legiuitor mai puțin cunoscut de noi, pe care indienii îl numesc Rama, luau de aici un fond identic de învățăminte și de credințe, care avea să se modifice după locuri și rase, dar care întemeia pretutindeni civilizații durabile. Ceea ce caracterizează antichitatea egipteană este tocmai acest gînd de universalitate și chiar de prozelitism pe care Roma nu l-a imitat mai apoi decît în interesul puterii și gloriei sale. Un popor care dura monumente indestructibile pentru a înfățișa cu ele toate procedeele artei și industriei, și care vorbea posterității într-o limbă pe care posteritatea începe să o înțeleagă, merită desigur recunoștința tuturor oamenilor.

II

Viața intimă în timpul hamsinului

Am folosit din plin, studiind și citind cît mai mult, lungile zile de inactivitate ce mi-erau impuse de vremea *hamsinului*. De dimineață aerul era fierbinte și încărcat de praf. Timp de cincizeci de zile, de cîte ori bate vîntul din sud, este cu neputință să ieși din casă înainte de ora trei după-amiază, cînd începe să bată briza dinspre mare.

Stai în încăperile de jos, îmbrăcate cu faianță sau cu marmură și răcorite de havuzuri ; îți mai poți petrece ziua în stabilimentele de băi, în mijlocul acelei ceți călduțe care umple marile incinte a căror cupolă străpunsă de găuri seamănă cu un cer înstelat. Aceste băi sînt de cele mai multe ori adevărate monumente care ar putea servi foarte bine de moschei sau de biserici ; arhitectura lor este bizantină, iar modelul le-a fost dat pesemne de băile grecești ; între coloanele pe care se reazămă bolta circulară, se află mici încăperi cu pereți de marmură, în care fîntîni elegante sînt consacrate băilor reci. Poți, rînd pe rînd, să te izolezi sau să te alături mulțimii, care nu prezintă nicidecum aspectul bolnăvicios al celor ce se adună la băile noastre și se compune de obicei din bărbați sănătoși și bine făcuți, înfășurați după moda antică într-o

bucată lungă de pînză de in. Formele se deslușesc vag prin ceața lăptoasă străbătută de albele raze ale bolții, și te poți crede într-un rai populat cu umbre fericite. Dar purgatoriul te așteaptă în sălile învecinate. Acolo se află căzile cu apă clocotită și înduri diferite feluri de fierbere ; acolo se năpustesc asupra ta acei băieși înspăimîntători, cu mînuși din păr de cal în mîini, care îți desprind de pe piele lungi suluri moleculare, a căror grosime te sperie și te face să crezi că vei fi tocit cu timpul ca o cratiță prea mult frecată. Te poți sustrage acestor ceremonii mulțumindu-te cu starea plăcută pe care o procură atmosfera umedă a sălii celei mari a băii. Printr-un efect ciudat, această căldură artificială te odihnește de cea de afară ; focul pămîntesc al lui Ptah luptă împotriva văpăilor prea vii ale cerescului Horus. Să mai vorbim oare de desfătările masajului și ale odihnei încîntătoare pe care o guști întins pe acele paturi dispuse în jurul înaltei galerii cu balustre care domină sala de intrare a băilor ? Cafeaua, înghețata, narghileaua întrerup sau pregătesc somnul ușor al după-amiezii atît de scump popoarelor din Levant.

Dealtfel, vîntul sudului nu suflă neîncetat în timpul perioadei hamsinului, se întrerupe uneori săptămîni de-a rîndul și ne lasă literalmente să respirăm. Atunci orașul își reia înfățișarea obișnuită de animație, mulțimea se răspîndește prin piețe și grădini ; aleea de la Șubrah se umple de oameni ieșiți la plimbare, musulmanele cu feregea se așază în chioșcuri, la marginea fîntînilor și pe mormintele umbrite unde visează ziua întreagă înconjurate de copii veseli și unde pun chiar să li se aducă masa. Femeile din Orient au două mari mijloace de a scăpa din singurătatea haremurilor : cimitirul unde au întotdeauna vreo ființă dragă de plîns, și baia publică, unde obiceiul locului le obligă soții să le lase să meargă cel puțin odată pe săptămînă.

Acest amănunt ce-mi era necunoscut a fost pentru mine izvorul multor necazuri casnice de care trebuie să-l avertizez pe europeanul ispitit să-mi urmeze pilda. De abia mă întorsesem de la bazar cu sclava javaneză și am fost asaltat de o mulțime de gînduri care nu-mi trecuseră încă prin minte. Teama s-o las o zi mai mult printre so-

ţiile lui Abd-el-Kerim îmi grăbise hotărîrea şi, s-o mărturisesc ? prima privire pe care o aruncasem asupra ei fusese hotărîtoare.

Există ceva tare seducător la o femeie de pe meleaguri îndepărtate şi ciudate, care vorbeşte într-o limbă necunoscută, a cărei îmbrăcăminte şi obiceiuri izbesc prin simpla lor ciudăţenie şi care nu are, în sfîrşit, niciuna din acele vulgarităţi mărunte pe care obişnuinţa le descoperă la femeile din ţara noastră. Am resimţit cîtăva vreme această fascinaţie de culoare locală, îi ascultam sporovăiala, o priveam cum se fălea cu îmbrăcămintea ei bogat ornată : era ca o pasăre măiastră în colivie ; dar această impresie putea oare să dăinuie ?

Am fost prevenit că, dacă negustorul m-ar fi înşelat asupra calităţilor sclavei, puteam în termen de opt zile să reziliez tîrgul pentru vreun defect redibitoriu ! ! ! Nu gîndeam că ar fi posibil unui european să recurgă la asemenea clauză nedemnă, chiar dacă ar fi fost înşelat. Dar am văzut cu durere că această biată fată avea sub banda roşie care-i încingea fruntea, o arsură, mare cît o monedă de şase livre, de acolo unde începe să crească părul. Pe piept i se vedea o altă arsură de aceeaşi formă, iar pe aceste două semne un tatuaj reprezentînd un fel de soare. Bărbia purta şi ea un tatuaj în formă de fier de lance şi nara stîngă era străpunsă aşa ca să poată primi un inel. Părul era scurtat prin faţă, începînd de la tîmple şi în jurul frunţii, şi, în afară de partea arsă, cădea pînă la sprîncenele îmbinate, după obicei, cu o dungă neagră. Cît despre braţe şi picioare, vopsite portocaliu, ştiam că această culoare se datora unei preparaţii din hinna care dispare după cîteva zile.

Ce era de făcut ? Să îmbraci o femeie de rasă galbenă după moda europeană ar fi fost lucrul cel mai ridicol din lume. M-am mulţumit să-i dau să înţeleagă că trebuie să-şi lase să crească părul tăiat scurt pe frunte, ceea ce păru s-o mire mult ; cît despre arsura de pe frunte şi de pe piept, pe semne după un obicei din ţara ei, căci nu se vedea aşa ceva în Egipt, puteau fi ascunse cu o bijuterie sau o podoabă oarecare ; oricum nu aveai de ce te plînge.

III

Griji casnice

Biata fată adormise pe cînd îi priveam părul cu acel interes al proprietarului necăjit că s-au tăiat copaci pe moșia pe care a cumpărat-o. Îl auzii pe Ibrahim strigînd afară : *Ya sidi !* (Hei ! domnule !) apoi rostind alte cuvinte din care am înțeles că venise cineva să mă vadă. Am ieșit din odaie și l-am găsit în galerie pe ovreiul Jusef care voia să-mi vorbească. Înțelese că nu doream să intre în cameră și ne-am plimbat fumînd.

— Am aflat, îmi spuse el, că v-ați lăsat convins să cumpărați o sclavă și îmi pare foarte rău.

— Și de ce ?

— Pentru că sînt sigur că v-au înșelat sau v-au furat mult : dragomanii intră întotdeauna în cîrdășie cu negustorul de sclavi.

— Mi se pare probabil.

— Abdallah trebuie să fi primit cel puțin o pungă.

— Ce să-i faci ?

— Și n-ați ajuns la capătul necazurilor. Femeia asta are să vă încurce rău cînd o să vreți să plecați, și negustorul are să vă ofere să o răscumpere pe o nimica toată. Așa e obiceiul lui, de aceea v-a îndemnat să nu încheiați o căsătorie după obiceiul copt, ceea ce era mult mai simplu și mai ieftin.

— Dar știți prea bine, că, în definitiv, aveam oarecari scrupule să închei o căsătorie din acelea care cer întotdeauna un fel de consacrare religioasă.

— De ce nu mi-ați spus ? Aș fi găsit un servitor arab care s-ar fi însurat pentru dumneavoastră de cîte ori ați fi dorit !

Propunerea aceasta neașteptată mi-a stîrnit un hohot de rîs ; dar cînd ești la Cairo înveți repede să nu te mai miri de nimic. Detaliile pe care mi le-a dat Jusef m-au lămurit că există oameni destul de păcătoși ca să accepte acest tîrg. Ușurința cu care orientalii se însoară sau divorțează după bunul lor plac îngăduie asemenea aranjamente și numai o plîngere din partea femeii te poate da de gol ; este desigur un mijloc de a eluda severitatea

pașei față de moravurile publice. Orice femeie care nu locuiește singură sau în sînul familiei sale trebuie să aibă un soț legal recunoscut, chiar de-ar fi să divorțeze după o săptămînă, afară numai dacă, fiind sclavă, are un stăpîn.

I-am explicat ovreiului Jusef cît m-ar fi revoltat o astfel de înțelegere.

— Bine ! Mi-a spus, dar ce importanță are... e vorba de arabi !

— Dar și de creștini.

— Este un obicei, adaogă el, pe care l-au introdus englezii ; au atîția bani !

— Costă scump ?

— Pe vremuri da, costa scump ; dar acum a intrat concurența în joc și a ajuns la îndemîna oricui.

Iată ce rezultate dau reformele morale încercate aci. O populație este depravată în întregime pentru a evita un rău cu siguranță mult mai mic. Acum zece ani existau la Cairo baiadere publice ca în India și curtezane ca în antichitate. Ulemalele s-au plîns multă vreme fără succes, pentru că guvernul scotea un impozit considerabil de la aceste femei, organizate în corporație și dintre care cele mai multe locuiau în afara orașului, la Matarea. În sfîrșit, locuitorii habotnici au oferit să plătească ei impozitul cu pricina ; atunci au fost surghiunite toate la Esne, în Egiptul de Sus. Azi, acest oraș al vechii Tebaide a devenit pentru străinii care urcă pe Nil un fel de Capua. Sînt acolo curtezane ca Lais sau Aspasia, care duc o viață luxoasă și s-au îmbogățit în special pe spinarea Angliei. Au palate, sclavi, și ar putea să-și construiască piramide, ca vestita Rhodope, dacă ar mai fi azi moda să îngrămădești pietre peste trupul tău pentru a-ți dovedi însemnătatea ; ele preferă diamantele.

Înțelegeam bine că ovreiul Jusef nu-mi căuta prietenia fără motiv ; cum nu-l știam, nu-l înștiințasem de vizitele mele prin bazarurile de sclavi. Străinul se află întotdeauna în Orient în situația îndrăgostitului naiv sau a fiului din comediile lui Molière. Trebuie să manevrezi între oameni de teapa lui Mascarille și a lui Sbrigani [124]. Pentru a pune capăt oricărui calcul posibil, m-am plîns că prețul sclavei îmi secase aproape punga.

— Vai, ce nenorocire ! exclamă ovreiul ; vroiam să vă iau părtaș într-o afacere grozavă din care, în cîteva zile, v-ați fi scos banii înzecit. Sîntem mai mulți prieteni care cumpărăm toată recolta de frunze de dud din împrejurimile orașului și o revindem cu deamănuntul crescătorilor de viermi de mătase ; dar trebuie bani peșin ; și ăsta-i lucrul cel mai rar în această țară ; dobînda legală este de douăzeci și patru la sută. Totuși, cu speculații bine gîndite, banii se înmulțesc... În sfîrșit, s-o lăsăm baltă. Am să vă dau doar un sfat : nu știți araba ; nu vă folosiți de dragoman ca să vorbiți cu roaba dumneavoastră ; i-ar băga în cap idei proaste fără să vă dați măcar seama, și într-o bună zi vă pomeniți fără ea ; s-a mai întîmplat.

Cuvintele lui m-au pus pe gînduri.

Dacă a păzi o femeie este lucru greu pentru un soț, cu atît mai mult va fi pentru un stăpîn ! Ești în situația lui Arnolphe sau a lui George Dandin. [125]. Ce-i de făcut ? eunucul și dueña nu prezintă nici o siguranță pentru un străin ; să-i dai de la bun început unei sclave independența femeilor franceze ar fi absurd într-o țară în care, după cum se știe, femeile nu au niciun principiu moral care să le apere de seducțiunea cea mai ordinară. Cum să plec singur de acasă ? Dar cum să ies în tovărășia ei, într-o țară unde femeia nu se arată niciodată de brațul unui bărbat ? Cum de nu prevăzusem asta ?

L-am pus pe ovrei să-i spună lui Mustafa să-mi pregătească cina ; bineînțeles că nu puteam să mă duc cu sclava la masă la hotelul Domergue. Cît despre dragoman, se dusese să aștepte sosirea trăsurii de la Suez ; căci nu-l ocupam destul ca să nu încerce să plimbe din cînd în cînd vreun englez prin oraș. Cînd s-a înapoiat, i-am spus că nu-i voi mai folosi serviciile decît cîteva zile, că nu aveam de gînd să păstrez atîta personal și că, devreme ce aveam o sclavă, voi învăța curînd să schimb cîteva vorbe cu ea, ceea ce mi-era de ajuns. Cum se crezuse mai indispensabil ca niciodată, această declarație l-a cam mirat. Totuși, nu s-a supărat și mi-a spus că-l puteam găsi la hotelul Waghorn oricînd aș avea nevoie de el.

Se aștepta fără îndoială să-mi servească de tălmaci măcar pentru a face cunoștință cu sclava ; dar gelozia este un sentiment atît de bine înțeles în Orient, rezerva este

atît de firească în tot ce are legătură cu femeile, încît nici nu mi-a pomenit despre asta.

Mă înapoiasem în odaia în care lăsasem sclava adormită. Se trezise și, așezată pe pervazul ferestrei, privea în stradă spre dreapta și spre stînga prin grilajele laterale ale sacnasiului. Se vedeau, două case mai încolo, niște tineri purtînd costumul turcesc al reformei, probabil ofițerii vreunui demnitar, și care fumau alene în fața porții. Am înțeles că era primejdie dinspre partea aceea. Am căutat în zadar în mintea mea vreun cuvînt care să-i dea de înțeles că nu era bine să privească militarii de pe stradă, dar nu găseam decît acel universal *tayeb* (foarte bine), interjecție optimistă, demnă să caracterizeze spiritul poporului celui mai blînd de pe pămînt, dar cu totul insuficientă în cazul de față.

O femei ! cu voi totul se schimbă : pînă acum eram fericit, mulțumit de toate. Ziceam *tayeb* la tot pasul și Egiptul îmi zîmbea. Azi, trebuie să caut cuvinte care poate nici nu există în limba acestor națiuni binevoitoare. E drept că mai surprinsesem la cîțiva localnici cîte un cuvînt și un gest negativ. Dacă ceva nu le place, lucru rar, ei îți spun *Lah !* ridicînd neglijent mîna la înălțimea frunții. Dar cum să rostești pe ton aspru dar cu o mișcare de mînă molatecă : *Lah !* Și totuși la asta m-am hotărît în lipsă de altceva mai bun ; după aceea am readus-o pe sclavă pe divan și am făcut un gest care voia să spună că era mai cuviincios să șadă acolo decît la fereastră. Apoi, i-am dat să înțeleagă că în curînd vom cina.

Întrebarea era acum dacă aveam s-o las să-și descopere fața în prezența bucătarului ; asta mi se păru contrariu obiceiurilor. Nimeni, pînă atunci, nu încercase să o vadă. Nici chiar dragomanul nu urcase odată cu mine cînd Abd-el-Kerim îmi arătase femeile ; deci era limpede că aș fi trezit dispreț purtîndu-mă altfel decît bărbații de aici.

Cînd masa a fost gata, Mustafa a strigat de afară : *Sidi !* Am ieșit din odaie și mi-a arătat oala de pămînt care conținea un pilaf de găină.

„*Bono ! Bono !*“ i-am spus, și m-am întors în odaie, ca s-o poftesc pe sclavă să-și ascundă fața, ceea ce a și făcut.

Mustafa a așezat masa la locul ei, a acoperit-o cu o față de masă verde, apoi, după ce a făcut pilaful movilă pe o tipsie a mai adus pe farfurioare ceva verdețuri și în special felii de ceapă și de *kulka* [126] muiate în oțet, înnotînd într-un sos cu muștar ; această masă cam ciudată părea foarte bună. Apoi s-a retras discret.

IV

Primele lecții de arabă

I-am făcut semn sclavei să ia un scaun (nu mă putusem abține să nu cumpăr scaune) ; a dat din cap și am înțeles că ideea mea era ridicolă din cauză înălțimei mici a mesei. Am pus deci perne pe jos și m-am așezat, poftind-o să ia loc la partea cealaltă ; dar n-a fost chip să o conving. Își întorcea capul acoperindu-și gura cu palma.

— Fetițo, am întrebat-o, vrei să mori de foame ?

Simțeam că era mai bine să vorbesc, chiar dacă eram convins că nu sînt înțeles, decît să mă dedau unei pantomime ridicole. Ea răspunse cu cîteva cuvinte care însemnau probabil că nu înțelege, și la care am răspuns : *Tayeb*. Tot era un început de dialog.

Lordul Byron spunea, din experiență, că cel mai sigur mijloc să înveți o limbă străină este să trăiești cîtva timp singur, cu o femeie ; este totuși nevoie și de ceva cărți elementare, alminteri nu înveți decît substantive, verbul lipsește ; apoi este foarte greu să înveți cuvinte fără să le scrii și araba nu se scrie cu literele noastre sau, cel puțin acestea nu dau decît o idee aproximativă a pronunțării. Cît despre învățarea scrisului arăbesc, este o treabă atît de complicată din cauza eliziunilor, încît învățatul Volney [127] a găsit mai simplu să invente un alfabet mixt, pe care ceilalți învățați, din păcate, nu l-au apreciat. Științei îi plac dificultățile și nu ține niciodată să simplifice mult studiul : dacă ai putea învăța singur, ce s-ar face profesorii ?

În fond, îmi spuneam eu, această fată tînără, născută în Java, aparține poate religiei induse ; s-o fi hrănind

numai cu fructe și ierburi. Am făcut un semn de slăvire, rostind pe un ton întrebător numele lui Brahma ; nu a părut să înțeleagă. Oricum, pronunțarea mea era, probabil, defectuoasă. Am mai înșirat cîte nume știam care se legau de aceiași cosmogonie ; era ca și cum aș fi vorbit pe franțuzește. Începea să-mi pară rău că-l concediasem pe dragoman ; eram mai ales supărat pe negustorul de sclavi că-mi vînduse această frumoasă pasăre aurită fără să-mi spună cu ce s-o hrănesc.

I-am oferit pur și simplu pîine, din cea mai bună care se găsea în cartierul european ; mi-a zis, pe un ton melancolic : *Mafiș !* cuvînt necunoscut dar a cărui intonație m-a întristat peste măsură. M-am gîndit atunci la bietele baiadere aduse la Paris acum cîțiva ani și pe care le văzusem într-o casă de pe Champs-Elysées. Aceste indiene nu se hrăneau decît cu alimente pe care și le găteau singure în vase noi. Amintirea m-a liniștit întrucîtva, și m-am hotărît să ies după prînz, împreună cu sclava pentru a lămuri acest punct.

Neîncrederea pe care mi-o inspirase ovreiul față de dragoman avusese drept rezultat secundar să mă pună în gardă și față de el ; iată ce mă adusese în această situație neplăcută. Trebuia deci să găsesc un interpret de încredere ca să pot, cel puțin, să fac cunoștință cu achiziția mea. M-am gîndit o clipă la domnul Jean, mamelucul, bărbat de vîrstă respectabilă ; dar cum să duc o femeie la cîrciumă ? Pe de altă parte nu puteam să o las în casă cu bucătarul și cu barbarinul ca să mă duc după domnul Jean. Și chiar dacă i-aș fi trimis la plimbare pe acești doi slujitori nesiguri, era oare prudent să las o sclavă singură într-o casă închisă cu o încuietoare de lemn ?

Se auzi un zgomot de clopoței pe stradă ; am văzut printre zăbrele un băiat în cămașă albastră care mîna cîteva capre înspre cartierul european. L-am arătat sclavei care îmi spuse zîmbind :*Aiua !* din care am înțeles : da.

L-am chemat pe băiat ; avea vreo cincisprezece ani, pielea arsă de soare, ochi enormi, nasul mare și buzele groase ale capetelor de sfinx —, un tip egiptean dintre cele mai pure. A intrat în curte dimpreună cu caprele lui și a început să mulgă una într-un vas nou din faianță, pe care i l-am arătat sclavei mai înainte ca el să-l folosească.

Aceasta a repetat : *aiua* şi a rămas să privească de sus din galerie, dar ascunsă sub văl, mişcările băiatului.

Totul era simplu ca o idilă şi am găsit foarte firesc ca ea să-i spună aceste două cuvinte : *Tale buckra ;* am înţeles că-i spunea, probabil, să vină şi a doua zi. Cînd ceaşca a fost plină, băiatul mi-a aruncat o privire sălbatică strigînd : *At fuluz !* Îi cunoşteam acum destul de bine pe conducătorii de măgari ca să ştiu că voia să spună : Adă banii. După ce l-am plătit, a mai strigat : *bacşiş,* altă expresie favorită a egipteanului care cere în orice împrejurare un bacşiş. I-am răspuns : *Tale buckra !* aşa cum spusese sclava. A plecat mulţumit. Iată cum se învaţă încetul cu încetul limbile.

Şi-a băut laptele fără să accepte şi puţină pîine ; dar această masă uşoară m-a mai liniştit ; mă temeam să nu fie din acea rasă din Java care se hrăneşte cu un soi de pămînt gras pe care poate nu l-aş fi putut găsi la Cairo. Apoi am trimis după măgari şi am făcut semn sclavei să-şi ia haina de deasupra *(milayeh).* A privit cu oarecare dispreţ această ţesătură din bumbac cadrilat, care este îndeobşte purtată la Cairo, şi mi-a spus : *An' aus habbara !*

Cîte mai înveţi ! Am înţeles că spera să poarte în loc de bumbac, mătase, adică să se îmbrace ca o cucoană mare şi nu ca o simplă burgheză, şi i-am zis : *Lah ! lah !* scuturînd din mînă şi dînd din cap ca egiptenii.

V

Amabila interpretă

Nu aveam poftă nici să cumpăr o *habbara,* şi nici să fac o simplă plimbare ; îmi venise ideea că dacă mi-aş face un abonament la cabinetul de lectură francez, amabila doamnă Bonhomme ar fi dispusă să-mi servească de interpret pentru o primă explicaţie cu tînăra mea captivă. Nu o văzusem încă pe doamna Bonhomme decît la faimoasa reprezentaţie da amatori care inaugurase stagiunea la *Teatro del Cairo ;* dar vodevilul pe care îl jucase îi

conferea în ochii mei calităţile unei persoane cu inima bună şi foarte îndatoritoare. Teatrul are această însuşire deosebită că îţi dă iluzia de a cunoaşte foarte bine o femeie necunoscută. De aci marile pasiuni pe care le inspiră actriţele, deşi, în general, nu prea te îndrăgosteşti de femeile pe care nu le-ai zărit decît de departe.

Dacă actriţa are acest privilegiu de a înfăţişa tuturor un ideal pe care închipuirea fiecăruia îl interpretează şi îl realizează cum îi place, de ce să nu recunoşti la o negustoreasă frumoasă şi, dacă nu aveţi nimic împotrivă, virtuoasă, această funcţie în genere binevoitoare, şi oarecum iniţiatoare, care deschide străinului relaţii folositoare şi plăcute ?

Se ştie cum bunul Yorick [128], necunoscut, îngrijorat, pierdut în marele tumult al vieţii pariziene, a fost fericit să găsească găzduire la o preaamabilă şi binevoitoare mănuşăreasă ; dar cu cît mai folositoare apare o asemenea întîlnire într-un oraş din Orient.

Doamna Bonhomme a acceptat cu toată graţia şi răbdarea posibilă rolul ei de interpret între mine şi sclavă. Era lume în sala de lectură, aşa că ne-a poftit într-un magazin de articole de toaletă şi galanterie lipit de librărie. În cartierul european orice negustor vinde de toate. În timp ce sclava, mirată, privea cu încîntare minunile luxului european, îi explicam situaţia mea doamnei Bonhomme care, dealtfel, avea şi ea o sclavă neagră căreia o auzeam poruncindu-i din cînd în cînd ceva pe arăbeşte.

Povestea mea i-a stîrnit interesul ; am rugat-o să o întrebe pe sclavă dacă era mulţumită că-mi aparţinea, „Aiua !“ răspunse aceasta. La acest răspuns afirmativ, a mai adăogat că ar fi tare bucuroasă să fie îmbrăcată ca o europeană. Această pretenţie a făcut-o să zîmbească pe doamna Bonhomme care a apucat o boneţică din tul cu panglici şi i-a pus-o pe cap. Trebuie să mărturisesc că nu prea-i venea bine ; albul bonetei o făcea să pară bolnavă.

— Draga mea, i-a spus doamna Bonhomme, trebuie să rămîi aşa cum eşti ; fesul te prinde mult mai bine. Şi, cum sclava renunţa cu părere de rău la bonetă, i-a adus un *takticos* de grecoaică festonat cu aur, care, de astă dată, îi şedea foarte bine. Am înţeles că era o discretă

tentativă de a-şi vinde marfa, care nu era prea scumpă deşi lucrătura era foarte frumoasă.

Sigur acum că puteam conta pe o dublă bunăvoinţă, am cerut să mi se istorisească cu de-amănuntul aventurile bietei fete. Semănau cu toate poveştile de sclave, cu cea a Andrianei pe care a scris-o Terenţiu [129], cu cea a domnişoarei Aissé [130]... Este de la sine înţeles că nu-mi închipuiam că aveam să aud numai adevărul. Născută din părinţi nobili, furată cînd era încă mică de tot pe malul mării, lucru cu neputinţă azi în Mediterana, dar încă posibil prin mările Sudului... Şi apoi, de unde ar fi putut veni ? Nu te puteai îndoi de originea ei malaeză. Supuşii imperiului otoman nu pot fi vînduţi sub niciun pretext. Toţi sclavii ce nu sînt albi sau negri nu pot proveni decît din Abisinia sau din arhipelagul indian.

Fusese vîndută unui şeic foarte bătrîn de pe teritoriul oraşului Mecca. Murind acesta, nişte negustori din caravană o luaseră cu ei şi o expuseseră spre vînzare la Cairo.

Totul era cît se poate de firesc şi am fost fericit să pot crede că nu avusese alt stăpîn înaintea mea decît acest venerabil şeic, îngheţat de vîrstă.

— Are vreo optsprezece ani, îmi spune doamna Bonhomme, dar este bine legată şi aţi fi plătit-o mai scump dacă nu ar fi de o rasă rar întîlnită pe aici. Turcii sînt tabietlii, le trebuie ori abisinience ori negrese ; să fiţi sigur că au plimbat-o din oraş în oraş, fără să găsească muşteriu.

— Ei bine ! am spus eu, asta înseamnă că soarta voia să mi-o scoată în drum. Mi-era hărăzit să influenţez asupra soartei ei, bună sau rea.

Acest fel de a privi lucrurile, conform cu fatalitatea orientală, a fost transmis sclavei care l-a aprobat.

Am rugat s-o întrebe de ce nu mîncase nimic de dimineaţă şi dacă era de religie indusă.

— Nu, este musulmană, îmi spuse doamna Bonhomme, după ce îi vorbi ; nu a mîncat azi pentru că era zi de post negru pînă la asfinţitul soarelui.

Îmi păru rău că nu aparţinea cultului brahmanic pentru care avusesem întotdeauna o slăbiciune ; cît despre vorba ei, se exprima în araba cea mai curată şi nu ţinea

minte din limba ei dintîi decît cîteva cîntece sau *pantumuri* [131], pe care eram bine hotărît să-i cer să mi le cînte.

— Şi-acum, îmi spuse doamna Bonhomme, cum o să faceţi ca să vă înţelegeţi cu ea ?

— Doamnă, i-am răspuns, ştiu un cuvînt cu care te arăţi mulţumit de toate ; mai indicaţi-mi altul care să exprime contrariul. Inteligenţa mea va suplini restul, pînă ce voi deveni mai învăţat.

— Aţi şi ajuns la capitolul refuzurilor ? îmi spuse ea.

— Am experienţă, trebuie să prevăd totul.

— Vai ! îmi răspunse în şoaptă doamna Bonhomme, acest cuvînt îngrozitor, iată-l : *Mafiş ! ;* cuprinde toate negaţiile posibile.

Atunci mi-am amintit că sclava îl şi rostise în faţa mea.

VI

Insula Roddah

Consulul general mă poftise să facem o excursie în împrejurimile oraşului. Nu era o propunere de neglijat, consulii bucurîndu-se de privilegii şi înlesniri nenumărate ca să viziteze totul mai comod. Mai aveam în plus avantajul de a folosi pentru această plimbare o trăsură europeană, lucru rar în Levant. La Cairo o trăsură este un lux cu atît mai mare, cu cît este imposibil să o foloseşti ca să circuli prin oraş ; numai suveranii şi reprezentanţii lor ar avea dreptul să calce oamenii şi cîinii pe străzi, dacă îngustimea şi forma întortochiată a acestora le-ar îngădui să le folosească. Chiar paşa este nevoit să-şi aibă remizele în apropierea porţilor şi nu se poate folosi de trăsuri decît pentru a merge la diferitele sale case de ţară ; nimic mai curios de văzut atunci decît un cupeu sau o caleaşcă după ultima modă de la Paris sau Londra avînd pe capră un vizitiu cu turban ce ţine într-o mînă biciul şi în cealaltă lungul său ciubuc de cireş.

Am primit deci într-o zi vizita unui ienicer de la consulat care bătu energic în uşa mea cu bastonul gros cu măciulie de argint, pentru a-mi ridica prestigiul în

cartier. Mi-a spus că eram așteptat la consulat pentru excursia convenită. Trebuia să plecăm a doua zi în zori ; dar consulul nu știa că, de la prima lui invitație și pînă acum, locuința mea de burlac devenise o gospodărie în doi și mă întrebam ce să fac cu drăgălașa mea tovarășă în timpul unei absențe de o zi întreagă. S-o iau cu mine ar fi însemnat o indiscreție ; s-o las singură cu bucătarul și cu portarul, o greșeală față de prudența cea mai elementară. Eram tare încurcat. În sfîrșit m-am gîndit că trebuia fie să mă hotărăsc să cumpăr eunuci, fie s-o încredințez cuiva. Am urcat-o pe un măgar și ne-am oprit curînd în fața cîrciumii domnului Jean. L-am întrebat pe fostul mameluc dacă nu cunoștea vreo familie cinstită căreia să-i pot încredința sclava timp de o zi. Domnul Jean, om plin de resurse, mi-a indicat un copt bătrîn, pe nume Mansur, care servise mai mulți ani în armata franceză și era demn de încredere în toate privințele.

Mansur fusese mameluc ca domnul Jean, dar dintre mamelucii armatei franceze. Aceștia, m-a lămurit el, erau în majoritate copți care, cînd cu retragerea expediției din Egipt, îi urmaseră pe soldații noștri. Bietul Mansur, împreună cu mai mulți camarazi ai săi, fusese aruncat în apă la Marsilia de către populație pentru că ținuse partea împăratului la întoarcerea Burbonilor ; dar, ca un adevărat fiu al Nilului, reușise să scape înot și să ajungă la un alt punct al coastei. [132]

Ne-am dus la acest om cumsecade care trăia, dimpreună cu soția lui, într-o casă încăpătoare pe jumătate dărîmată : tavanurile făcuseră burtă și amenințau capetele locuitorilor ; lemnăria decupată a ferestrelor era ca o dantelă zdrențuită. Doar rămășițe de mobile și zdrențe împodobeau vechea locuință, în care praful și soarele dădeau aceeași impresie mohorîtă pe care o dau ploaia și noroiul în cele mai sărace magherniță din orașele noastre. Inima mi s-a strîns la gîndul că cea mai mare parte a populației din Cairo locuiește așa, în case părăsite de șobolani ca nesigure. Nici prin gînd nu mi-a trecut că aș fi putut lăsa sclava acolo, dar l-am rugat pe bătrînul copt să se stabilească în casa mea, în serviciul meu, chiar dacă pentru aceasta ar fi fost nevoie să concediez pe unul sau altul dintre servitorii mei actuali. Și-apoi, un

piastru şi jumătate sau patruzeci de centime de cap pe zi, nu putea însemna o mare risipă.

Şi-aşa, liniştea casei mele era asigurată ; opusesem, ca tiranii iscusiţi, o naţie credincioasă la două popoare dubioase care s-ar fi putut înţelege împotriva mea, şi nu mă mai împiedica nimic să mă duc la consul. Trăsura lui aştepta în faţa porţii, plină de merinde, cu doi ieniceri călări care ne însoţeau. Mai era cu noi, în afară de secretarul de legaţie, un personaj grav, în costum oriental, numit şeicul Abu-Khaled, pe care consulul îl poftise ca să ne dea explicaţii ; vorbea italiana cu uşurinţă şi trecea drept un poet din cei mai distinşi şi dintre cei mai buni cunoscători ai literaturii arabe.

— Este întru totul, îmi spuse consulul, un om de altă dată. *Reforma* îi este odioasă, şi totuşi greu poţi găsi un spirit mai tolerant. Aparţine acelei generaţii de arabi filozofi, chiar *voltairieni,* ca să spunem aşa, specifică Egiptului şi care nu a fost ostilă dominaţiei franceze.

L-am întrebat pe şeic dacă mai erau, în afară de el, mulţi poeţi la Cairo.

— Vai ! îmi spuse el, nu mai trăim pe vremea în care pentru un poem frumos, suveranul umplea cu ţechini gura poetului, atît cît cuprindea. Azi nu sîntem decît guri inutile. La ce ar mai putea sluji poezia, decît să distreze poporul de jos la răspîntii ?

— Şi de ce, l-am întrebat eu, nu ar putea fi şi poporul un suveran generos ?

— Este prea sărac, răspunse şeicul, şi dealtfel a ajuns atît de neştiutor încît nu mai apreciază decît romanele diluate peste măsură, fără artă şi fără grijă pentru puritatea stilului. Este de ajuns să distrezi clienţii unei cafenele cu aventuri sîngeroase sau deocheate. Apoi, la locul cel mai interesant, povestitorul se opreşte şi spune că nu continuă povestea dacă nu i se dă cutare sumă de bani ; dar amînă mereu deznodămîntul pe a doua zi, şi asta durează săptămîni întregi.

— Păi ! i-am spus eu, cam aşa se petrece şi la noi !

— Cît despre vestitele poeme despre Antar [133] şi Abu-Zeyd, continuă şeicul, nu mai sînt ascultate decît la vremea sărbătorilor religioase, şi doar din obişnuinţă. Nici nu eşti sigur dacă li se mai înţelege frumuseţea ! Oamenii

din vremea noastră abia dacă știu să citească. Cine ar crede că cei mai învățați dintre cei care cunosc azi araba literară sînt doi francezi ?

— Este vorba, îmi spuse consulul, de doctorul Perron și de domnul Fresnel [134], consul la Djedda. Și totuși, adaogă el întorcîndu-se către șeic, nu sînt oare multe sfințite ulamale cu bărbi cărunte care-și petrec tot timpul în bibliotecile moscheelor ?

— O fi însemnînd asta a studia, spuse șeicul, să stai toată viața să recitești fumîndu-ți narghileaua cîteva cărți, mereu aceleași, sub cuvînt că nu este nimic mai frumos și că doctrina lor este superioară oricărui alt lucru ? Mai bine atunci să renunțăm la trecutul nostru glorios și să ne deschidem mințile științei frîncilor... care însă au învățat totul de la noi !

Am ieșit din incinta orașului, am lăsat Bulac-ul la dreapta, dimpreună cu vilele vesele din jur, și am înaintat pe o alee largă și umbrită, trasată prin mijlocul unor culturi, de-a curmezișul unui teren roditor aparținînd lui Ibrahim [135]. Din grija lui au fost sădiți pe această cîmpie, odinioară goală, și azi ca o grădină, curmali, duzi și *smochini ai lui Faraon.* Clădirile mari ale unor fabrici ocupă mijlocul acestor culturi, la mică distanță de Nil. După ce le-am depășit și am cotit la dreapta, am ajuns în fața unei arcade pe unde se coboară la fluviu pentru a ajunge la insula Roda.

Brațul Nilului pare în locul acela un rîuleț care curge printre chioșcuri și grădini. De-a lungul malului cresc trestii dese și tradiția spune că acesta ar fi locul în care fiica Faraonului a găsit leagănul lui Moise. Dacă te întorci spre sud, vezi la dreapta portul vechiului Cairo, iar la stînga clădirile *Mekkias*-ului sau *Nilometrului,* dintre care răsar ici colo o sumedenie de minarete și cupole și care formează capătul insulei.

Aceasta nu este numai o încîntătoare reședință princiară ; a devenit de asemenea, din grija aceluiași Ibrahim, *grădina botanică* a orașului. Poți gîndi că este exact contrariul grădinii botanice de la noi ; în loc să concentrezi căldura cu ajutorul serelor, ar trebui create acolo ploaia, frigul și cețuri artificiale pentru a putea crește plantele Europei noastre. Fapt este că dintre toți copacii noștri

nu a prins decît un biet stejar pricăjit, care nici nu face ghindă. Ibrahim a reuşit mai bine în cultura plantelor din India. Este cu totul altă vegetaţie decît aceea din Egipt, şi care se arată friguroasă chiar la această latitudine. Ne-am plimbat cu încîntare la umbra tamarinilor şi a baobabilor ; cocotieri cu tulpina zveltă îşi clătinau ici şi colo frunzişul crestat ca acela al ferigii ; dar printre miile de vegetaţii ciudate am deosebit, ca infinit de graţioase, alei de bambuşi formînd o perdea ca plopii noştri ; un rîuleţ şerpueşte printre pajişti în care păuni şi flamingo trandafirii străluceau în mulţimea păsărilor ţinute aici. Din cînd în cînd ne odihneam la umbra unui fel de salcie plîngătoare, al cărei trunchiu înalt, drept ca un catarg, întinde în jur o boltă deasă de frunziş ; te-ai crede într-un cort de mătase verde, inundat de o lumină blîndă.

Ne-am smuls cu greu din această lume feerică, răcoroasă, de la miresmele ei pătrunzătoare venite dintr-altă parte a lumii, în care parcă am fi fost transportaţi printr-o minune ; dar cînd am ajuns în nordul insulei, am găsit o natură cu totul diferită care trebuia, fără îndoială, să completeze gama vegetaţiilor tropicale. În mijlocul unei păduri din acei copaci cu flori ce par nişte buchete uriaşe, ajungi, pe cărări înguste ascunse sub bolţi de liane, la un fel de labirint care urcă printre stînci artificiale încununate de un belvedere. Printre pietre, pe marginea cărărilor, deasupra capului, la picioare, se răsucesc, se încolăcesc, se zburlesc şi se schimonosesc cele mai stranii reptile ale lumii vegetale. O nelinişte pe care nu o poţi stăpîni te cuprinde cînd pui piciorul prin aceste ascunzişuri de şerpi şi de hidre adormite, printre aceste vegetaţii aproape vii, dintre care unele parodiază membrele omeneşti şi amintesc conformaţia monstruoasă a zeilor-polipi din India.

Ajuns în vîrf, am fost uluit văzînd în toată desfăşurarea lor, dincolo de Giseh, care ocupă celălalt mal al fluviului, cele trei piramide profilîndu-se precis pe albastrul cerului. Niciodată nu le văzusem atît de desluşit, iar transparenţa atmosferei ne permitea, deşi erau la o depărtare de 12 km, să le distingem toate detaliile.

Nu sînt de părerea lui Voltaire care spunea că piramidele din Egipt nu fac nici pe departe cît cuptoarele

de clocit „pui din acea țară [136]; și nici nu mă simt nepăsător la gîndul că patruzeci de secole mă privesc [137]; dar un asemenea spectacol mă interesa în clipa aceea din punctul de vedere a ce știam despre Cairo și despre gîndirea arabă, și m-am grăbit să-l întreb pe șeic ce părere avea despre acei patru mii de ani pe care știința europeană îi atribuia acestor monumente.

Bătrînul luă loc pe divanul de lemn din chioșc, și ne spuse :

— Cîțiva autori gîndesc că piramidele au fost clădite de regele *preadamit* Gian-ben Gian ; dar, dacă ar fi să dăm crezare unei tradiții mai răspîndite la noi, cu trei sute de ani înainte de potop ar fi trăit un rege numit Saurid, fiul lui Salahoc, care a visat într-o noapte că totul se răsturna pe pămînt, oamenii căzînd cu fața în jos și casele prăvălindu-se peste oameni ; astrele se izbeau în ceruri, iar bucățile lor acopereau solul pînă la o mare înălțime. Regele se trezi îngrozit, intră în templul Soarelui și stătu acolo multă vreme scăldîndu-și obrajii și plîngînd ; apoi i-a chemat pe preoți și pe prezicători. Preotul Akliman, cel mai învățat dintre ei, i-a spus că avusese și el un vis asemănător.

— Am visat, spuse el, că mă aflam cu Măria Ta pe un munte, și că vedeam cerul lăsat în jos într-atît încît se apropia de creștetele noastre, iar poporul venea alergînd înspre Măria Ta, ca spre un adăpost ; că atunci ai ridicat mîinile în sus, deasupra capului, și ai încercat să împingi cerul ca să-l împiedici să coboare mai mult, iar eu văzîndu-te am făcut la fel. În același timp ieși din soare un glas care ne-a spus : „Cerul se va întoarce la locul său obișnuit după ce vă voi fi înconjurat de trei sute de ori". Astfel a grăit preotul, iar regele Saurid a *pus să fie măsurată înălțimea* astrelor și să se cerceteze ce accidente prevesteau. S-a socotit că avea să vină întîi un potop de ape, iar apoi unul de foc. Atunci regele a pus să se clădească piramidele cu această formă unghiulară, în stare să susțină chiar izbitura astrelor, și să se așeze pietre uriașe, legate între ele cu cepuri de fier și cioplite atît de precis încît nici focul cerului și nici potopul nu puteau pătrunde prin ele. Acolo trebuia să se poată adăposti la nevoie regele și cei mari ai domniei, cu cărțile și desenele științei,

cu talismanele și cu tot ceea ce trebuia păstrat pentru viitorul neamului omenesc.

Am ascultat această legendă cu cea mai mare atenție și am spus consulului că îmi părea mult mai satisfăcătoare decît presupunerea acceptată în Europa, că aceste construcții monstruoase ar fi fost doar niște morminte.

— Dar, am spus eu, cum ar fi putut să respire oamenii adăpostiți în sălile piramidelor ?

— Se mai văd încă, spuse șeicul, puțuri și canale care se pierd sub pămînt. Unele comunicau cu apa Nilului, altele corespund cu mari peșteri subpămîntene ; apele intrau prin conducte înguste, apoi ieșeau printr-altă parte, formînd cataracte uriașe și punînd neîncetat aerul în mișcare cu un zgomot îngrozitor.

Consulul, om cu spirit pozitiv, nu accepta aceste tradiții decît cu zîmbete ; profitase de halta noastră în chioșc ca să pună să se întindă o masă cu merindele aduse în trăsură, iar *bostangiii* lui Ibrahim-Pașa ne-au adus flori și fructe rare, în măsură să ne întregească senzațiile asiatice.

În Africa visezi la India, așa cum în Europa visezi la Africa ; întotdeauna idealul strălucește dincolo de orizontul nostru actual. În ce mă privește, îi puneam cu nesaț întrebări bunului nostru șeic, și-i ceream să povestească toate legendele fabuloase ale strămoșilor săi. Alături de el, credeam în regele Saurid mai mult decît în Keopsul grecilor, în Kefren sau în Mykerinus.

— Și ce s-a găsit în piramide, l-am întrebat, cînd au fost deschise prima dată sub sultanii arabi ?

— S-au găsit, spuse el, statuile și talismanele pe care regele Saurid le pusese acolo pentru ocrotirea piramidelor. Paznicul celei de la răsărit era un idol din baga neagră și albă, așezat pe un tron de aur și ținînd o lance pe care nu o puteai privi fără să mori. Spiritul legat de acest idol era o femeie, frumoasă și veselă, care mai apare din cînd în cînd în zilele noastre și-i smintește pe cei care o întîlnesc. Paznicul piramidei de la apus era un idol din piatră roșie, de asemenea înarmat cu o lance, și purtînd pe cap un șarpe încolăcit ; spiritul care-l slujea avea înfățișarea unui bătrîn nubian, purtînd pe cap un coș și în mînă o cădelniță. Cît despre a treia piramidă, era păzită

de un mic idol din bazalt, așezat pe un soclu tot din bazalt, care atrăgea spre el pe toți cei care îl priveau fără ca ei să i se poată împotrivi. Spiritul lui mai apare încă sub forma unui tînăr fără barbă și gol. Și celelalte piramide din Saqqarah își au, fiecare, spectrul ei : unul este un moșneag tuciuriu, cu barbă scurtă ; celălalt este o negresă tînără cu un copil în brațe care, cînd o privești, își arată dinții lungi și albi, și ochii tot albi ; altul are un cap de leu cu coarne ; altul se înfățișează ca un păstor cu veșminte negre și cu un toiag în mînă ; altul, în sfîrșit, apare sub forma unui preot care iese din mare și se oglindește în apele ei. Este periculos să întîlnești aceste fantome la ora amiezii.

— Așadar, am spus eu, Orientul are spectre ale zilei, așa cum noi le avem pe ale nopții.

— Pentru că, spuse consulul, în aceste ținuturi toată lumea trebuie să doarmă la amiază, iar cinstitul șeic ne-a spus povești care cheamă somnul.

— Dar, am exclamat eu, sînt oare acestea mai greu de crezut decît atîtea lucruri firești pe care nu sîntem în stare să le explicăm ? Devreme ce credem în creație, în îngeri, în potop, și nu ne putem îndoi de mersul astrelor, de ce să nu admitem că de aceste astre se leagă niște spirite, și că primii oameni au putut intra în legătură cu ele prin cult și prin monumente ?

— Acesta era într-adevăr scopul magiei primitive, spuse șeicul ; talismanele și figurile nu-și căpătau puterea decît de pe urma consacrării lor fiecăreia dintre planete și de pe urma semnelor sub care răsăreau sau asfințeau. Prințul preoților se numea Kater, adică stăpîn al influențelor. Sub el, fiecare preot trebuia să slujească unui singur astru, precum *Pharuis* (Saturn) *Rhauis* (Jupiter) și alții.

— Astfel, în fiecare dimineață, cînd Katerul întreba pe un preot :

— Unde se află acum astrul pe care-l slujești ? acesta răspundea :

— Se află la cutare semn, cutare grad, cutare minut ; și, după un calcul făcut dinainte, se scria ce trebuia înfăptuit în acea zi. Prima piramidă fusese făcută pentru prinți și familia lor ; într-a doua s-au depus idolii astrelor și chivoturile corpurilor cerești, dar și cărțile de astrologie, is-

torie și știință ; tot acolo urmau să se adăpostească preoții. Cît privește pe a treia era destinată păstrării sicrielor regilor și ale preoților și, cum a devenit curînd neîncăpătoare, au mai fost clădite piramidele de la Saqqarah și Daşur. Scopul temeiniciei clădirii era de a împiedica distrugerea trupurilor îmbălsămate care, după concepțiile vremii, urmau să renască după o anumită revoluție a aștrilor, a cărei epocă nu era bine precizată.

— Admițînd că așa ar fi, spuse consulul, au să fie tare mirate unele mumii cînd se vor trezi sub vitrina unui muzeu sau în colecția de curiozități a vreunui englez.

— De fapt, am spus eu, sînt adevărate crisalide omenești din care nu a ieșit încă fluturele. Cine poate spune dacă nu va ieși vreodată ? Am privit întotdeauna ca nelegiuite despuierea și disecția mumiilor bieților egipteni. Cum de nu a reușit această credință alinătoare și biruitoare a atîtor generații acumulate să înfrîngă curiozitatea prostească europeană ? Respectăm pe cei morți de curînd, dar are moartea o vîrstă ?

— Erau păgîni, spuse șeicul.

— Din păcate, am răspuns, la acea vreme nici Mahomed și nici Isus nu se născuseră încă.

Am mai discutat cîtva timp asupra acestui punct, și mă miram văzînd un musulman imitînd intoleranța catolică. De ce să blesteme copiii lui Ismael anticul Egipt care nu a robit decît neamul lui Isaac ? Drept este însă că musulmanii respectă deobicei mormintele și monumentele sfinte ale diferitelor popoare, și numai speranța de a găsi comori uriașe a hotărît un calif să deschidă piramidele. Cronicele lor spun că s-au găsit în sala zisă a Regelui o statuie de bărbat din piatră neagră și alta de femeie, din piatră albă, în picioare pe o masă, prima ținînd o lance, a doua un arc. În mijlocul mesei se afla un vas ermetic închis în care, cînd a fost deschis, s-a găsit sînge încă neîncheg at. Mai era și un cocoș din aur roșu smălțuit cu iacint care a cîntat și a bătut din aripi cînd au intrat. Totul părea ca desprins din *O mie și una de Nopți ;* dar ce ne împiedică să credem că în aceste camere s-au aflat talismane și figuri cabalistice ? Cert este că modernii nu au găsit acolo alte oseminte decît ale unui bou. Pretinsul sarcofag din odaia regelui era, fără îndoială, o albie pentru

apă lustrală. Nu este oare încă mai absurd, așa cum remarcă Volney, să presupui că au fost îngrămădite atîtea pietre pentru a adăposti un cadavru lung de cinci picioare ?

VII

Haremul viceregelui

Ne-am reluat curînd plimbarea și ne-am dus să vizităm un palat încîntător în stil rococo, în care soțiile viceregelui locuiesc uneori în timpul verii. Peluze în stil turcesc, reprezentînd desenele unui covor, împrejmuiesc această reședință în care am fost lăsați să intrăm fără greutate. Păsările lipseau din colivie și nu era nimic viu în aceste săli decît niște pendule cu muzică care vesteau fiece sfert de ceas printr-o mică arie de flașnetă scoasă din vreo operă franțuzească. Împărțirea încăperilor într-un harem este aceeași în toate palatele turcești, și eu văzusem cîteva. Sînt întotdeauna încăperi mici, în jurul unor săli mari pentru întruniri, cu sofale peste tot și, drept mobilă, mese micuțe încrustate cu baga ; ici colo, decupate în lemnărie, firide de formă ogivală pentru păstrarea narghilelelor, a vaselor cu flori și a ceștilor de cafea. Doar trei sau patru camere decorate după moda europeană conțin cîteva mobile ieftine care ar putea face mîndria unei locuințe de portar ; sînt jertfe aduse progresului, poate capriciile vreunei favorite, dar niciunul dintre aceste obiecte nu este socotit de ele cu adevărat folositor.

Dar, ceea ce lipsește îndeobște, chiar în haremurile cele mai princiare, sînt paturile.

— Unde dorm, l-am întrebat pe șeic, aceste soții și sclavele lor ?

— Pe sofale.

— Nu au pături ?

— Dorm îmbrăcate. Iarna au totuși pături de lînă ori de mătase.

— Dar nu văd, atunci, unde este locul soțului ?

— Soţul doarme în odaia lui, femeile în a lor, iar sclavele *(odalîk)* pe sofalele din sălile mari. Dacă divanele şi pernele nu sînt destul de comode pentru somn, se pun saltele în mijlocul încăperii şi se doarme pe ele.

— Tot îmbrăcat ?

— Întotdeauna, dar numai cu vestmintele cele mai simple, pantaloni, o vestă, un halat. Legea interzice atît bărbaţilor cît şi femeilor să se dezgolească unii în faţa celorlalţi de la piept în jos. Privilegiul soţului este de a vedea în voie faţa soţiilor lui ; dacă curiozitatea îl duce mai departe, ochii îi sînt blestemaţi ; textul este categoric.

— Înţeleg atunci, am spus eu, ca soţul să nu ţină neapărat să petreacă noaptea într-o odaie plină cu femei îmbrăcate şi că, aşa stînd lucrurile, îi este mai plăcut să doarmă în a lui ; dar dacă ia cu sine două sau trei din aceste doamne...

— Două sau trei ! exclamă şeicul, indignat ; ar fi ciini de s-ar purta aşa ! Dumnezeule mare ! Credeţi că există o singură femeie, chiar păgînă, care ar accepta să împartă cu alta cinstea de a dormi alături de soţul ei ? Aşa se întîmplă în Europa ?

— În Europa ? am răspuns ; nu, sigur că nu ; dar creştinii nu au decît o singură soţie, şi ei presupun că turcii, avînd mai multe, trăiesc cu ele precum cu una singură.

— Dacă s-ar afla, îmi spuse şeicul, musulmani destul de depravaţi pentru a se purta aşa cum îşi închipuie creştinii, soţiile lor legitime ar cere de îndată divorţul şi chiar sclavele lor ar avea dreptul să-i părăsească.

— Vedeţi, am spus eu consulului, cît de greşit privim în Europa obiceiurile acestor popoare. Viaţa turcească constituie pentru noi idealul puterii şi al plăcerii şi iată că nu sînt stăpîni nici măcar la ei acasă !

— Aproape toţi, îmi răspunse consulul, nu trăiesc în realitate decît cu o singură femeie. Fetele de familie bună pun aproape întotdeauna această condiţie înainte de căsătorie. Bărbatul care este destul de bogat ca să hrănească şi să întreţină cum se cuvine mai multe soţii, adică să-i dea fiecăreia o locuinţă aparte, o slujnică şi două rînduri de haine pe an, precum şi în fiecare lună tainul fixat pentru întreţinere, poate, ce-i drept, să aibă pînă la patru soţii ; dar legea îl obligă să se dedice fiecăreia o zi pe

săptămînă, ceea ce nu este întotdeauna foarte plăcut. Mai gîndiți-vă că intrigile a patru femei, aproximativ egale în drepturi, i-ar face viața din cale afară de nenorocită, dacă nu ar fi foarte bogat și foarte sus-pus. La unii ca aceștia numărul soțiilor constituie un lux la fel ca numărul cailor, dar de obicei, se mulțumesc cu o singură soție legitimă și preferă să aibă sclave frumoase, deși nici cu acestea relațiile nu sînt întotdeauna ușoare, mai ales dacă soțiile lor se trag dintr-o familie de neam mare.

— Bieții turci ! am exclamat, cît sînt de calomniați ! Căci, dacă este vorba doar de o ibovnică, orice om bogat din Europa are aceleași înlesniri.

— Ba mai mari, îmi spuse consulul. În Europa, instituțiile sînt foarte aspre din aceste puncte de vedere, dar noroc că moravurile sînt cu mult mai indulgente. Aci, religia, care cîrmuiește totul, domină și ordinea socială și cea morală, iar cum nu impune nimic imposibil, oamenii își fac o cinste să i se supună. Nu că n-ar fi excepții ; dar sînt rare și nu prea s-au produs decît de la reformă încoace. Habotnicii de la Constantinopol au fost indignați împotriva lui Mahmud pentru că s-a aflat că și-a făcut o minune de sală de baie, unde putea să privească la toaleta soțiilor sale ; dar lucrul nu prea este de crezut, nefiind fără îndoială decît o născocire de europeni.

Tot vorbind așa, treceam pe cărări așternute cu pietre de rîu închipuind desene albe și negre și tivite cu o bordură înaltă de merișor tuns ; vedeam în gînd albele cadîne împrăștiindu-se prin alei, tîrșindu-și papucii pe pavajul din mozaic și adunîndu-se în încăperi de verdeață unde tise mari fuseseră decupate în formă de balustre și arcade; uneori se așezau pe ele porumbițe, parcă ar fi fost sufletele întristate ale acestei singurătăți.

Ne-am întors la Cairo după ce am vizitat clădirea Nilometrului, unde un stîlp însemnat cu gradații, închinat pe vremuri lui Serapis [138], stă într-un bazin adînc și servește pentru a constata în fiecare an înălțimea inundațiilor. Consulul a mai vrut să ne ducă pînă la cimitirul familiei pașei. Să vezi cimitirul după harem, însemna să faci o comparație tristă ; dar aici găsim de fapt critica poligamiei. Destinat doar copiilor acestei familii, cimitirul pare a fi al unui oraș. Sînt acolo peste șaizeci de morminte

mari şi mici, cele mai multe recente, şi însemnate cu stele funerare de marmoră albă. Fiecare dintre ele poartă fie un turban fie o scufă de femeie ; ţi se pare că rătăceşti printr-o mulţime împietrită. Pietrele de mormînt cele mai însemnate sînt îmbrăcate cu ştofe scumpe şi poartă turbane din mătase ori caşmir ; atunci iluzia este şi mai turburătoare.

Te consolează gîndul că, în ciuda tuturor pierderilor suferite, familia paşei este încă destul de numeroasă. Dealtfel, mortalitatea copiilor turci în Egipt pare un fapt pe cît de vechi pe atît de necontestat. Acei vestiţi mameluci care au stăpînit ţara atîta vreme, şi care îşi aduceau cele mai frumoase femei din lume, nu au lăsat niciun vlăstar.

VIII

Tainele haremului

Cugetam asupra celor auzite. Iată dar încă o iluzie care se duce, fericirea haremului, atotputernicia soţului sau a stăpînului, femei încîntătoare care se unesc spre a face fericirea unuia singur ; acest ideal care a sedus atîţia europeni este temperat de religie şi de obiceiuri. Toţi cei care, luîndu-se după prejudecăţile noastre, îşi închipuiseră astfel viaţa orientală au fost curînd dezamăgiţi. Majoritatea europenilor intraţi pe vremuri în serviciul paşei şi care, din interes sau din aplecare, au trecut la islamism, s-au reîntors azi, de nu chiar în sînul Bisericii, cel puţin la plăcuta monogamie creştină.

Să reţinem bine ideea că în tot imperiul turcesc femeia măritată are aceleaşi privilegii ca la noi, şi că-şi poate chiar împiedica soţul să ia o a doua soţie, dacă face din aceasta o clauză a contractului de căsătorie. Şi, chiar dacă consimte să locuiască în aceeaşi casă cu altă femeie, are dreptul să trăiască separat şi nu contribuie, aşa cum se crede, să formeze împreună cu sclavele tablouri plăcute ochiului unui stăpîn şi soţ. Nu cumva să ne închipuim că aceste femei frumoase consimt să cînte sau să danseze

pentru a-şi distra domnul şi stăpînul. Sînt talente care le par vrednice de o femeie cinstită ; dar fiecare bărbat are dreptul să aducă în haremul său *almee* şi *ghawasii* care să-i distreze soţiile. De asemenea, stăpînul unui serai nu trebuie să se mai apropie de sclavele pe care le-a dăruit soţiilor sale, căci au devenit proprietatea lor ; iar dacă vrea să cumpere unele pentru folosul lui personal, este mai cuminte să le instaleze în altă casă, deşi nimic nu-l opreşte să folosească acest mijloc de a-şi mări numărul copiilor.

Mai trebuie ştiut că, fiecare casă fiind împărţită în două părţi cu totul separate, una pentru bărbaţi şi cealaltă pentru femei, într-o parte este într-adevăr un stăpîn, dar în cealaltă există o stăpînă. Aceasta este mama, sau soacra, sau soţia cea mai veche, sau cea care a dat naştere copilului celui mai în vîrstă. Prima soţie se numeşte *doamna mare* şi a doua *papagalul (durrah)*. Cînd soţiile sînt numeroase, ceea ce nu este cazul decît pentru cei de rang mare, haremul este un fel de mănăstire în care domnesc reguli stricte. Ocupaţiile de căpetenie sînt creşterea copiilor, brodatul şi supravegherea muncilor casnice ale roabelor. Vizita soţului se face după un ceremonial, ca şi cea a rudelor apropiate, şi cum el nu obişnuieşte să ia masa cu soţiile, tot ce poate face ca să-i mai treacă timpul este să-şi fumeze cu gravitate narghileaua, să bea cafea sau să mănînce îngheţată. Obiceiul cere ca el să-şi vestească sosirea dinainte. În plus, dacă găseşte papuci la uşa haremului, nu intră, aceasta însemnînd că la soţia sau soţiile sale au venit prietene în vizită, iar acestea stau adesea o zi sau chiar două.

În ce priveşte libertatea de a ieşi din casă şi de a face vizite, ea nu prea poate fi contestată unei femei care s-a născut liberă. Soţul are dreptul doar să impună ca ea să fie însoţită de sclavi ; dar asemenea precauţie este neînsemnată, din cauza uşurinţei cu care aceştia pot fi „cumpăraţi" sau înşelaţi de soţie, ea putînd să iasă, deghizată, din stabilimentul de băi sau de la o prietenă, pe cînd supraveghetorii ar aştepta-o la uşă. În realitate, masca şi uniformitatea veşmintelor le-ar da mai multă libertate decît au europencele, dacă ar fi dispuse să aibă

aventuri. Povestirile hazlii istorisite seara în cafenele au adesea drept subiect păţaniile îndrăgostiţilor care se îmbracă femeieşte pentru a pătrunde într-un harem. Într-adevăr, nimic mai uşor ; dar trebuie spus că travestirea aparţine mai mult imaginaţiei arabe decît moravurilor turceşti care stăpînesc întregul Orient de două secole încoace. Să mai adăogăm că musulmanul nu este atras de adulter şi că ar găsi revoltător să posede o femeie care nu i-ar aparţine cu totul.

Cît despre aventurile amoroase ale creştinilor, acestea sînt rare. Pe vremuri, era pericol de moarte pentru amîndoi ; azi doar femeia îşi riscă viaţa, dar numai în caz de flagrant delict în casa conjugală. Altfel, adulterul nu poate duce la divorţ sau la vreo pedeapsă oarecare.

Legea musulmană nu le impune deci femeilor, aşa cum s-a crezut, o stare de robie şi de înjosire. Ele au drept de moştenire şi pot deţine proprietăţi personale, ca în orice altă ţară, chiar în afara autorităţii bărbatului. Au dreptul să ceară divorţul pentru motive stabilite de lege. Privilegiul soţului este, în această privinţă, de a putea divorţa fără să-şi expună motivele. Îi este de ajuns să spună soţiei sale, de faţă cu trei martori : „Eşti divorţată", după care ea nu are dreptul să reclame decît zestrea trecută în contractul de căsătorie. Toată lumea ştie că dacă soţul ar voi s-o ia din nou de soţie, nu i-ar fi cu putinţă decît dacă ea s-ar fi recăsătorit întretimp, şi ar fi redevenit liberă. Povestea cu *hulla*-ul, numit în Egipt *musthilla*, care joacă rolul de soţ intermediar, se mai întîmplă uneori, dar numai la cei bogaţi. Oamenii săraci, căsătorindu-se fără contract scris, se pot părăsi şi relua fără dificultate. În sfîrşit, deşi poligamia este practicată mai ales de persoanele sus-puse, fie din ostentaţie, fie din plăcere, se mai găsesc la Cairo şi oameni săraci care se căsătoresc cu mai multe femei ca să trăiască din munca lor. Au astfel prin oraş trei sau patru cămine, care nu ştiu unul de altul. Descoperirea acestor taine duce de regulă la certuri comice şi la izgonirea felahului leneş din căminele soţiilor sale căci, dacă legea îi permite să se căsătorească de mai multe ori, în schimb îl obligă să-şi hrănească soţiile.

IX

Lecţia de franceză

Mi-am regăsit casa aşa cum o lăsasem : bătrînul copt şi soţia lui trebăluind ca să pună totul în ordine, sclava dormind pe o canapea, cocoşii şi găinile ciugulind porumb în curte, iar barbarinul fumînd în cafeneaua de peste drum, şi aşteptîndu-mă foarte conştiincios. Dar mi-a fost cu neputinţă să-mi regăsesc bucătarul ; probabil că, văzîndu-l pe copt, crezuse că avea să fie înlocuit şi plecase fără să spună nimic ; este un procedeu foarte răspîndit la personalul casnic şi la muncitorii din Cairo. De aceea au grijă să-şi ceară simbria în fiecare seară, ca să fie liberi să se poarte cum li se năzare.

Nu mă supăra să-l înlocuiesc pe Mustafa cu Mansur, iar soţia lui, care venea să-l ajute în timpul zilei, mi se părea o foarte bună pază pentru moralitatea căminului meu. Atîta doar că această pereche respectabilă habar nu avea de bucătărie, nici chiar de cea egipteană. Hrana lor se compunea din mămăligă şi zarzavaturi murate în oţet, şi nu cunoşteau nici arta sosurilor, nici a grătarului. Încercările lor în această direcţie au făcut-o pe sclavă să protesteze cu vehemenţă şi să-i copleşească sub un potop de înjurături. Această trăsătură a caracterului ei mi-a displăcut profund.

L-am însărcinat pe Mansur să-i spună că acum era rîndul ei să se apuce de gătit şi că, deoarece voiam s-o iau cu mine în călătorie, era bine să se pregătească din timp. Nu pot să redau expresia mîndriei sale rănite sau mai curînd a demnităţii jignite cu care ne-a fulgerat pe toţi trei.

— Spune-i *Sidi*-ului, îi răspunse ea lui Mansur, că sînt o *cadînă* (doamnă) şi nu o *odalîk* (slujnică), şi că îi voi scrie paşei dacă nu-mi oferă situaţia care mi se cuvine.

— Să-i scrie paşei ! am exclamat eu ; dar ce să facă paşa în treaba asta ? Am cumpărat o sclavă ca să fiu servit, şi dacă nu am mijloacele să-mi plătesc slujitori, ceea ce se prea poate întîmpla, nu văd de ce nu s-ar ocupa ea de treburile casei, aşa cum fac femeile din toate ţările.

— Răspunde, spuse Mansur, că adresîndu-se paşei, orice sclavă are dreptul să fie vîndută din nou ca să-şi schimbe stăpînul ; că ea este de religie musulmană şi că nu se va resemna niciodată cu munci înjositoare.

Caracterele mîndre îmi plac şi, devreme ce era în dreptul ei, drept confirmat de Mansur, m-am mulţumit să spun că glumisem şi că nu voiam decît să-i ceară scuze bătrînului copt pentru mînia pe care o arătase ; dar Mansur mi-a tălmăcit vorbele în aşa fel încît îmi vine să cred că el a fost acela care şi-a cerut scuze.

Era limpede acum că făcusem o nebunie cumpărînd această femeie. Dacă se încăpăţîna în ideile ei, şi cum nu-mi putea fi în restul călătoriei decît un prilej de cheltuială, trebuia măcar să-mi poată servi de interpret. I-am spus că, deoarece era o persoană atît de distinsă, se cuvenea să înveţe franţuzeşte pe cînd eu voi învăţa araba. La asta nu s-a împotrivit.

I-am dat deci o lecţie de limbă şi de scriere ; am pus-o să tragă beţe pe hîrtie, cum fac copiii, şi am învăţat-o cîteva cuvinte. O distra, iar pronunţarea limbii franceze o făcea să-şi piardă accentul gutural, atît de neplăcut în gura femeilor arabe. Mă amuza s-o aud spunînd propoziţii întregi pe care nu le înţelegea, ca de pildă : „Sînt o mică sălbatecă“ pe care o rostea *Sînt o mic zalbatec*. Văzîndu-mă că rîd, şi-a închipuit c-o pusesem să spună ceva de ruşine şi l-a chemat pe Mansur să-i traducă. Nu s-a supărat ci a repetat cu multă gingăşie : *„Ana“* (eu) ? *mic zalbatec ? ...mafiş* (nicidecum) !“ Avea un zîmbet încîntător.

Plictisindu-se să tot facă beţişoare, cercuri şi cîrlige, sclava mi-a dat să înţeleg că vroia să scrie *(ktab)* după placul ei. Am crezut că ştie să scrie arăbeşte şi i-am dat o foaie albă de hîrtie. Curînd am văzut ieşind de sub mîna ei un şir ciudat de hieroglife, care cu siguranţă nu aparţineau caligrafiei niciunui popor. Cînd pagina fu acoperită de semne de sus pînă jos, l-am pus pe Mansur s-o întrebe ce însemnau.

— Ţi-am scris ; acum citeşte ! îmi răspunse.

— Dar, draga mea, asta nu înseamnă nimic. Ce-ai făcut aci seamănă cu ce-ar fi putut desena un cotoi care şi-a muiat gheara în cerneală.

A fost tare mirată. Crezuse că de cîte ori gîndești un lucru plimbîndu-ți la nimereală pana pe hîrtie, acel gînd devine limpede pentru ochii cititorului. Am lămurit-o și am pus-o să-mi spună ce voise să scrie, căci învățătura cere mult mai multă vreme decît își închipuia ea.

Cererea ei naivă cuprindea mai multe puncte. Primul reînnoia pretenția manifestată mai înainte de a purta o *habbara* de tafta neagră ca doamnele din Cairo, ca să nu mai fie luată drept o simplă soție de felah ; al doilea exprima dorința de a primi o rochie *(yalek)* din mătase verde ; iar al treilea ducea la cumpărarea unor botine galbene, al căror port, avînd în vedere calitatea ei de musulmană, nu puteam să i-l interzic.

Trebuie spus că aceste botine sînt hidoase și dau femeilor o înfățișare foarte puțin seducătoare de palmipede, iar restul le face să semene cu niște uriașe baloturi ; dar botinele galbene îndeosebi, reprezintă o foarte serioasă chestiune de preeminență socială.

Am făgăduit să mă gîndesc la toate acestea.

X

Șubrah

Răspunsul meu părîndu-i favorabil, sclava s-a sculat bătînd din palme și repetînd de mai multe ori : *El fil ! el fil !*

— Asta ce mai e ? l-am întrebat pe Mansur.

— *Siti* (doamna), îmi spuse el, după ce îi puse întrebarea, ar vrea să se ducă să vadă un elefant de care a auzit vorbindu-se și care se află în palatul lui Mehmet-Ali, la Șubrah.

Era drept să-i răsplătesc sîrguința la studiu și am poruncit să fie chemați ghizii cu măgărușii lor. Poarta orașului dinspre Șubrah nu se afla decît la vreo sută de pași de casa noastră. Este tot o poartă străjuită de turnuri înalte ridicate pe vremea cruciadelor. Treci apoi podul de peste un mic canal care se lărgește în stînga, formînd un lac mic înconjurat de o vegetație plăcută. *Cașine,* cafenele și

grădini publice îi folosesc răcoarea şi umbra ei. Duminica întîlneşti acolo multe grecoaice, armence şi doamne din cartierul european. Nu-şi leapădă vălul decît în interiorul grădinilor, şi acolo deasemenea pot fi studiate rasele atît de curios contrastante din Levant. Mai departe, călăreţii se pierd sub desişul aleii Şubrah, fără îndoială cea mai frumoasă din lume. Sicomorii şi abanoşii care o umbresc pe o distanţă de o leghe, sînt toţi de o grosime uriaşă, iar bolta pe care o formează crengile lor împreunate este atît de deasă încît tot drumul este scăldat într-un fel de întuneric, subliniat în depărtare de marginea învăpăiată a pustiului care străluceşte în dreapta, dincolo de pămînturile cultivate. La stînga e Nilul, ce curge pe o jumătate de leghe de-a lungul unor grădini întinse pînă ce vine să treacă de-a lungul aleii chiar, pe care o luminează cu strălucirea purpurie a apelor sale. La jumătatea drumului către Şubrah afli o cafenea foarte frecventată, cu fîntîni şi spaliere. Mai departe pe dreapta se întind lanuri de porumb şi de trestie de zahăr, iar ici şi colo sînt presărate cîteva case de agrement, pînă ce ajungi la nişte clădiri care aparţin paşei.

Acolo era arătat un elefant alb dăruit alteţei sale de guvernul englez. Tovarăşa mea, în culmea fericirii, nu se mai sătura privind acel animal care-i aducea aminte de ţara ei şi care, chiar în Egipt, trece drept o curiozitate. Avea colţii împodobiţi cu inele de argint, iar cornacul îl puse să facă cîteva figuri în faţa noastră. Îi impuse chiar şi cîteva atitudini de o decenţă contestabilă, şi cum îi făceam semn sclavei, ascunsă sub văl dar nicidecum oarbă, că ce văzusem era destul, un ofiţer al paşei îmi spuse cu gravitate : *Aspettate... è per ricreare le donne* (Aşteptaţi... este pentru a le distra pe femei). Într-adevăr, erau acolo mai multe, deloc scandalizate, şi care rîdeau în hohote.

Şubrah este o reşedinţă încîntătoare. Palatul paşei Egiptului, o construcţie de altădată, destul de simplă, dă spre Nil, în faţa cîmpiei Embabeh, vestită prin înfrîngerea mamelucilor. În partea dinspre grădini s-a ridicat un chioşc cu minunate galerii pictate şi poleite. Acolo, într-adevăr, triumfă gustul oriental.

Interiorul poate fi vizitat ; vezi voliere cu păsări rare, săli de recepţie, de baie, de biliard şi, dacă pătrunzi mai departe, chiar în palat, regăseşti acele săli uniforme, decorate după gustul turcesc cu mobilă europeană, care constituie pretutindeni luxul locuinţelor princiare. Nişte peisaje fără perspective, pictate cu gălbenuş de ou pe panouri şi deasupra uşilor, tablouri ortodoxe în care nu apare nici o fiinţă însufleţită, nu dau o idee prea bună despre arta egipteană. Totuşi artiştii îşi permit cîteva animale fabuloase precum delfini, hipogrifi şi sfinxi. În materie de bătălii nu pot reprezenta decît asedii şi lupte navale ; vase pe care nu se văd marinarii luptă împotriva unor fortăreţe în care garnizoana se apără fără să se arate ; focurile ce se încrucişează şi bombele par să pornească de la sine, lemnul vrea să cucerească pietrele, omul este absent. Şi totuşi, aceasta era singura modalitate în care se puteau reprezenta principalele scene din campania lui Ibrahim în Grecia din 1824.

Deasupra sălii în care paşa împarte dreptatea se citeşte această frumoasă maximă : „Un sfert de ceas de îndurare este mai de preţ decît şaptezeci de ore de rugăciune".

Am coborît din nou în grădini. Doamne Dumnezeule ! Cîţi trandafiri ! Cînd ai spus în Egipt : „trandafirii de la Şubrah", ai spus tot ; cei de la Fayum nu servesc decît pentru ulei şi dulceaţă. Bostangiii apăreau din toate părţile ca să ne ofere flori. Paşa îşi mai îngăduie şi un alt lux : nu se culeg lămîile şi portocalele pentru ca aceste mere de aur să bucure cît mai multă vreme ochii celui care se plimbă aici. În schimb, oricui îi este îngăduit să le strîngă după ce au căzut. Dar nu am spus încă nimic despre grădină. Gustul orientalilor poate fi criticat cînd este vorba de interiorul caselor, dar grădinile lor sînt inatacabile. Pretutindeni livezi, bolţi de verdeaţă şi boschete de tise tăiate care amintesc stilul Renaşterii ; este peisajul Decameronului. Primele modele au fost create, probabil, de grădinari italieni. Nu găseşti statui, dar fîntînile sînt încîntătoare.

Un pavilion cu geamuri, care încununează o succesiune de terase etajate în piramidă, se profilează feeric

pe orizont. Cu siguranţă că nici califul Harun nu a avut unul mai frumos ; dar asta nu-i încă nimic. După ce ai admirat luxul sălii interioare şi draperiile de mătase care flutură în aer liber, cobori printre ghirlande şi festoane de verdeaţă ; te tot duci prin lungi alei sădite pe margini cu lămîi tăiaţi în formă de furcă de tors, străbaţi păduri de bananieri ale căror frunze străvezii strălucesc ca smaraldul, şi ajungi la celălalt capăt al grădinii, la o sală de baie prea minunată şi prea cunoscută ca s-o descriem mult aci. Este un bazin uriaş din marmoră albă, înconjurat cu galerii sprijinite pe coloane de un gust bizantin, cu o fîntînă înaltă în mijloc, din care apa ţîşneşte prin guri de crocodil. Incinta este toată luminată cu gaz, iar în timpul nopţilor de vară paşa se plimbă aci într-o canje aurită, la vîslele căreia trag femeile din haremul său. Frumoasele doamne se scaldă sub ochii stăpînului lor, dar îmbrăcate cu halate de mătase... Coranul, după cum ştim, interzice goliciunea.

XI

Afriţii

Nu mi s-a părut lipsit de interes să studiez într-o singură femeie din Orient caracterul probabil al multor altora, dar m-aş teme să acord prea multă importanţă unor amănunte. Totuşi, uluirea mea este lesne de închipuit, cînd, intrînd într-o dimineaţă în odaia sclavei, am găsit o funie de ceapă agăţată de-a curmezişul uşii şi alte cepe aşezate simetric deasupra locului unde dormea. Crezînd că era vorba de o copilărie oarecare, am desprins aceste podoabe nepotrivite pentru înfrumuseţarea camerei şi le-am aruncat cu nepăsare în curte ; dar iată că sclava se scoală mînioasă şi disperată, se duce plîngînd să-şi strîngă cepele şi le aşază cu multă evlavie aşa cum erau înainte. A trebuit să aştept venirea lui Mansur ca să capăt o explicaţie. Între timp, am înghiţit un potop de ocări, dintre care cea mai deslușită era cuvîntul *faraon !* nu prea ştiam

dacă trebuie să mă supăr sau s-o îmbunez. În sfîrșit sosi și Mansur și am aflat că stricasem o *vrajă* și că eram cauza groaznicelor nenorociri care aveau să se abată asupra ei și a mea. În fond, i-am spus lui Mansur, ne aflăm într-o țară în care cepele au fost zeități ; dacă le-am jignit, sînt gata să mă căiesc. Trebuie să existe vreun mijloc de a potoli supărarea unei cepe din Egipt ! Dar sclava nu voia s-audă de nimic și repeta întorcîndu-se către mine : *Faraon !* Mansur mă lămuri că asta însemna „o ființă nelegiuită și tiranică" ; mi-a părut rău de acest reproș, dar m-am bucurat că numele foștilor regi ai țării devenise o ocară. Nu era totuși cazul să mă supăr de această vorbă ; am aflat că ceremonia cepelor este generală în toate casele din Cairo într-o anume zi din an ; ea ferește de boli molipsitoare.

Temerile bietei fete se adeveriră, probabil datorită închipuirii ei impresionate. S-a îmbolnăvit destul de serios, și oricîtă osteneală mi-am dat, nu a vrut să urmeze nici una din prescripțiile medicului. În lipsa mea chemase două femei din casa vecină, vorbindu-le de la o terasă la alta, și le-am găsit instalate lîngă ea, înșirînd rugăciuni și făcînd, după cum mă lămuri Mansur, farmece împotriva *afriților* care sînt niște duhuri rele. Se pare că profanarea cepelor îi revoltase și că doi dintre ei, mai ales, ne purtau pică, unul se numea *cel Verde,* iar celălalt *cel Aurit.*

Văzînd că răul era mai mult închipuit, le-am lăsat pe cele două femei să facă ce-or ști, și ele au adus curînd o a treia, foarte bătrînă. Era o *samtonă* vestită. A adus un vas cu mangal pe care l-a așezat în mijlocul odăii și în care a ars o piatră care părea a fi alaun. Operația avea drept scop să-i scoată din sărite pe afriți, pe care femeile îi vedeau deslușit în fum și care își cereau iertare. Dar trebuia curmat răul din rădăcini ; au sculat-o pe sclavă și ea s-a aplecat deasupra fumului, ceea ce i-a provocat o tuse destul de tare ; în acest timp bătrîna o bătea pe spate iar toate laolaltă psalmodiau cu voce tărăgănată rugăciuni și imprecații arăbești.

Mansur, fiind creștin și copt, era scandalizat de aceste practici ; dar, devreme ce boala avea o cauză morală, nu vedeam niciun rău în folosirea unui tratament analog.

Fapt este că a doua zi s-a produs o îmbunătățire evidentă urmată de însănătoșire.

Sclava nu mai vroia acum să se despartă de cele două vecine pe care le chemase și continua să se lase servită de ele. Una se numea Cartum și cealaltă Zabetta. Nu vedeam de ce aș fi avut atîta personal în casă și mă feream să le dau simbrie ; dar sclava mea le dădea lucrurile ei în dar ; cum era vorba de cele pe care i le lăsase Abd-el-Kerim, nu aveam nimic de spus ; a trebuit totuși să le înlocuiesc cu altele, și să cumpăr pînă la urmă *habbaraua* și *yalekul* atît de dorite.

Viața orientală îți joacă asemenea feste ; totul pare întîi simplu, ieftin, ușor. Curînd totul se complică cu nevoi, obiceiuri, capricii, și te vezi tîrît într-o viață de pașă care, adăogîndu-se dezordinii și neexactității socotelilor, seacă pungile cele mai pline. Voiesem să mă inițiez un timp în viața intimă a Egiptului ; dar, încetul cu încetul, vedeam risipindu-se posibilitățile viitoare ale călătoriei mele.

— Biata mea copilă, am spus eu sclavei, căreia pusesem să i se explice situația, dacă vrei să stai la Cairo, ești *liberă*.

Mă așteptam la o explozie de recunoștință.

— Liberă ! spuse ea, și ce vrei să fac ? Liberă ? dar unde să mă duc ? Mai bine vinde-mă înapoi lui Ald-el-Kerim !

— Dar, draga mea, un european nu vinde o femeie. Ar fi rușinos să primească bani în felul acesta.

— Dar ce ? spuse ea plîngînd, pot eu să-mi cîștig viața ? Parcă știu să fac ceva !

— Nu ai putea să intri în slujba unei doamne musulmane ?

— Eu, slujnică ? Niciodată. Vinde-mă : o să mă cumpere un *moslîm*, un șeic, poate un pașă. Pot să ajung cucoană. Dacă vrei să mă părăsești... du-mă la bazar !

Ciudată țară, în care sclavii refuză libertatea !

Și totuși, simțeam că avea dreptate ; știam acum destule despre adevărata stare a societății musulmane ca să-mi dau seama că situația ei de sclavă era cu mult mai bună decît a egiptencelor sărace, care fac muncile cele mai grele și sînt nenorocite, cu bărbați ticăloși. Să-i fi dat libertatea, însemna s-o condamn la condiția cea mai jal-

nică, cea mai ruşinoasă poate, şi socoteam că port răspunderea morală pentru soarta ei.

— Dacă nu vrei să rămîi la Cairo, i-am spus în cele din urmă, va trebui să vii cu mine în alte ţări.

— *Ana enté sava-sava* (tu şi cu mine vom merge împreună) ! îmi spuse ea.

Hotărîrea ei m-a bucurat şi m-am dus la portul Bulac să reţin o canje care să ne ducă pe braţul Nilului ce merge de la Cairo la Damietta.

IV
Piramidele

I
Ascensiunea

Voiam să vizitez piramidele înainte de a pleca din Cairo, şi m-am dus din nou la consulul general pentru a-i cere sfaturi în vederea excursiei. A ţinut neapărat să facă această ultimă plimbare cu mine, şi am plecat împreună spre vechiul Cairo. Mi s-a părut trist în timpul drumului şi tuşea mult, cu o tuse seacă, pe cînd străbăteam cîmpia Karafeh.

Ştiam de mult că este bolnav şi-mi spusese chiar el că vroia cel puţin să vadă piramidele înainte de a muri. Credeam că exagerează, dar cînd am ajuns pe malul Nilului, mi-a spus :

— Mă simt obosit... ; mai bine să mă opresc aici... luaţi canjea pe care am pregătit-o ; am să vă urmez cu ochii şi am să-mi închipui că sînt alături de dumneavoastră. Vă rog numai să număraţi exact treptele marii piramide, asupra numărului cărora învăţaţii nu s-au pus de acord, iar dacă vă duceţi pînă la celelalte piramide, la Saqqarah, v-aş rămîne îndatorat dacă mi-aţi aduce o mumie de ibis... Aş vrea să compar vechiul ibis egiptean cu acea specie degenerată de corle care trăieşte azi pe malurile Nilului.

A trebuit deci să mă îmbarc singur la capătul insulei Roddah, cugetînd cu jale la acea încredere a bolnavilor care, la marginea propriei lor gropi, sînt în stare să viseze la colecţii de mumii.

Brațul Nilului dintre Roddah și Gizeh este atît de larg încît îți trebuie o jumătate de oră ca să-l treci.

După ce ai traversat orașul Gizeh, fără să te ocupi prea mult de școala de cavalerie și de cuptoarele de pui, fără a-i analiza ruinele, cu zidurile groase construite cu o artă deosebită din oale suprapuse și prinse în zidărie, mod de construcție mai mult ușor și aerat decît solid, mai ai de parcurs două leghe pe o cîmpie cultivată înainte de a ajunge pe platourile sterile pe care stau marile piramide, la marginea deșertului Libiei.

Cu cît te apropii, cu atît acești coloși par mai mici. Este un efect de perspectivă datorat fără îndoială faptului că lărgimea lor este egală cu înălțimea. Totuși, cînd ajungi la picioarele lor, la umbra acestor munți ridicați de mînă omenească, admiri și te cutremuri. Ca să ajungi în vîrful primei piramide trebuie să te cațări pe o scară cu trepte de aproximativ un metru înălțime.

Un trib de arabi și-a luat sarcina de a-i apăra pe călători și de a-i îndruma în ascensiunea lor pe piramida principală. De îndată ce acești oameni zăresc un străin apropiindu-se de domeniul lor, îi ies cu toții în întîmpinare în galopul cailor, într-un fel de *fantasia* pașnică, trăgînd cu pistolul în aer pentru a da de înțeles că sînt în serviciul lui, gata să-l apere de atacurile eventualilor beduini prădalnici ce ar putea să se ivească.

Azi această presupunere îi face să zîmbească pe călători, care nu se mai tem de un asemenea pericol ; dar în secolul trecut erau într-adevăr prădați de o ceată de falși tîlhari care, după ce îi speriau și-i despuiau, se lăsau învinși de tribul protector care încasa apoi o bună răsplată pentru rănile primite, și primejdiile unei lupte simulate.

Mi s-au dat patru oameni pentru a mă călăuzi și sprijini în timpul ascensiunii. La început nu prea înțelegeam cum aș putea să urc aceste trepte, dintre care prima îmi ajungea la înălțimea pieptului. Dar doi arabi s-au săltat într-o clipită pe acest postament gigantic și m-au apucat fiecare de cîte un braț. Ceilalți doi mă împingeau de subsuori, și toți patru cîntau în cor la fiecare mișcare a acestei manevre versetul arab care se încheie cu refrenul antic : *Eleison !*

Am numărat așa două sute și șapte trepte și nu ne-a trebuit mai mult de un sfert de oră pentru a ajunge pe platformă. Dacă te oprești o clipă să-ți tragi sufletul, îți vin înainte niște fetițe îmbrăcate doar cu o cămașă de pînză albastră, și care, de pe treapta de deasupra celei pe care te afli, îți întind la înălțimea gurii ulcele din pămînt de Teba, cu o apă înghețată care te răcorește o clipă.

Nimic mai capricios ca aceste tinere beduine care se cațără ca niște maimuțe cu picioruşele lor goale, și cunosc toate golurile uriașelor pietre suprapuse. Cînd ai ajuns pe platformă, le dai un bacșiș, le săruți, apoi te pomenești ridicat pe brațele celor patru arabi care te duc în triumf către cele patru puncte ale zării. Suprafața platformei este de aproximativ o sută de metri pătrați. Blocurile neregulate îți arată că ea s-a format prin distrugerea unui vîrf, asemănător probabil cu cel al piramidei a doua, care s-a păstrat intactă și pe care o admiri la o mică distanță, în îmbrăcămintea ei de granit. Cele trei piramide, a lui Keops, Kefren și Mykerinus, erau și ele împodobite cu acel înveliș roșietic ce se mai vedea pe vremea lui Herodot. Au fost despuiate încetul cu încetul, cînd s-au construit la Cairo palatele califilor și ale sudanilor.

Priveliștea din înaltul platformei este foarte frumoasă, cum este ușor de închipuit. Nilul se întinde spre răsărit de la capătul Deltei pînă dincolo de Saqqarah, unde se pot distinge unsprezece piramide mai mici decît cele de la Gizeh. Către apus se desfășoară lanțul munților libieni desenînd ondulațiile unei zări prăfuite. Pădurea de palmieri crescută în locul vechiului Memfis se întinde spre sud ca o umbră verzuie. Sprijinit de lanțul sterp al Mokatamului, Cairo își înalță domurile și minaretele la intrarea în deșertul Siriei. Totul este prea cunoscut pentru a îngădui o lungă descriere. Dar dacă lași deoparte admirația și privești pietrele platformei, găsești cu ce să compensezi excesele entuziasmului. Toți englezii care s-au cățărat pe piramidă și-au scrijelit bineînțeles numele pe pietre. Niște afaceriști au avut ideea să-și dea adresa publicului, iar un negustor de cremă de ghete din Piccadilly a pus chiar să se sape cu grijă pe un bloc întreg meritele invenției sale garantate de un *improved patent* din Londra. Este de prisos să mai spun că găsești acolo si

hoțul Crédeville [140], azi atît de uitat, și satira lui Bouginier precum și alte excentricități transplantate de artiștii noștri călători ca un contrast față de monotonia marilor amintiri.

II

Platforma

Mă tem că trebuie să admit că însuși Napoleon nu a văzut piramidele decît din cîmpie. Nu și-ar fi compromis demnitatea într-atît încît să se lase săltat de brațele a patru arabi ca un simplu balot ce trece din mînă în mînă, și se va fi mulțumit să răspundă de jos, printr-un salut, celor *patruzeci de secole*, care, după socotelile sale, îl contemplau în fruntea glorioasei noastre armate.

După ce mi-am plimbat privirea pe toată priveliștea din jur, și am citit cu atenție aceste inscripții moderne care îi vor chinui desigur pe învățații viitorului, mă pregăteam să cobor cînd un *domn* blond, înalt, rumen la față și purtînd mînușI trecu, așa cum făcusem și eu puțin înaintea lui, ultima treaptă a scării cvadruple, adresîndu-mi un salut țeapăn, care mi se datora în calitate de întîi sosit. L-am luat drept un gentleman englez. El m-a cunoscut îndată de francez.

M-am căit numaidecît de judecata mea pripită. Un englez nu m-ar fi salutat, căci nu se afla nimeni pe platforma piramidei lui Keops care să ne poată prezenta pe unul celuilalt.

— Domnule, îmi spuse necunoscutul cu un ușor accent german, sînt fericit să întîlnesc aici o persoană civilizată. Sînt doar un ofițer din garda maiestății sale regele Prusiei. Am obținut un concediu pentru a mă alătura expediției domnului Lepsius [141] și, cum aceasta a trecut pe aici acum cîteva săptămîni, sînt nevoit să mă pun la curent... vizitînd ceea ce desigur a văzut.

Sfîrșindu-și spusele, mi-a înmînat cartea lui de vizită, poftindu-mă să nu-l ocolesc dacă aveam să trec vreodată prin Potsdam.

— Dar, adăogă el, văzînd că mă pregăteam să cobor, ştiţi că este obiceiul să iei aici sus o gustare. Aceşti oameni de ispravă care ne înconjoară se aşteaptă să se înfrupte din modestele noastre provizii... şi, dacă vă face plăcere, vă ofer o porţie din pateul pe care l-a cărat unul dintre arabii mei.

La drum faci repede cunoştinţă, dar mai ales în Egipt în vîrful marii piramide, orice european devine pentru celălalt un *Frank*, adică un compatriot ; la atîta depărtare harta politică a micii noastre Europe îşi pierde hotarele prea precise... excepţie făcînd englezii care locuiesc într-o insulă aparte.

Conversaţia prusacului îmi făcu multă plăcere în timpul mesei. Avea asupra lui scrisori cu veştile cele mai recente de la expediţia domnului Lepsius care explora atunci împrejurimile lacului Moeris şi aşezările subterane din vechiul labirint. Savanţii berlinezi descoperiseră oraşe întregi ascunse sub nisip şi clădite din cărămidă, adevărate *Pompei* şi *Herculanum* subterane care nu văzuseră niciodată lumina zilei şi datau poate din vremea troglodiţilor [142]. Nu m-am putut împiedica să recunosc că era, din partea erudiţilor prusaci o nobilă ambiţie aceea de a fi vrut să calce pe urmele Institutului nostru din Egipt, ale cărui lucrări admirabile vor putea dealtfel să le completeze.

Gustarea luată pe platforma piramidei lui Keops este într-adevăr obligatorie pentru turişti, ca şi cea care se obişnuieşte pe capitelul coloanei lui Pompei din Alexandria. Eram încîntat că întîlnisem un tovarăş învăţat şi amabil care să mi-o amintească. Micile beduine păstraseră destulă apă în urcioarele lor de pămînt poros ca să ne răcorim, dar şi ca să ne facem nişte groguri cu o sticlă de coniac pe care o adusese unul dintre arabii din suita prusacului.

Între timp, soarele devenise prea arzător ca să mai rămînem mult pe platformă. Aerul curat şi întremător pe care îl respiri la acea înălţime ne îngăduise cîtăva vreme să nu-l prea luăm în seamă.

Trebuia acum să părăsim platforma şi să pătrundem în piramidă, a cărei intrare se află cam la o treime din înălţimea ei. Am coborît o sută treizeci de trepte folosind un

procedeu invers celui de la urcare. Doi dintre cei patru arabi ne prindeau de umeri din înaltul fiecărui palier și ne încredințau brațelor întinse ale tovarășilor lor. Coborîrea este destul de periculoasă și mai mulți călători s-au ales cu capul spart sau cu vreun mădular rupt. Noi am ajuns însă cu bine la intrarea în piramidă.

Este un fel de peșteră cu pereți din marmură și boltă triunghiulară în creștetul căreia se află o piatră mare care amintește, printr-o inscripție în limba franceză, trecuta sosire a soldaților noștri în acest monument : este cartea de vizită a armatei din Egipt, săpată pe un bloc de marmură de șaisprezece picioare lățime. În timp ce o citeam cu evlavie, ofițerul prusac mi-a atras atenția asupra unei alte legende scrisă cu hieroglife puțin mai jos și, ceea ce era mai ciudat, săpată de curînd.

Cunoștea sensul acestor hieroglife moderne înscrise după sistemul gramaticii lui Champollion [143].

— Asta înseamnă, îmi spuse el, că expediția științifică trimisă de regele Prusiei și condusă de Lepsius, a vizitat piramidele de la Gizeh și speră să rezolve cu același succes celelalte dificultăți ale misiunii sale.

Trecusem pragul peșterii : vreo douăzeci de arabi bărboși cu seleafuri împănate de pistoale și hangere se ridicară de pe lespezile unde își făcuseră siesta. Unul dintre ghizii noștri, care părea mai mare peste ceilalți, ne spuse :

— Vedeți cît sînt de înfricoșători ?... Ia priviți-le pistoalele și flintele.

— Vor să ne prade ?

— Dimpotrivă ! Sînt aci ca să vă apere, în cazul în care ați fi atacați de hoardele deșertului.

— Se spunea că nu mai există de cînd cu administrația lui Mohamed-Ali !

— O ! mai sînt mulți oameni răi, dincolo de munți... Dar, cu o *colonnata*, veți obține ca acești neînfricați pe care îi vedeți să vă apere de orice atac din afară.

Ofițerul prusac le inspectă armele și nu păru foarte convins de puterea lor de distrugere. Cum nu însemna, de fapt, decît cinci franci și cincizeci de centime pentru mine și un taler și jumătate pentru prusac, ne-am învoit și-am făcut tîrgul, împărțind pe din două cheltuiala, dar

atrăgînd atenţia că nu credeam în posibilitatea presupusului atac.

— Se întîmplă foarte des, spuse ghidul, să ne calce aici triburi dușmănoase, mai ales cînd bănuiesc prezenţa unor străini bogaţi.

Desigur, nu era cu neputinţă şi ar fi fost neplăcut să te pomeneşti prins şi închis în interiorul marii piramide. *Colonnata* (piastru spaniol) dată paznicilor ne permitea să sperăm că îi va opri conştiinţa de la o asemenea glumă prea uşor de făptuit.

Dar cum să presupui că aceşti oameni de treabă s-ar fi gîndit, măcar o clipă, la aşa ceva ? Activitatea pregătirilor lor, opt torţe aprinse într-o clipită, atenţia delicată de a trimite din nou înainte fetiţele *hidrofore* despre care am vorbit, toate acestea îndepărtau, fără îndoială, orice îngrijorare.

Trebuia mai întîi să-ţi pleci capul şi spinarea şi să-ţi aşezi picioarele cu îndemînare pe cele două jghiaburi de marmoră care străjuiesc de ambele părţi ale coborîşului. Între cele două jghiaburi se deschidea un fel de prăpastie, largă cît distanţa dintre picioare, în care trebuia să ai grijă să nu cazi. Înaintam deci pas cu pas, azvîrlindu-ne picioarele cît mai bine la dreapta şi la stînga, oarecum sprijinit, ce-i drept, de mîinile masalagiilor, şi astfel coboram, tot îndoit, cam o sută cincizeci de paşi.

Din acel punct, pericolul de a cădea în uriaşa fisură pe care o zăreai la picioare înceta brusc, fiind înlocuit de neplăcuta obligaţie de a te strecura pe burtă sub o boltă astupată în parte de nisip şi cenuşă. Arabii nu curăţă această trecere decît în schimbul unei alte *colonnata*, plătită de obicei de persoanele bogate şi corpolente.

După ce te-ai tîrît cîtăva vreme sub această boltă joasă, ajutîndu-te cu mîinile şi cu genunchii, te ridici la intrarea unei noi galerii, ceva mai înaltă decît cea dinainte. Urci vreo două sute de paşi şi ajungi la un fel de răscruce, al cărei centru este un puţ cu gura lată, adînc şi întunecos, care trebuie înconjurat pentru a ajunge la scara ce duce la *camera Regelui*.

Cînd ajung acolo, arabii trag cu pistoalele şi aprind focuri de vreascuri pentru a speria, zic ei, liliecii şi şerpii.

Sala, boltită ca o spinare de măgar, măsoară șaptesprezece picioare în lung și șaisprezece de-a latul.

Întorcîndu-ne din explorarea noastră, destul de puțin satisfăcătoare, ne-am odihnit la intrarea peșterii de marmură, întrebîndu-ne ce putea să însemne acea galerie ciudată pe care urcasem acum, cu cele două jghiaburi de marmură despărțite de o prăpastie, și ducînd la o răscruce în mijlocul căreia se căsca puțul misterios al cărui fund nu-l putusem zări.

Ofițerul prusac, consultîndu-și amintirile, îmi dădu o explicație destul de logică a destinației unui asemenea monument. Nimeni nu-i întrece pe nemți în ceea ce privește tainele antichității. Iată, potrivit versiunii sale, la ce servea galeria joasă cu jghiaburi pe care o coborîsem și o urcasem cu atîta greutate : cel care venea să se supună încercărilor inițierii era așezat într-un cărucior. Căruciorul cobora datorită marii inclinații a galeriei. Ajuns în centrul piramidei, inițiatul era luat în primire de niște preoți de rang inferior care-i arătau puțul și-l invitau să se arunce într-însul.

Bineînțeles, neofitul se codea, ceea ce era privit ca un semn de prudență. Atunci i se aducea un fel de coif avînd deasupra o lampă aprinsă ; înzestrat cu acel aparat trebuia să coboare cu băgare de seamă în puț, folosind scoabele de fier înfipte ici și colo, pe care își putea sprijini picioarele.

Cobora multă vreme, slab luminat de lampa pe care o purta pe cap ; apoi, ajuns la o adîncime de aproximativ o sută de picioare, dădea de intrarea unei galerii închise cu un grilaj ce se deschidea îndată în fața lui. Apăreau atunci trei bărbați cu măști de bronz, ce reprezentau fața zeului-cîine Anubis. Aici trebuia să nu se sperie de amenințările lor și să meargă înainte trîntindu-i la pămînt. După ce parcurgea astfel cam o leghe, ajungea într-un spațiu destul de mare ce producea impresia unei păduri dese și întunecoase.

De îndată ce pășea pe aleea principală, totul se lumina, producînd efectul unui imens incendiu. Dar nu era nimic altceva decît focuri de artificii și substanțe bituminoase prinse în ramuri de fier. Neofitul trebuia să

străbată pădurea, cu prețul cîtorva arsuri și, de obicei, reușea.

Dincolo de pădure dădea de un rîu pe care trebuia să-l treacă înot. Dar de-abia ajungea în mijlocul lui, și se producea o uriașă învolburare de apă, determinată de mișcarea a două roți uriașe, care-l oprea și-l respingea. Cînd puterile erau gata să-l lase, vedea în fața lui o scară de fier care părea să-l scape de primejdia înecului. Aceasta era a treia încercare. Pe măsură ce inițiatul punea piciorul pe un alt fuscel, acela pe care îl părăsise se desprindea și cădea în fluviu. Această situație grea se complica cu un vînt îngrozitor care cutremura în același timp și scara și inițiatul. În clipa în care puterile îl lăsau de-a binelea, trebuia să aibă prezența de spirit să apuce două inele de oțel care se lăsau pînă la el și de care rămînea atîrnat în mîini pînă ce vedea că i se deschide o ușă, la care ajungea cu prețul unei violente sforțări.

Era sfîrșitul celor patru încercări elementare. Inițiatul ajungea atunci în templu, făcea înconjurul statuii lui Isis, apoi era primit și felicitat de preoți.

III

Încercările

Iată cu ce amintiri căutam să populăm această singurătate impunătoare. Înconjurați de arabii care se culcaseră din nou, și așteptînd ca briza serii să răcorească aerul înainte de a părăsi peștera de marmură, adăogăm ipotezele cele mai felurite faptelor constatate cu adevărat de tradiția antică. Aceste bizare ceremonii de inițiere, de atîtea ori descrise de autorii greci care au putut să le mai vadă, căpătau pentru noi un interes deosebit, povestirile corespunzînd perfect cu dispoziția locurilor.

— Ce frumos ar fi, i-am spus eu neamțului, să se execute și să se reprezinte aici *Flautul fermecat* al lui Mozart. Cum de n-a avut pînă acum vreun om bogat fantezia să-și ofere un astfel de spectacol ? Cu foarte puțini bani toate aceste galerii ar putea fi degajate și ar fi de

ajuns apoi să aduci aici, în costumele cuvenite, întreaga trupă italiană de la teatrul din Cairo. Închipuieşte-ţi vocea de tunet a lui Zarastro răsunînd din fundul sălii faraonilor, sau pe *Regina nopţii* apărînd în pragul camerei zisă a reginei şi răspîndind pînă înspre bolta întunecoasă trilurile ei uluitoare. Închipuieşte-ţi sunetele flautului fermecat străbătînd aceste lungi coridoare şi schimonoselile şi spaimele lui *Papayeno*, silit, pe urmele stăpînului său iniţiat, să înfrunte triplul Anubis, apoi pădurea învăpăiată, apoi acel întunecat canal, învolburat de roţile de fier, precum şi scara stranie din care se desprind fuscelele — pe măsură ce urci — şi fac în apă un clipocit sinistru...

— Ar fi greu, spuse ofiţerul, să execuţi toate acestea chiar înlăuntrul piramidelor... Am spus că iniţiatul străbătea, de la puţ încolo, o galerie de aproximativ o leghe. Această cale subterană îl ducea pînă la un templu, la porţile Memfisului, a cărui aşezare aţi văzut-o de sus, de pe platformă. Cînd, după toate încercările, revedea lumina zilei, statuia lui Isis îi rămînea încă ascunsă ; trebuia să mai treacă o ultimă încercare, morală, pe care nimic nu o vestea şi al cărei scop îi rămînea tăinuit. Preoţii îl purtaseră în triumf ca pe unul din ai lor, corurile şi instrumentele îi celebraseră izbînda. Mai trebuia să se purifice printr-un post de patruzeci şi una de zile înainte de a putea contempla pe marea Zeiţă, văduva lui Osiris. Postul înceta în fiecare zi la asfinţitul soarelui, cînd i se îngăduia să se întremeze cu cîteva uncii de pîine şi o cupă de apă din Nil. În timpul acestui lung canon, iniţiatul putea să stea de vorbă, la ore anumite, cu preoţii şi cu preotesele a căror viaţă se petrecea, în întregime, în cetăţile subterane. Avea dreptul să pună întrebări fiecăruia în parte şi să observe obiceiurile acestui popor mistic care renunţase la lumea exterioară şi al cărui număr uriaş a înspăimîntat-o pe Semiramida cea Victorioasă cînd, la săparea temeliilor Babilonului egiptean (vechiul Cairo) pe care îl înfiinţa, a văzut prăbuşindu-se bolţile uneia din aceste necropole locuite de oameni vii.

— Şi după cele patruzeci şi una de zile, ce se întîmpla cu iniţiatul ?

— Mai avea de îndurat optsprezece zile de singurătate în care i se impunea o muţenie desăvîrşită. Putea nu-

mai să citească şi să scrie. Apoi era supus unui examen în care erau analizate şi criticate toate faptele vieţii sale. Asta dura alte douăsprezece zile ; trebuia apoi să stea culcat nouă zile în spatele statuii lui Isis, după ce implorase pe zeiţă să-i apară în vis şi să-i inspire înţelepciune. În sfîrşit, după aproximativ trei luni, încercările luau sfîrşit. Aspiraţia neofitului către divinitate, ajutată de lecturi, de învăţăminte şi de post îl aduceau la un asemenea grad de entuziasm încît era vrednic să vadă cu ochii lui căzînd vălurile sfinte ale zeiţei. Atunci uluirea lui ajungea la culme, privind cum recea statuie se însufleţeşte treptat, dobîndind trăsăturile femeii pe care o iubea cel mai mult, sau chipul ideal de frumuseţe desăvîrşită pe care şi-l făurise.

În clipa în care întindea braţele s-o cuprindă, ea se topea într-un nor de miresme. Preoţii intrau cu mare pompă, iar iniţiatul era declarat ca fiind asemenea zeilor. Lua loc la banchetul Înţelepţilor şi-i era îngăduit să guste mîncăruri dintre cele mai alese şi să se îmbete cu ambrozie pămînteană care nu lipsea de la aceste sărbători. Îi rămînea o singură părere de rău, aceea de a fi putut admira doar o clipă apariţia divină care binevoise să-i surîdă... avea să o regăsească în vis. Un somn prelungit, datorat pesemne sucului de lotus stors în cupa lui în timpul mesei, le permitea preoţilor să-l ducă la cîteva leghe de Memfis, la malul unui lac vestit, care poartă azi numele de Karun. Îl urcau, tot adormit, într-o canje, şi-l duceau în acea provincie a Faiumului, oază încîntătoare care este şi astăzi ţara trandafirilor. Acolo se afla o vale adîncă, în parte înconjurată de munţi, în parte despărţită de restul ţării prin prăpăstii săpate de mîna omului, unde preoţii ştiuseră să adune toate bogăţiile răspîndite în întreaga natură. Arborii din India şi din Yemen îşi împreunau frunzişurile dese şi florile stranii cu cele mai luxuriante vegetaţii din ţara Egiptului.

Animale îmblînzite dădeau viaţă acestui minunat decor, iar iniţiatul, depus pe iarbă încă adormit, se trezea într-o lume care părea însăşi desăvîrşirea naturii create. Se scula, respirînd aerul pur al dimineţii, renăscînd sub razele soarelui pe care nu le văzuse de mult ; asculta cîntarea cadenţată a păsărilor, admira florile înmiresmate,

suprafaţa calmă a apelor presărate cu flori de lotus roşii, cu papirus de-a lungul malurilor, unde flamingoul roşu şi ibisul îşi trasau curbele graţioase. Dar mai lipsea ceva pentru a-i însufleţi însingurarea. O femeie, o fecioară neprihănită, atît de tînără încît părea să iasă dintr-un vis matinal şi pur, atît de frumoasă încît privind-o mai bine puteai recunoaşte trăsăturile admirabile ale lui Isis întrezărite printr-un nor : aceasta era fiinţa divină care devenea soţia şi răsplata iniţiatului triumfător.

M-am crezut dator să întrerup povestirea poetică a savantului berlinez :

— Mi se pare că-mi spui povestea lui Adam şi a Evei.

— Cam aşa, îmi răspunse.

Într-adevăr, ultima încercare a iniţierii egiptene, atît de încîntătoare dar şi atît de neprevăzută, era cea pe care o povesteşte Moise în Cartea Facerii. În acea grădină minunată se afla un pom ale cărui fructe îi erau oprite neofitului admis în Rai. Atît de sigur este că această ultimă victorie asupra lui însuşi constituia clauza iniţierii, încît s-au găsit în Egiptul de sus basoreliefuri de acum patru mii de ani, înfăţişînd un bărbat şi o femeie, sub un pom ale cărui fructe femeia le întinde tovarăşului ei de singurătate. În jurul pomului se încolăceşte un şarpe, reprezentare a lui Typhon, zeul răului. Se întîmpla, într-adevăr, ca iniţiatul care biruise toate pericolele materiale, să se lase învins de această ultimă ispită al cărei deznodămînt era izgonirea lui din Raiul pămîntesc. Era osîndit atunci să rătăcească prin lume, răspîndind printre neamurile străine învăţătura pe care o primise de la preoţi.

Dacă însă rezista acestei ultime încercări, lucru foarte rar, devenea egalul unui rege. Era plimbat în triumf pe străzile Memfisului, iar persoana lui devenea sacră.

Onorurile pe care le aştepta îi fuseseră refuzate lui Moise pentru că nu triumfase în această ultimă încercare. Jignit de rezultat, a intrat în război făţiş cu preoţii egipteni, s-a luat la întrecere cu ei în ştiinţă şi fapte miraculoase, şi a sfîrşit prin a-şi elibera poporul pe calea unui complot al cărui rezultat se ştie.

Prusacul care îmi povestea toate acestea era, fără îndoială, un fiu spiritual al lui Voltaire... rămăsese la scep-

ticismul religios al lui Frederic al II-lea. Nu m-am putut abţine să nu i-o spun.

— Vă înşelaţi, îmi răspunse : noi, protestanţii, analizăm totul, ceea ce nu înseamnă că am fi lipsiţi de simţ religios. Dacă pare lucru dovedit că ideea Raiului pămîntesc, a mărului şi a şarpelui a fost cunoscută de vechii egipteni, asta nu dovedeşte cîtuşi de puţin că tradiţia ei nu ar fi de origine divină. Sînt chiar dispus să cred că ultima încercare a iniţiaţilor nu era decît o reprezentare mistică a scenei care trebuie să se fi petrecut în primele zile ale lumii. Fie că Moise a aflat-o de la egiptenii depozitari ai înţelepciunii primitive, fie că s-a folosit, cînd a scris *Geneza,* de impresii pe care el însuşi le resimţise, nimic nu infirmă adevărul primordial. Triptolem, Orfeu şi Pitagora au trecut prin aceleaşi încercări. Unul a întemeiat misterele de la Eleusis, celălalt acele ale Cabirilor din Samotrace, al treilea asociaţiile mistice din Liban.

Orfeu a avut şi mai puţin succes decît Moise ; nu a reuşit să treacă de încercarea a patra, cea în care trebuia să ai prezenţa de spirit să prinzi inelele atîrnate deasupra ta cînd fuscelele de fier începeau să dispară de sub picioare... A căzut în canal de unde n-a fost scos decît cu mare greutate şi în loc să ajungă în templu, a trebuit să se întoarcă înapoi şi să urce pînă la ieşirea din piramide. În timpul încercării, soţia lui îi fusese răpită printr-unul din acele accidente pe care preoţii atît de lesne le fac să pară fireşti. El a obţinut, prin talentul şi renumele său, posibilitatea să treacă a doua oară prin acele încercări, dar nici atunci nu a izbutit. Astfel a pierdut-o pe veci pe Euridice şi s-a văzut silit s-o plîngă.

— Cu acest sistem, am răspuns, toate religiile pot fi explicate cu temeiuri materiale. Dar ce-am avea de cîştigat din asta ?

— Nimic. Am petrecut doar vreo două ceasuri vorbind despre origini şi istorie. Acum se lasă seara, trebuie să găsim un adăpost.

Am petrecut noaptea aceea într-o *locanda* italienească din apropiere, iar a doua zi am fost conduşi pe locul unde se înalţa odinioară Memfisul, cam la două leghe spre sud. Ruinele sînt de nerecunoscut ; şi, dealtfel, totul este cotropit de o pădure de palmieri în mijlocul căreia se află sta-

tuia uriașă a lui Sesostris, înaltă de șaizeci de picioare, dar culcată cu fața în jos în nisip. Să mai vorbesc oare de Saqqarah unde ajungi după aceea ; de piramidele de acolo, mai mici decît cele de la Giseh, printre care se impune marea piramidă de cărămidă construită de evrei ? Un lucru mai curios încă îl constituie interiorul mormintelor de animale care pot fi văzute în mare număr pe cîmpie. Sînt și de pisici, și de crocodili și de ibiși. Intri cu greu, respirînd cenușă și praf sau uneori tîrîndu-te prin galerii pe care nu le poți străbate decît în genunchi. Ajungi apoi în mijlocul unor vaste subterane, în care sînt îngrămădite cu milioanele și așezate simetric toate aceste animale pe care egiptenii de altă dată își dădeau osteneala să le îmbălsămeze și să le înmormînteze ca pe oameni. Fiecare mumie de pisică este înfășurată în mai mulți coți de fețe pe care sînt înscrise în hieroglife de la un capăt la altul, probabil viața și virtuțile animalului. La fel e cu crocodilii... Cît despre ibiși, rămășițele lor sînt închise în vase de lut din Teba, așezate unele lîngă altele pe o întindere de necalculat, ca borcanele de dulceață într-o cămară la țară.

Am putut să îndeplinesc fără nici o greutate însărcinarea dată de consul ; m-am despărțit de ofițerul prusac care-și continua drumul către Egiptul de Sus și m-am întors la Cairo, coborînd cu o canje pe apele Nilului.

M-am grăbit să duc consulului ibisul obținut cu prețul atîtor osteneli ; dar am aflat că bietul consul, simțind în acele trei zile cît a durat excursia noastră, cum i se înrăutățește starea sănătății, se îmbarcase ca să meargă la Alexandria.

Mai tîrziu am aflat că a murit în Spania.

IV

Plecare

Părăsesc cu părere de rău vechiul oraș Cairo unde am regăsit ultimele urme ale geniului arab și care n-a dezmințit ideile ce-mi făurisem din povestirile și tradițiile Orientului. Îl văzusem de atîtea ori în visurile tinereții, încît mi se părea că aș fi locuit cîndva acolo. Îmi reclă-

deam acel Cairo de altădată în mijlocul cartierelor pustii sau a moscheelor gata să se năruie ! Mi se părea că picioarele mele calcă pe urmele mele din alte vremuri ; mergeam și îmi spuneam : cînd voi coti după acest zid, cînd voi trece prin această poartă, am să văd cutare lucru... și acel lucru era acolo, în ruină, dar real.

Să nu ne mai gîndim la asta. Acel Cairo zace sub cenușă și praf ; spiritul și progresul modern l-au biruit, ca moartea. Peste cîteva luni străzile europene vor fi tăiat în unghiuri drepte bătrînul oraș prăfuit și mut, care se năruie domol peste bieții felahi. Ceea ce strălucește, sclipește și se dezvoltă este cartierul european, orașul italienilor, provensalilor și maltezilor, viitorul antrepozit al Indiei engleze. Orientul de odinioară își folosește pînă la capăt vechile straie, vechile palate, vechile moravuri, dar își trăiește ultima zi ; poate să spună, precum unul dintre sultanii lui : „Soarta și-a tras săgeata, m-am dus, am trecut !“ Ceea ce deșertul mai apără încă acoperindu-l încetul cu încetul cu nisip, se află în afara zidurilor orașului Cairo : orașul mormitelor, valea califilor, care pare, ca și Herculanum, să fi adăpostit generații dispărute și ale cărui palate, arcade și coloane, marmure prețioase, interioare pictate și aurite, incinte, domuri și minarete înmulțite nebunește nu au avut alt rost decît să acopere sicrie. Cultul morții este o trăsătură veșnică a caracterului Egiptului ; servește cel puțin să apere și să transmită lumii strălucita istorie a trecutului său.

V
Canjea

I
Pregătiri pentru navigație

Canjea care mă ducea către Damietta conținea și toată gospodăria pe care o adunasem la Cairo în cele opt luni cît șezusem acolo, și anume : sclava cu pielea aurie vîndută de Abd-el-Kerim ; cufărul verde conținînd lucrurile pe care acesta i le lăsase ; un alt cufăr cu tot ce-i cumpărasem eu ; încă unul în care se aflau hainele mele de european, ultimă rezervă pentru caz de nevoie, ca acele straie de păstor păstrate de un împărat ca să-și amintească de unde a pornit [144], apoi toate ustensilele și obiectele cu care îmi alcătuisem gospodăria din cartierul copt : ulcioare și bărdace pentru răcorit apa, pipe și narghilele, saltele din bumbac și cafase din nuiele de palmier ce servesc rînd pe rînd de divan, de pat și de masă, avînd peste toate, avantajul să poată servi în timpul călătoriei drept cușcă pentru diferitele păsări de curte și porumbei.

Înainte de a pleca, mă dusesem să-mi iau rămas bun de la doamna Bonhomme, acea blondă și încîntătoare providență a călătorului. „Vai ! îmi spuneam, n-am să mai văd multă vreme decît obraji de culoare, am să înfrunt ciuma care bîntuie în delta Egiptului, furtunile din golful Siriei pe care va trebui să-l străbat cu ambarcațiuni fragile ; chipul ei va fi, pentru mine surîsul cel din urmă al patriei !“

Doamna Bonhomme aparține acelui tip de frumusețe blondă din sud pe care Gozzi o slăvea la venețiene, și

pe care Petrarca l-a cîntat în cinstea femeilor din Proveņa noastră. S-ar părea că aceste graţioase anomalii datorează vecinătăţii cu ţările alpine aurul creţ al cosiţelor lor şi că doar ochii lor negri s-au învăpăiat din incandescenţa plajelor Mediteranei. Pielea feţei, subţire şi deschisă la culoare ca satenul abia trandafiriu al flamandelor, se colorează în locurile atinse de soare cu o uşoară nuanţă de chihlimbar care te face să gîndeşti la viile toamnei în care strugurii albi se ascund în parte sub frunzele arămii. O, chipuri pe care le-au iubit Tiţian şi Giorgione, oare pe malul Nilului trebuia să-mi mai lăsaţi o părere de rău şi o amintire ? Aveam lîngă mine o altă femeie, cu părul negru ca abanosul, cu trăsături precise de parcă ar fi fost sculptate în marmură portora, o frumuseţe severă şi gravă ca aceea a idolilor vechii Asii, a cărei graţie, supusă şi sălbatică totodată, amintea, dacă aceste două cuvinte pot fi alăturate, veselia serioasă a vieţuitoarelor captive.

Doamna Bonhomme mă dusese în prăvălia ei plină cu articole de călătorie şi o ascultam cu admiraţie cum îmi explica meritele tuturor acelor obiecte minunate care, la nevoie, reproduc pentru englezi, în pustiu, tot confortul vieţii *fashionable*. Îmi explica cu uşorul ei accent provensal cum se puteau alcătui, la picioarele unui palmier sau a unui obelisc, apartamente complete de stăpîni şi de servitori, cu mobilier şi bucătărie, totul fiind transportat pe cămile ; cum să dai mese europene de la care nu lipseşte nimic, nici tocana şi nici trufandalele, graţie acelor cutii de conserve care sînt adesea de mare ajutor.

— Din păcate ! i-am spus, am devenit întru totul un *bedaui* (arab nomad) ; mînînc cu plăcere *durah* copt pe o tablă încinsă, curmale prăjite în unt, pistil de caise, lăcuste afumate... şi ştiu cum să obţin în pustiu o găină fiartă fără măcar să-mi dau osteneala s-o jumulesc.

— Nu cunoşteam acest rafinament, spuse doamna Bonhomme.

— Iată, i-am răspuns, reţeta care mi-a fost dată de un renegat foarte priceput, care a văzut-o aplicată în Hedjaz. Iei o găină...

— Trebuie o găină ? întrebă doamna Bonhomme.

— Neapărat, aşa cum trebuie iepure pentru bujeniţă.

— Şi-apoi ?

— Aprinzi focul între două pietre ; faci rost de apă...

— Trebuie cam multe !

— Natura ţi le dăruieşte. Merge şi cu apă de mare... ar fi exact acelaşi lucru, şi nu ai mai avea nevoie de sare.

— Şi în ce pui găina ?

— A ! aici intervine iscusinţa. Turnăm apa pe nisipul fin al pustiului... alt ingredient dăruit de natură. Aceasta produce o argilă fină şi curată foarte utilă preparării.

— Puteţi mînca o găină fiartă în nisip ?

— Vă mai cer o clipă de atenţie. Plămădim din această argilă un bulgăre mare, avînd grijă ca el să cuprindă şi găina noastră sau oricare altă pasăre.

— Devine interesant.

— Punem bulgărele pe foc şi îl întoarcem din cînd în cînd. Cînd coaja s-a întărit îndeajuns şi a căpătat o culoare potrivită, îl luăm de pe foc : găina este gata.

— Asta-i tot ?

— Nu, nu încă ; sfărîmi bulgărele devenit oală de lut ars, şi penele păsării, prinse în argilă, se duc odată cu cioburile acestui ceaun improvizat.

— Dar asta-i mîncare de sălbatici !

— Nu, pur şi simplu găină înăbuşită.

Doamna Bonhomme a înţeles că nu era nimic de făcut cu un călător atît de priceput ; a pus la loc toate cratiţele de tinichea, corturile, pernele şi saltelele de cauciuc purtînd ştampila englezească *improved patent*.

— Totuşi, i-am spus, tare aş vrea să găsesc la dumneata ceva care să-mi fie folositor.

— Uite, îmi răspunse doamna Bonhomme, sînt sigură că ai uitat să cumperi un steag. Îţi trebuie un steag.

— Doar nu plec la război !

— Ai să cobori Nilul... are să-ţi trebuiască un pavilion tricolor la pupa bărcii dumitale ca să fii respectat de felahi.

Şi îmi arătă pe pereţii prăvăliei o serie de pavilioane ale tuturor marinelor.

Apucasem un baston cu vîrf auriu de pe care se desfăşura tricolorul nostru, cînd doamna Bonhomme îmi opri braţul.

— Poţi să alegi ; nu eşti obligat să-ţi indici naţionalitatea. Toţi *aceşti domni* iau de obicei un pavilion englezesc ; aşa eşti mai în siguranţă.

— Vai ! doamnă, i-am spus, eu nu sînt unul din *aceşti domni !*

— Aşa gîndeam şi eu, mi-a răspuns zîmbind.

Îmi place să cred că oamenii bine din Paris nu s-ar plimba la adăpostul culorilor engleze pe acest bătrîn Nil în care s-a oglindit drapelul republicii. Ce-i drept, francezii legitimişti, cînd merg în pelerinaj la Ierusalim, preferă pavilionul Sardiniei. Aşa mai merge.

II

O sărbătoare în familie

Plecăm din portul Bulac ; palatul unui bei mameluc, azi devenit şcoala politehnică, moscheea albă din apropiere, galantarele olarilor care-şi expun marfa pe mal, oale din pămînt poros fabricate la Teba şi aduse pe Nil, şantierele de construcţie care se întind încă destul de departe pe malul drept al fluviului, totul dispare după cîteva minute. Vîntul ne duce spre o insulă de aluviuni situată între Bulac şi Embabeh, şi al cărei mal nisipos primeşte curînd izbitura prorei noastre ; cele două vele latine ale canjei flutură golite de vînt : — *Battal ! battal !* strigă *reisul,* adică : Prost ! Prost ! Era vorba, probabil, despre vînt. Într-adevăr, valurile apei roşietice încreţite de un suflu potrivnic ne aruncau spuma în faţă, iar fluviul oglindind cerul lua nuanţe de ardezie.

Marinarii coboară pe ţărm pentru a despotmoli canjea şi a o întoarce. Încep atunci unul din acele cîntece cu care marinarii egipteni îşi însoţesc orice manevră şi care au, invariabil, refrenul *eleison !* În timp ce cinci sau şase vlăjgani, care şi-au lepădat într-o clipită cămaşa albastră şi seamănă cu nişte statui de bronz florentine, se spetesc cu picioarele înfipte în mîl, *reisul,* aşezat ca un paşă la prora, îşi fumează nepăsător narghileaua. Un sfert de

oră mai tîrziu, ne întoarcem către Bulac, pe jumătate aplecaţi pe val şi cu vîrful vergilor atingînd apa.

Abia dacă cîştigasem două sute de paşi din cursul fluviului cînd iar au trebuit să întoarcă barca, de astă dată prinsă între trestii, şi am ajuns din nou la insula de nisip : *Battal ! battal !* continua să spună reisul din cînd în cînd.

Recunoşteam, la dreapta mea, grădinile veselelor vile care se înşiră pe aleea de la Şubrah ; sicomorii monstruoşi care o formează răsunau de croncănitul răguşit al stăncuţelor, întretăiat uneori de ţipătul sinistru al uliilor.

Niciun lotus, niciun ibis, nimic din culoarea locală de odinioară ; doar ici şi colo bivoli mari cufundaţi în apă şi cocoşii faraonului, un fel de mici fazani cu pene aurii, zburătăcind deasupra plantaţiilor de portocali şi de bananieri din grădini.

Era să uit să pomenesc de obeliscul de la Heliopolis, care înseamnă cu degetul lui de piatră hotarul vecin al deşertului Siriei şi pe care regretam că nu-l văzusem încă decît de departe. Acest monument nu avea să iasă din orizontul nostru pînă la sfîrşitul zilei, căci navigaţia cu canjea continua să se facă în zigzag.

Se lăsase seara, discul soarelui cobora în spatele liniei puţin accidentate a munţilor Libiei, şi dintr-odată natura trecu de la umbra violetă crepusculară la întunericul albăstrui al nopţii. Am văzut de departe luminile unei cafenele, plutind în uleiul transparent al lămpilor ; acordurile stridente ale *naz*-ului şi ale *rebab* [145]-ului acompaniau această melodie egipteană atît de cunoscută: *Ya teyly !* (O nopţi !).

Alte voci dădeau *răspunsul* primului vers : „O ! nopţi de bucurie !“ Cîntau fericirea prietenilor care se adună laolaltă, iubirea şi dorinţa, flăcările divine, emanaţiile radioase ale *luminii pure* care nu se află decît în ceruri ; era invocat *Ahmad*, alesul, căpetenia apostolilor, şi voci de copii reluau în cor antistrofa acestei efuziuni delicioase şi senzuale care cheamă binecuvîntarea Domnului asupra bucuriilor nocturne ale pămîntului.

Mi-am dat seama că era vorba de o solemnitate de familie. După corul copiilor urmau ciudatele gîlgîieli ale felahinelor, care puteau tot atît de bine celebra o moarte

ca și o căsătorie, căci în toate ceremoniile egiptenilor recunoști acel amestec de bucurie cu tînguială sau de lamentație cu izbucniri de veselie care, încă din vechime, domnea în toate actele vieții lor.

Reisul pusese să se lege barca de un par înfipt în nisip și se pregătea să coboare. L-am întrebat dacă era vorba doar de un scurt popas în satul din fața noastră. A răspuns că aveam să stăm acolo toată noaptea, ba chiar pînă a doua zi la trei, cînd se ridică vîntul de la sud-vest (eram la epoca musonului).

— Crezusem, i-am spus, că urma să fim trași la edec cînd nu avem vînt bun.

— Asta nu scrie în contractul nostru, răspunse el.

Într-adevăr, înainte de plecare, încheiasem un contract în fața cadiului ; dar, bineînțeles, oamenii nu trecuseră într-însul decît ce vroiau ei. Eu, dealtfel, nu sînt niciodată grăbit să ajung, și această împrejurare, care pe un călător englez l-ar fi scos din sărite, îmi dădea numai prilejul să cunosc mai bine vechiul braț, atît de puțin umblat, prin care curge Nilul de la Cairo la Damiette.

Reisul, care se aștepta la proteste violente, mi-a admirat seninătatea. Trasul la edec este, relativ, destul de costisitor ; căci, în afară de un număr mai mare de mateloți pe barcă, mai necesită ajutorul cîtorva oameni care se schimbă din sat în sat.

O canje cuprinde două încăperi, frumos zugrăvite și aurite pe dinăuntru, cu ferestre zăbrelite ce dau spre fluviu, și încadrează plăcut dublul peisaj al malurilor. Panourile sînt pictate cu coșuri de flori și arabescuri complicate ; două cufere de lemn pe laturile fiecării cabine permit în timpul zilei să te așezi cu picioarele încrucișate, iar noaptea să te întinzi pe rogojini sau pe perne. De obicei prima cameră servește de divan, a doua de harem. Totul se închide și se zăvorește ermetic, fără a te putea scuti însă de tovărășia guzganilor Nilului, mai puțin nesuferită totuși decît aceea a țînțarilor și a altor insecte ; noaptea scapi de sărutările perfide ale acestora cu ajutorul unor cămăși încăpătoare a căror deschizătură o legi după ce ai intrat înăuntru ca într-un sac și care îți înconjoară capul cu un dublu văl de tifon sub care respiri perfect.

Se părea că aveam să petrecem noaptea în barcă şi mă pregăteam s-o fac, cînd reisul, care coborîse pe mal, s-a întors cu un aer ceremonios şi m-a poftit să merg cu el. Nu prea îmi venea la îndemînă să las sclava singură în cabină, dar mi-a spus chiar el că era mai bine s-o luăm cu noi.

III

Mutahirul

Coborînd pe mal, mi-am dat seama că debarcasem pur şi simplu la Şubrah. În faţa noastră se întindeau grădinile paşei cu bolţile de mirt care le împodobesc intrarea; la stînga, de ambele părţi ale aleii, se afla o îngrămădire de case sărăcăcioase din chirpici; cafeneaua pe care o remarcasem era pe malul fluviului, iar casa vecină era locuinţa reisului care ne-a poftit să intrăm.

— Mare scofală am făcut, îmi spuneam eu în sinea mea, să ne petrecem toată ziua pe Nil; iată-ne abia la o leghe de Cairo! Îmi venea să mă întorc să-mi petrec seara acolo, citind ziarele la doamna Bonhomme; dar acum reisul ne condusese în faţa casei lui şi era limpede că avea loc acolo o serbare la care se cuvenea să luăm parte.

Cîntecele pe care le auzisem, de acolo veneau; o mulţime de oameni negricioşi şi de negri autentici păreau să petreacă bine. Reisul reuşi să mă lămurească într-o *lingua franca* împestriţată cu cuvinte arabe pe care cu greu le înţelegeam, că era vorba de o sărbătoare de familie cu prilejul circumciziunii fiului său. Am înţeles, mai ales, de ce făcusem aşa de puţin drum.

Ceremonia avusese loc în ajun, la moschee, şi asta era doar a doua zi a sărbătoririi. Sărbătorile de familie ale celor mai sărmani egipteni sînt serbări publice şi aleea era plină de lume: vreo treizeci de copii, colegi de şcoală ai tînărului circumcis *(mutahir)*, umpleau o încăpere cu tavan jos; femeile, rude sau prietene ale soţiei reisului, erau aşezate în cerc în odaia din fund, iar noi ne-am oprit

lîngă uşa acesteia. Reisul i-a indicat, de departe, un loc alături de soţia sa sclavei care mă urmase, iar aceasta, după saluturile cuvenite, s-a dus, fără ezitare, să se aşeze pe covorul *hanîmei.*

S-au distribuit cafele şi ciubuce, apoi nişte nubiene au început să danseze la sunetul *tarabuk*-ilor (tobă din pămînt ars) pe care mai multe femei le ţineau într-o mînă şi le loveau cu cealaltă. Familia reisului era, probabil, prea săracă pentru a-şi permite almee albe; dar nubienii dansează pentru plăcerea lor. *Loti*-ul sau corifeul îşi făcea bufoneriile obişnuite, îndrumînd pasul celor patru femei care se lăsaseră furate de ritmul îndrăcit al saltarellei pe care am mai descris-o, şi care nu suferă schimbări decît în funcţie de energia mai mare sau mai mică a executanţilor.

Într-una din pauzele muzicii şi dansului, reisul mă poftise să iau loc lîngă un bătrîn despre care îmi spuse că este tatăl lui. Acesta, aflînd din ce ţară sînt, mă primi cu o înjurătură tipic franţuzească, pe care felul lui de a o pronunţa o transforma foarte comic. Atîta reţinuse din limba învingătorilor de la '98. I-am răspuns strigînd: „Napoleon!" Nu părea să fi înţeles. M-am mirat, dar curînd mi-am dat seama că acest nume data numai din timpul imperiului.

— L-ai cunoscut pe Bonaparte? l-am întrebat eu pe arabă.

Şi-a dat capul pe spate, cu un fel de visare solemnă, şi a început să cînte cît îl ţinea gura

Ya salam Bunabarteh!
Salut ţie, Bonaparte!

Nu mi-am putut stăpîni lacrimile ascultîndu-l pe bătrîn cum repeta vechiul cîntec al egiptenilor în cinstea celui pe care îl numeau sultanul Kebir [146]. L-am îndemnat să-l cînte în întregime, dar nu-şi mai amintea decît puţine versuri.

„Ne-ai făcut să suspinăm prin lipsa ta, o generale, ce-ţi bei cafeaua cu zahăr! o generale încîntător cu obrajii plăcuţi, tu, a cărui spadă i-a tăiat pe turci! Salut ţie!

O tu cu părul atît de frumos ! din ziua în care ai călcat în Cairo, oraşul a strălucit cu o lumină asemănătoare celei pe care o dă o lampă de cristal ; salut ţie !"

Între timp reisul, nepăsător faţă de aceste amintiri, se alăturase copiilor, şi părea că se pregăteşte o nouă ceremonie.

Peste puţin timp, copiii s-au aşezat pe două rînduri iar celelalte persoane adunate în casă s-au sculat în picioare, căci urma să fie plimbat prin sat copilul care, în ajun, fusese plimbat prin Cairo. A fost adus un cal înzorzonat, şi băieţelul, care putea să aibă vreo şapte ani, îmbrăcat în straie şi podoabe femeieşti, totul de împrumut, fără îndoială, a fost urcat în şa, asigurat în ambele părţi de două rude. Era mîndru ca un împărat, şi ţinea, după obicei, o batistă la gură. Nu îndrăzneam să-l privesc cu prea multă atenţie, ştiind că orientalii se tem de *deochi*, dar am luat seama la toate amănuntele alaiului pe care nu le putusem distinge aşa bine la Cairo, unde aceste procesiuni în cinstea *mutahirilor* sînt aproape la fel cu ale căsătoriilor.

Aici nu erau măscărici goi simulînd lupte cu lănci şi scuturi ; dar cîţiva nubieni urcaţi pe picioroange se fugăreau cu bastoane lungi : aşa atrăgeau mulţimea ; în fruntea alaiului mergeau muzicienii ; veneau apoi copiii în straie de sărbătoare şi conduşi de cinci sau şase fakiri sau santoni, care cîntau *moal* [147]-uri religioase ; apoi copilul călare, înconjurat de rude, în sfîrşit femeile din familie, în mijlocul cărora se aflau dansatoarele fără văl, care reîncepeau la fiecare popas dansurile lor voluptoase. Nu fuseseră uitaţi nici purtătorii de căţui cu miresme, nici copiii care scuturã *kumkum*-urile, flacoane cu apă de trandafiri cu care sînt stropiţi spectatorii ; dar persoana cea mai importantă din cortegiu era fără îndoială bărbierul, ţinînd în mînă instrumentul misterios cu care bietul copil avea să facă mai apoi cunoştinţă, în timp ce ajutorul său flutura în vîrful unei lăncii atributele meseriei sale. Înaintea *mutahirului* mergea unul dintre colegii băiatului, purtînd, legată de gît, o tăbliţă de scris decorată de învăţător cu capodopere caligrafice. În urma calului o femeie arunca neîncetat sare pentru a goni duhurile rele. Convoiul se încheia cu femeile plătite care servesc

de bocitoare la înmormîntări şi care se manifestă la ceremoniile de căsătorie şi de circumciziune cu acelaşi *olulului !* a cărui tradiţie se pierde în negura vremurilor.

În timp ce cortegiul străbătea străzile puţin numeroase ale sătucului Şubrah, eu rămăsesem cu bunicul *mutahirului,* după ce cu greu o împiedicasem pe sclavă să meargă cu celelalte femei. Fusesem nevoit să folosesc formula atotputernică la egipteni : *mafiş* pentru a-i interzice ceea ce considera o datorie de politeţe şi de religie. Negrii pregăteau mesele şi decorau sala cu frunziş. Eu încercam să scot de la bătrîn cîteva crîmpeie de amintiri, făcînd să-i răsune la urechi, cu puţina arabă pe care o ştiam, numele glorioase ale lui Kléber şi Menou. Nu-şi amintea decît de colonelul Barthélemy, fostul şef al poliţiei din Cairo, care a lăsat o amintire puternică în popor din cauza înălţimii sale şi a costumului lui măreţ pe care îl purta. Barthélemy a inspirat cîntece de dragoste pe care nu şi le amintesc numai femeile :

„Iubitul meu poartă o pălărie brodată — funde şi rozete îi împodobesc cingătoarea.

Am vrut să-l sărut. Mi-a zis : Aspetta (aşteaptă) ! *o ! ce dulce sună vorba lui italienească ! Dumnezeu să-l aibă în pază pe cel cu ochi de gazelă !*

Ce frumos eşti Fart-el-Rumy (Barthélemy), cînd proclami pacea obştei cu un firman în mînă". [148]

IV

Sirafeul

Cînd *mutahirul* a intrat în casă, copiii s-au aşezat cîte patru în jurul meselor rotunde unde învăţătorul, bărbierul şi santonii au ocupat locurile de cinste. Celelalte persoane au aşteptat sfîrşitul mesei acestora ca să ia loc şi ele. Nubienii se aşezară în faţa uşii primind ce rămînea pe tăvi, din care mai distribuiau ultimele rămăşiţe unor bieţi nevoiaşi atraşi de zgomotul serbării. Numai după ce treceau pe la două-trei serii de musafiri de rang inferior, ajungeau oasele la un ultim cerc com-

pus din cîini vagabonzi, atraşi de mirosul cărnii. Nimic nu se pierde la aceste ospăţuri patriarhale la care, oricît de săracă ar fi gazda, orice fiinţă vie îşi poate cere partea sa de praznic. E drept că persoanele înstărite obişnuiesc să-şi plătească partea cu mici daruri, care mai uşurează astfel întrucîtva obligaţiile pe care şi le impun cu aceste ocazii oamenii din popor.

Sosise pentru *mutahir* clipa dureroasă care trebuia să încheie festivitatea. Toţi copiii s-au sculat şi au intrat, singuri, în camera femeilor. Se cînta : *„O tu, mătuşa lui dinspre tată ! o tu, mătuşa lui dinspre mamă ! vino să-i pregăteşti sirafeul !“* Detaliile ce urmează mi-au fost furnizate de sclavă, prezentă la ceremonia *sirafe*-ului.

Femeile au dat copiilor un şal pe care patru dintre ei l-au apucat de colţuri. Tăbliţa de scris a fost pusă la mijloc şi cel mai bun elev din şcoală *(arif)* a fost pus să psalmodieze o cîntare ale cărei versete erau apoi reluate în cor de copii şi de femei. Îl rugau pe Dumnezeul atotştiutor, *„care cunoaşte pasul furnicii negre şi munca ei în întuneric“*, să-şi dăruiască binecuvîntarea acestui copil care ştie acum să citească şi poate să priceapă Coranul. În numele lui îi mulţumeau tatălui, care plătise lecţiile învăţătorului, şi mamei care, încă din leagăn, îl învăţase să vorbească.

„Dumnezeu să-mi îngăduie, zicea copilul către mama lui, *să te văd şezînd în rai, salutată de Maryam (Maria), de Zeynab, fiica lui Ali, şi de Fatima, fiica profetului !“*

Restul versetelor era întru lauda învăţătorilor care explicaseră copilului diferitele capitole ale Coranului, şi-l puseseră să le înveţe.

Alte cîntări, mai puţin grave, urmau după aceste litanii :

„O voi, fete tinere care ne înconjuraţi, spunea ariful, vă dau în grija Domnului cînd vă pictaţi ochii şi vă priviţi în oglindă !“

„Iar voi, femei măritate, adunate aci, prin virtutea capitolului 37 : fecunditatea, fiţi binecuvîntate ! Dar dacă se află aci femei ce au îmbătrînit nemăritate, să fie alungate cu lovituri de papuc.“

În timpul acestei ceremonii, băieții purtau *sirafeul* în jurul sălii și fiecare femeie depunea pe tăbliță ceva mărunțiș, banii erau apoi adunați într-o basma pe care copiii o dăruiau învățătorilor.

Mutahirul a fost adus în odaia bărbaților și așezat pe un scaun înalt. Bărbierul și ajutorul său stăteau în picioare la dreapta și la stînga lui, cu instrumentele lor. I s-a pus în față un lighean de aramă în care fiecare și-a depus darul ; apoi copilul a fost dus de bărbier într-altă încăpere unde operația s-a desfășurat sub ochii a două rude, în timp ce chimvalele răsunau pentru a-i acoperi vaietele.

Fără a se mai preocupa de acest incident, adunarea a mai petrecut cea mai bună parte din noapte bînd băuturi, înghețate, cafele, și un fel de bere groasă *(buza)*, băutură fermentată, plăcută în special negrilor, și care este fără îndoială cea pe care Herodot o numește vin de orz.

V

Pădurea de piatră

Nu prea știam ce să fac a doua zi dimineață pînă la ora la care se va porni vîntul. Reisul și echipajul său dormeau duși, cu acea nepăsare față de lumina zilei pe care oamenii din nord o înțeleg cu greu. Mi-a venit ideea s-o las pe sclavă în canje și să mă duc să mă plimb spre Heliopolis, care nu era mai departe de o leghe.

Mi-am amintit deodată de făgăduiala pe care o făcusem unui comisar de marină, un om de treabă care-mi pusese la dispoziție cabina lui în timpul traversării de la Syra la Alexandria

— Nu vă cer decît un lucru, îmi spusese el, pe cînd îi mulțumeam, să-mi adunați cîteva bucățele din pădurea pietrificată care se află în deșert, nu departe de Cairo. Le veți da la Smirna, doamnei Carton, pe strada Rozelor.

Însărcinările de acest fel sînt sfinte printre călători ; rușinea de a o fi uitat pe cea de față m-a hotărît să nu

mai zăbovesc s-o îndeplinesc. Dealtfel, voiam şi eu să văd această pădure a cărei structură nu mi-o puteam explica. Am trezit-o pe sclava care s-a bozumflat şi a cerut să rămînă în tovărăşia soţiei reisului. M-am gîndit întîi să-l iau pe reis cu mine, dar un dram de chibzuinţă şi experienţa dobîndită despre moravurile din această ţară m-au convins că virtutea bietei Zeynab nu se afla în pericol în acea familie onorabilă.

După ce am luat măsurile necesare şi l-am anunţat pe reis, care a făcut rost de un conducător de măgari isteţ, am pornit-o spre Heliopolis, lăsînd la stînga canalul lui Adrian, săpat pe vremuri de la Nil la marea Roşie şi a cărui albie uscată avea, mai tîrziu, să ne indice drumul printre dunele de nisip.

Împrejurimile Şubrahului sînt cultivate admirabil. După o pădure de sicomori, care se întinde în jurul hergheliei, laşi pe stînga o sumedenie de grădini unde cresc portocali printre curmalii plantaţi în şah ; apoi, după ce traversezi un braţ al Caliş-ului sau canal al Cairoului, ajungi curînd la marginea deşertului, acesta începînd de la limita inundaţiilor Nilului. Acolo se opreşte cadrilarea fertilă a cîmpiei, atît de îngrijit irigată prin rigole care pornesc de la *sakie*-uri sau roţi de irigaţie ; acolo începe, odată cu impresia că tristeţea şi moartea au biruit chiar şi natura, acea ciudată suburbie de construcţii funerare care nu se sfîrşeşte decît la munţii Mokatam, şi este numită dinspre partea aceia *Valea Califilor*. Acolo odihnesc Tulun şi Bibars, Saladin şi Malek-Adel [149], şi o mie de alţi eroi ai Islamului, nu în simple morminte, ci în palate mari, împodobite cu arabescuri şi aurării care mai strălucesc încă printre moschei mari. Se pare că strigoii, locuitorii acestor vaste locuinţe, ar fi dorit să aibă şi lăcaşuri pentru rugăciune şi adunare, care, dacă dăm crezare tradiţiei, se populează în anume zile cu un fel de fantasmagorie istorică.

Depărtîndu-ne de acest oraş care seamănă pe dinafară cu un strălucit cartier din Cairo, am ajuns pînă la digul de apărare al Heliopolisului, construit pe vremuri pentru a pune oraşul la adăpost de cele mai mari inundaţii. Cîmpia ce se întinde dincolo de dig este plină de mici movile,

de fapt mormane de dărîmături, ruine ale unui sat ce acoperă rămăşiţele construcţiilor primitive. Nimic nu a mai rămas în picioare ; nici o piatră antică nu se mai ridică deasupra solului, în afară de obelisc, în jurul căruia a fost săditâ o grădină întinsă.

Obeliscul formează centrul a patru alei de abanoşi care împart grădina ; în crăpăturile uneia dintre feţele sale, care este, după cum se ştie, degradată, s-au cuibărit albinele sălbatice. Grădinarul, obişnuit cu vizitele călătorilor, mi-a oferit flori şi fructe. Am şezut puţin gîndind la splendorile descrise de Strabon [150], la celelalte trei obeliscuri ale templului Soarelui, dintre care două se află la Roma iar unul a fost distrus ; la acele alei de sfinxi din marmură galbenă dintre care unul singur mai putea fi văzut în secolul trecut ; în sfîrşit la acel oraş, leagăn al ştiinţelor, la misterele cărora au venit să se iniţieze Herodot şi Platon. Heliopolis trezeşte şi amintiri biblice. Acolo a dat Iosif acel exemplu de castitate pe care veacul nostru nu-l mai apreciază decît cu un zîmbet ironic [151]. În ochii arabilor, această legendă are cu totul alt caracter: *Iosif* şi *Zuleika* sînt tipurile consacrate ale dragostei pure, ale simţurilor învinse de datorie, biruitori ai unei duble ispite ; căci stăpînul lui Iosif era unul dintre eunucii faraonului. În legenda originală, adesea tratată de poeţii orientali, drăgăstoasa Zuleika nu este jertfită ca în aceea pe care o cunoaştem. Aspru judecată mai întîi de femeile din Memfis, a fost scuzată de toţi de îndată ce Iosif, ieşit din închisoare, a înfăţişat curţii Faraonului, tot farmecul frumuseţii lui.

Iubirea platonică pe care poeţii arabi presupun că o avea Iosif pentru Zuleika şi care desigur îi înalţă jertfa, nu l-a împiedicat mai tîrziu pe acest patriarh să se însoţească cu fiica unui preot din Heliopolis, numită Azima [152]. S-a aşezat cu familia ceva mai departe, spre nord, într-un loc numit Gessen [153], unde au crezut unii în zilele noastre a fi regăsit urmele unui templu evreiesc clădit de Onias [154].

N-am avut timp să vizitez acest leagăn al urmaşilor lui Iacob ; dar nu voi lăsa să-mi scape ocazia de a spăla un întreg popor, ale cărui tradiţii patriarhale noi le-am pri-

mit, de acuzația unei fapte necinstite pe care filozofii i-au reproșat-o cu asprime. Am discutat într-o zi la Cairo despre fuga din Egipt a poporului Domnului cu un *umorist* din Berlin, care făcea parte, în calitate de savant, din expediția domnului Lepsius.

— Puteți crede, mi-a spus el, că atîția evrei cinstiți ar fi fost în stare să plece cu vesela unor oameni care, deși egipteni, le fuseseră, de bună seamă, vecini sau prieteni ?

— Totuși, așa trebuie să credem, ori să negăm Scriptura ! i-am spus eu.

— Poate să se fi strecurat vreo eroare în traducere, sau vreo interpolare în text ; dar luați seama la ce am să vă spun : evreii au avut de cînd lumea geniul băncii și al scontului. În acea epocă încă naivă, nu se prea împrumuta, probabil, decît pe amanet... și fiți sigur că asta trebuie să fi fost ocupația lor de căpetenie.

— Dar istoricii ni-i arată ocupați cu facerea cărămizilor pentru piramide (care, ce-i drept, sînt clădite din blocuri de piatră) iar retribuirea acestor munci se făcea cu ceapă sau alte zarzavaturi.

— Ei bine ! dacă au putut să adune cîteva cepe, fiți sigur că au știut să le chivernisească și că din aceste cepe au mai scos multe altele !

— Ce concluzie să tragem ?

— Atîta doar, că argintăria pe care au luat-o era probabil amanetul împrumuturilor pe care le dăduseră la Memfis. Egipteanul este neglijent din fire ; a lăsat probabil să se adune dobînzile și cheltuielile, iar renta cu dobîndă legală...

— Așa că nu li s-ar fi putut cere înapoi nici măcar o diferență ?

— Sînt sigur de asta. Evreii nu au luat cu ei decît ce li se cuvenea după toate legile echității naturale sau comerciale. Prin fapta aceasta, fără îndoială legitimă, au pus de pe atunci temeiurile creditului. Dealtfel Talmudul spune foarte precis : „Au luat numai ce era al lor".

Reproduc sub beneficiu de inventar acest paradox berlinez. Sînt grăbit să regăsesc, la cîțiva pași de Heliopolis, alte amintiri mai mărețe din istoria biblică. Grădinarul care veghează la păstrarea ultimului monument din această

vestită cetate, numită în vremuri străvechi *Ainschems* sau Ochiul-Soarelui, mi-a dat pe unul din felahii lui să mă conducă la Matarea. După cîteva minute de mers prin praf am găsit o nouă oază, adică o pădure întreagă de sicomori și portocali ; un izvor curge la intrarea în grădină, și este, zice-se, singurul izvor de apă dulce pe care l-ar lăsa să filtreze pămîntul leșios al Egiptului. Locuitorii pun această calitate a lui pe seama unei binecuvîntări divine. Se spune că, în timpul ședерii sfintei familii la Matarea, acolo venea Sfînta Fecioară să spele rufăria Copilului-Dumnezeu. Se mai spune că această apă vindecă lepra. Niște femei sărace stau la izvor și îți oferă o ceașcă de apă în schimbul unui mic bacșiș.

Mai e de văzut, în pădure, sicomorul stufos sub care s-a adăpostit sfînta familie urmărită de ceata unui tîlhar numit Disma. Acesta, care mai tîrziu a devenit tîlharul cel bun, sfîrși prin a-i descoperi pe fugari ; dar credința i-a luminat dintr-odată sufletul pînă într-atît, încît le-a oferit lui Iosif și Mariei găzduire într-una din casele sale, în vechiul Cairo, pe atunci numit Babilonul Egiptului. Acest Disma, ale cărui ocupații păreau lucrative, avea proprietăți pretutindeni. Mi se arătase mai înainte, în vechiul Cairo, într-o mănăstire coptă, un beci vechiu cu boltă de cărămizi, care trece drept o rămășiță din casa primitoare a lui Disma, și chiar locul unde dormea sfînta familie.

Așa spune doar tradiția coptă, dar copacul miraculos din Matarea este venerat de creștinii de toate confesiunile. Fără a crede că acest sicomor datează chiar din vremuri atît de îndepărtate, se poate admite că este produsul lăstarilor copacului cel vechiu și, de secole încoace, nimeni nu-l vizitează fără a lua o bucățică de lemn sau de coajă. Totuși continuă să aibă dimensiuni uriașe și pare un baobab din India ; imensa dezvoltare a crengilor și a lăstarilor dispare sub grămada de *ex-voto-uri*, mătănii, inscripții, icoane agățate sau țintuite de oameni din tot locul.

Plecînd de la Matarea, am dat curînd de urmele canalului lui Adrian care servește cîtva timp de drum și unde roțile de fier ale trăsurilor care fac cursa la Suez sapă făgașe adînci. Deșertul este mult mai puțin arid decît se crede ; mușchi, licheni, cactuși și tufe de plante balsamice

îmbracă mai peste tot pămîntul, iar în zare se profilează stînci mari acoperite cu mărăcini.

Lanțul Mokatamului se întindea la dreapta, spre sud ; în curînd nu se mai văzu, din cauză că defileul se îngusta și călăuza îmi arătă cu degetul ciudata compoziție a stîncilor între care mergeam : erau blocuri de scoici de toate felurile. Marea potopului, sau poate numai Mediterana, care după spusele învățaților acoperea pe vremuri întreaga vale a Nilului, a lăsat aceste urme incontestabile. Cînd nu mai știi la ce să te aștepți, valea se deschide ; o zare imensă se întinde cît vezi cu ochiul. Nu mai sînt nici cărări, nici drumuri ; pămîntul este învrîstat tot cu lungi coloane zgrunțuroase și cenușii. Rămîi uimit ! aceasta este pădurea pietrificată.

Ce suflu înfricoșător a culcat la pămînt în aceeași clipă aceste trunchiuri uriașe de palmieri ? De ce pe toate în aceeași parte, cu ramuri și cu rădăcini, și de ce-a înghețat și împietrit vegetația lăsînd la vedere fibrele lemnului și canalele sevei ? Fiecare vertebră s-a frînt printr-un fel de dezlipire ; dar toate au rămas cap la cap precum inelele unei reptile. Nimic nu poate fi mai uluitor pe lume. Nu este o petrificare produsă de acțiunea chimică a pămîntului ; totul este culcat la suprafața lui. Așa s-a abătut răzbunarea divină peste tovarășii lui Phineas [155]. Să fi fost un teren de pe care s-a retras marea ? Acțiunea obișnuită a apelor n-a lăsat nicăieri ceva asemănător. Să fi fost un cataclism neașteptat, un șuvoi al apelor potopului ? Dar atunci cum de n-au plutit copacii deasupra apelor ? Mintea rătăcește ; mai bine să nu ne mai gîndim !

Am părăsit pînă la urmă această vale stranie și m-am înapoiat în grabă la Șubrah. Abia dacă am dat atenție scobiturilor din stîncă unde se aciuesc hienele și oaselor albe de dromadere pe care le-a semănat din belșug trecerea caravanelor ; mintea mi-era copleșită de o impresie mai puternică decît cea care te izbește cînd vezi pentru prima oară piramidele : cele patruzeci de secole ale lor sînt foarte puțin în fața martorilor de netăgăduit ai unei lumi primitive dintr-odată distrusă ! [156]

VI

Un prînz în carantină

Iată-ne din nou pe Nil. Pînă la Batn-el-Bakarah, *pîntecul vacii,* unde începe unghiul inferior al Deltei, regăseam doar maluri cunoscute. Vîrfurile celor trei piramide, trandafirii în lumina dimineţii şi a serii, şi pe care le admiri multă vreme înainte de a ajunge la Cairo, şi mult după ce-ai trecut de Bulac, s-au pierdut în sfîrşit la orizont. Pluteam acum pe braţul oriental al Nilului, adică pe adevărata albie a fluviului ; căci braţul Rosettei, mai frecventat de călătorii europeni este doar o largă tăietură ce se pierde spre apus.

Din braţul Damietta se răsfiră principalele canale ale Deltei ; tot el prezintă peisajul cel mai bogat şi mai variat. Nu mai este acel mal monoton al celorlalte braţe pe care cresc cîţiva palmieri firavi, cu sate clădite din chirpici şi, ici colo, morminte de santoni împodobite cu minarete, porumbare decorate cu umflături bizare, zvelte siluete panoramice profilîndu-se întotdeauna pe o zare fără nici un al doilea plan ; braţul, sau dacă preferaţi *brama,* Damiettei scaldă oraşe importante şi străbate pretutindeni cîmpii fertile ; palmierii sînt mai frumoşi şi mai stufoşi : smochinii, rodiii şi tamarinii prezintă pretutindeni nuanţe infinite de verde. La gurile numeroaselor canale de irigaţie, malurile fluviului sînt îmbrăcate de o vegetaţie cu totul primitivă ; dintre trestiile care odinioară furnizau papirusul şi dintre nuferii de toate felurile printre care poate s-ar regăsi lotusul împurpurat al celor vechi, vezi luîndu-şi zborul mii de păsări şi de insecte. Totul tremură, sclipeşte, foşneşte, fără să-i pese de om, căci nici zece europeni pe an nu trec pe acolo ; ceea ce înseamnă că împuşcăturile nu turbură decît arareori aceste singurătăţi populate. Lebăda sălbatică, pelicanul, flamingoul roz, stîrcul alb şi raţa sălbatică zburdă în jurul djermelor şi canjelor ; dar stolurile de porumbei, mai uşor speriaţi, se întind în şiraguri lungi pe albastrul cerului.

Am lăsat la dreapta Şarakhaniehul, aşezat pe locul vechiului *Cercasorum ;* Dagueh unde se ascundeau pe vremuri tîlharii Nilului, cei care, noaptea, urmăreau înot băr-

cile, ascunzîndu-şi capul într-un dovleac scobit ; apoi Atrib, care acoperă ruinele vechiului Atribis şi Methram, oraş modern foarte populat, a cărui moschee, dominată de un turn pătrat, a fost, zice-se, o biserică creştină înainte de cucerirea arabă.

Pe malul stîng regăseşti, cu numele de Buzir, locurile vechiului Busiris, dar nici un fel de ruine nu se mai văd deasupra pămîntului ; de cealaltă parte a fluviului, Semenhud, pe vremuri Sebennitus, îşi înalţă din verdeaţă domurile şi minaretele. Ruinele unui templu imens, care se crede a fi al lui Isis, se găsesc două leghe mai departe. Capete de femei serveau de capitel coloanelor ; dar din cele mai multe arabii şi-au cioplit pietre de moară.

Am petrecut noaptea în faţa Mansurahului, dar n-am putut vizita nici vestitele cuptoare de pui din acest oraş şi nici casa lui Ben-Lockman unde a locuit Sfîntul Ludovic [157] cînd era prizonier. O veste proastă mă aştepta la deşteptare ; se înălţase steagul galben al ciumei pe zidurile Mansurahului, şi acelaşi steag ne aştepta la Damietta, astfel încît nu putea fi vorba de cumpărat alte provizii decît animale vii. Asemenea veste îţi strică fără doar şi poate farmecul celui mai frumos peisaj din lume ; din păcate chiar şi malurile deveneau mai puţin roditoare ; după Pharescor, priveliştea orezăriilor inundate şi duhoarea bălţilor predominau categoric asupra ultimelor frumuseţi ale naturii egiptene. A trebuit să aşteptăm pînă seară pentru a da în sfîrşit de spectacolul magic al Nilului, lărgit ca un golf, al pădurilor de palmieri mai dese ca niciodată, în sfîrşit de Damietta, care îşi înşiră pe amîndouă malurile casele italieneşti şi terasele de verdeaţă ; spectacol care nu poate fi comparat decît cu acela pe care îl oferă intrarea Marelui Canal de la Veneţia, şi unde peste o mie de vîrfuri de moschei se decupează în ceaţa colorată a serii.

Canjea a fost legată la cheiul principal, în faţa unei mari clădiri decorate cu pavilionul francez ; dar trebuia să aşteptăm pînă a doua zi pentru viza căpităniei şi autorizaţia să intrăm cu sănătatea noastră înfloritoare în oraşul bolnav. Steagul galben flutura sinistru pe clădirea marinei iar opreliştea era numai în interesul nostru. Între timp proviziile noastre secaseră, ceea ce însemna pentru a doua zi un prînz amărît.

Totuşi, în zori, pavilionul nostru a fost reperat, dovedind utilitatea sfatului doamnei Bonhomme, şi ienicerul consulului francez a venit să-şi ofere serviciile. Aveam o scrisoare pentru consul şi am cerut să-l văd personal. După ce s-a dus să-l vestească de prezenţa mea, ienicerul s-a întors să mă ia, sfătuindu-mă ca în timpul drumului să nu mă ating şi să nu mă las atins de nimeni. Păşea înaintea mea cu bastonul său cu măciulie de argint cu care dădea curioşii la o parte. Am urcat în sfîrşit într-o clădire mare de piatră, închisă cu porţi uriaşe şi semănînd mai mult a *okel* sau a caravanserai. Era totuşi locuinţa consulului sau, mai exact, a agentului consular al Franţei care este în acelaşi timp unul din cei mai bogaţi negustori de orez din Damietta.

Intru în cancelarie, ienicerul mi-l arată pe stăpînul său, şi dau să-i înmînez scrisoarea de recomandare. *Aspetta !* îmi spune cu un aer mai puţin amabil decît al colonelului Barthélémy cînd voiau să-l sărute [158], şi mă dă la o parte cu un baston alb pe care-l ţinea în mînă. Îi înţeleg intenţia şi întind doar scrisoarea. Consulul iese fără să scoată un cuvînt şi se-ntoarce numaidecît cu un cleşte în mînă : apucă astfel scrisoarea, pune un colţ sub picior, rupe cu îndemînare plicul cu cleştele şi despătureşte apoi foaia pe care o ţine în faţa ochilor cu acelaşi instrument.

Faţa i se înseninează puţin, îşi cheamă cancelarul, singurul care vorbeşte franţuzeşte, şi mă poftește prin acesta să vin la prînz, dar prevenindu-mă că voi fi *în carantină.* Nu prea am înţeles ce însemna o astfel de invitaţie, dar m-am gîndit întîi la tovarăşii mei din canje şi am întrebat ce se putea găsi în oraş.

Consulul a poruncit ceva ienicerului şi am putut obţine pentru ei pîine, vin şi găini, singurele alimente care se presupune că nu ar transmite ciuma. Biata sclavă murea de urît în cabină. Am scos-o de acolo ca să o prezint consulului.

Văzînd că mă întorc cu ea, acesta s-a încruntat :

— Vreţi s-o luaţi pe această femeie cu dumneavoastră în Franţa ? mă întrebă cancelarul...

— Poate, dacă este de acord, şi dacă va fi posibil ; pînă una alta, mergem la Beirut.

— Ştiţi că odată ajunsă în Franţa, este liberă ?

— O socotesc și-acum liberă.

— Mai știți că dacă nu-i place în Franța, veți fi obligat s-o trimiteți înapoi în Egipt pe cheltuiala dumneavoastră ?

— Asta nu mai știam !

— Eu zic să vă gîndiți. Mai bine o vindeți aici.

— Într-un oraș ciumat ? ar fi o lipsă de omenie !

— În sfîrșit, cum vreți !

Cancelarul a explicat totul consulului, care sfîrși prin a zîmbi și care a vrut s-o prezinte pe sclavă soției sale. Pînă una alta ne-au poftit în sufragerie, în mijlocul căreia se afla o mare masă rotundă. Aici a început o nouă ceremonie.

Consulul mi-a indicat un loc la un capăt al mesei ; s-a așezat la celălalt capăt împreună cu cancelarul său și cu un băiețel, desigur fiul său, pe care s-a dus să-l ia din odaia femeilor. Ienicerul stătea în picioare în dreapta mesei, pentru a arăta mai bine separația.

Credeam că și biata Zeynab avea să fie poftită ; dar ea se așezase turcește pe un covor, cu o nepăsare totală, ca și cum ar mai fi fost la bazar. În fond, poate că-și închipuia că o adusesem aici ca s-o revînd.

Cancelarul luă cuvîntul și-mi spuse despre consulul nostru că este un negustor catolic, originar din Siria ; dar cum nu este obiceiul, nici chiar printre creștini, să fie admise femeile la masă, aveau s-o poftească pe *hanîma* (stăpîna casei) numai și numai în cinstea mea.

Într-adevăr, ușa s-a deschis ; o femeie la vreo treizeci de ani, destul de grasă, a înaintat maiestuos în sufragerie și a luat loc în fața ienicerului pe un scaun înalt, rezemat de perete și cu o treaptă pentru picioare în față. Purta pe cap o tichie uriașă de formă conică, drapată cu un cașmir galben cusut cu aur. Părul ei împletit și pieptul străluceau de diamante. Avea înfățișarea unei madone, iar pielea feții ca de crin palid sublinia strălucirea întunecată a ochilor, cu pleoapele și sprîncenele pictate după obicei.

Niște feciori, plasați de ambele părți ale sălii, ne serveau aceleași feluri de mîncare dar în tăvi diferite, și mi s-a explicat că cei dinspre mine nu erau în carantină și că nu trebuia să mă tem, dacă din întîmplare, îmi atingeau hainele. Înțelegeam cu greu cum se putea ca într-un oraș ciumat să se găsească oameni cu totul în afara con-

tagiunii. Eram totuşi chiar eu un exemplu al acestei ciudăţenii.

După ce prînzul a luat sfîrşit, *hanîma*, care ne privise în tăcere fără a se aşeza la masa noastră, avertizată de soţul ei de prezenţa sclavei adusă de mine, i-a vorbit, i-a pus cîteva întrebări şi a poruncit să i se servească masa. I s-a adus o măsuţă rotundă care semăna cu toate mesele de acest fel din ţară şi i s-a servit masa în carantină la fel ca şi mie.

Cancelarul a binevoit apoi să meargă cu mine să-mi arate oraşul. Admirabilul şir de case de pe malul Nilului nu este, ca să spunem aşa, decît un decor de teatru ; restul este şi trist şi prăfuit ; frigurile şi ciuma parcă ar musti din ziduri. Ienicerul păşea înaintea noastră dînd la o parte o mulţime lividă îmbrăcată în zdrenţe albastre. Nu am văzut nimic deosebit decît mormîntul unui santon vestit, slăvit de marinarii turci, o veche biserică în stil bizantin, ridicată de cruciaţi şi o movilă la porţile oraşului, formată — zice-se — în întregime din osemintele armatei Sfîntului Ludovic.

Mă temeam să nu fiu nevoit să petrec cîteva zile în acest oraş al disperării. Din fericire, ienicerul m-a vestit în aceiaşi seară că bombarda *Santa-Barbara* avea să pornească în zori spre coastele Siriei. Consulul a binevoit să ne reţină două locuri, pentru mine şi pentru sclavă ; în aceiaşi seară părăseam oraşul Damietta pentru a ne întîlni pe mare cu acea corabie comandată de un căpitan grec.

VI

Santa-Barbara

I

Un tovarăş

Istamboldan ! Ah ! yelir firman !
Yelir, yelir, Istamboldan !

Era un glas grav şi melodios, un glas de tînăr blond sau de fată brunetă, cu un timbru proaspăt şi pătrunzător ce răsuna ca un cîntec de greier atenuat de ceaţa prăfuită a unei dimineţi egiptene. Ca să-l aud mai bine, deschisesem una din ferestrele canjei ale cărei zăbrele aurite nu împărţeau, din păcate, decît priveliştea unei coaste aride ; eram departe acum de cîmpiile cultivate şi de bogatele plantaţii de palmieri din jurul Damiettei. Plecasem de acolo la căderea nopţii şi ajunsesem în scurt timp la Esbeh, schela maritimă a oraşului şi fosta lui vatră în vremea cruciadelor. Începeam să mă trezesc, surprins de a nu mai simţi legănarea valurilor, iar cîntecul tot se auzea în răstimpuri, cîntat de cineva aflat după înălţimea malului. Vocea relua cîntecul cu o melancolică duioşie :

Keikelir ! Istamboldan !...
Yelir, yelir, Istamboldan ?

Înţelegeam desigur că acel cîntec proslăvea Istambulul într-o limbă pe care nu o mai auzisem, lipsită de sunetele aspre ale graiurilor arabe sau greceşti de care mă săturasem. Vocea aceea prevestea din depărtare alte populaţii

și alte țărmuri ; întrevedeam, ca într-un miraj, regina Bosforului între apele albastre ale acestuia și verdele închis al vegetației, și, de ce n-aș mărturisi-o ? contrastul cu natura monotonă și pîrjolită a Egiptului mă atrăgea cu o putere de neînvins. Chiar dacă mai tîrziu, sub chiparoșii verzi din Pera, aveam să duc dorul Nilului, simțurile mele moleșite de căldura verii jinduiau după aerul înviorător al Asiei. Din fericire, prezența la bord a ienicerului, în grija căruia mă dăduse consulul nostru, mă asigura că plecarea nu va întîrzia.

Așteptam ora prielnică pentru a trece *bogazul* adică bara formată de apele mării luptînd împotriva curentului fluviului, și o *djermă*, încărcată cu orez ce aparținea consulului, trebuia să ne transporte la bordul corăbiei *Santa-Barbara*, oprită în mare la o leghe de mal.

Dar vocea relua :

A ! a ! a ! drommatina !
Drommatina dieljédélim !...

Ce poate să însemne ? mă gîndeam ; trebuie să fie turcește, și l-am întrebat pe ienicer dacă înțelege.

— Este un dialect din provincii mi-a răspuns acesta ; eu nu înțeleg decît turca din Constantinopole ; cît despre cel care cîntă, nu-i mare lucru de capul lui ; un neisprăvit făr' de căpătîi, un *banian !*

Am băgat de seamă, și totdeauna cu părere de rău, cît este de constant disprețul celui care îndeplinește funcții servile pentru omul sărac care-și caută norocul sau care trăiește independent. Ieșisem din canje și, de sus, de pe dig, zăream un bărbat tînăr întins nepăsător în mijlocul unui maldăr de trestie uscată. Întors către soare-răsare, ale cărui raze străpungeau treptat ceața întinsă peste orezării își continua cîntul, al cărui refren ades repetat îl puteam ușor deslușì :

Deyuldumu ! Buruldumu !
Ali Osman yadjenamdah [159] *!*

Există în unele limbi meridionale un farmec silabic, o gingășie a intonației care se potrivește cu vocile feminine sau cu ale tinerilor și pe care le-ai asculta cu plăcere ore

de-a rîndul chiar fără a le înţelege sensul. Şi-apoi, acest cîntec sentimental, acele modulaţii tremurate amintind de vechile noastre cîntece de la ţară, totul mă fermeca prin puterea contrastului şi a surprizei ; ceva pastoral, drăgăstos şi visător se înălţa pentru mine din aceste cuvinte bogate în vocale şi cadenţate ca nişte cîntări de păsări. Este poate, îmi spuneam, vreun cîntec de păstor din Trebizonda sau din Marmarica. Îmi pare că aud porumbiţele gîngurind în vîrful tiselor ; s-o fi cîntînd în vîlcelele albăstrui în care apele dulci luminează cu luciri argintii întunecatele ramuri ale zadelor, unde trandafirii înfloresc pe umbrare înalte, unde caprele se zbenguie pe stînci înverzite ca într-o idilă de Teocrit.

Dar, cum între timp mă apropiasem de acel tînăr, acesta mă zări în sfîrşit şi, sculîndu-se, mă salută, zicînd :

— Bună-ziua, domnule.

Era un băiat frumos, cu trăsături de georgian, ochi negri, piele albă şi păr blond tăiat scurt, dar nu ras după obiceiul arabilor. Purta un halat lung de mătase vrîstată şi un pardesiu din postav cenuşiu ; pe cap avea un simplu fes de pîslă roşie, dar ceva mai mare şi cu un canaf de mătase albastră mai plin decît cele din Egipt, ceea ce îl arătau a fi un supus direct al lui Abdul-Medjid. La brîul format dintr-o fîşie de caşmir ieftin, în locul colecţiei de pistoale şi pumnale cu care îşi împodobeşte de obicei pieptul orice om liber sau orice slujitor cu simbrie, purta o călimară de alamă lungă de o jumătate de picior. În mînerul acestor scule orientale se ţine cerneala, iar în teacă trestiile ce servesc de pană *(calam)*. De departe poţi s-o iei drept un pumnal dar este insigna paşnică a condeierului.

M-am simţit dintr-o dată plin de bunăvoinţă pentru acest confrate şi mi-era cam ruşine de harnaşamentul războinic care, dimpotrivă, îmi ascundea profesia.

— Locuieşti pe aici ? l-am întrebat pe străin.

— Nu, domnule, am venit cu dumneavoastră, de la Damietta.

— Cum, cu mine ?

— Da, marinarii m-au primit în canje şi m-au adus pînă aici. Aş fi vrut să mă înfăţişez în faţa dumneavoastră dar eraţi culcat.

— Foarte bine, am spus, şi unde te duci ?

— O să vă cer îngăduinţa să mă urc şi eu în *djermă* ca să ajung pînă la corabia pe care aveţi să vă îmbarcaţi.

— Nu văd nimic rău în asta, am spus eu, întorcîndu-mă către ienicer ; dar acesta m-a tras deoparte.

— Nu vă sfătuiesc, mi-a spus, să-l luaţi cu dumneavoastră pe băiatul acesta. Veţi fi obligat să-i plătiţi călătoria, căci nu are nimic în afară de călimară ; este un vagabond din aceia care scriu versuri şi alte prostii. S-a prezentat şi la consul, care nu a putut afla nimic altceva de la el.

— Dragul meu, i-am spus necunoscutului, aş fi încîntat să-ţi fiu de folos, dar nu am decît strict cît îmi trebuie ca să ajung la Beirut, unde trebuie să-mi vină nişte bani.

— Nu face nimic, îmi spuse el, pot trăi aici cîteva zile, pe la felahi. O să aştept să treacă vreun englez.

Aceste cuvinte îmi treziră remuşcări. Mă îndepărtasem cu ienicerul, care mă călăuzea printre pămînturile inundate, de-a lungul unui drum trasat ici şi colo prin dunele de nisip pînă la malul lacului Menzaleh. Timpul necesar pentru a încărca djerma cu sacii de orez aduşi cu mai multe bărci ne lăsa răgazul trebuincios acestei expediţii.

II

Lacul Menzaleh

Lăsasem la dreapta noastră satul Esbeh, clădit din chirpici, şi unde se văd resturile unei antice moschei precum şi cîteva vestigii de bolţi şi turnuri din vechea Damietta pe care au distrus-o arabii pe vremea lui Ludovic cel Sfînt, ca fiind prea expusă atacurilor prin surprindere. Marea, acum la o leghe depărtare, scălda odinioară zidurile acestui oraş. Cam atîta întindere cîştigă pămîntul Egiptului la fiecare şase sute de ani. Caravanele care străbat pustiul pentru a ajunge în Siria întîlnesc uneori nişte linii regulate unde se văd, din loc în loc, ruine străvechi îngropate în nisip dar ale căror contururi vîntul de-

şertului are cîteodată fantezia să le scoată la iveală. Spectrele acestor oraşe despuiate o vreme de giulgiul lor prăfuit, sperie imaginaţia arabilor, care atribuie construirea lor unor duhuri. Mergînd după aceste urme, învăţaţii Europei regăsesc cetăţi clădite pe malul mării sub cutare sau cutare dinastie de regi păstori sau de cuceritori tebani. Făcînd calculul retragerii apelor mării şi pe cel al diferitelor straturi de mîl al Nilului, care pot fi numărate săpînd gropi, s-a ajuns să se socotească că pămîntul egiptean are o vechime de patruzeci de mii de ani. Aceasta nu prea se potriveşte cu cele scrise în Geneză ; dar acele lungi secole consacrate acţiunii reciproce a pămîntului şi a apelor au putut constitui ceea ce cartea sfîntă numeşte „pămînt netocmit şi gol“ [160], alcătuirea fiinţelor vii fiind singurul început adevărat al Creaţiei.

Ajunsesem pe malul oriental al limbii de pămînt pe care este clădită Damietta ; nisipul pe care călcam strălucea pe alocuri şi mi se părea că văd băltoace de apă congelată a căror suprafaţă sticloasă se fărîma sub paşii noştri ; erau straturi de sare marină. O perdea de păpuriş cu tulpini zvelte, poate din acele care dădeau odinioară papirusul, ne mai ascundea încă malurile lacului ; am ajuns în sfîrşit la un mic port amenajat pentru bărcile pescarilor, şi de acolo era ca şi cum aş fi văzut marea într-o zi calmă. Dar insulele din depărtare, scăldate în lumina trandafirie a răsăritului, încununate ici şi colo de domuri şi minarete, arătau că este o apă mai liniştită ca a mării, pe care bărcile cu vele latine circulau cu sutele.

Era lacul Menzaleh, fostul *Mareotis*, unde ruinele oraşului Tanis ocupă încă insula principală, şi al cărui capăt dinspre Siria era străjuit de Pelusa, vechea poartă a Egiptului, pe unde au trecut rînd pe rînd Cambise, Alexandru şi Pompei, acesta, după cum se ştie, pentru a-şi găsi moartea.

Îmi părea rău că nu pot să parcurg atrăgătorul arhipelag risipit în apele lacului şi să asist la una din acele pescuiri prodigioase care aprovizionează cu peşte întregul Egipt. Păsări de tot soiul se rotesc deasupra acestei mări interioare, înoată lîngă maluri sau se adăpostesc sub frunzişul sicomorilor, casiilor şi tamarinilor ; gîrlele şi canalele de irigaţie care taie peste tot orezăriile prezintă o

bogată vegetație de baltă, unde trestia, papura, nuferii și desigur lotusul celor vechi, smălțuiesc apa verzuie în zumzetul unei sumedenii de insecte pe care le vînează păsările. Astfel se înfăptuiește acea veșnică mișcare a naturii primitive în care se luptă fără încetare spirite fecunde și ucigașe.

Cînd, după ce am străbătut cîmpia, ne-am întors pe digul nostru, am auzit din nou vocea tînărului care-mi vorbise ; repeta mereu : *Yelir, Yelir, Istamboldan!* Mă gîndeam că făcusem rău respingîndu-i cererea și, ca să intru în vorbă cu el, l-am întrebat ce însemna cîntecul său.

— Este, îmi spuse, un cîntec compus pe vremea masacrului ienicerilor [161]. M-au legănat cu el cînd eram prunc.

Cum așa ? îmi ziceam în sinea mea. Aceste cuvinte cu sunet atît de plăcut, acest ritm molatec cuprind gînduri de moarte și măcel ? cît de departe sîntem de o eglogă.

Cîntecul suna cam așa :

„Vine de la Istanbul, firmanul (cel care vestea uciderea ienicerilor) [162] ! */ O corabie îl aduce, / Ali-Osman l-așteaptă ; / o corabie sosește / dar firmanul nu vine ; / un popor întreg așteaptă nedumerit. / Altă corabie sosește ; iată, iată în sfîrșit ce aștepta Ali-Osman. / Musulmanii își pun hainele brodate / și se duc să petreacă la țară, / căci a sosit, desigur, de astă dată, firmanul.“*

Ce folos să le cercetezi pe toate ? Mai bine era să nu fi aflat înțelesul cuvintelor auzite. În locul unui cîntec de păstor, al visării unui călător dus cu gîndul la Istanbul, nu-mi mai dăinuia în minte decît un cîntec politic de proastă calitate.

— Nu am nimic împotrivă, i-am șoptit tînărului, să te urci pe *djermă*, dar cîntecul dumitale l-o fi supărat pe ienicer, deși nu părea să-l fi înțeles.

— Asta, ienicer ? îmi răspunse el. Nu mai sînt ieniceri în toată împărăția ; consulii își mai numesc așa, din obișnuință, *cavașii ;* dar el este doar un albanez, iar eu sînt armean. Are pică pe mine pentru că, fiind la Damietta, m-am oferit să conduc niște străini care voiau să viziteze orașul ; acum mă duc la Beirut.

I-am explicat ienicerului că supărarea lui nu mai avea temei.

— Întrebaţi-l, mi-a răspuns, dacă are cu ce să-şi plătească călătoria.

— Căpitanul Nicola îmi este prieten, răspunse armeanul.

Ienicerul dădu din cap, dar nu mai protestă. Tînărul se sculă în grabă, adună de jos o bocceluţă care de-abia se vedea sub braţul lui, şi ne urmă. Tot calabalîcul meu fusese între timp transportat pe *djermă*, care era foarte încărcată. Sclava javaneză, pe care fericirea de a vedea alte locuri o făcea nepăsătoare la amintirea Egiptului, bătea cu bucurie din palmele ei bronzate văzînd că eram gata de plecare şi se îngrijea de aşezarea cuştilor cu găini şi porumbei. Teama de a rămîne fără de hrană joacă un rol mare în aceste suflete naive. Starea sanitară de la Damietta nu ne îngăduise să strîngem provizii mai variate. În schimb, cum nu duceam lipsă de orez, eram sortiţi pentru toată durata călătoriei, unui regim neîntrerupt de pilaf.

III

Bombarda

Am coborît încă o leghe pe cursul Nilului ; malurile joase şi nisipoase se lărgeau cît vedeai cu ochii, iar *boghazul* care împiedică navele să ajungă pînă la Damietta nu opunea la acea oră decît o bară aproape de nesimţit. Două forturi apără această intrare, adesea trecută în evul mediu, dar aproape întotdeauna fatală pentru nave.

Călătoriile pe mare sînt azi atît de puţin periculoase datorită maşinii cu aburi, încît nu te poţi urca fără o strîngere de inimă la bordul unei nave cu pînze. Acolo renaşte hazardul fatal care permite peştilor să se răzbune de voracitatea oamenilor sau, cel puţin perspectiva de a rătăci zece ani de-a rîndul în faţa unor coaste neprimitoare ca eroii Odiseei şi ai Eneidei. Ori, dacă o navă primitivă şi suspectă de atari capricii a despicat vreodată apele albastre ale golfului Siriei, apoi această bombardă botezată *Santa-Barbara* îi întruchipează fără doar şi poate

idealul cel mai desăvîrşit. De îndată ce am zărit din depărtare acea carcasă de culoare închisă, semănînd a corabie de cărbuni, înălţînd pe catargul ei unic lunga vergă prevăzută pentru o singură velă triunghiulară, am înţeles că o nimerisem prost şi mi-a trecut prin minte gîndul să refuz acest mijloc de transport. Dar cum să fac ? Să mă întorc într-un oraş bîntuit de ciumă şi să aştept trecerea vreunui bric european (căci vapoarele nu deservesc această linie) era tot atît de riscat. Îmi priveam tovarăşii de drum care nu păreau nici nemulţumiţi şi nici surprinşi; ienicerul părea convins că aranjase totul cît se poate de bine ; nu se citea nici o ironie pe faţa bronzată a vîslaşilor de pe *djermă ;* deci corabia aceea nu părea nici ridicolă, nici nepotrivită după obiceiurile ţării. Şi totuşi, înfăţişarea de galeasă diformă, de sabot uriaş cufundat în apă pînă la copastie sub greutatea sacilor de orez, nu promitea o traversare rapidă. Dacă vînturile aveau să ne fie potrivnice, riscam să mergem să facem cunoştinţă cu patria neprimitoare a lestrigonilor sau cu stîncile de porfir ale vechilor feacieni [103]. O, Ulise ! Telemac ! Eneas ! să-mi fie oare mie scris să verific înşelătorul vostru itinerar ?

Între timp, *djerma* acostează la corabie, ni se aruncă o scară de frînghie cu fuscei de lemn şi iată-ne urcaţi pe punte şi iniţiaţi în bucuriile dinăuntru. *Kalimera* (bunăziua), spune căpitanul, îmbrăcat la fel ca mateloţii săi, dar arătîndu-şi calitatea prin această salutare grecească, după care îşi vede de treabă cu ambarcarea mărfurilor, cu mult mai importantă decît a noastră. Sacii de orez formau un munte pe puntea de la pupă, dincolo de care o mică porţiune a dunetei era rezervată timonierului şi căpitanului ; era deci imposibil să te plimbi altfel decît pe saci, mijlocul vasului fiind ocupat de barca mare, iar părţile laterale încărcate cu cuşti de găini ; mai exista un singur spaţiu îngust, în faţa bucătăriei, care era în grija unui tînăr mus foarte dezgheţat.

De îndată ce zări sclava, acesta exclamă : *Kokona ! kali ! kali !* (o cucoană frumoasă ! frumoasă !). Asta nu seamănă cu purtarea discretă a arabilor, care nu permite să arăţi că ai remarcat fie o femeie, fie un copil. Ienicerul

urcase cu noi și supraveghea încărcarea mărfurilor care aparțineau consulului.

— Ia ascultă, i-am spus, unde o să ne găzduiască ? Mi-ai promis că o să ni se dea cabina căpitanului.

— Fiți fără grijă îmi răspunse. Să stivuiască mai întîi sacii și apoi o să stați foarte bine.

Își luă rămas bun de la noi și coborî în *djerma* care se îndepărtă curînd.

Iată-ne dar, Dumnezeu știe pentru cîtă vreme, pe una din acele corăbii siriene care se sfărîmă de coastă la cea mai mică furtună, ca niște coji de nucă. A trebuit să așteptăm vîntul de vest de la orele trei pentru a ridica ancora. Căpitanul Nicola se îngrijise de masă și pilaful lui fierbea pe singura plită din bucătărie ; rîndul nostru avea să vină mai tîrziu.

Mă întrebam unde putea fi acea faimoasă cabină a căpitanului care ne fusese promisă și l-am însărcinat pe armean să se informeze la *prietenul său,* care nu părea deloc să-l fi recunoscut pînă atunci. Căpitanul s-a sculat cu răceală și ne-a condus către un fel de magazie așezată sub puntea din prova unde nu se putea intra decît aplecat și care avea pereții literalmente acoperiți de acei greieri roșii, lungi cît un deget, numiți *carcalaci,* atrași fără îndoială de o încărcătură anterioară de zahăr brut. M-am dat înapoi înspăimîntat și m-am arătat supărat.

— Asta este cabina mea, îmi transmise căpitanul ; nu vă sfătuiesc s-o folosiți dacă nu plouă ; dar am să vă arăt un loc mult mai răcoros și mai potrivit.

M-a condus lîngă barca mare, fixată cu funii între catarg și prora, și m-a poftit să privesc înlăuntru :

— Aici, spuse el, puteți să vă culcați foarte bine ; aveți saltele de bumbac pe care să le așterneți de la un capăt la altul, și am să pun să se întindă deasupra niște pînze care vor forma un cort. Acum sînteți instalați boierește, așa-i ?

Ar fi însemnat să fiu tare mofturos dacă nu aș fi fost de acord cu el ; dată fiind corabia, și cu temperatura africană care domnea, era desigur adăpostul cel mai plăcut și mai izolat care se putea alege.

IV

Andare sul mare

Plecăm : vedem îngustîndu-se, coborînd şi dispărînd în sfîrşit sub nivelul albastru al mării acel brîu de nisip care încadrează atît de jalnic splendorile bătrînului Egipt : mai rămîne în zare doar învăpăierea colbuită a deşertului ; păsările Nilului ne întovărăşesc un timp, apoi ne părăsesc, una cîte una, ca şi cum s-ar duce după soarele ce coboară către Alexandria. Dar un astru strălucitor urcă treptat pe arcul cerului şi întinde peste ape o dîră de foc. Este steaua serii, este Astarté, vechea zeiţă a Siriei ; ea luminează cu o neasemuită strălucire peste aceste mări ale zeilor care întotdeauna o recunosc. [164]

Fii-ne prielnică, o zeiţă ! tu care nu ai faţa palidă a lunii, ci străluceşti din depărtarea ta şi-ţi reverşi razele aurii peste lume ca un soare al nopţii !

La drept vorbind, după ce ai învins prima impresie, înfăţişarea interioară a *Santei-Barbara* nu era lipsită de pitoresc. Chiar de a doua zi ne obişnuisem perfect, şi orele se scurgeau pentru noi ca şi pentru echipaj într-o totală nepăsare faţă de viitor. Îmi vine să cred că nava mergea după obiceiul celor vechi, ziua după soare iar noaptea după stele. Căpitanul mi-a arătat o busolă, dar era stricată. Acest om de treabă avea un chip blajin şi hotărît în acelaş timp, pe care se citea o naivitate deosebită care îmi inspira mai multă încredere în el decît în corabia lui. Mi-a mărturisit totuşi că fusese şi oarecum pirat, dar numai pe vremea independenţei elenice. Mi-a spus-o după ce m-a poftit la masa lui — o piramidă de pilaf din care fiecare lua pe rînd cu o lingură mică de lemn. Era dealtfel un progres faţă de felul de a mînca al arabilor care se folosesc numai de degete.

Un urcior de lut cu vin de Cipru, din cel numit al *Comanderiei*, ne-a ţinut tovărăşie după masă, iar căpitanul, devenind mai expansiv, a binevoit, tot prin intermediarul tînărului armean, să mă pună la curent cu afacerile lui.

După ce m-a întrebat dacă știu să citesc latinește, a scos dintr-un sul un hrisov pe pergament care conținea dovezile cele mai evidente ale moralității bombardei lui. Voia să știe în ce termeni era conceput documentul.

M-am apucat să citesc și am aflat că „părinții-secretari" din țara sfîntă chemau binecuvîntarea Fecioarei și a tuturor sfinților asupra navei, și atestau că numitul căpitan *Alexis*, grec catolic, născut la Tarabulus (Tripoli, din Siria), își îndeplinise întotdeauna îndatoririle religioase.

— Au trecut Alexis, mi-a spus căpitanul, trebuiau să pună Nicola ; au greșit la scris.

Am dat din cap, gîndind în sinea mea că, dacă nu avea o patentă mai oficială, ar face bine să evite țărmurile europene. Turcii se mulțumesc cu puțin : o pecete roșie și crucea de la Ierusalim aplicate pe acest bilet de spovedanie erau de ajuns, ajutate bineînțeles de un bacșiș, ca să satisfacă cerințele legalității musulmane.

Nimic nu e mai vesel decît orele de după prînz pe mare, pe vreme frumoasă : briza este călduță, soarele se rotește în jurul velei a cărei umbră schimbătoare ne obligă să ne mutăm locul din cînd în cînd ; umbra ne părăsește în cele din urmă, proiectîndu-se fără folos pe mare. Ar fi bine, poate, să se întindă o simplă pînză pentru a apăra duneta de soare, dar nimeni nu se gîndește la asta : soarele ne pîrguiește fețele ca pe niște fructe. Acum triumfa mai ales frumusețea sclavei javaneze. Nici o clipă nu mă gîndisem s-o oblig să-și păstreze vălul, prin acel sentiment atît de firesc al europeanului care are o femeie și nu-și recunoaște dreptul s-o ascundă. Armeanul se așezase lîngă ea pe sacii de orez în timp ce eu mă uitam la jocul de șah dintre căpitan și pilot, și-i spusese de cîteva ori, cu vocea-i subțire de copil : *Ked ya, siti !* ceea ce însemna, cred : „Ei doamnă !" Ea a tăcut cîtva timp, cu mîndria-i obișnuită ; dar în cele din urmă s-a întors către tînăr, și conversația s-a pornit.

Atunci am înțeles cît de mult pierdeam neștiind să vorbesc curent araba. Fruntea i s-a limpezit, buzele au surîs și a început acea sporovăială de nedescris care este, pare-se, în toate țările, o adevărată nevoie pentru cea mai

frumoasă parte a omenirii. Eram, dealtfel, mulţumit că-i putusem prilejui această plăcere. Armeanul părea foarte respectuos şi, întorcîndu-se din cînd în cînd către mine, îi povestea probabil cum îl întîlnisem şi îl ajutasem. Nu trebuie să judecăm ceea ce se petrece în Orient prin prisma concepţiilor noastre occidentale şi să credem că o conversaţie dintre un bărbat şi o femeie devine numaidecît... vinovată. Caracterele sînt mult mai simple ca la noi ; eram convins că era vorba doar de o sporovăială lipsită de sens. Expresia fizionomiilor şi cele cîteva cuvinte pe care le înţelegeam ici colo, îmi dovedeau cu prisosinţă nevinovăţia acestui dialog ; de aceea stăteam parcă absorbit de urmărirea jocului de şah (şi ce şah !) al căpitanului cu pilotul. Mă comparam în gînd cu acei soţi îngăduitori care la o petrecere se aşază în faţa unei mese de joc lăsîndu-şi fără grijă soţia să rîdă sau să danseze cu tinerii.

Şi-apoi, ce reprezintă un biet armean cules de prin trestiile de pe malul Nilului în comparaţie cu un francez care vine de la Cairo unde a dus o existenţă de *mîrliva* (general), după aprecierea dragomanilor şi a întregului cartier ? Dacă pentru o călugăriţă, un grădinar este un bărbat, aşa cum se spunea în Franţa secolului trecut, nu trebuie să ne închipuim că pentru o cadînă musulmană primul venit înseamnă mare lucru. Femeile crescute după legile naturale, au, ca păsările minunate, o anume mîndrie care le apără din capul locului de o seducere vulgară. Mi se părea dealtfel că lăsînd-o în paza propriei sale demnităţi îmi asiguram încrederea şi devotamentul acestei biete fiinţe, pe care, aşa cum am mai spus, o consideram liberă din momentul în care părăsise Egiptul şi pusese piciorul pe o corabie creştină.

Creştină ! să fie oare termenul potrivit ? Mateloţii de pe *Santa-Barbara* erau turci, căpitanul şi musul său reprezentau biserica romană, armeanul vreo erezie oarecare, iar eu însumi... Dar cine ştie să spună ce poate însemna în Orient un parizian hrănit cu idei filozofice, un fiu al lui Voltaire, un nelegiuit, după părerea oamenilor de aici ? În fiecare dimineaţă, atunci cînd soarele ieşea din mare, în fiecare seară, în clipa în care discul său, cuprins de linia întunecată a apelor, dispărea într-un minut

lăsînd în zare o geană trandafirie ce se topea minunat în azur, marinarii se adunau într-un singur şir, cu faţa către Mecca îndepărtată şi unul dintre ei intona imnul rugăciunii, întocmai ca un grav muezin din înaltul minaretelor. Nu o puteam opri pe sclavă să se alăture acestei efuziuni religioase atît de înduioşătoare şi de solemnă ; chiar din prima zi, ne-am găsit astfel împărţiţi în comunităţi deosebite. Căpitanul, de partea lui, se ruga din cînd în cînd în faţa unei icoane prinse de catarg, care era poate *Santa-Barbara,* ocrotitoarea navei ; armeanul, dimineaţa la sculare, după ce se spăla din cap pînă în picioare cu săpunul său, mormăia litanii în şoaptă ; numai eu singur, neputînd să mă prefac, nu mă închinam în nici un fel, deşi mă simţeam oarecum ruşinat să par mai puţin religios decît toţi aceşti oameni. Afli la orientali o toleranţă mutuală pentru diferitele religii, fiecare socotindu-se doar pe o treaptă superioară a ierarhiei spirituale, dar admiţînd deopotrivă că ceilalţi pot, eventual, să-i servească de treaptă intermediară ; simplul filozof încurcă ierarhia : unde să-l aşezi ? Chiar Coranul, care-i blestemă pe idolatri şi pe închinătorii focului şi ai stelelor, nu a prevăzut scepticismul vremii noastre.

V

Idila

În cea de-a treia zi a călătoriei ar fi trebuit să zărim coasta Siriei ; dar, în cursul dimineţii, abia dacă ne mişcam din loc, iar vîntul, care se ridica pe la trei după-amiază, nu umfla vela decît la răstimpuri, lăsînd-o apoi să cadă de-a lungul catargului. Asta nu părea să-l îngrijoreze pe căpitan, care-şi împărţea timpul liber între jocul de şah şi un fel de ghitară cu care-şi acompania cîntecul, mereu acelaşi. În Orient, fiecare îşi are melodia preferată, pe care o repetă fără încetare de dimineaţă pînă seară, pînă ce află alta mai nouă. Şi sclava învăţase la Cairo nu ştiu ce cîntec de harem, al cărui refren revenea

mereu, ca o melopee tărăgănată și soporifică. Îmi amintesc, aceste două versuri :

Ya kabibe ! sakel nô !...
Ya makmuby ! ya sidi !

Înțelegeam eu cîteva cuvinte, dar *kabibe* lipsea din vocabularul meu. L-am întrebat pe armean ce însemna, și mi-a răspuns :

— Înseamnă : *un mic derbedeu.* Mi-am notat substantivul în carnețel, împreună cu explicația, așa cum se cuvine cînd vrei să te instruiești.

Seara, armeanul mi-a spus că îl îngrijora faptul că nu aveam vînt bun.

— De ce ? l-am întrebat. Riscăm să mai rămînem pe aici încă două zile, asta-i tot, și, la urma urmei, ne simțim foarte bine pe corabie.

— Așa-i, îmi răspunse el, dar s-ar putea să ducem lipsă de apă.

— Lipsă de apă ?

— Desigur ; habar nu aveți cît e de mare indolența acestor oameni. Ca să ia apă ar fi trebuit să trimită o barcă pînă la Damietta, căci cea de la gura Nilului este sărată ; dar cum orașul era în carantină s-au temut de formalități... cel puțin așa spun, în fond, nici nu s-or fi gîndit !

— Ciudat, am spus eu, căpitanul cîntă ca și cum situația noastră ar fi cît se poate de normală.

Și m-am dus împreună cu armeanul să-i cer lămuriri.

S-a sculat, mi-a arătat pe punte butoaiele pentru apă, goale toate, în afară de unul în care mai erau cam cincișase litri ; apoi s-a dus să se așeze din nou pe dunetă și, reluîndu-și ghitara, și-a reînceput nesfîrșita cîntare, cu capul rezemat de parapet.

A doua zi de dimineață m-am trezit devreme și m-am urcat pe teugă cu gîndul că voi zări coastele Palestinei ; dar degeaba am șters lentilele binoclului, linia orizontului era la fel de curată ca lama încovoiată a unei săbii de Damasc. Era chiar probabil că nu prea ne mișcasem din ajun. Toată lumea dormea cu seninătate ; doar micul mus se sculase și-și spăla fața și mîinile cu apa pe care o scotea fără economie din ultimul butoi cu lichid potabil.

Nu m-am putut abține să-i exprim indignarea mea. I-am spus sau am crezut că i-am dat de înțeles că apa de mare era destul de bună pentru un *mic derbedeu* de teapa lui, și, vrînd să formulez această ultimă expresie, m-am servit de termenul *ya kabibe*, pe care îl notasem. Băiețelul m-a privit zîmbind, și nu a părut prea pătruns de morala pe care i-o făcusem. Am presupus că pronunțarea mea era de vină și am lăsat-o baltă.

Cîteva ceasuri mai tîrziu, după masa de prînz, cînd obișnuia căpitanul Nicola să poruncească musului să aducă un uriaș urcior cu vin de Cipru din care nu eram poftiți să ne înfruptăm decît armeanul și cu mine, în calitate de creștini, deoarece mateloții, dintr-un respect greșit înțeles pentru legea lui Mahomed, nu beau decît rachiu de anason, căpitanul începu să-i șoptească armeanului la ureche.

— Vrea să vă facă o propunere, îmi spuse acesta.

— Să vorbească !

— Zice că-i o treabă delicată și speră că n-o să vă mîniați dacă vă displace.

— Deloc.

— Ei bine, vă întreabă dacă n-ați vrea să faceți un schimb : sclava dumneavoastră pentru *ya uled* (băiețelul) care-i aparține.

Era cît pe ce să izbucnesc într-un hohot de rîs ; dar seriozitatea desăvîrșită a celor doi levantini m-a descumpănit. M-am gîndit că poate nu era decît una din acele glume proaste pe care orientalii și le permit în situații în care unui european i-ar veni greu să le-o plătească cum se cuvine, și așa i-am spus-o armeanului, care însă mi-a răspuns mirat :

— Ba nu, vorbește foarte serios ; băiețelul este foarte alb iar femeia e oacheșă bine și, adăogă el cu un aer de apreciere conștiincioasă, vă sfătuiesc să vă mai gîndiți, băiețelul face cît femeia.

Nu sînt obișnuit să mă mir ușor, nici n-ar avea rost într-o astfel de țară. M-am mulțumit să-i explic că tîrgul nu-mi convine. Apoi, cum mă arătam cam supărat, căpitanul i-a spus armeanului că-i părea rău că fusese indiscret, dar că se gîndise să-mi facă plăcere. Nu prea știam ce înțelegea prin asta, dar mi s-a părut că deslușesc

o ironie în vorba lui ; l-am pus dar pe armean să-l roage să mă lămurească răspicat.

— Ei bine ! rosti acesta, căpitanul pretinde că ați făcut azi-dimineață complimente *ya uled*-ului ; cel puțin așa i-a raportat acesta.

— Eu ! am strigat, l-am ocărît, l-am numit *mic derbedeu* pentru că-și spăla mîinile cu apa noastră de băut ; eram, dimpotrivă, furios pe el.

Uimirea armeanului m-a lămurit că se afla în treaba aceasta, pe undeva, una din acele absurde confuzii filologice, atît de curente între persoane care nu cunosc bine limbile. Cuvîntul *kabibe* atît de ciudat tradus în ajun de armean, avea dimpotrivă înțelesul cel mai încîntător, mai drăgăstos cu putință. Nu știu de ce cuvîntul *mic derbedeu* i se păruse că traduce perfect noțiunea.

Am purces la o nouă și revizuită traducere a refrenului cîntat de sclavă, care, în cele din urmă, suna cam așa :

O, drăguțul meu, iubitul meu, fratele, stăpînul meu !

Așa încep mai toate cîntecele arabe de dragoste, susceptibile de cele mai variate interpretări și care amintesc începătorilor echivocul clasic din egloga lui *Corydon* [165].

VI

Jurnal de bord

Umilul adevăr nu cunoaște posibilitățile uriașe ale combinațiilor dramatice sau romanești. Eu adun unul cîte unul evenimente care nu au alt merit decît însăși simplitatea lor, deși știu că ar fi ușor, chiar în relatarea unei traversări atît de banale ca aceea a golfului Siriei, să urzesc peripeții într-adevăr demne de interes ; dar realitatea nu stă bine lîngă minciună, și-i mai nimerit, cred, să spun cu sinceritate, ca vechii navigatori : „În cutare zi, nu am văzut pe mare decît o bucată de lemn plutind la întîmplare ; în cutare, doar un goeland cu aripi cenușii...“, pînă în momentul, prea rar, în care acțiunea capătă intensitate și apare o barcă cu sălbatici care aduc fructe și purcei de lapte fripți.

Totuşi, în lipsa furtunii obligatorii, un calm plat demn de oceanul Pacific şi lipsa de apă dulce pe o corabie ca a noastră puteau da naştere la scene demne de o Odisee modernă. Soarta mi-a răpit şi această şansă de a trezi interesul cititorilor, trimiţîndu-ne în acea seară un zefir uşor dinspre vest care ne-a dat o viteză bunicică.

Eram, în fond, bucuros de acest incident, şi-l puneam pe căpitan să-mi repete că a doua zi dimineaţa s-ar putea să zărim vîrfurile albăstrii ale Carmelului. Deodată se aud de pe dunetă strigăte de spaimă. *Farqha el bahr! farqha el bahr!* — ce s-a întîmplat? — o găină în mare! Împrejurarea nu mi se părea prea gravă; totuşi unul dintre mateloţii turci, cel căruia îi aparţinea găina, se tînguia de ţi se rupea inima, iar tovarăşii lui îl căinau cît se poate de serios. Îl ţineau pentru a-l împiedica să sară în apă, iar găina, rămasă departe, dădea semne de disperare ale căror faze erau urmărite cu emoţie. În sfîrşit, după o scurtă ezitare, căpitanul dădu ordin să se oprească vasul.

Am găsit că era cam exagerat să opreşti o corabie pentru o găină înecată, tocmai acum cînd se pornise un vînt prielnic, după două zile de stat pe loc. I-am dat matelotului doi piaştri gîndind că aşa totul avea să se aranjeze, căci un arab îşi pune viaţa în pericol pentru mult mai puţin. Faţa i se înseninâ, dar a socotit pesemne imediat că recuperîndu-şi găina va avea un îndoit folos şi, într-o clipită, îşi lepădă hainele şi se aruncă în mare.

A înotat pînă la o depărtare uimitoare. Trebuirăm să aşteptăm o jumătate de ceas, îngrijoraţi de situaţia lui şi de noaptea care se lăsa; omul nostru se înapoie în cele din urmă, istovit, şi a fost tras afară din apă căci nu mai avea putere să se urce la bord.

Ajuns în siguranţă, omul se ocupa mai mult de găină decît de el însuşi; o încălzea, o ştergea şi nu se simţi pe deplin fericit decît văzînd-o că respiră normal şi ţopăie pe punte.

Corabia pornise din nou.

— S-o ia dracu de găină! i-am spus armeanului; am pierdut o oră din cauza ei.

— Cum, aţi fi vrut s-o lase să se înece?

— Aveam şi eu găini, i-aş fi dat mai multe în locul ăsteia.

— Nu-i acelaşi lucru.

— Cum aşa ? Aş jertfi toate găinile de pe pămînt numai să nu pierdem o oră de vînt prielnic, cu o corabie pe care mîine riscăm să murim de sete.

— Bine, dar găina a zburat spre stînga lui tocmai în clipa cînd a vrut să-i taie gîtul, spuse armeanul.

— Aş mai înţelege, i-am răspuns, dacă, în calitate de musulman, s-ar fi devotat pentru a salva viaţa unei fiinţe, dar ştiu că respectul adevăraţilor credincioşi pentru animale nu merge atît de departe, deoarece le taie ca să le mănînce.

— Bineînţeles că le taie, dar cu un întreg ritual şi rostind diferite rugăciuni ; nu le taie beregata decît folosind un cuţit cu mînerul străpuns de trei cuie şi cu tăişul neştirbit. Dacă găina s-ar fi înecat adineauri, bietul om era sigur că avea să moară pînă în trei zile.

— Asta-i cu totul altceva, i-am spus atunci armeanului.

Aşadar, pentru orientali, este întotdeauna un lucru serios să ucizi un animal. Nu o poţi face decît strict pentru hrană, şi respectînd nişte forme care amintesc vechea instituţie a jertfei. Se ştie că există un obicei asemănător la izraeliţi, măcelarii lor fiind obligaţi să folosească sacrificatori care ţin de organizarea religioasă şi taie animalele numai după rostirea formulelor consacrate. Această prejudecată se regăseşte, cu diferite nuanţe, în majoritatea religiilor din levant. Chiar şi vînătoarea nu este tolerată decît pentru fiare şi drept pedeapsă pentru stricăciunile comise de ele. Totuşi vînătoarea cu şoimul era, pe vremea califilor, distracţia celor mari, dar printr-o interpretare care trecea asupra păsării de pradă răspunderea sîngelui vărsat. În fond, fără a adopta ideile Indiei, se poate recunoaşte ceva măreţ în această concepţie de a nu ucide nici un animal fără necesitate. Formulele recomandate pentru cazul în care li se ia viaţa din nevoia de a le folosi pentru hrană au probabil drept scop să împiedice ca suferinţa să se prelungească mai mult decît o clipă, ceea ce este din păcate imposibil în cazul vînătorii.

În legătură cu aceasta armeanul mi-a povestit că, pe timpul sultanului Mahmud, cîinii se înmulțiseră în Istanbul în așa măsură încît trăsurile abia dacă mai puteau să circule pe străzi : cum nu era îngăduit să fie omorîți, nici ca animale sălbatice, nici pentru hrană, cineva a avut ideea să fie duși pe insulele pustii de la intrarea în Bosfor. Fură îmbarcați cu miile în caicuri, iar în momentul în care, necunoscîndu-și soarta, își luau în stăpînire noile domenii, un iman le-a ținut un discurs, explicîndu-le că măsura se datora unei necesități absolute și că în ceasul morții sufletele lor nu trebuiau să poarte pică credincioșilor musulmani ; că, dacă cerul va voi ca ei să scape, apoi aceasta se va întîmpla neapărat. Erau mulți iepuri pe acele insulițe, și la început cîinii nu protestară împotriva acestui raționament iezuit, dar peste cîteva zile, chinuiți de foame, porniră să se vaiete atît de jalnic încît se auzeau din Constantinopole. Credincioșii habotnici, mișcați de aceste proteste dureroase, îi făcură aspre mustrări sultanului, și așa prea suspect de tendințe europene, astfel încît fu nevoit să poruncească aducerea îndărăt a tuturor cîinilor, care fură repuși triumfal în toate drepturile lor civile. [166]

VII

Catastrofa

Armeanul îmi era de oarecare ajutor în neajunsurile unei asemenea călătorii ; dar mai vedeam cu plăcere că veselia, sporovăiala neîncetată, povestirile, observațiile lui, îi dădeau bietei Zeynab prilejul, atît de scump femeilor de pe aceste meleaguri, să-și exprime ideile cu acea volubilitate de consoane nazale și guturale din care îmi era atît de greu să prind nu numai sensul dar chiar sunetul vorbelor.

Îngăduiam chiar fără greutate, cu toleranța europeanului, ca unul sau altul dintre marinarii care se afla întîmplător lîngă noi, pe sacii de orez, să-i spună cîteva cuvinte. În Orient, oamenii din popor intră de obicei ușor

în vorbă, întîi pentru că sentimentul de egalitate este mai adevărat decît la noi, şi apoi pentru că există la toate clasele un fel de politeţe înnăscută. Cît despre educaţie, ea este la toţi aceeaşi, foarte sumară, dar universală. Asta şi permite unui om de condiţie modestă să devină, fără nici o tranziţie, favoritul unui om cu putere şi să ajungă la cele mai înalte situaţii fără a părea niciodată nelalocul lui.

Se afla printre marinarii noştri un turc din Anatolia, cu pielea arsă de soare şi barba căruntă, care se întreţinea cu sclava mai des şi mai îndelung decît ceilalţi ; băgasem de seamă şi l-am întrebat pe armean despre ce vorbeau ; i-a ascultat puţin şi mi-a spus : „vorbesc despre religie". Aceasta mi se păru foarte respectabil, cu atît mai mult cu cît acel turc, în calitatea sa de *hagiu* sau pelerin întors de la Mecca, rostea pentru ceilalţi rugăciunile de dimineaţă şi de seară. Nici o clipă nu mi-a trecut prin minte să o împiedic de a-şi practica religia pe această biată femeie a cărei soartă o legasem de a mea dintr-o fantezie, vai ! foarte puţin costisitoare. Numai odată, la Cairo, cînd era puţin bolnavă, încercasem s-o fac să renunţe la obiceiul de a-şi cufunda în apă rece picioarele şi mîinile, în fiecare dimineaţă şi seară, cînd îşi făcea rugăciunile, dar nu prea făcea caz de preceptele mele de igienă şi nu consimţise să renunţe decît la vopsitul cu căneală al cărui efect nu durează decît vreo cinci sau şase zile şi le obligă deci pe femeile orientale să reînnoiască această operaţie foarte dizgraţioasă pentru cine o priveşte de aproape. Nu sînt duşmanul vopsitului sprîncenelor şi al pleoapelor, accept chiar şi carminul aplicat pe obraji şi pe buze ; dar la ce bun să dai cu galben nişte mîini arămii de la natură, care iau astfel culoarea şofranului ? Mă arătasem categoric în această privinţă.

Părul îi crescuse din nou pe frunte iar cele două coşiţe lungi împletite cu panglici de mătase şi în care zăngăneau ţechini găuriţi (ţechini falşi, din păcate !) îi ajungeau pînă la călcîie după moda levantină. *Taktikosul* tivit cu aur i se apleca graţios pe urechea stîngă, iar pe braţe purta brăţări grele din aramă argintată, grosolan smălţuite cu roşu şi albastru, podoabă specific egipteană. Alte brăţări îi zăngăneau la glezne, cu toată opreliştea Co-

ranului care interzice femeilor să lase să le zornăie giuvaericalele de la picioare. [167]

O admiram, grațioasă cum era în rochia de mătase cu dungi, înfășurată în *milayehul* albastru și cu aerul acela de statuie antică pe care îl au femeile din Orient fără a-și da măcar seama. Vioiciunea mișcărilor, o expresie neobișnuită a feței, mă mirau uneori, fără însă a mă îngrijora ; marinarul cu care vorbea ar fi putut să-i fie bunic și, dealtfel, nu părea că s-ar feri să fie auzit.

— Știți ce se întîmplă ? mi se adresă armeanul apropiindu-se la un moment dat de marinarii care stăteau de vorbă ; oamenii spun că femeia care vă însoțește nu vă aparține.

— Se înșală ; le poți spune că mi-a fost vîndută la Cairo de către Abd-el-Kerim, pentru cinci pungi. Am chitanța în portofel. Și apoi, asta nu-i privește.

— Ei spun că negustorul nu avea dreptul să vîndă o musulmană unui creștin.

— Puțin îmi pasă de părerea lor, iar cei de la Cairo or fi știind mai multe decît ei. Acolo toți europenii au sclavi, fie creștini, fie musulmani.

— Da, dar sclavi negri sau abisinieni ; nu pot avea sclavi de rasă albă.

— Găsești că această femeie este de rasă albă ?

Armeanul dădu din cap cu îndoială.

— Ascultă, i-am mai spus, în ce privește drepturile mele nu am nici un fel de îndoieli, căci mi-am luat dinainte toate informațiile necesare. Acum, spune-i, te rog, căpitanului că nu se cuvine ca marinarii s-o țină de vorbă.

— Căpitanul, îmi aduse el la cunoștință, după ce stătu de vorbă cu el, răspunde că ați fi putut în primul rînd să-i interziceți femeii acest lucru.

— Nu voiam s-o lipsesc de plăcerea de a vorbi în limba ei, și nici s-o împiedic să ia parte la rugăciuni, dealtfel, cum conformația navei obligă pe toată lumea să stea împreună, era greu s-o împiedic să schimbe cîteva vorbe cu ceilalți.

Căpitanul Nicola nu părea foarte bine dispus, ceea ce am atribuit în parte supărării de a nu-i fi acceptat propunerea de schimb. L-a chemat totuși pe marinarul *hagiu* pe care i-l arătasem drept cel mai răuvoitor și i-a vorbit.

Eu nu voiam să-i spun nimic sclavei ca să nu-mi iau rolul odios al unui stăpîn exigent.

Marinarul păru să răspundă cu mîndrie căpitanului, care-mi comunică prin armean să nu-mi fac griji ; că era un exaltat, un fel de sfînt respectat de tovarăşii lui pentru cucernicia lui ; şi că, ce spunea nu avea nici o importanţă.

Într-adevăr, omul nu-i mai vorbi sclavei, în schimb vorbea cu glas ridicat tovarăşilor lui în faţa ei şi înţelegeam prea bine că era vorba despre *moslîm* (musulmana) şi despre *rumi* (romanul). Trebuia pus capăt situaţiei şi nu prea vedeam nici un mijloc să curm acest sistem de insinuări. M-am hotărît s-o chem pe sclavă lîngă mine, şi, cu ajutorul armeanului, am avut următoarea convorbire :

— Ce ţi-au spus oamenii aceia adineauri ?

— Că rău fac, fiind credincioasă, să stau cu un necredincios.

— Dar ei nu ştiu că te-am cumpărat ?

— Spun că cel care m-a vîndut ţie nu avea acest drept.

— Şi crezi că este adevărat ?

— Dumnezeu ştie !

— Oamenii ăştia se înşală, şi nu trebuie să mai stai de vorbă cu ei.

— Aşa voi face.

L-am rugat pe armean s-o distreze şi să-i spună poveşti. Băiatul îmi devenise, de fapt, foarte folositor ; îi vorbea întotdeauna cu acel ton puţin cîntat şi amabil, care se foloseşte pentru a-ţi apropia copiii, şi începea mereu cu aceleaşi cuvinte : *Ked ya, siti ?...* aşadar, doamnă !... ce se întîmplă ? nu rîdem ? Vreţi să cunoaşteţi păţaniile Capului copt în cuptor ? Şi-i istorisea o veche legendă din Constantinopol în care un croitor, crezînd că a primit de reparat o haină de-a sultanului pleacă acasă cu capul unui agă ce-i fusese dat din greşeală, şi nemaiştiind cum să scape de acest obiect macabru, îl trimite la cuptor, într-un vas de lut, la un plăcintar grec. Acesta îl fericeşte cu capul pe un bărbier european substituindu-i pe furiş cu acest cap calapodul pentru peruci. Bărbierul îl piaptănă, apoi luîndu-şi seama, se descotoroseşte de el... ; ur-

meză o mulțime de încurcături mai mult sau mai puțin comice : bufonerie turcească de cea mai bună calitate.

Rugăciunea de seară se repeta cu ceremonialul obișnuit. Ca să nu scandalizez pe nimeni mă duceam să mă plimb la prova, pîndind apariția stelelor și exprimîndu-mi astfel evlavia, a visătorilor și a poeților, care e admirația față de natură și entuziasmul amintirilor. Da, le admiram, în acea atmosferă a Orientului, atît de pură încît apropie cerul de oameni, pe acele astre-zeități, înfățișări variate și sfinte, pe care Divinitatea le-a lepădat rînd pe rînd ca măști ale veșnicei Isis... Urania, Astarte, Saturn, Jupiter, voi însemnați încă pentru mine transformările umilelor credințe ale strămoșilor noștri. Cei care, cu milioanele, au străbătut aceste mări, confundau desigur strălucirea cu flacăra și tronul cu zeul ; dar cine nu ar slăvi în astrele cerului însăși dovezile veșnicei puteri, și în mersul lor regulat, acțiunea vigilentă a unui spirit ascuns ?

VIII

Amenințarea

Întorcîndu-mă spre căpitan, am văzut într-un ungher de lîngă barcă pe sclavă și pe bătrînul marinar *hagiu* care-și reluaseră discuția pe temă religioasă, în ciuda poruncii mele.

De data aceasta, se întrecuse cu gluma ; am tras-o cu putere pe sclavă de braț și ea căzu, nu foarte tare, ce-i drept, pe un sac de orez.

— *Ghiaur !* țipă ea.

Am înțeles perfect cuvîntul. Trebuia să fiu dîrz :

— *Ente ghiaur,* i-am răspuns, fără să știu prea bine dacă acest cuvînt rămîne la fel la feminin. Tu ești o necredincioasă, iar el, am adăogat, arătîndu-l pe *hagiu,* este un cîine *(kelb).*

Nu știu dacă mînia ce clocotea în mine era pricinuită de faptul că fusesem insultat în calitatea mea de creștin, sau pentru că această femeie pe care o tratasem întot-

deauna ca pe o egală se arătase atît de nerecunoscătoare. *Hagiul*, auzindu-se ocărît făcuse un semn de amenințare, dar apoi se alăturase de tovarășii lui, cu lașitatea obișnuită a arabilor de condiție inferioară care, de fapt, n-ar îndrăzni să atace singuri un european. Doi sau trei dintre ei se îndreptară spre mine înjurînd, iar eu apucasem instinctiv unul dintre pistoalele pe care le purtam la brîu, fără a mă gîndi că aceste arme cu mîner strălucitor, cumpărate la Cairo pentru a-mi completa costumul, nu sînt periculoase de obicei decît pentru mîna care vrea să le folosească. În plus, trebuie să mărturisesc că nu erau încărcate.

— Ce faceți ? îmi spuse armeanul, oprindu-mi brațul. Este un smintit, iar pentru oamenii aceștia este un sfînt ; lăsați-i să țipe, vorbește el, căpitanul, cu ei.

Sclava se prefăcea că plînge ca și cum aș fi lovit-o rău și nu vroia să se urnească din locul unde se afla. Sosi și căpitanul, care spuse cu aerul lui indiferent :

— Ce vreți ? sînt niște sălbatici ! și le adresă cîteva cuvinte, dar fără vlagă.

— Mai spune-le, i-am zis eu armeanului, că odată ajunși la țărm am să mă plîng pașei și c-au să fie ciomăgiți.

Cred că armeanul le-a tradus spusele mele printr-un compliment plin de moderație. Au tăcut, dar simțeam că această tăcere nu însemna nicidecum o victorie. Mi-am amintit la timp de o scrisoare de recomandație pentru pașa din Accra ce-mi fusese dată de prietenul meu A.R.[168] care făcuse cîtăva vremea parte din divanul din Constantinopol. Am scos portofelul din buzunar, ceea ce a trezit o neliniște generală. Pistolul nu ar fi servit decît să mă aleg cu capul spart... mai ales că era de fabricație arabă ; dar în Orient, oamenii din popor sînt convinși că europenii sînt vrăjitori și în stare să scoată la un moment dat din buzunar cu ce să distrugă o armată întreagă. S-au liniștit văzînd că nu scosesem din portofel decît o scrisoare, de altfel foarte frumos scrisă pe arăbește, și adresată Excelenței sale Mehmed-R ***, pașa din Accra, care stătuse multă vreme în Franța.

Ideea fusese cu atît mai fericită în situația mea cu cît ne aflam tocmai în dreptul cetății Accra unde trebuia să

ne oprim pentru a lua apă. Orașul nu se zărea încă dar, dacă vîntul se menținea, a doua zi ajungeam acolo cu siguranță. Cît despre Mehmed-Paşa, dintr-o altă întîmplare ce se putea numi providențială pentru mine şi nenorocită pentru adversarii mei, îl întîlnisem la Paris la mai multe serate. Îmi dăduse tutun turcesc şi se purtase frumos cu mine. Scrisoarea pe care o aveam amintea de aceste lucruri de teamă ca timpul şi noua-i poziție să nu mă fi şters din memoria lui ; dar devenea clar, din scrisoare, că eram un personaj cu foarte puternice recomandații.

Lectura documentului a produs efectul *quos-ego* [169]-ului lui Neptun. După ce şi-a pus scrisoarea pe cap în semn de respect, armeanul a desfăcut plicul, lăsat deschis aşa cum se obişnuieşte la scrisorile de recomandare, şi-i arăta căpitanului textul pe măsură ce-l citea. Deci bătaia promisă nu mai era o iluzie pentru hagiu şi pentru tovarăşii lui. Aceşti derbedei au lăsat nasul în jos, iar căpitanul mi-a motivat purtarea lui cu teama de a le jigni sentimentele religioase, nefiind el însuşi decît un biet supus grec al sultanului *(raia)*, fără altă autoritate decît în legătură cu serviciul :

— Cît despre femei, spuse el, dacă sînteți prietenul lui Mehmed-Paşa, a dumneavoastră e fără doar şi poate... cine ar îndrăzni să se pună cu hatîrul celor mari ?

Sclava nu se mişcase ; dar auzise perfect tot ce se spusese. Nu se mai putea îndoi de situația ei căci, în țara turcească, o protecție face mai mult decît un drept ; totuşi, țineam să-l stabilesc limpede pe al meu în ochii tuturor.

— Nu te-ai născut tu, am pus să i se traducă, într-o țară care nu aparține Sultanului Turcilor ?

— Aşa-i, răspunse ea ; sînt *hindi* (indiană).

— Atunci poți fi în serviciul unui european, întocmai ca abisiniencele *(habesch)*, care sînt arămii ca tine, şi care fac cel puțin cît tine.

— *Aiua* (da !) spuse ea cu convingere, *ana memluk ente :* sînt sclava ta.

— Dar, am adăogat, ți-amintești că, înainte de a pleca din Cairo, ți-am oferit să rămîi acolo, liberă ? Mi-ai spus că n-ai şti unde să mergi.

— Aşa-i, era mai bine să mă vinzi.

— Deci nu m-ai urmat decît ca să vezi alte ţări şi să mă părăseşti după aceea ? Ei bine ! de vreme ce eşti atît de nerecunoscătoare vei rămîne sclavă toată viaţa, şi nu vei fi o *cadînă*, ci o slujnică. Chiar acum ai să-ţi pui vălul şi ai să stai în cabina căpitanului... cu carcalacii. Nu ai să mai vorbeşti cu nimeni aici.

Şi-a luat vălul fără a scoate un cuvînt şi s-a dus să se aşeze în cămăruţa din prova.

Cedasem, poate, dorinţei de a face impresie asupra acestor oameni, mereu supuşi unor impresii vii şi trecătoare, şi pe care trebuie să-i cunoşti pentru a înţelege în ce măsură despotismul este modul normal de guvernare în Orient. Călătorul cel mai modest, dacă un trai somptuos nu-i aduce respectul, se vede în scurtă vreme silit să-şi ia aere şi să manifeste, într-o mulţime de cazuri, hotărîri energice pe care le poate lua atunci fără nici un pericol.

Orientul nu se miră niciodată de nimic ; totul este posibil : simplul c*alender* poate foarte bine să fie un fiu de rege, ca în *O Mie şi Una de Nopţi*. Dealtfel, nu călătoresc şi prinţii Europei în Orient îmbrăcaţi în surtuc şi pălărie rotundă ?

IX

Coastele Palestinei

Am salutat cu încîntare apariţia atît de dorită a malurilor Asiei. Nu mai văzusem munţi de atîta vreme ! Prospeţimea înnegurată a peisajului, culorile vii ale caselor şi ale chioşcurilor turceşti oglindindu-se în apa albastră, diversele zone ale podişurilor care se etajează cu atîta îndrăzneală între mare şi cer, piscul turtit al Carmelului incinta pătrată şi cupola înaltă a mănăstirii sale vestite, luminate în depărtare cu acea radioasă nuanţă cireşie care aminteşte Aurora fragedă din cînturile lui Homer ; la picioarele acestor munţi, Haifa pe care o lăsam în urmă, aşezată faţă în faţă cu Accra, situată la celălalt capăt al golfului şi în dreptul căreia ne oprisem : era o privelişte plină de măreţie dar şi de farmec. Marea, abia vălurită, se

întindea ca untdelemnul pînă la plaja unde spumega creasta subțire a valului și își întrecea nuanța azurie cu aceea a eterului care începea să vibreze sub locul unui soare încă nevăzut... iată ceva pe care Egiptul cu coastele lui joase și zările lui prăfuite nu-l oferă niciodată. Soarele a apărut în sfîrșit ; a profilat deslușit în fața noastră orașul Accra ce înaintează în mare pe promontoriul său de nisip, cu cupolele sale albe, cu zidurile sale, casele cu terase, și turnul pătrat cu creneluri festonate, odinioară locuința fiorosului Djezzar-Pașa, cu care s-a războit Napoleon [170].

Ancorasem la mică depărtare de țărm. Trebuia să așteptăm vizita serviciului sanitar înainte ca bărcile să poată veni să ne aprovizioneze cu apă dulce și fructe. Debarcarea ne era interzisă, afară doar dacă am fi dorit să poposim în acest oraș, supunîndu-ne carantinei.

După ce a venit barca *Sănătății* și am fost declarați suspecți, ca sosind de pe țărmul egiptean, s-a îngăduit bărcuțelor din port să ne aducă proviziile așteptate, banii fiind primiți cu măsurile de prudență obișnuite. În schimbul butoaielor cu apă, pepenilor galbeni și verzi și a rodiilor, aruncam piaștrii și paralele noastre în lighenele de apă cu oțet pe care ni le întindeau.

Astfel aprovizionați, am dat uitării certurile noastre. Neputînd să debarc numai pentru cîteva ore, și nedorind să mă opresc mai mult în acest oraș, nu am găsit cu cale să trimit pașei scrisoarea, care îmi mai putea sluji drept recomandare în oricare alt punct al vechii coaste feniciene supusă pașalîcului Accrei. Acest oraș, numit de antici Ako, sau *Strîmta*, iar de arabi Akka, a purtat numele de Ptolemais pînă la vremea cruciadelor.

Întindem din nou pînza și, de acum încolo, călătoria devine o sărbătoare ; navigăm de-a lungul coastelor Celo-Siriei, la un sfert de leghe distanță, iar marea, mereu limpede și albastră, oglindește ca un lac elegantul lanț de munți care se întinde de la Carmel pînă la Liban. Șase leghe mai sus de Accra apare Sur, Tirul de altă dată, cu digul lui Alexandru ce unește malul cu mica insulă unde era clădit orașul antic al cărui asediu i-a răpit atîta vreme.

Alte șase leghe mai departe se află Seida, vechiul Sidon, care își îngrămădește ca o turmă casele albe la

poalele munţilor locuiţi de druzi. Aceste maluri vestite nu poartă decît puţine vestigii ale bogatei Fenicii ; dar ce poate rămîne din cetăţi în care nu a înflorit decît comerţul ? Strălucirea lor a trecut precum umbra şi colbul, iar blestemul cărţilor biblice s-a îndeplinit întocmai, ca tot ce visează poeţii, ca tot ce neagă înţelepciunea popoarelor.

Dar, atît de aproape de ţintă, te saturi de toate, chiar de malurile acestea frumoase şi de valurile albastre. Iată în sfîrşit promontoriul Raz-Beirut cu stîncile sale cenuşii, dominat în depărtare de vîrful înzăpezit al Sanninului. Coasta este aridă, se deslușesc cele mai mici detalii ale stîncilor acoperite cu muşchi roşietic sub razele unui soare arzător. Înaintăm pe lîngă coastă, cotim către golf ; deodată totul se schimbă. O privelişte de prospeţime, de umbră şi de tăcere, o vedere a Alpilor luată din mijlocul unui lac elveţian, iată Beirutul pe vreme calmă. Este totodată Europa şi Asia, contopite în mîngîieri molatece ; este, pentru orice pelerin obosit de soare şi de praf, o oază maritimă unde regăseşte cu încîntare pe fruntea munţilor acel lucru atît de trist în nord, atît de minunat şi de dorit în sud, nori !

O, nori binecuvîntaţi ! nori ai patriei mele ! Vă uitasem binefacerile ! Iar soarele din Orient vă mai adaogă atîtea farmece ! Dimineaţa vă coloraţi atît de blajin, pe jumătate în trandafiriu, pe jumătate în albăstrui, ca nişte nori mitologici, din sînul cărora te aştepţi întotdeauna să vezi ieşind divinităţi zîmbitoare ; seara sînt învăpăieri minunate, bolţi împurpurate care se prăbuşesc şi se destramă curînd în fulgi violeţi, pe cînd cerul trece de la nuanţele safirului la acele ale smaraldului, fenomen atît de rar în ţările Nordului.

Pe măsură ce înaintam, frunzişul căpăta tot mai multe nuanţe, iar culoarea întunecată a pămîntului şi a clădirilor sporea încă mai mult prospeţimea peisajului. Oraşul, în fundul golfului, părea înnecat în verdeaţă şi, în locul îngrămădirii obositoare de case văruite ce constituie majoritatea oraşelor arabe, mi se părea că văd o adunare de vile încîntătoare presărate pe o întindere de două leghe. Clădirile se îndesau, este adevărat, pe un punct mai însemnat de unde se înălţau turnuri rotunde şi pătrate ; dar

nu părea să fie decît un cartier din centru, semnalat de numeroase pavilioane de toate culorile.

Noi însă, în loc să ne apropiem, cum mă aşteptam, de rada îngustă plină de mici corăbii, am tăiat golful în diagonală şi am debarcat pe o insuliţă înconjurată de stînci, unde cîteva bărăci şi un steag galben înfăţişau carantina, singura reşedinţă ce ne era îngăduită pentru moment.

X

Carantina

Căpitanul Nicola şi echipajul său deveniseră foarte amabili şi curtenitori faţă de mine. Ei îşi făceau carantina la bord; dar o barcă a Serviciului Sanitar veni să transporte pasagerii pe insula care, văzută de aproape, semăna cu o peninsulă. Un golfuleţ îngust, între stînci, umbrit de copaci seculari, ajungea la scara unui fel de claustru ale cărui bolţi ogivale se sprijineau pe coloane de piatră şi purtau un acoperiş din cedru ca în mănăstirile romanice. Marea se frînge a împrejur pe bolovanii de gresie acoperiţi de alge, şi nu lipsea decît un cor de călugări şi o furtună pentru a aminti primul act al tragediei *Bertram* de Maturin [171].

A trebuit să aşteptăm acolo cîtva timp vizita *nazirului* sau director turc, care a binevoit să ne acorde în sfîrşit intrarea în domeniul său. Alte clădiri tot cu o curte interioară urmau după prima care, singura deschisă în toate părţile, servea pentru purificarea mărfurilor suspecte. Ni s-a indicat drept locuinţă un pavilion izolat, la capătul promontoriului, dominînd marea; era localul afectat de obicei europenilor. Galeriile pe care le lăsasem la dreapta noastră adăposteau nişte familii arabe care se aşezaseră ca în tabără în vastele săli ce serveau şi de grajduri şi de locuinţe. Acolo fremătau caii captivi, dromaderii îşi strecurau printre gratii gîtul încovoiat şi capul păros; mai încolo puţin, nişte triburi şezînd pe vine lîngă focul la care găteau, se întorceau cu priviri fioroase cînd ne vedeau trecînd în dreptul uşilor. Aveam dreptul să ne plim-

băm pe vreo două pogoane de pământ semănat cu orz şi sădit cu duzi, şi chiar să ne scăldăm în mare sub supravegherea unui paznic.

Cînd m-am obişnuit cu acest loc sălbatic şi maritim am găsit şederea aci încîntătoare. Odihnă, umbră şi o diversitate de aspecte care îngăduia cea mai sublimă visare. Într-o parte, munţii întunecaţi ai Libanului, cu povîrnişurile lor divers colorate şi smălţate ici colo cu alb de numeroasele sate maronite şi druze şi de mănăstirile etajate pe un orizont de opt leghe ; de cealaltă parte, în cotul acelui lanţ cu fruntea înzăpezită care se termină la capul Butrum, întregul amfiteatru al Beirutului încununat cu o pădure de brazi, sădită de emirul Fakardin [172] pentru a opri nisipurile deşertului. Turnuri crenelate, castele, palate cu ferestre ogivale construite din piatră roşietică dau acestor locuri o înfăţişare feudală şi europeană ce aminteşte miniaturile manuscriselor cavalereşti din evul mediu. Navele europene ancorate în radă şi pe care nu le poate cuprinde portul îngust al Beirutului pun şi mai multă viaţă în această privelişte.

Carantina la Beirut era deci foarte suportabilă şi ne petreceam zilele fie visînd sub umbra deasă a sicomorilor şi a smochinilor, fie căţărîndu-ne pe stîncile foarte pitoreşti înconjurînd un bazin natural în care marea îşi frînge talazurile potolite. Locul mă ducea cu gîndul la grotele pietroase ale fetelor lui Nereu. Stăteam acolo în timpul amiezii, izolaţi de ceilalţi locuitori ai carantinei, culcaţi pe alge verzi sau luptîndu-ne molatec cu valul înspumat. Noaptea, ne închideau într-un pavilion unde ţînţarii şi alte gîngănii ne făceau şederea mai puţin plăcută. Cămăşile închise cu măşti din tifon despre care am vorbit ne erau atunci de mare ajutor. Iar hrana consta doar din pîine şi brînză sărată de la cantină ; mai trebuie adăogate ouăle şi găinile aduse de ţărani de la munte ; în plus, în fiecare dimineaţă se tăiau oi la uşa noastră, a căror carne ne era vîndută cu un piastru (25 de centime) jumătatea de kilogram. Toate acestea, şi vinul de Cipru care se vindea cu o jumătate de piastru sticla, ne îngăduiau ospăţuri demne de cele mai rafinate mese europene ; mărturisesc totuşi că te saturi repede să bei la masă acel vin dulce ca lichiorul şi că

preferam vinul de aur din Liban oarecum asemănător cu cel de Madera prin gustul lui sec și prin tărie.

Într-o zi, veni să ne vadă căpitanul Nicola cu doi marinari și cu musul. Redevenisem buni prieteni și îl adusese și pe *hagiu*, care mi-a strîns mîna cu multă căldură, temîndu-se poate că mă voi plînge de el cînd voi fi iar liber și voi putea intra în Beirut. M-am arătat și eu cît se poate de prietenos. Am luat masa împreună, și căpitanul m-a invitat să stau la el dacă merg la Tarabulus. După prînz ne-am plimbat pe plajă ; m-a tras deoparte și m-a îndemnat să privesc la sclavă și la armean care stăteau de vorbă, așezați ceva mai jos, pe malul mării. Cîteva cuvinte în limba francă amestecată cu grecească m-au făcut să-i înțeleg gîndul pe care l-am respins cu vădită neîncredere. A dat din cap și după puțin timp s-a urcat în barca lui, luîndu-și rămas bun de la mine cu multă prietenie. Căpitanul Nicola, mă gîndeam, îmi mai poartă pică pentru că n-am vrut să schimb sclava mea cu musul lui. Dar o bănuială îmi rămase în minte, rănindu-mi oarecum vanitatea.

Se înțelege că în urma scenei violente de pe corabie se instalase un fel de răceală între sclavă și mine. Fusese rostit unul din acele cuvinte *ireparabile* despre care a vorbit autorul lui *Adolphe* [173] ; epitetul de *ghiaur* mă rănise adînc. Așadar, îmi ziceam eu, nu a fost greu să fie convinsă că nu am nici un drept asupra ei ; în plus, ori îndemnurile altora, ori gîndurile ei, o fac să se simtă umilită că aparține unui bărbat de rasă inferioară după ideile musulmanilor. De fapt, situația decăzută a populațiilor creștine din Orient a influențat chiar felul cum este privit un european ; este temut pe litoral din cauza semnelor exterioare ale puterii care sînt navele, dar în regiunile din interiorul țării, unde a trăit pînă acum această femeie, prejudecata mai dăinuie.

Mi-era însă greu să admit atîta prefăcătorie în sufletul ei naiv ; însăși sentimentul ei religios, atît de dezvoltat, trebuia s-o apere de o asemenea înjosire. Pe de altă parte, nu puteam fi orb la avantajele armeanului. Foarte tînăr, avînd acea frumusețe asiatică, trăsăturile pure și ferme ale raselor născute în locul de obîrșie al omenirii, te făcea să te gîndești la o fată frumoasă pe care fantezia a împins-o

să se costumeze în bărbat; chiar îmbrăcămintea lui, cu excepția fesului, nu strica decît în parte această iluzie.

Iată-mă dar ca Arnolf,[174] pîndind aparențe deșarte cu conștiința de a fi de două ori ridicol, căci mai sînt și *stăpîn*. Am norocul de a fi în același timp înșelat și furat, și îmi spun, ca un gelos din comedie : greu lucru este paza unei femei ! Dealtfel, îmi ziceam aproape îndată după aceea, nu-i de mirare : o distrează, o amuză cu poveștile lui, îi spune o mie de drăgălășenii, în timp ce eu, cînd încerc să-i vorbesc limba, trebuie să fiu caraghios ca un englez, ca un om din Nord, rece și greoi, față de o femeie din țara noastră. Găsești la levantini o expansiune plină de căldură care trebuie să fie într-adevăr seducătoare.

Din acel moment, s-o mărturisesc ? mi s-a părut că observ mîini strînse pe furiș, vorbe drăgăstoase, nestingherite de prezența mea. Am cugetat cîtva timp ; apoi m-am gîndit că era cazul să iau o hotărîre decisivă.

— Dragul meu, l-am întrebat pe armean, ce făceai în Egipt ?

— Eram secretarul lui Tussun-Bei, îi traduceam jurnalele și cărțile din limba franceză ; îi scriam scrisorile către funcționarii turci. A murit pe neașteptate, și am rămas fără slujbă, asta mi-e situația.

— Și acum, ce-ai de gînd ?

— Sper să intru în serviciul pașei din Beirut. Îl cunosc pe vistiernicul lui, armean ca și mine.

— Și nu te gîndești să te însori ?

— N-am bani pentru zestre și nici o familie nu-mi va da o soție în aceste condiții.

Ei hai ! mi-am zis în sinea mea după o tăcere, să fiu mărinimos, să fac doi oameni fericiți.

Acest gînd mă înalța. Așa voi fi dat libertate unei sclave contribuind la întemeierea unei căsnicii cinstite. Eram și binefăcător și părinte ! Am strîns mîinile armeanului în ale mele și i-am spus :

— Îți place... căsătorește-te cu ea, este a ta !

Aș fi vrut să am lumea întreagă martoră la această scenă înduioșătoare, la acest tablou patriarhal : armeanul înmărmurit, uluit de atîta mărinimie ; sclava așezată lîngă noi, încă neștiutoare de subiectul conversației noastre dar, pe cît mi se părea, neliniștită și visătoare.

Armeanul ridică braţele la cer, parcă zăpăcit de propunere.

— Cum ! i-am spus, nenorocitule, şovăi ?... Seduci femeia altuia, o îndepărtezi de la îndatoririle ei şi apoi refuzi s-o iei în grija ta cînd ţi se dă ?

Dar armeanul nu pricepea nimic din aceste mustrări. Îşi exprimă uluirea printr-un şir de proteste energice. Niciodată nu se gîndise la ceea ce presupuneam eu. Ba chiar era atît de nefericit de o asemenea bănuială încît se grăbi să o comunice sclavei, ca să dea şi ea mărturie de sinceritatea lui. Aflînd ce spusesem ea se arătă jignită, mai ales de faptul c-o bănuiam în stare de a acorda atenţie unui simplu *raia,* servitor cînd al turcilor, cînd al europenilor, un fel de *yaudi* [175].

Aşadar, căpitanul Nicola mă băgase la tot soiul de idei ridicole... De unde se poate vedea mintea ascuţită a grecilor.

VII
Muntele

I
Părintele Planchet

Cînd se sfîrşi carantina, am închiriat pentru o lună o locuinţă într-o casă de creştini maroniţi, la o jumătate de leghe de oraş. Majoritatea acestor case, aşezate în mijlocul grădinilor, etajate pe toată coasta de-a lungul unor terase sădite cu duzi, par mici aşezări feudale clădite trainic din piatră cafenie cu ogive şi arcuri. Scări exterioare duc la diferitele etaje, fiecare cu terasa lui, pînă la terasa care domină întreaga clădire şi unde se adună familiile seara pentru a se bucura de priveliştea golfului. Ochii noştri întîlneau pretutindeni o verdeaţă deasă şi lucitoare, împărţită regulat prin garduri vii de cactuşi nopali. În primele zile m-am dedat din plin plăcerii traiului în această umbră răcoroasă. În jurul nostru, peste tot, viaţă şi bunăstare ; femeile, bine îmbrăcate, frumoase şi fără văl, umblau încoace şi încolo, purtînd aproape întotdeauna, sprijinite graţios pe umăr, urcioare grele cu care aduc apă de la cisterne. Gazda noastră, purtînd pe cap un fel de con drapat cu caşmir peste părul în lungi cosiţe împletite cu ţechini care o făceau să semene cu o regină asiriană, era doar soţia unui croitor, care-şi avea dugheana în bazarul din Beirut. Cele două fete şi copiii cei mici stăteau la catul întîi ; noi îl ocupam pe al doilea.

Sclava se obişnuise repede cu toată familia şi, aşezată nepăsător pe covoare, se considera înconjurată de inferiori

și se lăsa servită, oricîtă osteneală mi-aș fi dat pentru a-i împiedica pe bieții oameni s-o facă. Găseam dealtfel comod să o pot lăsa în siguranță în casa lor cînd mă duceam în oraș. Așteptam niște scrisori care nu mai veneau, serviciul poștal francez făcîndu-se atît de prost prin meleagurile astea încît ziarele și pachetele întîrzie pînă și două luni. Aceste împrejurări mă necăjeau mult și mă îngrijorau. Într-o dimineață m-am trezit destul de tîrziu, și eram încă pe jumătate cufundat în fantasmele visului cînd am văzut șezînd la căpătîiul meu un preot care mă privea cu un fel de milă.

— Cum te simți, domnule ? mă întrebă el cu voce tristă.

— Destul de bine ; iertați-mă, de abia m-am trezit, și...

— Nu te mișca ! fii liniștit. Reculege-te. Gîndește-te că se apropie clipa.

— Ce clipă ?

— Clipa supremă, atît de cumplită pentru cel ce nu s-a împăcat cu Domnul !

— O ! O ! Ce s-a întîmplat ?

— Sînt gata să-ți ascult ultimele dorințe.

— Ei, asta-i ! am strigat, e prea de tot ? Cine sînteți dumneavoastră ?

— Părintele Planchet.

— Părintele Planchet ?

— Din Compania lui Isus.

— Nu-i cunosc pe acești oameni.

— Am fost încunoștințați la mănăstire că un tînăr american, pe patul de moarte, mă așteaptă ca să facă ceva danii comunității noastre.

— Dar nu sînt american ! Vă înșelați ! Și, pe deasupra, nu sînt pe patul de moarte, o vedeți prea bine !

Și m-am sculat brusc... în parte și din nevoia de a mă convinge singur de sănătatea mea deplină. Părintele Planchet a înțeles în sfîrșit că primise indicații greșite.

S-a informat la cei din casă și a aflat că americanul locuia puțin mai departe. M-a salutat rîzînd de greșeala făcută și mi-a promis că va veni să mă vadă la întoarcere, încîntat că făcuse cunoștință cu mine grație acestei întîmplări ciudate.

Cînd s-a întors, sclava era în odaie şi i-am spus preotului povestea ei.

— Cum de v-aţi luat această povară pe conştiinţă ? mă întrebă el... Aţi schimbat viaţa acestei femei şi sînteţi de-acum încolo răspunzător de tot ce i s-ar întîmpla. De vreme ce nu puteţi s-o luaţi în Franţa, şi cum probabil nu aveţi de gînd s-o luaţi de soţie, ce soartă o aşteaptă ?

— Am să-i dăruiesc libertatea ; este bunul cel mai de preţ pe care şi-l poate dori o fiinţă cu judecată.

— Mai bine s-o fi lăsat unde era ; ar fi găsit un stăpîn bun, un soţ... Acum, ştiţi dumneavoastră în ce abis de desfrîu poate cădea, lăsată de capul ei ? Nu ştie să facă nimic, nu vrea să fie slujnică... Gîndiţi-vă la toate astea.

Într-adevăr, nu mă gîndisem niciodată serios la aşa ceva. Am cerut sfatul părintelui Planchet, care mi-a spus :

— Nu este imposibil să-i fac o situaţie şi un viitor. Sînt în oraş, adaogă el, nişte doamne foarte credincioase care s-ar îngriji de soarta ei.

L-am prevenit de marea devoţiune pe care o avea pentru credinţa musulmană. A dat din cap şi a stat mult timp de vorbă cu ea.

În fond, această femeie avea sentimentul religios dezvoltat mai mult în chip firesc şi general, decît în sensul unei credinţe anume. În plus, aspectul populaţiilor maronite printre care trăiam, şi al mănăstirilor ale căror clopote le auzeam bătînd în munţi, trecerea frecventă a emirilor creştini şi druzi care veneau la Beirut călare pe cai minunaţi şi purtînd arme strălucitoare, cu alai numeros de călăreţi şi de negri purtînd în urma lor stindardele înfăşurate pe lăncii, toată această pompă feudală, care mă uimea şi pe mine ca un tablou al cruciadelor, o lămurea pe biata sclavă că poate exista, chiar şi în ţara turcească, strălucire şi putere în afara principiului musulman.

Aparenţele seduc întotdeauna femeile, mai ales pe cele simple şi fără carte, şi adesea constituie motivul principal al simpatiilor sau al convingerilor lor. Cînd ne duceam la Beirut, şi vedea pe stradă femeile fără văl care purtau pe cap *tantur*-ul, corn din argint lucrat şi aurit de care atîrnă un văl de tul în urma capului, altă modă păstrată din evul mediu, bărbaţii mîndri şi bogat înarmaţi, deşi turbanul lor roşu arăta că sînt de altă credinţă decît islamismul, ea

exclama : „Ce de ghiauri !...“ Şi asta îmi mai alina necazul de a fi fost ocărît cu această denumire.

Oricum, trebuia să iau o hotărîre. Gazdele noastre maronite cărora nu le plăcea purtarea ei, şi o judecau cu intoleranţa catolicismului, îmi spuneau : „Vindeţi-o“. Îmi propuneau chiar să aducă un turc care s-ar ocupa de tîrg. Se-nţelege că nu luam în seamă un sfat atît de puţin creştinesc.

M-am dus să-l văd pe părintele Planchet la mănăstirea lui, aşezată aproape la porţile Beirutului. Aveau acolo clase cu copii creştini de a căror educaţie se ocupa. Am vorbit îndelung despre domnul de Lamartine pe care îl cunoscuse şi-i admira mult poeziile. S-a plîns de greutăţile pe care le întîmpina în a obţine de la guvernul turc autorizaţia să mărească mănăstirea. Totuşi, construcţiile întrerupte vădeau un plan grandios, iar o scară minunată din marmură de Cipru ducea pînă la etaje încă neterminate. Mănăstirile catolice sînt foarte libere în munţi ; dar la porţile Beirutului nu li se permit construcţii prea importante, ba chiar este oprit iezuiţilor să aibă clopot. Ei îl înlocuiseră cu o talangă mare care, schimbat din cînd în cînd, începea să-şi ia aere de clopot. Şi clădirile se măreau pe nesimţite sub ochiul puţin vigilent al turcilor.

— Trebuie puţină dibăcie, îmi zicea părintele Planchet, cu răbdare vom reuşi.

Mi-a vorbit din nou de sclavă cu sinceră bunăvoinţă. Eu mă zbăteam în propriele-mi îndoieli. Scrisorile pe care le aşteptam puteau să sosească azi-mîine şi să-mi schimbe hotărîrile. Mă temeam ca părintele Planchet, făcîndu-şi iluzii din pietate, să nu aibă în vedere decît gloria pe care conversiunea unei musulmane ar fi adus-o mănăstirii lui, şi ca soarta bietei fete să nu devină foarte nenorocită mai tîrziu.

Într-o dimineaţă, ea a dat buzna în odaia mea bătînd din palme şi strigînd speriată : *Durzi ! Durzi ! bandughillah !* (Druzii ! druzii ! împuşcături).

Într-adevăr se auzeau împuşcături, dar nu era decît o *fantasia* de albanezi care o porneau către munţi. M-am informat şi am aflat că druzii arseseră un sat, pe nume Bethmeria, cam la patru leghe de Beirut. Acum erau trimise trupe turceşti, nu împotriva lor, ci ca să suprave-

gheze mișcările celor două partide, care se mai încăierau acolo.

Mă dusesem la Beirut, unde aflasem aceste știri. M-am întors tîrziu și mi s-a spus că un emir, un prinț creștin dintr-un district al Libanului, trăsese la casa unde locuiam. Aflînd că șade acolo și un creștin din Europa, voise să facă cunoștință cu mine și mă așteptase multă vreme în odaia mea unde își lăsase armele în semn de încredere și sentimente frățești. A doua zi, zgomotul făcut de alaiul său m-a trezit devreme. Avea cu el șase oameni bine înarmați și cai de toată frumusețea. Am făcut curînd cunoștință și prințul mi-a propus să vin să stau cîteva zile la el, în munți. Am acceptat degrabă fără a sta la gînduri un prilej atît de fericit de a studia felul de viață și obiceiurile acestor populații ciudate.

Dar trebuia să-i găsesc sclavei o gazdă pentru această perioadă, căci nu mă puteam gîndi s-o iau cu mine. Mi s-a indicat, la Beirut, o școală de fete condusă de o doamnă din Marsilia, doamna Carlès. Era singura școală unde se învăța franceza. Doamna Carlès era foarte bună și nu mi-a cerut decît trei piaștri turcești pe zi pentru întreținerea, hrana și instruirea sclavei. Urma să plec în munți trei zile după ce am instalat-o acolo ; se și obișnuise foarte bine și era încîntată să stea de vorbă cu fetițele pe care ideile și povestirile ei le distrau nespus.

Doamna Carlès m-a luat de o parte și mi-a spus că nădăjduia s-o convertească.

— Iată cum procedez, adăogă ea, cu accentul ei provensal. Îi spun : „Vezi tu, fata mea, toți bunii Dumnezei din fiece țară sînt unul și același Dumnezeu. Mahomed era un om tare cumsecade... dar și Isus Cristos este foarte bun !

Acest fel tolerant și blînd de a proceda la o conversiune mi s-a părut foarte acceptabil.

— Nu trebuie silită cu nimic, i-am spus.

— Fiți liniștit, a reluat doamna Carlès ; mi-a și promis, din proprie inițiativă, să meargă la slujbă cu mine duminica viitoare.

Se înțelege că nu o puteam lăsa în mîini mai bune pentru a învăța principiile religiei creștine și franceza... cum se vorbește la Marsilia.

II

Kieful

Beirutul, dacă ai socoti numai spaţiul dinăuntrul zidurilor şi populaţia lui, nu ar corespunde cu imaginea pe care şi-o face despre el Europa, care îl recunoaşte drept capitală a Libanului. Trebuie să se ţină seama şi de cele cîteva sute de case înconjurate cu grădini care ocupă vastul amfiteatru al cărui centru este acest port, ca o turmă răspîndită supravegheată de o clădire înaltă, pătrată, cu santinele turceşti, numită turnul lui Fakardin. Locuiam într-una din acele case, răspîndite pe coastă ca *bastidele* din jurul Marsiliei şi, gata să plec la munte, aveam doar timpul necesar să mă duc la Beirut pentru a găsi un cal, un catîr, sau măcar o cămilă. Aş fi acceptat chiar unul din acei măgari cu greabăn înalt, cu dungă pe spate, care în Egipt sînt preferaţi cailor şi care pot galopa prin praf fără să osteneaască ; dar în Siria aceste animale nu sînt destul de puternice pentru a urca pe drumurile pietroase ale Libanului, şi totuşi neamul lor nu ar trebui oare să fie binecuvîntat între toate pentru că i-a purtat pe profetul Valaam şi pe Mesia ?

Acestea mi-erau gîndurile pe cînd mă duceam pe jos la Beirut, în acea vreme a zilei în care, după spusa italienilor, nu se prea văd umblînd la soare decît *gli cani e gli Francesi*. Mie, această zicală mi s-a părut întotdeauna nepotrivită în ce priveşte cîinii care, la ora somnului de după-amiază, ştiu foarte bine să se întindă cu laşitate la umbră şi nu ţin deloc să capete o insolaţie. Cît despre francez, încercaţi numai să-l ţineţi pe un divan sau pe o rogojină cînd îl preocupă o afacere, o dorinţă sau chiar o simplă curiozitate. Demonul amiezii nu-i apasă decît arareori pe piept şi nu pentru francez îşi roteşte diformul Smarra [177] ochii gălbui în capul său enorm de pitic.

Străbăteam deci cîmpia la acea oră a zilei pe care meridionalii o dedică siestei iar turcii *kief*-ului. În Orient un om care umblă astfel, cînd toată lumea doarme, riscă să trezească bănuielile pe care le-ar stîrni la noi un vagabond nocturn ; totuşi, sentinelele turnului lui Fakardin nu mi-au acordat decît atenţia compătimitoare a solda-

tului de veghe față de trecătorul întîrziat. Dincolo de turn, o cîmpie destul de întinsă permite să cuprinzi dintr-o privire tot profilul răsăritean al orașului, a cărui împrejmuire de ziduri crenelate se întinde pînă la mare. Are, încă azi, înfățișarea unui oraș arab din timpul cruciadelor, dar influența europeană se vădește prin numeroasele catarge ale consulatelor care, în zilele de duminică și de sărbătoare, se pavoazează cu drapele.

Cît despre stăpînirea turcească, ea și-a pus aici ca pretutindeni pecetea deosebită și bizară. Pașei i-a venit ideea să dărîme o parte din zidurile orașului, în dreptul palatului lui Fakardin, pentru a ridica acolo un chioșc de lemn vopsit, după moda de la Constantinopol, turcii preferînd aceste chioșcuri chiar celor mai somptuoase palate de piatră sau de marmură. Vreți să știți de ce locuiesc turcii numai în case de lemn? De ce chiar palatele sultanului, împodobite cu coloane de marmură, n-au decît pereți de brad? Pentru că, după o prejudecată proprie neamului lui Othman, casa pe care și-o clădește un turc nu trebuie să dăinuie mai mult ca el; este un cort ridicat într-un loc de trecere, un adăpost vremelnic în care omul nu trebuie să caute să lupte cu destinul prin urme durabile, încercînd acea legătură greu de îndeplinit între pămînt și familie spre care tind popoarele creștine.

Palatul formează un unghi după care se deschide poarta orașului, cu gangul ei întunecat și răcoros unde te mai refaci după arșița soarelui reflectată de nisipul cîmpiei prin care ai trecut. O fîntînă frumoasă de piatră umbrită de un splendid sicomor, cupolele cenușii ale unei moschei și minaretele ei grațioase, o clădire de băi zidită de curînd și de stil arăbesc, iată ce se înfățișează celui ce intră în Beirut, făgăduindu-i o ședere liniștită și plăcută. Mai departe, însă, zidurile devin mai înalte și capătă un aspect sever.

Ce-ar fi să mă duc la baie în aceste ore de căldură intensă și apăsătoare pe care altfel le-aș petrece umblînd fără rost pe străzile pustii? La asta mă gîndeam cînd o perdea albastră întinsă în fața intrării mi-a amintit că era ora la care baia era deschisă numai pentru femei. Bărbații au la dispoziția lor dimineața și seara... și vai de cel care *s-ar rătăci* pe sub o estradă sau sub o saltea la

ora cînd nu-i este îngăduit s-o facă ! Dar numai unui european îi pot veni asemenea gînduri care unui musulman i s-ar părea de neconceput.

Nu intrasem niciodată în Beirut la această oră nepotrivită şi mă simţeam asemeni personajului din *O Mie şi Una de Nopţi* care a intrat într-un oraş al magilor a cărui populaţie fusese schimbată în stane de piatră. Toţi dormeau somn adînc ; santinelele la poartă, în piaţă conducătorii de măgari în aşteptarea cucoanelor de la baie, care probabil dormeau şi ele prin galeriile înalte ; negustorii de curmale şi de harbuji în preajma fîntînii, cafegiul în prăvălia lui împreună cu toţi consumatorii, hamalul cu capul rezemat de povara pusă jos, cămilarul lîngă cămila lui îngenuncheată şi vlăjganii albanezi din corpul de gardă în faţa seraiului paşei ; toţi dorm somn fără griji, lăsînd oraşul în plata Domnului.

Tot pe la ora asta, şi în timp ce erau cu toţii cufundaţi într-un somn adînc tot ca acum, trei sute de druzi au pus odată mîna pe oraşul Damasc. Le fusese de-ajuns să intre în oraş amestecaţi în mulţimea ţăranilor care umplu dimineaţa bazarurile şi pieţele ; apoi se prefăcuseră că adorm la fel ca ceilalţi ; dar grupurile lor, iscusit răspîndite, au pus mîna dintr-o dată pe cele mai importante posturi de gardă, pe cînd ceata principală prăda bogatele bazaruri şi le dădea foc. Locuitorii, treziţi brusc, au crezut că aveau de-a face cu o armată şi s-au baricadat în casele lor ; soldaţii au procedat la fel în cazărmi, astfel încît cu un ceas mai tîrziu cei trei sute de călăreţi se întorceau, încărcaţi cu pradă în sălaşurile lor de nepătruns din Liban.

Iată la ce primejdie se expune un oraş care doarme în plină zi. La Beirut, totuşi, colonia europeană nu se dedă în întregime desfătărilor somnului de după-amiază. Mergînd spre dreapta, am zărit curînd oarecare mişcare într-o stradă ce dădea în piaţă ; un miros pătrunzător de prăjeală trăda vecinătatea unei *trattoria* şi firma vestitului Battista nu întîrzie să-mi atragă privirile. Cunoşteam prea bine hotelurile destinate, în Orient, călătorilor din Europa pentru a fi intenţionat o clipă măcar să mă folosesc de ospitalitatea lui signor Battista, singurul hangiu european din Beirut. Englezii au stricat peste tot

aceste stabilimente, de obicei mai modeste la înfăţişare decît la preţuri. M-am gîndit atunci că aş putea profita de prînzul cu meniu fix, dacă mă mai puteau primi. Am urcat, la noroc.

III

Meniu fix

La primul etaj, m-am pomenit pe o terasă cuprinsă între clădiri şi dominată de ferestrele interioare. Un mare *tendido* alb şi roşu apăra o masă lungă servită europeneşte, cu aproape toate scaunele răsturnate, pentru a indica locurile încă neocupate. Pe uşa unei încăperi, în fund şi la acelaşi nivel cu terasa, am citit aceste cuvinte : *Qui si paga 60 piastres per giorno* (Aici se plăteşte 60 de piaştri pe zi).

Cîţiva englezi fumau ţigări de foi în acea sală aşteptînd să sune clopotul. Curînd au coborît două doamne şi ne-am aşezat la masă. Lîngă mine se afla un englez cu înfăţişare gravă pe care îl servea un tînăr cu faţa arămie, purtînd haine de pînză albă şi cercei de argint. Am crezut că era vreun nabab care avea un slujitor indian. Curînd personajul a intrat în vorbă cu mine, ceea ce m-a mirat, căci englezii nu obişnuiesc să vorbească cu persoane care nu le-au fost prezentate ; dar acesta avea o situaţie deosebită : era un misionar dintr-o societate evanghelică din Londra, însărcinat să facă conversiuni engleze în toate ţările şi prin urmare, nevoit, în multe împrejurări, să mai lase *cant*-ul britanic pentru a atrage suflete în mrejele sale. Coborîse tocmai din munţi şi am fost încîntat să obţin de la el cîteva lămuriri, înainte de a porni şi eu spre munte. I-am cerut detalii despre întîmplarea care tulburase împrejurimile Beirutului.

— Nu-i nimic, mi-a spus, încercarea a dat greş.

— Ce încercare ?

— Lupta dintre maroniţi şi druzi în satele mixte.

— Asta înseamnă, i-am spus, că veniţi din regiunea în care s-au purtat lupte zilele trecute ?

— Da, m-am dus să-i liniștesc — să-i liniștesc pe toți în cantonul Bekfaya, pentru că Anglia are mulți prieteni în munți.

— Druzii sînt prietenii Angliei ?

— Da. Bieții oameni sînt tare nenorociți. Îi omoară, îi ard, femeile lor sînt spintecate, li se distrug livezile și recoltele.

— Iertați-mă ; dar în Franța ne închipuim dimpotrivă că ei năpăstuiesc pe creștini.

— Dumnezeule ! nu ! bieții oameni ! Sînt niște nenorociți de cultivatori fără nici un fel de gînduri rele ; dar vrajba o atîță capucinii, iezuiții, lazariștii voștri, care îi stîrnesc pe maroniți, mult mai numeroși, împotriva lor ; druzii se apără și ei cum pot, și fără ajutorul Angliei ar fi de mult zdrobiți. Anglia este întotdeauna de partea celui mai slab, de partea celui care suferă...

— Da, i-am spus eu, este o mare națiune... Și așa, ați reușit să *liniștiți* tulburările care au izbucnit zilele acestea ?

— O ! da ! desigur ! Eram acolo mai mulți englezi. Le-am spus druzilor că Anglia nu-i va părăsi, că avea să li se facă dreptate. Au dat foc satului, apoi s-au întors liniștiți la casele lor. Au acceptat peste trei sute de Biblii și am convertit mulți dintre acești oameni de treabă !

— Nu înțeleg, i-am spus eu reverendului, cum se poate converti cineva la religia anglicană, căci pentru asta ar trebui să devii englez !

— O ! nu !... faci parte din societatea evanghelică, ești apărat de Anglia ; dar să devii englez, asta nu se poate.

— Și cine este șeful religiei ?

— O ! Grațioasa ei majestate regina noastră a Angliei.

— Cu așa papă, vă jur că m-aș lăsa convins și eu.

— Ei, voi francezii glumiți întotdeauna... nu sînteți prieteni buni ai Angliei.

— Și totuși, i-am spus eu, amintindu-mi dintr-o dată un episod din copilărie, la Paris, unul dintre misionarii voștri încercase să mă convertească ; am păstrat Biblia pe care mi-a dat-o, dar nici pînă azi n-am înțeles cum se poate face dintr-un francez un anglican [178].

— Şi totuşi sînt mulţi dintr-ai dumneavoastră... şi dacă aţi ascultat, copil fiind, cuvîntul adevărului, atunci poate că mai tîrziu va da roade.

Nu am încercat să-l dezamăgesc pe reverend, căci devii foarte tolerant cînd călătoreşti, mai ales cînd eşti mînat numai de curiozitate şi de dorinţa de a studia moravurile ; dar am înţeles că împrejurarea de a fi cunoscut pe vremuri un misionar englez îmi dădea oarecari drepturi la încrederea vecinului meu de masă.

Cele două doamne englezoaice pe care le văzusem erau asezate la stînga misionarului meu şi am aflat curînd că una era soţia, cealaltă cumnata lui. Un misionar englez nu călătoreşte niciodată fără familia lui. Acesta părea s-o ducă foarte bine, şi ocupa apartamentul principal din hotel. Cînd ne-am ridicat de la masă, s-a dus un moment în camera lui şi s-a întors curînd după aceea cu un fel de album pe care mi l-a arătat triumfător.

— Priviţi, îmi spuse, iată lista abjuraţiilor pe care le-am obţinut în cursul ultimului meu turneu în favoarea sfintei noastre religii.

Într-adevăr, filele cărţii erau acoperite cu o mulţime de declaraţii, semnături şi sigilii arabe. Am băgat de seamă că acest registru era întocmit în partidă dublă ; pe fiecare contrapagină era scrisă lista darurilor şi a banilor primiţi de neofiţii anglicani. Unii dintre ei nu primiseră decît o puşcă, un caşmir sau podoabe pentru soţiile lor. L-am întrebat pe misionar dacă societatea evanghelică îi dădea o primă pentru fiecare conversiune. Nu s-a sfiit s-o mărturisească ; i se părea cît se poate de firesc, ca şi mie dealtfel, ca asemenea călătorii, costisitoare şi periculoase, să fie bine retribuite. Am mai înţeles, din detaliile pe care mi le-a dat, de cîtă superioritate se bucură agenţii englezi în Orient, prin bogăţia lor, faţă de cei ai celorlalte naţii.

Ne aşezasem pe un divan în salonul de conversaţie, şi slujitorul arămiu al misionarului îngenunchease în faţa lui ca să-i aprindă narghileaua. L-am întrebat dacă tînărul era indian ; dar era un parsi din împrejurimile Bagdadului, una din conversiunile cele mai spectaculoase ale misionarului, şi acesta îl ducea cu el în Anglia drept mostră a activităţii lui.

Pînă una alta, parsiul îi era și slujitor, și discipol ; îi peria probabil hainele cu evlavie și-i lustruia cizmele cu gravitate. În sinea mea îl plîngeam pentru că părăsise cultul lui Ormuz pentru slujba modestă de valet evanghelic. Sperasem să fiu prezentat doamnelor care se retrăseseră în apartament ; dar misionarul păstră în această singură privință toată rezerva britanică. În timp ce mai stăteam de vorbă s-a auzit deodată o muzică militară zgomotoasă.

— Este o recepție la pașa, îmi spuse englezul. A venit o delegație a șeicilor maroniți, să-i prezinte doleanțele acestora. Sînt niște oameni care se vaită într-una ; dar pașa e cam tare de ureche.

— Îți dai seama de asta după muzică, am spus ; n-am mai auzit asemenea hărmălaie.

— Și totuși se execută cîntecul vostru național : este *Marsilieza.*

— N-aș fi bănuit !

— Eu știu pentru că asta aud în fiecare dimineață și în fiecare seară, și pentru că mi s-a spus că asta trece la ei drept *Marsilieza.*

Ascultînd ceva mai atent, am reușit într-adevăr să recunosc cîteva note pierdute într-o sumedenie de înfloriturii proprii muzicii turcești.

Orașul părea să se fi trezit de-a binelea, briza maritimă de la orele trei flutura ușor pînzele întinse peste terasa hotelului. L-am salutat pe misionar, mulțumindu-i pentru amabilitatea ce-mi arătase și care nu e o raritate la englezi decît din cauza prejudecății sociale care-i pune în gardă față de orice necunoscut. Mi se pare o atitudine care dovedește dacă nu chiar egoism, cel puțin o lipsă de generozitate.

M-am mirat că nu am avut de plătit la plecare decît zece piaștri (doi franci și cincizeci de centime) pentru meniul fix. Signor Battista m-a luat deoparte și mi-a reproșat amical că nu trăsesem la hotelul lui. I-am arătat afișul care anunța că nu ești primit decît cu șaizeci de piaștri pe zi, ceea ce făcea o mie opt sute de piaștri pe lună. *„Ah ! corpo di me !* exclamă el. *Questo è per gli Inglesi che hanno molto moneta, e che sono tutti eretici !... ma, per gli Francesi, e altri Romani, è soltanto cinque*

franchi !" (A ! Vai de capul meu ! Asta este pentru englezi, care au mulţi bani şi sînt toţi eretici, dar pentru francezi şi ceilalţi catolici este numai cinci franci).

Asta-i cu totul altceva ! mi-am spus în sinea mea şi m-am felicitat cu atît mai mult că nu aparţin religiei anglicane, de vreme ce găseşti la hangiii din Siria sentimente atît de romane şi de catolice.

IV

Palatul Paşei

Signor Battista a pus vîrf amabilităţii făgăduind să-mi găsească un cal bun pentru a doua zi. Liniştit despre partea asta, nu mai aveam altceva de făcut decît să mă plimb prin oraş, şi am traversat piaţa ducîndu-mă să văd ce se petrece în castelul paşei. Se adunase acolo o mulţime de lume în mijlocul căreia şeicii maroniţi înaintau doi cîte doi ca un cortegiu de jeluitori, al cărui cap şi pătrunsese în curtea palatului. Turbanele lor mari, roşii sau pestriţe, *maşlalele* şi caftanele ţesute cu fir de aur sau de argint, armele strălucitoare, tot acel lux exterior de paradă care, în celelalte ţări din Orient, este doar apanajul turcilor, dădea procesiunii o înfăţişare dintre cele mai impunătoare. Am reuşit să mă strecor în urma ei în palat unde muzica continua să transfigureze *Marsilieza,* cu adaos îmbelşugat de flaut, triangluri şi chimvale.

Curtea este formată din incinta vechiului palat al lui Fakardin. Se mai disting urmele stilului Renaşterii îndrăgit de acest prinţ druz de cînd călătorise în Europa. Nu este de mirare că auzi pomenindu-se pretutindeni în ţara asta numele lui Fakardin, pronunţat în arabă Fakr-el-Din : este eroul Libanului ; este şi primul suveran din Asia care a binevoit să viziteze ţările noastre nordice. A fost primit la curtea Medicilor ca revelaţia unui lucru nemaiauzit pînă atunci, şi anume că ar exista în ţara sarazinilor un popor devotat Europei, fie prin credinţa sa, fie prin simpatie.

La Florența, Fakardin era socotit un filozof, moștenitor al științelor grecești din Imperiul de Jos, păstrate prin intermediul traducerilor arabe care au salvat atîtea cărți de preț transmițîndu-ne binefacerile lor ; în Franța au vrut să vadă în el urmașul cine știe căror cruciați de odinioară, refugiați în Liban pe vremea sfîntului Ludovic ; s-a căutat chiar în numele poporului druz un raport de aliterație care să arate că s-ar trage dintr-un anume conte de Dreux. Fakardin a acceptat toate presupunerile cu nepăsarea prudentă și șireată a levantinilor ; avea nevoie de Europa pentru a lupta împotriva Sultanului.

Tot la Florența trecea și drept creștin ; poate că s-a și creștinat, așa cum am văzut că s-a întîmplat în zilele noastre cu emirul Bechir, a cărui familie a urmat la stăpînirea Libanului după cea a lui Fakardin ; dar rămînea druz, adică reprezentant al unei religii ciudate care, formată din rămășițele tuturor credințelor anterioare, permite adepților săi să accepte temporar orice formă de cult posibilă, așa cum făceau pe vremuri inițiații egipteni. În fond, religia druzilor nu este altceva decît un fel de francmasonerie, pentru a vorbi potrivit cu ideile moderne.

Fakardin a reprezentat cîtăva vreme idealul pe care ni-l făurim despre Hiram, străvechiul rege al Libanului, prietenul lui Solomon, eroul asociațiilor mistice. Stăpîn pe toate coastele vechii Fenicii și ale Palestinei, a încercat să constituie din întreaga Sirie un regat independent ; i-a lipsit însă sprijinul pe care-l aștepta de la regii Europei pentru a-și realiza planul. Acum amintirea lui a rămas pentru Liban un ideal de glorie și putere ; vestigiile clădirilor zidite de el, ruinate de războaie mai mult decît de vreme, pot sta alături de vechile lucrări ale romanilor. Arta italiană, pe care a impus-o în decorarea palatelor și a orașelor sale, a semănat ici și colo ornamente, statui și colonade pe care musulmanii, cînd s-au întors victorioși, s-au grăbit să le distrugă, surprinși că acele arte păgîne, pe care cuceririle lor le nimiciseră de atîta vreme, au putut să renască dintr-o dată.

Chioșcul de lemn al pașei se ridica așadar chiar pe locul unde aceste minuni fragile au ființat prea puțini ani, unde suflul Renașterii răspîndise din nou, din depărtare, sămînța antichității grecești și romane. Cortegiul maro-

niţilor se înşiruise sub ferestre aşteptînd bunul plac al guvernatorului. Dealtfel a fost primit fără întîrziere.

Cînd s-au deschis porţile, am zărit printre secretarii şi ofiţerii care staţionau în sală pe armeanul cu care călătorisem pe *Santa-Barbara*. Purta haine noi, avea o călimară de argint la brîu şi ţinea în mînă pergamente şi broşuri. Nu e deloc de mirare, în ţara basmelor arabe, să regăseşti într-un post mare, la curte, un om care trăgea pe dracu de coadă cînd l-ai văzut ultima dată. Armeanul meu mă recunoscu de îndată şi păru încîntat de întîlnire. În calitate de funcţionar turc purta costumul reformei şi începuse chiar să vorbească cu o anume demnitate.

— Sînt fericit, i-am spus, să văd că ţi-ai făcut o situaţie bună ; am impresia că acum eşti sus-pus, şi-mi pare rău că nu am nimic de solicitat.

— Ei, doamne ! îmi răspunse, nu mă bucur încă de prea multă trecere, dar cu ce-mi stă în putinţă, sînt cu totul la dispoziţia dumneavoastră.

Pe cînd vorbeam aşa în spatele unei coloane a sălii de la intrare, alaiul şeicilor se îndrepta către sala de audienţă a paşei.

— Şi ce faci aici ? l-am întrebat pe armean.

— Sînt traducător. Paşa mi-a cerut ieri o traducere în limba turcă a acestei broşuri.

Mi-am aruncat ochii pe broşura imprimată la Paris ; era un raport al domnului Crémieux privind cazul evreilor din Damasc. Europa a uitat de acest trist episod cu uciderea părintelui Thomas, de care fuseseră acuzaţi evreii. Paşa simţea nevoia să fie lămurit asupra chestiunii, încheiată de cinci ani. Asta zic şi eu să ai conştiinţă.

Armeanul mai fusese însărcinat să traducă *Spiritul legilor* al lui Montesquieu şi un manual al gărzii naţionale pariziene. Găsea foarte greu această din urmă lucrare, şi m-a rugat să-l ajut cu anumite expresii pe care nu le înţelegea. Paşa avea de gînd să creeze o gardă naţională la Beirut, aşa cum există acum la Cairo şi în multe alte oraşe din Orient. Cît despre *Spiritul legilor*, cred că lucrarea fusese aleasă după titlu, crezîndu-se poate că ar conţine regulamente ale poliţiei aplicabile în toate ţările. Armeanul tradusese o parte pînă acum şi i se părea o

lucrare plăcută şi cu un stil uşor, care nu pierdea probabil mai nimic prin traducere.

L-am întrebat dacă putea să mă introducă la paşa să văd primirea şeicilor maroniţi ; dar îmi trebuia un permis de liberă-trecere, cum primise fiecare din ei, anume pentru a se înfăţişa paşei, deoarece se ştie că şeicii maroniţi sau druzi nu au dreptul să intre în Beirut. Supuşii lor pot intra fără piedică ; ei însă riscă să fie aspru pedepsiţi dacă sînt găsiţi, din întîmplare, în interiorul oraşului. Turcii se tem de influenţa ce ar avea asupra populaţiei sau de încăierările ce s-ar produce pe străzi dacă s-ar întîlni unii cu alţii aceşti şefi întotdeauna înarmaţi şi însoţiţi de o ceată numeroasă, oricînd puşi pe harţă pentru chestiuni de întîietate. Trebuie să spun însă că această lege nu este aplicată cu strictеţe decît în perioadele de tulburări.

Dealtminteri, armeanul m-a lămurit că audienţa la paşa nu însemna altceva decît primirea şeicilor pe care-i poftea să şadă pe divane, în jurul sălii ; acolo li se aducea cîte un ciubuc şi li se serveau cafele, iar paşa le asculta plîngerile, răspunzîndu-le invariabil că adversarii lor făcuseră plîngeri asemănătoare, că le va cumpăni în tihnă, spre a vedea de partea cui stă dreptatea, şi că trebuiau să se încreadă în ocîrmuirea părintească a Înălţimii Sale, în faţa căruia toate religiile şi toate seminţiile imperiului se bucură de drepturi egale. În materie de procedee diplomatice, turcii se află cel puţin la nivelul Europei.

Trebuie să recunoaştem că nu este treabă uşoară să fii paşă în această ţară. Se ştie cît de multe seminţii locuiesc în lungul lanţ al munţilor Libanului şi Carmelului, dominînd de-acolo, ca dintr-un bastion, tot restul Siriei. Maroniţii se supun autorităţii spirituale a papei, ceea ce îi pune sub protecţia Franţei şi a Austriei ; ortodocşii, mai numeroşi dar mai puţin influenţi, pentru că sînt răspîndiţi îndeobşte prin cîmpie, au sprijinul Rusiei ; druzii, ansarienii şi metualii, care aparţin unor credinţe şi secte respinse de ortodoxia musulmană, oferă Angliei un mijloc de acţiune pe care celelalte puteri i-l lasă cu prea multă mărinimie.

V

Bazarurile — Portul

Am ieşit din curtea palatului străbătînd o mulţime compactă, dar care nu părea atrasă decît de curiozitate. Cînd am pătruns pe străzile întunecoase dintre casele înalte ale Beirutului, toate clădite ca nişte cetăţi, cu ganguri boltite care leagă pe alocurea o stradă de alta, am regăsit forfota întreruptă în timpul somnului de după-amiază ; muntenii împînzeau imensul bazar care ocupă cartierele din centru, fiind împărţit după articolele şi mărfurile de vînzare. Prezenţa femeilor în cîteva prăvălii este o particularitate remarcabilă pentru Orient, explicată de raritatea musulmanilor în această populaţie.

Nimic mai distractiv decît să parcurgi lungile alei de galantare, umbrite de pînzeturi de culori diferite, dar care nu împiedică razele de soare să joace uneori pe fructe şi pe zarzavaturile în toate nuanţele de verde sau, mai departe, să facă să sclipească broderiile veşmintelor bogate agăţate la uşile negustorilor. Mi-era tare poftă să-mi completez costumul cu un amănunt, o podoabă cu adevărat siriană, şi anume, să-mi acopăr fruntea şi tîmplele cu o basma de mătase vrîstată cu aur, **numită** *caffieh* care se prinde pe cap cu o cordeluţă din păr de cal răsucit ; rostul ei este de a apăra urechile şi gîtul de curenţii de aer atît de periculoşi într-o ţară muntoasă. Am cumpărat cu patruzeci de piaştri o *caffieh* cît se poate de strălucitoare, şi după ce mi-am pus-o pe cap, la un bărbier, mi s-a părut că arăt ca un rege din Orient.

Aceste basmale se fabrică la Damasc ; unele provin din Brusa ; altele din Lyon. Lungi şnururi de mătase cu noduri şi moaţe atîrnă graţios pe spate şi pe umeri, satisfăcînd acea cochetărie a bărbaţilor atît de firească în ţările unde mai pot purta costume frumoase. Poate să pară o copilărie ; şi totuşi sînt convins că demnitatea exteriorului influenţează gîndurile şi faptele vieţii ; i se mai adaogă, în Orient, o bărbătească siguranţă de sine datorită obiceiului de a purta arme la brîu : simţi că se cuvine să fii în orice împrejurare şi respectabil şi respectat ; purtarea necuviincioasă şi certurile sînt rare, tocmai

pentru că fiecare știe că cea mai mică insultă poate să ducă la vărsare de sînge.

Nu am văzut niciodată copii mai frumoși decît cei care alergau și se jucau pe cea mai frumoasă alee a bazarului. La fîntînile de marmură, elegant împodobite în stil maur, se înghesuiau fete tinere, zvelte și vesele, care plecau apoi rînd pe rînd purtînd pe cap vase mari a căror formă a rămas neschimbată din antichitate. Aici părul roșcat nu-i o raritate. Este de o nuanță mai întunecată ca la noi, aducînd a purpură sau a cîrmîz. Această culoare este socotită atît de frumoasă în Siria, încît multe femei își vopsesc părul blond sau negru cu *hinna*, care nu servește în alte locuri, decît pentru înroșit tălpile picioarelor, unghiile și palmele.

Mai erau încă, în diversele piețe unde se încrucișează aleile, vînzători de înghețată și băuturi răcoritoare, pregătite pe măsura nevoilor cu zăpadă adusă din vîrful Sanninului. Astfel de băuturi înghețate și parfumate se mai găsesc și într-o cafenea elegantă din mijlocul bazarului, frecventată mai ales de militari.

M-am oprit și eu acolo. Nu mă mai săturam privind forfota acelei mulțimi harnice, care adunase într-un singur loc toate costumele atît de variate din munți. Și-apoi, are și oarecare haz să vezi cum se leagănă în timpul unor tocmeli coarnele (sau : *tantur)* meșteșugit lucrate de giuvaergii, înalte uneori de o palmă și mai bine, din capul femeilor druze sau maronite, de care atîrnă pînă în dreptul feții un văl lung cu care se acoperă după dorință. Au astfel înfățișarea acelui inorog fabulos care sprijină stema Angliei. Îmbrăcămintea lor de deasupra este, în mod uniform, albă sau neagră.

Principala moschee din oraș, care dă pe una din străzile bazarului, este o veche biserică de pe vremea cruciadelor unde se mai poate vedea mormîntul unui cavaler breton. Ieșind din acest cartier, și mergînd spre port, cobori pe o stradă largă, consacrată comerțului european. Acolo Marsilia se ia la întrecere cu comerțul londonez, și nu fără succes. La dreapta este cartierul grecilor, plin de cafenele și cîrciumi pe pereții cărora gustul acestei nații pentru artă se manifestă printr-o mulțime de gravuri în lemn, colorate, reprezentînd principalele scene ale

vieţii lui Napoleon şi ale revoluţiei din 1830. Pentru a contempla în tihnă acest muzeu, am cerut o sticlă de vin de Cipru care mi-a fost adusă curînd la locul unde şedeam, cu recomandaţia s-o ţin ascunsă în umbra mesei. Nu trebuie dat prilej musulmanilor să se scandalizeze văzînd că se bea vin. Şi totuşi *aqua vitae*, care nu este altceva decît rachiu de anason, se consumă în văzul tuturor.

Cartierul grecesc comunică cu portul printr-o stradă locuită de bancheri şi zarafi. Zidurile înalte de piatră, abia străpunse de cîteva ferestre sau deschizături cu zăbrele, împrejmuiesc şi ascund curţi şi interioare construite în stil veneţian ; este o rămăşiţă din strălucirea pe care Beirutul a datorat-o multă vreme guvernării emirilor druzi şi relaţiilor sale comerciale cu Europa. Cele mai multe consulate se află în acest cartier pe care-l străbat în grabă ca s-ajung cît mai repede în port, să mă pot bucura în voie de priveliştea minunată care mă aştepta.

O natură ! frumuseţe, farmec de nespus al oraşelor Răsăritului de pe malul mării, privelişti clocotitoare de viaţă, spectacol al celor mai frumoase rase omeneşti, al costumelor, al bărcilor, al corăbiilor ce-şi încrucişează drumurile pe valurile de azur, cum poate fi redată impresia pe care o produceţi oricărui visător, şi care totuşi nu este decît realitatea unui sentiment aşteptat ? Toate acestea le cunoaştem din cărţi, le-am admirat pe pînze, mai ales pe acele vechi picturi italiene din epoca puterii maritime a veneţienilor şi a genovezilor ; dar ceea ce surprinde azi, este să le găseşti încă atît de asemănătoare cu plăsmuirile închipuirii tale. Te amesteci în mulţimea pestriţă cu sentimentul ciudat de a te fi întors în urmă cu două secole, ca şi cum spiritul ar urca treptele timpului, ca şi cum trecutul măreţ al vremurilor apuse s-ar fi reîntruchipat pentru o clipă. Sînt eu cu adevărat fiul unei ţări grave, al unui secol în haine negre, ce pare a purta doliul celor care au trecut ? Iată că m-am schimbat şi eu. Sînt în acelaşi timp spectator şi părtaş la scena din jurul meu, figură desprinsă dintr-o marină de Joseph Vernet [179].

Am luat loc într-o cafenea aşezată pe o estradă purtată de crîmpeie de coloane înfipte în nisip. Printre duşu-

mele se zăreşte apa verzuie, care bate malul sub picioarele noastre. Marinari din toate ţările, munteni, beduini în veşminte albe, maltezi şi cîţiva greci cu chip de pirat fumează şi stau de vorbă în jurul meu ; doi-trei tineri cafegii aduc filigene de cafea cu caimac în zarfuri de filigran aurit sau le schimbă pe cele goale ; soarele care se lasă încet către munţii Ciprului, abia ascunşi de zarea îndepărtată a mării, aprinde ici şi colo acele broderii pitoreşti care sclipesc încă pe zdrenţele cele mai ponosite ; tot el profilează, la dreapta cheiului, umbra imensă a castelului maritim care apără portul, aglomeraţie de turnuri grupate pe stînci, cu zidurile găurite şi sfîrtecate de bombardamentul englez din 1840 [180]. Nu mai este decît o ruină care se menţine doar prin masa ei şi care aduce mărturia fărădelegii unei distrugeri inutile. La stînga, pe un dig ce înaintează în mare, se văd clădirile albe ale vămii ; ca şi cheiul, este formată aproape în întregime din frînturi de coloane din fosta Beryte sau din cetatea romană Julia Felix [181].

Va mai regăsi oare vechia Beryte strălucirea care, de trei ori, a făcut din ea regina Libanului ? Şi azi, puterea şi viitorul Beirutului se datorează poziţiei sale, la poalele munţilor înverziţi, în mijlocul grădinilor şi al cîmpiilor roditoare, în fundul unui golf încîntător pe care Europa îl umple necontenit cu navele ei, comerţului cu Damascul şi faptului că este punctul central de întîlnire al populaţiilor harnice din munţi. Nu ştiu să fie alt loc mai plin de viaţă ca acest port, nici care să realizeze mai bine ideea pe care şi-a făcut-o Europa despre acele *Schele ale Levantului,* locurile atîtor romane şi comedii. Nu visezi oare aventuri şi mistere cînd priveşti aceste case înalte, ferestrele zăbrelite unde vezi adesea lucind privirea curioasă a fetelor tinere ? Cine ar îndrăzni să pătrundă în aceste fortăreţe ale puterii maritale şi părinteşti sau, la drept vorbind, cine nu s-ar simţi ispitit să îndrăznească aşa ceva ? Din păcate, aventurile sînt mai rare aici ca la Cairo ; populaţia este serioasă şi harnică ; înfăţişarea femeilor vădeşte muncă şi bună-stare. O atmosferă biblică şi austeră rezultă din impresia generală a acestei privelişti : marea închisă între promontorii înalte, liniile mari

ale munților, turnurile crenelate, construcțiile ogivale, toate îndeamnă la meditație, la visare.

Pentru a vedea mai din plin acest frumos spectacol am părăsit cafeneaua și m-am îndreptat spre promenada Raz-Beirut, situată în stînga orașului. Razele roșietice ale apusului colorau cu reflexe minunate lanțul de munți care coboară spre Sidon ; în dreapta, tot malul mării este o stîncărie în care găsești pe alocuri niște bazine naturale umplute de valuri în zilele de furtună și în care se bălăcesc femei și fete tinere venite să scalde copii. Multe bazine par să fie rămășițele unor băi antice pardosite cu marmură. La stînga, alături de o moschee mică ce străjuiește un cimitir turcesc, se văd cîteva coloane uriașe din granit roșu culcate la pămînt ; să fi fost oare acolo, așa cum se spune, circul lui Irod-Agrippa ?

VI

Mormîntul Santonului

Căutam în sinea mea să răspund la această întrebare, cînd am auzit cîntece și zvon de instrumente într-o vîlcea de lîngă zidurile orașului. M-am gîndit că era, poate, o căsătorie, căci cîntecele erau vesele ; curînd însă am văzut apărînd un grup de musulmani agitînd steaguri, apoi alții care purtau pe umeri un trup culcat pe un fel de targă ; cîteva femei urmau, țipînd, apoi iar o mulțime de bărbați, cu steaguri și ramuri de copac.

S-au oprit cu toții în cimitir și au depus pe pămînt trupul în întregime acoperit cu flori ; vecinătatea mării conferea măreție scenei, și chiar și impresiei produse de cîntecele ciudate pe care le îngînau cu voce tărăgănată. Mulțimea de pe stradă se adunase și privea cu respect ceremonia. Un negustor italian lîngă care mă aflam îmi spuse că nu era o înmormîntare oarecare și că defunctul era un santon care locuia de mult la Beirut, unde europenii îl socoteau nebun iar musulmanii sfînt. Reședința sa fusese, în ultima vreme, o peșteră situată sub o terasă într-una din grădinile orașului ; acolo trăia, gol pușcă,

cu înfăţişare de sălbăticiune, şi acolo veneau să-l consulte oameni din toate părţile.

Din cînd în cînd, dădea cîte o raită prin oraş şi lua tot ce-i plăcea din prăvăliile neguţătorilor arabi. Iar aceştia îi erau recunoscători, şi socoteau că le va purta noroc, dar europenii, nefiind de aceiaşi părere, se plînseseră paşei după cîteva vizite ale acestui client ciudat, şi obţinuseră ca santonul să nu mai fie lăsat să iasă din grădina lui. Turcii, puţin numeroşi la Beirut, nu se opuseră acestei măsuri şi se mulţumeau să-l întreţină pe santon cu merinde şi daruri. Acum, omul fiind mort, poporul se înveselea, căci un sfînt turc nu trebuie bocit ca un muritor. Certitudinea că după atîta canon, el cucerise fericirea veşnică, făcea ca acest eveniment să fie considerat drept fericit şi să fie prăznuit în sunetul instrumentelor ; pe vremuri se obişnuiau chiar, în asemenea cazuri, dansuri, cîntece cu almee şi ospeţe publice.

Între timp se deschisese uşa unei mici clădiri pătrate, cu o cupolă deasupra, care urma să fie mormîntul santonului, iar dervişii, în mijlocul mulţimii, ridicaseră din nou trupul pe umeri. Cînd să intre, părură că-i respinge o putere necunoscută şi aproape căzură pe spate. Lumea scoase un strigăt de uimire. Ei se întoarseră mînioşi, către mulţime, pretinzînd că *bocitoarele* care urmau trupul şi cîntătorii de imnuri îşi întrerupseseră o clipă cîntecele şi ţipetele. Porniră din nou cu mai mult avînt ; dar, cînd să treacă pragul, se loviră de acelaşi obstacol nevăzut. Atunci grăiră nişte bătrîni. Era, spuneau ei, un capriciu al venerabilului santon care nu voia să intre cu picioarele înainte în mormînt. Întoarseră năsălia cu mortul, cîntecele porniră din nou ; alt capriciu, altă căzătură a dervişilor care îl purtau.

Atunci ţinură sfat.

— Poate, spuneau cîţiva credincioşi, că sfîntului i se pare mormîntul nevrednic de el ; va trebui să-i facem altul, mai frumos.

— Ba nu, erau de părere cîţiva turci, nu trebuie să-i facem chiar toate toanele. Sfîntul a fost întotdeauna un om sucit. Întîi să încercăm să-l ducem înăuntru. Odată ajuns acolo, poate că i-o plăcea ; de nu, o să vedem atunci ce-i de făcut.

— Cum să facem ? au întrebat dervişii.

— Păi, trebuie să vă rotiţi iute ca să-l zăpăciţi puţin, apoi, fără să-i lăsaţi timp să se dezmeticească, îl băgaţi repede înăuntru.

Sfatul a fost găsit bun ; cîntecele s-au pornit cu o nouă însufleţire şi dervişii, apucînd sicriul de ambele capete, l-au rotit cîteva minute, apoi, dintr-o dată, s-au năpustit către uşă, de astă dată cu succes deplin. Poporul aştepta, îngrijorat, rezultatul acestei manevre îndrăzneţe ; o clipă se temuseră ca dervişii să nu fie victimele propriei lor cutezanţe şi ca zidurile să nu se prăbuşească peste ei ; dar curînd ieşiră triumfători, anunţînd că, după ce le-a făcut oarecari greutăţi, sfîntul se liniştise. La această veste, mulţimea scoase strigăte de bucurie şi se răspîndi, fie prin împrejurimi, fie în cele două cafenele care domină malul de la Raz-Beirut.

Este a doua minune turcească pe care am fost admis s-o văd (prima fiind cea de la Dhossa, unde şeriful de la Mecca trece călare pe un drum aşternut cu trupurile credincioşilor), dar aici spectacolul acestui mort capricios care se agita în braţele celor ce-l purtau şi refuza să intre în mormînt mi-a amintit un pasaj din Lucian, care atribuie aceleaşi fantezii unei statui din bronz a lui Apollo Sirianul. Se petrecea într-un templu situat la est de Liban, şi ai cărui preoţi se duceau odată pe an, după datină, să-şi spele idolii într-un lac sfînt. Apollo se împotrivea întotdeauna multă vreme acestei ceremonii... Fără îndoială, în calitate de prinţ al focurilor cereşti, nu-i plăcea apa, şi se agita în mod vizibil pe umerii celor ce-l duceau, pe care reuşea să-i facă să cadă de mai multe ori.

După Lucian, această manevră ţinea de o anumită îndemînare gimnastică a preoţilor ; dar putem oare avea toată încrederea într-o afirmaţie a acestui Voltaire al antichităţii ? Cît despre mine, am fost întotdeauna mai dispus să cred totul decît să neg totul, iar dacă Biblia admite minunile atribuite lui Apollo Sirianul, care nu este altul decît Baal, nu văd de ce acea putere pe care o acordăm duhurilor rebele şi spiritelor Pitonului nu ar

fi produs asemenea efecte ; şi nici nu văd de ce sufletul nemuritor al unui biet santon nu ar exercita o acţiune magnetică asupra credincioşilor convinşi de sfinţenia lui.

Şi-apoi, cine ar îndrăzni să facă pe scepticul la picioarele Libanului ? Aceste maluri nu sînt oare leagănul tuturor credinţelor din lume ? Întrebaţi pe primul muntean care trece : are să vă spună că pe aceste meleaguri s-au jucat scenele primitive din Biblie ; are să vă ducă la locul unde au fumegat primele sacrificii ; are să vă arate stînca pătată cu sîngele lui Abel ; mai departe stătea cetatea Enochia, clădită de uriaşi şi ale cărei urme se văd şi azi ; în altă parte se află mormîntul lui Chanaan, fiul lui Ham. Priviţi din punctul de vedere al antichităţii greceşti şi veţi vedea şi voi cum coboară din munţi alaiul sărbătoresc al tuturor divinităţilor al căror cult, propagat de emigrările feniciene, a fost acceptat şi transformat în Grecia. Aceste păduri, aceşti munţi, au răsunat de ţipetele Venerei cînd îl plîngea pe Adonis, şi în aceste peşteri misterioase, în care unele secte păgîne mai celebrează orgii nocturne, se duceau oamenii să se roage şi să plîngă pe imaginea victimei, palid idol de marmură sau de fildeş cu răni sîngerînde, în jurul căruia femeile despletite imitau tînguirile zeiţei. Creştinii din Siria au ceremonii asemănătoare în noaptea de Vinerea Mare : o mamă înlăcrămată înlocuieşte iubita, dar imitaţia plastică nu este mai puţin impresionantă ; s-au păstrat formele comemorării atît de poetic descrisă, în idila lui Teocrit[182].

Fiţi convinşi că multe tradiţii primitive doar s-au transformat sau au reapărut în credinţele noi. Nu ştiu dacă Biserica noastră ţine mult la legenda lui Simeon Stîlpnicul [183] şi cred că, fără a păcătui prin lipsă de evlavie, putem găsi exagerat canonul pe care şi-l impunea acest sfînt ; dar Lucian ne mai spune că în cinstea lui Priap şi a Junonei anumiţi cucernici din antichitate stăteau în picioare mai multe zile în şir pe coloanele înalte de piatră ridicate de Bacchus la mică distanţă de Beirut.

Dar să lăsăm acest bagaj de amintiri străvechi şi de visări religioase pe care le trezesc cu atîta putere aspectul locurilor şi amestecul acestor populaţii care rezumă poate, în ele, toate credinţele şi toate superstiţiile de pe

pămînt. Moise, Orfeu, Zoroastru, Isus, Mahomed, pînă și Buda al Indiei, toți au aci discipoli mai mult sau mai puțin numeroși... Nu-i așa că ne-am aștepta ca toate acestea să dea orașului o mare însuflețire, să-l umple de ceremonii și sărbători, să-l transforme într-un fel de Alexandrie din epoca romană ? Dar nu, totul este azi liniștit și mohorît sub influența ideilor moderne. Doar în munți vom regăsi, probabil, acele moravuri pitorești, acele contraste stranii de care au vorbit atîția autori și pe care atît de puțini au avut prilejul să le observe.

DRUZI ŞI MARONIŢI

I
Un prinţ al Libanului

I
Muntele

Acceptasem cu bucurie invitaţia prinţului sau emirului din Liban care mă vizitase, de a petrece cîteva zile în locuinţa lui, situată la mică depărtare de Antura, în Kesruan. Cum trebuia să plecăm a doua zi dimineaţa, aveam doar timpul să mă întorc la hotelul lui Battista unde urma să mă înţeleg asupra preţului de închiriere a calului ce-mi fusese făgăduit.

Ne-am dus la grajd, unde nu se aflau decît nişte cai mari, ciolănoşi, cu picioare puternice şi cu spinarea ieşită în afară ca la peşti... ; nu erau, fără îndoială, din rasa cailor *nedjis* [184], dar mi s-a spus că erau cei mai buni şi cei mai siguri pentru a sui coastele povîrnite ale munţilor. Eleganţii cai arabi nu strălucesc decît pe *turf*-ul nisipos al deşertului. Am ales unul la întîmplare şi mi s-a făgăduit că va fi la uşa mea a doua zi, în zori. Mi s-a propus, ca să mă întovărăşească, un tînăr cu numele de *Mussa* (Moise) care vorbea foarte bine italieneşte.

Se lăsase noaptea, dar nopţile Siriei sînt ca o zi albăstruie ; toată lumea ieşise la răcoare pe terase şi acest oraş pe măsură ce-l priveam, urcînd spre colinele din afara lui, căpăta o înfăţişare babiloniană. Luna decupa siluete albe pe treptele pe care, văzute din depărtare, le închipuie casele atît de înalte şi de întunecate în timpul zilei şi a căror uniformitate este întreruptă pe alocuri de vîrfurile chiparoşilor şi ale palmierilor.

La ieşirea din oraş, nu vezi întîi decît plante diforme, aloeşi şi diferiţi cactuşi expunînd, ca zeii Indiei, mii de capete încununate cu flori roşii, ameninţînd trecătorul cu săbii şi săgeţi destul de înspăimîntătoare ; dar dincolo de aceste împrejmuiri, regăseşti umbra uşoară a duzilor albi, a dafinilor şi a lămîiilor cu frunze lucitoare şi metalice. Licuricii zboară ici şi colo, înveselind întunericul desişurilor. Locuinţele înalte şi luminate îşi profilează în depărtare ogivele şi arcadele, iar în străfundurile acestor palate cu înfăţişare aspră se aude uneori sunetul ghitarelor acompaniind voci melodioase.

La cotitura cărării care urcă spre casa în care locuiesc, se află o cîrciumă aciuiată în scorbura unui copac uriaş. Acolo se adună de obicei tinerii din vecinătate să bea şi să cînte pînă pe la orele două după miezul nopţii. Accentul gutural al vocilor, melopeea tărăgănată a unui recitativ fornăit, se aud noapte de noapte, cu o desăvîrşită nepăsare faţă de urechile europene care s-ar putea afla în apropiere ; dar mărturisesc că această muzică primitivă şi biblică nu este lipsită de farmec pentru cel care ştie să se ridice deasupra prejudecăţilor solfegiului.

Am găsit acasă pe gazda mea maronită aşteptîndu-mă cu toată familia pe terasa de lîngă odaia mea. Aceşti oameni de omenie cred că te onorează aducîndu-ţi pe toţi prietenii şi rudele lor. A trebuit să li se servească ciubuce şi cafele, lucru de care s-au îngrijit stăpîna casei şi fiicele ei, fireşte pe socoteala chiriaşului. Cu cîteva fraze în care se amestecau italiana, greaca şi araba, s-a înfiripat de bine, de rău, o conversaţie. Nu îndrăzneam să spun că, deoarece nu dormisem în timpul zilei şi trebuia să plec a doua zi în zori, mi-ar fi plăcut să-mi regăsesc aşternutul ; totuşi, blîndeţea nopţii, cerul înstelat, marea care-şi întindea la picioarele noastre toate nuanţele de albastru nocturn, albite ici şi colo de oglindirea aştrilor, mă făceau să suport destul de uşor neplăcerea acelei recepţii. Musafirii îşi luară în sfîrşit rămas bun căci trebuia să plec înainte ca ei să se trezească, şi, într-adevăr, abia dacă mi-au rămas trei ore de somn, şi acela întrerupt de cîntatul cocoşilor.

Cînd m-am trezit, l-am găsit pe tînărul Mussa aşezat în faţa uşii mele, pe marginea terasei. Calul cu care venise

era lîngă scară, cu un picior îndoit şi legat sub burtă cu o frînghie, aceasta fiind metoda arabilor de a-şi priponi caii. Nu îmi mai rămînea decît să mă înfig într-una din acele şei înalte, după moda turcească, care te ţin ca într-o menghină şi te împiedică să cazi orice s-ar întîmpla. Scările largi din alamă, în formă de lopată pentru jăratec, sînt atîrnate atît de sus încît stai cu genunchii îndoiţi; colţurile ascuţite ale scărilor ţin loc de pinteni. Prinţul a zîmbit puţin, observînd cît de greu îmi venea să iau înfăţişarea unui călăreţ arab şi mi-a dat cîteva sfaturi. Era un tînăr cu o faţă sinceră şi deschisă, a cărui purtare mă cucerise din capul locului; îl chema Abu-Miran şi se trăgea dintr-o ramură a familiei Hobeişilor, cea mai vestită din Kesruan. Fără a fi dintre cei mai bogaţi, stăpînea cam zece sate ce formau un district ale cărui dări le vărsa tribut paşei din Tripoli.

Fiind toţi gata, am coborît pînă la drumul care ţine malul mării şi care, în orice alt loc decît în Orient, ar trece drept o simplă viroagă. Cam la o leghe de acolo mi-a fost arătată peştera din care a ieşit vestitul balaur care se pregătea s-o înghită pe fiica regelui din Beirut cînd Sfîntul Gheorghe l-a străpuns cu suliţa. Locul este foarte slăvit de greci şi chiar de turci, care au clădit o mică moschee chiar acolo unde se presupune că s-ar fi dat lupta.

Toţi caii sirieni sînt învăţaţi să meargă în buiestru, ceea ce le face trapul foarte plăcut. Admiram siguranţa cu care călcau prin grohotişurile, graniturile colţuroase şi stîncile alunecoase întîlnite la tot pasul... Cînd s-a făcut ziuă de-a binelea, depăşisem promontoriul roditor al Beirutului care înaintează cam două leghe în mare, cu înălţimile încununate de pini parasol şi cu povîrnişurile acoperite de grădini pe terase în trepte; imensa vale care desparte două lanţuri de munţi îşi întinde cît vezi cu ochiul dublul său amfiteatru a cărui culoare viorie este presărată ici şi colo cu o sumedenie de puncte alburii care sînt sate, mănăstiri şi castele. Era una dintre cele mai vaste privelişti din lume, unul din acele locuri în care-ţi creşte sufletul de parcă ar vrea să ajungă pe măsura proporţiilor unui asemenea spectacol. În fundul văii curge Nahr-Bei-

rutul, rîu vara, torent iarna, care se varsă în golf şi pe care l-am trecut la umbra arcadelor unui pod roman.

Apa nu le venea cailor decît pînă la genunchi : movile acoperite cu tufişuri dese de oleandri împart curentul şi acoperă cu umbra lor toată albia obişnuită a rîului ; două zone nisipoase, care indică linia extremă a inundaţiilor, mărginesc şi scot în evidenţă pe tot fundul văii această lungă fîşie de verdeaţă şi de flori. De cealaltă parte încep primele pante ale muntelui ; stînci înverzite de licheni şi de muşchi, roşcovi strîmbi, stejari sfrijiţi cu frunza de un verde închis, aloeşi, şi cactuşi, nopali ascunşi, sub pietre, ca nişte pitici înarmaţi care ameninţă pe trecători, dar adăpostesc şopîrle verzi, uriaşe, ţîşnind cu sutele de sub copitele cailor : iată de ce ai parte cînd urci primele înălţimi. Dar haina de vegetaţie sălbatecă, este găurită pe alocurea de goluri nisipoase şi sterpe unde nu creşte nimic. Ceva mai încolo, nisipurile gălbui pot fi însă cultivate şi se acoperă cu şiruri regulate de măslini.

Am atins curînd culmea primei zone de înălţimi care, de jos, parcă se confundă cu masivul Sanninului. De cealaltă parte se deschide o vale care formează o cută paralelă cu acea a Nahr-Beirutului şi pe care trebuie s-o treci pentru a ajunge la a doua creastă, de unde mai descoperi încă una. Îţi dai atunci seama că acele sate numeroase care, de departe, par a se adăposti pe coastele negre ale unui singur munte, dimpotrivă străjuiesc şi încununează lanţuri de creste despărţite între ele de văi şi prăpăstii ; mai înţelegi că aceste înălţimi cu castele şi turnuri, ar înfrunta orice armată cu apărări şi întărituri de neînvins dacă locuitorii ar voi, ca altădată, să lupte uniţi pentru acelaşi ideal de neatîrnare. Din păcate prea multe popoare au interes să profite de dezbinarea lor.

Ne-am oprit pe al doilea podiş, unde se înalţă o biserică maronită clădită în stil bizantin. Era slujbă, şi am descălecat în faţa uşii ca să o ascultăm şi noi. Biserica era ticsită de lume, căci era duminică, şi nu ne-am putut găsi loc decît în ultimele rînduri.

Veşmintele clerului mi s-au părut asemănătoare cu cele purtate de preoţii ortodocşi ; sînt frumoase, iar limba folosită este siriaca veche pe care preoţii o declamau sau o cîntau pe nas după obiceiul lor. Femeile stăteau toate

într-o tribună mai înaltă și apărată de un grilaj. Cum priveam la podoabele bisericii, simple dar reparate de curînd, am văzut cu mîhnire că vulturul negru cu două capete al Austriei decora fiecare stîlp, drept simbol al unei protecții care, odinioară, era asigurată numai de Franța. Abia de la ultima noastră revoluție au început Austria și Sardinia să caute să-și impună influența în locul celei franceze în mintea și treburile catolicilor sirieni.

O liturghie, dimineața, nu face rău nimănui, afară doar dacă intri năduşit în biserică și te expui umbrei umede ce se lasă din bolți și coloane ; dar această casă a Domnului era atît de curată și primitoare, clopotele ne chemaseră cu un dăngănit argintiu atît de frumos, și noi stătusem atît de aproape de ușă, încît am ieșit de acolo veseli, bine dispuși pentru restul călătoriei. Călăreții noștri au pornit-o din nou la galop, chemîndu-se cu strigăte voioase ; prefăcîndu-se că se fugăresc, aruncau înaintea lor, ca niște sulițe, lăncile împodobite cu șireturi și ciucuri de mătase, scoțîndu-le apoi, fără a se opri, din pămînt sau din trunchiurile copacilor în care se înfipseseră de departe.

Acest joc de îndemînare nu a durat mult deoarece coborîșul devenea mai anevoios, iar copitele cailor călcau mai prudent pe pietrele alunecoase sau crăpate și cu muchii ascuțite. Pînă atunci tînărul Mussa mă urmase pe jos, după obiceiul *mukris*-ilor [185], deși îi oferisem să-l iau pe cal la spatele meu ; dar acum începeam să-l invidiez. Ghicindu-mi gîndurile, mi-a oferit să-mi ia calul de frîu și am putut străbate fundul văii luînd-o de-a dreptul printre tufișuri și pietre. Pe celălalt versant, am avut răgaz să mă odihnesc și să admir îndemînarea cu care tovarășii mei treceau călare prin rîpe pe care în Europa le-am socoti impracticabile.

Urcam acum la umbra unei păduri de pini, și prințul a descălecat ca și mine. După un sfert de ceas am ajuns la marginea unei văi mai puțin adînci ca cea dinainte, și care forma ca un amfiteatru de verdeață. În jurul unui mic lac pășteau turme și am văzut cîteva din acele oi siriene a căror coadă, îngreunată de grăsime, cîntărește pînă la douăzeci de livre. Am coborît pentru a adăpa caii pînă la o fîntînă acoperită cu o boltă mare de piatră și, după cîte mi s-a părut, foarte veche.

Mai multe femei, grațios drapate, veneau să umple ulcioare mari pe care le duceau apoi pe cap ; bineînțeles că nu purtau scufa înaltă a femeilor măritate ; erau fete tinere sau slujitoare.

II

Un sat mixt

După ce am mai mers cîțiva pași dincolo de fîntînă și tot sub umbra pinilor, am ajuns la intrarea satului Bethmeria, situat pe un platou de unde vederea se întinde, într-o parte spre golf, și în cealaltă pînă la o vale adîncă, dincolo de care alte creste de munți se topeau în ceața albăstrie. Contrastul dintre aerul răcoros și umbra tăcută de aici și arșița cîmpiilor și a plajelor părăsite cu puține ore mai înainte este o senzație pe care nu o apreciezi cum se cuvine decît în asemenea clime. Pe sub copaci erau răspîndite vreo douăzeci de case, alcătuind o priveliște asemănătoare cu aceea a satelor noastre din Sud. Ne-am oprit la locuința șeicului, care lipsea de acasă, dar soția lui ne-a primit cu lapte bătut și fructe.

Lăsasem în stînga noastră o casă mare unde acoperișul prăbușit și bîrnele înnegrite vădeau că arsese de curînd. Prințul mi-a spus că druzii dăduseră foc acestei clădiri pe cînd mai multe familii maronite erau adunate acolo, la o nuntă. Din fericire nuntașii scăpaseră la timp ; dar ciudat este că vinovații erau din aceiași localitate. Bethmeria, sat mixt, numără aproximativ o sută cincizeci de creștini și vreo șaizeci de druzi. Casele acestora din urmă nu sînt decît la vreo două sute de pași de celelalte. În urma acelui act de ostilitate avusese loc o încăierare sîngeroasă și pașa intervenise degrabă așezînd între cele două părți ale satului o mică tabără de albanezi care trăiau pe socoteala populațiilor rivale.

De abia ne sfîrșisem masa, cînd s-a întors șeicul. După obișnuitele salutări, acesta a început o lungă discuție cu prințul căruia i s-a plîns amarnic de prezența albanezilor și de dezarmarea generală care avusese loc în districtul

lui. I se părea că măsura nu ar fi trebuit luată decît împotriva druzilor, singurii vinovați de agresiune nocturnă și punere de foc. Din cînd în cînd cei doi șefi coborau vocile și, deși nu înțelegeam complet sensul discuției, m-am gîndit că ar fi mai bine să mă îndepărtez puțin sub motiv că vreau să mă plimb.

În timpul plimbării, ghidul m-a lămurit că maroniții creștini din provincia El Garb, în care ne aflam, încercaseră mai înainte să-i izgonească pe druzii împrăștiați prin cîteva sate și că aceștia chemaseră în ajutor pe coreligionarii lor din Anti-Liban. De unde, una din acele încăierări care se produc atît de des. Maroniții sînt mai numeroși în provincia Kesruan, situată în spatele orașelor Djebail și Tripoli, iar grosul populației druze locuiește în provinciile dintre Beirut și Accra. Șeicul Bethmeriei se plîngea probabil prințului de faptul că în împrejurările despre care am vorbit, cei din Kesruan nu se mișcaseră ; dar nu avuseseră timpul s-o facă, căci turcii se interpuseseră cu o grabă puțin obișnuită la ei. Aceasta pentru că cearta se iscase tocmai cînd trebuia să se plătească birul *miri*. Plătiți întîi, spuneau turcii, apoi n-aveți decît să vă bateți cît vreți. Într-adevăr, cum să încasezi impozite de la oameni care își distrug bunurile și se măcelăresc tocmai în vremea recoltei ?

M-am oprit dincolo de șirul caselor creștine, sub un pîlc de copaci de unde se zărea marea care-și spărgea în depărtare pe nisip valurile argintate. Ochiul domină de acolo culmile etajate ale munților pe care îi trecusem, albiile micilor rîuri care curg în văi și panglica galbenă pe care o trasează de-a lungul mării acel frumos drum al lui Antonin[186] unde se văd pe stînci inscripții romane și basoreliefuri persane. Mă așezasem la umbră, cînd am fost poftit să iau cafeaua la un *mudhir* sau comandant turc care îmi închipui că exercita acolo o autoritate vremelnică în urma ocupării satului de către albanezi.

Am fost condus într-o casă decorată de curînd, pesemne în cinstea acestui funcționar, cu un covor frumos de India, un divan tapisat și perdele de mătase. Am săvîrșit impolitețea să intru fără să mă descalț, în ciuda observațiilor slujitorilor turci, pe care nu le înțelegeam. *Mudhirul* le-a făcut semn să tacă și m-a poftit să iau loc pe

divan, dar fără să se scoale. A poruncit cafele și lulele și mi-a spus cîteva vorbe politicoase, întrerupîndu-se din cînd în cînd pentru a-și pune ștampila pe niște pătrățele de hîrtie ce i le întindea secretarul, așezat lîngă el, pe un taburet.

Mudhirul era tînăr și cu o înfățișare mîndră.

A început prin a-mi pune cîteva întrebări, într-o italiană stricată, cu toate banalitățile obișnuite, despre mașinile cu aburi, despre Napoleon și despre viitoarea descoperire a unui mijloc de a străbate văzduhul. După ce i-am satisfăcut curiozitatea, am crezut că-mi pot permite să-i cer cîteva lămuriri despre populațiile care ne înconjurau. Părea foarte rezervat în privința aceasta ; totuși mi-a spus că cearta izbucnise acolo, ca și în alte locuri, pentru că druzii nu voiau să-și plătească birul în mîna șeicilor maroniți, răspunzători în fața pașei. Aceiași situație, inversă, există și în satele mixte din țara druzilor. L-am întrebat pe *mudhir* dacă puteam să vizitez și cealaltă parte a satului.

— Mergeți unde vreți, mi-a spus el ; sînt toți foarte pașnici de cînd sîntem noi aici. Altminteri ar fi trebuit să vă luptați de partea unora sau a altora, pentru crucea albă sau pentru mîna albă.

Acestea sînt emblemele care deosebesc steagurile maroniților de ale druzilor, tot roșii și unele și altele.

Mi-am luat rămas bun de la acest turc și, cum știam că tovarășii mei aveau să mai stea în Bethmeria în timpul căldurii mari a zilei, am pornit, însoțit numai de Mussa, spre cartierul druzilor. Soarele dogorea din plin și, după ce am mers vreo zece minute, am dat de primele două case. În fața celei din dreapta era o grădină în trepte unde se jucau niște copii. Au alergat spre noi să ne vadă și la strigătele lor au ieșit din casă două femei. Una purta un *tantur*, fiind deci măritată sau văduvă ; cealaltă părea mai tînără și avea pe cap un simplu văl cu care-și acoperea o parte a feței. Totuși, li se puteau distinge trăsăturile, care apăreau și dispăreau rînd pe rînd, ca luna printre nori, la fiecare mișcare.

Am completat fugara imagine pe care mi-o ofereau, privind chipurile copiilor pe care nu le ascundea nimic, și ale căror trăsături, deja formate, semănau cu ale celor

două femei. Văzînd că mă oprisem, cea mai tînără intră în casă și se întoarse cu un urcior din pămînt poros, aplecîndu-i ciocul spre mine printre largile frunze de *cactier* din jurul terasei. M-am apropiat să beau, deși nu-mi era sete, căci abia mă răcorisem la *mudhir*. Cealaltă femeie, văzînd că nu luasem decît o înghițitură, mi-a spus: „*Turid leben?* Vrei lapte?“ Am făcut semn că nu, dar ea și intrase în casă. Auzind cuvîntul *leben*, mi-am amintit că însemna în limba germană *viață*. Libanul își trage și el numele din acest cuvînt *leben*, și-l datorează culorii albe a zăpezilor care acoperă munții și la care visează arabii de departe, dintre nisipurile dogorîte ale pustiului, ca la lapte — la viață! Buna femeie se înapoiase în fugă cu o ceașcă de lapte spumos. Nu am putut refuza să-l beau și mă pregăteam să scot cîțiva bani de la brîu, cînd numai văzîndu-mi mișcarea mîinii, amîndouă femeile mi-au făcut semne de refuz foarte categorice. Cum știam că în Liban legea ospeției domnește mai mult chiar decît în Scoția, nu am insistat.

Pe cît am putut judeca din înfățișarea femeilor și-a copiilor, trăsăturile druzilor se aseamănă întrucîtva cu cele ale rasei persane. Fețele copilelor, arse de soare, erau de culoarea chihlimbarului, ale femeilor însă, apărate de văl, erau de o albeață mată, astfel încît se poate crede că obiceiul de a-și acoperi fața este, la levantine, în primul rînd o chestiune de cochetărie. Aerul întăritor de munte și obișnuința unei vieți active colorează puternic buzele și obrajii. Nu simt deci nevoia să se sulimenească așa cum fac turcoaicele, dar, ca și ele, își umbresc pleoapele și-și prelungesc arcuirea sprîncenelor.

Am mers mai departe: peste tot aceleași case, cel mult cu un etaj, clădite din chirpici, iar cele mai mari din piatră roșietică, avînd acoperișuri plate, susținute de arcade interioare, cu scări pe dinafară pînă la acoperiș, și în care mobilierul, atît cît se putea zări prin ferestrele zăbrelite sau prin ușile întredeschise, se compunea din lambriuri de cedru sculptat, covoare și divane; în case își vedeau de treburile lor femei și copii care nu se prea mirau de trecerea unui străin, ba chiar îmi urau un *sal-kher* (bună ziua) prietenos.

Cînd am ajuns la capătul satului, unde se sfîrşeşte platoul Bethmeriei, am zărit de cealaltă parte a văii o mănăstire unde Mussa ar fi vrut să mă ducă ; dar începeam să simt oboseala, iar soarele devenise de neîndurat : m-am aşezat la umbra unei case de care m-am sprijinit picotind, căci nu prea dormisem în noaptea trecută. Un bătrîn a ieşit din casă şi m-a poftit să intru să mă odihnesc. I-am mulţumit, dar mă temeam să nu se fi făcut tîrziu şi tovarăşii mei să se îngrijoreze de absenţa mea. Văzînd că refuzam şi orice băutură răcoritoare, mi-a spus că nu puteam să plec de la el fără a accepta ceva. A adus nişte zarzăre *(meşmeş)* şi mi le-a dat ; apoi a vrut să mă întovărăşească pînă la capătul străzii. Păru nemulţumit să afle de la Mussa că luasem masa la un şeic creştin.

— Eu sînt adevăratul şeic, a spus şi *am dreptul* să acord ospitalitate străinilor.

Mussa mi-a spus atunci că acel bătrîn fusese într-adevăr şeicul sau seniorul satului pe vremea emirului Bechir [187] ; dar cum se dăduse de partea egiptenilor, autorităţile turceşti nu voiau să-l mai recunoască şi fusese ales un şeic maronit.

III

Castelul

Încălecarăm din nou pe la orele trei şi coborîrăm iar în valea în fundul căreia curge un rîuleţ. Urmîndu-i firul, care se îndreaptă către mare, şi urcînd apoi printre stînci şi pini, străbătînd ici şi colo văi roditoare plantate cu duzi, măslini şi arbori de bumbac printre care era semănat grîu şi orz, am ajuns în sfîrşit pe malul Nahr-el-Kelb-ului, adică fluviul Cîinelui, vechiul Lycus, care-şi prelinge apa puţină printre stînci şi desişuri de dafini. Acest fluviu, care, vara, abia poate fi socotit un rîu, izvorăşte din vîrfurile înzăpezite ale Libanului de sus, ca dealtfel toate celelalte ape care brăzdează paralel această coastă pînă la Antakie, şi se varsă în marea Siriei. Terasele înalte ale mănăstirii Antura se ridicau la stînga noas-

tră și clădirile păreau foarte aproape, deși ne despărțeau de ea văi adînci. Apăreau apoi alte mănăstiri ortodoxe, maronite sau ale lazariștilor europeni, dominînd numeroase sate, și toate acestea care, după descriere, s-ar putea potrivi tot așa de bine Apeninilor sau Alpilor de Jos, te uimesc cînd te gîndești că te afli într-o țară musulmană, la cîteva leghe de deșertul Damascului și de ruinele prăfuite ale Baalbekului. Ceea ce mai face din Liban o mică Europă harnică, liberă, dar mai ales cu minți agere, este faptul că acolo încetează influența marilor călduri care sleiesc populațiile Asiei. Șeicii și locuitorii înstăriți au reședințe pe care le schimbă după anotimp, mai sus sau mai jos, în văile dintre munți, ceea ce le permite să trăiască într-o veșnică primăvară.

Zona în care am intrat pe la asfințitul soarelui, la o înălțime destul de mare, dar adăpostită de două lanțuri de coame împădurite, mi s-a părut că are o temperatură minunată. Aci, intram pe domeniile prințului, după cum mi-a spus Mussa. Ne apropiam dar de capătul călătoriei noastre; totuși, abia după ce s-a înnoptat de-a binelea, și după ce am străbătut o pădure de sicomori printre care era foarte greu de condus caii, am zărit un grup de clădiri pe o ridicătură de teren în jurul căreia șerpuia un drum povîrnit. Semănau întru totul cu un castel gotic : cîteva ferestre luminate își decupau ogivele înguste, care formau singura decorație exterioară a unei curți pătrate și a unei incinte de ziduri groase. Totuși, după ce ni s-a deschis o poartă joasă boltită, ne-am pomenit într-o curte mare, înconjurată de galerii susținute pe coloane. Mulți argați și negri s-au repezit să îngrijească de cai, iar eu am fost introdus în sala de jos sau *serdap*, încăpătoare și mobilată cu divane pe care ne-am așezat în așteptarea mesei de seară. După ce a poruncit să se aducă de mîncare pentru tovarășii lui și pentru mine, prințul s-a scuzat spunînd că ora înaintată nu-i îngăduia să mă prezinte familiei lui și a intrat în acea parte a casei care, la creștini ca și la turci, este rezervată femeilor ; a băut cu noi doar un pahar de *vin de aur* cînd ni s-a adus cina.

A doua zi m-am trezit de zgomotul pe care îl făceau în curte saizii și sclavii negri ocupați cu îngrijirea cailor. Mai erau și numeroși munteni care aduceau merinde, și

cîţiva călugări maroniţi cu glugă neagră şi rasă albastră ce priveau totul cu un zîmbet binevoitor. Curînd a coborît şi prinţul care m-a dus într-o grădină în terase, adăpostită pe două laturi de zidurile castelului, dar avînd vederea deschisă spre valea îngustă şi adîncă a Nahr-el-Kelb-ului. Deşi locul era mic, creşteau aici bananieri, palmieri pitici, lămîi dulci şi alţi pomi de la cîmpie care, pe acest platou înalt, deveneau o raritate şi un lux. Mă ducea gîndul către castelanele ale căror ferestre zăbrelite dădeau, probabil, pe acest mic rai, dar nu veni vorba de ele. Prinţul mi-a vorbit mult despre familia sa, despre călătoriile pe care le făcuse bunicul său în Europa şi despre cinstea de care se bucurase acolo. Vorbea uşor limba italiană, ca majoritatea emirilor şi a şeicilor din Liban, şi părea dispus să facă o călătorie în Franţa.

La ora prînzului, adică pe la amiază, ne-am suit într-o galerie înaltă, deschisă înspre curte, al cărei fund forma un fel de alcov cu divane pe o podea mai înaltă ; pe divan şedeau turceşte două femei foarte gătite, iar o fetiţă care stătea lîngă ele a venit, de cum am intrat, să-mi sărute mîna după obicei. Aş fi procedat şi eu la fel faţă de cele două doamne dacă nu m-aş fi gîndit că ar fi împotriva bunei-cuviinţe. M-am mulţumit să mă închin în faţa lor şi am luat loc cu prinţul la o masă din lemn încrustat pe care se afla o tavă mare încărcată cu mîncăruri. Cînd să mă aşez, fetiţa mi-a adus un şervet de mătase lung şi ţesut cu argint la cele două capete. Doamnele au continuat, în tot timpul mesei, să pozeze pe estradă ca nişte idoli. Numai după ce a fost ridicată masa, ne-am dus să ne aşezăm în faţa lor, iar la porunca celei mai în vîrstă, s-au adus narghilele.

Aceste persoane purtau rochii lungi de mătase vărgată peste ilicul care strînge pieptul şi *şeitianul* (pantalon) cu mari cute ; o cingătoare largă, lucrată din aur şi argint, şi giuvaericalele de diamante şi rubine, vădeau un lux, de altfel foarte obişnuit în Siria, chiar la femeile de un rang mai puţin înalt ; cît despre cornul pe care stăpîna casei îl legăna pe frunte şi care îi impunea mişcări de lebădă, era din argint cizelat şi aurit incrustat cu peruzele ; cosiţele împletite cu ciorchini de ţechini îi atîrnau pe umeri după moda răspîndită în tot Levantul. Pi-

cioarele acestor doamne, îndoite pe divan, nu cunoşteau portul ciorapului, ceea ce este, în aceste ţări, un obicei general, şi care adaogă frumuseţii un mijloc de seducere foarte îndepărtat de ideile noastre. Femei care aproape că nu umblă, care se spală de mai multe ori pe zi cu apă parfumată, cărora încălţămintea nu le comprimă piciorul, este uşor de înţeles că reuşesc să aibă picioarele la fel de fermecătoare ca şi mîinile. Unghiile roşii vopsite cu hinna şi inelele care încing gleznele, somptuoase ca nişte brăţări, le întregesc farmecul cam prea sacrificat la noi pentru fala pantofarilor.

Prinţesele mi-au pus multe întrebări despre Europa şi mi-au vorbit de cîţiva călători pe care îi cunoscuseră. Erau îndeobşte legitimişti care mergeau în pelerinaj la Ierusalim, şi e uşor de înţeles cîte idei contradictorii asupra stării Franţei se răspîndesc astfel printre creştinii din Liban. Se poate spune atîta doar că disensiunile noastre politice nu au decît puţină influenţă asupra unor popoare a căror alcătuire socială diferă mult de a noastră. Maroniţii, catolici nevoiţi să-l recunoască de suzeran pe împăratul turcilor, nu pot avea o părere prea clară despre starea noastră politică. Totuşi, ei nu se consideră decît tributari faţă de sultan. Pentru ei, adevăratul suveran este încă emirul Bechir, predat Sultanului de englezi după expediţia din 1840.

În scurt timp m-am simţit foarte la largul meu în această familie şi am văzut cu bucurie dispărînd ceremonia şi eticheta de la început. Prinţesele, îmbrăcate simplu, la fel ca toate femeile de acolo, lucrau alături de slujnicele lor, iar cea mai tînără cobora la fîntînă împreună cu fetele din sat precum Rebeca din Biblie sau Nausicaa lui Homer [188]. În zilele acelea, se îndeletniceau îndeosebi cu strînsul gogoşilor de mătase şi mi-au arătat *colibele,* clădiri din cherestea uşoară unde se cresc viermii de mătase. În unele încăperi se hrăneau încă viermii pe lese suprapuse de nuiele ; în altele, podeaua era acoperită cu ramuri spinoase pe care larvele îşi operaseră transformarea. Gogoşile lor înstelau, ca nişte măsline de aur, crengile îngrămădite, închipuind tufişuri dese ; trebuiau desprinse de acolo şi afumate cu pucioasă pentru a

omorî crizalida, apoi se depăna firul aproape imperceptibil. Sute de femei și fetițe se îndeletniceau cu această muncă, supravegheată tot de prințese.

IV

O vînătoare

A doua zi după sosirea mea, fiind sărbătoare, am fost trezit în zori ca să iau parte la o vînătoare ce urma să fie măreață. Eram gata să refuz invocînd lipsa mea de iscusință pentru acest sport, de teamă să compromit față de acești munteni demnitatea europeană; dar nu era vorba decît de o vînătoare cu șoimi. Prejudecata care nu îngăduie orientalilor să vîneze decît animalele dăunătoare i-a îndemnat, de secole, să folosească păsări de pradă asupra cărora cade păcatul sîngelui vărsat. Toată răspunderea actului de cruzime comis de pasărea de pradă o poartă natura. Așa se explică de ce acest fel de vînătoare a fost întotdeauna specific Orientului. În urma cruciadelor, această modă s-a răspîndit și la noi.

Credeam că prințesele aveau să ne facă cinstea să ne întovărășească, ceea ce ar fi dat petrecerii un caracter întru totul cavaleresc; dar nu s-au arătat. Niște slujitori, anume însărcinați cu grija păsărilor, au adus șoimii din chiliile lor așezate în interiorul curții și i-au înmînat prințului și celor doi veri ai lui care-l însoțeau. Îmi pregăteam și eu pumnul pentru a primi unul, cînd mi s-a spus că șoimii nu puteau fi ținuți decît de persoane cu care erau obișnuiți. Erau trei șoimi, albi, cu glugi foarte elegante peste ochi și, după cum mi s-a explicat, din acea rasă specifică Siriei, cu ochii strălucitori ca aurul.

Am coborît, urmînd cursul Nahr-el-Kelb-ului, pînă într-un loc unde valea se deschidea și unde se întindeau poieni largi la umbra nucilor și a plopilor. La un cot, rîul forma niște bălți pe jumătate ascunse de trestii și de păpuriș. Ne-am oprit și am așteptat ca păsările, speriate de zgomotul copitelor cailor, să-și reia viața obișnuită. Cînd totul s-a liniștit, s-au putut deosebi, printre păsă-

rile care vînau gîze pe baltă, doi stîrci, probabil ocupați cu pescuitul, care zburau din cînd în cînd în cercuri deasupra ierburilor. Acum era momentul potrivit ; s-au tras cîteva focuri de pușcă ca să ridice stîrcii, iar cei care aveau șoimi le-au scos glugile și le-au dat drumul îndemnîndu-i cu strigăte.

Răpitoarele au început prin a zbura la întîmplare, căutînd o pradă oarecare ; curînd însă zăriră stîrcii care, atacați separat, s-au apărat cu ciocul. O clipă s-a părut că unul dintre șoimi era străpuns de ciocul stîrcului pe care-l atacase singur dar, înțelegînd probabil că era în pericol, s-a alăturat tovarășilor săi. Unul din stîrci, scăpat de dușmanul lui, dispăru prin desișul copacilor, pe cînd celălalt se ridica drept spre cer. Atunci a început vînătoarea să fie cu adevărat interesantă. În zadar se topise în spațiu stîrcul urmărit, acolo unde ochii noștri nu-l mai puteau zări, șoimii îl vedeau și pentru noi și, neputînd să-l urmeze atît de sus, îl așteptau să coboare. Era un spectacol emoționant să-i vezi planînd pe acești trei luptători, abia vizibili și ei, a căror albeață se pierdea în albastrul cerului.

După zece minute, stîrcul obosit, sau poate nemaiputînd respira aerul prea rar al înălțimilor, a reapărut nu departe de șoimii care se năpustiră asupra lui. A urmat o luptă de o clipă, care, apropiindu-se de pămînt, ne-a permis să auzim țipete și să vedem o învălmășeală furioasă de aripi, de gîturi și de gheare. Deodată cele patru păsări au căzut ca un bulgăre între ierburi și oamenii noștri au trebuit să-i caute cîtăva vreme. În sfîrșit, au ridicat stîrcul care mai trăia încă, și i-au tăiat gîtul ca să nu mai sufere. Au aruncat șoimilor o bucată de carne tăiată din burta prăzii și s-au întors triumfal cu rămășițele însîngerate ale învinsului. Prințul mi-a vorbit despre vînătorile la care se ducea uneori în valea Bekaa, unde se folosesc șoimi la prins gazele. Din păcate această vînătoare este mai crudă chiar decît cea cu pușca, șoimii fiind învățați să se lase pe capul bietelor gazele și să le scoată ochii. Nu eram cîtuși de puțin curios să asist la distracții atît de crude.

S-a organizat în seara aceea un banchet splendid la care au fost poftiți mulți vecini. Se puseseră în curte o

mulțime de măsuțe turcești, orînduite după rangul musafirilor. Stîrcul, victima triumfală a expediției, cu gîtul ridicat cu o sîrmă și cu aripile răsfirate în evantai, împodobea mijlocul mesei princiare, pusă pe o estradă, la care am fost poftit să șed alături de un călugăr lazarist de la mănăstirea din Antura, venit cu ocazia sărbătorii. Un grup de cîntăreți și muzicieni se afla instalat pe peron, iar galeria de jos era plină de oameni așezați la alte măsuțe de cîte cinci sau șase persoane. Tăvile cu felurile de mîncare circulau de la mesele dintîi, servite primele, la celelalte, apoi în curte, la țăranii care ședeau pe jos. Ni se dăduseră vechi pahare de Boemia; dar cei mai mulți dintre meseni beau din cești care treceau de la unul la altul. Lumînări lungi de ceară luminau mesele principale. Ni s-a adus carne de berbec friptă, apoi mormane de pilaf colorat cu praf de scorțișoară și șofran, diferite tocăni de carne, pește fiert, legume umplute, tocătură, pepeni verzi, banane și alte fructe din regiune. La sfîrșitul mesei s-a ciocnit cu urări de sănătate în sunetul instrumentelor și al strigătelor de veselie ale adunării; jumătate din persoanele așezate la masă se sculau în picioare și beau în sănătatea celorlalți. Asta a durat multă vreme. Bineînțeles că doamnele, după ce au asistat la începutul mesei, dar fără să ia parte la ea, s-au retras în casă.

Petrecerea s-a lungit pînă noaptea tîrziu. În general, nimic din viața emirilor și a șeicilor maroniți nu pare s-o deosebească prea mult de a celorlalți orientali, afară doar de un amestec de tradiții arabe și de anumite obiceiuri din epocile noastre feudale. Este tranziția de la viața de trib, așa cum dăinuie încă la poalele acestor munți, la acea eră a civilizației moderne care a început să cuprindă și să transforme orașele active de pe coastă. Ai impresia că te afli în plin secol al treisprezecelea francez; dar, în același timp gîndul te duce la Saladin și la fratele său Malek-Adel, pe care maroniții se fălesc că i-au învins între Beirut și Saida. Lazaristul lîngă care eram așezat (se numea părintele Adam) mi-a dat numeroase amănunte despre clerul maronit. Crezusem pînă atunci că nu erau decît niște catolici mediocri, căci aveau dreptul să se căsătorească. Dar aceasta nu este decît o

toleranță acordată în mod special Bisericei Siriene. Soțiile preoților sînt numite preotese, din cinstire, dar nu exercită nici o funcție sacerdotală. Papa admite de asemenea existența unui patriarh maronit, numit de un conclav și care, din punct de vedere canonic, poartă titlul de episcop de Antiohia ; dar nici patriarhul, nici cei doisprezece episcopi subordonați lui nu se pot căsători.

V

Kesruanul

A doua zi l-am însoțit pe părintele Adam pînă la Antura. Este un edificiu destul de vast, așezat deasupra unei terase care domină toată reginea și la picioarele căreia se întinde o livadă mare cu portocali uriași. Livada este străbătută de un pîrîu ce izvorăște din munți și se varsă într-un mare bazin. Biserica este clădită în afara mănăstirii, care se compune în interior dintr-un șir dublu de chilii ; călugării se îndeletnicesc, ca și ceilalți monahi din munții aceștia, cu cultivarea măslinilor, și a viței de vie. Asigură învățămîntul școlar pentru copiii din regiune ; biblioteca lor conține multe cărți tipărite chiar acolo, căci au și călugări tipografi, ba chiar am găsit colecția unui jurnal-revistă, numit *Pustnicul de pe Munte,* a cărui publicare a încetat de cîțiva ani. Părintele Adam mi-a spus că prima tipografie fusese întemeiată, acum o sută de ani, la Mar-Hanna, de un călugăr din Alep, pe nume Abdallah-Zeker, care gravase și turnase el însuși literele. Multe cărți de religie și de istorie, și chiar culegeri de povești, au ieșit din aceste teascuri binecuvîntate. Cînd treci pe lîngă zidurile unei mănăstiri, vezi cu uimire foile tipărite care se usucă la soare. Dealtfel, călugării din Liban practică tot felul de meserii și în nici un caz nu pot fi acuzați de trîndăvie.

În afara mănăstirilor destul de numeroase ale lazariștilor și ale iezuiților europeni, a căror întrecere pentru creșterea influenței nu este întotdeauna prietenească, se mai găsesc în Kesruan încă vreo două sute de mănăs-

tiri de călugări, fără a mai pune la socoteală un mare număr de sihăstrii în regiunea Mar-Elişa. Mai sînt şi numeroase mănăstiri de călugăriţe, cele mai multe consacrate învăţămîntului. Toate împreună nu constituie oare un personal religios considerabil pentru o ţară de o sută zece leghe pătrate, cu numai două sute de mii de locuitori ? Este adevărat că această parte a vechii Fenicii a fost întotdeauna vestită pentru entuziasmul credinţelor sale. La cîteva leghe de locul unde ne aflam curge rîul Nahr-Ibrahim, fostul Adonis, care primăvara se mai colorează în roşu, la epoca la care, pe vremuri, era jelită moartea iubitului simbolic al Venerei. Aproape de locul unde acest rîu se varsă în mare se află oraşul Djebail, vechiul Byblos, unde s-a născut Adonis care era, după cum se ştie, fiul lui Cynir şi al Mirrhei, propria fiică a regelui fenician, — amintiri mitologice, proslăviri, onoruri divine acordate odinioară incestului şi adulterului care mai indignează şi acum pe bunii călugări lazarişti. Cît despre călugării maroniţi, au fericirea să nici nu ştie de ele.

Prinţul a binevoit să mă întovărăşească şi să mă călăuzească în mai multe excursii prin provincia Kesruan, pe care nu aş fi crezut-o nici atît de întinsă, nici atît de populată. Gazir, oraşul principal, care numără cinci biserici şi o populaţie de şase mii de suflete, este reşedinţa familiei Hobeisch, una din cele trei familii mai nobile ale maroniţilor, celelalte două fiind familiile Avaki şi Khazen. Descendenţii acestor trei case se numără cu sutele, iar legea nescrisă a Libanului după care bunurile trebuie să fie egal împărţite între fraţi, a redus bineînţeles cu mult avuţia fiecăruia. Astfel se explică gluma locală care-i desemnează pe cîţiva dintre aceşti emiri drept *prinţi de măsline şi de brînză,* făcîndu-se astfel aluzie la mijloacele lor restrînse de trai.

Proprietăţile cele mai întinse aparţin familiei Khazen, care îşi are reşedinţa la Zuk-Mikel, oraş şi mai populat decît Gazirul. Ludovic al XIV-lea a contribuit mult la strălucirea acestei familii, încredinţînd funcţii consulare mai multora dintre membrii săi. În partea provinciei numită Kesruan Gazir sînt în total cinci districte, şi trei în Kesruan Bekfaya, situat înspre Baalbek şi Damasc.

Fiecare din aceste districte cuprinde un oraş-reşedinţă, de obicei administrat de un emir, şi vreo douăsprezece sate sau parohii, puse sub autoritatea şeicilor. Edificiul feudal astfel constituit are în vîrf pe emirul provinciei, care la rîndul său deţine puterea de la marele emir cu reşedinţa la Deir-Khamar. Acesta fiind azi prizonierul turcilor, autoritatea emirului a fost delegată la doi caimacani sau guvernatori, unul maronit, altul druz, datori să supună paşei toate chestiunile de ordin politic.

Această organizare prezintă neajunsul de a întreţine între cele două popoare un antagonism de interese şi influenţe care nu exista cînd trăiau reuniţi sub un singur prinţ. Ideea cea mare a emirului Fakardin, de a amesteca populaţiile şi de a şterge prejudecăţile de rasă şi religie este astfel nesocotită şi se tinde la formarea a două naţiuni duşmane acolo unde nu existase decît una singură, unită prin legături de solidaritate şi de toleranţă reciprocă.

Te întrebi uneori cum de reuşeau suveranii Libanului să-şi asigure simpatia şi fidelitatea atîtor popoare de religii diferite. În legătură cu aceasta, părintele Adam îmi spunea că emirul Bechir era creştin prin botez, turc prin modul de viaţă şi druz prin moartea sa, druzii avînd dreptul străvechi de a înmormînta pe suveranii muntelui. Îmi mai povesti o anecdotă locală pe această temă. „Un druz şi un maronit, care călătoreau împreună, şi-au pus întrebarea : — Care o fi religia suveranului nostru ? — Este druz, răspunse unul. — Ba creştin, răspunse celălalt. Un *metuali* (sectar musulman) care trecea pe acolo, e luat drept arbitru şi răspunde fără şovăire : Este turc. Mai nedumeriţi ca oricînd, cad toţi trei la învoială să se ducă la emir şi să-i ceară să-i lămurească. Emirul Bechir îi primeşte foarte frumos şi, după ce află pricina neînţelegerii, spune, întorcîndu-se către vizirul său : — Oamenii ăştia sînt prea curioşi ! să li se taie capul la toţi !“ Fără a acorda o încredere exagerată fabulaţiei sîngeroase a poveştii, regăsim într-însa politica dintotdeauna a marilor emiri din Liban. Este foarte adevărat că palatul lor cuprinde o biserică, o moschee şi un *khalué* (templu druz). În aceasta a stat multă vreme triumful politicii lor, dar poate că a ajuns astăzi stînca pe care va eşua.

VI

O luptă

Acceptam cu bucurie viața din munți, într-o climă temperată, printre oameni ale căror obiceiuri aproape că nu se deosebesc de cele din provinciile noastre de miazăzi. Reprezenta o odihnă după lungile luni petrecute sub arșița soarelui egiptean, iar în ceea ce privește persoanele, găseam aici ceea ce este atît de necesar sufletului, acea simpatie pe care musulmanii nu o dăruiesc niciodată în întregime sau care, la cei mai mulți, este înfrînată de prejudecăți rasiale. Regăseam în lecturi, în conversații și în ideile vînturate, acele lucruri din Europa de care fugim din plictiseală, din oboseală, dar la care visăm din nou după cîtva timp, așa cum mai înainte visasem neașteptatul, neobișnuitul, ca să nu spun necunoscutul. Aceasta nu înseamnă să recunoști că lumea noastră este mai bună decît cealaltă, înseamnă numai să te întorci pe nesimțite la impresiile din copilărie, înseamnă să accepți jugul comun. Găsim într-un poem de Heinrich Heine [189] fabula unui brad din Nord, acoperit de zăpadă, care tînjește după nisipul arid și cerul de foc al deșertului, în timp ce un palmier dogorît de arșița întinderilor egiptene ar vrea să respire în cețurile nordului, să se scalde în zăpada topită, să-și înfigă rădăcinile în pămîntul înghețat.

Cu un spirit de contrast și de neliniște asemănător, începeam să mă gîndesc la întoarcerea la cîmpie, spunîndu-mi că, în definitiv, nu venisem în Orient să-mi petrec timpul într-un peisaj din Alpi ; dar, într-o seară, aud pe toată lumea discutînd cu îngrijorare ; au coborît niște călugări din mănăstirile învecinate, speriați de-a binelea ; spun că ar fi venit druzii în număr mare din provinciile lor și că s-au năpustit asupra cantoanelor mixte, dezarmate din ordinul pașei de la Beirut. Kesruanul, care face parte din pașalîcul Tripoli, și-a păstrat armele ; trebuie deci să sară în ajutorul fraților lipsiți de apărare, trebuie trecut Nahr-el-Kelbul, hotarul acestor două țări, adevărat Rubicon, care nu e încălcat decît în împrejurări grave. Munteni înarmați se îmbulzeau nerăbdători în

jurul satului şi pe pajişti. Prin satele învecinate treceau călăreţi strigînd vechea chemare la luptă : „Zel pentru Dumnezeu ! Zel pentru luptă !“

Prinţul m-a luat deoparte şi mi-a spus :

— Nu ştiu ce să cred ; ştirile care mi s-au adus sînt poate exagerate, dar oricum vom sta gata să sărim în ajutorul vecinilor. Ajutoarele paşalelor sosesc întotdeauna după ce răul s-a întîmplat... Cît despre dumneavoastră, mai bine să vă retrageţi la mănăstirea Antura sau să vă întoarceţi la Beirut pe mare.

— Nu, i-am spus ; lăsaţi-mă să vă întovărăşesc. Cum nenorocul m-a făcut să mă nasc într-o epocă puţin războinică, nu am văzut pînă acum lupte decît înăuntrul oraşelor noastre din Europa, şi pot să vă jur că nu au nici o măreţie ! În loc de munţi, la noi nu erau decît grupuri de case, iar văile noastre erau pieţele şi străzile ! Să pot măcar odată în viaţă să asist la o luptă mai măreaţă, la un război religios. Ar fi atît de frumos să mor pentru cauza pe care o apăraţi !

Spuneam şi gîndeam aceste lucruri ; mă cuprinsese entuziasmul din jur ; mi-am petrecut noaptea ce a urmat visînd la fapte vitejeşti care îmi deschideau desigur calea către o soartă glorioasă.

În zorii zilei, cînd prinţul a încălecat în curte, cu oamenii lui, mă pregăteam să-i urmez pilda ; dar tînărul Mussa s-a împotrivit cu hotărîre să folosesc calul închiriat la Beirut ; avea datoria să-l aducă nevătămat înapoi şi se temea, pe drept cuvînt, de riscurile unei expediţii războinice.

I-am înţeles punctul de vedere şi am acceptat unul din caii prinţului. Am trecut în sfîrşit rîul, fiind cel mult doisprezece călăreţi printre cei trei sute de luptători.

După patru ore de drum ne-am oprit lîngă mănăstirea Mar-Hanna, unde ni s-au alăturat mulţi alţii. Călugării din ordinul Sfîntul Vasile ne-au oferit prînzul ; dar, după părerea lor, mai trebuia să aşteptăm : nimic nu arăta că druzii ar fi invadat districtul. Totuşi, noii-sosiţi aveau o părere opusă, şi ne-am hotărît să mai înaintăm. Descălecasem şi ne lăsasem caii pentru a putea scurta drumul prin pădure iar către seară, după cîteva alarme, am auzit împuşcături repercutate printre stînci.

Mă despărțisem de prinț pe cînd urcam o coastă ca să ajungem la un sat care se zărea deasupra copacilor, și m-am trezit, împreună cu mai mulți, la poalele unei scări de terase cultivate ; cîțiva dintre ei au părut să se sfătuiască, apoi au început să doboare împrejmuirea de cactuși, iar eu, gîndind că era vorba să pătrundem pînă la niște dușmani ascunși, le-am urmat pilda cu iataganul meu ; spatulele țepoase se rostogoleau la pămînt ca niște capete retezate și în curînd deschizătura a fost destul de mare ca să putem trece. Ajunși în livadă, tovarășii mei s-au răspîndit în toate părțile și, negăsind pe nimeni, au început să doboare duzii și măslinii cu o furie nemaipomenită. Văzînd că nu mă mișcam, unul dintre ei a vrut să-mi dea un topor ; l-am refuzat, eram revoltat de această distrugere, mai ales că recunoscusem locul în care ne găseam : era chiar partea druză a satului Bethmeria, unde fusesem atît de bine primit cu cîteva zile mai înainte.

Din fericire am văzut de departe grosul trupei noastre care sosea pe platou și m-am grăbit să mă apropii de principe care părea foarte mînios. L-am întrebat dacă nu aveam alți dușmani de răpus decît cactuși și duzi ; dar și el era nemulțumit de tot ce se petrecuse și își dădea silința să împiedice să se dea foc caselor. Văzînd cîțiva maroniți care se apropiau cu crengi de brad aprinse le-a poruncit să se întoarcă înapoi. Maroniții l-au înconjurat strigînd :

— Așa s-au purtat druzii cu creștinii ; astăzi sîntem noi mai tari, trebuie să le plătim la fel.

Aceste vorbe îl făcură pe prinț să șovăie, căci legea talionului este sfîntă pentru munteni. Un omor cere un omor, și tot așa stricăciunile și incendiile. Am încercat să-i arăt că fuseseră tăiați foarte mulți pomi și că aceasta putea trece drept o compensație. El găsi însă un argument mai convingător :

— Nu vă dați seama, le-a spus, că incendiul s-ar zări de la Beirut ? Ne-ar trimite iar pe albanezi aici !

Această perspectivă a liniștit în cele din urmă spiritele. Între timp nu fusese găsit prin case decît un moșneag cu turban alb cu care s-au întors și care nu era altul decît bunul bătrîn ce-mi oferise să mă odihnesc în

casa lui cînd trecusem prin Bethmeria. A fost adus în fața șeicului creștin, care părea cam încurcat de toată zarva stîrnită și se străduia, ca și prințul, să-i liniștească pe oameni. Bătrînul druz păstra o înfățișare senină și spuse, privindu-l pe prinț :

— Pacea fie cu tine, Miran ; ce-ai venit să cauți în țara noastră ?

— Unde-ți sînt frații ? întrebă prințul. Pesemne că au fugit cînd ne-au văzut de departe.

— Știi bine că nu le stă în obicei, răspunse bătrînul, dar nu erau decît puțini, pe cînd tu vii cu tot poporul tău ; și-au dus în siguranță femeile și copiii. Eu am vrut să rămîn.

— Ni s-a spus că i-ați chemat pe druzii din celălalt munte și că erau mulți.

— V-au mințit. Ați plecat urechea la oameni răi, la niște străini care ar fi fericiți să ne vadă înjunghiați, ca apoi frații noștri să vină să ne răzbune asupra voastră !

Cît timp vorbise, bătrînul stătuse în picioare. Șeicul, în casa căruia ne aflam, păru mișcat de vorbele lui și-i spuse :

— Te crezi oare prizonier aici ? Am fost prieteni pe vremuri ; de ce nu șezi alături de noi ?

— Pentru că ești în casa mea, spuse bătrînul.

— Hai, spuse șeicul creștin, să uităm toate acestea. Ia loc pe acest divan ; o să ți se aducă un ciubuc și cafea.

— Nu știi tu, spuse bătrînul, că un druz nu primește niciodată nimic în casa turcilor nici în a prietenilor lor, de teamă să nu fie din jafuri sau biruri nedrepte ?

— Un prieten al turcilor ? Nu sînt eu acela !

— Nu te-au numit ei șeic în locul meu, care eram șeic în acest sat în vremea lui Ibrahim, cînd neamul tău și al meu trăiau în pace ? Nu te-ai dus tu să te plîngi pașei pentru o gîlceavă de zurbagii, o casă incendiată, o ceartă cum se întîmplă între vecini și pe care ușor am fi putut-o lămuri între noi ?

Șeicul a dat din cap fără să răspundă ; dar prințul curmă brusc explicațiile și ieși din casă ținîndu-l pe druz de mînă.

— Dar cu mine, care nu am acceptat nimic de la turci, poți să bei o cafea ? îl întrebă el, și-i porunci cafegiului său să-l servească afară, sub copaci.

— Eram prietenul tatălui tău, spuse bătrînul, și în acea vreme druzii și maroniții trăiau în pace.

S-a pornit între ei o lungă discuție despre timpul cînd amîndouă popoarele erau sub ascultarea familiei Schehab și nu la cheremul învingătorilor.

Au căzut de acord ca prințul să-și retragă oamenii, druzii să se întoarcă în sat fără să ceară ajutoare din alte locuri îndepărtate și stricăciunile făcute la ei să fie socotite drept o compensație pentru arderea de către druzi a unei case creștine.

Astfel a luat sfîrșit această cruntă expediție în care visasem să dobîndesc atîta glorie ; dar certurile din satele mixte nu găsesc întotdeauna arbitri atît de împăciuitori ca prințul Abu-Miran. Trebuie spus însă că deși au loc omoruri răzlețe, încăierările generale nu sînt decît arareori sîngeroase. Se întîmplă ca și cu luptele spaniolilor, care se urmăresc prin munți fără să se întîlnească pentru că una din părți se ascunde întotdeauna cînd cealaltă este mai în putere. Se face multă gălăgie, se ard case, se taie pomi roditori, iar socoteala morților se găsește doar în buletinele redactate de cei care au interes să întrețină zavistia.

De fapt, aceste popoare se stimează între ele mai mult decît se crede, și nu pot uita legăturile care le uneau în trecut. Agitați și ațîțați, fie de misionari, fie de călugări, în folosul influențelor europene, ei se cruță unii pe alții, după exemplul condotierilor de odinioară, care dădeau lupte mari dar fără vărsare de sînge. Călugării le predică, și atunci iau armele în mînă ; misionarii englezi declamă și plătesc, trebuie dar să-și arate vitejia ; și totuși, în adîncul inimii lor stau îndoiala și descurajarea. Fiecare începe să înțeleagă ce urmăresc cîteva puteri europene, cu scopuri și interese opuse și ajutate de nepăsarea turcilor. Stîrnind certuri în satele mixte, ei cred a fi dovedit necesitatea unei totale despărțiri a celor două neamuri, altădată unite și solidare. Acțiunea ce se duce acum în Liban în vederea pacificării constă în a opera schimbul proprietăților druzilor din cantoanele creștine cu cele ale creștini-

lor din cantoanele druze. Așa se va pune capăt luptelor lăuntrice de atîtea ori exagerate ; dar atunci vor exista două popoare foarte deosebite, dintre care unul va fi poate sub protecția Austriei iar celălalt sub a Angliei. Va fi astfel greu ca Franța să-și recapete influența care, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea se întindea deopotrivă asupra poporului druz și a celui maronit.

Nu am căderea să mă pronunț asupra unor interese atît de grave. Voi regreta doar că n-am participat, în Liban, la lupte mai homerice.

A trebuit curînd să-l părăsesc pe principe căci voiam să mă duc într-un alt loc al muntelui. Dar faima întîmplării de la Bethmeria creștea văzînd cu ochii în calea mea ; grație imaginației clocotitoare a călugărilor italieni, acest război împotriva druzilor luase încetul cu încetul proporțiile unei cruciade.

II
Deţinutul

I
Dimineaţa şi seara

Ce să mai spunem despre tinereţe, o prietene ! noi am trecut de vremea învăpăierilor ei, se cade acum să vorbim despre ea cu modestie, şi totuşi de-abia am cunoscut-o ! Abia de-am înţeles că aveam să ajungem curînd să cîntăm pentru noi înşine oda lui Horaţiu : *Eheu fugaces, Posthume...* aşa de puţină vreme după ce am analizat-o în clasă... A ! şcoala ne-a răpit zilele cele mai frumoase ! Straşnic rezultat al atîtor strădanii irosite, să pot înţelege, ca azi-dimineaţă de pildă, sensul unui cîntec grecesc care-mi răsuna în urechi, ieşind din gura unui marinar levantin beat :

Nè kalimèra ! nè orà kali !

Acesta era refrenul pe care îl azvîrlea cu nepăsare vîntului din larg şi valurilor zgomotoase care băteau malul : „Nici tu bună-ziua, nici tu bună-seara !" Iată sensul pe care îl găseam cuvintelor şi, în ceea ce am putut înţelege din celelalte versuri ale acestui cîntec popular, mai era cred, următoarea idee :

Nu mai este dimineaţă, şi nici seară, încă !
Totuşi lumina din ochii noştri a pălit,

şi refrenul revenea mereu :

Nè kalimèra ! nè orà kali !

Însă cîntecul urma :

Dar seara învăpăiată seamănă cu zorile,
Şi noaptea, mai tîrziu, aduce uitarea !

Tristă consolare, să te gîndeşti la serile aurii ale vieţii şi la noaptea care va urma ! vom ajunge curînd la acea oră solemnă care nu mai este dimineaţă, care nu este seară, şi nimic pe lume nu poate împiedica acest lucru. Ce leac i-ai putea găsi ?

Cît despre mine, eu am găsit unul : să-mi continui viaţa pe acest ţărm asiatic unde m-a azvîrlit soarta ; de cîteva luni încoace îmi pare că am dat înapoi pe crugul zilelor ; mă simt mai tînăr, ba chiar sînt într-adevăr mai tînăr, nu am decît douăzeci de ani !

Nu înţeleg de ce îmbătrînim atît de repede în Europa ; anii noştri cei mai frumoşi îi petrecem la şcoală, departe de femei, iar de abia am îmbrăcat toga virilă şi ni s-a dus tinereţea. Fecioara primelor iubiri ne întîmpină cu rîs batjocoritor, cucoanele mai coapte, mai uzate, visează poate, în preajma noastră la vagile suspine ale lui Cherubino [190] ?

Este bineînţeles o prejudecată, mai ales în Europa unde Cherubinii sînt atît de rari. Nu ştiu să existe ceva mai stîngaci, mai prost clădit, într-un cuvînt mai dizgraţios decît un european de şaisprezece ani. Le reproşăm fetelor foarte tinere că au mîinile roşii, umerii plăpînzi, mişcările colţuroase, vocea ţipătoare ; dar ce să spunem despre efebul cu forme firave care face disperarea comisiilor de recrutare ? Abia mai tîrziu încep braţele şi picioarele să capete formă, liniile se precizează, muşchii şi carnea îmbracă deplin cheresteaua osoasă a tinereţii ; bărbatul este format.

În Orient, copiii sînt poate mai puţin frumoşi decît la noi ; cei ai bogaţilor sînt puhavi, cei ai săracilor sînt slabi, cu burtă mare, mai ales în Egipt ; dar, în general, adolescenţa este frumoasă, la ambele sexe. Tinerii seamănă a femei, iar cei pe care îi vezi îmbrăcaţi în haine lungi de abia dacă se disting de mamele şi surorile lor ; tocmai de aceea bărbatul nu devine cu adevărat seducător decît atunci cînd anii i-au imprimat o înfăţişare mai bărbătească, trăsături mai precise. Un îndrăgostit imberb nu place frumoaselor doamne din Orient, aşa că sînt multe

șanse ca acel căruia anii i-au dăruit o barbă maiestuoasă și deasă să fie ținta spre care privesc toți ochii aprinși ce lucesc prin găurile iașmacului, sau pe care îi estompează vălul de tulpan alb.

Și, gîndește-te bine, după această epocă în care obrajii se acoperă cu peri deși, urmează alta în care trupul îngrășat, dar desigur mai frumos, ar părea cu totul lipsit de eleganță în straiele strîmte europenești în care însuși Antinous [191] ar arăta ca un țărănoi bondoc. Dar tocmai atunci anteriile fluturînde, vestele brodate, șalvarii cu falduri și chimirele largi pline de arme ale levantinilor le dau înfățișarea cea mai maiestuoasă. Să mai adăogăm cinci ani : fire de argint se strecoară prin barbă și invadează creștetul ; părul se rărește și, din acel moment, omul cel mai activ, cel mai puternic, cel mai capabil încă de emoții și de dragoste trebuie să renunțe, la noi, la orice nădejde de a mai ajunge vreodată erou de roman. În Orient, este momentul cel frumos al vieții ; sub fes sau sub turban, ce importanță are dacă părul se rărește sau încărunțește ? Nici chiar tînărul nu s-a putut făli cu această podoabă firească, căci este tuns chilug ; nu știe, din leagăn, dacă natura i-a dăruit un păr lins sau buclat. Cu barba cănită cu ajutorul unei mixturi persane, cu ochii accentuați de o ușoară tentă de bitum, pînă la șaizeci de ani un bărbat este sigur că poate să placă, cu condiția să se simtă în stare să iubească.

Da, să fim tineri în Europa, cît ne este cu putință, dar să mergem să îmbătrînim în Orient, țara bărbaților demni de acest nume, țară a patriarhilor ! În Europa, unde instituțiile au suprimat forța materială, puterea femeii a devenit prea mare. Cu capacitatea ei de seducere, cu șiretenia, perseverența și puterea de convingere cu care a dăruit-o cerul, femeia din țările noastre este, din punct de vedere social, egală cu bărbatul, și aceasta ajunge cu prisosință ca el să fie întotdeauna și cu certitudine, învins. Sper că nu-mi vei servi drept argument contrar icoana fericirii căsniciilor pariziene, pentru a mă întoarce de la un gînd pe care-mi întemeiez viitorul ; prea rău mi-a părut că am lăsat odată să-mi scape o ocazie asemănătoare la Cairo. Trebuie să mă unesc cu o fată neștiutoare de pe acest pămînt sfînt, prima noastră patrie a tuturor, trebuie

să mă călesc din nou la izvoarele dătătoare de viață ale omenirii, din care au ieșit poezia și credințele părinților noștri !

Rîzi de acest entuziasm care, mărturisesc, s-a legat de la începutul călătoriei mele, de mai multe persoane ; dar gîndește-te de asemenea că este vorba de o hotărîre gravă și că în nici o împrejurare ezitarea nu a fost mai firească. Tu știi, și asta a dat poate un oarecare interes spovedaniilor mele de pînă acum, că-mi place să-mi orînduiesc viața ca pe un roman, și că mă pun cu plăcere în situația unuia dintre acei eroi activi și hotărîți care vor cu orice chip să închege în jurul lor drama, nodul, interesul, într-un cuvînt acțiunea. Hazardul, cît ar fi el de puternic, nu a întrunit niciodată elementele unui subiect cît de cît interesant, i-a pregătit cel mult cadrul scenic ; prin urmare, dacă te bizui pe el, cu cele mai bune intenții, totul dă greș. Fiind lucru stabilit că nu există decît două deznodăminte, căsătoria sau moartea, să tindem măcar spre unul din ele... căci pînă acum aventurile mele s-au oprit aproape întotdeauna la expunere : abia dacă am putut realiza o biată peripeție legînd soarta mea de cea a gingașei sclave pe care mi-a vîndut-o Abd-el-Kerim. Bineînțeles, nu era ceva foarte greu, dar trebuia totuși să ai o asemenea idee și, mai ales, să ai bani s-o îndeplinești. Pentru asta a trebuit să renunț la orice gînd de a trece prin Palestina, deși era însemnată în itinerariul meu. Cu cele cinci pungi cît m-a costat această fiică aurie a Malaeziei aș fi putut vizita Ierusalimul, Betleemul, Nazaretul, Marea Moartă și Iordanul ! Precum profetul pedepsit de Dumnezeu, mă opresc la hotarul Pămîntului Făgăduinței, fiindu-mi de abia îngăduit să arunc asupră-i o privire deznădăjduită. Oamenii serioși mi-ar răspunde că este întotdeauna o greșeală să faci altfel decît toată lumea, și să vrei să faci pe turcul cînd nu ești decît un simplu nazarinean din Europa. Să aibă ei dreptate ? Cine poate ști ?

Este adevărat că sînt lipsit de prudență, este adevărat că mi-am legat o piatră mare de gît, și că pe deasupra mi-am luat și o gravă răspundere morală ; dar nu trebuie oare să credem și în fatalitatea care determină totul în această parte a lumii ? Ea a hotărît ca steaua bietei Zey-

nab să se întîlnească cu a mea, ca să schimb, poate în bine, condiţiile soartei ei. O faptă nesăbuită ! Aşa sînteţi voi, cu prejudecăţile voastre europene ! Şi cine ştie dacă, apucînd-o pe drumul deşertului, singur şi mai bogat cu cinci pungi, nu aş fi fost atacat, prădat, ucis de o hoardă de beduini care mi-ar fi adulmecat de departe bogăţia ! Lasă ! Orice lucru care ar fi putut să fie mai rău este bun, aşa cum a recunoscut-o de mult înţelepciunea popoarelor.

Poate crezi, după această introducere, că m-am hotărît să mă căsătoresc cu sclava indiană şi să scap într-un chip atît de banal de scrupulele mele de conştiinţă ! Mă ştii destul de delicat pentru a nu mă fi gîndit o clipă că aş putea s-o revînd ; i-am oferit libertatea, nu a primit-o, şi asta pentru simplul motiv că nu ar şti ce să facă cu ea ; în plus nu-i puteam oferi adaosul trebuincios la o asemenea jertfă, anume o zestre suficientă pentru a-i asigura persoanei liberate un trai lipsit de griji, cum mi s-a spus că se obişnuieşte în asemenea cazuri. Ca să te pun la curent cu alte piedici ivite de curînd, şi care-mi influenţează situaţia, trebuie să-ţi spun ce mi s-a întîmplat în ultimul timp.

II

O vizită la şcoala franceză

La întoarcerea mea din excursia în munţi, m-am dus la pensionul doamnei Carlès, căreia i-o încredinţasem pe biata Zeynab nevrînd s-o iau cu mine în expediţii atît de periculoase.

Era o casă înaltă, de o arhitectură italienească, ale cărei corpuri cu galerie interioară încadrează un spaţiu vast, terasă şi curte totdeodată, umbrit de un *tendido* vărgat. Fusese pe vremuri consulatul francez, şi se mai vedeau încă pe frontoane steme cu flori de crin, odinioară aurite. Portocali şi rodii sădiţi în găuri rotunde tăiate în lespezile curţii, înveseleau puţin acest loc închis din toate părţile. Un colţ de cer albastru dantelat de frizele clădirii, străbătut uneori de porumbeii de la moscheea înveci-

nată, era tot orizontul bietelor școlărițe. De cum am intrat, am auzit zumzăitul lecțiilor spuse pe dinafară și, urcînd la etajul întîi, am ajuns într-una din galeriile pe care dădeau odăile. Acolo, așezate turcește pe un covor din India, fetele formau un cerc în jurul unui divan unde trona doamna Carlès. Cele două fete mai mari ședeau lîngă ea, una din ele fiind sclava mea, care mi-a venit în întîmpinare cu mari semne de bucurie.

Doamna Carlès s-a grăbit să ne poftească în camera ei, lăsînd să-i țină locul pe cealaltă fată mai mare care, văzîndu-mă, își acoperise repede fața cu o carte, o mișcare instinctivă la femeile de aici. Nu este deci creștină, mi-am zis eu, căci acestea, în casă nu își ascund fața în prezența bărbaților. Lungi cosițe de păr bălai, împletit cu cordeluțe de mătase, mîini albe cu degete și unghii lungi, semn de neam bun, iată tot ce am putut zări din această grațioasă *apariție*. Dealtfel, aproape că n-am luat-o în seamă ; eram nerăbdător să aflu cum se simțea sclava în noua ei situație. Biata fată ! Plîngea în hohote lipindu-mi mîna de fruntea ei. Eram adînc mișcat, fără să știu încă dacă avea să se plîngă de ceva, sau dacă lipsa mea îndelungată o tulburase astfel.

Am întrebat dacă se simțea bine în acea casă. A sărit de gîtul doamnei Carlès, spunînd că era mama ei...

— Este foarte drăguță, mi-a spus doamna Carlès cu accentul ei provensal, dar nu vrea să facă nimic ; învață doar cîteva cuvinte împreună cu fetițele mai mici, atîta tot. Dacă o îndemni să scrie sau vrei s-o înveți să coasă, refuză. Eu, i-am spus : „Nu vreau să te pedepsesc ; cînd s-o întoarce stăpînul tău, va hotărî el ce-i de făcut".

Ce-mi spunea doamna Carlès mă supăra mult ; crezusem că problema viitorului acestei fete era rezolvată dacă învăța cele trebuincioase ca să găsească mai tîrziu o situație care să-i permită să trăiască independent ; eram ca un tată ce-și vede proiectele năruite de îndărătnicia sau lenea copilului său. Pe de altă parte, drepturile mele nu erau, poate, la fel de întemeiate ca ale unui părinte. Mi-am luat aerul cel mai sever cu putință și am avut cu sclava următoarea discuție, prin intermediarul dăscăliței ei.

— Și de ce nu vrei să înveți să coși ?

— Pentru că, de îndată ce aș fi văzută că lucrez ca o slujnică, aș ajunge o slujnică.

— Soțiile creștinilor, care sînt libere, lucrează fără a fi slujnice.

— Foarte bine, dar n-o să mă căsătoresc cu un creștin, spuse sclava ; la noi, soțul trebuie să dea o slujnică soției.

Eram cît pe ce să-i răspund că, fiind sclavă era mai puțin decît o slujnică ; dar mi-am amintit deosebirea ce-o stabilise între situația ei de *cadînă* (doamnă) și cea de *odalîk,* sortită muncii.

— Dar de ce, am reluat eu, nu vrei să înveți să scrii ? Ai învăța apoi să cînți și să dansezi ; asta nu mai este o muncă de slujnică.

— Nu, dar astea sînt bune pentru o *almee,* o dansatoare, și mai bine rămîn ce sînt.

Se știe cît de greu apasă prejudecățile asupra minții femeilor din Europa ; dar la orientale, datorită ignoranței și obiceiurilor sprijinite pe o veche tradiție, au o putere de neînvins. Ele consimt chiar mai curînd să se lepede de credință decît să-și părăsească concepțiile în care este interesată mîndria lor. De aceea doamna Carlès mi-a spus :

— Fiți liniștit ; cînd va deveni creștină, are să vadă că femeile din religia noastră pot munci fără să-și piardă demnitatea, și atunci va învăța tot ce vom dori. A ascultat de mai multe ori slujba la mănăstirea capucinilor, și starețul a fost foarte mișcat de evlavia ei.

— Asta nu înseamnă nimic, i-am spus ; am văzut la Cairo santoni și dervișI intrînd în biserici, fie din curiozitate, fie ca să asculte muzică, și arătînd mult respect și evlavie.

Pe masă, lîngă noi, se găsea un *Nou Testament* în limba franceză ; l-am deschis, cu un gest mașinal și am dat, pe pagina întîia, de o gravură reprezentîndu-l pe Cristos și apoi de alta reprezentînd-o pe Fecioara Maria. Pe cînd le priveam, sclava s-a apropiat de mine și mi-a spus, punînd degetul pe prima : *Aisse !* (Isus) și pe a doua : *Myriam !* (Maria). Am apropiat zîmbind cartea deschisă de buzele ei ; dar ea s-a dat înapoi, îngrozită, strigînd : *Mafisch !* (ba nu !)

— De ce te sperii ? am întrebat-o ; nu-i slăviți și voi în religia voastră, pe Aisse ca profet și pe Myriam ca una dintre cele trei femei sfinte ?

— Da, mi-a răspuns, dar a fost scris : „Nu te vei închina la imagini".

— Vedeți, i-am spus doamnei Carlès, convertirea ei nu a făcut cine știe ce progrese.

— Mai așteptați, mi-a răspuns doamna Carlès.

III

Akkalul

M-am ridicat cuprins de cumplite îndoieli. M-am comparat adineauri cu un tată, și este adevărat că încercam un sentiment de o natură, ca să spun așa, *părintească* față de această biată fată care nu avea alt sprijin afară de mine. Iată, desigur, singura parte frumoasă a sclaviei, așa cum este înțeleasă în Orient. Ideea de posesiune, care ne leagă atît de mult de obiectele materiale și de animale, să aibă oare asupra minții o influență mai puțin nobilă, mai puțin vie, cînd se întinde la semenii noștri ? Nu aș vrea să aplic această idee la nenorocitii de sclavi negri din țările creștine, și vorbesc aci numai despre sclavii musulmanilor, a căror situație este orînduită de religie și moravuri.

Am luat mîna bietei Zeynab și am privit-o cu atîta înduioșare încît doamna Carlès, fără îndoială, mi-a înțeles greșit sentimentele.

— Asta este, spuse ea, ce vreau să o fac să înțeleagă : Vezi, fata mea, dacă vrei să devii creștină, stăpînul tău te va lua poate de soție, și te va duce cu sine în țara lui.

— O ! doamnă Carlès, am exclamat, nu te grăbi chiar așa cu sistemul dumitale de convertire... Ce idee ți-a mai trecut prin minte !

Nu mă gîndisem la soluția asta... Da, fără îndoială, este trist, în momentul în care părăsești Orientul ca să te întorci în Europa, să nu prea știi ce să faci cu o sclavă pe care ai cumpărat-o ; dar, chiar s-o iei de soție ! ar fi o faptă prea creștinească ! Doamnă Carlès, nici nu te gîndi

la asta ! această femeie a împlinit optsprezece ani, ceea ce, pentru Orient, înseamnă o vîrstă destul de înaintată ; mai are zece ani de frumusețe, apoi voi fi, eu, tînăr încă, soțul unei femei de rasă galbenă cu soarele tatuat pe frunte și pe piept, și în nara stîngă cu o gaură prin care trecea inelul pe care l-a purtat. Gîndiți-vă că arată foarte bine în straie levantine dar că moda europeană i-ar sta groaznic. Mă vedeți intrînd într-un salon, de braț cu o frumusețe care ar putea fi suspectată de gusturi antropofage ? ! Ar fi la fel de ridicol și pentru ea și pentru mine.

Nu, conștiința mea nu-mi cere așa ceva și nici afecțiunea nu mă sfătuiește să iau asemenea hotărîre. Sclava aceasta îmi este dragă, fără îndoială, dar, în definitiv, a avut și alți stăpîni. Nu are pic de educație, și nici dorința de a învăța. Cum să fac egala mea dintr-o femeie, nicidecum vulgară, nici proastă, dar oricum analfabetă ? și-apoi, să mai spun ? Mi-e teamă că o simpatie prea mare între două ființe de obîrșii atît de diferite ca ale noastre ar fi cu neputință.

Și totuși, mă voi despărți cu greu de această femeie.

Să explice cine poate asemenea sentimente nehotărîte, asemenea idei opuse care se ciocneau atunci, în mintea mea. M-am ridicat, ca și cum m-ar fi zorit cineva, pentru a evita să dau doamnei Carlès vreun răspuns precis, și am trecut cu toții din odaia ei în galeria unde fetele continuau să învețe sub supravegherea celei mai mari. Sclava s-a aruncat de gîtul acesteia, împiedicînd-o astfel să-și ascundă fața, așa cum făcuse la sosirea mea. *Ya makbuba !* (este prietena mea !) exclamă ea. Am putut atunci să o văd, am putut admira trăsături în care albul tenului european se îmbina cu desenul pur al acelui tip acvilin care, în Asia ca și la noi, are ceva regesc. Mîndria, temperată de gingășie, dădea feței ei un aer de inteligență, iar seriozitatea obișnuită dădea și mai mult preț zîmbetului cu care m-a întîmpinat cînd am salutat-o. Doamna Carlès mi-a spus :

— Este o fată tare necăjită ; tatăl ei este unul dintre șeicii din munți. Din păcate s-a lăsat prins de turci acum de curînd. A fost destul de imprudent să vină la Beirut

în timpul tulburărilor, și l-au băgat la temniță pentru că nu plătise birul încă din 1840. Nu vroia să recunoască autoritățile actuale. De aceea s-a pus sechestru pe tot ce are. Văzîndu-se astfel închis și părăsit de toți, și-a adus aici fata, care poate să-l vadă numai odată pe zi ; restul timpului șade aici. O învăț italiana, iar ea le învață pe fetițe araba literară... căci știe bine carte. La neamul ei, femeile de un anumit rang pot să studieze și chiar să practice artele, ceea ce, la musulmane, este considerat un semn de condiție inferioară.

— Din ce nație face parte ? am întrebat-o.

— Din nația druzilor, îmi răspunse doamna Carlès.

Am privit-o atunci cu mai multă atenție. A înțeles că vorbeam despre ea, și-a părut puțin stingherită. Sclava era pe jumătate întinsă pe divan alături de ea, și se juca cu cosițele ei lungi. Doamna Carlès mi-a spus :

— Se înțeleg bine amîndouă ; sînt ca ziua și noaptea. Le place să stea de vorbă împreună pentru că celelalte sînt prea mici. Îi spun cîteodată fetei dumneavoastră : ar trebui să iei exemplu de la prietena ta, și să mai înveți cîte ceva... Dar nu-i place decît să se joace și să cînte toată ziua. Ce vreți ? Cînd le iei prea tîrziu, nu mai poți să faci nimic cu ele.

Nu prea eram atent la jelaniile doamnei Carlès, accentuate și de pronunția ei provensală. Din dorința de a-mi dovedi că nu era vinovată de puținele progrese realizate de sclavă, nu înțelegea că aș fi dorit, mai ales în clipa aceea, să aflu mai multe despre cealaltă pensionară a ei. Și totuși nu îndrăzneam să-mi arăt prea vădit curiozitatea ; simțeam că nu trebuie să abuzez de încrederea unei femei de treabă, obișnuită să fie vizitată de părinții fetelor, de familie, clerici și alte persoane grave... și care nu vedea în mine decît un client la fel de serios.

Rezemat de balustrada galeriei, cu aerul gînditor și fruntea aplecată, profitam de răgazul pe care mi-l oferea vorbăria meridională a bunei dăscălițe ca să admir priveliștea încîntătoare pe care o aveam în fața ochilor. Sclava apucase mîna celeilalte fete și o compara cu a ei ; cu o veselie imprudentă continua această pantomimă, apropiindu-și cosițele întunecate de cele bălaie ale prietenei care

zîmbea de o atare copilărie. Era limpede că nu-şi închipuia că această comparaţie putea fi în defavoarea ei şi nu căuta decît un prilej de joacă şi de rîs cu acea veselie naivă a orientalilor ; şi totuşi, spectacolul avea pentru mine un farmec periculos ; aveam să-l resimt curînd.

— Dar cum se face că această biată fată druză se află într-o şcoală creştină ? am întrebat-o pe doamna Carlès cu aerul unei simple curiozităţi.

— Nu există la Beirut şcoli după cultul ei ; şi nici nu au fost întemeiate aşezăminte publice pentru femei ; nu putea deci să locuiască onorabil în acest oraş decît într-o casă ca a mea. Ştiţi, druzii au multe credinţe asemănătoare cu ale noastre : admit Biblia şi Evangheliile şi se roagă pe mormintele sfinţilor noştri.

Nu am vrut, deocamdată, să pun mai multe întrebări doamnei Carlès. Am înţeles că vizita mea întrerupsese lecţiile, iar fetiţele păreau să şuşotească mirate între ele. Trebuia să las acest aşezămînt să se întoarcă la liniştea lui obişnuită ; îmi mai trebuia de asemenea timp ca să meditez la întreaga lume de idei care se trezise în mine.

Mi-am luat rămas bun de la doamna Carlès şi i-am promis să mă întorc a doua zi.

Citind paginile acestui jurnal, zîmbeşti nu-i aşa, de entuziasmul meu pentru o fetiţă arabă, întîlnită întîmplător pe băncile unei şcoli ? Tu nu crezi în pasiunile dezlănţuite brusc, mă ştii chiar destul de lovit din acest punct de vedere ca să nu mai încep prea uşor altele, presupui că mă aflu sub influenţa climei, a poeziei locurilor, a îmbrăcămintii, a decorului grandios de munţi şi mare, a acelor emoţii puternice provocate de amintire şi de privelişte care înfierbîntă mintea cu o iluzie trecătoare. Ţi se pare, nu că sînt îndrăgostit, ci că doar îmi închipui că sînt... ca şi cum nu ar însemna, de fapt, acelaşi lucru !

Am auzit oameni serioşi glumind despre dragostea inspirată de actriţe, de regine, de femei poete, de tot ceea ce, după părerea lor, atinge închipuirea mai mult decît inima ; şi totuşi, iubiri atît de smintite pot duce la delir, la moarte, sau la sacrificii nemaipomenite de timp, avere şi inteligenţă. A ! *mă cred* îndrăgostit, a ! *mă cred* bolnav, nu-i aşa ? Dar dacă aşa cred, înseamnă că şi sînt !

Te scutesc de povestea emoţiilor mele ; citeşte pe acele ale oricăror îndrăgostiţi, de la cele adunate de Plutarc pînă la *Werther*, şi dacă, în secolul nostru, se mai întîlnesc unii ca ei, gîndeşte-te că meritul lor e şi mai mare pentru că au trecut peste toate mijloacele de analiză pe care ni le dau experienţa şi observaţia. Şi acum, să lăsăm generalităţile.

Plecînd de la doamna Carlès, mi-am luat dragostea cu mine în singurătate, ca o pradă. O ! ce fericit mă simţeam să am o idee, un ţel, o voinţă, ceva la care să visez, la care să încerc să ajung ! Dacă Libanul a reînviat în mine toată puterea şi inspiraţia tinereţii, se vede că aşa era scris ; simţisem doar, cînd am păşit pe acest pămînt matern, cînd m-am scăldat din nou în izvoarele sfinte ale istoriei şi ale credinţelor noastre, că aveam să opresc fuga anilor, că redevin copil în acest leagăn al lumii, tînăr încă în sînul veşnicei tinereţi.

Pradă unor astfel de gînduri, am străbătut oraşul fără a lua în seamă frămîntarea obişnuită a mulţimii, simţeam că acul soartei mele îşi schimbase dintr-o dată direcţia ; trebuia să cuget îndelung, să caut un chip de a-l opri în loc. După ce treci dincolo de porţile fortificate, în partea opusă mării, găseşti cărări adînc săpate, umbrite de tufişuri, mărginite de grădinile răcoroase ale caselor de ţară ; mai sus, dai de o pădure de pini-parasol, plantaţi acum două secole pentru a zăgăzui invazia nisipurilor care ameninţă promontoriul Beirutului. Trunchiurile roşietice, sădite în şah, ale acestei plantaţii ce se întinde pe o distanţă de mai multe leghe, par coloanele unui templu ridicat întru slăvirea naturii universale şi care domină, într-o parte marea, într-alta deşertul, cele două feţe pustii ale lumii. Venisem şi altădată să visez în acest loc, fără o ţintă precisă, fără alt gînd decît vagile probleme filozofice care zbuciumă minţile neocupate în faţa unor asemenea privelişti. Însă acum veneam aici purtător al unui gînd fecund ; nu mai eram singur ; viitorul meu se desena pe fondul luminos al acestui tablou : femeia ideală pe care o urmăreşte în visurile sale fiecare dintre noi, îmi apăruse aievea, se întruchipase pentru mine ; tot ce nu era ea era uitat.

Nu îndrăznesc să-ţi spun ce întîmplare minoră m-a smuls din aceste înalte gînduri pe cînd călcam mîndru pe nisipul roşu al potecii ! O gînganie uriaşă trecea cărarea, împingînd un cocoloş mai mare decît ea ; era un fel de cărăbuş, şi mi-a amintit de scarabeii egipţieni ce poartă lumea pe capul lor. Mă ştii superstiţios : înţelegi că am luat drept o prevestire acea intervenţie simbolică trasă de-a curmezişul drumului meu. Am făcut cale-întoarsă cu gîndul că voi întîmpina o piedică împotriva căreia va trebui să lupt.

M-am grăbit, încă de a doua zi, să mă întorc la doamna Carlès. Pentru a găsi un pretext acestei vizite făcute după aşa puţin timp, cumpărasem din bazar diferite podoabe de îmbrăcăminte feminină, o *mandilla* de Brusa, cîţiva coţi de mătase lucrată cu drug şi festoane pentru împodobit o rochie, şi mici ghirlande de flori artificiale pe care levantinele le poartă împletite în păr.

Cînd i le-am dat sclavei pe care, la venirea mea, doamna Carlès, o introdusese în odaia ei, fata a sărit în sus de bucurie şi a zbufhit-o în galerie la prietena ei să i le arate. M-am dus ca s-o chem înapoi, cerînd scuze doamnei Carlès de a fi cauza zarvei, dar toată clasa era cuprinsă de aceiaşi admiraţie, iar tînăra druză mi-a aruncat o privire atentă şi zîmbitoare care mi-a mers drept la inimă. Ce-o fi gîndind ? mă întrebam ; crede desigur că sînt îndrăgostit de sclava mea şi că aceste găteli sînt dovezi ale sentimentelor mele. Se mai poate ca toate acestea să fie prea luxoase pentru a fi purtate într-o şcoală ; ar fi trebuit să aleg lucruri mai folositoare, papuci de pildă ; cei pe care îi poartă biata Zeynab sînt cam uzaţi. M-am gîndit chiar că ar fi fost mai bine să-i cumpăr o rochie nouă decît broderii de cusut pe ale ei. A fost şi observaţia doamnei Carlès care participase cu bunăvoinţă la zarva iscată în clasă de acest epizod.

— Ar trebui o rochie foarte frumoasă pentru garnituri atît de minunate ! „Vezi fata mea, îi spuse ea sclavei, dacă ai vrea să înveţi să coşi, *Sidi* (seniorul) s-ar duce în bazar să-ţi cumpere şapte sau opt coţi de tafta şi ai putea să-ţi faci o rochie de cucoană."

Dar ea ar fi preferat cu siguranţă să primească rochia gata făcută !

Mi s-a părut că tînăra druză privea cu oarecare tristeţe aceste găteli care nu se mai potriveau cu situaţia ei materială, şi de fapt nici cu cea pe care sclava o putea aştepta de la mine ; le cumpărasem la întîmplare fără să mă prea gîndesc la utilitatea lor. Este limpede că o garnitură de dantelă cere o rochie de catifea sau de saten ; cam asta era încurcătura în care intrasem fără să mă gîndesc. Pe deasupra, păream să joc rolul unui om bogat, gata să desfăşoare ceea ce numim un lux asiatic, dar care, în Asia trece mai curînd drept lux european.

Mi s-a părut că această presupunere nu-mi era cu totul defavorabilă. Din păcate, femeile sînt cam aceleaşi în toate ţările. Poate că şi doamna Carlès a căpătat atunci mai multă consideraţie pentru mine şi de aceea nu a văzut decît o simplă curiozitate de călător în întrebările pe care i le-am pus despre tînăra druză. Nici nu mi-a fost greu să-i dau să înţeleagă că puţinul ce-mi spusese în prima zi îmi trezise interesul pentru nenorocirile tatălui acesteia.

— Nu ar fi imposibil, i-am spus dăscăliţei, să le fiu de folos acestor două persoane ; cunosc pe unul dintre funcţionarii paşei ; şi ştiţi dealtfel că un european cît de cît cunoscut are influenţă la consuli.

— O ! da, faceţi asta dacă puteţi, mă rugă doamna Carlès cu exuberanţa ei provensală ; fata o merită într-adevăr, şi fără îndoială că şi tatăl ei. El este ceea ce se numeşte la druzi un *akkal*, un sfînt, un învăţat ; iar fiica lui, de învăţătura căreia s-a îngrijit, poartă acelaşi titlu printre ai lor : *akkale-siti* (doamnă învăţată).

— Asta nu-i decît un titlu, am spus ; dar cum o cheamă ?

— Salèma ; celălalt nume îi este la fel ca al tuturor femeilor care aparţin ordinului religios. Biata copilă, adaogă doamna Carlès, m-am străduit cît am putut s-o conving să se creştineze, dar îmi răspunde că religia ei este acelaşi lucru, crede în tot ce credem şi noi, şi merge la biserică la fel ca şi celelalte fete... Ei bine ! O să vi se pară curios, dar druzii ăştia se poartă tot aşa şi cu turcii ; sclava dumitale, care este musulmană, îmi spune că fata respectă şi credinţa ei, aşa că în cele din urmă, tac. Şi totuşi, cînd crezi în toate, nu crezi în nimic ! eu aşa zic.

IV

Şeicul druz

În graba de a-i fi de folos tinerei *akkale siti* m-am dus de la doamna Carlès de-a dreptul la palatul paşei. L-am găsit pe prietenul meu armeanul la locul său obişnuit, în sala de aşteptare, şi l-am întrebat ce ştia despre detenţiunea unui şef druz, închis pentru că nu-şi plătise dările.

— O ! dacă este numai asta, îmi spuse el, mă îndoiesc că afacerea ar fi gravă, căci niciunul dintre şeicii druzi nu a plătit *miri*-ul de trei ani. Trebuie să se fi adăogat vreo vină personală.

S-a dus să se informeze pe la ceilalţi funcţionari şi s-a întors curînd ca să-mi spună că şeicul Seid-Escherazy îşi instigase oamenii la răzvrătire.

— Este o persoană periculoasă în timp de tulburări, adăogă armeanul. Dealtminteri, paşa din Beirut nu-l poate pune în libertate ; asta depinde de paşa din Accra.

— De paşa din Accra ! am exclamat ; dar am pentru el o scrisoare, şi l-am cunoscut personal, la Paris !

Şi m-am arătat atît de fericit, încît armeanul m-a crezut nebun. Era departe de a bănui cauza fericirii mele.

Nimic nu sporeşte mai mult o dragoste care începe să se înfiripe decît astfel de împrejurări neaşteptate, căci oricît ar fi de mărunte, par un semn al destinului. Fie fatalitate, fie pronie cerească, mi se părea că zăresc sub urzeala uniformă a vieţii o anumită linie trasă după un tipar nevăzut, şi care mi-arată drumul de urmat pentru a nu mă rătăci. Mi-am închipuit de îndată că-mi era scris dintotdeauna să mă însor în Siria, că soarta prevăzuse într-atît acest eveniment măreţ, încît pregătise pentru îndeplinirea lui înlănţuirea bizară a mii de împrejurări din viaţa mea, şi de ale căror legături îmi făceam fără îndoială o ideie exagerată.

Cu ajutorul armeanului am obţinut uşor un permis de vizitare a închisorii de stat, situată într-un grup de turnuri ce fac parte din incinta orientală a oraşului. M-am dus acolo cu el şi, cu ajutorul unui bacşiş, am putut trimite vorbă şeicului druz că aş dori să-l văd, dacă este

dispus să mă primească. Curiozitatea europenilor este atît de cunoscută şi de unanim acceptată pe aici, încît nu s-a opus. Mă aşteptam să văd încăperi lugubre, ziduri igrasioase, temniţe întunecate ; dar nu era nimic din toate astea. Ca locuinţă semăna perfect cu celelalte case din Beirut, ceea ce nu e întru totul spre lauda acestora ; deosebirea consta doar în prezenţa paznicilor şi a soldaţilor.

Şeicul, stăpînul unui întreg apartament, avea voie să se plimbe pe terase. Ne-a primit într-o sală ce servea de vorbitor, şi a poruncit unui sclav de-al lui să aducă ciubuce şi cafea. El însă, fiind *akkal*, nu fuma. După ce ne-am aşezat şi l-am putut privi mai bine, m-am mirat văzînd cît de tînăr era ; abia dacă părea mai în vîrstă decît mine. În trăsăturile lui nobile şi bărbăteşti se regăsea, cu toată deosebirea de sex, fizionomia fiicei sale ; pentru acelaşi motiv timbrul pătrunzător al vocii lui m-a impresionat mult.

Dorisem această întîlnire, dintr-o pornire necugetată, şi mă simţeam emoţionat şi stingherit mai mult decît era firesc pentru un musafir împins doar de curiozitate ; primirea simplă şi încrezătoare a şeicului m-a liniştit. Eram cît pe ce să-i destăinui gîndurile mele ; dar expresiile pe care le căutam nu făceau decît să mă lămurească cît de stranie îmi era poziţia. M-am mulţumit, de astă dată, cu o conversaţie de turist. Mai fusese vizitat de cînd era închis de doi englezi, şi se obişnuise cu întrebările despre neamul său şi despre el însuşi.

Dealtfel, situaţia lui îl făcuse foarte răbdător şi destul de dornic să stea de vorbă şi să vadă lume. Ceea ce ştiam despre istoria ţării lui îmi servea mai ales să-i dovedesc că nu eram mînat decît de interese ştiinţifice. Aflasem cît de greu este să obţii de la druzi informaţii despre religia lor, de aceea foloseam formula semiinterogativă : Este adevărat că ?... şi continuam, expunînd toate afirmaţiile lui Niebuhr, Volney şi de Sacy. Druzul dădea din cap cu rezerva prudentă a orientalilor, şi-mi zicea doar : Cum ? Aşa este ? Ştiu oare creştinii aşa de multe lucruri ?... Cum de s-a putut afla asta ? Şi alte fraze evazive.

Am înţeles că nu puteam scoate mai mult de la el pentru prima dată. Folosisem limba italiană pe care o vorbea destul de bine. I-am cerut îngăduinţa să mai viu

pentru a-i cere părerea asupra cîtorva fragmente dintr-o istorie a marelui emir Fakardin, pe care i-am spus că o cercetam. Nădăjduiam că, măcar din amor propriu naţional, va rectifica unele informaţii mai puţin favorabile poporului său. Nu mă înşelam. Înţelesese poate că, într-o epocă în care Europa are o influenţă atît de mare asupra situaţiei popoarelor orientale, se cuvenea să renunţe puţin la secretul unei doctrine care nu a putut rezista cercetării învăţaţilor noştri.

— Gîndiţi-vă, i-am spus, că avem, în bibliotecile noastre, vreo sută din cărţile voastre religioase, care au fost toate citite, traduse, comentate.

— Domnul nostru este mare ! a răspuns el oftînd.

Cred că de data aceasta m-a luat drept un misionar, dar nu a lăsat să se vadă nimic din ce gîndea şi m-a poftit insistent să mai vin să-l văd, devreme ce se părea că-mi face plăcere.

Nu-ţi dau decît un rezumat al discuţiilor pe care le-am avut cu şeicul druz, în care a binevoit să rectifice ideile pe care mi le făcusem despre religia lui după fragmentele din cărţile arabe traduse la întîmplare şi comentate de savanţii din Europa. Altădată aceste lucruri erau tăinuite străinilor şi druzii îşi ascundeau cărţile cu grijă în locurile cele mai retrase din casele şi din templele lor.

De abia în timpul războaielor pe care le-au purtat, fie cu turcii, fie cu maroniţii, s-a putut aduna un mare număr de manuscrise şi astfel s-a constituit o idee generală despre dogma lor ; dar era imposibil ca o religie întemeiată de opt secole să nu fi produs o sumedenie de disertaţii contradictorii, operă a unor secte diferite şi a unor faze succesive. Cîţiva scriitori au văzut aşadar în aceste scrieri un monument al extravaganţei umane dintre cele mai complicate ; alţii s-au entuziasmat pentru legătura dintre religia druză şi doctrina iniţiaţilor antici. Druzii au fost comparaţi rînd pe rînd cu pitagoricienii, cu esenienii, cu gnosticii, şi se pare că templierii, rozacrucienii şi francmasonii moderni au luat multe idei de la ei. Nu încape îndoială că scriitorii cruciadelor i-au confundat adesea cu ismaelienii, o sectă din care făcea parte acea faimoasă asociaţie a Asasinilor [192], spaima tuturor suveranilor din lume la vremea lor ; dar aceştia locuiau în Curdistan, şi

căpetenia lor, *şeic-el-djebel,* sau Bătrînul din Munte, nu are nici o legătură cu prinţul muntelui din Liban.

Religia druzilor are particularitatea că pretinde a fi ultima ce a fost revelată lumii. Mesia al lor a apărut pe la anul 1000, cam patru sute de ani după Mahomed. Ca şi al nostru, s-a întruchipat într-un om ; dar nu şi-a ales rău înfăţişarea şi putea să ducă existenţa unui dumnezeu chiar şi pe pămînt, căci era însuşi comandorul credincioşilor, califul Egiptului şi al Siriei [193], pe lîngă care, în acel glorios an 1000, toţi ceilalţi stăpînitori din lume păreau nişte calici. La epoca naşterii sale, toate planetele se găseau reunite în zodia Cancerului, şi strălucitorul *Faruis* (Saturn) prezida asupra orei cînd a venit pe lume. În plus, natura îi dăduse tot ce-i trebuia pentru a juca un asemenea rol : avea o faţă de leu, vocea răsunătoare, asemenea tunetului, şi nimeni nu putea suporta strălucirea ochilor săi, de un albastru întunecat.

S-ar părea că un suveran înzestrat cu asemenea calităţi ar trebui să fie crezut pe cuvînt cînd anunţă că este dumnezeu. Şi totuşi, Hakem nu a găsit în propriul său popor decît un mic număr de adepţi. În zadar a închis moscheile, bisericile şi sinagogile, în zadar a întemeiat case de conferinţe în care învăţaţi plătiţi de el îi demonstrau divinitatea : conştiinţa populară refuza dumnezeul, respectîndu-l totuşi pe suveran. Puternicul moştenitor al Fatimiţilor a dobîndit mai puţină putere asupra sufletelor decît avusese fiul dulgherului la Ierusalim şi conducătorul de cămile la Medina. Viitorul însă i-a păstrat un popor de credincioşi statornici care, oricît de puţini ar fi la număr, se consideră, ca odinioară poporul evreu, depozitarul adevăratei legi, al regulilor veşnice, al arcanelor viitorului. Într-un timp apropiat, Hakem trebuie să se arate iar sub o nouă înfăţişare, şi să proclame pretutindeni superioritatea poporului său, care va înlocui, în slavă şi putere, pe musulmani şi pe creştini. Epoca arătată de cărţile druzilor este cea în care creştinii vor fi triumfat asupra musulmanilor în tot Răsăritul.

Lady Stanhope [194], care a locuit în ţara druzilor, şi care se înflăcărase pentru ideile lor, ţinea în curtea ei un cal gata pregătit pentru *Mahdi* [195], care este acelaşi personaj apocaliptic, şi pe care ea spera să-l însoţească în călătoria

lui triumfală. Se știe că dorința nu i s-a îndeplinit. Totuși, viitorul cal al Mahdi-ului, care are pe spinare o șa naturală, formată din cutele pielii, mai există încă și a fost răscumpărat de unul dintre șeicii druzi.

Avem oare dreptul să vedem în toate acestea doar gînduri nebune ? În fond, nu există religie modernă care să nu prezinte concepții asemănătoare. Mai mult, credința druzilor nu este decît un sincretism al tuturor religiilor și al tuturor filozofiilor anterioare.

Druzii recunosc doar un singur dumnezeu, care este Hakem ; numai că acest dumnezeu, ca și Buda al indienilor s-a arătat oamenilor pe lume sub mai multe forme diferite. S-a întruchipat de zece ori în diferite locuri ; întîi în India, mai apoi în Persia, în Yemen, la Tunis și în alte părți. Acestea se numesc *stațiuni.*

În cer, Hakem poartă numele de *Albar.*

După el vin cinci miniștri, emanații directe ale divinității, care pe numele lor de îngeri sînt : Gavril, Mihail, Israfil, Azariel și Metatron ; simbolic, li se mai spune : Inteligența, Sufletul, Cuvîntul, Cel dinainte și Următorul. Alți trei miniștri de grad inferior se numesc, la figurat, Silința, Deschiderea și Fantoma ; mai au și nume omenești, care se aplică încarnărilor lor diferite, căci intervin uneori în marea dramă a vieții oamenilor.

Astfel, despre principalul ministru numit Hamza, care este același cu Gavril, catehismul druz spune că ar fi apărut de șapte ori ; se numea Șatnil pe vremea lui Adam, iar mai tîrziu Pitagora, David, Șoaib ; pe vremea lui Isus, el era adevăratul Mesia, și se numea Eleazar ; cînd trăia Mahomed i se spunea Salman-el-Faresi ; în sfîrșit, sub numele de Hamza, a proorocit pe Hakem, calif și dumnezeu, și adevăratul întemeietor al religiei druze.

Iată, desigur, o credință în care cerul se preocupă statornic de omenire. Epocile în care aceste puteri intervin se numesc *revoluții.* Ori de cîte ori neamul omenesc pornește pe calea rătăcirii și își uită prea din cale afară îndatoririle, ființa supremă și îngerii săi iau chip de oameni și, folosind numai mijloace omenești, restabilesc ordinea lucrurilor.

De fapt, este tot concepția creștină, cu o prezență eficace mai frecventă a Divinității, dar concepția creștină fără Isus, căci druzii cred că apostolii au predat evreilor un fals Mesia, care s-a jertfit pentru a-l ascunde pe celălalt ; adevăratul Mesia (Hamza) se afla printre discipoli sub numele de Eleazar și-i sufla doar gîndurile sale lui Isus, fiul lui Iosif. Cît despre evangheliști ei îi numesc *picioarele înțelepciunii* și nu aduc textului lor decît această singură schimbare. Suprimă, ce-i drept, proslăvirea crucii și ideea unui Dumnezeu jertfit de oameni.

Acum, prin acest sistem de revelații religioase care se succed din epocă în epocă, druzii admit și concepția musulmană, dar fără Mahomed. Tot Hamza, pe atunci numit Salman-el-Faresi, a adus această învățătură nouă. Mai tîrziu, ultima încarnare a lui Hakem și a lui Hamza a venit să coordoneze diferitele dogme revelate lumii de șapte ori de la Adam încoace și care se raportează la epocile lui Enoh, Noe, Abraham, Moise, Pitagora, Isus și Mahomed.

Se vede deci că doctrina druzilor se întemeiază, în fond, pe o interpretare mai deosebită a Bibliei, căci nu este vorba în această cronologie de nici o divinitate a idolatrilor, iar Pitagora este singurul personaj care se îndepărtează de tradiția mozaică. Așa se și explică cum din cauza acestei serii de credințe, au putut să treacă druzii uneori drept turci, alteori drept creștini.

Am numărat opt personaje cerești care intervin în lumea oamenilor, unii luptînd precum Cristos cu cuvîntul, alții cu sabia, ca zeii lui Homer. Mai sînt bineînțeles și îngeri ai întunericului care îndeplinesc un rol contrar. De aceea vedem în istoria lumii scrisă de druzi, că fiecare din cele șapte perioade oferă interesul unei acțiuni grandioase, în care dușmanii veșnic neîmpăcați se caută sub înfățișare omenească, recunoscîndu-se după superioritatea lor sau după ura ce-o vădesc.

Astfel, spiritul răului va fi rînd pe rînd Eblis sau șarpele ; Methuzaël, regele orașului uriașilor în timpul potopului ; Nemrod în vremea lui Abraham ; Faraon, în a lui Moise ; apoi Antiochus, Irod și alți tirani monstruoși, ajutați de acoliți sinistri care renasc la aceleași epoci pentru a turbura domnia lui Dumnezeu. Conform concepției

anumitor secte, întoarcerea este supusă unui ciclu milenar, determinat de influența anumitor aștri ; în acest caz, vremea lui Mahomed nu este socotită drept mare revoluție periodică ; drama mistică ce reînnoiește de fiece dată fața lumii este rînd pe rînd pierderea raiului, potopul, fuga în Egipt și domnia lui Solomon ; venirea lui Cristos și domnia lui Hakem formează ultimele două tablouri. După această socoteală, *Mahdi*-ul nu ar putea să apară pe pămînt decît în anul 2000.

În toată această doctrină nu găsești urmă de păcat strămoșesc ; nu există nici rai pentru drepți, nici iad pentru păcătoși. Răsplata sau ispășirea au loc pe pămînt, prin reîntoarcerea sufletelor în alte trupuri. Frumusețea, bogăția, puterea sînt hărăzite celor aleși ; necredincioșii sînt robii, bolnavii, suferinzii. O viață neprihănită însă, îi mai poate readuce la treapta de la care au decăzut, coborînd în locul lor pe alesul prea mîndru de bunăstarea lui.

Cît despre transmigrație, ea are loc cît se poate de simplu : numărul oamenilor este mereu același pe pămînt ! În fiece clipă unul moare și altul se naște ; sufletul ce-și ia zborul este chemat de o putere magnetică în raza unui trup care ia ființă și influența aștrilor orînduiește, în chip providențial, acest schimb de destine ; dar oamenii nu sînt, ca spiritele cerești, conștienți de migrațiile lor. Credincioșii pot totuși ridicîndu-se prin cele nouă trepte ale inițierii să ajungă la cunoașterea tuturor lucrurilor și a lor înșiși. Este o fericire rezervată *akkalilor* (înțelepților), și orice druz se poate ridica pînă la acest rang prin studiu și virtute. Cei care se mulțumesc să asculte de lege fără a căuta să ajungă la înțelepciune se numesc *djaheli,* adică ignoranți. Păstrează însă întotdeauna posibilitatea de a se ridica în altă viață, purificîndu-și sufletele prea legate de materie.

Cît despre creștini, evrei, mahomedani și păgîni idolatri, se înțelege că poziția lor este mult inferioară. Dar trebuie spus, întru lauda religiei druze, că este poate singura care nu-și sortește dușmanii chinurilor veșnice. Cînd Mesia va apărea din nou, druzii vor fi pus stăpînire, datorită meritelor lor, pe toate domniile, guvernările și proprietățile de pe pămînt, iar celelalte popoare vor deveni slugi, robi sau muncitori ; într-un cuvînt ele vor fi plebea

de rînd. Șeicul mă asigura în această privință că cei mai rău trataţi nu vor fi creștinii. Să sperăm că druzii nu vor fi stăpîni răi.

Amănuntele pe care le aflam astfel mă interesau atît de mult, încît am vrut să cunosc în sfîrșit viața acelui vestit Hakem pe care istoricii îl descriu drept un smintit, pe jumătate Neron și pe jumătate Heliogabal. Îmi dădeam seama că din punctul de vedere al druzilor purtarea sa se tălmăcea cu totul altfel.

Șeicul nu se plîngea de desele mele vizite ; mai știa că-i puteam fi de folos la pașa din Accra. De aceea a binevoit să-mi istorisească, cu tot adaosul romanesc al spiritului arab, acea poveste a lui Hakem, pe care o transcriu aci aproape așa cum am auzit-o. În Orient, totul devine poveste. Totuși, faptele principale ale acestei istorisiri se întemeiază pe tradiții autentice ; și nu mi-a părut rău, după ce cercetasem și studiasem Cairoul modern, să regăsesc amintirile Cairoului de altădată, așa cum sînt păstrate în Siria, în familii exilate din Egipt de opt sute de ani.

III

Povestea califului Hakem[196]

I

Kiful

Pe malul drept al Nilului, la oarecare depărtare de portul Fostat, unde se află ruinele vechiului Cairo, nu departe de muntele Mokatam care domină orașul nou, se afla, cîtăva vreme după anul 1 000 al creștinilor, adică în secolul al IV-lea al hegirei musulmane, un sătuc locuit în mare parte de oameni din secta sabeenilor.

De la ultimele case de pe malul fluviului, priveliștea este încîntătoare; Nilul mîngîie cu valurile lui insula Roddah, pe care pare c-o susține ca un coș de flori purtat în brațe de un sclav. Pe celălalt mal se vede Gizehul, iar seara, cînd soarele apune, piramidele străpung cu triunghiurile lor colosale fîșia de negură violetă a apusului. Vîrfurile palmierilor dum, ale sicomorilor și smochinilor Faraonului, se profilează în negru pe acest fond luminos. Turme de bivoli, pe care pare să le păzească de departe sfinxul întins pe cîmpie ca un cîine culcat, coboară în lungi șiruri spre adăpătoare, iar luminițele pescarilor străpung ca niște stele de aur întunericul opac al malurilor.

În satul sabeenilor, locul de unde te bucurai cel mai bine de această perspectivă, era un *okel* cu ziduri albe, împrejmuit cu roșcovi, cu temelia terasei scăldată de apă, și unde luntrașii care coborau și urcau Nilul puteau vedea

în orice noapte luminile candelelor licărind în baia lor de ulei.

Un privitor curios care s-ar fi aflat într-o canje în mijlocul fluviului ar fi putut deosebi cu ușurință prin deschizăturile arcadelor pe călătorii și pe mușteriii locali, așezați în interiorul *okelului,* în fața unor măsuțe, pe cafase din bețe de palmier sau pe sofale acoperite cu rogojini, și s-ar fi mirat desigur de înfățișarea lor ciudată. Gesturile lor extravagante, urmate de o nemișcare neghioabă, rîsetele smintite, țipetele nearticulate care le ieșeau uneori din piept, l-ar fi făcut să ghicească că era una din acele case unde, înfruntînd opreliștile, necredincioșii se îmbată cu vin, cu *buza* (bere) sau cu kif.

Într-o seară, o barcă condusă cu siguranța pe care o dă cunoașterea locurilor a acostat în umbra terasei, la o scară ale cărei trepte coborau pînă în valurile apei ; din ea a sărit un tînăr chipeș ce arăta a pescar și care a urcat treptele cu pas hotărît și iute, așezîndu-se apoi într-un ungher al sălii, la un loc ce părea al lui. Nimeni nu i-a luat în seamă sosirea ; era, pesemne, un client cunoscut.

În același timp, prin ușa opusă, adică dinspre uscat, a intrat un om îmbrăcat cu o tunică de lînă neagră și purtînd, împotriva obiceiului, părul lung sub un *takieh* (bonetă albă).

Apariția lui neașteptată a provocat oarecare mirare. Se așează într-un colț, în umbră, și în curînd, datorită amețelii generale, nimeni nu se mai gîndea la el. Deși hainele îi erau sărăcăcioase, noul-venit nu purta pe față umilința îngrijorată a mizeriei. Trăsăturile lui bine marcate aminteau liniile severe ale feței unui leu. Ochii, de un albastru închis ca al safirului, aveau o putere de nedefinit ; speriau și fermecau totodată.

Yusuf, acesta era numele tînărului venit cu canjea, simți dintr-o dată o simpatie tainică pentru necunoscutul a cărui prezență neobișnuită o remarcase. Cum nu luase încă parte la beție, se apropie de divanul pe care se lăsase străinul.

— Frate, spuse Yusuf, pari obosit ; vii desigur de departe ? vrei să bei ceva, să te răcorești ?

— Într-adevăr, calea mi-a fost lungă, răspunse străinul. Am intrat în acest *okel* să mă odihnesc ; dar ce să beau aci, unde nu se servesc decît băuturi oprite de lege ?

— Voi, musulmanii, nu îndrăzniţi să vă udaţi buzele decît cu apă curată ; dar noi, care facem parte din secta sabeenilor [197], putem, fără a ne încălca legea, să ne răcorim cu darnicul sînge al viţei de vie sau cu zeama aurie a orzului.

— Totuşi, nu văd în faţa ta nici o băutură fermentată ?

— O ! dispreţuiesc de multă vreme beţia lor grosolană, spuse Yusuf făcînd semn unui negru care puse pe masă două felegene de sticlă în zarfuri de filigran de argint. Aceste felegene conţin raiul făgăduit de profetul tău credincioşilor săi şi, dacă tu n-ai fi atît de scrupulos, te-aş duce pînă într-un ceas în braţele huriilor fără să mai treci podul Alsirat [198], continuă Yusuf rîzînd.

— Dar este kif, dacă nu mă înşel, răspunse străinul, respingînd ceaşca în care Yusuf pusese o porţie din mixtura fantastică, iar kiful este oprit.

— Tot ce-i plăcut e oprit, spuse Yusuf, înghiţind o linguriţă de kif.

Străinul îşi aţinti asupra lui ochii de un albastru întunecat, pielea frunţii i se încreţi în cute atît de adînci încît părul îi urma ondulările ; cîteva clipe s-ar fi zis că vroia să se năpustească asupra tînărului nepăsător şi să-l sfîşie în bucăţi ; dar se stăpîni, faţa i se destinse şi, schimbîndu-şi deodată părerea întinse mîna, apucă ceaşca şi începu să guste încet din pasta verde.

După cîteva minute, Yusuf şi străinul începură să simtă efectele kifului ; o dulce moleşeală li se răspîndea în toate mădularele, un zîmbet nedesluşit le flutura pe buze. Deşi nu petrecuseră decît o jumătate de oră împreună, li se părea că se cunosc de o mie de ani. Apoi începură să rîdă, să se agite şi deveniră foarte vorbăreţi, mai ales străinul, care, respectînd pînă atunci cu sfinţenie opreliştile, nu gustase niciodată din această substanţă şi-i resimţea cu putere efectele. Roiuri de gînduri noi, îi străbăteau sufletul ca nişte vîrtejuri de foc ; ochii îi străluceau şi o demnitate nouă îi îndrepta ţinuta ; se lăsase molcom pe spate, întins pe pernele divanului.

— Spune-mi, prietene, i se adresă Yusuf, cum îţi pare ? Băutorii de apă nu cunosc decît înfăţişarea grosolană şi materială a lucrurilor. Beţia, tulburînd ochii trupului, îi limpezeşte pe ai minţii ; spiritul, desprins de trup, greoiul său temnicer, fuge ca un prizonier al cărui paznic a adormit lăsînd cheia în uşa temniţei. Rătăceşte vesel şi liber prin spaţiu şi lumină, stînd prietenește de vorbă cu geniile pe care le întîlneşte şi care îl uluiesc cu revelaţii neaşteptate şi încîntătoare. Străbate cu uşoare bătăi de aripi văzduhuri de fericire negrăită, şi asta într-o clipită ce pare veşnică, datorită repeziciunii cu care se perindă aceste senzaţii. Eu am un vis care revine mereu, totdeauna acelaşi şi totuşi altul : cînd mă retrag în canjea mea, clătinîndu-mă de splendoarea vedeniilor, închizînd pleoapele în faţa acestei şiroiri neîncetate de iacint, briliante, smaralde şi rubinuri ce formează fundalul pe care kiful îşi desenează fanteziile minunate... zăresc, ca în nemărginire, un chip ceresc, mai frumos decît toate plăsmuirile poeţilor, care-mi zîmbeşte cu blîndeţe pătrunzătoare şi coboară din ceruri pînă la mine. Să fie înger sau o *peri* [109] ? Nu ştiu. Se aşază lîngă mine, în barca al cărui lemn grosolan se preface de îndată în sidef de mărgăritar, şi care pluteşte pe un rîu de argint împinsă de o adiere înmiresmată.

— Fericită şi ciudată vedenie ! şopti străinul, clătinînd din cap.

— Asta nu-i tot, continuă Yusuf. Într-o noapte m-am trezit din beţie pe cînd canjea mea trecea la capătul insulei Roddah. O femeie ce semăna cu cea din visul meu îşi apleca asupra mea ochii ei care, deşi ai unei fiinţe omeneşti, aveau totuşi o strălucire cerească ; vălul întredeschis lăsa să lucească sub razele lunii un ilic ţeapăn de nestemate. Mîna mea a întîlnit-o pe a ei ; pielea ei catifelată, moale şi răcoroasă ca o petală de floare, inelele care m-au atins în treacăt, m-au convins de realitate.

— Lîngă insula Roddah ? îşi spuse străinul îngîndurat.

— Nu visasem, urmă Yusuf, fără a lua în seamă cuvintele confidentului său improvizat, căci acest chip dumnezeiesc mi-era cunoscut. Dar unde o mai văzusem ? în ce lume ne mai întîlnisem ? ce viaţă trecută ne adusese laolaltă ? N-aş fi ştiut să spun ; dar această apropiere

atît de stranie, această întîmplare atît de ciudată, nu mă mira deloc : mi se părea cu totul firesc ca acea femeie, care-mi întruchipa atît de perfect idealul, să se afle acolo, în mijlocul Nilului, ca şi cum ar fi ieşit din caliciul uneia dintr-acele flori mari care urcă la suprafaţa apelor. Fără a-i cere vreo deslușire, m-am aruncat la picioarele ei şi, la fel ca zînei din visul meu, i-am spus tot ceea ce poate născoci mai fierbinte şi mai sublim iubirea în culmea exaltării ; îmi veneau pe limbă vorbe de o semnificaţie uriaşă, expresii ce cuprindeau o lume de gînduri, fraze tainice în care vibra ecoul lumilor dispărute. Sufletul îmi creştea în trecut şi în viitor ; iubirea căreia îi dădeam glas, aveam convingerea că o resimţisem de o veşnicie.

Pe măsură ce vorbeam, îi vedeam ochii mari, aprinzîndu-se şi trimiţînd efluvii ; mîinile ei transparente se întindeau spre mine subţiindu-se pînă ce deveneau raze de lumină. Mă simţeam acoperit de o reţea de flăcări şi, fără să vreau, recădeam în visul meu din ajun. Cînd m-am putut trezi din moleşeala fermecată care-mi încătuşa mădularele, mă aflam pe malul din faţa Gizehului, rezemat de un palmier, iar negrul meu dormea liniştit alături de canjea pe care o trăsese pe nisip. O geană de lumină trandafirie se arăta în zare ; se făcea ziuă.

— Asta-i o dragoste ce nu prea seamănă cu iubirile pămînteşti, spuse străinul, fără a aduce cea mai mică obiecţie amănuntelor imposibile din povestirea lui Yusuf.

— Această poveste de necrezut nu am spus-o nimănui ; de ce ţi-oi fi încredinţat-o ţie, pe care nu te-am văzut niciodată ? Mi se pare greu de lămurit. O atracţie tainică mă îndeamnă înspre tine. Cînd ai intrat în sală, o voce a strigat din adîncul sufletului meu : „Iată-l în sfîrşit.“ Venirea ta a liniştit o îngrijorare lăuntrică care nu-mi da pace. Eşti cel pe care fără să ştiu îl aşteptam. Gîndurile mele se avîntă spre tine şi a trebuit să-ţi povestesc toate tainele inimii mele.

— Ceea ce simţi, răspunse străinul, simt şi eu la fel şi-ţi voi spune ce nu am îndrăznit să-mi mărturisesc nici mie pînă acum. Iubirea ta este cu neputinţă, dar a mea este împotriva firii ; tu iubeşti o *peri*, iar eu iubesc... ai să te cutremuri... o iubesc pe sora mea ! Şi totuşi, lucru ciudat, nu simt nici o remuşcare pentru această înclinare

neîngăduită. Degeaba mă condamn, sînt dezlegat de o putere misterioasă pe care o simt în mine. Iubirea mea nu cunoaşte nimic din impurităţile pămînteşti. Nu voluptatea mă împinge către sora mea, deşi frumuseţea ei se aseamănă cu aceea a fantomei visurilor mele ; este o atracţie de nedefinit, o afecţiune adîncă precum marea, întinsă ca cerul, aşa cum ar putea-o resimţi un dumnezeu. Gîndul că sora mea s-ar putea uni cu un bărbat îmi trezeşte scîrbă şi groază, ca un sacrilegiu ; găsesc la ea ceva ceresc pe care-l deslușesc printre vălurile ce-i acoperă trupul. În ciuda numelui care-i este dat pe pămînt, ea este soţia sufletului meu ceresc, fecioara ce mi-a fost hărăzită încă din primele zile ale creaţiei ; uneori, ca o strălucire, mi se pare că deslușesc, dincolo de veacuri şi întuneric, semne ale filiaţiei noastre tainice. Scene ce se petreceau înainte de venirea oamenilor pe pămînt îmi revin în minte ; mă văd sub ramurile de aur ale Raiului, aşezat alături de ea, servit de duhuri ascultătoare. Unindu-mă cu altă femeie m-aş teme să prostituez şi să destram sufletul lumii care freamătă în mine. Din unirea aceluiaşi sînge dumnezeiesc pe care îl avem amîndoi, aş vrea să obţin o seminţie nemuritoare, un dumnezeu definitiv, mai puternic decît toţi cei care s-au arătat pînă acum sub denumiri şi înfăţişări diferite !

În timp ce Yusuf şi străinul îşi făceau unul altuia aceste lungi destăinuiri, muşteriii *okelului*, tulburaţi de beţie, se liniştiseră întrucîtva şi zăceau pe divane, într-o stare euforică de istovire.

Un bărbat cu înfăţişare de patriarh, a cărui barbă se revărsa peste caftanul lung pînă la pămînt, intră în *okel* şi înaintă pînă în mijlocul sălii.

— Fraţilor, sculaţi-vă, spuse el cu voce sonoră ; am privit cerul ; este ceasul prielnic pentru a jertfi în faţa sfinxului un cocoş alb în cinstea lui Hermes şi a lui Agathodaemon [200].

Sabeenii se ridicară în picioare părînd că voiau să pornească în urma preotului ; dar străinul, auzind propunerea, a schimbat feţe-feţe : albastrul ochilor săi deveni negru, cute îngrozitoare îi brăzdau obrazul iar din pieptul lui izbucni un răcnet surd care cutremură de

groază întreaga adunare, ca și cînd un leu adevărat ar fi apărut în mijlocul okelului.

— Nelegiuiți ! Hulitori ! lighioane spurcate ! închinători la idoli ! strigă el cu o voce ce răsuna ca tunetul.

Acestei izbucniri de furie îi urmă în sînul mulțimii o mișcare de uimire. Necunoscutul avea o înfățișare atît de poruncitoare și își înălța cutele tunicii cu gesturi atît de semețe încît nimeni nu îndrăzni să răspundă cuvintelor de ocară.

Bătrînul se apropie și îi spuse :

— Frate, ce găsești tu rău dacă jertfim un cocoș, după rituri, geniilor bune Hermes și Agathodaemon ?

Străinul scrîșni din dinți numai la auzul acestor două nume.

— Dacă nu împărtășești credința sabeenilor, ce cauți aici ? ești din secta lui Isus sau din a lui Mahomed ?

— Mahomed și Isus sînt niște mincinoși, strigă străinul cu o putere de a huli neînchipuită.

— Ții atunci de religia parsiilor, slăvești focul...

— Toate acestea sînt vedenii, batjocuri, minciuni, îl întrerupse omul cu tunica neagră, cu indignare sporită.

— Atunci, pe cine slăvești ?

— Mă întreabă pe cine slăvesc !... nu slăvesc pe nimeni, căci eu însumi sînt Dumnezeu ! singurul, adevăratul, unicul Dumnezeu, și ceilalți nu-i sînt decît umbrele.

La auzul acestei afirmații de neconceput, uluitoare, smintite, sabeenii se năpustiră asupra nelegiuitului, și nu l-ar fi cruțat, dacă Yusuf, apărîndu-l cu trupul său, nu l-ar fi tras cu el mergînd de-a-ndăratelea pînă la terasa scăldată de Nil, deși se zbătea și urla ca un ieșit din minți. Apoi, cu o puternică lovitură de picior în mal, Yusuf își împinse barca spre mijlocul fluviului.

— Unde să te duc ? își întrebă Yusuf prietenul cînd îi prinse curentul apei.

— Acolo, la insula Roddah, unde vezi luminile acelea, răspunse străinul pe care îl liniștise aerul nopții.

Cu cîteva mișcări de lopeți ajunseră la mal, iar omul cu tunica neagră îi spuse salvatorului său înainte de a sări pe mal și dîndu-i un inel de o lucrătură veche pe care îl purta la deget :

— Oriunde mă vei întîlni, arată-mi inelul şi voi face ce vei voi.

Apoi se îndepărtă şi dispăru sub copacii de pe mal. Pentru a recîştiga timpul pierdut, Yusuf, care voia să fie de faţă la jertfirea cocoşului, începu să tragă din lopeţi cu o energie sporită.

II

Foametea

Cîteva zile mai tîrziu, califul ieşi ca de obicei din palatul său pentru a se duce la observatorul de pe Mokatam. Lumea se obişnuise să-l vadă ieşind aşa, din cînd în cînd, călare pe un măgar şi urmat de un singur sclav, care era mut. Se zicea că-şi petrece noaptea privind stelele căci, în zori, tot astfel se întorcea acasă, iar slujitorii lui se mirau cu atît mai puţin de acest obicei cu cît tatăl său, Aziz-Billah, şi bunicul său, Moezzeldin, întemeietorul oraşului Cairo, făcuseră la fel, fiind amîndoi mari cunoscători ai ştiinţelor cabalistice ; dar califul Hakem, după ce privea la poziţia stelelor şi se lămurea că nu-l pîndeşte nici un pericol apropiat, îşi lepăda hainele obişnuite, le îmbrăca pe ale sclavului care rămînea să-l aştepte în turn şi, după ce îşi înnegrea puţin faţa aşa încît să-şi ascundă trăsăturile, cobora în oraş să se amestece cu poporul şi să afle taine de care se folosea mai apoi ca ocîrmuitor. Aşa pătrunsese, neştiut, în *okelul* sabeenilor.

De astă dată Hakem coborî spre piaţa Rumelieh, locul din Cairo unde forfotesc cel mai mult locuitorii oraşului : oamenii se adunau prin prăvălii şi sub copaci ca să asculte poveşti sau poezii, consumînd băuturi dulci, limonade şi fructe zaharisite. Pehlivanii, *almeele* şi acei ce prezintă animale dresate atrag de obicei în jurul lor o gloată dornică de distracţie după muncile zilei ; dar în acea seară totul era schimbat ; poporul semăna cu o mare furtunoasă, cu hula şi cu brizanţii ei. Voci sinistre acopereau uneori larma, şi cuvîntări pline de amărăciune ră-

sunau în toate părţile. Califul ascultă şi auzi pretutindeni acest strigăt : grînarele publice sînt goale.

Într-adevăr, o mare lipsă de alimente îngrijora de cîtăva vreme populaţia ; speranţa de a vedea curînd grîu adus din Egiptul de sus liniştise vremelnic temerile : fiecare îşi economisea proviziile pe cît putea ; dar cum în acea zi sosise caravana din Siria, foarte numeroasă, hrana lipsea aproape cu desăvîrşire şi o gloată mare, asmuţită de străini, se îndreptase spre grînarele publice din vechiul Cairo, ultima resursă în cele mai cumplite timpuri de foamete. A zecea parte din fiecare recoltă se afla îngrămădită acolo în depozite uriaşe, cu ziduri înalte, clădite odinioară de Amru. Din porunca cuceritorului Egiptului, aceste grînare fuseseră lăsate fără acoperiş pentru ca păsările cerului să se poată înfrupta din ele. De atunci fusese respectată pioasa hotărîre prin care nu se pierdea, îndeobşte, decît o mică parte din rezerve, şi care părea că aduce noroc oraşului ; dar în ziua aceea, cînd poporul înfuriat a venit să ceară grîu, funcţionarii au răspuns că nişte stoluri de păsări înghiţiseră totul. Auzind răspunsul, poporul s-a crezut ameninţat de cele mai mari nenorociri, şi de atunci deznădejdea pusese stăpînire pe oraş.

— Cum se face, se întreba Hakem, că n-am ştiut nimic din toate acestea ? Se poate oare să fi avut loc o asemenea minune ? Dar i-aş fi văzut vestirea în stele ; şi chiar în *pentaclul* [201] pe care l-am trasat, totul este cum se cuvine.

Pe cînd stătea aşa, cufundat în gîndurile lui, un moşneag îmbrăcat în straie de sirian [202] se apropie de el şi-i spuse :

— De ce nu le dai pîine, Doamne ?

Hakem ridică uimit capul, îşi aţinti privirea de leu asupra străinului şi crezu că acesta îl recunoscuse în ciuda hainelor sale.

Dar omul era orb.

— Eşti smintit să spui aceste vorbe unui om pe care nu-l vezi, şi căruia nu i-ai auzit decît pasul pe pulbere, îl certă Hakem.

— Toţi oamenii, spuse bătrînul, sînt orbi în faţa lui Dumnezeu.

— Tu, cu Dumnezeu vorbeşti ?

— Cu tine, Doamne.

Hakem se gîndi puţin şi gîndurile i se învălmăşeau din nou în minte ca în timpul beţiei kifului.

— Scapă-i, spuse bătrînul, căci numai tu eşti puterea, numai tu eşti viaţa şi voinţa.

— Crezi dară că eu pot crea grîu aci, pe dată ? întrebă Hakem, pradă unor gînduri nedesluşite.

— Soarele nu poate străluci prin nori, îi destramă cu încetul. Norul care te ascunde acum este trupul în care ai binevoit să cobori şi care nu poate lucra decît cu puteri omeneşti. Orice fiinţă este supusă legilor firii, care sînt date de Dumnezeu. Dumnezeu singur este supus numai legii pe care însuşi şi-a dat-o. Lumea pe care a făurit-o prin meşteşug cabalistic s-ar topi de îndată dacă ar călca legea de el făcută.

— Văd, spuse califul, că eşti doar un cerşetor ; m-ai recunoscut sub acest veşmînt, dar linguşirea ta este grosolană. Na-ţi o pungă de ţechini ; lasă-mă.

— Nu ştiu care ţi-e starea, Doamne, căci nu văd decît cu ochii sufletului. Cît priveşte aurul, mă pricep la alchimie şi pot să-mi fac cînd îmi trebuie ; am să dau punga poporului tău. Pîinea este scumpă ; dar la Cairo, cînd ai aur, ai de toate.

— O fi vreun necromant, îşi spuse Hakem.

Între timp, poporul aduna banii împrăştiaţi de bătrînul sirian şi se năpustea către cuptorul brutarului celui mai apropiat. Se dădea în ziua aceea numai o oca de pîine pentru fiece ţechin de aur.

— A! aşa stau lucrurile! spuse Hakem; acum înţeleg! acest bătrîn, care vine din ţara înţelepciunii, m-a recunoscut şi mi-a vorbit în pilde. Califul este chipul lui Dumnezeu ; precum Dumnezeu, trebuie să pedepsesc.

Se îndreptă spre Cetate unde îl întîlni pe şeful pazei, Abu-Arus, care-i cunoştea taina straielor prefăcute. Îi porunci, precum şi călăului, să-l urmeze, cum mai făcuse şi în alte dăţi, — căci această dreptate expeditivă îi era pe plac, ca mai tuturor principilor orientali — pînă la casa brutarului care vînduse pîine poporului pe aur !

— Iată un hoţ, spuse el şefului pazei.

— Atunci, să-i ţintuim urechea de oblonul prăvăliei ?

— Da, răspunse califul, dar după ce îi va fi capul tăiat.

Poporul, care nu se aştepta la aşa petrecere, se adună roată, bucuros, în timp ce brutarul ţipa în zadar că este nevinovat. Califul, înfăşurat într-o *aba* neagră luată din cetate, părea să îndeplinească funcţiile unui simplu cadiu.

Brutarul sta în genunchi, întinzînd gîtul şi încredinţîndu-şi sufletul îngerilor Monkir şi Nekir [203]. În clipa aceea un tînăr îşi făcu loc prin mulţime şi se repezi la Hakem, arătîndu-i un inel de argint împodobit cu stele. Era Yusuf sabeanul.

— Dă-mi viaţa acestui om.

Hakem îşi aminti de făgăduială şi-şi recunoscu prietenul de pe malul Nilului. Făcu un semn ; călăul plecă de lîngă brutar, care se ridică vesel, în picioare. Hakem, auzind murmurul mulţimii dezamăgite, şopti ceva la urechea şefului pazei, care strigă în gura mare.

— Sabia s-a oprit pînă mîine la aceeaşi oră. Va trebui ca fiece brutar să-şi vîndă pîinea, cîte zece ocale pentru un ţechin de aur.

— Am înţeles eu bine, deunăzi, îi spuse sabeanul lui Hakem, că eşti un om al dreptăţii, văzîndu-ţi supărarea faţă de băuturile oprite ; de aceea acest inel îmi dă un drept de care mă voi folosi din cînd în cînd.

— Frate, adevăr ai spus, răspunse califul îmbrăţişîndu-l. Şi-acum mi-am terminat treaba pe ziua de azi ; hai să mergem la *okelul* sabeenilor.

III

Doamna ţării

Cînd ajunseră la *okel*, Yusuf îl chemă deoparte pe şeful localului şi-l rugă să-i scuze prietenul pentru purtarea avută cu cîteva zile în urmă. Fiece om, spuse el, îşi are sminteala în clipele de beţie ; a lui e să se creadă Dumnezeu ! Lămurirea a fost dată mai departe celorlalţi muşterii, care s-au arătat mulţumiţi de ea.

Cei doi prieteni se așezară în același loc unde mai șezuseră — negrul le aduse consumația cerută, dar califul, în loc să dea drumul unor vorbe smintite, se sculă, parcă împins de brațul de fier al unei idei fixe : o hotărîre de nestrămutat se citea pe fața lui, și-i spuse lui Yusuf cu o voce atît de poruncitoare încît orice împotrivire ar fi fost zadarnică :

— Frate, luăm canjea și mă duci în locul unde m-ai lăsat deunăzi, la insula Roddah, lîngă terasele grădinii.

La această poruncă neașteptată, lui Yusuf îi veniră pe buze cîteva obiecțiuni pe care îi fu însă cu neputință să le rostească, deși i se părea nepotrivit să părăsească atunci *okelul ;* dar o voință atît de dîrză scăpăra din ochii califului încît tînărul coborî în tăcere la canjea sa. Hakem se așeză la capătul din prora și Yusuf apucă vîslele. Califul, care în timpul acestui scurt parcurs dăduse semnele unei exaltări dintre cele mai violente, sări pe mal înainte ca barca să se fi oprit, și-și luă rămas bun de la prietenul său cu un gest regesc și maiestuos. Yusuf se întoarse la *okel,* iar suveranul o porni spre palat.

Intră printr-o portiță apăsînd pe un clenci ascuns și, după ce străbătu cîteva coridoare întunecoase, ajunse în mijlocul apartamentelor sale unde apariția lui surprinse pe slujitori, obișnuiți să nu-l vadă întorcîndu-se decît în zori. Chipul lui luminat de raze, mersul în același timp nesigur și țeapăn, gesturile stranii, inspirară eunucilor o groază nedeslușită ; își închipuiau că ceva extraordinar avea să se petreacă în palat și, stînd în picioare, lipiți de pereți, cu capul plecat și brațele încrucișate, așteptară într-o respectuoasă neliniște. Se știa că dreptatea împărțită de Hakem era iute, năprasnică și neașteptată. Toți tremurau, căci nimeni nu se simțea nevinovat.

Dar Hakem nu făcu să cadă nici un cap. Un gînd mai grav pusese stăpînire pe mintea lui ; nesocotind asemenea neînsemnate amănunte polițienești, se îndreptă către apartamentul sorei sale, prințesa Setalmulk, faptă potrivnică tuturor concepțiilor musulmane și, dînd la o parte draperia, pătrunse în prima încăpere spre spaima eunucilor și a slujitoarelor prințesei, care-și traseră în grabă vălul peste față.

Setalmulk (nume ce înseamnă doamna țării — *sitt' al mulk*)era așezată în fundul unei încăperi retrase, pe o stivă de perne ce garniseau un sacnasiu adîncit în grosimea peretelui ; interiorul sălii era de un fast care îți lua ochii. Bolta, lucrată din mici cupole, semăna cu un fagure sau cu tavanul unei peșteri cu stalactite, prin măiestrita complicație a ornamentației în care roșul, verdele, azurul și aurul își amestecau culorile strălucitoare. Mozaicuri din sticlă îmbrăcau pereții cu plăcile lor splendide pînă la înălțimea omului ; arcade scobite în formă de inimă se sprijineau grațios pe capiteluri evazate în formă de turban, purtate de coloane subțiri de marmură. De-a lungul cornișelor ca și pe ancadramentele ușilor și ferestrelor se înlănțuiau inscripții în scriere karmatică ale cărei litere elegante se întreteseau cu flori, frunze și împletiri de arabescuri. În mijlocul sălii, într-un havuz de alabastru, țîșnea pînă la boltă o vînă subțire de apă cristalină care cădea înapoi în ploaie măruntă cu un susur argintiu.

La rumoarea stîrnită de intrarea lui Hakem, Setalmulk, îngrijorată, se sculă și făcu cîțiva pași spre ușă. Boiul ei minunat apăru astfel în toată mîndria lui, căci sora califului era cea mai frumoasă principesă din lume : sprîncene de un negru catifelat umbreau cu arcurile lor desăvîrșite niște ochi ce obligau privirile să se plece, ca și cînd ai fi încercat să te uiți în soare ; nasul subțire, și de o curbă ușor acvilină, îi vădea obîrșia regească, iar în paloarea aurie a feței cu obrajii ușor colorați de fard, gura purpurie întredeschisă părea o rodie umplută cu perle.

Îmbrăcămintea ei era de o neînchipuită bogăție : un corn de metal acoperit cu diamante îi susținea vălul din tul presărat cu fluturași de aur ; rochia, pe jumătate din catifea verde, pe jumătate din catifea vișinie dispărea aproape sub arabescurile complicate ale broderiilor. La mîneci, la coate, la piept, apăreau focare de lumină, de o necrezută strălucire, în care scînteiau aurul și argintul ; cingătoarea din plăci de aur lucrate cu găurele și presărată cu bumbi mari de rubin, aluneca trasă de greutatea sa în jurul mijlocului ei mlădios și se oprea pe conturul

îmbelşugat al şoldurilor. Astfel îmbrăcată, Setalmulk amintea pe una din acele regine din alte vremuri care se trăgeau din zei.

Draperia se dădu violent la o parte şi Hakem apăru în prag. Văzîndu-şi fratele, Setalmulk nu-şi putu reţine o exclamaţie de mirare, nu atît pentru fapta neobişnuită cît pentru înfăţişarea stranie a califului. Căci Hakem nu părea să mai fie însufleţit de viaţă pămîntească. Faţa sa palidă reflecta lumina unei alte lumi. Era într-adevăr înfăţişarea califului, dar luminată de alt spirit, de alt suflet. Gesturile sale erau gesturi de stafie, şi el părea să fie propriul său spectru. Înaintă către Setalmulk, dus parcă mai mult de voinţă decît de mişcări omeneşti şi, ajungînd lîngă ea, o învălui cu o privire atît de adîncă, de pătrunzătoare şi de intensă, atît de încărcată de gînduri, încît principesa se cutremură şi îşi încrucişă braţele pe piept, ca şi cum o mînă nevăzută i-ar fi smuls îmbrăcămintea.

— Setalmulk, zise Hakem, mult m-am gîndit să-ţi aleg un soţ ; dar nici un bărbat nu este vrednic de tine. Sîngele tău divin nu trebuie să sufere vreun amestec. Comoara pe care ne-a dăruit-o trecutul trebuie să o transmită neatinsă viitorului. Eu Hakem, califul, domnul cerului şi al pămîntului, eu voi fi soţul tău ; nunta se va face peste trei zile. Aşa este voinţa mea sfîntă.

Principesa a fost atît de zguduită de această declaraţie neaşteptată, încît răspunsul i se opri pe buze ; Hakem vorbise cu atîta autoritate, cu o putere atît de fascinantă, încît Setalmulk simţi că orice împotrivire ar fi cu neputinţă. Fără să aştepte răspunsul sorei sale, Hakem se dădu înapoi pînă la uşă ; apoi se duse în camera sa şi, doborît de oboseală, căzu pe perne ca o piatră şi adormi.

Îndată după plecarea fratelui său, Setalmulk îl chemă pe marele vizir Argevan [204] şi îi povesti cele petrecute. Argevan fusese regentul împărăţiei pe cînd Hakem era copil, căci fusese proclamat calif la unsprezece ani ; păstrase de atunci puteri depline şi exercita mai departe atribuţiile adevăratului suveran, Hakem bucurîndu-se numai de onoruri.

Ce se petrecu în sufletul lui Argevan în urma povestirii lui Setalmulk despre vizita nocturnă a califului nu se poate spune cu vorbe ; dar cine ar fi putut pătrunde în tainele acestui suflet adînc ? Oare studiul şi meditarea îi slăbiseră chipul şi-i întunecaseră privirea austeră ? Oare hotărîrea şi voinţa îi săpaseră în cutele frunţii forma sinistră a literei *tau* [205], semn al destinelor fatale ? Oare paloarea feţei cu trăsături neclintite, pe care se adînceau numai cutele dintre cele două sprîncene nu vestea decît că el se născuse în cîmpiile arse ale Magrebului ? Dar respectul pe care-l inspira poporului din Cairo, influenţa pe care o căpătase asupra celor bogaţi şi a celor puternici, să fi însemnat recunoaşterea înţelepciunii şi dreptăţii cu care cîrmuia statul ?

Oricum, Setalmulk, crescută de el, îl respecta ca pe tatăl ei, fostul calif. Argevan împărtăşi indignarea sultanei şi spuse doar :

— Vai, ce nenorocire pentru ţară ! Domnului credincioşilor i s-au tulburat minţile... După foamete, asta-i o nouă pedeapsă a cerului. Trebuie orînduite rugăciuni publice ; domnul nostru a înnebunit.

— Să ne ferească Dumnezeu, exclamă Setalmulk.

— Cînd domnul credincioşilor se va trezi, adăogă vizirul, sper că-i va fi trecut rătăcirea şi că va putea, ca de obicei, să prezideze marele divan.

În zorii zilei, Argevan aştepta trezirea califului. Acesta nu-şi chemă sclavii decît foarte tîrziu şi i se vesti că sala divanului se umpluse cu învăţaţi, oameni ai legii şi cadii. Cînd Hakem intră în sală, toată lumea se închină după datină, iar vizirul, ridicîndu-se, căută cu o privire iscoditoare la chipul îngîndurat al stăpînului.

Această mişcare nu-i scăpă califului. I se păru că citeşte un fel de ironie glacială pe faţa ministrului său. De cîtva timp monarhul regreta autoritatea prea mare pe care o lăsase treptat în mîna subalternilor săi şi, voind să ia el cîrma, se mira că întîmpină mereu piedici de la *ulemale, caşefi* şi *mudhiri,* devotaţi cu toţii lui Argevan. Începuse să se deghizeze şi să se plimbe noaptea prin

oraș tocmai pentru a scăpa de această tutelă și pentru a vedea cu ochii lui cum stau lucrurile.

Califul, observînd că nu se vorbea decît de treburile obișnuite, opri discuția și rosti cu voce tunătoare.

— Să vorbim puțin despre foamete ; mi-am propus azi să le tai capul la toți brutarii.

Un bătrîn se sculă de pe banca *ulemalelor* și spuse :

— Domn al credincioșilor, nu ai iertat tu oare pe unul dintre ei azi-noapte ?

Vocea nu-i era necunoscută califului care răspunse :

— Așa este, dar cu condiția ca pîinea să fie vîndută cu un țechin zece ocale.

— Gîndește-te, spuse bătrînul, că acești nenorociți plătesc făina zece țechini *ardebul* [206]. Pedepsește-i mai bine pe acei care le-o vînd la prețul ăsta.

— Și ei cine sînt ?

— *Multezimii, cașefii, mudhirii* și chiar *ulemalele* [207] care au grămezi de făină în casele lor.

Un fior trecu printre membrii sfatului și printre cei-lalți de față, care erau cei mai de seamă locuitori din Cairo.

Califul își lăsă capul în palme și stătu puțin pe gînduri. Argevan, mînios, vru să răspundă bătrînului *ulema,* dar vocea tunătoare a lui Hakem răsună iar în adunare :

— În astă-seară, spuse el, la ora rugăciunii, voi ieși din palatul meu din Roddah, voi trece brațul Nilului cu canjea mea, iar pe mal mă va aștepta mai marele strajei împreună cu călăul său ; voi merge pe malul stîng al *calișului* (canal) voi intra în Cairo prin poarta Bab-el-Tahla, și mă voi duce la moscheea Raschida. Mă voi opri la toate casele *multezimilor, cașefilor* sau *ulemalelor* și voi întreba dacă au grîu, și oriunde nu se va afla, stăpînul casei va fi spînzurat ori i se va tăia capul.

După aceste vorbe ale Califului, vizirul Argevan nu îndrăzni să mai ia cuvîntul în sfat dar, văzîndu-l că se întorcea în apartamentele sale, se repezi în urma lui și îi spuse :

— Nu ai să faci asta, Doamne !

— Pleacă ! se răsti Hakem mînios. Ți-aduci aminte că-mi spuneai în glumă *Șopîrla* cînd eram copil ? Află că șopîrla s-a făcut balaur.

IV

Moristanul

În seara aceleiași zile, la ceasul rugăciunii, Hakem intră în oraș prin cartierul soldaților, urmat doar de mai marele strajei și de călău : văzu că toate străzile erau luminate în calea lui. Oamenii din popor țineau în mînă lumînări aprinse pentru a lumina calea domnului lor și se adunaseră mai ales în fața caselor învățaților, cașefilor, notarilor sau persoanelor de vază arătate în decret. Califul intra peste tot și găsea cîte un morman de grîu ; poruncea de îndată să fie împărțit mulțimii, nota numele proprietarului și-i spunea : ți-ai scăpat capul ; dar învață de acum încolo să nu mai aduni grîu în casa ta pentru a trăi în belșug cînd pretutindeni domnește lipsa, sau pentru a-l vinde pe aur greu și a aduna astfel în puține zile toți banii țării.

După ce a intrat așa în cîteva case, și-a trimis ofițerii în celelalte și s-a dus în moscheea Raschida pentru a-și face rugăciunea, căci era o vineri ; dar mare i-a fost uimirea, intrînd, să găsească minberul ocupat și să fie întîmpinat cu aceste vorbe :

— Numele lui Hakem să fie slăvit pe pămînt și în ceruri ! Laudă veșnică Dumnezeului viu !

Oricît era de fericit poporul de fapta califului, totuși această rugă neașteptată trebuia să stîrnească indignarea drept-credincioșilor ; mai mulți se urcară dar în minber ca să-l alunge pe hulitor ; dar acesta se ridică în picioare și coborî maiestuos, făcîndu-i pe agresorii săi să dea înapoi ; străbătu astfel mulțimea uimită care striga văzîndu-l de aproape :

— Este orb ! Mîna lui Dumnezeu este asupra lui.

Hakem îl recunoscu pe bătrînul din piață și, așa cum în starea de trezie se naște uneori o legătură neașteptată între o întîmplare trăită și altele visate și apoi uitate, văzu, într-o străfulgerare, îngemănîndu-se dubla existență a vieții și a extazelor lui. Mintea lui lupta însă împotriva acestei impresii noi și fără a adăsta mai mult în moschee, încălecă și se întoarse la palat.

Trimise după vizirul Argevan, dar acesta nu a fost găsit. Cum era ceasul la care obișnuia să se ducă la Mokatam să consulte stelele, califul se duse la turnul observatorului și urcă pînă sus unde cupola, ferestruită toată, arăta cele douăsprezece case ale aștrilor. Saturn, planeta lui Hakem, era palid și plumburiu iar Marte, care-și dăduse numele orașului Cairo [208], ardea cu o văpaie sîngerie vestind război și primejdii. Hakem coborî pînă la etajul întîi al turnului unde se afla o tablă cabalistică întocmită de bunicul său Moezzeldin. În mijlocul unui cerc, în jurul căruia erau scrise în chaldeană numele tuturor țărilor din lume, se înălța statuia de bronz a unui călăreț, înarmat cu o lance pe care de obicei o ținea ridicată ; dar, cînd vreun popor dușman se pornea împotriva Egiptului, călărețul își apleca lancea și se întorcea către țara din care venea primejdia. Hakem văzu că acesta sta cu fața întoarsă spre Arabia :

— Din nou acea semințe a abasizilor, exclamă el, acei fii degenerați ai lui Omar pe care i-am zdrobit în capitala lor la Bagdad. Dar ce-mi pasă mie de acești necredincioși, acum cînd țin fulgerul în mînă ?

Totuși, cugetînd mai mult, simțea că era tot om ca mai înainte ; halucinația nu mai adăoga convingerii sale de a fi un Dumnezeu încrederea într-o putere supraomenească.

„Hai, își spuse, să mergem să luăm sfatul visului.“ Și se duse la okelul sabeenilor.

Credinciosul Yusuf sosise înaintea lui și privea visător apa mohorîtă și întinsă a Nilului, scăzută pînă la un punct care vestea întotdeauna secetă și foamete.

— Frate, îi spuse Hakem, visezi la dragostea ta ? Spune-mi, cine îți este iubita, și îți făgăduiesc că va fi a ta.

— Vai ! știu eu cine e ? răspunse Yusuf. De cînd suflarea *hamsin*-ului face nopțile apăsătoare, nu-i mai întîlnesc canjea daurită pe Nil. Și-apoi chiar de-aș mai întîlni-o, aș îndrăzni eu oare s-o întreb cine este ? Uneori ajung să cred că totul nu a fost decît o închipuire, pînă într-atît încît nu mai știu ce este vis și ce este aievea.

— Așa crezi ? întrebă Hakem îngrijorat. Apoi, după o clipă de cumpănire, spuse tovarășului său: Ce-are a face ? Hai să mai uităm și azi de viață !

Cînd se cufundau în beție, se întîmpla, lucru ciudat, ca cei doi prieteni să ajungă la un fel de comuniune de idei și de impresii. Yusuf își închipuia adesea că tovarășul său, avîntîndu-se către ceruri și lovind cu piciorul pămîntul nevrednic de slava sa, îi întindea mîna și-l lua cu el în spațiu, printre aștrii învîrtejiți și prin atmosfere albite de o puzderie de stele ; curînd Saturn, palid, dar încununat cu un inel luminos, creștea și se apropia, înconjurat de șapte luni prinse în mișcarea lui rapidă, iar după aceea, cine ar putea spune ce se petrecea cînd soseau în acea dumnezeiască patrie a visurilor lor ? Vorbirea omenească nu poate exprima decît senzații conforme naturii noastre ; dar cînd cei doi prieteni stăteau de vorbă în acel vis dumnezeiesc, numele pe care și le dădeau nu mai erau nume pământești.

În mijlocul acestui vis al beției, Hakem se zvîrcoli deodată exclamînd : Eblis ! Eblis ! În aceeași clipă niște *zebeci*[209] spărgeau ușa *okelului* și intrau cu vizirul Argevan în frunte. Acesta porunci să nu fie lăsat nimeni să scape și să fie legați toți acești necredincioși ce nesocotesc decretul califului care oprește consumarea kifului și a băuturilor fermentate.

— Diavole ! strigă califul, revenindu-și în fire, trimisesem să te caute ca să-ți tai capul ! Știu că tu ai organizat foametea și ai împărțit oamenilor tăi rezervele din hambarele statului ! În genunchi în fața prințului credincioșilor ! Începe prin a răspunde și vei sfîrși prin a muri.

Argevan se încruntă și un zîmbet rece îi lumină privirea întunecată.

— La Moristan cu acest nebun care se crede calif ! spuse el cu dispreț ostașilor.

Cît despre Yusuf, acesta sărise în canjea lui, dîndu-și seama că nu-și poate scăpa prietenul.

Moristanul, azi lipit de moscheea Kalaum, era pe atunci o mare închisoare din care numai o parte era rezervată nebunilor furioși. Respectul orientalilor față de nebuni nu merge pînă la a-i lăsa în libertate pe cei care

ar putea fi primejdioși. Trezindu-se a doua zi într-o celulă întunecoasă, Hakem înțelese curînd că nu avea nimic de cîștigat înfuriindu-se, nici spunînd că el este califul, îmbrăcat cum era în straie de felah. Dealtfel mai erau cinci califi în balamuc și cîțiva Dumnezei. Deci nici acest titlu nu-i putea fi mai de folos ca celălalt. Hakem se convinsese prin miile de sforțări zadarnice făcute în timpul nopții pentru a-și rupe lanțul că dumnezeirea sa, cuprinsă într-un trup slab, îl lăsa, ca pe cei mai mulți Buda din India și alte încarnații ale Ființei supreme, la cheremul întregii răutăți omenești și legilor materiale ale puterii. Își mai aduse aminte că situația în care ajunsese nu era nouă pentru el. „Să caut mai ales, gîndi el, să scap de biciuire." Nu era ușor, căci biciul era mijlocul folosit îndeobște împotriva rătăcirilor imaginației. Cînd sosi *hekimul* (medic), acesta era întovărășit de un alt doctor care părea străin. Prudența lui Hakem fu atît de mare, încît nu se arătă surprins de vizită și se mulțumi să răspundă că după o rătăcire trecătoare, se simțea acum ca de obicei. Medicul își consultă însoțitorul vorbindu-i cu mare respect. Acesta dădu din cap și spuse că smintiții aveau adeseori clipe de luciditate și reușeau să-și capete libertatea înșelînd prin vorbe meșteșugite. Totuși nu se opunea să-i fie îngăduit acestuia să se plimbe prin curte.

— Tot medic ești ? îl întrebă califul pe doctorul străin.

— Este un prinț al științei, exclamă medicul nebunilor, e marele Ebn-Sina (Avicena), sosit de curînd din Siria, și care ne face cinstea să viziteze Moristanul.

Numele vestit al lui Avicena, marele învățat, maestrul slăvit al sănătății și al vieții oamenilor, și care trecea în ochii norodului drept un vrăjitor în stare să săvîrșească minuni, făcu asupra califului o vie impresie. Uită de prudență și exclamă :

— O tu care mă vezi aici precum în trecut Aisse (Isus), părăsit sub această înfățișare și în neputința mea omenească față de uneltirile diavolești, de două ori nesocotit în calitate de calif și de Dumnezeu, gîndește că se cuvine să ies cît mai curînd din această stare înjositoare. Dacă

ești de partea mea, arată acest lucru ; dacă nu crezi în vorbele mele, fii blestemat !

Avicena nu răspunse, dar se întoarse către medic dînd din cap și îi zise :

— Vezi, mintea a și început să-l părăsească ; și adăogă : Din fericire, acestea sînt închipuiri care nu supără pe nimeni. Planta din care se face kiful este, am spus-o dintotdeauna, aceeași buruiană care, după cum zice Hipocrate, dă animalelor un soi de turbare și le îndeamnă să se azvîrle în mare... Cei doi medici se îndepărtară, îndreptîndu-se spre alte curți, iar Hakem nu auzi sfîrșitul cuvintelor lui Avicena. Rămase singur, pradă gîndurilor celor mai opuse, îndoindu-se că ar fi Dumnezeu, îndoindu-se chiar uneori că este calif, adunîndu-și numai cu greu gîndurile risipite. Profitînd de libertatea relativă ce-i fusese lăsată, se apropie de nenorociții aflați ici și colo în atitudini bizare, și, ascultîndu-le cîntecele și discursurile, surprinse cîteva idei, care-i atraseră atenția.

Unul dintre acești nebuni reușise, adunînd diferite resturi, să-și încropească un fel de tiară, împodobită cu cioburi de sticlă, și purta pe umeri o mantie din zdrențe acoperită cu broderii strălucitoare închipuite din fîșii de poleială.

— Sînt, spunea el, *kaimalzemanul* (domnul secolului) și adevăr grăiesc vouă, a sosit timpul.

— Minți, îi spuse altul. Nu tu ești cel adevărat ; dar ești din neamul *divilor* [210] și cauți să ne înșeli.

— Cine sînt eu, deci, după părerea ta ? întrebă primul.

— Nimeni altul decît Thamurath, ultimul rege al geniilor răzvrătite ! Nu-ți mai amintești oare de cel care te-a învins în insula Serendib, și care nu era altul decît Adam, adică eu-însumi ? Lancea și scutul tău mai atîrnă încă drept trofee pe mormîntul meu.

— Mormîntul lui ! exclamă altul într-un hohot de rîs, niciodată nu i s-a putut găsi locul. Auzi vorbă !

— Am dreptul să vorbesc de mormînt ca unul care am mai trăit de șase ori printre oameni, și tot de șase ori am murit, cum se cuvenea, și mi s-au clădit morminte

minunate ; al tău ar fi greu de descoperit, căci voi, *divii*, nu trăiți decît în trupuri moarte.

Huiduiala generală care a urmat după aceste cuvinte era îndreptată împotriva bietului împărat al divilor care se sculă furios ; pretinsul Adam îi trînti coroana din cap cu latul palmei, celălalt se repezi la el și lupta celor doi dușmani era gata să reînceapă după cinci mii de ani (după socoteala lor) dacă unul din supraveghetori nu i-ar fi despărțit cu lovituri de vînă de bou împărțite fără părtinire.

Mă veți întreba ce interes găsea Hakem în aceste conversații de nebuni pe care le asculta cu vădită atenție, sau pe care chiar el le provoca prin cîteva cuvinte ? Singurul încă stăpîn pe mintea lui în mijlocul acestor inteligențe rătăcite, se reîntorcea tăcut într-o lume de amintiri. Printr-un efect ciudat, datorat poate atitudinii sale austere, nebunii păreau să-l respecte și nici unul din ei nu îndrăznea să ridice ochii asupra lui ; și totuși ceva îi îndemna să se adune în jurul lui, precum acele plante care, în ultimele ore ale nopții, încep să se îndrepte spre lumina ce are să vină.

V

Arderea orașului Cairo

Printr-o ironie a sorții pe care numai duhul răului o putea scorni, se întîmplă ca într-o zi Moristanul să primească vizita sultanei Setalmulk, care venea, după obiceiul persoanelor de neam regesc, să aducă întemnițaților ajutor și mîngîiere. După ce a vizitat partea clădirii destinată criminalilor, a vrut să vadă și adăpostul nebuniei. Sultana purta un văl, dar Hakem o recunoscu după voce, și nu-și putu stăpîni furia văzînd lîngă ea pe ministrul Argevan care, zîmbitor și liniștit, îi slujea de călăuză.

— Iată, spuse el, niște nenorociți chinuiți de mii de rătăciri. Unul se zice prinț al geniilor, un altul se pretinde a fi Adam ; dar cel mai ambițios este acela pe

care-l vedeți acolo, și care seamănă leit cu fratele Măriei Tale.

— Este într-adevăr nemaipomenit, spuse Setalmulk.

— Ei bine ! reluă Argevan, această asemănare a fost cauza nenorocirii sale. Tot auzind spunîndu-i-se că este leit califul, și-a închipuit chiar că este, și nemulțumindu-se cu atît, s-a pretins chiar Dumnezeu. Este doar un biet felah care și-a pierdut mintea, ca atîția alții, abuzînd de substanțe îmbătătoare... Dar ar fi curios de văzut ce-ar spune de față cu însuși califul.

— Ticălosule ! exclamă Hakem, ai creat așadar o fantomă care-mi seamănă și care mi-a luat locul ?

Se opri, gîndindu-se deodată că prudența îl părăsea și că avea poate să-și expună viața la noi primejdii ; din fericire larma celorlalți nebuni îi acoperi vorbele. Toți acei nefericiți îl blestemau în cor pe Argevan, iar regele divilor, mai ales, îl înfrunta în chip deosebit.

— N-ai grijă ! îi striga el. Așteaptă numai să mor ; ne mai întîlnim noi în altă parte.

Argevan dădu din umeri și ieși cu sultana.

Hakem nici nu încercase să trezească amintirile acesteia. Gîndindu-se mai bine, înțelesese că urzeala era prea iscusit făcută ca să spere să o poată rupe dintr-o dată. Sau era într-adevăr luat drept altul în folosul vreunui impostor, sau sora lui și ministrul se înțeleseseră ca să-i dea o lecție de înțelepciune lăsîndu-l să petreacă cîteva zile la Moristan. Poate mai vroiau să profite de vîlva pe care avea să o stîrnească această situație pentru a pune mîna pe putere și a scăpa de el. Trebuia să fie ceva de felul acesta : ceea ce îl întărea în acest gînd era faptul că, la plecarea de la Moristan, sultana făgăduise imanului moscheei o sumă considerabilă pentru a mări și a reclădi luxos localul nebunilor — în așa fel, spusese ea, încît să se poată spune că e o locuință vrednică de un calif.

După plecarea sorei sale și a ministrului, Hakem își spuse doar : „Așa trebuia să se întîmple !“ și-și reluă felul de trai, nedezmințind blîndețea și răbdarea de care dăduse dovadă pînă atunci. Dar stătea mult de vorbă cu acei dintre tovarășii lui de suferință care aveau clipe de luciditate, și de asemenea cu cei din cealaltă parte a Mo-

ristanului, care se apropiau adesea de gratiile ce despărţeau curţile pentru a se distra de trăznăile vecinilor lor. Hakem îi întîmpina cu astfel de cuvinte încît nenorociţii se îmbulzeau acolo ore în şir, privindu-l ca pe un inspirat *(melbus)*. Nu este oare lucru ciudat că vorba sfîntă îşi află întotdeauna primii credincioşi printre năpăstuiţi ? Tot aşa, cu o mie de ani în urmă, cei ce se adunau să-l asculte pe Mesia erau mai ales oameni desfrînaţi, vameşi şi strîngători de biruri.

După ce le cucerea încrederea, califul îi chema, unul cîte unul, îi punea să-şi povestească viaţa, împrejurările în care greşiseră sau păcătuiseră, şi căuta cu răbdare rădăcina adîncă a acestor rătăciri : era întotdeauna mizeria. Oamenii îi povesteau de asemenea misterele vieţii sociale, uneltirile cămătarilor, ale speculanţilor, oamenilor legii, mai marilor breslelor, perceptorilor şi ale negustorilor înstăriţi din Cairo, ajutîndu-se unii pe alţii, tolerîndu-se unii pe alţii, mărindu-şi puterea şi influenţa prin căsătorii de familie, corupători, corupţi, sporind sau micşorînd după plac tarifurile comerţului, stăpîni ai foametei şi ai belşugului, ai răzmeriţei şi ai războiului, împilînd fără oprelişte un norod care se zbate pentru a avea măcar din ce trăi. La asta dusese ocîrmuirea vizirului Argevan în timpul lungii minorităţi a lui Hakem.

În plus, umblau prin închisoare tot felul de zvonuri sinistre ; înşişi paznicii nu se sfiau să le răspîndească : se spunea că o armată străină se apropia de Cairo şi că îşi întinsese tabăra în cîmpia de la Gizeh, că trădarea îi va preda oraşul fără luptă şi că domnii cei mari, *ulemalele* şi negustorii, temîndu-se pentru averile lor de urmările unui asediu, se pregăteau să deschidă porţile şi mituiseră pe căpeteniile oastei din cetate. Se aştepta chiar pentru a doua zi ca generalul duşman să-şi facă intrarea în oraş prin poarta Bab-el-Hadîd. Atunci neamul Fatimiţilor avea să fie alungat de pe tron ; califii Abasizi aveau să domnească la Cairo ca şi la Bagdad iar rugăciunile publice aveau să fie făcute în numele lor. „Iată ce-a pus la cale Argevan ! îşi spuse califul, iată ce-mi vestea talismanul alcătuit de tatăl meu şi ce făcea să pălească pe cer strălucitorul Faruis ! Dar a venit ceasul să văd ce pu-

tere are cuvîntul meu şi dacă mă voi lăsa învins ca odinioară nazarineanul."

Se lăsa seara ; cei închişi se adunaseră în curţi pentru rugăciunea obişnuită. Hakem luă cuvîntul şi, adresîndu-se de astă dată celor două cete de nebuni şi de răufăcători pe care le despărţea o poartă cu gratii, le spuse cine este şi ce aşteaptă de la ei, cu atîta autoritate şi atîtea dovezi încît nimeni nu îndrăzni să se îndoiască. Într-o clipă, silinţa a o sută de braţe rupse despărţirile interioare, iar paznicii îngroziţi deschideau porţile dinspre moschee. Califul pătrunse în ea, purtat pe sus de această gloată de nenorociţi pe care vocea lui îi îmbăta de entuziasm şi încredere. „Este califul nostru ! adevăratul principe al credincioşilor !" strigau osîndiţii justiţiei. „Este Allah care a venit să judece lumea !" urla ceata smintiţilor. Doi dintre aceştia din urmă luaseră loc la dreapta şi la stînga lui Hakem, strigînd : „Veniţi cu toţii la judecata domnului nostru Hakem".

Credincioşii adunaţi în moschee nu înţelegeau cum de putea fi tulburată rugăciunea ; dar neliniştea răspîndită de apropierea duşmanului îi predispunea pe toţi să se aştepte la întîmplări neobişnuite. Unii fugeau, răspîndind spaima pe străzi ; alţii strigau : „Azi e ziua Judecăţii de Apoi !" Şi acest gînd bucura pe cei mai săraci şi mai obidiţi care spuneau : „În sfîrşit, Doamne ! ţi-a sosit ziua !"

Cînd a apărut Hakem pe treptele moscheii, o strălucire supraomenească îi lumina faţa, iar pletele sale, pe care le purta lungi şi resfirate împotriva obiceiului musulmanilor, îşi revărsau cîrlionţii pe o mantie de purpură pe care tovarăşii săi i-o puseseră pe umeri. Chiar şi evreii şi creştinii, întotdeauna numeroşi pe acea stradă Sukarieh, care trece prin bazaruri, se ploconeau spunînd : „Este adevăratul Mesia, sau de nu, este Antehristul vestit de Scriptură să vină la o mie de ani după Isus !" Cîţiva îl recunoscuseră drept suveranul lor ; dar nimeni nu înţelegea lămurit cum de se găsea în mijlocul oraşului, de vreme ce se auzise că la ora aceea mergea în fruntea oştirii împotriva taberei duşmane din cîmpia piramidelor.

— O voi, poporul meu ! spuse Hakem nenorociților care îl înconjurau, voi fiii mei adevărați, nu ziua mea a sosit, ci a voastră. Am ajuns la acea vreme care se întoarce de fiecare dată cînd cuvîntul cerului nu mai are putere asupra sufletelor, cînd virtutea este crimă, cînd înțelepciunea e nebunie, cînd gloria e rușine, cînd totul merge împotriva dreptății și adevărului. Și atunci, vocea de sus nu a pregetat niciodată să lumineze mințile, precum fulgerul înainte de trăznet ; de aceea s-a spus, rînd pe rînd : Vai ție, Enohia, cetate a copiilor lui Cain, cetate a desfrînării și a tiraniei ! Vai ție, Gomora ! Vai vouă Ninive și Babilon și vai ție, Ierusalime ! Această voce răsună astfel neostenită din veac în veac, și, întotdeauna între amenințare și pedeapsă este timp pentru pocăință. Dar răgazul se scurtează din zi în zi cînd furtuna se apropie, focul urmează curînd după fulger ! Să arătăm că de acum încolo cuvîntul este înarmat și că pe pămînt se va înscăuna, în sfîrșit, domnia vestită de profeți ! Al vostru e, copii, acest oraș îmbogățit prin furt, prin camătă, prin nedreptate și împilare ; ale voastre aceste comori prădate, aceste bogății furate. Să cadă dreptatea voastră pe acest lux înșelător, pe virtuțile calpe, pe vredniciile cumpărate, și pe trădările împodobite, care, sub cuvînt de pace, v-au vîndut dușmanului. Dați foc acestui oraș întemeiat de străbunul meu Moezzeldin sub semnul victoriei *(kahira)* și care ar deveni monumentul mișeliei voastre.

Oare ca Dumnezeu sau ca suveran se adresa astfel califul mulțimii ? Desigur, ardea într-însul acea rațiune supremă care este mai presus de dreptatea obișnuită; altminteri furia lui ar fi lovit la întîmplare, ca aceea a banditilor pe care îi dezlănțuise. Curînd flăcările mistuiră bazarele cu acoperiș de cedru și palatele cu terase sculptate și colonete fragile ; locuințele cele mai bogate din Cairo își ofereau poporului interioarele lor devastate. Noapte îngrozitoare, în care puterea suverană lua înfățișarea revoltei, în care răzbunarea cerului folosea armele iadului !

Pîrjolul și jaful orașului au ținut trei zile ; locuitorii din cartierele cele mai bogate luaseră armele ca să se apere, și o parte din soldații greci și din *ketami*, trupe

barbare sub conducerea lui Argevan, luptau împotriva celor scăpați din temniță și a gloatei ce executa ordinele lui Hakem. Argevan răspîndea zvonul că Hakem este un impostor, că adevăratul calif se află cu armata pe cîmpia de la Gizeh, astfel încît se dădea o luptă îngrozitoare la luminile incendiilor pe piețele mari și în grădini. Hakem se retrăsese pe înălțimile de la Karafah și ținea în aer liber acel tribunal sîngeros la care, după tradiții, a apărut asistat de îngeri, avînd alături de el pe Adam și pe Solomon, primul ca martor al oamenilor, celălalt al geniilor. Erau aduși acolo toți cei pîrîți de ura publică și judecarea lor se făcea în puține cuvinte ; capetele cădeau în mijlocul uralelor mulțimii ; cîteva mii au pierit în acele trei zile. Învălmășeala din centrul orașului nu era mai puțin sîngeroasă ; în sfîrșit, Argevan a fost lovit cu o lance între umeri de un anume Reidan, care-i aduse capul la picioarele califului ; atunci încetă și rezistența. Se spune că în chiar clipa în care a căzut vizirul cu un țipăt înfiorător, cei de la Moristan, cu acea percepție a vedeniilor pe care o au nebunii, au strigat că l-au văzut în văzduh pe Eblis (Satana) care, ieșit din leșul lui Argevan, chema și aduna în văzduh pe demonii încarnați pînă atunci în susținătorii lui. Lupta începută pe pămînt continua în văzduh ; falangele acestor vrăjmași în veci neîmpăcați se regrupau și luptau încă cu forțele stihiilor. În această privință un poet arab a spus:

„Egipt ! Egipt ! le cunoști, aceste lupte întunecate ale duhurilor bune și rele, cînd Tifon, cel cu suflarea arzătoare, ne lasă fără aer și fără lumină ; cînd ciuma seceră omenirea harnică ; cînd scad revărsările de fiece an ale Nilului ; cînd se lasă lăcustele ca niște nori grei și înghit într-o singură zi toată verdeața cîmpului.

Nu este destul ca iadul să se manifeste prin aceste urgii îngrozitoare, el mai poate umple pămîntul cu suflete crude și lacome, care ascund sub o înfățișare omenească firea ipocrită a șacalilor și a șerpilor !“

Astfel, cînd sosi ziua a patra și orașul era pe jumătate pîrjolit, șerifii se adunară în moschee, și ridicînd în sus Alcoranele, strigară : „O ! Hakem ! o ! Allah !“ Dar sufletul lor lipsea din rugăciune. Bătrînul care mai salutase dumnezeirea lui Hakem, i se înfățișă din nou zicînd :

„Ajunge, Doamne ; în numele străbunului tău Moezzeldin, oprește prăpădul". Hakem vru să afle mai multe de la acest om ciudat care nu apărea decît la vreme de năpastă ; dar bătrînul se și făcuse nevăzut în învălmășeala celor adunați acolo.

Hakem încălecă pe măgarul lui cenușiu, ca în toate zilele, și porni prin oraș, împărțind vorbe de împăcare și iertare. Atunci a schimbat și asprele edicte împotriva creștinilor și evreilor, scutind pe unii să mai poarte pe umeri o cruce grea de lemn, pe ceilalți să-și atîrne de gît o buturugă. Arătînd aceeași îngăduință pentru toate cultele, vroia să pregătească treptat poporul pentru o învățătură nouă. Au fost hotărîte locuri pentru cuvîntări, mai ales într-o clădire ce fu numită *casa înțelepciunii*, și mai mulți învățați au început să propovăduiască dumnezeirea lui Hakem. Totuși, mintea omenească este atît de rebelă față de credințele pe care timpul nu le-a consfințit, încît nu s-au putut înscrie printre noii credincioși decît vreo treizeci de mii de locuitori din Cairo. Un anume Almoșadjar spuse adepților lui Hakem : „Acela pe care îl proslăviți ca fiind Dumnezeu n-ar putea crea nici o muscă, și nici nu ar putea împiedica o muscă să-l supere". Aflînd de aceste vorbe, califul porunci să i se dea o sută de galbeni drept dovadă că nu voia să siluiască conștiințele. Unii spuneau : „Au mai fost și alții din seminția Fatimiților atinși de asemenea închipuiri. Așa, de pildă, bunicul lui Hakem, Moezzeldin, se ascundea cîteva zile și spunea că fusese răpit în cer ; mai tîrziu, s-a retras într-un beci și s-a spus că a dispărut de pe pămînt fără să moară ca ceilalți oameni." Hakem afla de aceste cuvinte care-l cufundau în lungi meditații.

VI

Cei doi califi

Califul se întorsese în palatul său de pe malul Nilului și-și reluase traiul obișnuit, recunoscut de toți și dezbărat de dușmani. De cîtva timp lucrurile își reluaseră

cursul obișnuit. Într-o zi intră la sora sa Setalmulk și îi spuse să pregătească totul pentru nunta lor, pe care o dorea făcută în taină, de teamă să nu stîrnească indignarea poporului, care nu era încă destul de convins de dumnezeirea lui Hakem pentru a nu se scandaliza de o asemenea încălcare a legilor vechi. Numai eunucii și robii aveau să fie de față la ceremonie, care urma să aibă loc în moscheea palatului ; cît privește serbările, urmare obligatorie a acestei însoțiri, locuitorii din Cairo, obișnuiți să vadă frunzișurile din preajma seraiului luminate de felinare și să audă sunetele muzicii aduse de pe celălalt mal al fluviului de briza nopții, ori nu le vor lua în seamă, ori nu le vor părea lucru de mirare. Mai tîrziu, cînd spiritele vor fi mai pregătite și timpul mai potrivit, Hakem avea să proclame sus și tare această căsătorie mistică și religioasă.

Pe înserat, califul, deghizat ca de obicei, plecă din palat și se îndreptă către observatorul său de la Mokatam să citească în aștri. Cerul era destul de îngrijorător pentru Hakem : conjuncțiuni sinistre de planete, noduri încîlcite de stele vesteau o primejdie de moarte apropiată. Cum, Dumnezeu fiind, era sigur de veșnicia lui, nu se prea sperie de aceste amenințări cerești care nu priveau decît făptura trecătoare. Totuși, inima îi era strînsă de o tristețe dureroasă și, renunțînd la plimbarea obișnuită, se întoarse la palat în primele ore ale nopții.

Pe cînd trecea fluviul cu barca, văzu cu mirare că grădinile palatului erau luminate ca pentru o sărbătoare: într-adevăr. De toți copacii atîrnau felinare ca niște fructe de rubin, de safir și de smarald ; havuzuri înmiresmate țîșneau sub frunziș ca niște vine de argint ; apa curgea în jgheaburile de marmură, iar din pardoseala de alabastru traforat a chioșcurilor se ridica, în spirale ușoare, fumul albăstrui al miresmelor. Șoapte armonioase de muzici nevăzute alternau cu cîntecul păsărilor care, amăgite de atîta lumină, credeau că slăvesc zorile noi, iar pe fundalul învăpăiat, într-o revărsare de lumină, liniile arhitecturale ale fațadei palatului desenau dîre de foc.

O mirare nespusă îl cuprinse pe Hakem. Se întreba : „Cine îndrăznește să dea o petrecere în palat în lipsa mea ? Ce oaspete de seamă și necunoscut este sărbătorit

la această oră ? Grădinile ar trebui să fie pustii şi tăcute ! Merse mai departe. Dansatoare, îmbrăcate în veşminte strălucitoare, ondulau ca şerpii în mijlocul covoarelor persane, înconjurate de lămpi, ca să nu se piardă nimic din mişcările şi figurile lor. Nu părură să-l zărească pe calif. La uşa palatului întîlni un şirag de sclavi purtînd fructe îngheţate şi dulceţuri în vase de aur şi băuturi răcoritoare în ibrice de argint. Deşi păşea alături de ei, atingîndu-i uneori, nimeni nu-l lua în seamă. Această ciudăţenie începea să-l umple de o tainică îngrijorare. Simţea că devine o umbră, un duh nevăzut, şi continua să meargă din cameră în cameră, trecînd printre grupurile de oameni ca şi cum ar fi avut la deget inelul lui Gygès [212].

Cînd ajunse în pragul ultimei săli, a fost uluit de o revărsare de lumini : mii de lumînări de ceară prinse în candelabre de argint străluceau ca nişte buchete de foc, încrucişîndu-şi aureolele învăpăiate. Instrumentele muzicanţilor ascunşi în tribune tunau cu o energie triumfală. Califul se apropie clătinîndu-se şi se ascunse după cutele bogate ale unei uriaşe draperii de brocart. Văzu atunci, în fundul sălii, aşezat pe un divan, alături de Setalmulk, un om scăldat în nestemate, înstelat cu diamante care străluceau în mijlocul unei scînteieri de raze de toate culorile. S-ar fi zis că, pentru a-l îmbrăca pe acest nou calif, fuseseră secate toate comorile lui Harun-al-Raşid.

Este lesne de înţeles uimirea lui Hakem în faţa acestei nemaipomenite privelişti : îşi căută pumnalul la brîu, pentru a se năpusti asupra acelui uzurpator; dar o putere de neînvins îl ţintuia pe loc. Această viziune i se părea un semn ceresc, şi tulburarea lui crescu cînd îşi recunoscu sau i se păru că îşi recunoaşte propriile trăsături în acele ale omului care şedea alături de sora lui. Crezu că este *feruerul* său, dublul său, iar, pentru orientali, să-ţi vezi propriul spectru este un semn din cele mai rele. Umbra sileşte trupul să o urmeze în răstimp de o zi.

Aci vedenia era cu atît mai ameninţătoare cu cît *feruerul* împlinea înainte de vreme un proiect conceput de Hakem. Fapta acestui calif fantastic de a se însoţi cu Setalmulk, pe care adevăratul calif hotărîse s-o ia el însuşi

de soție, nu ascundea oare un sens enigmatic, un simbol tainic și înfricoșător ? Nu era oare acesta vreo divinitate geloasă ce căuta să uzurpe cerul răpind-o pe Setalmulk fratelui ei, despărțind perechea cosmogonică și providențială ? Semințiа divilor încerca oare prin acest mijloc să întrerupă filiația spiritelor superioare, înlocuind-o cu neamul său nelegiuit ? Aceste gînduri străbătură deodată mintea lui Hakem : în mînia lui ar fi voit să slobozească vreun cutremur de pămînt, un potop, o ploaie de foc sau alt cataclism ; dar își aminti că, legat de un trup din lut pămîntesc, nu putea folosi decît măsuri omenești.

Deznădăjduit de neputința lui, Hakem se retrase încet și se duse la poarta dinspre Nil ; era acolo o bancă de piatră ; se așeză și rămase pe gînduri cîtăva vreme, căutînd să deslușească tîlcul scenelor ciudate care se petrecuseră în fața lui. După cîteva minute, portița se deschise din nou și Hakem zări prin beznă cum ieșeau două umbre dintre care una era mai întunecată. Datorită acelor slabe reflexe ale pămîntului, cerului și apelor care, în Orient, nu îngăduie niciodată un întuneric total, el deslușì că primul era un tînăr de rasă arabă, iar al doilea un etiopian uriaș.

Ajunși la un loc al malului care înainta în fluviu, tînărul îngenunche, negrul se opri în picioare lîngă el, și fulgerul unei săbii de Damasc luci în beznă, ca o dîră de foc. Totuși, spre uimirea califului capul nu căzu, și negrul, aplecîndu-se către urechea tînărului, păru că-i șoptește ceva, după care acesta se ridică, liniștit, recules, fără o bucurie grăbită, ca și cum ar fi fost vorba despre cu totul altcineva decît el însuși. Etiopianul își băgă sabia în teacă, și tînărul se duse spre malul fluviului, chiar în partea unde era Hakem, fără îndoială pentru a-și lua barca cu care venise. Acolo se găsi față în față cu califul care se prefăcu că se trezește și-i spuse :

— Pacea să fie cu tine, Yusuf ; ce cauți pe-aici ?

— Pacea să fie și cu tine, răspunse Yusuf, care tot nu vedea în prietenul său decît un tovarăș de aventuri și nu se mira să-l găsească dormind pe mal, așa cum obișnuiesc copiii Nilului în timpul nopților fierbinți ale verii.

Yusuf îl luă în canje și se lăsară duși de curentul fluviului, de-a lungul malului răsăritean. Zorile începeau să coloreze cu o geană roșietică șesul învecinat și desenau profilul ruinelor încă existente ale Heliopolisului, la marginea deșertului. Hakem părea cufundat în vise și, cercetînd cu atenție trăsăturile tovarășului său, accentuate de lumina zilei, găsea o asemănare cu ale lui pe care nu o observase pînă atunci, căci îl întîlnise numai noaptea sau îl văzuse prin beția orgiei. Nu se mai putea îndoi că era *feruerul* său, dublul, vedenia din ajun, poate chiar acela care fusese pus să joace rolul califului cît timp fusese închis la Moristan. Din această explicație firească se nășteau însă alte întrebări.

— Semănăm ca frații, îi spuse el lui Yusuf; uneori este de ajuns, pentru o astfel de întîmplare, să fii din aceeași regiune. Unde te-ai născut, prietene?

— M-am născut la poalele Atlasului, la Ketama, în Magreb, printre berberi și kabili. Nu mi-am cunoscut tatăl care se numea Dawas, și care a fost ucis în luptă puțin după nașterea mea; bunicul meu, foarte bătrîn, era unul din șeicii acelei țări pierdute în nisipuri.

— Strămoșii mei sînt tot de prin părțile acelea, spuse Hakem; poate că ne tragem din același trib... dar ce-are a face? Prietenia noastră nu are nevoie de legături de sînge pentru a fi trainică și sinceră. Spune-mi de ce nu te-am mai văzut de cîteva zile?

— Ce întrebări îmi pui! răspunse Yusuf; aceste zile sau mai degrabă aceste nopți, căci zilele le-am petrecut dormind, au trecut ca niște vise încîntătoare și pline de minuni. De cînd ne-a surprins stăpînirea în *okel* și ne-a despărțit, am întîlnit din nou pe Nil vedenia încîntătoare de a cărei existență nu mă mai pot îndoi. Adesea, acoperindu-mi ochii cu palma ei, ca să nu pot recunoaște poarta, m-a dus în grădini minunate, în săli de o neînchipuită frumusețe, în care geniul arhitectului a întrecut construcțiile fantastice pe care le clădește în nori fantezia. Ciudată îmi este soarta! Cînd sînt treaz, visez încă mai mult decît în somn. În palatul acela nimeni nu părea să se mire de prezența mea și, cînd treceam, frunțile se aplecau smerit în fața mea. Apoi acea femeie stranie, fă-

cîndu-mi loc să șed la picioarele ei, mă îmbăta cu vorbele și cu privirea. De cîte ori își ridica pleoapele umbrite de gene lungi, mi se părea că un nou rai mi se deschide. Inflexiunile vocii sale armonioase mă vrăjeau. Sufletul meu, mîngîiat de această melodie încîntătoare, se topea de fericire. Roabele ei aduceau gustări delicioase, dulcețuri de trandafir, înghețate cu zăpadă pe care de abia le atingea cu vîrful buzelor, căci o ființă atît de cerească și de desăvîrșită nu trăiește decît din miresme, rouă și raze de lumină. O dată, ridicînd cu vorbe magice o lespede din pardoseală acoperită cu peceți misterioase, m-a dus în tainițele în care își ține comorile și mi le-a arătat cu de-amănuntul, spunînd că vor fi ale mele dacă voi dovedi destulă iubire și vitejie. Am văzut acolo minuni cum nu se află nici în muntele Kaf unde sînt ascunse comorile genilor, elefanți din cristal de stîncă, copaci de aur în care cîntau, bătînd din aripi, păsări din nestemate, păuni deschizîndu-și roată coada punctată cu sori din diamante, mase de camfor tăiate în formă de pepene și ferecate cu filigrană, corturi din catifea și din brocart cu catarge din argint masiv ; apoi în cisterne, aruncate precum grînele în postavă, grămezi de bani de aur și argint, mormane de mărgăritare și rubine.

Hakem care ascultase atent această descriere, îi spuse prietenului său Yusuf :

— Știi, frate, că ce-ai văzut acolo sînt comorile lui Harun-al-Rașid cucerite de Fatimiți și care nu pot fi decît în palatul califului ?

— Nu știam ; dar ghicisem după frumusețea și bogăția necunoscutei mele că era de rang înalt ; știu eu ? Poate o rudă de-a marelui vizir, soția sau fiica unui domn mare. Dar ce nevoie aveam eu să-i aflu numele ? Mă iubea ; nu era de ajuns ? Ieri, cînd am sosit la locul obișnuit al întîlnirii, am găsit niște sclavi care m-au îmbăiat, m-au parfumat, m-au îmbrăcat cu straie minunate, cum nici califul Hakem nu ar putea purta mai bogate. Grădina era luminată și totul luase o înfățișare de sărbătoare, ca și cum s-ar fi pregătit de nuntă. Cea pe care o iubeam mi-a îngăduit să iau loc alături de ea pe divan și și-a lăsat mîna ei într-a mea, aruncîndu-mi o privire plină de dulce volup-

tate. Deodată a pălit ca şi cînd o vedenie nefastă, o sumbră arătare, văzută numai de ea, ar fi venit să întunece sărbătoarea. Şi-a îndepărtat roabele cu un semn al mîinii şi mi-a spus cu vocea sugrumată :

— Sînt pierdută ! În spatele draperiei de la uşă am văzut lucind ochii de azur care nu cunosc iertarea. Mă iubeşti destul ca să mori ?

Am asigurat-o că-i eram întru totul devotat.

— Trebuie, continuă ea, să nu fi existat niciodată, ca trecerea ta prin lume să nu lase nici o urmă, să fii nimicit, trupul tău să fie mărunţit în aşa fel ca să nu se poată şti măcar că a fost vreodată ; altminteri cel care-mi hotărăşte soarta va şti să născocească pentru mine chinuri de care să se înfioare pînă şi răutatea divilor, să se cutremure de spaimă osîndiţii din fundul iadului. Urmează-l pe acest negru ; va dispune de viaţa ta cum se cuvine.

După ce am trecut porţile, negrul m-a pus să îngenunchez ca pentru a-mi tăia capul ; şi-a învîrtit sabia de cîteva ori, apoi, văzîndu-mă neclintit, mi-a spus că totul nu fusese decît un joc, o încercare, şi că principesa voise să ştie dacă sînt într-adevăr atît de viteaz şi de credincios cum mă arătam.

— Ai grijă să fii mîine seară la Cairo, la fîntîna Îndrăgostiţilor, îţi va fi îngăduită o nouă întîlnire, adăogă el înainte de a se întoarce în grădină.

După aceste lămuriri, Hakem nu se mai putea îndoi de împrejurările care îi năruiseră proiectele. Se mira numai că nu simţea nici o mînie nici pentru trădarea sorei sale şi nici pentru dragostea pe care un tînăr din popor o inspirase sorei califului. Să fi fost pentru că, după atîtea osîndiri sîngeroase, era obosit să mai pedepsească, sau pentru că conştiinţa dumnezeirii sale îi inspira o imensă dragoste părintească pentru toate fiinţele ? Necruţător în faţa răului, se simţea învins de atotputernicia iubirii şi a tinereţii. Era oare Setalmulk vinovată că respinsese o însoţire din care prejudecăţile ei făceau o nelegiuire ? Era Yusuf vinovat că iubise o femeie a cărei situaţie nu o cunoştea ? De aceea califul se hotărîse să vină în seara următoare la noua întîlnire care i se dăduse lui Yusuf, dar

pentru a ierta și a binecuvînta această căsătorie. Numai cu acest gînd stîrnea el destăinuirile lui Yusuf. Un singur lucru îi mai întuneca gîndurile ; îl îngrijora acum propria lui soartă. „Întîmplările se întorc împotriva mea, își zicea el, și nici chiar voința mea nu mă mai apără." Îi spuse lui Yusuf la despărțire :

— Îmi pare rău după serile noastre plăcute de la *okel*. Dar o să ne mai întîlnim acolo, căci califul a ridicat opreliștile împotriva kifului și a băuturilor fermentate. O să ne revedem curînd, prietene !

Întors în palat, Hakem chemă pe Abu-Arus, mai marele străjilor, care se îngrijea de paza de noapte cu o ceată de o mie de ostași și restabili consemnul desființat în timpul răscoalei, anume ca toate porțile orașului să fie închise la ora la care se ducea la observatorul său, una singură trebuind să i se deschidă la un semnal hotărît cînd va dori să se întoarcă. Merse însoțit pînă la capătul străzii numită Derb-al-Siba, încălecă pe măgarul ținut gata pregătit la eunucul Nesim, paznicul porții, și ieși din oraș urmat numai de un slujitor și de tînărul sclav care-l însoțea de obicei. Cînd ajunse pe munte, și înainte chiar de a se fi urcat în turnul observatorului, privi la stele, își lovi palmele una de alta, și exclamă : „Așadar, te-ai arătat, semn de piază rea !" Se întîlni apoi cu niște călăreți arabi care îl recunoscură și îi cerură ajutoare ; îi trimise cu slujitorul său la eunucul Nesim, ca să-i miluiască ; apoi, în loc să se urce în turn, luă drumul necropolei, la stînga Mokatamului și merse pînă la mormîntul lui Fokkai, aproape de locul numit *Maksaba* din cauza stufului care creștea acolo. Atunci trei oameni se năpustiră asupra lui cu pumnalele ; dar, de abia fusese doborît cînd unul dintre ei, recunoscîndu-l la lumina lunii, se întoarse împotriva celorlalți și se luptă pînă ce căzu și el alături de calif, strigînd : „O, fratele meu" ! Așa cel puțin a povestit sclavul care a scăpat din măcel și a fugit la Cairo să-l vestească pe Abu-Arus ; dar cînd au sosit ostașii la locul faptei, nu au mai găsit decît niște haine însîngerate și măgarul califului, pe nume *Kamar*, cu vinele picioarelor tăiate.

VII

Plecarea

Povestea califului Hakem se sfîrşise. Şeicul se opri şi căzu pe gînduri. Eram şi eu tulburat de povestirea acestor *patimi* mai puţin dureroase desigur decît cele de pe Golgota, dar a căror scenă o văzusem căci, în timpul şederii mele la Cairo, urcasem adesea acel Mokatam unde se mai văd ruinele observatorului lui Hakem. Îmi spuneam că, Dumnezeu sau fiinţă omenească, acest calif Hakem, atît de ponegrit de istoricii copţi şi musulmani, voise fără îndoială să aducă pe pămînt o domnie a raţiunii şi a dreptăţii ; vedeam într-o lumină nouă evenimentele raportate de El-Masin, de Makrisi, de Novairi şi alţi autori pe care îi citisem la Cairo, şi mă întristam de soarta care osîndeşte la moarte năprasnică pe profeţi, reformatori şi Mesii, oricare ar fi, şi mai apoi îi hărăzeşte nerecunoştinţei oamenilor.

— Dar nu mi-aţi spus, i-am atras atenţia şeicului, care duşmani au pus la cale moartea lui Hakem.

— I-aţi citit pe istorici, îmi spuse el ; nu ştiţi oare că Yusuf, fiul lui Dawas, ducîndu-se la întîlnirea ce-i fusese dată la fîntîna Îndrăgostiţilor, a găsit acolo nişte sclavi care l-au dus într-o casă unde îl aştepta sultana Setalmulk, venită cu straie schimbate, şi că aceasta l-a îndupleca plecat să-l omoare pe calif, sub cuvînt că Hakem plănuise să o ucidă, şi că i-a făgăduit să-l ia de soţ după aceea ? În încheiere, a rostit aceste cuvinte pe care istoria ni le-a păstrat :

— Du-te pe munte ; va veni fără greş şi va rămîne singur, însoţit doar de slujitorul său. Va coborî în vale ; năpusteşte-te atunci asupra lui şi omoară-l ; omoară-l şi pe slujitor, şi pe tînărul sclav dacă va fi cu el.

Îi dădu apoi un jungher din acelea numite *yafur*, cu vîrful în formă de fier de lance, şi mai înarmă încă doi sclavi cu poruncă să-l ajute, ori să-l ucidă dacă nu-şi va ţine legămîntul. Numai după ce-l lovi pe calif, îşi recunoscu Yusuf tovarăşul petrecerilor nocturne şi, îngrozit de

fapta sa, își întoarse mînia împotriva celor doi sclavi; dar căzu la rîndul său, lovit de ei.

— Și ce-au devenit cele două cadavre, care, după spusele istoriei, au dispărut, de vreme ce nu a mai fost regăsit decît măgarul și cele șapte tunici ale lui Hakem, cu nasturii nedescheiați?

— V-am spus eu că au existat cadavre? Asta nu se află în tradiția noastră. Astrele făgăduiau califului optzeci de ani de viață dacă va scăpa de primejdia ce-l amenința în acea noapte de 27 șawal, din anul 411 al hegirei [213]. Și nu știți că poporul din Cairo, timp de șaisprezece ani după aceea nu a încetat să susțină că el trăiește?

— Mi s-au povestit, într-adevăr, multe de felul acesta, am spus eu, dar diferitele apariții ale lui Hakem erau atribuite unor impostori ca de pildă Șerut, Sikkin și alții care îi semănau și se dădeau drept el. Așa se întîmplă cu toți acei suverani fabuloși a căror viață devine un subiect de legende populare. Copții pretind că Isus Cristos i-a apărut lui Hakem, care și-a cerut iertare pentru impietatea lui și a dus canon ani lungi de-a rîndul în pustiu.

— După cărțile noastre, spuse șeicul, Hakem nu a murit de pe urma loviturilor primite. Îngrijit de un bătrîn necunoscut, a supraviețuit nopții fatale în care sora lui încercase să-l ucidă; dar, sătul de grijile tronului, s-a retras în pustiul Ammon și și-a alcătuit doctrina, care a fost răspîndită mai tîrziu de discipolul său Hamza. Adepții acestei învățături, izgoniți din Cairo după moartea sa, s-au retras în Munții Libanului unde au format națiа *druzilor*.

Toată această poveste mi se învolbura în minte și aveam de gînd să-i mai cer șefului druz și alte amănunte despre religia lui Hakem; dar furtuna care mă ținuse la Beirut se potolise și am fost nevoit s-o pornesc spre Accra unde speram să-l înduplec pe pașa în favoarea prizonierului. Nu l-am mai văzut pe șeic decît ca să-mi iau rămas bun, fără să îndrăznesc să-i vorbesc despre fiica lui și fără să-i spun că o văzusem la doamna Carlès.

IV
Akkalii-Anti-Libanul

I
Pachebotul

Pe corăbii arabe sau grecești trebuie să te aștepți la acele călătorii capricioase care amintesc de soarta rătăcitoare a lui Ulise sau a lui Telemac ; o cît de mică furtună le mînă care încotro pe Mediterana : de aceea europeanul care vrea să meargă de la un punct la altul al coastelor Siriei este nevoit să aștepte trecerea *cursei* englezești, singura care asigură serviciul *schelelor* Palestinei : în fiecare lună, un simplu bric, care nu este nici măcar o navă cu *aburi* urcă și coboară acele trepte de cetăți ilustre ce se numeau odinioară Berit, Sidon, Tir, Ptolemais și Cezareea, și care nu și-au păstrat nici numele, nici chiar ruinele. Acestor regine ale mărilor și comerțului, Anglia, singura lor moștenitoare, nu le face nici măcar cinstea unui *steamboat*. Totuși, deosebirile sociale atît de scumpe acestei națiii libere sînt strict observate pe punte, ca și cum ar fi vorba de o navă de prim ordin. *First-places*-urile sînt interzise pasagerilor de stare inferioară, adică acelora cu punga mai ușoară, și această distincție îi miră uneori pe orientali cînd văd negustori ocupînd locurile de cinste, în timp ce șeici, șerifi sau chiar emiri sînt amestecați laolaltă cu soldații și slugile. De obicei căldura este prea mare pentru a dormi în cabine, și fiecare călător, purtîndu-și patul în spinare precum ologul din Scriptură, își alege un loc pe punte pentru somn și odihnă ; restul timpului șade turcește pe sal-

teaua sau pe covorul său, fumîndu-şi pipa sau narghileaua cu spinarea rezemată de parapet. Doar europenii îşi petrec ziua plimbîndu-se pe punte, spre mirarea levantinilor care nu pricep această agitaţie de veveriţă. Este greu să parcurgi astfel puntea fără să te poticneşti de picioarele vreunui turc sau beduin care tresare aprig ducînd mîna la pumnal şi porneşte un val de blesteme, jurînd să te regăsească aiurea. Musulmanii care călătoresc cu seraiul lor şi n-au plătit îndeajuns pentru a obţine o cabină separată sînt nevoiţi să-şi lase nevestele într-un soi de ţarc la pupa navei, unde sînt îngrămădite ca oile. Cîteodată le apucă răul de mare, şi atunci fiecare soţ se duce să-şi caute nevestele, le duce jos şi le aduce apoi din nou la ţarc. Nimic nu se compară cu răbdarea unui turc îndeplinindu-şi aceste nenumărate îndatoriri familiare sub ochii ironici ai necredincioşilor. Tot el, dimineaţa şi seara, umple la butoiul comun vasele de aramă destinate abluţiunilor rituale, schimbă apa din narghilele, îngrijeşte de copiii care suferă din cauza ruliului, numai pentru a-şi feri cît mai mult soţiile sau roabele de contactul periculos cu europenii. Asemenea precauţii nu au loc pe navele unde nu sînt decît pasageri levantini. Aceştia din urmă, chiar de religii diferite, observă între ei un fel de etichetă, mai ales în ceea ce priveşte femeile.

Ora prînzului a sunat pe cînd misionarul englez, care mergea ca şi mine la Accra, îmi arăta un punct al coastei unde se crede că proorocul Iona ar fi ieşit din pîntecul chitului. O mică moschee stă mărturie a pietăţii musulmanilor pentru această tradiţie biblică [214] şi, în legătură cu ea, pornisem cu misionarul una din acele discuţii religioase care nu mai sînt la modă în Europa, dar care se nasc atît de firesc între călători în ţările unde simţi că religia înseamnă totul.

— De fapt, îi spuneam eu, Coranul nu este decît un rezumat al Vechiului şi al Noului Testament, redactat în alţi termeni şi la care se adaogă cîteva prescripţii speciale datorite climei. Musulmanii îl cinstesc pe Cristos ca profet, dacă nu ca Dumnezeu ; respectă pe *Kadra Myriam* (Fecioara Maria) şi de asemenea pe îngerii noştri, pe profeţi şi pe sfinţi ; de unde vine atunci acea imensă pre-

judecată care îi desparte încă de creştini şi care îi împiedică să aibă relaţii mai bune ?

— În ce priveşte legea noastră nu sînt de acord, spunea misionarul, şi cred că protestanţii şi turcii vor ajunge odată să se înţeleagă. Se va forma un fel de sectă intermediară, un soi de creştinism oriental...

— Sau de islamism anglican, am răspuns. Dar de ce nu ar putea catolicismul să opereze această fuziune ?

— Pentru că orientalii îi consideră pe catolici idolatri. Degeaba le explicaţi voi că nu vă închinaţi figurii pictate sau sculptate, ci fiinţei dumnezeieşti pe care o reprezintă ; că *onoraţi* dar că nu adoraţi îngerii şi sfinţii : ei nu înţeleg această deosebire. Şi dealtfel, ce popor idolatru a adorat vreodată lemnul sau metalul în sine ? Sînteţi deci, pentru ei, totodată idolatri şi politeişti, în timp ce diferitele confesiuni protestante...

Discuţia noastră, pe care am rezumat-o aci, s-a prelungit după prînz, şi aceste ultime cuvinte fuseseră auzite de un omuleţ cu ochi vioi, cu barbă neagră, îmbrăcat într-un fel de mantie grecească a cărei glugă ridicată împiedica să vezi ce poartă pe cap, singurul semn, în Orient, al situaţiei şi al naţionalităţii.

Dar ne-am lămurit repede :

— Ei ! Sfîntă Fecioară ! exclamă el, protestanţii nu vor avea mai mult succes decît ceilalţi. *Turcii* vor rămîne întotdeauna *turci !*“ (pronunţa *torci).*

Întreruperea indiscretă şi accentul provensal al acestui personaj nu m-au împiedicat să mă bucur de a întîlni un compatriot. M-am întors deci către el şi i-am răspuns ceva, stîrnindu-i volubilitatea.

— Nu, domnule, nu-i nimic de făcut cu *torcii ;* este un popor pe ducă !... Domnule, am fost de curînd pe la Constantinopole ; mă întrebam : Unde sînt *torcii ?*... nu mai sînt !“

Paradoxul se împletea cu pronunţarea pentru a-l indica din ce în ce mai precis drept copil al Marsiliei. Doar cuvîntul *torci,* ce revenea prea des, mă sîcîia puţin.

— Mergeţi cam prea departe ! i-am răspuns ; eu-însumi am văzut pînă acum destul de mulţi turci...

Am rostit dinadins cît se poate de răspicat, ultimul cuvînt, dar provensalul nu a acceptat lecţia.

— Aşa ! credeţi că ce aţi văzut erau *torci* ? spunea el, pronunţînd cuvîntul tot în felul lui ; nu erau *torci* adevăraţi : adică *torci* osmanlii... toţi musulmanii nu sînt *torci* !

În definitiv, un meridional îşi găseşte pronunţarea foarte bună şi pe a unui parizian foarte ridicolă ; mă obişnuiam cu accentul vecinului meu mai uşor decît cu paradoxul său.

— Sînteţi chiar atît de sigur ?

— Ei, domnule, vin de la Constantinopole ; acolo dai numai de greci, armeni, italieni, marsiliezi. Pe toţi *torcii* pe care îi pot găsi, îi fac cadii, *ulemale,* paşale ; sau îi trimit în Europa să-i vadă lumea...

M-am întors spre misionarul englez, dar plecase de lîngă noi şi se plimba la pupa.

— Domnule, îmi spuse marsiliezul luîndu-mă de braţ, ce credeţi că au să facă diplomaţii cînd au să vină raialele să le spună : „Iată ce nenorocire se întîmplă ; nu mai este nici un singur *torc* în toată împărăţia... nu mai ştim ce să ne facem şi v-am adus cheile de la toate cele !

Această ipoteză neaşteptată m-a făcut să rîd în hohote. Marsiliezul continuă netulburat :

— Europa va spune : „Trebuie să mai fie pe undeva, să căutăm !"... Se poate aşa ceva ? Nu tu paşale, viziri, *muşiri, naziri...* Asta are să dezorganizeze toate relaţiile diplomatice. Cu cine să mai vorbeşti ? Cum o să facem ca să-i plătim mai departe pe dragomani ?

— Mare încurcătură, într-adevăr.

— La rîndul lui, papa va spune : „Ei ! Doamne ! ce ne facem ? Cine va păzi Sfîntul Mormînt acum ! Na, că nu mai există *torci*" !... *

Un marsiliez cînd expune un paradox nu te lasă cu una, cu două. Acesta părea fericit că reluase în contradictoriu o afirmaţie naivă a unuia dintre concetăţenii săi :

---

* Această glumă meridională, care se referă la împrejurările unei alte epoci, nu trebuie luată în serios. Dacă altădată puterea împărăţiei turceşti se întemeia pe energia miliţiilor străine de rasa lui Othman prin obîrşia lor, Poarta a ştiut în cele din urmă să se descotorosească de acest element periculos şi să recucerească o putere a cărei durată va fi asigurată de punerea sinceră în practică a ideilor Reformei (N. A.).

„Te duci la Constantinopole ?... ai să vezi acolo mulți *torci !*“

Misionarul m-a primit cu răceală cînd m-am întors la el. Am înțeles că de vreme ce aveam bilet de clasa întîi, găsea nepotrivit să mă întrețin cu o persoană de la a doua. De acum încolo nu mai aveam dreptul să fac parte din societatea lui ; regreta amarnic, probabil, că intrase în relații cu un om care nu se purta ca un *gentleman*. Mă iertase, poate, din cauza costumului meu levantin, că nu purtam mănuși galbene și ghete de lac, dar să intri în vorbă nitam-nisam cu primul-venit era *improper !* zău așa. Nu a mai vorbit cu mine.

II

Popa și soția lui

Cum nu mai aveam nimic de pierdut, am vrut să mă bucur pe deplin de tovărășia marsiliezului, care devenea prețioasă avînd în vedere puținele distracții ce se pot găsi pe un pachebot englez. Omul acesta călătorise mult și văzuse multe ; comerțul său îl obliga să se oprească din port în port și, bineînțeles, să facă cunoștință cu multă lume.

— Englezul nu mai vrea să stea de vorbă, îmi spuse el, poate că are rău de mare (pronunța marrre). A ! da ! iată-l că se ascunde în cabină. O fi mîncat prea mult la prînz...

S-a oprit și a izbucnit în rîs :

— Ca și un deputat de la noi, căruia îi cam plăceau porțiile mari. Într-o zi, într-o mîncărică de sturzi, i s-a pus o cucuvaie. „A ! zice el, iată una mai de soi !“ După ce a mîncat-o i-am spus ce era... Domnule, i-a întors stomacul pe dos la fel cu ruliul !...

De ! provensalul meu nu era chiar un om subțire, dar trecusem Rubiconul. Trecusem hotarul dintre *first places* și *second places,* nu mai făceam parte din lumea *bună ;* trebuia să mă resemnez cu soarta mea. Vai, poate că reverendul care mă primise cu atîta imprudență în intimi-

tatea sa mă compara în sinea lui cu îngerii căzuți ai lui Milton. Trebuie să mărturisesc că nu am simțit o părere de rău prea mare ; puntea din prova a pachebotului era mult mai distractivă decît cea din pupa. Zdrențele cele mai pitorești, tipuri de rase din cele mai variate, se îngrămădeau pe rogojini, pe saltele, pe covoare găurite, ce căpătau o neașteptată strălucire de la un soare splendid care le acoperea cu o mantie de aur. Ochii vioi, dinții albi, rîsul fără griji al oamenilor de la munte, înfățișarea patriarhală a sărăciei vesele a bietelor familii curde, grupate ici și colo la umbra velelor, ca în pustiu la umbra corturilor, gravitatea impunătoare a unor emiri sau șerifi, mai bogați în strămoși decît în piaștri și care păreau să spună, ca don Quijote : „Oriunde mă așez, stau la loc de cinste", toate acestea puteau fi desigur mai interesante decît tovărășia unor turiști taciturni și a cîtorva orientali ceremonioși.

Tot vorbind, marsiliezul m-a dus pînă la locul unde își întinsese salteaua, lîngă alta ocupată de un preot grec și de soția lui care se duceau în pelerinaj la Ierusalim. Erau doi bătrînei foarte bine dispuși, care se și împrieteniseră la cataramă cu marsiliezul. Aveau un corb care le țopăia pe genunchi și pe picioare, împărtășindu-se din prînzul lor frugal. Marsiliezul m-a poftit să mă așez lîngă el și a scos dintr-o ladă un salam uriaș și o sticlă de formă europeană.

— Dacă nu ați fi luat masa adineauri, mi-a spus el, v-aș fi oferit din acestea ; dar, oricum, puteți gusta : este salam de Arles, domnule ! I-ar trezi și unui mort pofta de mîncare !... Am văzut ce masă v-au dat la clasa întîi, tot conserve de *roastbeef* și de legume în cutii de tinichea... parcă face cît o felie bună de salam care-ți lasă lacrimi de grăsime pe cuțit ! Poți trece deșertul dacă ai asta în traistă și-i mai poți omeni și pe arabi, care au să-ți spună că nu au mîncat niciodată ceva mai bun.

Pentru a face dovada spuselor sale, marsiliezul a tăiat două felii și le-a oferit popii și soției lui, care le-au mîncat cu poftă.

— Asta cere băutură, adaogă el... Am aici un vin din Camargue, mai ceva decît vinul de Cipru, ca băutură obiș-

nuită, bineînțeles... Dar ar trebui o ceașcă ; eu, cînd sînt singur, beau din sticlă.

Popa a scos de sub haine un fel de cupă de argint acoperită cu ornamente în relief care se vedea a fi lucru vechi și care mai purta, înlăuntru, urme de poleială ; poate că era un potir de biserică. Sîngele viței se prelingea vesel în argintul aurit. De atîta vreme nu mai băusem vin roșu și, aș adăoga, vin franțuzesc, încît am golit ceașca fără multă vorbă. Popa și soția lui nu gustau pentru prima dată din vinul marsiliezului.

— Îi vedeți pe ăștia doi, îmi zise el, au poate, împreună, un secol și jumătate și au dorit să vadă Țara Sfîntă înainte de a muri. Vor să-și serbeze nunta de aur la Ierusalim; au avut copii care au murit, nu mai au acum decît corbul ăsta ! N-are a face, se duc să-i mulțumească lui Dumnezeu !

Popa, care înțelesese că despre el vorbeam, zîmbea binevoitor sub potcapul lui negru ; bătrînica, în rochia ei lungă de lînă albastră, mă ducea cu gîndul la tipul auster al Rebecăi.

Pachebotul își încetinise mersul, iar cîțiva pasageri în picioare își arătau un punct alburiu de pe mal ; ajunsesem în fața portului Seyda, vechiul Sidon. Muntele lui Ilie *(Mar-Elias)*, sfînt pentru turci ca și pentru creștini și druzi, se profila în stînga orașului, și volumul impunător al hanului franțuzesc ne-a atras curînd privirile. Zidurile și turnurile mai poartă urmele bombardamentului englez din 1840, care a stricat fortificațiile tuturor orașelor maritime din Liban. În rest, toate porturile lor, de la Tripoli pînă la Accra, după cum se știe, fuseseră umplute pe vremuri cu nisip din porunca lui Fakardin, domnitorul druzilor, ca să împiedice debarcarea trupelor turcești, așa că aceste orașe vestite nu mai sînt decît ruine și jale. Dar natura nu se asociază urmărilor atît de des repetate ale blestemelor biblice și îmbracă cu dărnicie aceste rămășițe într-o verdeață încîntătoare. Grădinile Sidonului mai înfloresc și azi ca pe vremea cînd oamenii se închinau zeiței Astarté. Orașul modern este clădit la o milă de cel vechi, ale cărui ruine încing o movilă pe care se înalță un turn pătrat medieval, de asemenea ruinat.

Mulţi pasageri coborau la Seyda şi, cum pachebotul făcea o escală de mai multe ceasuri, m-am dus la mal împreună cu marsiliezul. Popa şi soţia lui au debarcat şi ei, căci nu mai puteau suporta marea şi hotărîseră să-şi continue călătoria pe uscat.

Am trecut cu un caic pe lîngă bolţile unui pod maritim care leagă oraşul de un mic fort clădit pe o insulă ; am trecut printre cîteva tartane uşoare, singurele vase pentru care portul are destulă adîncime, şi am acostat la un vechi dig ale cărui pietre uriaşe s-au împrăştiat prin apă. Valurile bat în blocurile risipite şi, pentru a debarca fără a călca prin apă, călătorii sînt purtaţi de nişte *hamali* aproape goi. Rîdem puţin de stinghereala celor două englezoaice, tovarăşele misionarului, care se răsucesc în braţele acestor tritoni arămii, la fel de blonde, dar mai îmbrăcate ca nereidele din Triumful Galateei [215]. Corbul, comeseanul bieţilor soţi greci, dă din aripi şi ţipă răguşit ; o droaie de tineri care şi-au încropit din saci din păr de cămilă *maşlale* vărgate, se năpustesc asupra bagajelor ; unii îşi propun serviciile ca ghizi, urlînd două-trei vorbe franţuzeşti. Ochiul se opreşte bucuros pe bărcile încărcate cu portocale, smochine şi struguri uriaşi de pe Pămîntul Făgăduinţei ; mai departe mirosuri pătrunzătoare de băcănie, carne sărată şi prăjeală semnalează vecinătatea prăvăliilor. Într-adevăr, trecem printre clădirile marinei şi ale vămii şi ajungem într-o stradă mărginită cu galantare care duce drept la poarta hanului franţuzesc. Iată-ne în sfîrşit pe pămîntul nostru. Drapelul tricolor flutură pe clădire, care e cea mai arătoasă din Seyda. Curtea mare şi pătrată, umbrită de salcîmi, cu un havuz în mijloc, este înconjurată de două rînduri de galerii care corespund, cele de jos cu magazii, cele de sus cu odăi ocupate de negustori. Mi se arată locuinţa consulului aşezată în colţul din stînga şi, în timp ce urc acolo, marsiliezul se duce cu popa la mănăstirea franciscanilor, care ocupă clădirea din fund. Hanul franţuzesc este un adevărat oraş ; în toată Siria nu avem altul mai important ca acesta. Din păcate, comerţul nostru nu mai corespunde cu proporţiile agenţiei sale.

Stăteam liniştit de vorbă cu domnul Conti, vice-consulul nostru, cînd a sosit marsiliezul, foarte agitat, plîn-

gîndu-se de franciscani şi copleşindu-i cu epitete voltairiene. Refuzaseră să găzduiască pe popă şi pe soţia sa.

— Da, spuse domnul Conti, fără scrisoare de recomandare, ei nu primesc pe nimeni.

— Ce să zic ! Frumoasă scuză, se porni marsiliezul, îi cunosc eu pe toţi călugării ăştia, aşa se poartă ei ; cînd văd nişte oameni nevoiaşi, aşa răspund. Oamenii cu stare le plătesc pînă la 8 piaştri (2 franci) pe zi la orice mănăstire ; nu este o taxă oficială, dar preţul se ştie, şi plătindu-l, sînt siguri de a fi bine primiţi oriunde.

— Bine, dar li se recomandă şi pelerini săraci, îl contrazise domnul Conti, şi călugării îi găzduiesc gratis.

— Da, desigur, şi după trei zile le fac vînt, spuse marsiliezul, şi-apoi, cîţi săraci din ăştia primesc ei pe an ? Doar ştiţi bine că în Franţa nu se acordă un paşaport pentru Orient decît persoanelor care dovedesc că au destui bani pentru călătorie.

— Asta aşa e, i-am spus eu domnului Conti, şi se potriveşte cu maximele de egalitate aplicabile tuturor francezilor... dacă au bani în buzunar.

— Sînteţi bineînţeles la curent cu faptul că în conformitate cu capitulaţiile încheiate cu Poarta, consulii sînt datori să-i *repatrieze* pe acei dintre supuşii ţării lor care nu ar avea mijloacele necesare să se întoarcă în Europa. Este o mare cheltuială pentru stat.

— Aşadar, i-am răspuns, s-a zis cu cruciadele voluntare, cu pelerinajele, şi avem o religie de stat !

— Cu toată vorbăria asta, exclamă marsiliezul, nu ştim unde au să doarmă aceşti oameni amărîţi.

— Le-aş da cu plăcere o recomandare, spuse domnul Conti, dar vă daţi seama că o mănăstire catolică oricum nu poate găzdui pe un popă grec şi pe soţia sa. Există şi o mănăstire grecească pe aici

— Acolo-i şi mai rău ! spuse marsiliezul. Nenorociţii ăştia sînt greci schismatici ; în toate religiile, cu cît credinţele sînt mai asemănătoare, cu atît se urăsc credincioşii mai tare între ei ; asta e... Ce să-i faci, o să mă duc să bat la uşa unui *torc*. Măcar atîta lucru e bun la ei, că găzduiesc la fel pe oricine !

Cu greu a reuşit domnul Conti să-l liniştească pe marsiliez ; a binevoit să-i găzduiască chiar el pe popă, pe

soţia lui şi corbul care lua parte la necazurile stăpînilor săi croncănind jalnic.

Este un om de omenie, consulul nostru, şi pe deasupra un mare orientalist ; mi-a arătat două lucrări traduse după manuscrise împrumutate de la un druz. Se vede aşadar că doctrina nu mai este ţinută chiar atît de secretă ca altădată. Ştiind că acest subiect mă interesa, domnul Conti a binevoit să mai vorbească mult despre druzi în timpul cinei. Ne-am dus apoi să vedem ruinele, la care ajungi după ce treci prin grădini încîntătoare, cele mai frumoase de pe toată coasta Siriei. Din ruine însă, situate mai la nord, nu se mai văd decît rămăşiţe informe şi moloz : doar temeliile unui zid par să dateze din epoca feniciană ; restul este din evul mediu : se ştie că Sfîntul Ludovic a reclădit oraşul şi a reparat un castel pătrat, construit pe vremuri de faraonii Ptolemei. Cisterna lui Ilie, mormîntul lui Zabulon şi cîteva peşteri de înmormîntare, cu resturi de pilaştri şi picturi, cam asta-i tot ce-i datorează Seyda trecutului.

La întoarcere, domnul Conti ne-a arătat o casă aşezată pe malul mării în care a locuit Bonaparte pe vremea campaniei din Siria. Tapetul din hîrtie pictată cu atribute războinice a fost aplicat în cinstea lui, iar două biblioteci împodobite cu vase chineze şti conţineau cărţile şi hărţile de care se folosea eroul. Se ştie că a înaintat pînă la Seyda pentru a stabili legături cu emirii din Liban. Un tratat secret înrola în solda lui şase mii de maroniţi şi şase mii de druzi care urmau să oprească armata paşei din Damasc ce înainta spre Accra. Din păcate intrigile suveranilor din Europa şi ale unor mănăstiri, ostile ideilor revoluţiei, au oprit avîntul populaţiilor ; principii Libanului, circumspecţi ca întotdeauna, condiţionau concursul lor oficial de rezultatul asediului oraşului Accra. Dealtfel, mii de luptători localnici se şi alăturaseră armatei franceze din ură pentru turci ; dar numărul singur nu putea asigura izbînda. Materialul de asediu aşteptat a fost capturat de flota engleză, care reuşi să introducă în Accra pe geniştii şi artileriştii săi. După cum se ştie, apărarea a fost condusă de un fost coleg de şcoală al lui Napoleon, pe nume Phélippeaux. O veche ură şcolărească a hotărît poate soarta unei lumi !

III

Un prînz la Accra

Pachebotul își întinsese din nou pînzele ; lanțul munților Libanului se îndepărta și cobora tot mai mult spre orizont pe măsură ce ne apropiam de Accra ; plaja devenea nisipoasă și verdeața se împuțina. În curînd am zărit portul *Sur*, vechiul Tyr, unde ne-am oprit să luăm cîțiva pasageri. Orașul, mult mai puțin important chiar decît Seyda, este clădit pe mal, iar insulița pe care se înălța Tyrul, pe vremea cînd a fost asediat de Alexandru, nu mai este acoperită decît de grădini și de pășuni. Digul construit de cuceritor, acoperit de nisipuri, nu mai păstrează nici o urmă din munca omului ; este doar un istm de vreun sfert de leghe. Dar, dacă antichitatea nu mai apare pe aceste maluri decît prin rămășițe de coloane roșii și cenușii, era creștină a lăsat urme mai impunătoare. Se văd încă temeliile vechii catedrale, clădită în stil sirian, împărțită de pilaștri în trei nave cu bolți semi-circulare, și unde a fost mormîntul lui Frederic Barbarossa, înecat lîngă Tyr, în rîul Kasamy. Vestitele puțuri cu apă vie de la Ras-el-Ain, pomenite în Biblie, adevărate fîntîni *arteziene*, ce ar fi fost săpate din porunca lui Solomon, mai există încă la o leghe de oraș, iar apeductul care aducea apa lor la Tyr mai profilează pe cer cîteva din bolțile sale uriașe. Asta-i tot ce a păstrat Tyrul ; odinioară vasele sale străvezii, purpura strălucitoare, lemnul scump îi duseseră faima în lume. În locul exportului intens nu mai există azi decît un mic comerț cu grîne, recoltate de metuali [216], și vîndute de greci, foarte numeroși în oraș.

Se înserase cînd am intrat în portul Accra. Era prea tîrziu să debarcăm ; dar, la lumina atît de limpede a stelelor, se deslușeau toate detaliile golfului ce se rotunjește între Accra și Haifa, subliniate de contrastul dintre pămînt și apă. Dincolo de zare, la cîteva leghe, se profilau la stînga ultimele coame ale Anti-Libanului, pe cînd la dreapta, se ridică în trepte semețe, lanțul Carmelului care se întinde spre Galileea. Orașul adormit nu se arăta încă decît prin zidurile sale crenelate, turnurile sale pă-

trate și domurile cositorite ale moscheii, semnalată de departe de un singur minaret. De n-ar fi acest amănunt musulman, ai putea visa la cetatea feudală a templierilor, ultima apărare a cruciaților.

Lumina zilei a risipit această iluzie, dînd la iveală îngrămădirea de ruine informe datorite atîtor asedii și bombardamente ce au avut loc pînă în ultimii ani. Marsiliezul m-a deșteptat odată cu zorile ca să-mi arate luceafărul dimineții răsărit deasupra satului Nazaret, ce se află la numai opt leghe de oraș. Este imposibil să nu te emoționeze o astfel de amintire. Am propus marsiliezului să mergem pînă acolo.

— Păcat ! mi-a spus el, că nu mai este acolo casa Precistei, dar știți că îngerii au dus-o într-o noapte la Loretta, lîngă Veneția. Aici ți se arată doar locul unde a fost. Nu face să mergi pînă acolo ca să vezi că nu mai este nimic !

Mă gîndeam mai ales la vizita pe care voiam să o fac pașei. Marsiliezul, care avea experiența moravurilor turcești, îmi putea da sfaturi utile pentru felul cum urma să mă prezint, și i-am povestit cum făcusem cunoștință la Paris cu acest personaj.

— Crezi că are să mă recunoască ? l-am întrebat.

— Bineînțeles ! mi-a răspuns ; dar trebuie să vă îmbrăcați europenește, altfel ați fi nevoit să vă așteptați rîndul la audiență, care s-ar putea să nu vină astăzi.

I-am urmat sfatul, păstrînd doar fesul din pricina că eram ras în cap după moda orientală.

— Îl cunosc bine pe pașa ăsta al dumneavoastră, mi-a spus marsiliezul, pe cînd mă schimbam. I se spune la Constantinopole *Gözlîk*, adică omul cu ochelari.

— Așa este, am confirmat, purta ochelari cînd l-am cunoscut.

— Ei bine ! vedeți cum e la *torcii* ăștia : porecla a devenit numele lui, și va rămîne în familie ; fiul lui se va numi *Gözlîk-Oglu*, și la fel toți urmașii lui. Cele mai multe nume proprii au început așa... Aceasta înseamnă, de obicei, că omul s-a ridicat prin meritul său, iar copiii acceptă moștenirea unei porecle adesea ironice, căci ea amintește fie un aspect ridicol, fie un defect fizic, fie meseria pe care personajul o practica înaintea înălțării sale.

— Este și acesta, i-am răspuns, unul din principiile egalității musulmane. Smerenia onorează. Nu este oare și un principiu creștinesc ?

— Ascultați, spuse marsiliezul, de vreme ce sînteți prieten cu pașa, făceți-mi și mie un bine. Spuneți-i că aș putea să-i vînd o pendulă cu muzică care execută toate operele italienești. Deasupra sînt niște păsărele care dau din aripi și cîntă. Este o adevărată capodoperă... *Torcii* se dau în vînt după lucruri din astea !

După ce am ajuns la țărm, m-am săturat curînd de plimbarea pe străzile înguste și prăfuite în așteptarea orei convenabile pentru a merge la pașa. În afară de bazarul cu bolți ogivale și de moscheea lui Djezzar-Pașa, restaurată de curînd, nu mai e mare lucru de văzut în oraș ; ar trebui să ai entuziasmul unui arhitect pentru a ridica planurile bisericilor și ale mănăstirilor din vremea cruciatelor. Amplasamentul se mai cunoaște după temelii ; o singură galerie, de-a lungul portului a mai rămas în picioare din palatul marilor maeștri ai ordinului Sfîntul Ioan de la Ierusalim.

Pașa locuia afară din oraș, într-un chioșc de vară așezat în preajma grădinilor lui Abdallah, la capătul unui apeduct care străbate cîmpia. Cînd am văzut în curte caii și sclavii vizitatorilor am înțeles cîtă dreptate avusese marsiliezul cînd mă sfătuise să-mi schimb hainele. În straie levantine, aș fi fost desigur o persoană de puțină importanță, dar fiind în haine negre, toate privirile se îndreptau asupra mea.

Sub peristil, în josul scării, se afla un morman de papuci, lăsați acolo de cei care intrau. *Serdarbașa* care m-a primit vroia să-mi lepăd cizmele ; dar am refuzat, ceea ce i-a convins pe toți de importanța persoanei mele. De aceea, aproape nici n-am stat în sala de așteptare. Scrisoarea mea de recomandare fusese dusă imediat pașei, care poruncise să fiu poftit înăuntru, deși nu era rîndul meu.

Acum, primirea a devenit mai protocolară. Mă așteptam la o primire europeană ; dar pașa se mulțumi să mă poftească lîngă el pe divanul care înconjura o parte din sală. A folosit ostentativ numai italiana, deși îl auzisem vorbind franțuzește la Paris, și după ce mi-a spus fraza obligatorie : „Ți-e bun kieful ?“, adică „Te simți bine“, a

poruncit să mi se aducă ciubucul şi cafeaua. Am stat puţin de vorbă, dar spunînd numai banalităţi, apoi paşa m-a întrebat din nou „Ţi-e bun kieful?" şi a poruncit să mi se aducă încă o ceaşcă de cafea. Umblasem toată dimineaţa pe străzile Accrei şi străbătusem cîmpia fără să dau de nici o *trattoria;* refuzasem chiar o bucată de pîine cu salam de Arles oferită de marsiliez, contînd oarecum pe ospitalitatea musulmană ; dar ce să te-ncrezi în prietenia celor mari ! Conversaţia se prelungea fără ca paşa să-mi ofere altceva decît cafea fără zahăr şi fum de tutun. A repetat pentru a treia oară : „Ţi-este bun kieful?" M-am sculat să-mi iau rămas bun. În aceeaşi clipă a sunat ora douăsprezece la una din pendulele de deasupra capului meu care a început o melodie ; o a doua pendulă a sunat aproape imediat după aceea pornind altă melodie ; apoi o a treia şi o a patra. Ce a rezultat vă puteţi închipui. Cît eram eu de obişnuit cu ciudăţeniile turcilor şi tot nu puteam înţelege ideea de a aduna atîtea pendule în aceeaşi încăpere. Paşa părea încîntat de această armonie şi desigur mîndru că poate arăta unui european dragostea lui de progres. Mă gîndeam în sinea mea la rugămintea marsiliezului. Negocierea mi se părea cu atît mai complicată cu cît cele patru pendule ocupau simetric cîte un perete al sălii. Unde să mai fie loc pentru o a cincea? Am tăcut.

Şi nici să vorbesc despre şeicul druz prizonier la Beirut nu era momentul. Am păstrat acest subiect delicat pentru altă vizită cînd paşa avea să mă primească cu mai puţină răceală. M-am retras, pretextînd că aveam treabă în oraş. Cînd am ajuns în curte, un ofiţer a venit să-mi spună că paşa poruncise ca doi *cavaşi* să mă însoţească peste tot unde aş dori să merg. Nu am dat prea mare importanţă acestei atenţii care nu are, de obicei, altă urmare decît un generos bacşiş pentru cei doi însoţitori.

Cînd am ajuns în oraş, l-am întrebat pe unul dintre ei unde mă puteam duce să iau masa. S-au privit unul pe celălalt nedumeriţi, spunîndu-şi că nu era ora. Cum insistam, mi-au cerut o *colonnate* (piastru spaniol), pentru a cumpăra găini şi orez... Dar unde să le gătească ? Într-un corp de gardă. Mi s-a părut o treabă scumpă şi complicată. În sfîrşit, avură ideea să mă ducă la consulatul francez ;

dar acolo am aflat că agentul nostru consular locuia de cealaltă parte a golfului pe o costișă a muntelui Carmel. La Accra, ca și în orașele din Liban, europenii locuiesc la munte, la înălțimi unde încetează impresia căldurilor mari și efectul vînturilor arzătoare din cîmpie. Nu aveam curajul să mă duc să cerșesc un prînz atît de sus deasupra nivelului mării. Iar la mănăstire știam că nu m-ar fi primit fără scrisori de recomandare. Nu mai nădăjduiam deci decît într-o întîlnire cu marsiliezul, care era probabil în bazar.

Într-adevăr acolo era, ocupat să vîndă unui negustor grec un asortiment de ceasuri cum aveau bunicii noștri, în formă de ceapă, care le plac mai mult turcilor decît cele plate. Cu cît sînt mai mari, cu atît sînt mai scumpe ; ceasurile de buzunar din Nuremberg ating prețuri nemaipomenite. Și puștile noastre vechi din Europa își găsesc o piață de desfacere în tot Orientul, unde nu se caută decît puștile cu cremene.

— Asta-i negoțul meu, spuse marsiliezul ; cumpăr ieftin în Franța toate aceste vechituri, și apoi le vînd aici **cît pot mai scump. Și giuvaericalele vechi, și cașmirurile vechi se vînd foarte bine.** Au venit din Orient și se întorc înapoi în Orient. În Franța lucrurile frumoase nu au preț ; totul depinde de modă. Uite, cea mai bună speculație este să cumperi în Franța arme turcești, ciubuce, imamele de chihlimbar și toate curiozitățile orientale aduse la vremea lor de călători, și pe urmă să vii să le vinzi tot aici. Cînd văd europeni cumpărînd aici ștofe, costume, arme, îmi spun în sinea mea : proastă negustorie ! Te-ar costa mai ieftin la Paris, în dugheana unui negustor de vechituri.

— Dragul meu, i-am spus, nu-i vorba acum de așa ceva ; mai ai vreo bucată din salamul dumitale de Arles ?

— Da' bineînțeles. Ține mult. Am înțeles, nu ați luat masa de prînz ; bun ! să intrăm la un cafegiu, o să trimitem după pîine.

Cel mai trist era însă că nu se găsea în tot orașul decît din acea pîine nedospită coaptă pe plită, un fel de lipie sau de clătită din zilele de carnaval. Nu am suportat niciodată această hrană indigestă decît cu condiția să mănînc foarte puțin din ea compensînd cu celelalte mîncări. Dar

cu salamul era mai greu să faci așa ceva ; prînzul mi-a fost deci cam sărac.

Am oferit salam cavașilor, dar au refuzat din scrupule religioase.

— Sărmanii de ei ! mi-a sus marsiliezul, își închipuie că-i carne de porc !... Nu știu că salamul de Arles se face din carne de catîr...

IV

Aventurile unui marsiliez

Ora somnului de după-amiază sosise demult ; toată lumea dormea, și cei doi cavași, crezînd că aveam să facem la fel, se întinseseră pe băncile cafenelei. Mi-era tare poftă să-mi las acolo alaiul incomod și să mă duc să-mi fac kieful în afara orașului, la umbra unor copaci ; dar marsiliezul mi-a spus că nu se cade și că nu am găsi nicăieri mai multă umbră și răcoare decît între zidurile groase ale bazarului unde ne aflam. Am stat deci de vorbă să ne mai treacă timpul. I-am povestit care mi-era situația și ce proiecte aveam, ideea ce-mi venise să mă stabilesc în Siria, să mă căsătoresc cu o fată de acolo și cum, de vreme ce nu puteam lua o musulmană, afară doar dacă îmi schimbam religia, pusesem ochii pe o tînără druză care-mi convenea din toate punctele de vedere. Sînt anumite momente din viață în care simți nevoia, ca bărbierul regelui Midas, să-ți depui tainele oriunde ar fi. Marsiliezul, persoană ușuratecă, nu merita, poate, atîta încredere ; dar în fond era om de treabă și mi-a dovedit-o prin interesul pe care l-a arătat pentru situația mea.

— Îți mărturisesc, i-am spus, că deoarece îl cunoscusem pe pașa în timpul ședерii sale la Paris, sperasem din partea lui o primire mai puțin ceremonioasă ; ba chiar nădăjduiam să mă folosesc de împrejurare ca să-l scap pe șeicul druz, tatăl frumoasei fete despre care ți-am vorbit... Acum nu prea știu la ce să mă mai aștept din partea lui.

— Glumiți ? îmi spuse marsiliezul, doar nu o să vă dați atîta osteneală pentru o fetiță din munți ? Ei, Doamne ! dar ce vă închipuiți despre acești druzi ? Ce este un șeic druz, față de un european, de un francez din lumea bună ? Uite, acum de curînd fiul unui consul englez, domnul Parker, s-a căsătorit cu o femeie de aici, o *ansariană* de prin părțile Tripoliului ; nimeni din familia lui nu mai vrea să știe de el ! Cu toate că era, și ea, tot fată de șeic.

— O ! Dar una sînt ansarienii, alta sînt druzii.

— Da ! Astea sînt toane de om tînăr. Eu am stat mult la Tripoli ; făceam afaceri cu un compatriot care deschisese o filatură de mătase în munți ; îi cunoșteam bine pe oamenii ăștia ; sînt popoare la care bărbații și femeile duc o viață tare ciudată.

Am izbucnit în rîs știind că era vorba de secte care nu au nimic comun cu druzii în afară de origine, și l-am rugat pe marsiliez să-mi povestească ce știa.

— Sînt niște *pișicheri*... îmi spuse el la ureche, cu expresia comică a meridionalilor care dau acestui cuvînt un înțeles foarte deocheat.

— Se poate, am spus eu, dar fata despre care vorbesc nu face parte din asemenea secte, la care se pot găsi anumite obiceiuri degenerate din cultul primitiv al druzilor. Ea este ceea ce numesc ei o învățată, o *akkale*.

— Ei da ! chiar așa ; cei pe care i-am văzut își numeau preotesele *akkale ;* este același cuvînt puțin deformat datorită pronunțării locale. Și aceste preotese, știți ce fac ? Se urcă pe sfînta masă pentru a întruchipa pe *Kadra* (Fecioara Maria). Bineînțeles că sînt în ținuta cea mai simplă, fără rochie, fără nimic pe ele, iar preotul își rostește rugăciunile spunînd că trebuie slăvită imaginea maternității. Este ca o liturghie ; numai că pe altar se află un vas mare de vin din care bea el și îl trece apoi pe rînd celor de față.

— Și crezi în toate prostiile astea, născocite de cei de alte credințe ?

— Cum să nu cred, dacă am văzut cu ochii mei, în regiunea Kadmus, de Nașterea Domnului, cum toți bărbații, cînd întîlneau femei în cale, se închinau în fața lor și le sărutau genunchii.

— Bine, dar astea sînt rămăşiţe din vechiul cult păgîn al zeiţei Astarté, care s-au amestecat cu ideile creştineşti.

— Ce ziceţi atunci despre felul în care serbează Epifania ?

— Boboteaza ?

— Da... dar pentru ei această sărbătoare este şi începutul anului. În acea zi *akkalii* (iniţiaţii), bărbaţi şi femei, se adună în *Khaluelele,* adică în templele lor ; în timpul slujbei, la un moment dat, se sting toate luminile, şi vă las să vă închipuiţi ce minuni se întîmplă.

— Nu cred o vorbă ; acelaşi lucru s-a spus despre *agapele* primilor creştini. Şi care european a putut să vadă asemenea ceremonii, dacă spui că numai iniţiaţii sînt primiţi în temple ?

— Cine ? De pildă, compatriotul meu de la Tripoli, filatorul de mătasă care făcea afaceri cu unul dintre aceşti *akkali.* Acesta îi datora nişte bani. Prietenul meu i-a spus :

— Te iert de datorie dacă mă duci la una din întrunirile voastre.

Akkalul s-a codit, spunînd că, dacă îi prinde careva, îi înjunghie pe amîndoi. N-are a face, cînd un marsiliez îşi pune ceva în minte trebuie să reuşească. Îşi dau întîlnire în ziua de Boboteză ; *akkalul* îi explicase dinainte prietenului meu toate maimuţăriile pe care trebuia să le facă şi, cu costumul pe care îl avea şi cum vorbea limba lor, nu risca prea mult. Ajung în faţa unui *khalue ;* seamănă cu un mormînt de santon, o capelă pătrată, cu o mică cupolă, împrejumuită de copaci şi rezemată de stînci. Le-aţi văzut, prin munţi.

— Le-am văzut.

— Dar în jurul lor sînt întotdeauna oameni înarmaţi care să-i împiedice pe curioşi să se apropie la orele de rugăciune.

— Şi-apoi ?

— Apoi, au aşteptat să apară o stea, pe care o numesc Sokra ; este steaua Venerei. Cînd au văzut-o, i s-au închinat.

— Desigur tot o rămăşiţă din cultul lui Astarté.

— Așteaptă. S-au pus să numere stelele căzătoare. Cînd s-a ajuns la un anumit număr, au socotit ceva, și considerînd semnele favorabile, au intrat cu toții în templu, unde a început ceremonia. În timpul rugăciunilor, femeile intrau una cîte una în templu, și cînd s-a ajuns la jertfă, luminile s-au stins.

— Și cu marsiliezul ce s-a întîmplat ?

— I se spusese ce avea de făcut, căci nu era de ales ; este ca o căsătorie care ar avea loc cu ochi închiși...

— Bine ! este felul lor de a se căsători, asta-i tot ; și, de vreme ce are loc consacrarea, enormitatea faptului mi se pare mult micșorată ; ba chiar este un obicei foarte favorabil femeilor urîte.

— Nu înțelegeți nimic ! Dar ei sînt căsătoriți, și fiecare este obligat să-și aducă acolo nevasta. Pînă și marele șeic în persoană, cel căruia îi spun *mekkadam*, nu se poate sustrage de la această obligație.

— Începe să mă îngrijoreze soarta prietenului dumitale.

— Prietenul meu era încîntat de lozul care îi ieșise. Și-a zis : ce păcat să nu știi pe cine ai iubit o clipă ! Oamenii aceștia au niște concepții absurde...

— Vor, fără îndoială, ca nimeni să nu știe cine îi este tată ; înseamnă să împingi cam departe doctrina egalității.

— Prietenul meu, reluă marsiliezul, a avut o idee grozavă ; a tăiat o bucată din rochia femeii care se afla alături de el, spunîndu-și în gînd : Mîine, la lumina zilei, am să știu cu cine am avut de-a face.

— Oho !

— Domnule, continuă marsiliezul, cînd noaptea era pe sfîrșite, și după ce oficianții au invocat binecuvîntarea domnului... sau poate, cine știe, a diavolului, asupra posterității tuturor acestor căsătorii, au ieșit cu toții fără a scoate o vorbă. Acum prietenul meu începe să observe femeile care plecau, ascunse din nou în vălurile lor. O recunoaște pe cea căreia îi lipsea o bucată de rochie. O urmărește pînă acasă, fără a da nimic de bănuit, și-apoi, puțin mai tîrziu, bate la ușa ei, ca un simplu trecător. Îi cere apă ; așa ceva nu se refuză niciodată la munte, și se pomenește într-o odaie înconjurat de copii și de nepoți... Femeia era o babă !

— De ce să le cercetezi pe toate în adîncurile lor ? Nu era mai bine să-şi fi păstrat iluziile ? Misterele antice au avut o legendă mai frumoasă, pe aceea a lui Psihe.

— Dumneavoastră credeţi că v-am spus un basm ; dar la Tripoli toată lumea cunoaşte întîmplarea. Şi-acum ce părere aveţi de asemenea oameni şi de ceremoniile lor ?

— Închipuirea te duce prea departe, i-am răspuns eu marsiliezului ; obiceiul despre care vorbeşti nu există decît la o singură sectă, respinsă de toate celelalte. Ar fi la fel de nedrept să atribui asemenea moravuri ansarienilor sau druzilor dacă ai spune că anumite rătăciri asemănătoare atribuite anabaptiştilor sau valdenzilor fac parte din creştinism [217].

Discuţia noastră pe această temă s-a mai prelungit cîtva timp. Convingerile greşite ale tovarăşului meu mă contrariau din cauza simpatiei pe care o nutream pentru populaţiile Libanului, şi am căutat în toate chipurile să-l lămuresc, înregistrînd totodată informaţiile preţioase întemeiate pe propriile lui observaţii.

Majoritatea călătorilor nu prind decît amănuntele ciudate din viaţa şi din obiceiurile anumitor popoare. Sensul lor general le scapă şi nu poate fi aflat, într-adevăr, decît prin cercetări amănunţite. Ce bine că mă documentasem temeinic mai dinainte asupra istoriei şi a doctrinelor religioase ale atîtor populaţii din Liban, al căror fel de a fi îl preţuiam ! Cum doream acum să mă stabilesc printre ele, asemenea date nu-mi erau indiferente şi mi-erau necesare pentru a rezista majorităţii prejudecăţilor europene.

În general, nu ne prea interesăm în Siria decît de maroniţi, catolici ca şi noi, şi cel mult de greci, armeni şi evrei, ale căror concepţii sînt mai puţin depărtate de-ale noastre decît ale musulmanilor ; nu ne gîndim că există o serie de credinţe intermediare, susceptibile de a primi principiile civilizaţiei nordului, şi de a aduce cu încetul şi pe arabi la aceste principii.

Siria este fără îndoială singurul punct din Orient în care Europa se poate înfige temeinic spre a stabili legături comerciale. Cel puţin jumătate din populaţiile siriene se compun fie din creştini, fie din neamuri dispuse să primească ideile de reformă pe care le preconizează musulmanii luminaţi.

V

Cina la paşa

Ziua era pe sfîrşite, şi răcoreala adusă de briza dinspre mare punea capăt somnului oamenilor din oraş. Am ieşit din cafenea şi începeam să mă gîndesc cu grijă la cină ; dar cavaşii pe care nu-i prea înţelegeam, căci vorbeau un fel de păsărească, mai mult turcă decît arabă îmi repetau într-una : *ti sabir ?* ca levantinii lui Molière [218].

— Întreabă-i ce trebuie să ştiu, i-am spus eu în cele din urmă marsiliezului.

— Zic că este timpul să vă întoarceţi la paşa.

— De ce ?

— Ca să luaţi masa cu el.

— Cum aşa ? l-am întrebat, nu mă mai aşteptam la asta ; paşa nu m-a poftit.

— Dacă v-a dat însoţitori, asta se-nţelegea de la sine.

— Dar în ţările astea, eşti poftit de obicei la prînz.

— La turci nu este aşa, masa lor cea mai însemnată este după asfinţitul soarelui, după rugăciune.

M-am despărţit de marsiliez şi m-am întors la chioşcul paşei. Străbătînd cîmpia acoperită cu bălării arse de soare, am admirat aşezarea vechiului oraş, odinioară atît de puternic şi măreţ, azi redus la o limbă informă de pămînt care înaintează în mare şi unde s-au acumulat ruine şi moloz de la cele trei bombardamente îngrozitoare din ultimii cincizeci de ani [219]. În cîmpie, dai la tot pasul de schije de bombe şi de ghiulele de care e plin locul.

Cînd am intrat în pavilionul unde fusesem primit de dimineaţă, nu am mai văzut grămada de papuci din josul scării, nici vizitatori înghesuiţi în *mabahim* (camera de la intrare) ; am trecut numai prin sala pendulelor, iar în cea următoare l-am găsit pe paşa care fuma, aşezat pe pervazul ferestrei şi care, sculîndu-se fără ceremonial, mi-a strîns mîna ca în Franţa.

— Ce mai faceţi ? Aţi făcut o plimbare plăcută prin frumosul nostru oraş ? m-a întrebat el pe franţuzeşte. Aţi văzut tot ?

Primirea lui era atît de diferită de cea de dimineaţă, încît nu m-am putut împiedica să-mi arăt mirarea.

— A ! Iertaţi-mă, mi-a răspuns el, că v-am primit azi-dimineaţă ca un *paşă*. Localnicii care se aflau în sala de audienţe nu mi-ar fi iertat să calc eticheta pentru un *frangui*. La Constantinopol oricine ar înţelege asta ; dar aici sîntem în *provincie*.

După ce a apăsat voit pe acest din urmă cuvînt, paşa m-a informat că locuise multă vreme la Metz în Lorena ca elev al şcolii pregătitoare de artilerie. Acest amănunt m-a făcut să mă simt în largul meu, dîndu-mi prilejul să-i vorbesc despre cîţiva prieteni care-i fuseseră colegi. Pe cînd vorbeam, bubuitura de tun din port ce vestea asfinţitul soarelui, a răsunat dinspre oraş. Un puternic zvon de tobe şi flaute aminti albanezilor răspîndiţi prin curţi ora rugăciunii. Paşa m-a părăsit o clipă, probabil pentru a-şi îndeplini îndatoririle religioase ; apoi s-a întors şi mi-a spus :

— O să avem o masă europenească.

Într-adevăr, s-au adus scaune şi o masă înaltă în loc să se răstoarne un taburet şi să se pună pe el o tavă de metal şi perne împrejur, cum se face de obicei. Am înţeles cîtă atenţie îmi arăta paşa prin aceasta, dar, mărturisesc, că nu-mi place să văd obiceiurile europene năpădind Orientul încetul cu încetul, şi m-am plîns paşei că mă tratează ca pe un turist obişnuit.

— Bine, dar ai venit la mine în haină neagră... mi-a răspuns.

Avea dreptate ; şi totuşi simţeam că şi eu aveam dreptate. Orice s-ar face, şi oricît de multă bunăvoinţă ne-ar arăta un turc, nu trebuie să ne închipuim că poate să existe, dintr-o dată, o fuziune între felul nostru de a trăi şi al lui. Obiceiurile europene pe care el le adoptă în anumite cazuri devin un fel de teren neutru pe care el ne primeşte fără a se destăinui el-însuşi : consimte să ne imite moravurile aşa cum ne foloseşte limba, dar numai faţă de noi. Seamănă cu acel personaj de balet, jumătate ţăran, jumătate senior ; arată Europei aspectul său de *gentleman*, dar rămîne un pur *osmanliu* pentru Asia.

Prejudecăţile populaţiilor fac dealtfel din această politică o necesitate.

Altminteri, am găsit în paşa din Accra un om foarte de treabă, politicos şi îndatoritor, tare întristat de situaţia creată Turciei de puterile europene. Mi-a povestit că părăsise înalta situaţie de paşă la Tophane [220] în Constantinopol, din cauza necazurilor pricinuite de consulii străini.

— Închipuiţi-vă, îmi spuse el, un oraş mare în care o sută de mii de indivizi scapă de sub puterea justiţiei locale : nu există hoţ, ucigaş, dezmăţat, care să nu reuşească să se pună sub protecţia vreunui consulat oarecare. Sînt douăzeci de poliţii care se anulează una pe cealaltă, şi totuşi paşa este acela care răspunde de toate... Dar nici aici nu sîntem mult mai fericiţi, în mijlocul a şapte sau opt popoare diferite care-şi au fiecare şeicii, cadiii şi emirii lor. Consimţim să-i lăsăm în pace în munţii lor, cu condiţia să-şi plătească tributul... Ei bine ! de trei ani nu am primit o para.

Am înţeles că nu era încă momentul potrivit pentru a interveni în favoarea şeicului druz închis la Beirut, şi am îndrumat conversaţia spre alt subiect. După cină speram că paşa avea să urmeze, cel puţin, vechiul obicei, şi să-mi ofere spectacolul unui dans de *almee*, ştiind bine că nu avea să ducă amabilitatea franţuzească pînă a mă prezenta soţiilor sale ; dar a trebuit să suport Europa pînă la capăt. Am coborît într-o sală de biliard şi a trebuit să fac carambolaje pînă la ora unu noaptea. M-am lăsat bătut cît am putut, spre marea bucurie a paşei care-şi amintea cu plăcere distracţiile de la şcoala din Metz.

— Un francez, un francez care se lasă bătut ! striga el.

— Recunosc, i-am spus, că Accra nu este favorabilă armelor noastre ; dar acum luptaţi de unul singur, pe cînd fostul paşă din Accra avea de partea lui tunurile Angliei.

În sfîrşit, ne-am despărţit. Am fost condus într-o sală foarte mare, luminată de o lumînare de ceară înfiptă într-un sfeşnic uriaş aşezat pe pardoseală. Ne întorceam la obiceiurile locale. Sclavii mi-au pregătit un pat din perne puse pe jos, peste care au întins cearceafuri cusute

într-o parte de cuvertură ; în plus mi s-a oferit o imensă scufie de noapte din mătase galbenă vătuită cu dungi în relief ca la un pepene galben.

VI

Corespondență (fragmente)

Îmi întrerup aci itinerariul, adică această înșiruire, zi de zi, oră de oră, de impresii locale care nu au alt merit decît o scrupuloasă autenticitate. Sînt anumite momente în care viața își înmulțește pulsațiile în ciuda legilor timpului, ca un ceasornic nebun la care s-a rupt lanțul ; altele în care totul încetează sub forma unor senzații prea slabe sau care nu merită să fie notate. Să-ți vorbesc despre peregrinările mele prin munți, prin locuri care nu ar oferi decît o topografie aridă, în mijlocul unor oameni a căror fizionomie nu poate fi înțeleasă decît cu timpul și a căror înfățișare gravă și viață uniformă se pretează mult mai puțin la pitoresc decît populațiile zgomotoase și pline de contraste ale orașelor ? Mi se pare de cîtva timp că trăiesc într-un veac din trecut, înviat ca prin farmec ; evul feudal mă înconjoară cu instituțiile sale neclintite ca piatra donjonului care le-a păzit.

Munți aspri, prăpăstii întunecoase, în care focul amiezii taie cercuri de ceață, fluvii și torente, vestite ca niște ruine, care mai rostogoliți în apele voastre coloanele templelor și statuile sfărîmate ale zeilor ; zăpezi veșnice ce încununați munți ale căror poale se întind spre cîmpurile de jăratec ale pustiului ; orizonturi îndepărtate ale văilor pe care marea le umple pe jumătate cu valurile ei albastre ; păduri cu mireasmă de cedru și de scorțișoară ; stînci sublime unde sună clopotul sihăstriilor ; fîntîni slăvite de muza biblică, spre care fetele tinere se zoresc seara, purtînd pe creștet urne zvelte ; da, sînteți pentru european pămîntul părintesc și sfînt, sînteți tot o patrie ! Să lăsăm Damascul, oraș arăbesc, să înflorească la marginea deșertului și să salute soarele-răsare din înaltul minaretelor ; dar Libanul și Carmelul sînt moștenirea cruciadelor ;

trebuie să aparţină, dacă nu crucii singure, cel puţin libertăţii pe care o simbolizează crucea.

*

Am rezumat pentru tine schimbările care s-au acumulat de cîteva luni în soarta mea rătăcitoare. Ştii cu cîtă bunătate m-a primit paşa din Accra, cînd am fost acolo. I-am destăinuit în cele din urmă proiectul meu de a lua în căsătorie pe fiica şeicului Escherazy şi i-am mărturisit ajutorul pe care-l aşteptam de la el în acest scop. S-a pornit pe rîs cu voioşia naivă a orientalilor spunîndu-mi :

— Nu zău ! V-aţi hotărît definitiv !

— Fără doar şi poate, i-am răspuns. Vedeţi, se poate spune asta unui musulman ; există aci o înlănţuire de fatalităţi. Ideea de a mă căsători mi-a fost dată în Egipt : lucrul pare acolo atît de simplu, de plăcut, de uşor, de lipsit de toate acele piedici care dăunează în Europa acestei instituţii, încît am primit-o şi am purtat-o în inimă cu drag ; dar sînt năzuros, mărturisesc, şi apoi, fără îndoială, mulţi europeni nu-şi fac prea multe scrupule în această privinţă... şi totuşi cumpărarea fetelor de la părinţi mi s-a părut întotdeauna ceva revoltător. Copţii şi grecii carc fac asemenea tîrguri cu europenii ştiu foarte bine că aceste căsătorii nu sînt serioase în ciuda pretinsei consacrări religioase... am stat la îndoială, am cugetat, şi pînă la urmă am cumpărat o sclavă cu preţul pe care l-aş fi dat pe o soţie. Dar nu te atingi nepedepsit de moravurile unei lumi din care nu faci parte ; această femeie, nu pot nici s-o alung, nici s-o vînd, nici s-o părăsesc, fără mustrări de conştiinţă, şi să mă căsătoresc cu ea ar fi o nebunie. Dar este ca un lanţ ce mi-aş fi legat de picior, sclavul sînt eu ; fatalitatea mă reţine aici, vedeţi bine !

— Atîta-i tot ? spuse paşa, daţi-mi-o mie... pe un cal, pe ce vreţi dacă nu pe bani ; ideile noastre se deosebesc în această privinţă.

— Pe libertatea şeicului Escherazy, i-am spus eu ; preţul, cel puţin va fi o faptă nobilă.

— Nu, mi-a răspuns, o binefacere nu se vinde.

— Vedeţi ? Iarăşi cad în îndoielile mele. Nu sînt primul european care a cumpărat o sclavă ; de obicei

biata fată este lăsată la o mănăstire ; trece la catolicism și această convertire face cinste stăpînului ei și preoților care au instruit-o ; apoi fata se călugărește sau devine ce poate, adică, de cele mai multe ori, o nenorocită. N-aș mai scăpa de remușcări groaznice.

— Și ce vreți să faceți ?

— Să iau de soție pe tînăra fată despre care v-am vorbit și căreia i-aș da sclava ca dar de nuntă, ca zestre ; sînt prietene, vor trăi împreună. Ba mai mult, chiar de la ea mi-a venit această idee. Realizarea ei depinde de dumneavoastră.

*

Îți expun de-a valma raționamentele pe care i le-am expus pașei pentru a-i stimula și a-i cîștiga bunăvoința.

— Nu prea pot să fac mare lucru, îmi spuse el în cele din urmă ; pașalîcul Accrei nu mai este ce-a fost odată ; a fost împărțit în trei guvernăminte, iar eu nu mai am asupra celui din Beirut decît o autoritate nominală. Să mai presupunem că reușesc să obțin punerea în libertate a șeicului, el va accepta această binefacere fără recunoștință... Nu-i cunoașteți pe acești oameni ! Mărturisesc că șeicul merită oarecare îngăduință. În timpul ultimelor tulburări, soția lui a fost omorîtă de albanezi. Ura l-a împins la fapte nesăbuite și-l mai face periculos și azi. Dacă făgăduiește să stea liniștit pe viitor, vom vedea.

Am căutat să profit cît mai mult de amabilitatea pașei și am obținut o scrisoare pentru guvernatorul Beirutului, Essad-Pașa. Acesta, pe lîngă care mi-a fost de folos fostul meu tovarăș de drum, armeanul, a consimțit să-l trimită pe prizonierul său caimacamului druz, reducîndu-i vina, la care se adăoga pînă atunci o tentativă de rebeliune, la un simplu refuz de a plăti impozitele, pentru care avea să fie ușor de găsit o soluție.

Vezi dar că nici chiar pașalele nu sînt atotputernice în această țară, altminteri nespusa bunătate ce mi-a arătat-o Mehmed ar fi netezit toate obstacolele. Dar poate că a vrut să mă îndatoreze într-un chip mai delicat, nearătînd că trebuie să intervină pe lîngă niște funcționari subalterni. Fapt este că a fost destul să mă prezint

caimacamului din partea lui pentru a fi primit admirabil ; şeicul şi fusese transferat la Deir-Khamar, reşedinţa actuală a caimacamului, moştenitor, în parte, a autorităţii de altădată a emirului Bechir. După cum ştii, există în momentul de faţă un caimacam pentru druzi şi unul pentru maroniţi ; este o putere mixtă care depinde, de fapt, de autoritatea turcă, dar a cărei instituţie ţine seama de amorul propriu naţional al acestor popoare şi de dorinţa lor de a se ocîrmui singure.

*

Toată lumea a descris oraşul Deir-Khamar şi îngrămădirea lui de case cu acoperişuri plate pe un munte abrupt ca scara turnului Babel în ruine. Beit-Eddin, vechea reşedinţă a emirilor muntelui, se află pe un alt vîrf, parcă lipit de celălalt, dar de care îl desparte o vale adîncă. Dacă priveşti spre Beit-Eddin de la Deir-Khamar, ţi se pare că vezi un palat al zînelor ; arcadele sale ogivale, terasele îndrăzneţe, colonadele, pavilioanele şi turnurile prezintă un amestec al tuturor stilurilor, mai impresionant în ansamblu decît satisfăcător în detalii. Acest palat este într-adevăr simbolul politicii emirilor care au locuit în el. Este păgîn prin coloane şi picturi, creştin prin turnuri şi ogive, musulman prin domuri şi chioşcuri ; clădirile sale au cuprins şi templul şi biserica. Totodată palat, donjon şi serai, nu mai are azi decît o singură parte locuită : închisoarea.

Acolo fusese închis provizoriu şeicul Escherazy, fericit cel puţin de a nu mai fi în puterea unei justiţii străine. Să doarmă sub bolţile vechiului palat al principilor săi era, fără îndoială, o alinare ; i se îngăduise s-o aibă lîngă el pe fiica lui, altă favoare pe care nu o putuse obţine la Beirut. Totuşi, caimacamul fiind răspunzător totodată de prizonier şi de impozitele datorate de el, îl pusese sub o pază strasnică.

*

Am obţinut învoirea să-l văd pe şeic, aşa cum făcusem la Beirut ; îmi găsisem o locuinţă la Deir-Khamar, şi trebuia doar să trec valea pentru a ajunge pe imensa

terasă a palatului de unde, printre vîrfurile munţilor, se vede strălucind în depărtare albastrul mării. Galeriile sonore, sălile pustii, pline de copii de casă, de sclavi şi de soldaţi, mă duceau cu gîndul la castelele lui Walter Scott pe care căderea Stuarţilor le-a despuiat de fastul lor regal. Maiestatea naturii înconjurătoare nu vorbea mai puţin spiritului meu... Simţeam că trebuie să am o explicaţie deschisă cu şeicul şi să nu-i ascund motivele care mă îndemnaseră să-i vin în ajutor. Nu este nimic mai penibil decît manifestarea unei recunoştinţe pe care nu ai meritat-o.

Cînd, foarte încurcat, mi-am expus gîndurile, şi-a lovit fruntea cu degetul.

— *Ente medjnun* [221] (eşti nebun) ? îmi spuse el.

— *Medjnun*, i-am răspuns, este porecla unui îndrăgostit celebru, şi nici nu mă gîndesc s-o resping.

— Ai văzut-o pe fiica mea ? exclamă el.

Privirea lui era atît de grăitoare în acea clipă încît m-am gîndit fără să vreau la o poveste pe care mi-o spusese paşa din Accra vorbindu-mi despre druzi. Nu era o amintire plăcută, nici vorbă ! Un chehaie [222] îi povestise paşei următoarele : „Dormeam, cînd, pe la miezul nopţii, aud pe cineva bătînd în uşă ; văd că intră un druz cu un sac în spinare. — Ce-ai acolo ? îl întreb. — Sora mea a avut un îbovnic şi am omorît-o. În sac se află *tanturul* ei (cornul din metal lucrat pe care femeile druze îl poartă pe cap). — Bine, dar văd două tantur-uri ! — Da, căci am omorît-o şi pe mama ei, care era la curent. Nu se află putere şi îndurare decît la Dumnezeu din cer. „Druzul adusese giuvaericalele victimelor pentru a îmblînzi justiţia turcă. Chehaia a poruncit să fie închis şi i-a spus : — Dormi, voi vorbi mîine cu tine. A doua zi i-a spus : — Cred că n-ai prea dormit ! — Dimpotrivă, îi răspunde celălalt. De un an, de cînd bănuiam ruşinea, îmi pierdusem somnul ; în noaptea asta l-am regăsit."

Întîmplarea mi-a venit fulgerător în minte ; eu nu aveam a mă teme, dar şeicul o avea pe fiica sa cu el : o putea bănui şi de alte lucruri decît de a fi fost văzută fără văl. I-am povestit despre vizitele repetate la doamna Carlès şi justificate de prezenţa sclavei mele acolo, despre prietenia care o legase pe sclavă de fiica lui, de întîm-

plarea care mă făcuse să o întîlnesc ; am evitat povestea cu vălul care putea să fi fost ridicat întîmplător... În orice caz, cred că nu s-a îndoit de sinceritatea mea.

— La toate popoarele lumii, am adăogat eu, o fată e cerută în căsătorie de la tatăl ei, şi nu înţeleg de ce vă miraţi. Vă puteţi închipui, văzînd relaţiile pe care le am în această ţară, că poziţia mea nu este mai prejos de a voastră. În ceea ce priveşte religia, nu aş accepta să mă lepăd de a mea pentru cea mai strălucită căsătorie din lume ; dar o cunosc pe a voastră, ştiu că este foarte tolerantă şi că admite toate formele posibile de cult şi toate revelaţiile cunoscute ca nişte manifestări diferite, dar la fel de sfinte, ale divinităţii. Sînt absolut de acord cu aceste concepţii, şi fără a înceta de a fi creştin, cred că pot....

— Vai ! nenorocitule ! izbucni şeicul, este cu neputinţă : *pana s-a rupt, cerneala s-a uscat, cartea s-a închis !*

— Ce vreţi să spuneţi ?

— Sînt înseşi cuvintele legii noastre. Nimeni nu mai poate pătrunde în comunitatea noastră.

— Credeam că iniţierea este permisă tuturor.

— *Djahelilor* (neştiutorilor) care sînt din neamul nostru, şi care se ridică prin studiu şi virtute, dar nu străinilor, căci numai poporul nostru este alesul Domnului.

— Totuşi, nu-i osîndiţi pe ceilalţi.

— Aşa cum nici pasărea nu osîndeşte fiinţa care se tîrăşte pe pămînt. Cuvîntul v-a fost propovăduit, şi voi nu l-aţi ascultat.

— În ce vreme ?

— Pe vremea lui *Hamza,* profetul domnului nostru Hakem.

— Dar puteam noi oare să-l auzim ?

— Desigur, căci a trimis misionari *(day)* în toate *ostroavele.*

— Şi care ne este vina ? Nu eram încă născuţi.

— Trăiaţi pe atunci în alte trupuri, dar sufletul vă era acelaşi. Acel duh, nemuritor ca şi al nostru, a rămas închis în faţa cuvîntului dumnezeiesc. Şi-a dovedit, prin aceasta, natura inferioară. Totul a fost spus, pentru veşnicie.

Nu-i închizi ușor gura unuia care a învățat filozofia în Germania și care a citit în original *Simbolica* lui Creuzer [223]. Am acceptat teoria transmigrării a cinstitului *akkal*, și i-am spus, pornind de la aceasta :

— Cînd *dayi* și-au propovăduit învățătura în lume, prin anul 1000 al erei creștine, au făcut prozeliți, nu-i așa, și într-alte locuri decît în munții voștri ? Cine îți dovedește că nu mă trag din ei ? Vrei să-ți spun unde crește planta numită *aliledj* (planta simbolică) ?

— A fost semănată în țara ta ?

— Nu crește decît în inima credincioșilor unitari pentru care Hakem este adevăratul Dumnezeu.

— Asta-i într-adevăr fraza rituală ; dar poți să fi învățat aceste cuvinte de la vreun renegat.

— Vrei să-ți recit catehismul druz în întregime ?

— Europenii ne-au furat multe cărți, iar știința dobîndită de necredincioși nu poate proveni decît de la duhurile rele. Dacă ești unul din druzii din celelalte ostroave trebuie să ai piatra ta neagră *(hors)*. Arat-o, și te vom recunoaște.

— Ai s-o vezi mai tîrziu, i-am spus... dar de fapt nu știam despre ce vorbea. Am pus atunci capăt discuției și, după ce i-am promis că voi veni să-l mai văd, m-am întors la Deir-Khamar.

*

L-am întrebat în aceeași seară pe caimacam, ca dintr-o simplă curiozitate de străin, ce este *hors*-ul ; nu s-a codit deloc să-mi spună că este o piatră cioplită în formă de animal pe care toți druzii o poartă la ei, ca un semn de recunoaștere, și care, fiind găsită la anumiți morți, dăduse naștere la crezarea că ei s-ar închina unui vițel, lucru la fel de absurd ca a-i lua pe creștini drept adoratori ai mielului sau ai porumbelului simbolic. Pietrele, care la epoca propagandei primitive fuseseră distribuite tuturor credincioșilor, se transmiteau din tată în fiu.

Îmi era dar de ajuns să găsesc una ca să-l conving pe *akkal* că mă trăgeam din vreun credincios de odinioară ; dar această minciună îmi repugna. Caimacamul, mai luminat prin poziția sa și mai deschis concepțiilor

europene decît compatrioţii săi, mi-a dat aceste lămuriri care m-au luminat dintr-o dată. Prietene, am înţeles totul, am ghicit totul într-o clipă ; visul meu absurd devine viaţa mea, imposibilul s-a realizat !

*

Caută bine, acumulează ipotezele cele mai baroce, sau mai bine, renunţă să ghiceşti. (Aruncă-ţi limba la cîini, cum spune doamna de Sévigné) [224]. Află acum ceva, despre care eu însumi nu aveam pînă aci decît o idee vagă : *akkalii* druzi sînt francmasonii Orientului.

Nu sînt necesare alte explicaţii pentru vechea pretenţie a druzilor de a se trage din anumiţi cavaleri ai cruciadelor. Ceea ce declara marele lor emir, Fakardin, la curtea Medicilor, cerînd ajutorul Europei împotriva turcilor, ceea ce se află atît de des amintit în scrisorile patente ale lui Henric al IV-lea şi Ludovic al XIV-lea în favoarea popoarelor din Liban, este adevărat măcar în parte. Timp de două secole cît a durat ocuparea Libanului de către cavalerii templieri, aceştia puseseră bazele unei instituţii puternice. În nevoia de a domina naţiuni de rase şi religii diferite, este evident că ei au fost aceia care au stabilit acest sistem de afiliaţii masonice, foarte înrîurite de obiceiurile locale. Conceptele orientale care au pătruns astfel în ordinul lor au fost, în parte, cauza acuzaţiilor de erezie care li s-au adus în Europa. Francmasoneria a moştenit, precum ştii, doctrina templierilor ; iată cum se face legătura, iată de ce druzii vorbesc de coreligionarii lor din Europa răspîndiţi în mai multe ţări şi în special în munţii Scoţiei (djebel-el-*Scuzia*). Ei înţeleg prin aceasta pe calfele şi pe maeştrii de rit scoţian ; precum şi pe roza-crucieni, al căror grad corespunde cu cel de fost templier.

Doar ştii că sînt şi eu unul dintre *fiii văduvei, un pui de lup* (fiu de maestru), că am fost crescut în oroarea uciderii lui Adoniram şi în admiraţia sfîntului Templu, ale cărui coloane au fost cedrii din munţii Libanului. Zău aşa, masoneria a degenerat tare mult printre noi... ; dar vezi că poate servi unui călător. Deci, eu nu mai sînt pentru druzi un necredincios, sînt un *muta-darassin*, un

student. În masonerie, ar corespunde cu gradul de ucenic ; va trebui să devin apoi calfă *(refik)* și mai apoi maestru *day)* ; *akkalul* ar însemna pentru noi roza-crucianul, sau ceea ce numim cavaler *kaddosch*. Tot restul are raporturi strînse cu lojele noastre, dar te scutesc de amănunte.

*

Înțelegi acum ce-a urmat. Mi-am arătat titlurile, căci aveam din fericire printre hîrtiile mele una dintr-acele frumoase diplome masonice, acoperite cu semne cabalistice familiare orientalilor. Cînd șeicul mi-a cerut din nou piatra neagră, i-am spus că templierii francezi, deoarece fuseseră arși, nu și-au putut transmite pietrele francmasonilor, care au devenit succesorii lor spirituali. Fapt probabil dar care ar trebui controlat : *hors*-ul trebuie să fie *bahomet*-ul (micul idol) despre care este vorba în procesul templierilor.

Din acest punct de vedere, căsătoria mea devine un act politic. S-ar putea să fie o reluare a legăturilor de altădată dintre druzi și Franța. Aceștia se plîng că protecția noastră nu se întinde decît asupra catolicilor, pe cînd odinioară, regii Franței îi cuprindeau și pe ei în simpatia lor, ca descendenți ai cruciaților, ca fiind oarecum creștini. Agenții englezi profită de această situație pentru a sublinia importanța sprijinului lor, de unde luptele dintre cele două popoare rivale, druzi și maroniți, odinioară uniți sub aceiași domnitori.

Caimacamul a permis în sfîrșit șeicului Escherazy să se întoarcă în țara sa și nu i-a ascuns că acest rezultat se datora solicitărilor mele pe lîngă pașa din Accra. Șeicul mi-a spus :

— Dacă ai vrut să fii folositor, nu ți-ai făcut decît datoria obștească ; dacă aveai un interes, de ce ți-aș mulțumi ?

*

Doctrina lui mă miră pe alocuri, dar este nobilă și pură cînd știi s-o deslușești cum trebuie. *Akkalii* nu recunosc nici virtuți nici crime. Omul cinstit nu are nici un merit ; se urcă doar pe scara ființelor după cum

păcătosul coboară. Pedeapsa sau răsplata e dată de transmigrare.

Nu se spune despre un druz că a murit, ci că a transmigrat.

Druzii nu dau pomană, căci pomana, după ei, îl înjosește pe cel care o primește. Ei practică doar ospitalitatea, ca pe un schimb în această viață sau în alta.

Răzbunarea este pentru ei lege ; orice nedreptate trebuie pedepsită ; iertarea înjosește pe cel căruia i se aplică.

Nu te înalți la ei prin umilință, ci prin știință ; trebuie, pe cît se poate, să devii asemenea lui Dumnezeu.

Rugăciunea nu este obligatorie ; nu este de nici un ajutor pentru răscumpărarea unui păcat.

Omul are datoria să repare răul pe care l-a făcut, nu pentru că ar fi făcut un rău, ci pentru că răul, prin forța lucrurilor, ar putea să se întoarcă într-o zi asupra lui.

Instituția *akkalilor* seamănă întrucîtva cu aceea a învățaților din China. Nobilii (șerifii) sînt obligați să se supună probelor inițierii ; țăranii *(salemi)* devin egalii sau superiorii lor dacă-i egalează sau îi depășesc pe această cale.

Șeicul Escherazy este unul din aceștí *akkali.*

I-am înfățișat sclava spunîndu-i :

— Iată slujitoarea fiicei tale. A privit-o cu interes, a găsit-o blîndă și cucernică. De atunci cele două femei stau împreună.

*

Am plecat din Beit-Eddin, toți patru, călări pe catîri ; am străbătut cîmpia Bekàa, Siria adîncită de altădată și, după ce am trecut prin Zaklé, am ajuns la Baalbek, în Anti-Liban. Am visat cîteva ceasuri în mijlocul acestor ruine mărețe, despre care nu se mai poate spune nimic după ce au fost descrise de Volney și Lamartine. Curînd am urcat creasta muntoasă care se învecinează cu Hauranul. Acolo ne-am oprit într-un sat unde se cultivă vița de vie și dudul, cale de o zi pînă la Damasc. Șeicul m-a poftit în casa lui umilă, al cărei acoperiș este străbătut și susținut de un salcîm (copacul lui Hiram). La anumite ore casa se umple de copii : este o școală. Este cel mai frumos titlu pentru casa unui *akkal.*

Înțelegi că nu este cazul să-ți descriu rarele întrevederi pe care le am cu logodnica mea. În Orient, femeile trăiesc de-o parte și bărbații de alta, în afară de cazuri speciale. Atîta doar că această amabilă persoană mi-a dăruit o lalea roșie și a sădit în grădină un puiet de salcîm care trebuie să crească odată cu dragostea noastră. Este un obicei din partea locului.

Și acum studiez ca să devin *refik* (calfă), ceea ce sper că se va întîmpla curînd. Căsătoria este hotărîtă pentru acea vreme.

*

Fac din cînd în cînd o excursie la Baalbek. Am întîlnit acolo, la episcopul maronit, pe părintele Planchet, care se afla în turneu. Nu m-a dojenit prea mult pentru hotărîrea luată, dar mi-a spus că această căsătorie a mea... nu va fi o căsătorie. Crescut în concepții filozofice, prea puțin îmi pasă de părerea unui iezuit. Și totuși, nu s-ar putea oare introduce în Liban moda *căsătoriilor mixte ?* — Mă voi gîndi la asta.

V
Epilog

I

Constantinopole

Prietene, omul se zbate şi Dumnezeu îl mînă. Era, desigur, hotărît din veci să nu mă pot însura nici în Egipt, nici în Siria, deşi sînt ţări în care căsătoriile se pot face cu o uşurinţă aproape absurdă. Tocmai cînd începusem să devin demn de fiica şeicului, m-a doborît dintr-o dată una din acele boli cu febră ce bîntuie în Siria, care, dacă nu te trec de-a dreptul pe lumea cealaltă, durează luni şi ani. Singurul leac este să pleci din ţară. M-am grăbit să părăsesc văile Hauranului, totodată umede şi colbuite, unde mustesc apele rîurilor care udă cîmpia Damascului. Speram să mă însănătoşesc la Beirut, dar mi-am recăpătat puterile doar atît cît aveam nevoie pentru a mă îmbarca pe un pachebot austriac venit de la Triest, care m-a dus la Smirna şi apoi la Constantinopole. Iată-mă dară din nou pe pămîntul Europei. Aici clima este cam la fel cu cea din oraşele noastre din sud.

Sănătatea pe care o recapăt îmi sporeşte părerile de rău... Dar ce hotărîre să iau ? Dacă mă înapoiez în Siria, au să reapară frigurile de care am avut nenorocul să mă molipsesc ; cel puţin asta este părerea medicilor. Iar s-o aduc aici pe logodnica pe care mi-am ales-o, n-ar însemna oare s-o expun uneia dintre bolile acelea groaznice care seceră, în ţările din Nord, trei sferturi din femeile din Orient transplantate acolo ?

După ce am cugetat mult la toate acestea cu seninătatea pe care ţi-o dă convalescenţa, m-am hotărît să-i scriu şeicului druz pentru a desface logodna [225].

II

Galata

De la piciorul turnului Galata — avînd în faţă toată priveliştea Constantinopolului, cu Bosforul şi cu mările sale, îmi întorc încă o dată privirea către Egiptul de mult dispărut !

Dincolo de zarea liniştită care mă înconjoară, pe acest tărîm din Europa, musulman, ce-i drept, dar care totuşi îmi aminteşte de pe acum de patrie, simt încă uluirea acelui miraj îndepărtat care se învăpăiază şi scînteiază în amintirea mea... aşa cum imaginea soarelui, pe care l-ai privit fix rămîne multă vreme în ochiul obosit care s-a întors din nou spre umbră.

Ceea ce mă înconjoară sporeşte această impresie : un cimitir turcesc, la umbra zidurilor genoveze ale Galatei.

În spatele meu, prăvălia unui bărbier armean care este în acelaşi timp şi cafenea ; cîini mari, galbeni şi roşcaţi, stau culcaţi în iarbă, la soare, plini de răni şi cicatrice de pe urma bătăliilor nocturne. În stînga mea, un santon venerabil, cu căciula de pîslă pe cap, dormindu-şi somnul ferice, care este, pentru el, o anticipare a paradisului. Mai jos se află Tophane, cu moscheea, fîntîna şi bateriile de tunuri care păzesc intrarea strîmtorii. Din cînd în cînd, aud psalmii liturghiei greceşti îngînaţi pe nas, şi văd trecînd pe strada care duce spre Pera lungi alaiuri funebre conduse de popi purtînd pe frunte coroane cu formă imperială. Cu bărbile lungi, cu odăjdiile de mătase cusute cu fir şi cu podoabele lor care imită aurul, par fantome ale suveranilor din ultimii ani ai Imperiului.

Nu prea am de ce să fiu vesel pentru moment. Să ne întoarcem în trecut. Tînjesc azi, privind înspre Egipt, nu după cepele lui uriaşe de a căror lipsă se plîngeau evreii pe pămîntul Chanaanului ; tînjesc după un prieten, după

o femeie — de unul mă desparte doar mormîntul, cealaltă este pierdută pentru vecie [226].

Dar de ce să alătur aci două nume care nu se pot întîlni decît în amintirea mea, şi din motive cu totul personale ! La sosire am primit vestea morţii consulului general al Franţei, despre care ţi-am scris, şi care mă primise atît de prieteneşte la Cairo. Era un om cunoscut de toţi învăţaţii Europei, un diplomat şi un erudit, calităţi ce se văd rar împreună. Se simţise dator să ia în serios unul din acele posturi consulare care, de regulă, nu obligă pe nimeni să dobîndească cunoştinţe speciale.

Într-adevăr, după legile obişnuite ale avansării în diplomaţie, un consul la Alexandria se pomeneşte avansat de pe o zi pe alta ministru plenipotenţiar în Brazilia ; un însărcinat cu afaceri la Canton ajunge consul general la Hamburg. Ce nevoie atunci să mai înveţi limba, să studiezi moravurile unei ţări, să legi relaţii, să te informezi de debuşeurile pe care le-ar putea găsi comerţul nostru ? Cel mult te gîndeşti la poziţia, clima şi agrementele reşedinţei pe care o soliciţi, ca fiind superioară celei pe care o ai.

Singura preocupare a consulului, cînd l-am întîlnit la Cairo, era căutarea antichităţilor egiptene. Odată, cînd îmi vorbea de hipogee şi de piramide, i-am spus :

— Nu trebuie să fii atît de preocupat de morminte... Soliciţi oare un consulat pe lumea cealaltă ?

Nu bănuiam atunci cît de crude erau vorbele mele.

— Dar nu-ţi dai seama, mi-a răspuns el, de halul în care mă aflu ?... Abia dacă pot respira. Şi totuşi, tare aş dori să văd piramidele. Pentru asta am venit la Cairo. Reşedinţa mea de la Alexandria, pe malul mării, era mai puţin primejdioasă ; aerul de aici, îmbîcsit de cenuşă şi praf, are să mă dea gata.

Într-adevăr, Cairo nu oferea în anotimpul acela o atmosferă prea sănătoasă, şi-mi făcea impresia unui ţest pus pe o vatră de jăratec. *Hamsinul* sufla pe străzi toată arşiţa Nubiei. Numai noaptea ne mai refăceam puterile ca să fim în stare să suportăm ziua următoare.

Acesta este reversul medaliei splendorilor Egiptului ; ca şi altă dată, suflarea nefastă a lui Typhon triumfă asupra operei zeilor binefăcători !

Oare febra de care am suferit în Siria îmi readuce în minte cu atîta tristeţe acea moarte ?...

Totul mă copleşeşte dintr-o dată. I-am scris consulului din Beirut, rugîndu-l să se intereseze de soarta persoanelor pe care le îndrăgisem... Nu mi-a putut da decît informaţii vagi. O nouă revoltă a izbucnit în Hauran... Cine ştie ce s-a întîmplat cu bunul şeic druz, cu fiica lui, cu sclava pe care o lăsasem în familia lor ? Poate că un curier viitor are să mă lămurească.

III

PERA

Itinerariul meu de la Beirut la Constantinopole este, inevitabil, foarte succint. Mă îmbarcasem pe pachebotul austriac, şi a doua zi după plecare, ne opream la Larnaca, un port din Cipru. Din păcate, acolo, ca peste tot, ne era interzis să coborîm fără a face carantină. Coastele sînt sterpe ca în tot arhipelagul ; se spune că numai în interiorul insulei se pot găsi cîmpiile întinse, pădurile umbroase şi codrii stufoşi consacraţi odinioară zeiţei din Paphos. Ruinele templului există încă, iar satul care le înconjoară este reşedinţa unui episcop.

A doua zi, am văzut profilîndu-se munţii întunecaţi ai coastelor Anatoliei. Ne-am mai oprit la Rhodos. Am văzut cele două stînci pe care se sprijineau probabil odinioară picioarele statuii colosale a lui Apollo. Acest bronz trebuie să fi fost, după proporţiile corpului, de două ori mai înalt decît turnurile de la Notre-Dame. Două forturi, clădite de vechii cavaleri, apără intrarea portului.

A doua zi am străbătut partea răsăriteană a arhipelagului, fără a pierde niciodată din vedere pămîntul. Timp de cîteva ceasuri am avut la stînga noastră insula Cos, ilustrată de amintirea lui Hippocrate. Se distingeau, ici şi colo, linii încîntătoare de verdeaţă şi oraşe cu case albe, în care ai impresia că se poate trăi fericit. Părintele medicinii nu-şi alesese prost reşedinţa.

Nu mă pot minuna îndeajuns de culorile trandafirii care învăluie seara și dimineața stîncile înalte și munții. Astfel mi-a apărut ieri insula Pathmos, insula sfîntului Ion, scăldată toată în aceste blînde raze.

Așa se explică poate de ce Apocalipsul conține uneori descrieri atît de atrăgătoare... ziua și noaptea apostolul visa monștri, distrugeri și războaie ; seara și dimineața el vestea, în culori încîntătoare, minunile domniei viitoare a lui Cristos și a noului Ierusalim, scînteietor de lumină.

La Smirna a trebuit să ne supunem unei carantine de zece zile. Ce-i drept, într-o grădină minunată, în fața acelui golf uriaș care seamănă cu rada de la Toulon. Locuiam în corturi pe care le închiriasem.

Cînd ne-am recăpătat libertatea, am avut o zi întreagă ca să cutreierăm străzile Smirnei și mi-a părut rău că nu m-am putut duce să vizitez *Burnabat*-ul unde se află vilele negustorilor, la aproximativ două leghe de oraș. Este, pare-se, un loc încîntător.

Smirna este aproape europeană. Cînd ai văzut bazarul, la fel ca toate bazarele din Orient, citadela și podul caravanelor peste vechiul Miles, căruia Homer îșI datorează porecla [227], cel mai bine este să vizitezi strada Trandafirilor unde poți zări, pe la ferestre și în uși, fețele tinerelor grecoaice, care nu fug decît după ce s-au lăsat văzute, precum nimfa lui Vergiliu [228].

Ne-am întors la pachebot după ce-am ascultat o operă de Donizetti la teatrul italian.

Ne-a trebuit o zi întreagă ca să ajungem la Dardanele, lăsînd pe dreapta noastră țărmurile Troiei și Tenedos, și atîtea alte locuri vestite din care nu zărim decît o linie în zare.

După ce treci de strîmtoare, care pare un fluviu mai larg, ai de mers o zi întreagă pe marea de Marmara, și a doua zi în zori, te bucuri de spectacolul uluitor oferit de portul Constantinopolului, cel mai frumos din lume fără doar și poate.

NOPŢILE RAMAZANULUI

I
Stambul şi Pera

I
Balîk-bazar

Ciudat oraş, Constantinopole [229] ! Splendoare şi mizerie, lacrimi şi bucurie ; domnie a arbitrarului mai mult decît oriunde, dar şi mai multă libertate ; patru popoare diferite care trăiesc laolaltă fără a se urî prea mult : turci, armeni, greci şi evrei, copii ai aceluiaşi pămînt şi suportîndu-se cu mult mai bine unii pe alţii decît o fac, la noi, oamenii din provincii sau din partide deosebite.

Mi-a fost oare scris să asist la ultimul act de fanatism şi barbarie ce s-a mai putut săvîrşi în virtutea vechilor tradiţii musulmane ? Regăsisem la Pera pe unul dintre cei mai vechi prieteni ai mei, un pictor francez [230], care trăia acolo, ba chiar foarte bine, de pe urma portretelor şi a tablourilor sale ; ceea ce dovedeşte că Stambulul nu este atît de certat cu muzele pe cît se crede. Plecasem din Pera, oraşul european, ca să ne ducem în bazarurile oraşului turcesc.

După ce treci prin poarta fortificată a Galatei, mai trebuie să cobori o stradă lungă şi şerpuită, străjuită de cîrciumi, patiserii, frizerii, măcelării şi de cafenele europene care seamănă cu ale noastre şi cu mesele pline de ziare greceşti şi armeneşti — numai la Constantinopole apar zilnic cinci sau şase, fără a mai pune la socoteală jurnalele greceşti care vin din Moreea. Este cazul deci ca orice călător să facă apel la erudiţia sa clasică pentru a înţe-

lege cîteva cuvinte din această limbă vie, care se regenerează pe zi ce trece. Majoritatea ziarelor își dau silința să ignore graiul modern și să se apropie de greaca veche pînă la limita dincolo de care ar risca să nu mai fie înțelese. Sînt acolo și multe ziare din Valahia și din Serbia, tipărite în limba română, mult mai ușor de înțeles pentru noi decît greaca, din cauza existenței unui mare număr de cuvinte latinești. Am intrat într-una din cafenele să luăm un *gloria* [231] dulce, băutură necunoscută cafegiilor turci. Mai jos găsești piața de fructe care oferă mostre minunate ale rodniciei locurilor din jurul Constantinopolului. În sfîrșit, coborînd mereu pe străzi întortocheate și pline de lume, ajungi la *schela*, unde trebuie să te îmbarci ca să traversezi *Cornul de Aur*, golf lat de vreun sfert de leghe și lung de una, portul cel mai minunat și mai sigur din lume, și care desparte Stambulul de cartierele Pera și Galata.

Piațeta este însuflețită de o circulație extraordinară și prezintă înspre port un debarcader din scînduri lîngă care așteaptă caicuri elegante. Vîslașii poartă cămăși de mătase cu mîneci lungi avînd o croială foarte elegantă ; bărcile lor, în formă de pește alunecă repede și se strecoară ușor printre sutele de vase de toate naționalitățile care împînzesc intrarea în port.

În zece minute ajungi la *schela* opusă, care corespunde cu Balîk-Bazar, piața de pește ; acolo am fost martorii unei scene extraordinare. La o răscruce îngustă a pieții, mulți oameni erau strînși roată. Am crezut la început că era vorba de o luptă de pehlivani sau de un joc cu urși. Făcîndu-ne loc prin mulțime, am văzut pe jos un trup decapitat, îmbrăcat cu o vestă și niște pantaloni albaștri, și al cărui cap acoperit cu o șapcă era pus între picioarele puțin desfăcute. Un turc s-a întors către noi și ni s-a adresat, văzînd că sîntem europeni :

— Se pare că se taie și capetele care poartă pălărie.

Pentru un turc, o șapcă și o pălărie sînt obiectul uneia și aceleiași prejudecăți, căci musulmanilor le este interzis să poarte orice fel de cozoroc sau bor, ei fiind datori, cînd se roagă, să lovească pămîntul cu fruntea, rămînînd însă cu capul acoperit. Ne-am îndepărtat cu scîrbă de această scenă, și ne-am dus în bazar. Un armean ne-a oferit bău-

turi înghețate în dugheana sa, și ne-a spus povestea acestei ciudate execuții.

Trupul decapitat pe care îl văzusem se afla expus de trei zile în Balîk-Bazar, ceea ce nu-i prea fericea pe negustorii de pește. Era trupul unui armean, pe nume Ovaghim, care fusese surprins cu trei ani în urmă cu o turcoaică. În asemenea cazuri ai de ales între moarte sau apostazie. Un turc s-ar fi ales doar cu o ciomăgeală. Ovaghim devenise musulman. Mai tîrziu căindu-se de a fi cedat fricii, s-a retras în insulele grecești unde s-a lepădat de noua lui religie.

După trei ani a crezut că povestea lui fusese uitată și s-a întors la Constantinopole, îmbrăcat ca un european. A fost denunțat de niște fanatici, iar autoritățile turcești, deși tolerante pe atunci, au trebuit să aplice legea. Consulii europeni au intervenit în favoarea lui, dar ce să faci împotriva unui text precis ? În Orient legea este totodată civilă și religioasă ; Coranul și Codul sînt totuna. Justiția turcă este obligată să țină seamă de fanatismul încă puternic al claselor inferioare. I s-a oferit întîi lui Ovaghim libertatea în schimbul unei noi abjurări. A refuzat. Ba mai mult : i s-a dat posibilitatea să fugă. Lucru de necrezut, a refuzat din nou, spunînd că nu poate trăi decît la Constantinopole, că ar muri de jale dacă l-ar mai părăsi odată, sau de rușine dacă ar rămîne cu prețul unei noi apostazii. Atunci a fost executat. Mulți dintre coreligionarii săi l-au considerat sfînt și au aprins lumînări în cinstea lui.

Povestea ne-a impresionat adînc. Fatalitatea pusese în joc asemenea împrejurări încît alt deznodămînt nu era cu putință. În seara zilei a treia a expunerii trupului la Balîk-Bazar, trei evrei l-au ridicat, după obicei, și l-au aruncat în Bosfor printre cîinii și caii înecați pe care marea îi scoate ici și colo la mal.

Nu vreau ca în urma acestui trist episod al cărui martor am avut nenorocirea să fiu, să pun la îndoială tendințele progresiste ale Turciei noi. Acolo, ca și în Anglia, legea leagă toate voințele și toate mințile pînă nu vine vremea să i se dea o interpretare mai bună. Numai chestiunea adulterului și aceea a apostaziei mai pot da naștere azi unor întîmplări atît de triste.

Ne-am plimbat prin bazarurile minunate care formează centrul Stambulului. Este un labirint întreg, temeinic construit din piatră în stil bizantin, și unde găsești un adăpost încăpător împotriva căldurii zilei. Galerii uriașe, unele boltite în arc, altele ogivale, cu stîlpi sculptați și cu colonade, sînt consacrate fiecare unor anumite mărfuri. Poți admira mai ales îmbrăcăminte și papuci pentru femei, stofe brodate și lameuri, cașmiruri, covoare, mobile încrustate cu aur, argint și sidef, giuvaeruri și, mai ales, armele strălucitoare adunate în partea bazarului numită *besestan.*

Unul din capetele acestui oraș, aproape subteran, dă într-o piață foarte veselă, înconjurată cu edificii și moschei, numită piața Seraschierului. Este, în interiorul orașului, locul de plimbare cel mai frecventat de femei și copii. Femeile sînt mai strict ascunse sub văl la Stambul decît la Pera ; poartă feregea verde sau violetă, fața acoperită cu un tul des și arareori se poate vedea mai mult decît ochii și rădăcina nasului. Armencele și grecoaicele își ascund chipul sub țesături mult mai străvezii.

O întreagă latură a pieții este ocupată de scriitori, miniaturiști și librari ; clădirile elegante ale moscheilor învecinate, ale căror curți sînt plantate cu arbori și pline cu mii de porumbei care uneori se lasă în piață, cafenelele și galantarele încărcate cu bijuterii, turnul învecinat al *Seraschierului,* care domină orașul și, ceva mai departe, aspectul întunecat al zidurilor vechiului serai, reședința sultanei-mamă, dau acestei piețe un caracter plin de originalitate.

II

Sultanul

Coborînd din nou spre port, l-am văzut pe sultan trecînd într-o cabrioletă foarte ciudată ; doi cai înaintași trăgeau această trăsură cu două roți, de al cărei larg acoperiș, pătrat în partea de sus ca un baldachin, atîrnă în față o perdea scurtă de catifea cu franjuri de aur. Purta

redingota simplă și încheiată pînă în gît, adoptată de turci de la reformă încoace, și singura podoabă deosebită era monograma imperială brodată cu briliante pe fesul lui roșu. Fața-i palidă și distinsă era umbrită de melancolie. Îmi scosesem instinctiv pălăria să-l salut, ceea ce nu era de fapt decît o politețe de străin și nicidecum teama de a fi tratat ca armeanul din Balîk-Bazar... M-a privit atunci cu atenție, căci prin aceasta îmi arătasem necunoașterea obiceiurilor : sultanul nu trebuie salutat.

Prietenul meu, pe care-l pierdusem din vedere prin mulțime, mi-a spus :

— Hai să-l urmăm pe sultan ; se duce, ca noi, la Pera ; dar el trece pe podul de vase care traversează Cornul de Aur. Drumul este mai lung, dar ne scutește de trecerea cu barca, și marea este cam agitată.

Am mers în urma trăsurii, care cobora încet o stradă lungă între moschei și grădini minunate, la capătul căreia ajungi, după cîteva ocoluri, în cartierul *Fanarului* unde locuiesc negustorii greci bogați și principii acestei națiuni. Mai multe case din acest cartier sînt adevărate palate, iar cîteva biserici împodobite în interior cu picturi în culori vii se adăpostesc la umbra moscheilor înalte, chiar în incinta Stambulului, orașul turcesc prin excelență.

Pe drum, îi vorbeam prietenului meu de impresia pe care mi-o făcuse înfățișarea neașteptată a lui Abdul-Medjid și blîndețea pătrunzătoare a privirii sale care părea să-mi reproșeze că-l salutasem ca pe un suveran oarecare. Această față palidă, trasă, ochii migdalați aruncînd printre gene lungi o privire de mirare atenuată de bunăvoință, atitudinea firească, zvelțeța trupului, totul îmi plăcuse.

— Cum se face, am întrebat, că a putut porunci executarea nenorocitului al cărui trup decapitat l-am văzut la Balîk-Bazar ?

— Nu a avut încotro, îmi spuse prietenul meu : puterea sultanului este mai limitată decît aceea a unui monarh constituțional. Este obligat să țină seama de influența *ulemalelor*, care reprezintă în același timp legea judiciară și religioasă a țării, și de popor care protestează prin revolte și incendii. Poate desigur, cu forțele armate de care dispune, adesea neascultătoare față de strămoșii lui, să-și impună în mod arbitrar autoritatea ; dar cine îl va apăra

atunci de otravă, arma celor care îl înconjoară, sau de asasinat, arma tuturor? În fiecare vineri trebuie să se ducă în văzul tuturor să se închine într-una din moscheile orașului, pentru ca fiece cartier să-l poată vedea rînd pe rînd. Azi se duce la *teke*-ul din Pera, mănăstirea dervișilor învîrtitori.

Prietenul meu mi-a mai dat despre situația acestui monarh alte detalii care mi-au permis să înțeleg, pînă la un punct, melancolia care-i umbrea fața. Este, într-adevăr, poate singurul dintre toți turcii care să se poată plînge de inegalitatea pozițiilor. O gîndire cu totul democratică i-a îndemnat pe musulmani să așeze în fruntea nației lor un om care este în același timp deasupra tuturor și deosebit de toți ceilalți.

Pe tot întinsul imperiului numai lui îi este interzis să se însoare legal. Căci turcii se tem de influența pe care ar putea-o dobîndi anumite familii printr-o atît de înaltă încuscrire, și nu îngăduie nici căsătoria cu o femeie străină. Este deci lipsit de cele patru femei legitime acordate de Mahomed oricărui credincios care are posibilitatea să le hrănească. Sultanele sale, pe care nu le poate numi soții, nu sînt, la origine, decît niște sclave, și cum toate femeile din imperiul turcesc, armence, grecoaice, catolice sau evreice, sînt considerate libere, nu-și poate recruta haremul decît din țările dinafara islamismului și ale căror suverani nu întreține cu el relații oficiale.

Pe vremea cînd Poarta era în război cu Europa, haremul împăratului era de o varietate fără seamăn. Nu lipseau de acolo frumusețile albe și blonde, dovadă acea Roxelana franceză cu nas cîrn, care a existat și altfel decît la teatru și al cărei sicriu acoperit cu cașmiruri și umbrit de panașuri se odihnește alături de acel al soțului ei în moscheea Suleimanie. În zilele noastre, bietul sultan nu poate avea nici o franțuzoaică și nici un alt fel de europeană. Dacă i-ar veni în gînd să răpească pînă și una din acele *grisettes* din Pera care arborează cu mîndrie ultima modă europeană la plimbarea de duminică, s-ar vedea copleșit de note diplomatice ale ambasadorilor și consulilor, și-ar da poate prilej unui război mai lung decît cel pricinuit odinioară de răpirea Elenei.

Cînd Sultanul trece la Pera prin mulţimea grecoaicelor care se îmbulzesc să-l privească, trebuie să-şi ferească ochii de orice ispită, căci eticheta nu i-ar îngădui vreo metresă vremelnică, şi nu are dreptul să închidă în harem o femeie născută liberă. Trebuie să se fi blazat repede de circasiene, malaeze sau abisinience, singurele care pot fi găsite ca sclave, şi o fi dorind vreo blondă englezoaică sau vreo franţuzoaică spirituală ; dar acesta-i fructul oprit.

Prietenul meu mi-a spus şi numărul actual de femei din serai. Este mult mai mic decît se crede în Europa. Haremul sultanului nu cuprinde decît treizeci şi trei de cadîne sau doamne, dintre care doar trei sînt considerate favorite. Restul femeilor din serai sînt *odalîk* sau cameriste. Europa dă deci un sens impropriu termenului de odaliscă. Mai sînt şi dansatoare şi cîntăreţe care nu s-ar ridica la rangul de sultană decît dintr-un capriciu al stăpînului şi dintr-o derogare de la obiceiuri. Aşa că sultanul, nevoit să nu aibă drept soţii decît sclave, nu este, el însuşi, decît fiu de roabă — lucru pe care turcii nu uită să i-l amintească în vremuri de răzmeriţă.

Ne-am urmat conversaţia repetînd din cînd în cînd : bietul sultan. Între timp, acesta coborîse din trăsură pe cheiul Fanarului — căci nu se poate trece cu trăsura peste podul de vase care leagă malurile Cornului de Aur într-unul din punctele cele mai strîmte. Două deschideri destul de înalte sînt prevăzute pentru trecerea bărcilor. Sultanul încălecă şi, ajuns pe celălalt mal, se îndreptă pe cărările ce duc de-a lungul zidurilor exterioare ale Galatei, prin Micul Cîmp al Morţilor, umbrit de chiparoşi uriaşi, ajungînd astfel pe strada mare din Pera. Dervişii îl aşteptau, aliniaţi în curtea lor, unde ne-a fost imposibil să pătrundem. Acolo, în acest *teke* sau mănăstire, se găseşte mormîntul vestitului conte de Bonneval, celebrul renegat care a comandat multă vreme armatele turceşti şi a luptat în Germania împotriva armatelor creştine. Soţia lui, o veneţiană care-l urmase la Constantinopole, îi servea de aghiotant în toate luptele [232].

Pe cînd stăteam în faţa porţii *teke*-ului, un alai funebru, precedat de preoţi greci, urca strada îndreptîndu-se spre capătul cartierului. Gărzile sultanului porun-

ciră preoților să se dea îndărăt pentru că suveranul putea ieși dintr-o clipă într-alta, și nu se cuvenea să se întîlnească cu o înmormîntare. Au stat în cumpănă cîteva clipe, dar arhimandritul, care, cu mitra lui de formă imperială și cu lungile sale veșminte bizantine țesute cu aur, părea la fel de mîndru ca împăratul Carol cel Mare, îi răspunse pe un ton răstit șefului escortei ; apoi, întorcîndu-se cu o față indignată către preoții săi, făcu semn cu mîna că alaiul merge mai departe și că, dacă sultanul ar ieși atunci, el avea să aștepte să treacă mortul.

Citez această întîmplare ca un exemplu al toleranței care există la Constantinopol pentru diferitele culte.

III

Marele cîmp al morților

Mă simt puțin stingherit că vorbesc atît de des de funeralii și cimitire în legătură cu această veselă și splendidă cetate a Constantinopolului, în care zările variate și înverzite, casele vopsite și moscheele atît de elegante, cu domurile lor cositorite și minaretele subțiri nu ar trebui să inspire decît gînduri plăcute și o blîndă reverie. Dar în țara asta, pînă și moartea capătă un aer de sărbătoare. Alaiul ortodox, despre care am vorbit adineauri, nu amintea de pompa cernită a înmormîntărilor noastre. Preoții, cu fețe rumene și odăjdii strălucitoare, tinerii ecleziastici care-i urmau în veșminte lungi de culori vii ; apoi prietenii, în hainele lor cele mai bogate și, la mijloc, moarta, tînără încă, de o paloare de ceară, dar cu obrajii fardați, culcată pe un pat de flori, încununată cu trandafiri, îmbrăcată cu hainele ei cele mai frumoase de catifea și satin, și acoperită de multe bijuterii cu diamante, care, probabil, nu o urmează în groapă ; acesta era spectacolul, mai mult melancolic decît sfîșietor, pe care-l înfățișa cortegiul.

Priveliștea pe care o vezi de la mănăstirea dervișilor învîrtitori se întinde peste Micul Cîmp al Morților, cu aleile sale misterioase străjuite de chiparoși uriași, care

coboară spre mare pînă la clădirile marinei. O cafenea unde vin destul de des dervişii, oameni veseli şi vorbăreţi de felul lor, îşi desfăşoară în faţa *teke*-ului şirurile sale de mese şi de taburete unde se bea cafea fumînd din narghilea sau din ciubuc. Clienţii mai au şi distracţia să se uite la trecătorii europeni. Echipajele englezilor bogaţi şi ale ambasadorilor circulă adesea pe această stradă, ca şi trăsurile poleite sau *harabalele* doamnelor de aici, asemănătoare cu căruţele spălătoreselor de la noi, dar împodobite în plus cu picturi şi poleială. Harabalele sînt trase de boi. Au avantajul că încape în ele un harem întreg cînd se duce la ţară. Bărbatul nu-şi întovărăşeşte niciodată soţiile în aceste plimbări care au loc de cele mai multe ori vinerea, duminica turcilor.

Am înţeles, după însufleţirea mulţimii gătite ca de zile mari că se duceau la vreo sărbătoare, probabil dincolo de cartierul unde mă aflam. Prietenul meu mă părăsise, deoarece lua masa la nişte armeni care-i comandaseră un tablou, şi mă sfătuise să mă duc la un restaurant vienez din partea de sus a cartierului Pera. Dincolo de mănăstirea dervişilor şi de spaţiul verde care se întinde de cealaltă parte a străzii, te afli într-un cartier cu totul parizian. Prăvălii strălucitoare ale „marşandelor", bijuterii, cofetării, magazine de lenjerie, hoteluri englezeşti şi franţuzeşti, cabinete de lectură şi cafenele, iată ce vezi pe o distanţă de vreun sfert de leghe. Şi faţadele celor mai multe consulate dau pe această stradă. Privirile sînt atrase de palatul uriaş, clădit din piatră, al ambasadei ruseşti. La nevoie ar putea constitui o fortăreaţă de temut care ar domina cele trei cartiere Pera, Tophane şi Galata. Cît priveşte ambasada Franţei, ea este mai prost plasată, într-o stradă care coboară spre Tophane ; palatul a costat mai multe milioane dar nu este încă terminat.

Tot urcînd strada, ea începe să se lărgească şi dai, pe stînga, de teatrul italian, deschis numai de două ori pe săptămînă. Urmează case particulare frumoase, cu grădini, apoi, la dreapta, clădirile universităţii turceşti şi ale şcolilor speciale, iar mai departe, pe stînga, spitalul francez.

Cartierul se sfîrşeşte dincolo de acest punct, iar pe drumul lărgit se îmbulzesc negustorii de fructe, de pepeni şi

de pește, și alții cu tot felul de bunătăți sfîrîind în prăjeală. Încep să apară, mai liber ca în oraș, localurile de petrecere. Sînt, de obicei, de proporții vaste. Întîi intri într-o sală mare cît un interior de teatru, avînd sus o galerie înaltă cu picioarele balustradei strunjite. Într-o parte se află o tejghea, unde se distribuie vin alb și roșu în pahare cu toartă, pe care fiecare le duce la masa pe care și-a ales-o ; de cealaltă, o plită uriașă, acoperită cu mîncăruri care ți se servesc într-o farfurie pe care ți-o duci de asemenea pînă la masă. Trebuie să te obișnuiești să mănînci pe această mobilă de mici dimensiuni care-ți vine doar pînă la genunchi. Mulțimea ce se înghesuie în acest fel de localuri nu se compune decît din greci, pe care îi recunoști după fesurile lor, mai mici decît ale turcilor, din evrei purtînd turbane de stofă cenușie, și din armeni cu calpace monstruoase, semănînd cu o căciulă de grenadier umflată în partea de sus. Un musulman nu ar îndrăzni să intre, în văzul tuturor, în aceste stabilimente bahice.

Nu trebuie să crezi, judecînd după aceste acoperăminte de cap care mai deosebesc încă neamurile între ele, mai ales în popor, că Turcia ar mai fi ca altădată o țară a inegalității. Pe vremuri, încălțămintea și portul capului indicau religia fiecărui locuitor. Turcii, și numai ei, aveau dreptul să poarte cizme sau papuci galbeni : pentru armeni, încălțămintea era roșie, albastră pentru greci și neagră pentru evrei. Numai musulmanii puteau purta haine strălucitoare și bogate. Chiar și casele arătau aceste deosebiri ; ale turcilor erau de culori vii, celelalte neputînd fi zugrăvite decît în culori mohorîte. Azi, totul s-a schimbat : orice supus al imperiului are voie să poarte costumul, aproape european, hotărît de reformă, și fesul roșu, care dispare în parte sub un ciucure de mătase albastră, destul de bogat ca să semene cu un păr siniliu.

M-am convins de acest lucru văzînd un mare număr de persoane astfel gătite ce se îndreptau fie călare fie pe jos spre promenada europeană din Pera, puțin frecventată de adevărații turci. Ghetele de lac au înlocuit, pentru majoritatea *cilibiilor* (tineri eleganți) de orice rasă, vechea inegalitate a încălțămintii. Dar trebuie să recunoaștem că fanatismul este mai persistent la *raiale* decît

la musulmani. Pe de altă parte, puterea obiceiului și sărăcia contribuie și ele la păstrarea porturilor vechi care clasificau neamurile.

Dar cine, admirînd aspectul însuflețit al promenadei europene, ar mai putea crede în intoleranța Constantinopolului ? Trăsurile de toate felurile se încrucișează în goană la ieșirea din cartier ; trec călăreți pe cai focoși, femei gătite se îndreaptă către o pădurice care coboară spre mare sau, la stînga, spre drumul către Buyukderè, unde își au vilele negustorii și bancherii. Dacă mergi înainte, ajungi după cîțiva pași la o cărare cu tufișuri pe margini, umbrită de brazi și de larițe, de unde, pe alocurea, se zărește marea și gura strîmtorii dintre Scutari și Capul Seraiului cu care se termină Stambulul. Turnul lui Leandru, pe care turcii îl numesc Turnul Fetei, se înalță între cele două orașe, în mijlocul brațului de mare care se prelungește ca un fluviu spre stînga. Este o clădire pătrată, îngustă, așezată pe o stîncă și care seamănă de departe cu o gheretă de santinelă ; dincolo, insulele Prinkipo se profilează nedeslușit la intrarea mării de Marmara.

Nu-i nevoie să mai spun că această pădure, atît de pitorească, de misterioasă și de răcoroasă, este tot un cimitir. Trebuie să te împaci cu ideea că toate locurile plăcute, la Constantinopole, se află în mijlocul mormintelor. Printre pîlcurile de copaci se zăresc fantome albe care se ridică în șiruri și pe care o rază de soare le desenează clar ici și colo ; sînt stele funerare din marmură albă, de înălțimea unui om, avînd în vîrf o sferă cu un turban ; cîteva sînt vopsite și poleite pentru a desăvîrși iluzia ; forma turbanului indică rangul defunctului sau vremea în care a trăit. Cîteva turbane sînt de modă veche. Unele din aceste figuri decorative au capul spart : sînt pe morminte de ieniceri și, cînd a fost distrusă această miliție mînia poporului nu s-a oprit la cei vii ; au intrat chiar în cimitire, să decapiteze pînă și monumentele morților.

Și pe mormintele femeilor se înalță stele funerare, dar capul este înlocuit printr-o rozetă de flori sculptate în relief și poleite. Ascultați și rîsetele zgomotoase care răsună sub acești copaci funebri : sînt văduve, mame și surori care vin cu familia la mormintele celor dragi.

Credința religioasă este atît de puternică în această țară, încît după lacrimile vărsate la despărțire, nimeni nu se mai gîndește decît la fericirea de care trebuie să se bucure răposații în raiul lui Mahomed. Familiile se adună să ia masa lîngă mormînt, copiii umplu locul cu țipetele lor vesele, și toți au grijă să pună partea mortului într-o deschizătură anume prevăzută în fața fiecărui mormînt. Cîinii rătăcitori, care sînt de obicei de față, se gîndesc cu bucurie la ospățul ce li s-a pregătit și se mulțumesc pînă una alta cu ce le aruncă copiii. Să nu-ți vină în gînd că familia ar crede că mortul se va înfrupta din mîncarea ce i-a fost lăsată ; este un obicei vechi, păstrat din antichitate. Pe vremuri, se hrăneau șerpi sacri cu aceste ofrande cucernice ; dar, la Constantinopole, și cîinii sînt sacri.

Ieșind din această pădure, care înconjoară o vastă cazarmă de artilerie, m-am regăsit pe drumul ce duce la Buyukderè. În fața cazărmii se întinde un islaz ; acolo am asistat la o scenă care nu poate fi despărțită de ceea ce precede ; cîteva sute de cîini se aflau adunați pe iarbă, schelălăind nerăbdători. Puțin după aceea, am văzut ieșind niște tunari care purtau, doi cîte doi, pe o prăjină ce li se sprijinea pe umeri, niște cazane uriașe. Cîinii au scos un urlet de bucurie. Nici nu fuseseră bine așezate cazanele pe pămînt că javrele s-au și repezit la hrană iar soldații se munceau acum să le mai împrăștie îmbulzeala cu ajutorul prăjinilor.

— Se servește supa cîinilor, îmi spuse un italian care tocmai trecea, nu o duc rău !

Cred că, de fapt, fuseseră aduse doar resturile hranei soldaților. Favoarea de care se bucură cîinii la Constantinopole ține mai ales de faptul că ei curăță căile publice de resturile de origine animală ce se aruncă peste tot. Fundațiile pioase care le sînt hărăzite, bazinele umplute cu apă la intrarea moscheilor și lîngă fîntîni nu au desigur alt scop.

Acum trebuia să ajungem și la spectacole mai atrăgătoare. Trecînd de fațada cazărmii, nimerești la intrarea Marelui Cîmp al Morților ; este un platou uriaș, umbrit de sicomori și de pini. Treci întîi printre morminte europene, dintre care multe poartă inscripții englezești și steme săpate în pietre lungi și plate, pe care toți se așază

fără scrupule, ca pe niște bănci de marmură. O cafenea în formă de chioșc se înalță într-un luminiș cu o largă vedere spre mare. De acolo se vede deslușit malul asiatic, plin de case zugrăvite în culori vii și de moschei, ca și cum ai privi de la un mal la celălalt al Rinului. Zarea se sfîrșește în depărtare cu vîrful truncheat al Olimpului Bitiniei al cărui profil se confundă aproape cu norii. Pe mal, la stînga, se întind clădirile palatului de vară al sultanului, cu lungile lor colonade grecești, acoperișurile festonate și gardurile de fier aurit strălucind în soare.

Să mergem puțin mai departe. Este partea Cîmpului consacrată armenilor. Mormintele acestora sînt plate și acoperite cu scrierea regulată specifică neamului lor, iar în marmură mai sînt sculptate și atributele comerțului pe care l-a exercitat fiecare în viață : ici bijuterii, colo ciocane și echere, balanțe, sau unelte ale altor meserii. Femeile au cu toatele buchete de flori.

Să ne întoarcem privirea de la acest spectacol întotdeauna grav pentru un european. Lume multă ; femeile nu poartă văl și fețele lor cu trăsături bine desenate par pline de bucurie și sănătate la umbra scufiei levantine sau a pălăriei europene. Doar cîteva armence au mai păstrat pe obraz o fîșie de tul ușor, admirabil susținută de nasul lor arcuit, și care devine pentru cele mai puțin tinere un ajutor al cochetăriei. Unde se duce această mulțime gătită și veselă ? Tot la Buyukderè.

IV

San Dimitri

Dar multă lume se oprește în cafenelele elegante de pe marginea drumului. Una dintre ele, pe stînga, își întinde vastele galerii de o parte înspre Marele Cîmp, de cealaltă spre un spațiu vast de dealuri și vîlcele acoperite cu clădiri ușoare așezate printre grădini. Dincolo, reapare linia îndepărtată, dantelată de moschei și minarete, a Stambulului. Această broderie a orizontului, care ajunge

să ţi se pară monotonă, o afli în majoritatea vederilor arătînd intrarea Bosforului.

Cafeneaua este locul de întîlnire al lumii bune ; seamănă cu un şantan de pe Champs-Elysées. Şiruri de mese, de ambele părţi ale drumului, sînt ocupate de elegaţii şi elegantele din Pera. Totul se serveşte după obiceiul franţuzesc, îngheţată, limonadă, moca. Singurul element de culoare locală este prezenţa familiară a trei sau patru berze care, de cum ţi-ai comandat cafeaua, vin să se proţăpească în faţa mesei ca nişte semne de întrebare. Ciocul lung, purtat de un gît care domină cu mult masa, nu şi-ar permite să atace zaharniţa. Aşteaptă respectuos. Aceste păsări domesticite se plimbă de la o masă la alta, cerşind zahăr şi biscuiţi.

La o masă de lîngă a mea era aşezat un bărbat mai în vîrstă, cu părul alb şi cravata la fel, purtînd o haină neagră de o croială puţin demodată şi, la butonieră, panglica în dungi de mai multe culori a unei decoraţii străine. Pusese mîna pe toate ziarele din cafenea, aşezate teanc *Journal de Constantinople* peste *l'Écho de Smyrne* şi *Portofolio maltese* peste *Courrier d'Athènes*, adică tot ceea ce-mi dorea sufletul atunci ca să aflu ultimele ştiri din Europa. Peste acest teanc de ziare, citea cu atenţie : *le Moniteur ottoman.*

Am îndrăznit să trag spre mine unul din ziare, rugîndu-l să mă scuze : mi-a aruncat o privire sălbatică cum n-am văzut decît la clienţii statornici ai celor mai vechi cafenele din Paris...

— Acuşi termin *le Moniteur ottoman*, îmi spuse.

Am aşteptat cîteva minute. A fost mărinimos şi mi-a dat în cele din urmă ziarul, cu un salut de parcă am fi trăit în secolul al XVIII-lea.

— Domnule, adăogă, astă seară este mare sărbătoare. *Monitorul* ne anunţă naşterea unei principese şi, din întîmplare, acest eveniment care va încînta pe toţi supuşii Înălţimii Sale, coincide cu începutul Ramazanului.

Am înţeles atunci de ce toată lumea era în sărbătoare şi am aşteptat liniştit, cînd privind la forfota de trăsuri şi călăreţi de pe drum, cînd răsfoind ziarele europene pe care vecinul meu mi le trecea după ce le termina de citit.

A apreciat probabil politeţea şi răbdarea mea, şi mi-a spus, pe cînd mă pregăteam să ies :

— Unde vă duceţi ? La bal ?

— Este un bal prin apropiere ? l-am întrebat.

— Muzica se aude de aici.

Într-adevăr, sunetele stridente ale unei orchestre greceşti sau româneşti îmi ajungeau la urechi. Dar asta nu însemna că se dansa ; căci cele mai multe cîrciumi şi cafenele din Constantinopole au şi muzicanţi care cîntă chiar în timpul zilei.

— Veniţi cu mine, mi-a spus necunoscutul.

La vreo două sute de paşi de chioşcul pe care îl părăsisem, am găsit o poartă decorată splendid, constituind intrarea unei grădini de o formă triunghiulară, la răspîntia a două drumuri. Şiruri paralele de copaci legaţi prin ghirlande, săli de verdeaţă în jurul meselor, totul alcătuia un spectacol destul de banal pentru un parizian. Ghidul meu era entuziasmat. Am intrat în clădire unde erau mai multe încăperi ticsite de consumatori ; orchestra continua să se agite vitejeşte, cu viori cu o singură coardă, naiuri, tamburine şi ghitare, executînd dealtfel melodii destul de originale. Am întrebat unde era balul.

— Aşteptaţi, mi-a spus bătrînelul, balul nu poate începe decît după asfinţitul soarelui. Aşa scrie în regulamentele poliţiei. Dar, cum vedeţi, nu mai e mult. M-a dus la o fereastră ; într-adevăr, soarele nu a întîrziat să coboare în spatele zării violete care domină Cornul de Aur. Deodată s-a auzit din toate părţile un zgomot nemaipomenit. Erau tunurile din Tophane, apoi ale tuturor vaselor din port care salutau îndoita sărbătoare. Un spectacol magic începea în acelaşi timp pe tot planul îndepărtat unde se profilează monumentele Istambulului. Pe măsură ce umbra cobora din cer, vedeai lungi şiruri de foc apărînd pe conturul domurilor moscheielor şi trasînd pe cupolele lor arabescuri care erau desigur scrieri în litere ornamentale ; minaretele, înălţate ca o mie de catarge deasupra edificiilor, purtau inele de lumină, subliniind galeriile înguste pe care le poartă. Din toate părţile se auzeau cîntecele muezinilor, de obicei atît de suave, dar zgomotoase în ziua aceea ca nişte cîntece de triumf.

Ne-am dus înapoi în sală ; începuse dansul.

Un mare gol se formase în centrul sălii ; din fund au intrat vreo cincisprezece dansatori cu bonete roșii, veste brodate și brîuri strălucitoare. Nu erau decît bărbați.

Primul părea să-i conducă pe ceilalți, care se țineau de mînă legănîndu-și brațele, în timp ce el însuși își lega dansul măsurat de al vecinului său, cu ajutorul unei batiste pe care o țineau fiecare de un capăt. Păreau astfel să fie capul și gîtul flexibil al unui șarpe ale cărui inele erau închipuite de tovarășii lor.

Era, evident, un dans grecesc, cu balansările din șolduri, împletirile și pașii în ghirlandă caracteristici acelei coregrafii. Au sfîrșit, și eu începeam să-mi arăt plictiseala, căci văzusem prea multe dansuri de bărbați în Egipt, cînd apărură tot atîtea femei care au reprodus același dans. Cele mai multe dintre ele erau frumoase și foarte grațioase sub costumul levantin ; tichiile roșii festonate cu aur, florile și firele aurii din pieptănătură, cosițele lungi împodobite cu țechini care le coborau pînă la picioare, trezeau admirația multora dintre cei de față. Dar erau doar niște fete din Ionia, venite cu prietenii și cu frații lor, și orice tentativă de seducere ar fi dus la lovituri de cuțit.

— Am să vă arăt eu ceva mai reușit decît asta, mi-a spus binevoitorul bătrîn cu care făcusem cunoștință.

După ce ne-am răcorit cu o băutură înghețată, am ieșit din acel local, care este *Mabille* [233]-ul Europenilor din Pera.

Stambulul, iluminat, strălucea în depărtare deasupra orizontului care se mai întunecase, și profilul său cu mii de curbe grațioase se arăta deslușit, amintind desenele împunse cu acul pe care copiii le plimbă în fața lămpilor. Era prea tîrziu ca să mergem acolo, căci după asfințit nu se mai poate traversa golful.

— Trebuie să recunoașteți, îmi spuse bătrînul, că libertatea sălășluiește într-adevăr la Constantinopole. În curînd o să vă convingeți și mai bine. Cu condiția să respecți ciinii, lucru impus dealtfel de prudență, și să-ți aprinzi felinarul după asfințitul soarelui, aci ești toată noaptea la fel de liber ca la Londra... cum nu ești la Paris ! Scosese din buzunar un felinar de tinichea ale că-

rui cute de pînză se desfăcură ca ale unor foale cînd se umflă și puse înăuntru o lumînare :

— Vedeți, reluă el, aceste lungi alei de chiparoși ale Marelui Cîmp al Morților sînt încă pline de lume la ora asta. Într-adevăr, rochiile de mătase sau feregelele de postav subțire foșneau ici și colo atingînd frunzele tufișurilor ; șușoteli misterioase, rîsete înăbușite străbăteau umbra boschetelor. Felinarele ce se legănau pretutindeni în mîinile celor ieșiți la plimbare îmi aminteau de scena călugărițelor din *Robert le Diable* [234] — ca și cum miile de lespezi luminate în treacăt ar fi trebuit să se ridice dintr-o dată ; dar, nu, totul era liniștit și plăcut ; doar briza mării legăna pe crăcile tiselor și ale chiparoșilor porumbeii adormiți. Mi-am amintit versul lui Goethe :

Zîmbești pe morminte, nemuritor Amor [235] !

Între timp ne îndreptam către Pera, oprindu-ne uneori să contemplăm admirabilul spectacol al văii care coboară spre golf, și al iluminării ce încununa fondul albăstrui pe care se estompau vîrfurile copacilor și unde, pe alocuri, scînteia marea, reflectînd felinarele multicolore atîrnate de catargele navelor.

— Nici nu vă trece prin minte, îmi spuse bătrînul, că stați de vorbă cu un fost paj al împărătesei Ecaterina a II-a.

„Lucru respectabil, m-am gîndit eu ; căci trebuie să se fi petrecut cel puțin în ultimii ani ai secolului trecut."

— Trebuie să spun, adăogă bătrînelul cu un ton pretențios, că suverana noastră (căci eu sînt rus) era pe atunci, puțin... cam cum am devenit eu azi.

A oftat. Apoi s-a pornit să vorbească mult timp despre împărătească, despre spiritul și grația ei încîntătoare, despre bunătatea ei :

— Visul Ecaterinei, îmi povesti el, era să vadă Constantinopolul. Spunea uneori că s-ar duce deghizată în burgheză germană. Dar ar fi preferat, desigur, să intre în oraș ca o cuceritoare și de aceea a trimis în Grecia o expediție comandată de Orloff care a pregătit, indirect, revoluția elenilor. Nici războiul din Crimeea nu a avut alt scop ; dar turcii s-au apărat atît de bine încît a trebuit

să se mulţumească cu posesia acestei provincii, garantată în cele din urmă printr-un tratat de pace. Aţi auzit desigur vorbindu-se despre serbările ce s-au dat atunci în Rusia, şi la care au asistat mulţi dintre nobilii voştri aventurieri. Nu se vorbea decît franţuzeşte la curtea ei; nu se discuta decît de filozofia enciclopediştilor, de tragediile jucate la Paris şi de poezia galantă. Prinţul de Ligne [236] sosise entuziasmat de tragedia *Ifigenia în Taurida* a lui Guymond de la Touche. Pe loc, împărăteasa i-a dăruit locurile din vechea Taurida unde se credea că s-au descoperit ruinele templului înălţat de crudul Thoas. Prinţul s-a simţit foarte încurcat de acest dar de cîteva leghe pătrate, ocupate de cultivatori musulmani, care doar fumau şi beau cafea cît era ziua de lungă. Cum războiul îi sărăcise şi nu-şi puteau continua aceste îndeletniciri, prinţul de Ligne se văzu nevoit să le dea nişte bani ca să-şi cumpere de mîncare. S-au despărţit foarte buni prieteni. Prinţul a fost doar generos. Potemkin a fost mai fastuos. Cum regiunea nisipoasă în care se găseau displăcea ochilor suveranei sale, a pus să se aducă, de la cincizeci de leghe depărtare, păduri întregi de brazi tăiaţi care, ce-i drept, au dat umbră numai cît a durat şederea curţii imperiale.

Ecaterina, însă, nu se putea consola că pierduse ocazia să viziteze coasta Asiei. Pentru a-şi găsi o ocupaţie în timpul şederii în Crimeea, l-a rugat pe domnul de Ségur să o înveţe să compună versuri franţuzeşti. Această femeie era nemaipomenit de capricioasă. După ce i s-au explicat regulile, s-a închis timp de patru ore în odaia ei de lucru şi cînd a ieşit de acolo făcuse doi alexandrini, de abia corecţi. Iată-i :

În seraiul unui han, pe perne brodate,
Într-un chioşc de aur, de gratii înconjurat... [237]

Mai mult nu reuşise să facă.

— Aceste versuri, am spus eu, nu sînt lipsite de o anumită culoare orientală ; dovedesc chiar o oarecare dorinţă de a-şi face o părere despre curtenia turcilor.

— Prinţul de Ligne a găsit că rimele distihului erau înfiorătoare, ceea ce a scîrbit-o pe împărăteasă de prosodia franceză... Vă vorbesc despre lucruri pe care nu le ştiu

decît din auzite. Pe atunci eram, încă în leagăn, şi n-am apucat decît ultimii ani ai acestei mari domnii... După moartea împărătesei, am moştenit probabil dorinţa ei de a vedea Constantinopolul. Mi-am părăsit familia, şi am ajuns aici cu foarte puţini bani. Aveam douăzeci de ani, dinţi frumoşi, picioare admirabile...

V

O aventură din vechiul serai

Bătrînul meu însoţitor s-a întrerupt oftînd şi mi-a spus privind cerul :

— Am să-mi reiau povestirea, aş vrea numai să vă arăt regina sărbătorii care începe pentru Stambul, şi care va dura treizeci de nopţi. Mi-a arătat cu degetul un punct pe cer unde nu se zărea decît o seceră subţire : era luna nouă, luna Ramazanului, care de abia răsărea. Sărbătorile nu încep decît după ce a fost văzută clar din înaltul minaretelor sau de pe dealurile din apropierea oraşului. Vestea se transmite prin semnale.

— Ce-aţi făcut cînd aţi ajuns la Constantinopole ? am reluat eu, văzînd că bătrînul era dornic să-şi depene amintirile din tinereţe.

— Constantinopole, domnule, era mai strălucit decît azi ; gustul oriental domina în toate casele şi edificiile sale, reconstruite de atunci numai după moda europeană. Moravurile erau aspre, dar dificultatea intrigilor amoroase era farmecul lor cel mai puternic.

— Continuaţi ! i-am spus foarte interesat şi văzînd că se oprea din nou.

— N-am să vă vorbesc, domnule, despre cele cîteva relaţii încîntătoare pe care le-am avut cu persoane de rînd. Pericolul, în acest fel de legături, nu există de fapt decît pentru femeie, în afară doar dacă ai imprudenţa gravă să-i faci vizite unei doamne turcoaice la ea acasă, sau să pătrunzi în casă pe furiş. Nu vreau să mă laud cu aventurile de acest gen şi cu riscurile pe care le implicau. Numai ultima vă poate interesa.

Părinții mei erau necăjiți să mă știe departe ; și cum nu voiau cu nici un chip să-mi trimită bani ca să pot sta mai mult la Constantinopole, am fost nevoit să-mi iau o slujbă într-o întreprindere comercială din Galata. Mă ocupam cu scriptele unui bogat bijutier armean ; într-o zi s-au înfățișat la el mai multe femei urmate de sclavi care purtau livreaua sultanului.

În acea epocă, doamnele din serai aveau libertatea să se ducă să tîrguiască la negustorii din cartierul european, pentru că acei care nu le-ar fi arătat îndeajuns respect se expuneau unor pericole atît de mari încît nimeni nu ar fi îndrăznit s-o facă. În plus, pe atunci, creștinii abia dacă erau socotiți oameni... Chiar ambasadorului francez, cînd mergea la serai, i se servea masa separat, după care sultanul îl întreba pe primul vizir :

— Ai dat de mîncare cîinelui ?

— Da, cîinele a mîncat, răspundea ministrul.

— Bine, atunci dă-l afară !

Aceste cuvinte făceau parte din protocol. Interpreții le traduceau printr-un compliment adresat ambasadorului, și toată lumea era mulțumită.

Am pus capăt acestor digresiuni rugîndu-l pe interlocutorul meu să nu uite de vizita făcută de doamnele din serai la bijutier.

— Înțelegeți că, așa stînd lucrurile, aceste frumoase persoane erau întotdeauna însoțite de paznicii lor obișnuiți, comandați de cîzlar-aga [238]. Dealtfel, înfățișarea exterioară a acestor doamne nu putea fermeca decît imaginația, căci erau înfășurate și mascate cu tot atîta grijă ca dominourile la un bal costumat. Cea care părea să poruncească celorlalte a cerut să vadă diferite bijuterii și, după ce a ales una, se pregătea să plece cu ea. I-am atras atenția că montura trebuia curățată și că mai lipseau cîteva pietre mici.

— Bine ! a spus, cînd pot să trimit după ea ?... Îmi trebuie pentru o serbare unde urmează să apar în fața sultanului.

Am salutat-o cu respect și, cu o voce care tremura puțin, i-am atras atenția că nu se putea socoti timpul exact necesar pentru lucrare.

— Atunci, spuse doamna, aruncînd o privire distrată în jur, cînd are să fie gata, trimite-o cu un băiat la palatul de la Beşic Taş.

— Am s-o aduc eu-însumi, înălţimea voastră, i-am răspuns, căci nu se poate încredinţa unui sclav, sau chiar unui ucenic, o podoabă de asemenea valoare.

— Bine ! adu-o şi ţi se va plăti.

— Ochiul unei femei este mai elocvent aici ca oriunde, căci asta-i tot ce poţi vedea din ea în public. Mi s-a părut că deslueşesc în privirea prinţesei, pe cînd îmi vorbea, o bunăvoinţă mai deosebită, justificată, desigur, de înfăţişarea şi de vîrsta mea... Domnule, pot azi s-o spun fără să mă laud, am fost unul dintre ultimii bărbaţi chipeşi din Europa.

Îşi îndreptă spatele rostind aceste cuvinte, şi trupul lui păru să recapete o anumită eleganţă pe care nu o observasem încă.

— Cînd giuvaerul a fost terminat, reluă el, m-am dus la Beşik-Taş chiar pe acest drum al Buyukderè-ului pe care ne aflăm acum. Am intrat în palat prin curţile care dau spre cîmp. Mi s-a spus să aştept în sala de recepţie şi, după cîtva timp, prinţesa a poruncit să fiu introdus. I-am dat podoaba, am primit banii şi eram gata să mă retrag cînd un ofiţer m-a întrebat dacă nu vroiam să asist la un spectacol de dansuri pe frînghie care se dădea în palat. Actorii sosiseră înaintea mea. Am acceptat, iar prinţesa a poruncit să mi se servească cina ; a binevoit chiar să se informeze de felul în care eram servit. Desigur că era cam periculos pentru mine să văd o persoană de un rang atît de înalt purtîndu-se aşa curtenitor cu mine. Cînd s-a lăsat noaptea, doamna m-a poftit într-o sală încă mai bogată decît cea dinainte şi s-au adus cafele, narghilele... Muzicanţii cu instrumentele lor se aflau într-o galerie înaltă, înconjurată cu balustrade şi păreau cu toţii să aştepte ceva extraordinar ce urmau să acompanieze cu muzica lor. Mi se păru evident că sultana pregătise serbarea pentru mine ; dar ea stătea tot pe jumătate culcată pe o sofa în fundul sălii, în atitudinea unei împărătese. Părea absorbită mai ales de contemplarea exerciţiilor care se desfăşurau în faţa ei. Nu puteam să înţeleg această sfială sau rezervă de pro-

tocol care o împiedica să-și mărturisească sentimentele, și m-am gîndit că trebuia mai multă îndrăzneală...

Mă aruncasem asupra mîinii ei pe care mi-o lăsase fără prea multă împotrivire, cînd o zarvă mare s-a auzit în jurul nostru. Ienicerii ! Ienicerii ! au strigat slujitorii și sclavii. Sultana păru să pună întrebări ofițerilor, apoi le dădu un ordin pe care nu l-am auzit. Cei doi acrobați și cu mine am fost călăuziți pe scări tainice pînă într-o încăpere scundă unde am fost lăsați cîtăva vreme pe întuneric. Auzeam deasupra capetelor noastre pașii repeziți ai soldaților, apoi un fel de luptă care ne-a înghețat de spaimă. Era limpede că se spărgea o ușă care pînă atunci ne apărase și că aveau să ajungă pînă la ascunzișul nostru. Ofițeri de-ai sultanei au coborît în grabă scara și au deschis un chepeng în sala în care ne aflam, spunîndu-ne :

— Totul este pierdut... ; coborîți pe aici !

Picioarele noastre care se așteptau să dea de o scară s-au pomenit dintr-o dată lipsite de sprijin. Toți trei ne-am cufundat în Bosfor... Palatele de pe malul mării, și îndeosebi cel de la Beșik-Taș, pe care l-ați putut vedea pe malul european la un sfert de leghe de oraș, sînt clădite, în parte, pe piloți. Sălile de jos sînt podite cu dușumele de lemn de cedru care se întind chiar deasupra apei și care se scot cînd doamnele seraiului sînt doritoare să înoate. Eram cufundați într-una din aceste băi, într-o beznă desăvîrșită. Chepengurile fuseseră închise deasupra capetelor noastre și era cu neputință să le ridicăm. Dealtfel se mai auzea un zgomot regulat de pași și zăngănit de arme. De abia dacă puteam, ținîndu-mă la suprafața apei, să trag din cînd în cînd puțin aer în piept. Cum nu vedeam posibilitatea de a intra din nou în palat, căutam, cel puțin, să ies înot din acel loc. Dar ajungînd la limita exterioară, am găsit peste tot un fel de zăplaz format din piloți și care servea probabil ca să le împiedice pe femei să scape înot din palat sau să se lase văzute de afară.

Închipuiți-vă, domnule, cît de incomodă îmi era situația : deasupra capului o dușumea închisă cu desăvîrșire, șase degete de aer sub scînduri și marea care urca, încet, cu acea mișcare aproape nesimțită a Mediteranei care

la șase ore își ridică nivelul cu un picior sau două. Nici nu era nevoie de atît ca să fiu sigur că foarte curînd aveam să mă înec. De aceea am zgîlțîit cu o putere disperată stîlpii care mă înconjurau ca o cușcă. Din cînd în cînd îi auzeam oftînd pe cei doi nefericiți dansatori pe frînghie care ca și mine, încercau, să-și deschidă o cale. În sfîrșit am dat de un stîlp mai șubred decît ceilalți, ros pesemne de umezeală, sau făcut dintr-un lemn mai vechi, și care păru că cedează. Am reușit, printr-o sforțare disperată, să rup o bucată putredă dintr-însul și să mă strecor afară datorită taliei zvelte pe care o aveam atunci. Apoi, ținîndu-mă de stîlpii din afară, am reușit, cu toată oboseala, să ajung la mal. Nu știu ce s-a întîmplat cu tovarășii mei de nenorocire. Îngrozit de multele primejdii prin care trecusem, m-am grăbit să plec din Constantinopol.

Nu m-am putut împiedica să spun interlocutorului meu, după ce l-am compătimit pentru pericolele prin care trecuse, că-l bănuiam de a fi omis cîteva detalii din povestire.

— Domnule, mi-a răspuns, nu am nimic de adăogat... nimic, în orice caz, nu m-ar face să destăinui anumite favoruri... A tăcut. Mai auzisem vorbindu-se de niște sumbre aventuri atribuite unor doamne din vechiul serai pe la sfîrșitul secolului trecut... Am respectat discreția acestui Buridan împovărat de ani.

VI

Un sat grecesc

Ajunsesem pe o înălțime care domină satul San-Dimitri. Este un sat grecesc așezat între Marele și Micul Cîmp al Morților. Poți coborî pînă la el printr-o stradă cu case de lemn foarte elegante și care amintesc întrucîtva stilul chinezesc prin felul cum sînt clădite și ornamentația exterioară.

Credeam că această stradă scurta drumul pe care îl aveam de făcut pînă la Pera. Dar trebuia să coborîm pînă

într-o vale în fundul căreia curge un pîrîu. Malul lui servește de drum pentru a ajunge la mare. Multe cazinouri și cabarete sînt clădite de ambele părți.

Tovarășul meu m-a întrebat :

— Unde vreți să mergeți ?

— M-aș duce bucuros la culcare !

— Dar în timpul Ramazanului nu se doarme decît ziua. Să ne sfîrșim împreună noaptea... apoi, la răsăritul soarelui, o să fie cuminte să ne căutăm paturile. Dacă-mi îngăduiți, am să vă însoțesc într-o casă unde se joacă bacara.

Casele printre care coboram, cu fațadele lor ce înaintau către stradă, ferestrele zăbrelite, luminate dinăuntru, și pereții vopsiți în culori vii, indicau într-adevăr locuri de întrunire tot atît de vesele ca acelea prin care umblasem pînă atunci.

Dacă te sperie anumite descrieri de o natură destul de delicată ar trebui să renunți a mai descrie moravurile din Constantinopol. Cei 50 000 de europeni din cartierele Pera și Galata, italieni, francezi, englezi, nemți, ruși sau greci, nu au între ei nici o legătură morală, nici măcar unitatea religiei, sectele dușmănindu-se între ele chiar mai mult decît cultele cele mai deosebite. În afară de asta, este sigur că, într-un oraș în care societatea feminină duce o viață atît de rezervată, ar fi imposibil să vezi un singur chip de femeie născută aici dacă nu s-ar fi creat anumite cazinouri sau cercuri unde, trebuie s-o mărturisim, societatea este destul de amestecată. Ofițerii de pe nave, tinerii din pătura comercială de sus, personalul de tot felul al ambasadelor, toate aceste elemente răspîndite și izolate ale societății europene simt nevoia unor locuri de întîlnire care să fie un teren neutru, mai mult chiar decît seratele ambasadorilor, dragomanilor și bancherilor. Ceea ce explică numărul destul de mare de baluri prin subscripții, care se țin foarte des în Pera.

Aci ne aflam într-un sat cu totul și cu totul grecesc, care era Capua populației europene. Trecusem și în timpul zilei prin acest sat, fără să-mi dea prin minte că putea ascunde atîtea distracții nocturne, casinouri, vauxhalluri [239] și chiar, s-o mărturisim, tripouri. Înfățișarea patriarhală a taților și a soților, așezați pe bănci sau văzîn-

du-şi de tîmplărie, olărie, ţesătorie sau alte meşteşuguri, ţinuta modestă a femeilor îmbrăcate greceşte, veselia nepăsătoare a copiilor, străzile pline de păsări şi de porci, cafenelele cu galerii înalte cu parmaclîc spre valea înceţoşată, spre pîrîul ce curge între pajişti, toate acestea, cu verdele pinilor şi al caselor din cherestea sculptată, semănau cu vreo privelişte liniştită din regiunea Alpilor de Jos. Cum să-ţi treacă prin gînd că noaptea ar fi altfel, cînd nu se vede nici o lumină străbătînd prin cafasurile ferestrelor ? Totuşi, după ora stingerii, multe din aceste interioare rămîneau luminate pe dinăuntru iar dansurile şi jocurile de noroc se prelungeau de seara şi pînă dimineaţa. Fără să mergi pînă la tradiţia *hetairelor* greceşti, ai putea crede că tineretul leagă uneori ghirlande deasupra acestor uşi pictate ca pe vremea anticului Alcimaduros [240]. Am văzut trecînd pe acolo nu un îndrăgostit grec încununat cu flori, ci un bărbat care părea englez, probabil un marinar, dar îmbrăcat în negru din cap pînă în picioare, cu cravată albă şi mănuşi, înaintea căruia mergea un scripcar. Păşea grav în spatele lăutarului menit să-i înveselească drumul, el avînd însă o mutră destul de melancolică. Noi am gîndit că trebuia să fie vreun şef de echipaj, vreun *boţman*, care-şi făcea praf simbria după un drum lung pe mare.

Ghidul meu s-a oprit în faţa unei case la fel de întunecoasă pe dinafară ca celelalte, şi a bătut încetişor la uşa lăcuită. Un negru a venit să deschidă dînd semne de teamă, apoi, văzîndu-ne cu pălării, ne-a salutat, spunîndu-ne *effendi*.

Casa în care intrasem, deşi graţioasă şi de un aspect elegant, nu prea răspundea ideii pe care lumea şi-o face îndeobşte despre un interior turcesc. Timpul merge înainte, şi neclintirea proverbială a vechiului Orient începe să se mişte în contact cu civilizaţia. Reforma care i-a dat osmanliului fesul şi l-a încorsetat într-o redingotă încheiată pînă la gît a adus de asemenea, în case, sobrietatea ornamentală în care se complace gustul modern. Astfel, nu mai afli arabescuri dense, tavane fasonate în chip de faguri sau de stalactite, nici dantelări decupate sau chesoane din lemn de cedru, ci pereţi netezi

în culori uniforme și lucioase, cornișe cu ciubucării simple ; chenare cu desene nepretențioase în jurul panourilor tîmplăriei, închipuind ghivece cu flori din care se înalță tulpini șerpuite și frunze, totul într-un stil, sau mai bine zis o lipsă de stil, care nu amintește decît pe departe vechiul gust oriental, atît de capricios și de feeric.

Oamenii de serviciu stăteau în prima încăpere ; într-a doua, puțin mai împodobită, am fost izbit de spectacolul care mi s-a înfățișat. În mijlocul odăii se găsea un fel de masă rotundă, acoperită cu un covor gros, înconjurată de paturi în stil antic, ceea ce aici se cheamă un *tandur ;* împrejurul acestuia ședeau pe jumătate culcate, formînd parcă spițele unei roți, cu picioarele întinse spre centrul unde se găsea un focar de căldură ascuns de covor, mai multe femei, pe care corpolența lor maiestuoasă și venerabilă, hainele strălucitoare, vestele tivite cu blană, coafurile demodate le arătau a fi ajuns la vîrsta la care nu trebuie să mai supere titlul de matroană, așa de considerat la romani ; își aduseseră fetele și nepoatele la serată, și așteptau ca aceasta să se sfîrșească, așa cum la Opera din Paris mamele balerinelor le așteaptă în foaier. Cele mai multe veniseră din casele învecinate, unde nu aveau să se întoarcă decît în zori.

VII

Patru portrete

A treia încăpere decorată, care în obiceiurile noastre ar reprezenta salonul, era mobilată cu divane acoperite cu mătase în culori vii și variate. Pe divanul din fund tronau patru femei foarte frumoase care, dintr-o întîmplare pitorească sau o alegere voită, reprezentau fiecare un alt tip oriental.

Cea care ocupa mijlocul divanului era o circaziană, cum se putea lesne ghici după ochii ei mari negri, tenul de un alb mat, nasul acvilin, de o linie pură și fină, gîtul puțin cam lung, talia înaltă și zveltă, și extremitățile de-

licate, semne distinctive ale neamului ei. Purta răsucit în jurul capului un tulpan în care scînteiau fluturaşi de aur, de sub care ieşeau nenumărate cosiţe negre ca abanosul contrastînd cu obrajii ei fardaţi. O vestă brodată şi tivită cu funduliţe şi festoane din mătase, ale căror culori amestecate formau ca un cordon de flori în jurul ştofei, o cingătoare de argint şi şalvari largi din lamé de mătase roz îi completau costumul pe cît de strălucitor pe atît de graţios. Se înţelege că ochii îi erau accentuaţi, după obicei, cu linii de *surmeh* [241], care îi măreau şi le dădeau strălucire ; unghiile lungi şi palmele le avea colorate cu hinnă în portocaliu, tot aşa fuseseră tratate şi picioarele goale, îngrijite la fel ca mîinile, şi pe care le încrucişa graţios pe divan făcînd uneori să sune inelele de argint de la glezne.

Lîngă ea era aşezată o armeancă al cărei costum, mai puţin bogat şi barbar, amintea mai mult moda actuală de la Constantinopole ; un fes, la fel cu cel purtat de bărbaţi, peste care se revărsa un canaf des din fire de mătase albastră, şi pus cam spre spate, îi împodobea chipul cu profil uşor acvilin, cu trăsături destul de mîndre, dar de o seninătate aproape animalică. Purta un fel de spenţer de catifea verde, garnisit cu o margine groasă din puf de lebădă, alb şi des, ce sublinia eleganţa gîtului înconjurat cu şireturi subţiri de care erau atîrnate egrete de argint. Talia îi era încercuită cu plăci din metal lucrat, pe care ieşeau în relief bumbi mari din filigrană şi, dintr-un rafinament cu totul modern, îşi ţinea picioarele, care-şi abandonaseră papucii pe covor, îndoite pe divan şi acoperite cu ciorapi de mătase brodaţi.

Spre deosebire de tovarăşele ei, care îşi lăsaseră să atîrne în voie pe umeri şi pe spate cosiţele împletite cu şireţele şi mici plăci din metal, evreica, aşezată alături de armeancă, îşi ascundea cu grijă părul, cum porunceşte legea ei, sub un fel de bonetă albă rotunjită ca o minge amintind-o pe cea care se purta în Franţa în secolul al XVI-lea, cum se poate vedea în portretul Christinei de Pisan. Costumul ei, mai sever, se compunea din două tunici suprapuse ; cea de deasupra se oprea la înălţimea genunchiului ; culorile erau mai estompate, broderiile

mai puțin strălucitoare decît cele purtate de celelalte femei. Fizionomia ei, de o blîndețe resemnată și de o regularitate delicată, amintea tipul evreiesc specific Constantinopolului, care nu seamănă deloc cu tipurile pe care le cunoaștem. Nasul nu avea acea curbură pronunțată care, la noi, semnează un chip cu numele de Rebecca sau de Rașela.

A patra, așezată la capătul divanului, era o tînără grecoaică blondă, cu acel profil pur adesea reprezentat de sculptorii din antichitate. Un *takticos* de Smirna, cu festoane și ciucuri de aur, așezat cochet pe ureche și înconjurat cu două coade groase din păr răsucit ce formau ca un turban în jurul capului, însoțeau admirabil fizionomia spirituală, luminată de doi ochi albaștri în care strălucea gîndirea și care contrasta cu strălucirea nemișcată și lipsită de idei a rivalelor sale întru frumusețe.

— Iată, spuse bătrînul, o mostră desăvîrșită a celor patru nații feminine care compun populația bizantină.

Am salutat frumoasele persoane, care ne-au răspuns printr-un salut după moda turcească. Circaziana s-a sculat, a bătut din palme, și s-a deschis o ușă. Am zărit atunci o altă sală în care niște jucători în felurite costume înconjurau o masă verde.

— Aici este pur și simplu *Frascati*-ul celor din Pera, mi-a spus tovarășul meu. Vom putea juca mai multe partide, pînă la cină.

— Îmi place mai mult sala asta, i-am spus eu, prea puțin dornic să mă amestec în acea mulțime în care se vedeau și cîteva costume grecești.

Între timp intraseră două fetițe ; una aducea o chisea de cristal așezată pe o tavă, cealaltă o garafă cu apă, pahare și un șervet tivit cu lame din mătase cu argint. Circaziana, care părea să joace rolul de hanîmă sau amfitrioană, s-a îndreptat spre noi, a luat o linguriță de argint aurit pe care a cufundat-o în dulceață de trandafiri și mi-a oferit-o cu un zîmbet din cele mai încîntătoare. Știam că în asemenea cazuri trebuie să înghiți conținutul linguriței, apoi să bei un pahar de apă ; după aceea fetița mi-a oferit șervetul ca să-mi șterg gura. Totul

se petrecea după eticheta din cele mai sus-puse case turcești.

— Mi se pare, am spus eu, că mă aflu în fața unei scene din *O mie și una de Nopți* și că visez în clipa aceasta precum *Adormitul treaz*. Li s-ar potrivi acestor frumuseți niște nume ca : Farmec al inimii, Vîltoare, Ochiul zilei, Floare de iasomie.

Bătrînul se pregătea să-mi spună numele lor, cînd am auzit un zgomot puternic la ușă, însoțit de lovituri cu patul puștii. În sala de joc s-a iscat o zarvă mare iar mai mulți din cei prezenți păreau a fugi sau a se ascunde.

— Ne aflăm cumva la sultane, și au de gînd să ne arunce în mare ? am întrebat, amintindu-mi povestea bătrînului.

Nepăsarea lui m-a liniștit întrucîtva.

— Să ascultăm, spuse el.

Se auzea zgomot de pași pe scări și voci nedeslușite în primele încăperi, unde se găseau matroanele. Un ofițer de poliție intră singur în salon, și cineva rosti cuvîntul *frenghi* arătînd spre noi ; ofițerul intră și în sala de joc unde jucătorii care nu fugiseră își continuau liniștit partida.

Nu era decît o patrulă de *cavași* (jandarmi) care umblau să vadă dacă nu se aflau în casă turci sau elevi ai școlilor militare. Era limpede că cei care fugiseră aparțineau uneia sau alteia din aceste categorii. Dar patrula intrase cu prea mult zgomot ca să nu bănuim că era plătită pentru a nu vedea nimic și a nu constata nici o contravenție. Așa se întîmplă dealtfel în multe țări.

Sosise ora cinei. Jucătorii norocoși sau nenorocoși, împăcați după luptă, înconjurară o masă servită după obiceiul european. Numai că femeile nu luau parte la această întrunire devenită cordială, și au luat loc pe o estradă. O orchestră instalată la celălalt capăt al sălii cînta în timpul mesei, după obiceiul oriental.

Amestecul de civilizație și de tradiții bizantine este unul din farmecele cele mai de seamă ale petrecerilor nocturne născute din contactul actual dintre Europa și Asia, al cărui strălucitor centru este Constantinopole, și

pe care îl îngăduie toleranța turcilor. Se întîmplase într-adevăr că nu asistam decît la o petrecere la fel de inocentă ca seratele din cafenelele de la Marsilia. Fetele care contribuiau la strălucirea întrunirii erau angajate pe cîțiva piaștri, ca să dea străinilor o idee despre frumusețile locale. Nimic nu-ți permitea să gîndești că ar fi fost convocate în alt scop decît să apară frumoase și costumate după moda țării. Într-adevăr, de cum se iviră zorile, toată lumea se împrăștie și satul își reluă seninătatea și liniștea aparentă. Nimic nu părea mai virtuos, pe dinafară, decît acel peisaj idilic, în lumina dimineții, decît casele de lemn, ale căror uși se întredeschideau ici și colo pentru gospodinele matinale.

Ne despărțirăm. Tovarășul meu se întoarse la el, în Pera, iar eu, încă uluit de farmecele nopții, m-am dus să mă plimb pe lîngă *teke*-ul dervișilor, de unde se vede toată gura Bosforului. Soarele răsări curînd, subliniind luminos liniile îndepărtate ale malurilor și ale promontoriilor, și în aceeași clipă bubui tunul din portul Tophane. Din micul minaret de deasupra *teke*-ului, se auzi o voce blîndă și plină de melancolie intonînd : *Allah akbar ! Allah akbar ! Allah akbar !*

Nu mă puteam sustrage unei stranii emoții. Da, Dumnezeu este mare ! Dumnezeu este mare !... Și bieții dervișii care repetă invariabil versetul sublim din înaltul minaretului lor, îmi păreau că fac, în ceea ce mă privea, critica unei nopți rău folosite. Muezinul continua să repete : Dumnezeu este mare ! Dumnezeu este mare !

„Dumnezeu este mare ! Mahomed este profetul său ; depuneți-vă păcatele la picioarele lui Allah !“ Iată cuvintele pioasei cîntări, repetată în veci... Pentru mine, Dumnezeu se află pretutindeni, orice nume i s-ar da, și aș fi fost nenorocit dacă m-aș fi simțit vinovat atunci de o greșeală reală ; dar nu făcusem altceva decît să petrec, ca toți europenii din Pera, într-una din acele nopți de sărbătoare la care iau parte oamenii de toate confesiunile din acest oraș cosmopolit.

De ce să ne temem de ochiul lui Dumnezeu ? Pămîntul impregnat de rouă răspundea cu miresme brizei

marine care, pentru a ajunge pînă la mine, trecea peste grădinile de la Capul Seraiului ce se vedeau pe celălalt mal. Astrul strălucitor desena în depărtare acea geografie magică a Bosforului, care se impune pretutindeni ochilor din cauza înălțimii malurilor și a diversității aspectelor pămîntului tăiat de ape. După o oră de admirație, m-am simțit obosit și cînd am ajuns la hotelul domnișoarelor Péchefté, unde locuiam, și ale cărui ferestre dădeau spre Micul Cîmp al Morților, se făcuse ziuă de-a binelea.

II

Teatre şi sărbători

I

Yildiz-khan

După ce m-am odihnit, m-am informat asupra modalităţii de a asista la sărbătorile nocturne care se dădeau în oraşul turcesc. Prietenul meu pictorul, pe care l-am revăzut în timpul zilei cunoscător al obiceiurilor locale, socoti că nu aveam altă soluţie decît să mă duc să locuiesc în Stambul, ceea ce nu era lucru uşor.

Am luat împreună un caic pentru a traversa Cornul de Aur, şi am debarcat la aceeaşi scară a pieţii de peşte unde fusesem în ajun martorii unei scene sîngeroase. Toate prăvăliile aveau obloanele trase. Bazarul egiptean, care urmează, şi unde se vînd coloniale, vopsele şi produse chimice, era ermetic închis. Dincolo de acesta, nu se mai vedeau şi nu mai circulau pe străzi decît ciinii, mirîndu-se, ca la orice început de Ramazan, că nu-şi mai primesc hrana zilnică la o prăvălie vecină cu bazarul, ţinută de un negustor armean pe care îl cunoştea prietenul meu. Totul era închis la el ; dar nefiind supus legii musulmane, îşi permitea să fie treaz ziua şi să doarmă noaptea, ca de obicei, dar fără ca acest lucru să se vadă de afară.

Am putut lua masa la el, căci avusese prevederea să se aprovizioneze din ajun ; altminteri ar fi trebuit să ne întoarcem la Pera pentru cumpărături. Ideea mea de a locui la Stambul i se păru absurdă la început, căci nici

un creştin nu are dreptul să locuiască aci : li se permite doar să vină în timpul zilei. Nu există pentru ei nici hotel, nici han, nici măcar un caravanserai ; fac excepţie doar armenii, evreii şi grecii supuşi ai imperiului.

Şi totuşi, ţineam morţiş la ideea mea, şi i-am atras atenţia că reuşisem să locuiesc la Cairo în afara cartierului european, purtînd costumul ţării şi trecînd drept copt.

— Bine ! spuse el, aici ar fi o singură soluţie : să vă daţi drept persan. Avem la Stambul, un caravanserai numit Yildiz-khan (Hanul Stelei) unde sînt găzduiţi toţi negustorii asiatici din diferitele secte musulmane. Aceştia nu sînt numai din secta lui Ali ; mai sînt şi guebri, parsii, koraiţi şi wahabiţi [242], ceea ce formează o asemenea amestecătură de limbi, încît este imposibil unui turc să ştie din ce parte a Orientului provin oamenii. Prin urmare, dacă vă abţineţi să vorbiţi o limbă din nord, căci v-ar recunoaşte după pronunţare, puteţi locui printre ei.

Ne-am dus la Yildiz-khan, situat în partea cea mai de sus a oraşului, lîngă *Coloana arsă* [243], una din rămăşiţele deosebit de curioase ale vechiului Bizanţ. Caravanseraiul, clădit în întregime din piatră, avea în interior înfăţişarea unei peşteri. Trei etaje de galerii ocupau cele patru părţi ale curţii, iar locuinţele, boltite în semicerc, erau toate împărţite la fel : o încăpere mare servind de magazie şi o cămăruţă pardosită cu scînduri, unde fiecare îşi putea aşeza patul. În plus, chiriaşul avea dreptul să ţină o cămilă sau un cal în grajdurile comune.

Cum nu aveam nici cal nici marfă, trebuia să trec drept un negustor care desfăcuse tot ce avea şi venise aici cu scopul de a-şi reface stocul. Armeanul era în relaţii de afaceri cu nişte negustori din Mossul şi Bassora cărora m-a prezentat. Am comandat ciubuce şi cafele şi le-am expus situaţia. Nu au găsit nici un motiv să nu mă primească printre ei, cu condiţia doar să le adopt costumul. Cum aveam cîteva din părţile lui componente, şi mai ales o *maşla* din păr de cămilă, care-mi servise în Egipt şi în Siria, nu-mi mai trebuia decît o căciulă ascuţită de astrahan, după moda persană, pe care mi-a procurat-o armeanul.

Mai mulţi dintre aceşti persani vorbeau limba francă din Levant, cu care ajungi întotdeauna să te înţelegi dacă ai trăit în oraşele comerciale. Mi-a fost deci uşor să leg prietenie cu vecinii mei. Eram recomandat călduros tuturor acelora care locuiau în aceeaşi galerie şi nu aveam să mă tem decît de zelul lor prea mare de a mă sărbători şi de a mă însoţi peste tot. Fiecare etaj al hanului avea un bucătar, care era în acelaşi timp şi cafegiu, astfel încît ne puteam perfect lipsi de relaţii cu exteriorul. Totuşi, cum se lăsa seara, persanii care, ca şi turcii, dormiseră ziua întreagă pentru a putea sărbători apoi în fiecare noapte Ramazanul, mă luau cu ei, ca să văd sărbătoarea care avea să ţină neîntrerupt treizeci de zile.

Privit de pe înălţimile Perei, oraşul este iluminat splendid dar străzile lui interioare, văzute de aproape, mi s-au părut şi mai minunate încă. Toate prăvăliile deschise, împodobite cu ghirlande şi vaze cu flori, strălucind în interior de oglinzi şi de lumînări, mărfurile artistic prezentate, felinarele colorate atîrnate afară, zugrăvelile şi poleielile refăcute, apoi plăcintarii, cofetarii, negustorii de jucării şi bijutierii etalîndu-şi bogăţiile, iată ce-ţi lua ochii pretutindeni. Străzile erau pline de femei şi copii, mai mult chiar decît de bărbaţi, căci aceştia îşi petreceau cea mai mare parte din timp în moschei şi în cafenele.

Să nu se creadă că ar fi stat închise cîrciumile ; o sărbătoare turcească este sărbătoare pentru toată lumea; dar numai *raialele* catolice, grecii, armenii sau evreii puteau frecventa aceste localuri. Uşa exterioară trebuie să fie întotdeauna închisă, dar poţi s-o împingi şi apoi, în schimbul a zece parale (cinci centime), să-ţi potoleşti setea cu un pahar de vin bun de Tenedos.

Peste tot negustori de gogoşi sau alte patiserii, de fructe sau porumb fiert, cu care un om se poate hrăni o zi întreagă cu zece parale ; apoi vînzători de baclavale, prăjituri muiate în unt şi zahăr care plac mai ales femeilor. Dintre toate, Piaţa Seraschierului este cea mai însufleţită. Deschisă ca un triunghi, avînd la dreapta şi la stînga iluminaţiile a două moschei şi, în fund, ale ministerului de război, ea oferă un spaţiu larg cavalcadelor

și diferitelor cortegii care o străbat. Multe galantare ale negustorilor ambulanți garnisesc fațadele caselor iar vreo zece cafenele se iau la întrecere cu diferite anunțuri de spectacole de acrobați și de umbre chinezești.

II

Vizita la Pera

Nefiind obligat, ca musulmanii, să dorm toată ziua și să petrec noaptea în timpul acestei binecuvîntate luni a Ramazanului, totodată post și carnaval, mă duceam des la Pera, să mai stau de vorbă cu europeni. Într-o zi, ochii mei s-au oprit asupra unui afiș mare de teatru lipit pe ziduri ce vestea deschiderea stagiunii teatrale. Era vorba de trupa italiană care avea să-și înceapă cele trei luni de activitate, iar numele care strălucea în litere mari ca al *stelei* dramatice a zilei, era acela al cîntăreței din vremurile de glorie ale lui Rossini, *Ronzi Tacchinardi,* căreia Stendhal i-a consacrat cîteva pagini frumoase [244]. Din păcate Ronzi nu mai era tînără. Venea la Constantinopol, așa cum trecuse pe acolo cu cîțiva ani în urmă vestita tragediană Domnișoara Georges [245] care, după ce apăruse pe scena teatrului din Pera și chiar în fața Sultanului, se dusese să dea spectacole în Crimeea și să joace *Ifigenia în Taurida* [246] pe înseși locurile unde se înălța odinioară templul lui Thoas. Artiștii eminenți, ca marile genii de orice fel, au sentimentul adînc al trecutului ; le plac călătoriile aventuroase și sînt atrași întotdeauna de soarele Orientului, ca și cînd și-ar simți un suflet de vultur. Donizetti [247] prezida orchestra, cu învoirea specială a sultanului, care l-a angajat de multă vreme ca șef al orchestrei sale.

Este adevărat că acest nume celebru aparține fratelui compozitorului pe care noi l-am admirat atît de mult ; totuși, strălucea pe afiș ca o deosebită atracție pentru europeni, și orașul european nu se gîndea decît la reprezentația apropiată. Biletele, distribuite dinainte în hoteluri și cafenele, deveniseră greu de obținut. Mi-a dat prin

minte să mă duc la directorul principalului jurnal francez din Constantinopol, care-şi avea sediul în Galata. A părut încîntat de vizita mea, m-a reţinut la masă şi m-a poftit apoi în loja sa.

— Dacă nu v-aţi uitat, mi-a spus, fosta dumneavoastră meserie de foiletonist, făceţi-ne cronica teatrală şi veţi avea oricînd intrarea liberă.

Am acceptat, puţin cam imprudent poate, căci dacă locuieşti la Stambul nu este prea comod să te întorci acasă în toiul nopţii după sfîrşitul spectacolului.

Se juca *Buondelmonte* [248] ; sala de spectacole, aşezată în partea de sus a cartierului Pera este mai mult lungă decît largă ; lojele sînt dispuse după obiceiul italienesc, fără galerii şi erau ocupate, aproape toate, de ambasadori şi bancheri. Armenii, grecii şi europenii ocupau mai tot parterul, şi doar în fotoliile de orchestră se vedeau cîţiva turci, probabil dintre cei pe care părinţii lor i-au trimis de tineri la Paris sau la Viena ; căci dacă nici o prejudecată nu împiedică, de fapt, pe un bun musulman să meargă la teatrele noastre, trebuie avut în vedere că muzica noastră nu-i încîntă decît foarte puţin ; a lor, pe sferturi de ton, ne este la fel de neînţeleasă, afară doar dacă a fost întrucîtva tradusă după sistemul nostru muzical. Numai ariile greceşti şi româneşti par să fie înţelese de toţi. Donizetti ceruse fratelui său de aici să culeagă cît mai multe, şi le folosea probabil în operele sale.

Directorul ziarului din Constantinopol voia să mă prezinte ambasadorului francez, dar am refuzat cinstea, căci m-ar fi poftit la masă, şi fusesem pus în gardă împotriva acestei eventualităţi.

Acest înalt funcţionar locuia vara la Theurapia, sat aşezat pe Bosfor, la şase leghe de Constantinopol. Ca să te duci acolo trebuie să închiriezi un caic cu şase vîslaşi pentru o jumătate de zi, ceea ce costă cam douăzeci de franci. Se vede dar că masa pe care ţi-o oferă ambasadorul revine destul de scump... Mai trebuie adăogat neplăcerilor pricinuite de această invitaţie aceea de a te întoarce pe mare, la o oră destul de înaintată, cîteodată pe vreme rea, într-o barcă îngustă în formă de peşte, şi însoţită de un cîrd neostenit de delfini care dănţuiesc

ironic pe crestele valurilor în speranţa că vor cina pe socoteala musafirilor întîrziaţi ai ambasadorului Franţei.

Reprezentaţia s-a desfăşurat ca în orice teatru italian. Cîntăreaţa a fost acoperită cu buchete, rechemată la rampă de douăzeci de ori ; trebuie să fi fost mulţumită de entuziasmul bizantin. Apoi, fiecare şi-a aprins felinarul, ambasadorii şi bancherii şi-au chemat trăsurile, alţii au pornit-o călare ; iar eu m-am pregătit să mă întorc la Yildiz-khan, căci nu aş fi găsit o gazdă în Pera pentru o singură noapte.

Cunoşteam destul de bine drumul cam lung care duce la Istambul pe podul de vase de pe Cornul de Aur ca să nu mă tem s-o pornesc sub lumina pură a lunii Ramazanului, pe o noapte la fel de frumoasă ca răsăritul zorilor la noi. Cîinii, care se îngrijesc destoinic de paza străzilor, nu se leagă decît de nechibzuiţii care, sfidînd regulamentele, nu vor să poarte un felinar. Am luat-o deci prin cimitirul din Pera, pe un drum care duce la poarta Galatei dinspre clădirile marinei ; incinta fortificată se sfîrşeşte acolo ; dar nu poţi traversa Cornul de Aur fără să treci prin ea. Ciocăneşti la un ghişeu, şi portarul deschide, în schimbul unui bacşiş ; răspunzi salutului soldaţilor din corpul de gardă cu un *aleikum al salam* [249] ; apoi, la capătul unei străzi care coboară către mare, ajungi la acel minunat pod lung de un sfert de leghe, construit de sultanul Mahmud.

Ajuns pe celălalt mal, am regăsit cu plăcere luminile sărbătorii, priveliştе dintre cele mai încîntătoare pentru cineva care a parcurs o leghe, noaptea, printre chiparoşi şi morminte.

Cheiul Fanarului, plin de plăcintari, cofetari, negustori de gogoşi, şi alte alimente prăjite, greci care vînd rachiu de anason şi rosolio [250], este foarte frecventat de marinarii ale căror vase sînt înşiruite în golf cu sutele. Întîlneşti apoi, încă un timp, pe străzile învecinate, cîrciumi şi cafenele, luminate de felinare, apoi luminile şi zgomotul descresc încetul cu încetul şi trebuie să străbaţi o lungă serie de cartiere singuratice şi liniştite, căci petrecerea nu are loc decît în partea comercială a oraşului. Curînd apar bolţile înalte ale apeductului lui Valens dominînd cu uriaşa lui zidărie de piatră modestele case

turcești, toate din lemn. Drumul urcă, uneori, în terase la vreo cincizeci de picioare deasupra străzii cu care se întretaie sau care îl urmează un timp, înainte de a urca spre dealuri sau de a coborî spre mare.

Istambulul este un oraș foarte deluros unde omul nu s-a străduit decît prea puțin ca să corecteze natura. Te simți pe un teren mai prielnic cînd ai intrat pe lunga stradă a Moscheilor, care formează artera principală și duce la Marele Bazar. Este minunată, noaptea mai ales, din cauza grădinilor splendide, a galeriilor de lemn traforat, a fîntînilor din marmură cu grilaje aurite, a chioșcurilor, porticilor și minaretelor multiple, care se profilează în lumina albăstrie a lunii ; inscripțiile aurite, picturile lăcuite, grilajele cu nervuri strălucitoare, marmurile sculptate și ornamentele viu colorate în contrast cu verdele întunecat al grădinilor unde freamătă frunzișul viței de vie atîrnată pe spaliere înalte. Pînă la urmă se termină cu singurătatea, aerul răsună de o larmă veselă, prăvăliile strălucesc din nou. Cartierele populate și bogate se desfășoară în toată splendoarea lor ; negustorii de jucării expun în galantarele lor o mie de fantezii ciudate, care fac bucuria mamelor și a taților, fericiți că se întorc acasă fie cu un *polichinelle* de proveniență franțuzească, fie cu vreo jucărie de Nüremberg, sau cu alta, încîntătoare, adusă din China cu caravanele. Chinezii sînt poporul din lume care înțelege cel mai bine de ce e nevoie pentru a distra copiii.

III

Karagöz

Printre aceste jucării vezi peste tot ciudata marionetă numită, *Karagöz*, cunoscută francezilor din auzite. Este de necrezut ca această figură indecentă să fie dată, fără scrupule în mîinile copiilor. Este totuși cadoul cel mai obișnuit pe care un tată sau o mamă îl fac copiilor lor. Orientul are alte idei decît ale noastre asupra educației

și a moralei. Caută să dezvolte simțurile, așa cum noi încercăm să le potolim...

Sosisem în piața Seraschierului : o mulțime mare se îmbulzea în fața teatrului de umbre chinezești, semnalat de un transparent, pe care era scris, cu litere de o șchioapă : KARAGÖZ, *victima castității sale !*

Înfiorător paradox pentru cine cunoaște personajul... Adjectivul și substantivul pe care vi le-am tradus țipau desigur îngrozite de a se vedea împreună sub un astfel de nume. Am intrat totuși să văd spectacolul, înfruntînd riscul unei decepții crunte.

La ușa acestui *cheb-bazi* (joc de noapte) stăteau patru actori care urmau să joace în piesa a doua, căci după *Karagőz* ni se mai făgăduia *Soțul celor două văduve*, comedie-farsă dintre cele numite *taklid*.

Actorii, îmbrăcați cu veste cusute cu aur, purtau sub fesurile elegante părul lung împletit ca al femeilor. Aveau pleoapele date cu negru și mîinile vopsite cu roșu ; pe pielea obrazului erau lipite paiete și pictate puncte negre pe brațele goale ; așa gătiți, făceau publicului o primire binevoitoare și încasau banii de intrare zîmbind amabil *effendi*-ilor care plăteau mai mult decît poporul. Un *irmilic altîn* (monedă de aur de un franc și 25 de centime) îl îndreptățea pe spectator să primească expresia unei vii recunoștințe și un loc rezervat pe băncile din față. Altminteri, obligatorie era numai modesta contribuție de zece parale. Și mai trebuie adăogat că prețul de intrare îți dădea dreptul și la o consumație mereu aceeași de cafea și tutun. Șerbeturile și diferitele răcoritoare se plăteau separat.

De cum luasem loc pe una din banchete, un tînăr, îmbrăcat elegant, cu brațele goale pînă la umeri și care, după grația pudică a trăsăturilor ar fi putut trece drept fată, veni să mă întrebe dacă doream un ciubuc sau o narghilea și, după ce am ales, îmi aduse în plus și o ceașcă de cafea.

Sala se umplea încet, încet cu bărbați de tot soiul dar nu vedeai nici o singură femeie ; numeroși copii veniseră însoțiți de sclavi sau de slujitori. Cei mai mulți erau bine îmbrăcați, și, în acele zile de sărbătoare, părinții voiseră pesemne să-i distreze trimițîndu-i la spec-

tacol, dar nu-i întovărășeau căci, în Turcia, bărbatul nu se încurcă nici cu soția, nici cu copilul : fiecare merge de partea lui, iar băieții nu-și mai urmează mamele de cum au crescut mai mărișori. Sclavii cărora le sînt încredințați sînt, dealtfel, priviți ca făcînd parte din familie. Scutiți de munci grele, ocupîndu-se doar, ca sclavii celor vechi, cu treburile casnice, soarta lor este invidiată de simplele *raiale ;* dacă sînt deștepți, reușesc, aproape întotdeauna să-și capete libertatea după cîțiva ani de muncă, iar pe deasupra se obișnuiește să li se dea și o rentă. Este rușinos să ne gîndim că Europa creștină a fost mai crudă decît turcii, punîndu-și la munci grele sclavii din colonii.

Să ne întoarcem la spectacol. Cînd sala s-a mai umplut, o orchestră așezată într-o galerie înaltă începu să cînte un fel de uvertură. Între timp, unul din colțurile sălii se lumina într-un chip neașteptat. Un tul transparent, alb de tot, înconjurat cu podoabe festonate, indica locul unde urmau să apară umbrele chinezești. Luminile din sală se stinseră și un strigăt de încîntare răsuna din toate părțile cînd se opri orchestra. Apoi se făcu liniște ; în spatele pînzei se auzi un zgomot asemănător cu cel produs de bucățele de lemn strunjit scuturate într-un sac. Erau marionetele care se anunțau, după obicei, prin acest zgomot, primit de copii cu entuziasm.

De îndată un spectator, cu care erau înțeleși probabil dinainte, începu să strige către mînuitor să dea glas marionetelor.

— Ce-ai să ne arăți azi ?

Actorul răspunse :

— Stă scris deasupra intrării, pentru cei care știu să citească.

— Dar eu am uitat ce m-a învățat *hogea*... (preotul însărcinat, în moschei, cu instruirea copiilor).

— Ei bine ! astă-seară este vorba despre ilustrul Karagöz, victimă a castității sale.

— Cum ai să poți justifica acest titlu ?

— Bizuindu-mă pe inteligența oamenilor cu gust și cerînd ajutorul lui Ahmed, cel cu ochii negri.

Ahmed este numele mic, familiar, dat de credincioși lui Mahomed. Cît despre calificativul cu *ochii negri,* se

poate observa că este chiar traducerea numelui de *Karagőz*...

— Știi să vorbești ! răspunse interlocutorul ; rămîne de văzut dacă tot așa are să fie pînă la sfîrșit !

— Nici o grijă, urmă vocea din scenă ; prietenii mei și cu mine sîntem mai presus de critică.

Orchestra porni din nou ; apoi apăru, în spatele tulului, un decor ce reprezenta o piață din Constantinopol avînd în față o fîntînă și mai multe case. Trecură pe rînd un *cavas*, un cîine, un sacagiu, și alte personaje mecanice ale căror haine aveau culori foarte distincte și nu erau simple siluete ca în umbrele chinezești pe care le cunoaștem.

Curînd am văzut ieșind dintr-o casă un turc, urmat de un sclav care purta un geamantan. Părea îngrijorat și, parcă hotărîndu-se dintr-o dată, se duse să bată la ușa unei alte case din piață, strigînd :

— Karagőz ! Karagöz ! Cel mai bun prieten al meu, mai dormi ?

Karagöz scoase nasul la fereastră, iar publicul, văzîndu-l începu să strige de entuziasm ; după aceea ceru să i se dea răgaz să se îmbrace ; reapăru curînd, și-și îmbrățișă prietenul.

— Ascultă, spuse acesta, îți cer un mare serviciu ; o afacere importantă mă obligă să mă duc la Brussa. Știi că sînt soțul unei femei foarte frumoase și-ți mărturisesc că-mi vine greu s-o las singură, căci nu prea am încredere în slujitorii mei... Ei bine, prietene, azi-noapte mi-a venit o idee : și anume să te rog să fii paznicul virtuții ei. Îți cunosc delicatețea și prietenia ce mi-o porți, sînt fericit să-ți dau această dovadă de stimă.

— Nenorocitule ! spuse Karagőz, ești nebun ! Ia privește puțin la mine !

— Și ce ?

— Cum, nu înțelegi că soția ta, dacă mă vede, nu va putea rezista dorinței de a-mi aparține ?

— Nu cred, răspunse turcul ; ea mă iubește, și dacă am a mă teme că s-ar putea lăsa sedusă, știu prea bine, bietul meu prieten, că nu de tine trebuie să mă tem ; dealtfel cinstea ta îmi este chezașă... și-apoi... A ! Allah

mi-e martor ! tu nu eşti ca toţi oamenii... În sfîrşit, mă bizui pe tine.

Turcul plecă.

— Ce orbi sînt bărbaţii ! exclamă Karagöz. Eu nu sînt ca toţi oamenii ! Adică ce vrea să spună ? că sînt mai bine ca toţi oamenii ? Prea frumos, prea seducător, prea periculos ? Pînă una alta, monologhează el, prietenul meu mi-a încredinţat paza soţiei sale, trebuie să mă arăt vrednic de încrederea lui. Să intrăm dar în casă, aşa cum a vrut el, şi să ne instalăm pe divanul lui... Dar vai de mine şi de mine ! Soţia lui, curioasă cum sînt toate femeile, va voi să mă vadă... şi cînd ochii ei se vor opri asupra mea, va rămîne mută de admiraţie, va pierde orice stăpînire de sine. Nu ! să nu intru... mai bine să stau la uşa casei, de sentinelă ca un spahiu. O femeie nu înseamnă mai nimic... şi un prieten adevărat este o comoară atît de rară !

Fraza trezi simpatia auditoriului masculin din cafenea ; era prinsă într-un cuplet, acest fel de piese fiind amestecate cu vodeviluri, ca multe dintr-ale noastre, iar refrenurile reproduc adesea cuvîntul *bakkalum* cuvînt îndrăgit de turci şi care înseamnă : ce-are a face ! sau : mi-e tot una !

Cît despre Karagöz, el se vedea perfect prin tulul subţire care estompa culorile decorului şi ale personajelor, cu ochii lui negri, sprîncenele perfect trasate şi cu însuşirile cele mai protuberante ale dezinvolturii sale. Orgoliul său cu privire la puterea lui de seducţie nu părea să-i mire pe spectatori.

După ce-şi sfîrşi cupletul, păru să cadă pe gînduri. Ce să fac ? îşi spunea el : să stau de pază la uşă, bineînţeles, aşteptînd să se înapoieze prietenul meu... Dar această femeie poate să mă zărească pe furiş prin muşarabiele. Ori s-ar putea să plece la baie cu sclavele ei... Din păcate, nici un bărbat, nu-şi poate opri soţia să iasă din casă sub acest motiv... Şi-atunci mă va putea admira în voie!... O prietene nesăbuit ! de ce mi-ai încredinţat această pază?

Şi-acum piesa devine fantastică. Pentru a se sustrage privirilor soţiei prietenului său, Karagöz se culcă cu faţa în jos, zicînd : „O să semăn cu un pod..." Ar trebui cunoscută conformaţia lui cu totul deosebită pentru a în-

ţelege această excentricitate. Închipuieşte-ţi-l pe Polichinelle folosindu-şi cocoaşa de pe burtă în chip de sprijin, picioarele şi braţele figurînd podul. Dar Karagöz nu are nici o cocoaşă. Trec pe acolo o mulţime de oameni, cai, cîini, o patrulă, şi în sfîrşit o haraba trasă de boi şi încărcată cu femei. Nenorocitul de Karagöz se ridică la timp ca să nu servească de pod unui vehicul atît de greu.

După această scenă comică în care Karagöz pentru a se ascunde de ochii soţiei prietenului său a vrut să semene cu un pod, urmează alta, mai comică pe scenă decît uşor de descris. Pentru a-i înţelege obîrşia ar trebui să ne întoarcem pînă la *atellanele* [251] latine... De altfel Karagöz, el însuşi nu este de fapt decît *Polichinelle*-ul oscilor, care poate fi văzut în exemplare atît de frumoase la muzeul din Neapole. În scena aceasta, de o excentricitate care cu greu ar fi acceptată la noi, Karagöz se culcă pe spate şi doreşte să semene cu un stîlp. Lumea trece pe lîngă el şi toţi se întreabă : „Cine a înfipt aici acest stîlp ? Ieri nu era. O fi de stejar sau de brad ?“ Sosesc nişte spălătorese, care se întorc de la fîntînă şi întind rufe peste Karagöz. Acesta este încîntat că încercarea lui a reuşit. Puţin mai tîrziu, apar nişte sclavi ducînd caii la adăpat ; un prieten îi întîlneşte şi-i poftește să intre într-o galeră (un fel de cîrciumă), ca să bea ceva să se răcorească ; dar unde să lege caii ? „Uite, un stîlp !“ şi caii sînt legaţi de Karagöz.

Curînd răsună în cîrciumă cîntece vesele stîrnite de căldura plăcută a vinului de Tenedos. Caii, nerăbdători, se agită. Karagöz, tras din patru părţi, cheamă trecătorii în ajutor şi le dovedeşte că este victima unei erori. Este dezlegat şi ajutat să se ridice în picioare. Tocmai atunci iese din casă soţia prietenului său spre a se duce la baia publică. Karagöz nu are timp să se ascundă şi admiraţia femeii se manifestă cu un entuziasm care are toată aprobarea publicului.

— Ce frumos bărbat ! exclamă doamna : nu am mai văzut altul ca el !

— Iertaţi-mă *hanîmă* (doamnă, spune Karagöz, cu o virtute neclintită, nu sînt un bărbat cu care să se poată sta de vorbă... sînt un paznic de noapte, dintre cei care

bat cu halebarda, ca să vestească lumea cînd izbucnește un incendiu în cartier.

— Și cum de te mai afli aci la această oră a zilei ?

— Sînt un biet păcătos, deși sînt un bun musulman ; m-am lăsat tîrît la cîrciumă de niște ghiauri. Și-apoi, nu știu cum s-a făcut, dar m-au părăsit beat turtă în această piață : să mă ierte Mahomed că i-am călcat poruncile.

— Bietul om... trebuie să fii bolnav... intră în casă să te odihnești.

Și cucoana încearcă să-l apuce pe Karagöz de mînă, în semn de ospitalitate.

— Nu mă atinge, *hanîmă !* strigă acesta îngrozit... Sînt spurcat !... Și nici nu aș putea acum să intru într-o casă musulmană cinstită... Am fost pîngărit de atingerea unui cîine.

Pentru a înțelege această eventualitate invocată eroic de delicatețea amenințată a lui Karagöz, trebuie știut că turcii, deși respectă viața cîinilor, ba chiar îi hrănesc prin așezăminte pioase, se consideră pîngăriți dacă îi ating sau sînt atinși de ei.

— Dar cum s-a întîmplat ? întrebă cucoana.

— M-a pedepsit cerul pe dreptate ; mîncasem dulceață de struguri în timpul groaznicei mele desfrînări de azi-noapte ; și cînd m-am trezit aici, pe drumul public, am simțit cu groază că un cîine mă lingea pe față... Iată tot adevărul ; Allah să mă ierte !

Dintre toate minciunile turnate de Karagőz pentru a respinge avansurile pe care i le face soția prietenului său, aceasta pare a reuși.

— Bietul om ! spune femeia plină de milă ; într-adevăr, nimeni nu se poate atinge de tine pînă ce n-ai făcut cinci spălări rituale de un sfert de ceas fiecare, recitînd versete din Coran. Du-te la fîntînă, și să te regăsesc aici cînd mă întorc de la baie.

— Ce nerușinate sînt femeile din Istambul ! exclamă Karagőz rămas singur. Ascunse de feregeaua ce le acoperă fața, au mai multă îndrăzneală pentru a se lega de oameni cinstiți. Nu, n-o să mă las ispitit de aceste viclesuguri, de vocea mieroasă, de ochiul care arde prin deschizăturile măștii de tul. De ce nu obligă poliția pe aceste dezmățate să-și acopere și ochii ?

Povestirea celorlalte păţanii ale lui Karagőz ar fi mult prea lungă. Comicul scenei constă întotdeauna din această situaţie în care paza femeii este încredinţată unei persoane care pare a fi în cea mai desăvîrşită antiteză cu cei cărora turcii le acordă de obicei încrederea lor. Cucoana iese de la baie şi-l regăseşte la postul său pe nenorocitul paznic al virtuţii sale, pe care diferite necazuri l-au împiedicat să plece de unde era. Dar la baie ea nu s-a putut abţine să nu le povestească celorlalte femei despre acel necunoscut atît de frumos şi de bine făcut pe care l-a întîlnit pe stradă. Astfel încît o mulţime de femei ieşite de la baie se năpustesc pe urmele prietenei lor. Disperarea lui Karagöz căzut în ghearele acestor Menade moderne este lesne de închipuit.

Soţia prietenului său îşi sfîşie hainele, îşi smulge părul, şi nu cruţă nici un mijloc pentru a combate răceala lui Karagöz. Cît pe ce să se lase ispitit... cînd apare o trăsură care despică mulţimea. Este o caretă, după moda franţuzească din secolul trecut, a unui ambasador. Karagöz se agaţă de această ultimă şansă ; îl imploră pe ambasadorul european să-l ia sub protecţia sa, să-l lase să se urce în trăsură ca să scape de ispitele care-l asediază. Ambasadorul coboară ; poartă un costum foarte elegant : un tricorn pus peste o perucă uriaşă, haină şi vestă brodată, pantaloni scurţi, spadă la şold ; declară femeilor adunate că îl are pe Karagőz sub protecţia sa şi că este cel mai bun prieten al său... Karagőz îl îmbrăţişează călduros şi se grăbeşte să urce în trăsură care dispare ducînd cu sine visul bietelor femei ieşite de la baie.

Soţul se întoarce şi se bucură aflînd că mulţumită virtuţii lui Karagőz îşi regăseşte soţia neîntinată. Piesa reprezintă triumful prieteniei.

Nu aş fi povestit atît de amănunţit această piesă populară dacă ea nu ar reprezenta întrucîtva moravurile ţării. După costumul ambasadorului, trebuie să dateze din secolul trecut, şi se joacă tradiţional ca şi arlechinadele noastre. Karagőz este întotdeauna prezent în aceste farse dar nu joacă întotdeauna rolul principal. Am motive să cred că moravurile de la Constantinopole s-au schimbat de la *reformă* încoace. Dar putem crede că, în timpurile dinaintea domniei sultanului Mahmud, sexul slab

protesta cum putea împotriva asupririi din partea celui tare. Ceea ce ar explica uşurinţa cu care femeile se lasă seduse de meritele lui Karagöz.

În piesele moderne, acest personaj face mai întotdeauna parte din opoziţie. Este fie burghezul ironic, fie omul din popor care critică în numele bunului simţ actele autorităţilor. Cînd poliţia hotărî, pentru prima dată, că nimeni nu avea voie să iasă fără felinar după căderea nopţii, Karagöz apăru cu un felinar agăţat în chip ciudat, bătîndu-şi nepedepsit joc de autorităţi pentru că decretul nu specificase că în felinar trebuia să fie o lumînare. Arestat de cavaşi, i se dădu drumul cînd se constată că observaţia lui era îndreptăţită... Aceste giumbuşlucuri reamintesc glumele atribuite, în povestirile noastre populare, lui Jean de Calais [252], ceea ce dovedeşte că toate popoarele se aseamănă. Karagöz are gura slobodă : a sfidat întotdeauna ţeapa, sabia şi şireangul.

După pauză, în timpul căreia ni s-a adus iar tutun şi băuturi răcoritoare, a căzut deodată cortina de tul după care jucaseră marionetele şi-au apărut pe estradă actori adevăraţi, care urmau să reprezinte piesa *Soţul celor două văduve*. Personajele piesei erau trei femei şi un singur bărbat ; totuşi nu jucau decît bărbaţi ; îmbrăcaţi în straie femeieşti, tinerii orientali reuşesc cu o graţie feminină, o frăgezime a tenului şi o îndrăzneală a imitării care nu s-ar găsi la noi, să producă o iluzie totală. Sînt de obicei greci sau cerchezi.

A apărut întîi o evreică, dintre cele care fac aproximativ meseria de telălită, şi care favorizează totodată intrigile amoroase ale femeilor în casa cărora pătrund. Făcea socoteala sumelor pe care le cîştigase, şi spera să scoată şi mai mult dintr-o afacere nouă, cu un tînăr turc pe nume Osman, îndrăgostit de o văduvă bogată, soţia *principală* a unui *bimbaşa* (colonel) mort în război. Cum orice femeie se poate recăsători după trei luni de văduvie, era de presupus că văduva avea să-l aleagă pe acela care o cucerise încă de pe cînd trăia soţul ei şi care, prin intermediul evreicei, îi oferise de mai multe ori buchete simbolice.

De aceea, femeia şi-l aduce în casă pe fericitul Osman, a cărui prezenţă nu mai e primejdioasă.

Osman speră că *aprinderea făcliei* nu va întîrzia și își zorește iubita să se hotărască... Dar, fie nerecunoștință fie mai degrabă veșnicul capriciu al femeilor, aceasta refuză să consimtă la căsătorie dacă Osman nu-i făgăduiește că se va însura și cu a doua soție a bimbașei. „Pe Șeitan (dracu), își spune Osman, să mă însor cu două femei, încurcată treabă..."

— Dar, lumina ochilor mei, îi spune el văduvei, cine ți-a putut da o asemenea idee? Este o dorință cam neobișnuită.

— Să te lămuresc, îi răspunde văduva. Sînt frumoasă și tînără, așa cum mi-ai spus întotdeauna. Ei bine, în casa asta este o femeie mai puțin frumoasă ca mine, și mai puțin tînără, care, prin vicleșuguri, a reușit să-l hotărască pe răposatul meu soț s-o ia în căsătorie și apoi s-o iubească... M-a imitat în toate și a sfîrșit prin a-i place mai mult decît îi plăceam eu... Așa că, fiind sigură de dragostea ta, aș vrea cînd te vei căsători cu mine s-o iei și pe această femeie urîtă ca a doua nevastă. Atîta m-a făcut să sufăr cu influența pe care a dobîndit-o prin viclenia ei asupra minții slabe a primului meu soț, încît vreau de-acum încolo să sufere și să plîngă văzînd că eu sînt iubită și ea disprețuită... Într-un cuvînt să fie ea nenorocită așa cum am fost eu.

— Doamnă, răspunde Osman, după cum mi-o descrii, treaba asta nu prea mă ispitește. Înțeleg că este foarte nesuferită... și că la fericirea de a te avea de soție trebuie să adaog neajunsul unei a doua căsătorii care-mi poate aduce multe necazuri... Și mai știi că, după legea profetului, soțul este dator *deopotrivă* față de toate soțiile lui, fie că are două, fie că are patru, ceea ce nu am de gînd.

— Mă rog, dar eu asta i-am jurat Fathimei (fiicei profetului), și n-am să mă mărit decît cu un bărbat care va face cum ți-am spus.

— Doamnă, cer îngăduința să mă mai gîndesc.

„Ce nenorocire pe capul meu!... își spune Osman cînd rămîne singur; să mă însor cu două femei dintre care una este frumoasă și alta urîtă. Trebuie să treci prin amărăciune pentru a ajunge la plăcere."

Sosește evreica, și el o pune la curent cu situația.

— Ce spui ? îi răspunde ea ; dar soția de-a doua este încîntătoare ! Cin' te pune să dai crezare unei femei care vorbește despre rivala ei. Ce-i drept, cea pe care o iubești este blondă iar cealaltă brună. Nu-ți plac brunele ?

— Nu am asemenea prejudecăți, spune îndrăgostitul.

— Și ce ! Ți-este teamă să te însori cu două femei la fel de încîntătoare ? se miră evreica. Deși deosebite, nici una nu e mai prejos de cealaltă... Mă pricep eu !

— Dacă e adevărat, spune Osman, legea profetului care-l obligă pe soț să se împartă egal între soțiile sale îmi va părea mai puțin aspră.

— Ai s-o vezi, răspunde evreica ; i-am spus că te-ai îndrăgostit de ea, și că dorul ei te mîna de cîte ori te-a văzut oprit sub fereastra ei.

Osman se grăbește s-o răsplătească pe isteața curieră și puțin după aceea o vede intrînd pe a doua văduvă a bimbașei. Este într-adevăr foarte frumoasă, deși cam negricioasă. Se arată măgulită de atențiile tînărului și deloc potrivnică unei căsătorii.

— M-ai iubit în tăcere, spune ea, și mi s-a spus că din timiditate nu ți-ai manifestat sentimentele... Sînt foarte mișcată. Acum, sînt liberă, și vreau să-ți răsplătesc dragostea. Trimite după cadiu.

— Asta nu-i greu, spune evreica ; numai că acest tînăr nenorocit datorează bani *doamnei mari* (dintîi).

— Cum ? spune a doua, după ce că e urîtă și rea mai face și camătă ?

— Vai, da !... și eu am mijlocit afacerea, din dorința pe care am avut-o dintotdeauna să viu în ajutorul tinerilor. Datorită mie bietul băiat a scăpat de un necaz, și cum nu poate da banii înapoi, *hanîma* nu vrea să-i șteargă datoria decît în schimbul căsătoriei.

— Asta-i tristul adevăr, spune tînărul (Doamna se înduioșează).

— Are să-ți facă multă plăcere s-o vezi pe această femeie vicleană disprețuită de omul care te iubește, o convinge evreica.

Este firesc lucru ca o femeie mîndră și sigură de farmecele ei să nu se îndoiască de un asemenea rezultat. Bruneta consimte și ea la această dublă căsătorie și este chemat cadiul.

În prezența acestuia se semnează contractul. Se pune acum întrebarea care dintre cele două femei va avea întîietate. Evreica îi aduce fericitului Osman un buchet care trebuie să devină semnul alegerii ce-o va face proaspătul soț pentru prima noapte a nunții. Mare încurcătură pentru Osman : amîndouă femeile întind mîna pentru a primi mărturia preferinței. Dar, pe cînd mai stătea la îndoială între cea brună și cea blondă, se aude o mare zarvă în casă ; sclavii vin în fugă, speriați, spunînd că au văzut o stafie. Tablou dintre cele mai dramatice ! Bimbașa apare pe scenă, înarmat cu un baston. Acest soț atît de puțin regretat nu murise cum și-o închipuiau toți. Lipsea din efectivul armatei, de aceea fusese dat drept mort, dar de fapt doar căzuse prizonier. Un tratat de pace între ruși și turci îi îngăduise să se întoarcă în patrie... Și la iubitele lui. Înțelege curînd ce se întîmplă, și se pornește să-i ciomăgească zdravăn pe toți cei de față. Cele două soții, evreica și iubitul reușesc s-o șteargă aproape de la început, dar cadiul, mai puțin iute de picior, este bătut pentru toată lumea, în aplauzele entuziaste ale publicului.

Iată piesa al cărei deznodămînt moral încîntă pe toți soții prezenți la reprezentație.

Cele două comedii permit să-ți faci o idee despre starea artei dramatice din Turcia. Nu poți să nu recunoști în ele acel simț primitiv al comicului pe care îl găsești și în piesele grecești și latinești. Dar totul se oprește aici. Organizarea societății musulmane este potrivnică întemeierii unui teatru serios. Teatrul nu poate fi conceput fără femei și, orice ai face, soții lor nu vor putea fi înduplecați să le lase să apară în public. Marionetele și chiar actorii care apar în aceste spectacole de cafenea servesc doar să distreze clientela, puțin darnică de obicei, a acestor localuri... Bogatul își organizează spectacole acasă la el. Își poftește prietenii, soțiile lui își poftesc și ele prietenele, și reprezentația are loc într-una din sălile mai mari ale casei. Este deci imposibil de organizat un teatru cu mașinării, cu excepția caselor unor persoane de rang foarte înalt. Pînă și sultanul, deși foarte iubitor de reprezentații teatrale, nu are în palatul său nici o adevărată sală de teatru ; se întîmplă uneori ca doamnele din serai să audă vorbindu-se de vreo reprezentație strălucită care s-a dat la teatrul din

Pera și să vrea s-o vadă ; atunci sultanul angajează trupa pentru una sau două seri.

La palatul de vară s-a construit un teatru provizoriu, lipit de una din fațadele clădirii. Ferestrele cadînelor, foarte bine zăbrelite, devin loje, de unde pornesc uneori hohote de rîs sau semne de aprobare ; sala, în formă de amfiteatru, situată între aceste loje și scenă nu este ocupată decît de invitați de sex masculin, persoane din corpul diplomatic și alții, poftiți la aceste sărbători teatrale.

Sultanul și-a manifestat de curînd dorința să i se joace o comedie de Molière : s-a ales *Domnul de Pourceaugnac*. Efectul a fost nemaipomenit. Situațiile din piesă erau explicate în timpul spectacolului persoanelor de la curte care nu înțelegeau limba franceză de interpreți. Trebuie să recunoaștem că majoritatea oamenilor de stat din Turcia cunosc mai mult sau mai puțin limba noastră căci, după cum se știe, franceza este limba diplomatică universală. În legăturile cu cancelariile străine funcționarii turci sînt obligați să ne folosească limba. Așa se explică existența, la Paris, a colegiilor turcești și egiptene.

Cît despre doamnele din serai, ele sînt persoane învățate ; orice doamnă din casa sultanului primește o pregătire foarte serioasă : învață istorie, poezie, muzică, pictură și geografie. Multe din ele sînt artiste și poete, și la Pera circulă adesea versuri sau compuneri lirice datorate talentului acestor frumoase nevăzute.

IV

Băutorii de apă

Te poți opri puțin la spectacolele din piața Seraschierului, la acele scene de nebunie care se repetă în toate cartierele populare și care capătă peste tot o nuanță mistică de neînțeles pentru noi europenii. Ce înseamnă, de pildă, Karagöz, acest tip extraordinar de fantezie și impuritate, care nu apare în public decît în timpul sărbătorilor religioase ? să fie poate o amintire îndepărtată a zeu-

lui din Lampsaca, a acelui Pan, tată universal, pe care Asia îl mai jelește încă ?...

Cînd am ieșit din cafenea, m-am plimbat prin piață, gîndindu-mă la ce văzusem. Mi-era sete și am pornit în căutarea unei prăvălii de răcoritoare.

În această țară în care băuturile fermentate sau spirtoase nu pot fi vîndute pe stradă, găsești o industrie ciudată, aceea a vînzătorilor de *apă*, cu paharul sau cu altă măsură.

Acești cîrciumari ciudați au vitrine în care poți vedea o mulțime de vase și de cupe cu feluri de apă mai mult sau mai puțin căutate. La Constantinopol, apa nu vine decît prin apeductul lui Valens și nu se păstrează decît în rezervoare zidite de împărați bizantini, în care capătă adesea un gust neplăcut... De aceea s-a născut acolo o școală de băutori de apă, adevărați *gourmets*, fini cunoscători ai acestui lichid.

În asemenea prăvălii se vinde apă din diferite țări și din diferiți ani. Apa Nilului este cea mai prețuită, fiind singura pe care o bea Sultanul ; formează o parte din tributul pe care i-l plătește Alexandria. I se atribuie proprietăți favorabile fecundității. Apa Eufratului, verzuie, aspră la gust, se recomandă firilor slabe, lingave. Apa de Dunăre, bogată în săruri, place oamenilor energici. Sînt ape din diferiți ani. Mult apreciată este apa Nilului din 1833, îmbuteliată și sigilată, care se vinde foarte scump...

Un european neinițiat în dogma lui Mahomed nu este din fire un fanatic al apei. Mi-amintesc că l-am auzit la Viena pe un medic suedez susținînd că apa ar fi o piatră, un simplu cristal, gheața fiind starea ei naturală, și care nu se găsește în stare lichidă, la latitudini mai mici decît cele polare, ci numai la temperaturi *relativ* ridicate, fără însă a putea topi *celelalte pietre*. Pentru a-și dovedi teoria, el făcea experiențe chimice cu ape din diferite fluvii, lacuri sau izvoare, și demonstra că există, în reziduul obținut prin evaporare, substanțe vătămătoare sănătății omenești. Trebuie spus că scopul principal al medicului, în defăimarea uzului apei, era de a obține din partea guvernului un privilegiu pentru întemeierea unei fabrici imperiale de bere. Domnul de Metternich păruse convins

de raţionamentele sale. Dealtfel, ca mare producător de vinuri ce era, avea şi el interes să fie de aceeaşi părere.

Oricare ar fi valabilitatea ei ştiinţifică, această ipoteză, mă impresionase : ideea că înghiţi piatră topită poate să fie neplăcută. E drept că turcii se împacă cu ea ; dar la cîte boli speciale, friguri, ciume şi molimi de tot felul îi expune !

Iată gîndurile care mă împiedicau să mă răcoresc cu asemenea băutură. I-am lăsat pe amatori să se desfete cu ape mai mult sau mai puţin vechi, mai mult sau mai puţin alese, — şi m-am oprit în faţa unei vitrine unde străluceau clondire ce păreau să conţină limonadă. Am cumpărat unul pe un piastru turcesc (25 de centime). De cum l-am dus la gură, am fost silit să scuip prima înghiţitură. Negustorul rîdea de prostia mea, (voi spune mai încolo, despre ce băutură era vorba !) astfel încît a trebuit să mă înapoiez la Yildiz-khan, pentru a găsi o băutură mai plăcută.

Se luminase de ziuă, iar persanii, care se întorseseră mai devreme, dormeau de mult. Eu, agitat de această noapte de alergătură şi spectacole, nu puteam să adorm. Pînă la urmă, m-am îmbrăcat din nou şi m-am întors în Pera să-l văd pe prietenul meu pictorul.

Mi s-a spus că se mutase şi că locuia la Kurukşeme, la nişte armeni care îi comandaseră un tablou cu subiect religios. Kurukşeme se află pe malul european al Bosforului, la o leghe de Pera. A trebuit să iau un caic de la *schela* de la Tophane.

Nimic mai fermecător ca acest chei maritim al cetăţii europene. Cobori din Pera pe străzi povîrnite care răspund în partea de sus în strada mare, şi duc la diferitele consulate şi ambasade ; nimereşti apoi într-o piaţă, unde negustorii de fructe prezintă în galantarele lor minunatele produse ale coastei asiatice. Cireşe, aproape în orice anotimp, cireaşa fiind un produs natural al acestor ceruri. Harbuzii, smochinele de cactus şi strugurii arătau anotimpul în care ne aflam — iar uriaşii pepeni galbeni de Cassaba, cei mai buni din lume, aduşi din Smirna, ispiteau trecătorii, oferindu-le un prînz simplu şi gustos. Ceea ce deosebeşte această piaţă este o fîntînă admirabilă,

în vechiul stil turcesc, împodobită cu bolți decupate și susținute de colonete și de arabescuri sculptate și pictate. În jurul pieței și pe strada care duce spre chei sînt multe cafenele pe fațada cărora puteam încă distinge firme cu luminile stinse, care purtau în litere de aur același nume de Karagöz, la fel de îndrăgit acolo ca și la Istambul.

Deși Tophane face parte din cartierele europene, se găsesc acolo mulți musulmani, majoritatea hamali sau barcagii. O baterie de șase tunuri este așezată la vedere, pe chei ; servește ca să salute vasele ce intră în Cornul de Aur și să vestească celor trei părți ale orașului despărțite de ape, Pera, Stambul și Scutari, răsăritul și apusul soarelui.

Scutari se înalță maiestuos de cealaltă parte a Bosforului, dantelînd albastrul cerului cu domuri, minareturi și chioșcuri, ca și Stambulul, rivalul său.

Am găsit ușor o barcă cu doi vîslași. Vremea era minunată, iar barca, îngustă și ușoară, se porni să spintece apa cu o iuțeală extraordinară. Respectul musulmanilor pentru diversele vietăți explică de ce canalul Bosforului, care desparte ca un fluviu dealurile roditoare ale Europei și ale Asiei, este întotdeauna acoperit cu păsări acvatice care zboară sau înoată cu miile pe apa albastră, însuflețind astfel lunga perspectivă a palatelor și a vilelor.

Începînd de la Tophane, cele două maluri, care par mult mai apropiate decît sînt în realitate, prezintă un șir continuu de case, zugrăvite în culori vii accentuate încă mai mult de podoabe și grilaje aurite.

O serie de colonade se ivește pe malul stîng și ține cam un sfert de leghe. Sînt clădirile palatului nou de la Beșik-Taș, construite în stil grecesc și vopsite cu ulei în culoare albă ; grilajele sînt aurite. Coșurile au formă de coloană dorică, întregul palat avînd o înfățișare în același timp măreață și grațioasă. La cheiul, ale cărui trepte de marmură coboară pînă la mare, stau legate bărci aurite. Grădini întinse acoperă colinele. Pinul parasol predomină. Palmieri nu se văd nicăieri, clima Constantinopolului fiind prea rece pentru acești copaci. Un sat, cu portul împînzit de bărci mari numite *caice*, apare curînd după ce treci de

palat ; urmează un serai mai vechi, cel unde a locuit în ultimul timp sultana Esme, sora lui Mahmud. Este construit în stilul turcesc din ultimul secol : festoane, ornamente „rococo", chioşcuri împodobite cu trefle şi arabescuri, care înaintează ca nişte cuşti uriaşe zăbrelite cu aur, acoperişuri ascuţite şi coloane subţiri viu colorate... Visezi un timp la tainele celor *O Mie şi Una de Nopţi.*

În caice, pasagerul stă culcat pe o saltea, la pupa, în timp ce vîslaşii se străduiesc să spintece unda cu braţele lor vînjoase şi umerii arşi de soare, elegant îmbrăcaţi în cămăşi largi din crep de mătase cu benzi de saten. Aceşti oameni sînt foarte politicoşi şi caută chiar să dea un fel de graţie artistică mişcărilor cu care îşi cîştigă pîinea.

Mergînd de-a lungul malului european al Bosforului, vezi un şir lung de vile locuite mai ales de funcţionarii sultanului. În sfîrşit ajungi în dreptul unui alt port împînzit cu bărci : Kurukşeme.

Am reţinut barca pentru înapoiere, aşa se obişnuieşte ; vîslaşii s-au aciuiat într-o cafenea iar eu, intrînd în sat, am avut impresia că mă aflu în faţa unui tablou de Decamps [253]. Soarele decupa romburi luminoase peste prăvăliile vopsite şi pe zidurile văruite ; verdele deschis al vegetaţiei îmi odihnea ochii obosiţi de lumină. Am intrat la un tutungiu să-mi cumpăr tutun de *Latakia* şi am întrebat de casa armenească unde urma să-mi găsesc prietenul.

Am fost îndrumat cu bunăvoinţă. Într-adevăr, familia care favoriza atunci pictura franţuzească era aceea a unor personalităţi armene sus puse. Am fost condus pînă la uşa casei şi l-am găsit curînd pe artist, instalat într-o sală somptuoasă ce semăna cu cafeneaua turcească de pe boulevard du Temple, a cărei decoraţie-orientală este mult mai exactă decît s-ar crede.

În această sală, se adunaseră să admire cartoanele frescelor proiectate de pictor cîţiva ataşaţi ai ambasadei franceze, un prinţ belgian şi domnitorul Munteniei, venit la Constantinopol pentru sărbători. Am vizitat capela unde se putea vedea de pe acum o mare parte din viitoarea decoraţie. Un tablou imens înfăţişînd Închinarea Magilor

acoperea zidul din fund, în spatele locului unde urma să se înalțe altarul. Numai picturile laterale erau încă sub formă de schițe... Cum familia care comandase aceste lucrări avea mai multe reședințe la Constantinopol și la țară, îi pusese la dispoziție pictorului întreaga casă, cu cai și cu slujitori la ordinele lui. Ne-a propus așadar să facem o plimbare în împrejurimi. Era o sărbătoare grecească la Arnaut-Kioi, cam la o leghe de acolo ; cum eram într-o vineri (duminica turcilor) puteam, mergînd o leghe mai departe și trecînd Bosforul, să ne ducem apoi la Apele-Dulci din Asia.

Deși de obicei în luna Ramazanului turcii dorm ziua, aceasta nu este o îndatorire religioasă, și o fac numai pentru a nu se gîndi la mîncare, fiindu-le oprit să mănînce înainte de asfințitul soarelui. Vinerea ei renunță la odihnă și se plimbă ca de obicei în împrejurimi, mai ales la Apele-Dulci din Europa, situate la capătul Cornului de Aur, sau la cele din Asia, care aveau să fie ținta plimbării noastre.

Ne-am dus mai întîi la Arnaut-Kioi, dar sărbătoarea nu începuse încă : era doar lume multă și o sumedenie de negustori ambulanți. Într-o vale îngustă, umbrită de pini și de zade, fuseseră clădite incinte și estrade pentru dansuri și reprezentații. Centrul sărbătorii era o peșteră cu o fîntînă închinată proorocului Ilie care începe să curgă în fiecare an de ziua unui anume sfînt al cărui nume l-am uitat [254]. Se distribuie pahare cu această apă tuturor credincioșilor care se prezintă. Cîteva sute de grecoaice se îngrămădeau lîngă fîntîna sfîntă ; dar ora minunii nu sosise încă. Altele se plimbau la umbră sau se așezau pe iarbă. Am recunoscut printre ele cele patru fete frumoase din casa de joc de la San Dimitri ; nu mai purtau costumele deosebite care aveau acolo scopul de a înfățișa vizitatorilor idealul celor patru rase feminine din Constantinopol. Dar erau foarte fardate și își puseseră alunițe. Erau însoțite de o femeie în vîrstă ; lumina tare a soarelui le era mai puțin favorabilă decît lumina lămpilor. Atașații de la ambasadă păreau să le cunoască de mult ; au stat de vorbă cu ele și le-au oferit înghețate.

V

Paşa din Scutari

În timp ce ne odihneam sub un paltin uriaş, un turc în vîrstă, îmbrăcat într-o redingotă lungă încheiată, purtînd un fes cu canaf de mătase albastră, şi decorat cu un *nişam* aproape imperceptibil, venise să se aşeze pe banca ce înconjura copacul. Adusese cu el un băieţel, îmbrăcat la fel, care ne-a salutat cu gravitatea pe care o au de obicei copiii turci, cînd, trecuţi de prima copilărie, nu mai sînt sub supravegherea mamelor. Turcul, văzînd că lăudam drăgălăşenia fiului său, ne-a salutat şi el şi a chemat un cafegiu care stătea lîngă fîntînă. După cîteva clipe, am văzut cu mirare că acesta ne aduce ciubuce şi răcoritoare pe care necunoscutul ne-a rugat să le acceptăm din partea lui. Stăteam încă la îndoială cînd cafegiul ne-a spus :

— Puteţi primi ; vi le oferă o persoană distinsă : este paşa din Scutari.

Nu poţi refuza un paşă.

Am fost mirat văzînd că eram singurul uitat ; prietenul meu i-a atras atenţia cafegiului, care a răspuns :

— Nu servesc un *kafir* (un eretic) !

— *Kafir !* am strigat, căci era o insultă ; *kafir* eşti tu, fecior de cîine !

Nu mă gîndisem că acest om, probabil un habotnic, musulman *sunit* credincios, nu insulta decît costumul persan pe care îl purtam, şi care mă deghiza în sectator al lui Ali, sau *şiit.*

A urmat un schimb furtunos de cuvinte, căci nu trebuie niciodată în Orient să te laşi ocărît de un om de rînd ; crede atunci că ţi-e frică şi poate să dea în tine, în timp ce un schimb de înjurături dintre cele mai grave nu duce decît la izbînda unuia sau a celuilalt în ochii celor de faţă. Dar cum paşa privea uimit scena, prietenii mei care făcuseră întîi mare haz de eroarea turcului, mi-au dat în vileag statutul de european. Am povestit întîmplarea numai ca să arăt fanatismul care mai domneşte în rîndul claselor de jos ; foarte redus în ceea ce-i priveşte pe europeni, este încă puternic între diferitele secte. Dealtfel, cam acelaşi lucru se întîmplă la creştini :

un romano-catolic stimează mai mult pe un turc decît pe un grec ortodox.

Paşa a rîs de întîmplare şi a intrat în vorbă cu pictorul. Cînd s-a sfîrşit serbarea ne-am reluat bărcile odată cu el şi, cum trebuia să trecem prin faţa palatului de vară al sultanului, aşezat pe coasta asiatică, ne-a îngăduit să-l vizităm.

Acest serai de vară, care nu trebuie confundat cu cel de pe malul european, este cea mai încîntătoare reşedinţă din lume. Grădini întinse, aşezate în terase, urcă pînă în vîrful dealului, de unde se zăreşte clar pe dreapta Scutari şi, în planul din fund, silueta albăstrie a Olimpului din Bitinia. Palatul este clădit în stilul secolului al XVIII-lea. Înainte de a intra, a trebuit să ne lepădăm încălţămintea şi să punem papucii care ni s-au adus ; am putut apoi să vizităm apartamentele sultanelor, goale, bineînţeles, în zilele acelea.

Sălile inferioare sînt construite pe piloţi, cei mai mulţi din lemn scump ; ni s-a vorbit chiar despre piloţi de aloe care rezistă mai bine la stricăciune în apă de mare. După ce am vizitat vastele încăperi de la parter, în care nu se locuieşte, am fost introduşi în apartamente. În mijloc era o sală mare în care dădeau vreo douăzeci de odăiţe cu uşi separate, ca în galeriile băilor publice.

Am putut intra în toate odăile, mobilate la fel, cu un divan, cîteva scaune, un scrin de mahon şi un cămin de marmură pe care trona o pendulă cu coloane. Te-ai fi crezut în camera unei pariziene dacă mobilierul ar fi fost completat cu un pat-barcă ; dar în Orient se întrebuinţează numai divane drept paturi.

Fiecare odaie aparţine unei cadîne. Am fost izbit de simetria şi stricta uniformitate a odăilor : ni s-a explicat că egalitatea cea mai perfectă domnea printre soţiile sultanului... Pictorul mi-a dat ca dovadă un exemplu : cînd Înălţimea Sa comandă la Pera cutii de bomboane, de obicei la un cofetar francez, acesta este obligat să le compună din cofeturi riguros identice. O fundiţă mai mult, o bomboană de o formă mai deosebită, pastile sau dragele în plus sau în minus ar deveni cauza unor complicaţii grave în relaţiile dintre acele frumoase persoane ;

ca toţi musulmanii, oricare ar fi ei, ele au sentimentul egalităţii.

A fost pusă în mişcare pentru noi, în sala principală, o pendulă cu muzică care a executat cîteva arii din opere italiene. Păsări mecanice, privighetori cîntătoare, păuni făcîndu-şi coada roată, înveseleau înfăţişarea acestui mic monument. La etajul al doilea se găseau locuinţele odaliscelor, împărţite în cîntăreţe şi slujnice. Mai sus, locuiesc sclavele. În harem domneşte o ordine perfectă, asemănătoare celei din pensioanele bine ţinute. Cadîna cu cea mai mare vechime exercită autoritatea principală ; dar datorează ascultare Sultanei mame la care trebuie să meargă din cînd în cînd să o consulte, în vechiul serai din Stambul.

Iată ce am putut afla despre obiceiurile care domnesc înlăuntrul seraiului. De obicei totul se petrece aci mult mai simplu decît presupun imaginaţiile depravate ale europenilor. Chestiunea numărului de soţii nu se leagă la turci de altă idee decît de cea a copiilor. Rasa caucaziană, atît de frumoasă, de energică, s-a împuţinat mult, datorită uneia din acele cauze fiziologice greu de definit. Războaiele din secolul trecut au micşorat cu mult populaţia, în special cea turcă. Curajul i-a decimat pe aceşti oameni aşa cum s-a întîmplat cu popoarele europene în evul mediu.

Sultanul pare foarte dispus, să contribuie la repopularea imperiului turcesc, dacă am socoti după numărul naşterilor de prinţi şi prinţese vestite oraşului din cînd în cînd prin salve de tun şi prin iluminaţiile Istambulului.

Ni s-au arătat apoi cămările, bucătăriile, apartamentele de recepţii şi sala de concerte ; totul este astfel aranjat încît soţiile lui să poată participa, fără a fi văzute, la toate distracţiile persoanelor invitate de sultan. Peste tot vezi loje zăbrelite, deschise înspre săli ca nişte tribune, şi care permit doamnelor din harem să participe cu gîndul şi la politică şi la petreceri.

Am admirat sala de baie, construită din marmură, şi moscheea particulară a palatului. Apoi am fost duşi într-un peristil ce dă spre grădini, împodobit cu coloane şi închis cu o galerie cu geamuri care conţinea arbuşti, plante şi flori din India. Astfel, Constantinopole, avînd

o climă destul de rece din cauza aşezării sale pe dealuri şi a deselor furtuni ale Mării Negre, are sere cu plante tropicale ca ţările noastre din Nord.

Ne-am plimbat din nou prin grădini şi am fost poftiţi într-un pavilion unde ni s-a servit o gustare cu fructe din grădină şi dulceţuri. Paşa ne-a oferit acest ospăţ dar el nu a mîncat nimic, pentru că luna Ramazanului nu răsărise încă. Eram copleşiţi de purtarea lui îndatoritoare şi puţin necăjiţi că nu o puteam recunoaşte decît în vorbe.

— Veţi putea spune, ne răspunse el, la mulţumirile noastre, că aţi luat masa la sultan.

Fără a da o importanţă exagerată onoarei pe care o reprezintă o primire atît de curtenitoare, trebuie oricum privită ca un semn de mare bunăvoinţă şi o mărturie a dispariţiei aproape totale, în zilele noastre, a prejudecăţilor religioase la turci.

VI

Dervişii

După ce am admirat îndeajuns apartamentele şi grădinile seraiului din Asia, am renunţat să mai vizităm Apele-Dulci din Asia, ceea ce ne-ar fi obligat să parcurgem încă o leghe în susul Bosforului şi, cum ne aflam aproape de Scutari, am hotărît să mergem la mănăstirea dervişilor urlători.

Scutari este oraşul ortodoxiei musulmane într-o mult mai mare măsură decît Stambulul, unde populaţiile sînt amestecate, şi care aparţine Europei. Asiatica Scutari mai păstrează vechile tradiţii turceşti ; acolo costumul reformei este aproape necunoscut ; turbanul, verde sau alb, mai apare cu îndărătnicie ; într-un cuvînt, reprezintă foburgul Saint-Germain al Constantinopolului. Casele, fîntînile şi moscheile sînt de un stil mai vechi ; noile invenţii de canalizare şi de pavare, trotuarele, felinarele, trăsurile cu cai care se văd la Istambul, sînt socotite acolo drept tot atîtea inovaţii periculoase. Scutari este refugiul

bătrînilor musulmani care, fiind convinşi că Turcia europeană nu va întîrzia mult pînă să cadă în mîinile creştinilor, doresc să-şi asigure un mormînt liniştit pe pămîntul Anatoliei. Ei cred că Bosforul va despărţi cele două imperii şi cele două religii, şi că se vor bucura apoi în Asia de linişte deplină.

Singurele lucruri mai deosebite din Scutari sînt marea moschee şi cimitirul cu chiparoşi uriaşi ; altminteri, turnurile sale, chioşcurile, fîntînile şi sutele de minarete nu l-ar deosebi de celălalt oraş turcesc. Mînăstirea dervişilor *urlători* este aproape de moschee ; arhitectura ei este mai veche decît cea a *teke*-ului mănăstirii dervişilor din Pera, care sînt dervişi *învîrtitori*.

Paşa, care ne însoţise pînă la oraş, ar fi vrut să renunţăm să-i vizităm pe aceşti călugări, pe care-i numea nebuni ; dar curiozitatea călătorilor nu are margini. A înţeles-o şi, părăsindu-ne, ne-a poftit să mai trecem pe la el.

Dervişii se deosebesc prin aceea că sînt mai toleranţi decît oricare altă instituţie religioasă. Musulmanii ortodocşi, obligaţi să le accepte existenţa ca pe o corporaţie, de fapt doar îi tolerează.

Poporul îi iubeşte şi îi sprijină ; exaltarea lor, voia bună, firea lor blajină şi lipsa de severitate a principiilor lor plac mulţimii mai mult decît gravitatea imamilor şi molahilor. Aceştia din urmă îi socotesc panteişti şi le atacă adesea doctrina, fără a reuşi însă să-i dovedească eretici.

Există două sisteme filozofice care se leagă de religia turcă şi de învăţămintele care decurg din ea. Unul aristotelic, celălalt platonician. Dervişii se leagă de cel din urmă. Nu trebuie să ne mirăm de această legătură dintre musulmani şi greci dacă ne gîndim că şi noi nu am cunoscut ultimele scrieri filozofice din lumea veche decît prin traducerile făcute de ei.

Faptul că dervişii ar fi panteişti, cum pretind adevăraţii osmanlîi, nu-i împiedică să aibă titluri religioase incontestabile. Ei spun că au fost întăriţi în casele şi privilegiile lor de către Orchan, al doilea sultan al turcilor. Întemeietorii ordinului lor sînt în număr de şapte, cifră întru totul pitagoriciană care ne arată izvorul gîndirii lor.

Numele lor general este *mewelevis*, după numele primului lor întemeietor, cît despre cel de *derviş* sau *durveş*, acesta înseamnă *sărac*.

Mulţi dintre ei fac parte din *munasihi*, care cred în transmigraţia sufletelor. După ei, orice om nevrednic să renască într-o formă omenească intră după moarte în corpul animalului care îi seamănă cel mai mult ca fire sau temperament. Golul lăsat de emigrarea sufletelor omeneşti este umplut de sufletele animalelor care au meritat, prin inteligenţă sau fidelitate, să se ridice pe scara animală. Această credinţă, care aparţine în mod vădit tradiţiei indiene, explică diferitele aşezăminte pioase în favoarea animalelor de pe lîngă mănăstiri şi moschei. Animalele sînt respectate pentru că au putut fi odată sau ar putea să devină oameni. Aşa se explică şi de ce le este interzis musulmanilor să mănînce carne de porc, acest animal părînd, prin forma şi poftele sale, mai apropiat de specia omenească.

Eşraki-ii sau iluminaţii caută să-l vadă pe Dumnezeu în cifre, în forme sau în culori. Sînt, în genere, mai rezervaţi, mai iubitori şi mai eleganţi decît ceilalţi. Sînt preferaţi ca învăţători, şi caută să dezvolte puterea elevilor prin exerciţii de vigoare şi graţie. Doctrinele lor pornesc vădit de la Pitagora şi de la Platon. Sînt poeţi, muzicieni şi artişti.

Printre ei se află şi cîţiva *hairetis* sau uluiţi (cuvînt din care s-a format, poate, cel de *eretic)*, care reprezintă spiritul de scepticism sau de indiferenţă. Sînt adevăraţi epicurieni. Pornesc de la principiul că minciuna nu poate fi deosebită de adevăr şi că printre subtilităţile vicleniei omeneşti este imprudent să cauţi să deslueşti vreo idee oarecare. Patima te poate înşela, te poate acri şi te face nedrept în bine ca şi în rău ; astfel încît trebuie să te abţii şi să spui : *Allah bilur... bize haranuk*: „Dumnezeu ştie şi noi nu ştim", sau „Dumnezeu ştie cum e mai bine".

Iată cele trei principii filozofice care domină acolo, dar printre dervişi, ele nu dau naştere la vrăjmăşiile pe care le stîrnesc de obicei în societatea omenească ; *eşraki*-ii, dogmatici spiritualişti, trăiesc în bună pace cu *munasihi*-ii, panteişti materialişti, iar *haireti*-ii sceptici se feresc să-şi strice plămînii discutînd cu ceilalţi. Dervişul este, printre

musulmani, ființa favorizată prin excelență, cu condiția ca virtuțile sale personale, entuziasmul și devotamentul său să fie recunoscute de frații lui.

Sfințenia pe care o practică, sărăcia pe care o adoptă din principiu și care uneori este temperată doar de darurile oferite de bunăvoie de credincioși, răbdarea și modestia care fac parte din însușirile sale obișnuite, îl așază moralmente cu atît mai presus de ceilalți oameni cu cît s-a pus el mai prejos. Unui derviș îi este îngăduit să bea vin și lichioruri, dacă i se oferă, întrucît îi este interzis să plătească. Dacă, trecînd pe stradă, dorește un obiect neobișnuit, o podoabă expusă într-o prăvălie, negustorul de obicei i-l oferă sau îl lasă să și-l ia. Dacă întîlnește o femeie, și dacă este foarte respectat de popor, poate să se apropie de ea fără păcat. Este adevărat că asemenea lucruri nu s-ar mai putea întîmpla azi în orașele mari, unde părerea poliției despre calitățile dervișilor nu este dintre cele mai bune. Dar principiul care stă la baza acestei îngăduințe este că omul care părăsește totul poate primi totul deoarece, dacă virtutea lui constă în a se lepăda de orice posesiune, credincioșii pioși se cuvine să-l răsplătească prin daruri și ofrande.

Din același motiv de sfințenie deosebită, dervișii au dreptul să renunțe de a merge în hagialîc la Mecca ; le este îngăduită carnea de porc și de iepure, ba pot chiar atinge cîinii, ceea ce este interzis celorlalți turci, cu toată evlavia în care țin cu toții amintirea cîinelui celor Șapte-Adormiți. [255]

Cînd am intrat în curtea *teke*-ului, am văzut o droaie de cîini cărora frații slujitori le împărțeau mîncarea de seară. Există în acest scop donații foarte vechi și respectate. Zidurile curții, sădită cu salcîmi și platani, purtau ici și colo mici construcții din lemn pictat și sculptat, agățate la o anumită înălțime, ca niște console. Erau destinate păsărilor care puneau stăpînire pe ele cum le plăcea și care rămîneau libere.

Reprezentația dată de dervișii urlători nu mi-a oferit nimic nou, căci văzusem altele asemănătoare la Cairo. Ei dansează mai multe ore în șir bătînd puternic pămîntul cu picioarele, în jurul unui catarg decorat cu ghirlande care se numește *Sary ;* efectul produs seamănă cu cel al unei

farandole în care s-ar sta pe loc. Cîntă, pe tonuri diferite, o nesfîrșită litanie care are drept refren : *Allah hay !* adică „Dumnezeu viu !“ Publicul este admis să asiste în niște tribune înalte ornate cu balustrade de lemn. După un ceas de asemenea exerciții, unii dintre ei intră într-o stare de excitație care îi face *melbus*.

Cei pe care i-am văzut la această reprezentație purtau părul lung sub boneta lor de pîslă în formă de ghiveci de flori răsturnat ; aveau haine albe cu nasturi negri ; li se spune *kadri* [256] după numele întemeietorului.

Unul dintre cei de față ne-a povestit că asistase la exercițiile dervișilor din *teke*-ul din Pera ; și acolo, ca și la Scutari, există o sală uriașă, clădită din lemn, dominată de galerii și de tribune, în care publicul este admis fără condiții ; dar se cuvine să depui o mică danie. La *teke*-ul din Pera, toți dervișii poartă veșminte albe, plisate ca fustanelele grecești. În timpul spectacolelor publice ei trebuie să se învîrtească pe loc cît pot de mult. Toți poartă haine albe ; numai căpetenia lor este îmbrăcată în albastru. În fiecare marți și vineri, ședința începe cu o predică, după care toți dervișii se înclină în fața căpeteniei lor, apoi se împrăștie prin sală, astfel încît să se poată învîrti fiecare pe locul lui, fără a se atinge vreodată. Fustele albe se umflă roată, capul se învîrtește, cu boneta lui de pîslă, și fiecare dintre ei seamănă cu un titirez. În acest timp, unii cîntă melodii melancolice dintr-un fluier de trestie. Învîrtitorii ca și urlătorii, ajung la un anumit grad de exaltare magnetică, care le produce o stare de transă specială.

Oamenii instruiți nu au motive să se mire de aceste obiceiuri ciudate. Dervișii reprezintă tradiția neîntreruptă a cabirilor, a dactililor și a coribanților, care au dansat și urlat de-a lungul atîtor veacuri în antichitate pe aceleași meleaguri.

Pe cînd coboram de la mănăstirea dervișilor pentru a ne duce la schela maritimă, am văzut răsărind luna, care desena, la stînga, chiparoșii uriași ai cimitirului din Scutari și, pe înălțimi, casele strălucind de culori și de poleială ale părții de sus a orașului numită *Cetatea de argint*.

Palatul de vară al sultanului pe care îl vizitasem în timpul zilei se vedea bine la dreapta pe malul mării, cu zidurile lui festonate, vopsite în alb, şi stropite pe alocuri cu aur palid. Am traversat piaţa de fructe şi, douăzeci de minute mai tîrziu, caicele ne-au depus la Tophane, pe malul european.

Privind peste apă la oraşul Scutari cu lungile alei de tise şi chiparoşi ale cimitirului său, sub zarea decupată de munţi albăstrui, mi-am amintit vorbele lui Byron :

„O Scutari ! Casele tale albe domină mii de morminte, iar deasupra lor se vede copacul pururi verde, chiparosul zvelt şi întunecat, al cărui frunziş poartă un doliu nesfîrşit — ca o dragoste neîmpărtăşită !“ [257]

III
Povestitorii

O legendă într-o cafenea

Nu aș da decît o slabă idee despre distracțiile de la Constantinopol în timpul Ramazanului și despre plăcerile mai de seamă ale nopților acestuia, dacă aș trece sub tăcere basmele spuse sau declamate de către povestitorii de profesie care-și fac veacul prin principalele cafenele ale Stambulului. A traduce una din aceste legende înseamnă a completa noțiunile pe care trebuie să le avem despre o literatură totodată cultă și populară, care încadrează spiritualmente tradițiile și legendele religioase privite din punctul de vedere al islamismului.

Treceam în ochii persanilor care mă luaseră sub oblăduirea lor drept un *taleb* (învățat), așa că m-am dus prin cafenelele din spatele moscheii lui Baiazid, unde se adunau pe vremuri fumătorii de opium. Astăzi consumarea acestuia este oprită ; dar negustorii veniți din alte țări frecventează din obișnuință acest loc îndepărtat de tumultul cartierelor din centru.

Te așezi, ceri o narghilea sau un ciubuc și asculți povești care, precum foiletoanele noastre actuale, se prelungesc cît mai mult. Atît în folosul cafegiului cît și al povestitorului.

Deși am început de tînăr studiul limbilor orientale, nu cunosc decît cuvintele cele mai necesare ; totuși însuflețirea cu care se depăna povestea îmi trezea mereu

interesul şi, cu ajutorul prietenilor mei din caravanserai, reuşeam să-mi dau seama măcar despre ce era vorba.

Pot deci, să redau întrucîtva efectul uneia din aceste naraţiuni înflorite de imagini în care se complace geniul tradiţional al orientalilor. Trebuie să spun că acea cafenea în care ne aflam este în cartierele muncitoreşti ale Stambulului, care se învecinează cu bazarurile. În străzile din jur se găsesc atelierele topitorilor, cizelatorilor, gravorilor care fabrică şi repară armele bogate expuse în *besestan*, dar şi atelierele celor care lucrează obiecte din fier sau aramă ; diferite alte meserii se leagă tot de mărfurile variate expuse în numeroasele sectoare ale marelui bazar.

Adunarea ar fi părut aşadar distinşilor noştri cunoscuţi din Paris puţin cam vulgară. Cîteva costume mai luxoase se vedeau totuşi ici şi colo pe bănci şi pe estrade.

Povestitorul pe care aveam să-l auzim părea foarte cunoscut. În afara consumatorilor dinlăuntrul cafenelei, un public numeros se îmbulzea şi afară. S-a cerut să se facă linişte, şi un tînăr cu obraji palizi, trăsături fine, ochi strălucitori, şi plete lungi care, la fel ca la santoni, ieşeau de sub o bonetă de o altă formă decît tarbuşurile sau fesurile, veni să se aşeze pe un scăunel, într-un spaţiu de patru sau cinci picioare din mijlocul localului. I se aduse o cafea, şi toată lumea ascultă cu evlavie, căci, după obicei, fiecare parte a povestirii trebuia să dureze o jumătate de oră. Povestitorii profesionişti nu sînt poeţi ci, ca să zicem aşa, nişte rapsozi ; ei aranjează şi dezvoltă un subiect care a mai fost tratat în diferite feluri, sau care se întemeiază pe vechi legende. Aşa se face că asculţi aventurile lui Antar, Abu-Zeyd sau Medjnun, înnoite cu mii de adăogiri şi schimbări. De astă dată era vorba de un roman care trebuia să slăvească străvechile asociaţii muncitoreşti ce-au luat fiinţă pentru prima dată în Orient. „Lăudat fie Domnul, spuse el, şi lăudat fie cel ce-i este drag, Ahmad cel cu ochii negri ce strălucesc atît de blînd ! El este singurul apostol al adevărului."

Toţi au răspuns : *amin !*

POVESTEA DESPRE REGINA DIMINEȚII ȘI SOLIMAN DOMNUL DUHURILOR

I

Adoniram[258]

Pentru a îndeplini planurile marelui rege Soliman-Ben-Daud, slujitorul său Adoniram renunțase de zece ani la somn, la plăceri și la bucuria ospățurilor. Mai mare peste legiunile de muncitori care, asemenea unor roiuri nenumărate de albine, se străduiau să clădească acei stupi din aur, lemn de cedru, marmură și aramă hărăziți de regele Ierusalimului lui Adonai și propriei sale înălțări, meșterul Adoniram își petrecea nopțile întocmind planuri, și zilele modelînd figurile colosale ce aveau să înfrumusețeze edificiul.

Nu departe de templul neterminat, el așezase făurării unde ciocanele băteau fără încetare, și turnătorii subterane în care bronzul lichid curgea de-a lungul a o sută de canale de nisip luînd forma de lei, tigri, balauri înaripați, de heruvimi sau chiar aceea a unor genii stranii și doborîte de trăznet... făpturi din alte vremuri, aproape pierdute în amintirea oamenilor.

Peste o sută de mii de meșteri, supuși lui Adoniram, îi executau vastele concepții : turnătorii erau treizeci de mii ; zidarii și cioplitorii în piatră formau o armată de optzeci de mii de oameni ; șaptezeci de mii de salahori cărau materialele. Împărțiți în batalioane numeroase, dulgherii răspîndiți prin munți doborau pinii seculari pînă în deșerturile sciților și cedrii de pe podișurile Libanului. Folosind trei mii trei sute de vătafi, Adoniram menținea disciplina și ordinea în mulțimea muncitorilor care lucrau fără neorînduială [259].

Totuși, sufletul neliniștit al lui Adoniram prezida cu un fel de dispreț la săvîrșirea unor opere atît de mari. A înfăptui una dintre cele șapte minuni ale lumii i se părea o treabă neînsemnată. Cu cît înainta lucrul, cu atît i se părea mai evidentă neputința neamului omenesc și cu atît suferea mai mult văzînd incapacitatea contemporanilor săi de a născoci și făptui lucruri mari. Concepînd cu

înflăcărare, încă mai înflăcărat cînd executa, Adoniram visa opere gigantice ; mintea lui, clocotind ca lava, zămislea monstruozităţi sublime, dar în vreme ce arta sa uimea căpeteniile evreilor, el însuşi privea cu milă lucrările cu care trebuia să se mulţumească.

Era un om sumbru, misterios. Regele Tirului, care-l folosise, îl dăruise lui Soliman. Care era patria lui Adoniram ? Nimeni nu ştia. De unde venea ? Mister [260]. Unde învăţase el elementele unei priceperi atît de practice, de profunde şi de variate ? O ignorau cu toţii. Părea să creeze totul, să ghicească totul, să facă totul. Care îi era obîrşia ? Din ce neam se trăgea ? Era o taină, şi cea mai bine păstrată din toate : nu suferea să fie întrebat asupra ei. Mizantropia îl ţinea străin şi singuratic în mijlocul semineţiei copiilor lui Adam ; geniul său strălucit şi îndrăzneţ îl punea deasupra oamenilor, iar aceştia nu se simţeau fraţi cu el. Se găseau în el şi duhul luminii şi demonul întunericului !

Nepăsător faţă de femei, care îl priveau pe furiş şi nu vorbeau niciodată cu el, dispreţuind pe bărbaţi care se fereau de focul privirilor sale, era la fel de nepăsător faţă de spaima ce-o răspîndea înfăţişarea sa impunătoare şi statura lui înaltă şi vînjoasă, şi faţă de impresia produsă de strania şi fascinanta sa frumuseţe. Inima lui era mută ; doar activitatea artistului îi însufleţea mîinile făcute pentru a plămădi lumea şi îi încovoia umerii făcuţi pentru a o înălţa.

De nu avea prieteni, în schimb avea sclavi devotaţi, şi-şi găsise un tovarăş, unul singur... un copil, un tînăr artist născut dintr-acele familii din Fenicia, care odinioară îşi mutaseră zeii sensuali pe malurile orientale ale Asiei mici. Palid la faţă, artist conştiincios, îndrăgostit de minunile firii, Benoni [261] îşi petrecuse copilăria prin şcoli, iar tinereţea dincolo de Siria, pe acele meleaguri fertile unde Eufratul, rîu încă modest, nu vede pe malurile sale decît păstori îngînîndu-şi cîntecele la umbra dafinilor verzi înstelaţi cu trandafiri.

Într-o zi, la ora la care soarele începe să se plece către mare, pe cînd Benoni, în faţa unui bloc de ceară, modela delicat o juncană străduindu-se să ghicească elastica mobilitate a muşchilor, maestrul Adoniram se

apropie, privi îndelung opera aproape terminată şi-şi încruntă sprîncenele.

— Nefericită muncă ! exclamă el ; răbdare, gust, copilării !... geniu, nicăieri ; voinţă deloc. Totul degenerează şi iată că izolarea, diversitatea, contradicţia, indisciplina, unelte veşnice ale pierzaniei neamurilor voastre vlăguite, vă paralizează bietele imaginaţii. Unde-mi sînt muncitorii ? turnătorii, fochiştii, făurarii ?... Împrăştiaţi !... Aceste cuptoare răcite ar trebui, la acest ceas al zilei, să răsune de urletul flăcării fără încetare aţîţată ; pămîntul ar fi trebuit să primească tiparul acestor modele plămădite de mîinile mele. O mie de braţe ar trebui să se plece spre cuptoare... şi iată-ne singuri !

— Stăpîne, răspunse blînd Benoni, aceşti oameni grosolani nu sînt mînaţi de geniul care te învăpăiază ; au nevoie de odihnă, şi arta care pe noi ne robeşte, lor le lasă gîndurile slobode. Sînt liberi ziua aceasta întreagă. Din porunca înţeleptului Soliman odihna a devenit o îndatorire : Ierusalimul înfloreşte într-o sărbătoare.

— O sărbătoare ! Ce-mi pasă ? odihna... eu nu am cunoscut-o niciodată. Ce mă doboară este să stau degeaba. Ce operă făptuim noi ? Un templu de aurărie, un palat al orgoliului şi al voluptăţii, giuvaeruri pe care un singur tăciune aprins le poate preface în cenuşă. Şi asta numesc ei a crea pentru veşnicie... Intr-o zi, ademenite de speranţa unui cîştig grosolan, hoarde de învingători unite împotriva acestui popor moleşit vor doborî în cîteva ceasuri edificiul fragil, şi-i va rămîne doar amintirea. Izvodirile noastre se vor topi la flacăra torţelor precum zăpezile Libanului la sosirea verii, iar posteritatea, parcurgînd colinele noastre pustii, va repeta într-una : slabă şi neputincioasă a fost această seminţie a evreilor.

— Cum aşa stăpîne, un palat atît de măreţ... un templu, cel mai bogat, cel mai mare, cel mai trainic...

— Deşertăciune ! Deşertăciune ! Cum a spus, tot din deşertăciune [262], Domnul nostru Soliman. Ştii tu ce-au făcut odinioară fiii lui Enoh ? O operă neasemuită... de care ziditorul s-a înspăimîntat : a poruncit pămîntului să se cutremure şi să o năruiască, iar din materialele împrăştiate a fost clădit Babilonul... oraş frumos, pe creasta zidurilor căruia pot goni alăturate zece care. Ştii tu ce

înseamnă un monument ? Ai văzut tu piramidele ? Vor dăinui pînă în ziua în care munţii Kaf ce înconjoară lumea se vor prăbuşi în adîncuri. Nu fiii lui Adam le-au ridicat.

— Şi totuşi se spune...

— Minciuni. Potopul şi-a lăsat urmele pe creştetul lor. Ascultă : la două mile de aici, urcînd spre Kedron, se află un bloc de stîncă cubic de şase sute de coţi latura. să mi se dea o sută de mii de meşteri înarmaţi cu dălţi şi ciocane ; în acel bloc uriaş voi ciopli capul monstruos al unui sfinx... care zîmbeşte şi-şi aţinteşte către ceruri privirea neînduplecată. De sus, din înalturi, Iehova l-ar vedea şi-ar păli de uimire. Asta da monument. Chiar de-ar trece o sută de mii de ani şi fiii oamenilor încă ar spune : aici şi-a însemnat trecerea un mare popor.

— Doamne, îşi zise Benoni înfiorîndu-se, din ce seminţie s-o fi trăgînd acest geniu răzvrătit !...

— Dealurile pe care ei le numesc munţi, mie îmi stîrnesc milă. Dacă s-ar străduí măcar să le aşeze unele peste altele, în chip de scară, sculptînd figuri colosale... ar putea însemna ceva. La bază s-ar săpa o peşteră destul de încăpătoare pentru a găzdui o legiune de preoţi. Şi-ar aduce acolo arca şi cu heruvimii de aur şi cele două pietre pe care le numesc table, iar Ierusalimul ar avea un templu ; dar noi vrem să-i facem lui Dumnezeu o casă ca pentru un zaraf bogat din Memfis...

— Gîndul tău năzuieşte mereu imposibilul.

— Ne-am născut prea tîrziu ; pămîntul este bătrîn [263], bătrîneţea este neputincioasă ; ai dreptate. Decadenţă şi prăbuşire ! tu copiezi natura cu răceală, îţi faci de lucru ca o gospodină care ţese o pînză de in ; mintea ta buimacă devine rînd pe rînd sclava unei vaci, a unui leu, a unei tigroaice, a unui cal ; ... aceste animale pot să facă ceea ce execuţi tu şi încă mai mult, căci ele transmit viaţa odată cu chipul. Copile, asta nu înseamnă artă : artă înseamnă a crea [264]. Cînd desenezi vreunul din ornamentele care şerpuiesc de-a lungul frizelor, te mulţumeşti tu oare să copiezi florile şi frunzişul care se tîrăsc pe pămînt ? Nu : născocesti, laşi condeiul să alerge după capriciile imaginaţiei, îmbinînd fanteziile cele mai ciudate. Ei bine, în afară de om şi de animalele ce există,

de ce nu cauți și forme necunoscute, ființe fără nume, întrupări în fața cărora omul a dat înapoi, înperecheri înspăimîntătoare, chipuri, figuri în stare să răspîndească respectul, veselia, uimirea, groaza ? Amintește-ți de vechii egipțieni, de artiștii îndrăzneți și naivi din Asiria. Nu au smuls ei din granit acei sfincși, acei cinocefali, zeități de bazalt a căror înfățișare îl revolta pe Iehova al bătrînului Daud [265] ? Revăzînd din veac în veac aceste simboluri înfricoșătoare, oamenii vor spune că existau pe vremuri genii îndrăznețe. Aceștia se gîndeau ei oare la formă ? Nepăsători față de ea și siguri pe născocirile lor, puteau striga către cel care a creat totul : aceste făpturi din granit tu nu le ghicești și nu ai avea îndrăzneala să le dai viață. Dar Dumnezeul multiplu al naturii v-a plecat sub jug : materia vă îngrădește ; geniul vostru degenerat se înecă în vulgaritățile formei ; arta s-a pierdut.

De unde vine, își zicea Benoni, acest Adoniram a cărui minte nu este ca a celorlalți oameni ?

— Să ne întoarcem la jucărioare pe măsura modestă a marelui rege Soliman, continuă turnătorul trecîndu-și palma peste fruntea largă, și dînd la o parte o pădure de păr negru și inelat. Iată patruzeci și opt de boi din bronz cu o statură acceptabilă, tot atîția lei, apoi păsări, frunze de palmieri, heruvimi... Toate sînt mai expresive decît cele din natură. Rostul lor e să susțină un vas de aramă de zece coți turnat dintr-o dată, adînc de cinci coți și înconjurat de un brîu de treizeci de coți împodobit cu reliefuri. Dar mai am modele de terminat. Forma de lut a vasului este gata. Mi-e teamă să nu crape la căldura zilei : ar trebui să ne grăbim, și, vezi bine, prietene, muncitorii s-au dus să petreacă și mă părăsesc... O sărbătoare ! spui tu ; ce sărbătoare ? cu ce prilej ?

Povestitorul se opri aici ; jumătatea de ceas trecuse. Fiecare putea acum să comande cafea, șerbet sau tutun. S-au pornit discuții asupra meritelor detaliilor sau asupra încîntărilor ce le făgăduia istorisirea. Unul dintre persanii așezați lîngă mine îmi atrase atenția că povestea i se părea luată din *Soliman-Nameh* [266].

În timpul acestei *pauze*, căci astfel este numit timpul de odihnă al povestitorului, precum orice veghe întreagă se numește *șezătoare*, un băiețel pe care-l adusese cu el

trecea prin mulțime cu o strachină în mînă ; apoi o depuse plină de mărunțiș la picioarele stăpînului său. Acesta înnodă firul povestirii cu răspunsul dat de Benoni lui Adoniram.

II

Balkis

Cu multe veacuri înainte de robia evreilor în Egipt, Saba, ilustrul coborîtor din Avraam și din Ketura, se așează în fericitele ținuturi numite azi Yemen, unde întemeie o cetate care mai întîi îi purtă numele, și e cunoscută azi sub numele de Mareb. Saba avea un frate numit Iarab, care-și dărui numele pietroasei Arabii. Coborîtorii lui își mutară corturile de colo colo în timp ce seminția lui Saba continuă să domnească peste Yemen, bogatul imperiu supus acum reginei Balkis, moștenitoarea directă a lui Saba, a lui Jochtan, a patriarhului Eber... al cărui tată l-a avut drept străbun pe Sim, tatăl comun al evreilor și al arabilor.

— O iei pe departe, întocmai ca o carte egipteană, îl întrerupse nerăbdătorul Adoniram, și-ți depeni spusa monoton ca Mussa Ben-Amram (Moise), guralivul eliberator al neamului lui Iacub. Cei cu vorba iau acum locul celor cu fapta.

— Precum poeților sacri le iau locul născocitorii de maxime. Într-un cuvînt, stăpîne, regina de la miazăzi, domnița Yemenului, divina Balkis, venită să cunoască înțelepciunea lui Soliman și să admire minunățiile ieșite din mîinile noastre, intră chiar azi în Solima. Muncitorii noștri au alergat s-o întîmpine în urma regelui, cîmpiile mișună de omenire, iar atelierele au rămas pustii. Am alergat și eu printre cei dintîi, am văzut alaiul, și m-am întors la tine.

— E de-ajuns să-i vestești că le vin stăpîni, și îndată aleargă să li se arunce la picioare... lene, slugărnicie...

— Mai degrabă curiozitate, și ai înțelege acest lucru, dacă... Stelele din cer sînt mai puține decît ostașii din

alaiul reginei. În urma ei vin șaizeci de elefanți albi purtînd turle strălucitoare de aur și mătase ; o mie de sabeeni [267] cu pielea aurită de soare înaintează mînînd cămile cu genunchii încovoindu-se sub greutatea bagajelor și a darurilor aduse de regină. Vin apoi abisinienii, înarmați ușor, cu pielea de culoarea arămii bătute. Puzderie de etiopieni negri ca abanosul umblă încoace și încolo, mînînd caii și carele, ascultînd de toți și purtînd grijă la toate. Apoi... dar ce rost are să-ți povestesc ? Nu binevoiești a mă asculta.

— Regina sabeenilor ! murmură Adoniram visător ; rasă degenerată, dar cu sîngele pur, neîntinat... și de ce vine la curtea lui Soliman ?

— Nu ți-am spus, Adoniram ? Să vadă un rege mare, să pună la încercare înțelepciunea sa atît de vestită, și... poate s-o înfrîngă. Ar gîndi, zice-se, să-l ia de soț pe Soliman Ben-Daud, cu nădejdea de a dobîndi moștenitori vrednici de neamul ei.

— Nebunie ! exclamă artistul cu impetuozitate ; nebunie !... sînge de roabă, sîngele ființelor celor mai josnice... curge din belșug în vinele lui Soliman ! Leoaica se poate oare împerechea cu un cîine de rînd și domesticit ? De atîtea veacuri de cînd poporul ăsta aduce prinos de jertfe pe înaltul altar și se dedă la femei străine, generațiile corcite au pierdut vigoarea și energia străbunilor. Cine este acest pașnic Soliman ? Odrasla unei femei din cele ce se țin după oștiri, și a bătrînului păstor Daud, iar el însuși, Daud, se trăgea din Ruth, o stricată, căzută odinioară din țara lui Moab la picioarele unui plugar din Efrato [268]. Tu admiri acest mare popor, copile, dar el nu mai este decît o umbră ; neamul de războinici s-a stins. Ajuns la culmea puterii, acest neam se apropie acum de prăbușire. Pacea i-a vlăguit, luxul și desfrîul îi fac să prefere aurul fierului. Discipoli vicleni ai unui rege iscusit și senzual, nu mai sînt buni de acum încolo decît să umble cu mărfuri sau să-și întindă camăta prin lume. Să ajungă Balkis pînă la această culme a ticăloșiei, ca, fiică a patriarhilor ! Spune-mi, Benoni, vine, așa-i ?... Chiar în astă seară trece zidurile Ierusalimului...

— Mîine este ziua de sabbat [269]. Credincioasă datinilor, nu a vroit să pătrundă după apusul soarelui într-o

cetate străină. A poruncit să i se ridice corturile pe malurile Kedronului şi, cu toate rugăminţile regelui care s-a dus să o întîmpine însoţit de un alai măreţ, a hotărît să petreacă noaptea afară din oraş.

— Lăudată să-i fie înţelepciunea ! Este încă tînără?...

— La vîrsta ei nu poţi spune că-i *încă* tînără. Frumuseţea ei orbeşte. Am zărit-o aşa cum zăreşti soarele-răsare ce curînd te va arde şi te va sili să cobori pleoapele. Cînd s-a arătat, toţi au căzut cu faţa la pămînt ; şi eu împreună cu ceilalţi. Şi ridicîndu-mă, i-am păstrat icoana. Dar, o Adoniram ! noaptea se apropie şi aud muncitorii care se întorc gloată să-şi primească simbria, căci mîine este sabbat.

Sosiră atunci căpeteniile numeroase ale meşteşugarilor. Adoniram aşeză paznici la intrarea atelierelor şi, deschizîndu-şi lăzile mari cu bani, începu să plătească muncitorii care se înfăţişau unul cîte unul, şoptindu-i la ureche un cuvînt tainic, căci erau atît de mulţi încît cu greu s-ar fi putut şti ce simbrie se cuvenea fiecăruia.

În ziua în care erau tocmiţi, li se spunea o vorbă de taină pe care, cu preţul vieţii, nu aveau voie să o destăinuie nimănui. Aşa se legau printr-un jurămînt solemn. Maeştrii aveau cuvîntul lor de taină ; calfele de asemenea, dar altul, iar acestea două se deosebeau de al ucenicilor.

Deci, pe măsură ce treceau prin faţa lui Adoniram şi a sameşilor săi, rosteau încet cuvîntul sacramental iar Adoniram le dădea o plată deosebită după cinul lor.

Cînd ceremonia se sfîrşi la lumina faclelor de răşină, Adoniram hotărî să petreacă noaptea în taina lucrărilor lui. Îi dădu drumul tînărului Benoni, îşi stinse făclia, şi pătrunzînd în atelierele subterane, se pierdu în adîncurile întunericului.

A doua zi în zori, Balkis, regina dimineţii, trecu odată cu prima rază de soare prin poarta răsăriteană a Ierusalimului. Treziţi de larma alaiului, evreii apăreau în pragul caselor, iar muncitorii urmau cortegiul cu puternice urale. Nicicînd nu se mai văzuseră atîţia cai, atîtea cămile şi nici atîţia elefanţi albi mînaţi de o ceată de etiopieni negri.

Întîrziat de nesfîrșitul ceremonial de etichetă, marele rege Soliman de abia sfîrșise de îmbrăcat un veșmînt strălucitor și se smulgea cu greu din mîinile ofițerilor garderobei sale cînd Balkis, descinzînd în vestibulul palatului, intră înăuntru după ce salută soarele care se înălța înconjurat de raze deasupra munților Galileii.

Șambelanii, purtînd pe cap bonete în formă de turn și ținînd în mînă lungi toiege aurite, o întîmpinară pe regină și o introduseră în sfîrșit în sala unde Soliman Ben-Daud era așezat, în mijlocul curții sale, pe un tron înalt, de unde se grăbi să coboare cu înțeleaptă încetineală pentru a păși în întîmpinarea augustei vizitatoare.

Cei doi suverani se salutară unul pe altul cu toată veneraţia pe care regii o profesează și se complac să o inspire pentru majestatea regală ; apoi se așezară unul lîngă altul, în timp ce defilau sclavii încărcați cu darurile reginei din Saba : aur, scorțișoară, smirnă și mai ales tămîie, cu care Yemenul făcea comerț întins ; apoi dinți de elefanți, pungi cu aromate și pietre scumpe. Mai oferi de asemenea monarhului o sută douăzeci de talanți de aur curat.

Soliman trecuse atunci de floarea vîrstei ; dar fericirea îi păstrase seninătatea figurii și alungase de pe chipul lui cutele și tristele semne ale patimilor puternice ; buzele rumene, ochii vii, despărțiți de un nas ca un turn de fildeș, așa cum o spusese el însuși prin gura Sulamitei [270], fruntea liniștită ca a lui Serapis, erau mărturia păcii netulburate, a liniștii unui monarh mulțumit de propria-i măreție. Soliman semăna cu o statuie de aur cu mîinile și fața din fildeș.

Coroana îi era din aur, tot din aur și haina ; purpura mantiei, dăruită de Hiram, domnitorul Tirului, era țesută pe o urzeală din fire de aur ; aur strălucea pe cingătoarea lui și la mînerul sabiei ; încălțămintea din aur se sprijinea pe un covor tivit cu aur ; tronul îi era din lemn de cedru aurit [271].

Așezată alături de el, dalba fiică a dimineții înfășurată într-un nor de țesături de in și pînze străvezii, părea un crin rătăcit într-o tufă de brîndușe. Cochetărie prevăzătoare, pe care o sublinie și mai mult, scuzîndu-se pentru simplitatea veșmîntului său de dimineață :

— Simplitatea veşmintelor, spuse ea, se potriveşte cu bogăţia şi nu şade rău măreţiei.

— Se cuvine ca frumuseţea divină, să se încreadă în puterea sa, iar bărbatul ce se teme de propria-i slăbiciune să nu piardă din vedere nimic, răspunse Soliman.

— Modestie încîntătoare, ce întăreşte încă mai mult strălucirea ce-l învăluie pe nebiruitul Soliman... Eclesiastul, înţeleptul, arbitrul regilor, nemuritorul autor al sentinţelor din *Sir-Hasirim* [272], acea cîntare de dragoste atît de duioasă... şi al atîtor alte flori de poezie.

— Cum ! frumoasă regină, vorbi Soliman îmbujorîndu-se de plăcere, cum ! ai binevoit să-ţi arunci privirea pe... acele slabe încercări !

— Eşti un mare poet ! exclamă regina din Saba.

Soliman îşi umflă pieptul aurit, îşi ridică braţul aurit şi-şi mîngîie cu mulţumire barba de abanos împărţită în mai multe şuviţe împletite cu cordeluţe de aur.

— Un mare poet ! repetă Balkis. De aceea ţi se iartă cu un zîmbet cînd ai greşit ca moralist.

Această încheiere, cam neaşteptată, aduse o expresie de dezamăgire pe faţa lui Soliman şi produse o mişcare prin mulţimea curtenilor din jur. Se aflau printre ei Zebud, omul apropiat al regelui, acoperit de nestemate ; Ţadoc, arhiereu, cu fiul său Azaria, vistiernicul regelui şi plin de ifose faţă de inferiorii săi ; apoi Ahia, şi Elihoref, scribii regelui, Iosafat cronicarul, mai marele arhivelor... şi cam tare de urechi. În picioare, purtînd o haină de culoare închisă, se afla Ahias din Silo, bărbat integru, temut pentru că avea darul prorocirii ; altfel, batjocoritor, rece şi tăcut. Aproape de suveran, şezînd turceşte pe trei perne clădite una peste alta, bătrînul Banaia, paşnicul general al paşnicelor oştiri ale iubitorului de pace Soliman. Împodobit cu lanţuri de aur şi cu sori din nestemate, încovoiat sub povara onorurilor, Banaia era semi-zeul războiului. Pe vremuri, regele îi poruncise să-l omoare pe Ioab şi pe marele preot Abiatar arhiereul, iar Banaia îi înjunghiase. Din acea zi i se păru înţeleptului Soliman vrednic de cea mai mare încredere şi îl însărcină să asasineze şi pe fratele său mai mic, prinţul Adonia, fiul regelui Daud... iar Banaia îi tăie beregata fratelui înţeleptului Soliman [273].

Acum Banaia, adormit în gloria lui, împovărat de ani, aproape senil, urma curtea în tot locul, nu mai auzea nimic, nu mai înțelegea nimic, și reînsufleța rămășițele unei vieți pe cale să se stingă, încălzindu-și inima la căldura razelor bunăvoinței regelui său. Ochii lui spălăciți căutau fără încetare privirea regală : la bătrînețe fostul pardos devenise cîine de casă.

Cînd Balkis lăsă să-i cadă de pe buzele încîntătoare acele cuvinte neașteptate de care întreaga Curte rămase înmărmurită, Banaia, care nu înțelesese nimic și care puncta cu un strigăt de admirație fiecare vorbă a lui Soliman sau a reginei, Banaia, singur, în mijlocul tăcerii generale, exclamă cu un zîmbet blajin : „încîntător ! divin !"

Soliman își mușcă buzele și murmură cam fără ocol :

— Ce nerod !

— Vorbă memorabilă ! continuă Banaia văzînd că domnul său deschisese gura.

Regina din Saba izbucni în rîs.

Apoi, cu o prezență de spirit care-i uimi pe toți, alese acel moment pentru a supune una după alta, trei enigme vestitei înțelepciuni a lui Soliman, muritorul cel mai priceput în arta dezlegării șaradelor. Așa era pe atunci obiceiul : curțile se ocupau cu știința... la care au renunțat mai apoi, iar deslușirea enigmelor era o afacere de stat. După asta se judeca un domnitor sau un înțelept. Balkis făcuse două sute șaizeci de leghe pentru a-l pune pe Soliman la această încercare.

Soliman dezlegă fără greș cele trei enigme, grație marelui-preot Țadoc care în ajun le plătise tîlcul, cu bani peșin, marelui preot al sabeenilor [274].

— Înțelepciunea grăiește prin buzele tale, spuse regina cu oarecare emfază.

— Cel puțin așa spun unii...

— Și totuși, nobile Soliman, cultivarea arborelui înțelepciunii nu-i lipsită de primejdie : cu timpul riști să îndrăgești prea tare lauda, să lingușești oamenii pentru a le fi pe plac și să înclini către materialism pentru a dobîndi aprobarea mulțimii.

— Ai băgat de seamă oare în lucrările mele...

— Doamne, le-am citit cu multă atenție și, cum vreau să mă instruiesc, dorința de a-ți cere lămuriri asupra anumitor obscurități și contradicții, anumitor... sofisme, care mi se par astfel, fără îndoială, din cauza neștiinței mele, nu este străină scopului unei călătorii atît de lungi.

— Ne vom strădui după puteri, rosti Soliman, nu fără înfumurare, pentru a ne apăra teza împotriva unui adversar atît de ilustru.

În fond, ar fi dat oricît ca să se poată plimba singur sub paltinii vilei sale din Mello. Atrași de un spectacol atît de interesant, curtenii își întindeau gîturile și căscau ochi mari. Ce putea fi mai rău decît să rîște, în fața supușilor săi, să înceteze de a mai părea infailibil? Țadoc părea alarmat: profetul Ahia din Silo își stăpînea cu greu un zîmbet vag și rece, iar Banaia, jucîndu-și decorațiile, manifesta o veselie tîmpă care arunca un ridicol anticipat asupra oamenilor regelui. Cît despre suita lui Balkis, era mută și imperturbabilă: niște sfincși. Adăugați avantajelor reginei din Saba majestatea unei zeițe și farmecele frumuseții celei mai tulburătoare, un profil de o puritate adorabilă, ochii negri ca de gazelă, atît de frumos tăiați și atît de alungiți; o gură nehotărîtă între rîs și voluptate, un trup mlădios și de o desăvîrșire care se ghicea prin vălul străveziu; închipuiți-vă, de asemenea acea expresie subtilă care poate fi ironică și mîndră fără a-și pierde amabilitatea, a persoanelor de neam mare obișnuite să domine, și veți înțelege cît de încurcat se simțea regele Soliman, descumpănit și fermecat totodată, doritor să izbîndească cu mintea, dar cu inima pe jumătate învinsă. Ochii aceea mari, misterioși și blînzi, liniștiți și pătrunzători, jucînd pe chipul ei viu și luminos ca bronzul de curînd turnat, îl tulburau împotriva voinței sale. Vedea aievea în fața lui figura mistică și ideală a zeiței Isis [275].

Atunci se porniră, după obiceiul vremii, acele discuții filozofice vii și înfrigurate, pomenite în cărțile evreilor.

— Nu propovăduiești oare, începu regina, egoismul și împietrirea inimii cînd spui: „Cel ce se pune chezaș pentru un străin îi pare rău"; luați haina celui care s-a

pus chezaș pentru străin... ? [276] Într-alt proverb lauzi bogăția și puterea aurului...

— Dar într-alt loc, proslăvesc sărăcia.

— Contrazicere. *Ecclesiastul* îndeamnă omul la muncă, rușinează pe leneș, iar mai departe spune : „Căci ce-i rămîne omului din toată munca lui ? Nu este mai bine să mănînce și să bea ?“ În *Pilde* rușinezi desfrîul, dar îl lauzi în *Ecclesiast*.

— Glumești, cred...

— Nu, citez. „Atunci mi-am dat cu socoteala că nu este fericire decît să te bucuri și să trăiești bine în timpul vieții tale“ ; că munca este o strădanie zadarnică, deoarece oamenii mor precum dobitoacele, și „soarta lor și soarta dobitoacelor este aceeași“. Asta ți-e morala, o înțeleptule !

— Acestea sînt figuri de stil, iar fondul doctrinei mele...

— Iată-l, și din păcate l-au găsit și alții : „Bucură-te de viață cu femeia pe care o iubești în toate zilele vieții tale celei deșarte...“ Revii mereu la ideea aceasta. De unde am înțeles că ți-a fost la îndemînă să îndrumi poporul spre plăcerile trupești pentru a porunci cu mai mare siguranță unor robi.

Soliman s-ar fi justificat, dar cu argumente pe care nu vroia să le expună în fața poporului, și se foia încurcat pe tronul său.

— În sfîrșit, urmă Balkis, cu un zîmbet însoțit de o privire galeșă, în sfîrșit, te arăți crud față de sexul nostru, și care este femeia care ar îndrăzni să-l iubească pe austerul Soliman ?

— O, regină ! Inima mea s-a întins precum roua primăverii pe florile patimilor iubirii în Cîntarea mirelui !...

— Excepție de care Sulamita trebuie să se fălească ; dar, cu povara anilor, ai devenit aspru...

Soliman ascunse o strîmbătură de necaz.

— Prevăd, spuse regina, că ai să-mi spui vreo vorbă curtenitoare și politicoasă. Ia seama. Are să te audă *Ecclesiastul*, și știi ce spune : „Femeia este mai amară decît moartea, pentru că ea este o cursă ; inima ei un laț și mîinile ei sînt cătușa. Cel ce este bun înaintea lui Dumnezeu scapă iar păcătosul este prins.“ Cum ? Vrei să te

porți după maxime atît de austere ? și oare pentru nefericirea fetelor Sionului ți-a dat Cerul această frumusețe pe care tu însuți cu sinceritate ai descris-o astfel : „Sînt floarea din cîmpie și crinul vîlcelelor !“

— Regină, și aceasta este o figură...

— O, rege ! este și părerea mea. Binevoiește și cugetă asupra obiecțiilor mele și luminează-mi bezna judecății, căci eroarea este de partea mea, iar tu ai fericit înțelepciunea prin faptul că sălășluiește în tine. „Pătrunderea spiritului meu, așa ai scris, va fi recunoscută ; cei mai puternici vor fi uimiți cînd mă vor vedea, iar regii își vor arăta admirația pe fețele lor. Cînd voi tăcea, vor aștepta să vorbesc ; cînd voi cuvînta, își vor ține mîinile în fața gurii.“ Mărite rege, eu am și resimțit o parte din aceste adevăruri : duhul tău m-a fermecat, înfățișarea ta m-a uimit și nu mă îndoiesc că-mi citești pe față admirația ce ți-o port. Îți aștept vorbele ; ele mă vor găsi atentă, iar pe cînd vei cuvînta, roaba ta își va ține mîna în fața gurii.

— Domniță, spuse Soliman oftînd adînc. Ce devine înțeleptul cînd e lîngă tine ? De cînd te ascultă, Eclesiastul nu ar mai îndrăzni să susțină decît unul singur dintre gîndurile sale, de a cărui greutate își dă seama : „Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune !“

Toți au admirat răspunsul regelui. „Ce-ai căutat ai găsit, își spunea regina. De-aș putea măcar să-l vindec de mania de a fi autor... Căci este într-adevăr binevoitor, și destul de bine pentru vîrsta lui.“

Cît despre Soliman, după ce reușise să-și amîne răspunsurile, căută să îndepărteze convorbirea de la persoana lui, la care tot el o adusese atît de des.

— Luminăția Ta, grăi el către regină Balkis, are o pasăre foarte frumoasă, al cărei soi îmi este necunoscut.

Într-adevăr, șase negri micuți în straie stacojii, așezați la picioarele reginei, îngrijeau această păsăre care nu-și părăsea niciodată stăpîna. Unul dintre pajii ei o ținea pe pumnul său și regina din Saba o privea adesea.

— O numim *Hud-Hud* [277], spuse ea. Stră-stră-străbunicul acestei păsări, care trăiește mult, a fost adus pe vremuri, zice-se, de niște malaezi dintr-o țară îndepărtată pe care numai ei au zărit-o și pe care nu o mai cu-

noaștem. Este o ființă foarte folositoare pentru diversele comunicări cu locuitorii și duhurile aerului.

Fără a înțelege pe deplin o explicație atît de simplă, Soliman se înclină ca un rege care a priceput totul de minune și își întinse degetul mare și arătătorul pentru a se juca cu pasărea *Hud-Hud;* dar pasărea, deși îl lua în seamă, se ferea să se lase prinsă de el.

— *Hud-Hud* este poetă... spuse regina, și, ca atare, demnă de simpatia ta... Este însă, ca și mine, cam severă, și adesea gata să moralizeze. Nici nu ai crede, dar s-a găsit să se îndoiască de sinceritatea pasiunii tale pentru Sulamita ?

— Pasăre divină, mă surprinzi ! spuse Soliman.

— Acea pastorală din *Cîntare* este desigur tare duioasă, spunea într-o zi *Hud-Hud* ronțăind un scarabeu auriu ; dar marele rege care adresa elegii atît de tînguitoare fiicei Faraonului, soția sa, nu i-ar fi arătat oare mai multă dragoste trăind alături de ea decît silind-o să locuiască departe de el în orașul lui Daud, nevoită să-și farmece tinerețea părăsită doar cu strofe ?... E drept, cele mai frumoase din lume...

— Ce dureri îmi trezești în memorie ! Vai ! acea fiică a nopții se închina lui Isis... Puteam eu oare, fără păcat, s-o primesc în orașul sfînt ; să o fac vecină cu chivotul lui Adonai și să o apropii de acest templu august pe care îl înalț întru slava Dumnezeului strămoșilor mei ?... [278]

— Un asemenea subiect este treabă delicată, observă cu înțelepciune Balkis ; iart-o pe *Hud-Hud ;* păsările sînt uneori ușuratice ; a mea își închipuie că se pricepe la multe, mai cu seamă în ale poeziei.

— Într-adevăr ! se miră Soliman Ben-Daud ; aș fi curios să știu...

— Critici nesăbuite, Doamne, nesăbuite, pe legea mea ! *Hud-Hud* s-a găsit să dezaprobe faptul că ai comparat frumusețea iubitei tale cu cea a telegarilor înhămați la carul lui Faraon, numele ei cu nardul revărsat, părul cu o turmă de capre, dinții cu oi tunse și cu rod în pîntec, obrajii cu jumătăți de rodii, sînii cu doi iezi, capul cu muntele Carmel, buricul ei cu un potir din care

vinul nu lipsește, pîntecele ei cu un snop de grîu și nasul ei cu turnul din Liban care privește spre Damasc [279].

Soliman, jignit, lăsă să-i atîrne cu descurajare brațele aurite pe brațele jilțului, aurite și ele, în timp ce pasărea, înfoindu-se, bătea aerul cu aripile ei de rubin și aur.

— Voi răspunde păsării care ține atît de bine isonul aplecării tale către ironie, că gustul oriental îngăduie aceste licențe, că adevărata poezie caută imagini, că poporul meu îmi găsește versurile excelente, și gustă, cu precădere, metaforele cele mai bogate...

— Nimic nu este mai primejdios pentru popoare decît metaforele regilor, răspunse regina din Saba : scăpări ale unui stil august, aceste figuri, prea îndrăznețe poate, vor găsi mai mulți imitatori decît critici, iar sublimele tale fantezii riscă să îndrume greșit gustul poeților zece mii de ani de-aci încolo. Urmîndu-ți pilda, Sulamita ți-a asemănat părul cu ramuri de palmier, buzele cu crini din care picură nard, boiul cu al cedrului, țurloaiele cu stîlpi de marmură și obrajii, mărite Doamne, cu mici straturi de ierburi aromate, sădite de miresmari. Astfel încît regele Soliman îmi apărea mereu ca un peristil, cu o grădină botanică suspendată pe un antablament umbrit de palmieri.

Soliman zîmbi cu puțină amărăciune ; bucuros ar fi sucit gîtul pupăzei care-i ciugulea pieptul în dreptul inimii cu o ciudată persistență.

— *Hud-Hud* se străduește să te facă să înțelegi că izvorul poeziei acolo se află, spuse regina [280].

— Așa simt cu prisosință, răspunse regele, de cînd am avut fericirea să te privesc. Să lăsăm aceste vorbe. Binevoiește regina mea a face nevrednicului ei slujitor cinstea fără seamăn de a vizita Ierusalimul, palatul meu, și mai ales templul pe care îl înalț întru slava lui Iehova pe muntele Sionului ?

— Lumea a răsunat de vestea acestor minunății ; nerăbdarea mea este pe măsura strălucirii lor și înseamnă a-i fi pe plac neîntîrziind bucuria pe care o aștept.

În capul alaiului care străbătea încet străzile Ierusalimului, patruzeci și doi de timpanoni pășeau sunînd prelung ca un bubuit de tunet ; în urma lor veneau muzicanții în straie albe, conduși de Asaf și Idithme ; cincizeci

și șase de sunători din chimvale, douăzeci și opt de flautiști, tot atîția psaltirioni și cîntăreți din citeră, fără a uita trîmbițele, instrumente folosite odinioară de Iosua sub zidurile Jerichonului. Veneau apoi, pe trei rînduri, cădelnițarii, mergînd de-a-ndaratelea și legănînd în văzduh cădelnițele în care fumegau miresmele Yemenului. Soliman și Balkis se lăfăiau într-un mare palanchin purtat de șaptezeci de filistini prinși în război.

Șezătoarea luase sfîrșit. Lumea se împrăștia discutînd despre diversele peripeții ale poveștii, iar noi ne-am dat întîlnire pe a doua zi.

III

Templul

Povestitorul reîncepu :

Reclădit de curînd de magnificul Soliman, orașul era zidit după un plan fără cusur : străzi trase la sfoară, case pătrate, toate la fel, adevărați stupi monotoni la privit.

— Pe aceste străzi frumoase și largi, spuse regina, vîntul rece al mării, pe care nimic nu-l oprește, trebuie să-i mături pe trecători ca pe niște fire de paie, iar în timpul căldurilor mari, năpădite de arșița soarelui se încing probabil ca niște cuptoare. La Mareb străzile sînt înguste iar fîșiile de stofă întinse de la o casă la alta de-a curmezișul străzii îmbie adierea vîntului, răspîndesc umbre pe pămînt și întrețin o plăcută răcoreală.

— Este în detrimentul simetriei, răspunse Soliman. Iată-ne la peristilul noului meu palat ; au trebuit treisprezece ani pentru a-l clădi.

Vizitară palatul și acesta fu pe placul reginei din Saba, care-l găsi bogat, comod, original, de un gust desăvîrșit.

— Planul este sublim, spuse ea, împărțirea admirabilă și, recunosc, palatul străbunilor mei hemiariții, clădit în stil indian, cu stîlpi pătrați împodobiți cu figuri în loc de capiteluri este departe de îndrăzneală și eleganța acestuia : arhitectul tău este un mare artist.

— Eu am conceput totul și eu plătesc muncitorii, rosti regele cu mîndrie.

— Dar planurile, cine le-a făcut ? Cine este geniul care ți-a înfăptuit atît de măreț gîndurile ?

— Un anume Adoniram, om ciudat și pe jumătate sălbatic ce mi-a fost trimis de prietenul meu, regele Tirului.

— Aș putea să-l văd ?

— Fuge de lume și evită laudele. Dar ce vei spune. regină, după ce vei fi vizitat templul lui Adonai ? Nu este opera unui meșteșugar, eu-însumi am întocmit planurile și am arătat ce materiale trebuie folosite. Vederile lui Adoniram erau mărginite față de poeticele mele închipuiri. Se lucrează la el de cinci ani ; mai trebuie doi ca lucrarea aceasta să fie desăvîrșită.

— Așadar vor fi de ajuns șapte ani pentru a-i da un sălaș vrednic de el Dumnezeului tău ; și a fost nevoie de treisprezece pentru o casă care să-l mulțumească pe slujitorul său.

— Nu timpul dă măsura operei, obiectă Soliman.

Pe cît admirase Balkis palatul, pe atît critică templul [281].

— Ai vrut să fie totul prea bine, spuse regina, și artistul a avut mai puțină libertate. Ansamblul este cam greoi, deși foarte încărcat cu detalii... Prea mult lemn, peste tot numai cedru, grinzi aparente... părțile laterale îmbrăcate cu scînduri par să țină rîndurile de pietre de sus, ceea ce dă impresia de lipsă de soliditate.

— Scopul meu, obiectă regele, a fost să pregătesc ochii printr-un contrast neobișnuit pentru splendorile dinăuntru.

— Dumnezeule mare ! exclamă regina, cînd ajunse în incintă, cîte sculpturi ! Ce statui minunate, cîte animale stranii și impunătoare ! Cine a turnat, cine a dăltuit aceste minunății ?

— Adoniram ; sculptura este talentul lui cel mai mare.

— Geniul lui este universal. Dar iată aici niște heruvimi prea greoi, prea auriți, prea mari pentru această sală pe care o copleșesc.

— Eu am vrut să fie așa : fiecare mă costă o sută și douăzeci de talanți. Privește, o regină ! Aici totul este din aur și aurul este tot ce poate fi mai prețios. Heruvimii sînt din aur, coloanele din lemn de cedru, dăruit de regele Hiram, prietenul meu, sînt acoperite cu foi de aur ; toți pereții sînt căptușiți cu aur ; pe aceste ziduri de aur vor fi frunze de palmier din aur și o friză cu rodii din aur masiv, iar de-a lungul pereților auriți vor atîrna două sute de scuturi din aur curat. Altarele, mesele, sfeșnicele, potirele, pardoseala, tavanul, totul va fi acoperit cu foi de aur.

— Mi se pare cam mult aur, spuse regina cu modestie.

Regele Soliman urmă :

— Există oare ceva prea măreț pentru Regele oamenilor ? Vreau să uimesc posteritatea... Dar să pătrundem în sanctuar, al cărui acoperiș mai rămîne de clădit și unde s-a și pus temelia altarului, în fața tronului meu care e aproape terminat. După cum vezi, are șase trepte, jilțul este din fildeș, purtat de doi lei, la picioarele cărora sînt așezați doisprezece pui de lei. Mai trebuie lustruită auritura și pus baldachinul. Binevoiește, nobilă prințesă, să te așezi prima pe acest tron încă nefolosit ; de acolo vei inspecta lucrările în ansamblul lor. Atîta doar că vei suferi de razele soarelui, căci acoperișul lipsește încă.

Prințesa surîse, și chemă pasărea *Hud-Hud*, pe care curtenii o priviră cu o vie curiozitate.

Nu există pasăre mai ilustră și mai respectată în tot Orientul. Nu din cauza fineții ciocului ei negru, și nici pentru obrajii ei roșii ca macul ; nici pentru blîndețea ochilor de culoarea alunei, nici pentru moțul superb cu pene mici de aur care-i încunună capul ; nici pentru coada ei lungă, neagră ca abanosul, nici pentru strălucirea aripilor de un verde auriu, împodobite cu dungi și franjuri de aur strălucitor, nici pentru pintenii de un roz pal, și nici pentru piciorușele ei purpurii nu era scînteietoarea *Hud-Hud* slăbiciunea reginei și a supușilor acesteia. Frumoasă fără să-și dea seama, credincioasă stăpînei sale, bună cu toți cei care o iubeau, pupăza emana o grație ingenuă fără a încerca să uimească. Regina, după cum am văzut, o consulta în împrejurări mai dificile.

Soliman, care vroia să cîștige simpatia lui *Hud-Hud*, încercă atunci s-o ademenească pe pumnul său ; dar pasărea nu răspunse chemării lui. Balkis, zîmbind șiret, își chemă favorita și păru că-i șoptește ceva... Iute ca o săgeată, *Hud-Hud* dispăru în azurul văzduhului.

Apoi regina se așeză ; toți o înconjurară și urmă o scurtă convorbire ; regele explică oaspetei proiectul mării de aramă conceput de Adoniram, iar regina din Saba, plină de admirație, ceru din nou ca acesta să-i fie înfățișat. La porunca regelui, porniră să-l caute pretutindeni pe întunecatul Adoniram.

Pe cînd alergau la turnătorie și prin clădiri, Balkis, care îl poftise pe regele Ierusalimului să șadă lîngă ea, îl întrebă cum avea să fie decorat pavilionul tronului

— Va fi decorat ca tot restul, răspunse Soliman.

— Nu te temi, arătînd o patimă excesivă pentru aur, să dai impresia că disprețuiești celelalte materiale create de Adonai ? Și crezi că nimic nu este mai frumos pe lume decît acest metal ? Dă-mi voie să aduc o schimbare planului tău... pe care o vei judeca singur.

Deodată văzduhul se întunecă, cerul se acoperă cu puncte negre care creșteau apropiindu-se ; nori de păsări se lasă peste templu, se adună în stoluri coboară rotindu-se, se îngrămădesc unele lîngă altele, se risipesc ca un frunziș tremurător și minunat ; aripile desfăcute formează mănunchiuri bogate în care strălucesc verdele, roșu aprins, negrul și azurul. Acest acoperiș zburător se desfășoară sub îndrumarea iscusită a pupăzei care zburătăcește prin mulțimea înaripată. Un arbore încîntător s-a alcătuit deasupra capului celor doi suverani, iar fiecare pasăre întruchipează o frunză. Soliman, uluit, fermecat, se vede ferit de soare sub acest acoperiș viu, care freamătă, se susține prin bătaia aripilor, și răspîndește deasupra tronului o umbră deasă din care răsună un suav și dulce concert de cîntece de păsări. Apoi pupăza, căreia regele îi mai păstra oarecare pică, vine și se așază supusă la picioarele reginei.

— Ce gîndește Măria-Ta ? întrebă Balkis.

— Admirabil ! exclamă Soliman, străduindu-se s-o atragă pe *Hud-Hud*, care se ferea de el cu încăpățînare, ceea ce atrase atenția reginei.

— Dacă această fantezie îți este pe plac, îți ofer cu plăcere micul pavilion de păsări, cu condiția să fiu scutită de a le polei. Cînd vei voi să le chemi va fi de ajuns să îndrepți spre soare piatra acestui inel... Este un inel de mare preț. Îl am de la străbunii mei și Sarahil[282], doica mea, are să mă certe că ți l-am dat.

— Mărită regină, exclamă Soliman îngenunchind în fața ei, ești într-adevăr vrednică să poruncești oamenilor, regilor și elementelor. Facă cerul și bunătatea ta să accepți jumătatea unui tron unde nu vei găsi la picioarele tale decît pe cel mai smerit dintre supușii tăi !

— Propunerea mă măgulește, răspunse Balkis, și o vom discuta mai tîrziu.

Coborîră amîndoi de pe tron, iar alaiul de păsări îi urmă ca un baldachin, formînd deasupra capetelor lor diferite figuri ornamentale.

Cînd ajunseră pe locul unde fusese pusă temelia altarului, regina privi la un uriaș butuc de viță de vie dezrădăcinat și aruncat de o parte. Fața ei deveni gînditoare, făcu o mișcare de uimire, pupăza scoase țipete jalnice și norul de păsări se risipi care încotro.

Privirea lui Balkis se înăspri ; statura ei maiestuoasă păru se se înalțe încă, și cu o voce gravă și profetică rosti :

— Neștiință și nesocotință omenească ! Deșertăciune a înfumurării !... Ți-ai înălțat slava pe mormîntul strămoșilor tăi. Acest butuc de vie, acest lemn venerabil...

— Regină, ne încurca ; l-am smuls din pămînt pentru a face loc altarului din piatră de porfir și lemn de măslin, împodobit cu patru serafimi din aur.

— Ai pîngărit, ai distrus primul butuc de vie... cel sădit odinioară de mîna părintelui seminției lui Sem, patriarhul Noe.

— Să fie oare cu putință ? rosti Soliman profund umilit. Și de unde știi ?

— În loc să cred că măreția este izvorul științei am gîndit contrariul, o rege ! și mi-am făcut din studiu, o religie fierbinte... Mai ascultă ceva, om orbit de splendoarea ta deșartă : acest lemn pe care impietatea ta l-a condamnat la pieire, știi tu ce soartă i-au hotărît puterile cele veșnice ?

— Spune.

— Este menit a fi instrumentul de osîndă pe care va fi ţintuit ultimul prinţ din seminţia ta.

— Atunci să fie tăiat bucăţi, acest lemn blestemat, prefăcut în cenuşă.

— Nebunie ! Cine poate şterge ce stă scris în cartea lui Dumnezeu ? Şi cum ar putea izbîndi înţelepciunea ta substituindu-se voinţei supreme ? Închină-te în faţa hotărîrilor pe care mintea ta materială nu le poate pătrunde : numai aceste suferinţe vor feri numele tău de uitare şi vor face să strălucească asupra casei tale o nepieritoare slavă...

Marele Soliman se străduia în zadar să-şi ascundă tulburarea sub o înfăţişare de voie bună şi de şagă, cînd apărură nişte slujitori vestind că dăduseră în sfîrşit de urma sculptorului Adoniram.

Curînd apăru şi acesta la intrarea templului, întîmpinat de strigătele mulţimii. Benoni îşi întovărăşea maestrul şi prietenul, care se apropie cu privirea arzătoare şi fruntea înnourată, cu hainele răvăşite, ca un artist smuls pe neaşteptate inspiraţiei şi muncii sale. Nici urmă de curiozitate pe chipul cu expresie puternică şi nobilă a acestui om, mai puţin impunător prin statura sa înaltă decît prin caracterul grav, îndrăzneţ şi dominator al fizionomiei sale.

Se opri degajat şi mîndru, fără familiaritate şi fără dispreţ, la cîţiva paşi de Balkis care, la săgetarea pătrunzătoare a privirii lui de vultur încercă un simţămînt de timiditate nedesluşită.

Dar ea îşi învinse repede tulburarea involuntară ; chibzui o clipă la situaţia acestui meseriaş care stătea în picioare, cu braţele goale şi pieptul dezgolit ceea ce o readuse la realitate, apoi zîmbi de tulburarea ei, aproape măgulită că o făcuse să se simtă atît de tînără, şi binevoi să-i vorbească meşterului.

Acesta răspunse, iar vocea lui îi sună reginei ca ecoul unei amintiri fugare ; ştia totuşi că nu-l cunoaşte şi că nu l-a văzut niciodată.

Atît de mare este puterea geniului, această frumuseţe a sufletelor, încît sufletele se leagă de el şi nu se mai pot desprinde. Vorbele lui Adoniram o făcură pe regina sabeenilor să uite de tot ce o înconjura şi, în timp ce ar-

tistul înaintînd cu pas domol arăta construcţiile începute, Balkin fără a-şi da seama urma impulsul dat, iar regele şi curtenii o urmau pe divina principesă.

Aceasta nu se mai sătura punîndu-i lui Adoniram întrebări despre operele sale, ţara sa, obîrşia sa...

— Doamnă, răspunse el cu oarecare stinghereală şi aţintindu-şi asupra ei privirea pătrunzătoare, am umblat prin multe ţări ; patria mea se află pretutindeni unde luminează soarele ; primii mei ani s-au scurs pe întinsele povîrnişuri ale Libanului, acolo de unde Damascul se zăreşte departe în cîmpie. Natura dar şi oamenii au sculptat acele ţinuturi muntoase, pline de stînci ameninţătoare şi de ruine.

— Dar tainele meşteşugurilor în care eşti neîntrecut nu se pot învăţa în locuri pustii, obiectă regina.

— Acolo, cel puţin, cugetul se înalţă, imaginaţia se trezeşte, şi prin meditaţie înveţi să concepi. Primul meu dascăl a fost singurătatea ; iar de atunci, i-am folosit învăţămintele în călătoriile mele. Mi-am întors ochii asupra amintirilor trecutului ; am privit monumentele şi am fugit de tovărăşia oamenilor...

— Şi de ce, meştere ?

— E greu să te complaci în tovărăşia semenilor... şi mă simţeam singur.

Acest amestec de tristeţe şi măreţie o mişcă pe regină, care lăsă privirea în jos şi se reculese.

— Vedeţi, urmă Adoniram, nu am merite prea mari să practic artele, căci ucenicia nu mi-a venit greu. Mi-am găsit modelele prin deşerturi ; mă călăuzeşte amintirea acelor rămăşiţe neştiute şi a chipurilor înspăimîntătoare şi măreţe ale zeilor lumii vechi.

— De mai multe ori, îl întrerupse Soliman cu o fermitate pe care regina nu i-o văzuse pînă atunci, de mai multe ori, meştere, am reprimat la tine, ca o tendinţă idolatră, cultul fierbinte al monumentelor unei teogonii necurate. Păstrează aceste gînduri pentru tine, iar bronzul sau piatra să nu le amintească regelui.

Adoniram se plecă, reţinîndu-şi un zîmbet amar.

— Doamne, spuse regina, pentru a-l mîngîia, gîndul meşterului se înalţă fără îndoială deasupra unor consideraţii care ar putea tulbura conştiinţa leviţilor... În su-

fletul lui de artist își spune că ce este frumos este spre slava lui Dumnezeu, și el caută frumosul cu o pietate naivă.

— Dealtfel știu eu oare, spuse Adoniram, ce au fost la vremea lor acești zei stinși și pietrificați de către duhurile de altă dată ? Pe cine ar putea neliniști ei ? Soliman, regele regilor, mi-a cerut minuni, și a trebuit să-mi amintesc că acești străbuni ai lumii au lăsat minuni.

— Dacă opera îți va fi frumoasă și sublimă, adaogă regina cu vioiciune, va fi și drept-credincioasă, iar posteritatea, pentru a păzi dreapta credință, te va imita.

— Mare regină, într-adevăr mare, înțelepciunea îți este la fel de neprihănită ca și frumusețea.

— Acele rămășițe neștiute, se grăbi Balkis să-l întrerupă, erau oare foarte numeroase pe povîrnișurile Libanului ?

— Orașe întregi îngropate într-un giulgiu de nisip pe care vîntul îl ridică și-l lasă rînd pe rînd ; apoi hipogeuri de o artă supraomenească cunoscute numai mie... Lucrînd pentru păsările aerului și pentru stelele cerului, rătăceam fără țintă, închipuind figuri pe stînci și cioplindu-le pe loc cu lovituri puternice. Într-o zi... Dar îmi pare că abuzez de răbdarea unui auditoriu atît de ilustru.

— Nu ; aceste povestiri mă farmecă.

— Zdruncinat de ciocanul meu, care înfigea dalta pînă în măruntaiele stîncii, pămîntul răsuna sub pașii mei, sonor și gol. Înarmat cu o pîrghie, am rostogolit într-o parte blocul de piatră descoperind astfel intrarea unei peșteri în care m-am repezit. Era săpată în piatră vie și susținută de coloane uriașe, încărcate cu modenaturi, cu izvoade ciudate, și ale căror capiteluri serveau drept rădăcină nervurilor bolților celor mai îndrăznețe. Printre arcadele acestei păduri de piatre stăteau împrăștiate, nemișcate și zîmbitoare de milioane de ani legiuni de figuri colosale, diverse, a căror vedere m-a pătruns de o spaimă ametitoare ; oameni, uriași dispăruți din lumea noastră, animale simbolice aparținînd unor specii demult apuse ; într-un cuvînt toate minunățiile pe care visul imaginației delirante abia ar îndrăzni să le conceapă !... Am trăit acolo luni, ani, învățînd de la spectrele

unei societăţi apuse, şi tot acolo mi-am însuşit tradiţia artei mele, în mijlocul minunilor geniului primitiv.

— Faima acestor opere fără nume a ajuns pînă la noi, spuse Soliman gînditor : acolo, zice-se, în ţinuturile blestemate, vezi apărînd rămăşiţele oraşului ticălos acoperit de apele potopului, urmele păcătoasei Henochia... clădită de uriaşa seminţie a lui Tubal ; cetatea copiilor lui Kain. Anatemă pe această artă a nelegiuirii şi a întunecimilor ! Noul nostru templu răsfrînge luminile soarelui ; liniile îi sînt simple şi pure, iar ordinea, unitatea planului, exprimă sinceritatea credinţei noastre pînă şi în stilul lăcaşurilor pe care le înalţ Dumnezeului celui Veşnic. Aceasta ne este vrerea ; este vrerea lui Adonai, care a transmis-o tatălui meu.

— Rege, răspunse cu asprime Adoniram, planurile tale au fost urmate în liniile lor mari : Dumnezeu va recunoaşte supunerea ta ; dar am vrut să fie şi lumea uimită de măreţia ta.

— Om dibaci şi subtil, să nu ispiteşti pe domnul şi regele tău. În acest scop ai turnat aceşti monştri, obiect de admiraţie şi de spaimă ; aceşti idoli uriaşi răzvrătiţi împotriva tipurilor consacrate de ritul ebraic. Dar ia seama : puterea lui Adonai îmi stă alături, iar puterea mea jignită îl va face praf şi pulbere pe Baal.

— Fii îndurător, o rege ! interveni cu blîndeţe regina din Saba, faţă de făuritorul monumentului măreţiei tale. Secolele trec, destinul omenesc îşi îndeplineşte mersul înainte după dorinţa creatorului. Înseamnă oare a-l nesocoti, dacă interpretezi în chip mai nobil opera lui, şi trebuie oare să reproducem veşnic recea nemişcare a figurilor hieratice transmise de egipţieni ; să lăsăm ca ei statuia pe jumătate înţelenită în sepulcrul de granit din care nu poate scăpa, şi să reprezentăm genii robite în piatră ? Să ne temem, mare domn, ca de o tăgăduire primejdioasă, de idolatria neschimbării.

Supărat de contradicţie, dar subjugat de un zîmbet fermecător al reginei, Soliman o lăsă să laude cu căldură pe omul genial pe care şi el îl admira, nu fără oarecare ciudă, şi care, de obicei nepăsător de laude, le primea acum cu o bucurie cu totul nouă.

Cele trei mari personaje se aflau atunci în peristilul exterior al templului — situat pe un platou înalt şi pătrat — de unde privirea cuprindea întinse ţinuturi vălurite şi muntoase. O mulţime deasă acoperea pînă departe împrejurimile oraşului clădit de Daud (David). Pentru a o vedea pe regina din Saba, de aproape sau de departe, întregul popor năvălise în apropierea palatului şi a templului ; pietrarii lăsaseră carierele de la Gelboé, dulgherii părăsiseră şantierele îndepărtate ; minerii ieşiseră la suprafaţa pămîntului. Glasul renumelui ei, răspîndindu-se prin ţinuturile învecinate, pusese în mişcare aceste populaţii de muncitori şi le mînase spre centrul muncii lor.

Se aflau deci acolo, de-a valma, copii, soldaţi, negustori, muncitori, robi şi cetăţeni paşnici ai Ierusalimului ; cîmpiile şi dealurile de abia puteau cuprinde această imensă mulţime, şi, la depărtare de mai bine de o milă privirea reginei se oprea mirată, pe un mozaic de capete omeneşti care se înşirau în trepte, ca într-un amfiteatru, pînă în capătul orizontului. Cîţiva nori interceptau pe alocurea soarele care inunda scena, proiectînd asupra acestei mări vii cîteva pete de umbră.

— Poporul tău, spuse regina Balkis, este mai numeros decît firele de nisip ale mării...

— Sînt aici oameni din toate părţile, adunaţi să te privească ; mă miră că lumea întreagă nu asaltează Ierusalimul în această zi ! Datorită ţie cîmpiile sînt pustii, oraşul părăsit, pînă şi neobosiţii muncitori ai meşterului Adoniram...

— Într-adevăr ! îl întrerupse regina din Saba, care căuta în mintea ei cum să-l cinstească pe artist ; lucrătorii lui Adoniram ar fi socotiţi meşteri oriunde. Sînt soldaţii acestei căpetenii a unei oştiri a iscusinţei... Meştere Adoniram, am dori să trecem în revistă pe muncitorii tăi, să-i felicităm, să te lăudăm în faţa lor.

La aceste cuvinte înţeleptul Soliman îşi ridică braţele deasupra creştetului, cuprins de mirare :

— Cum, exclamă el, cum să aduni muncitorii templului, împrăştiaţi în mijlocul mulţimii în sărbătoare, rătăcind pe dealuri, amestecaţi în mulţime ? Sînt foarte mulţi şi ar fi zadarnică încercarea de a aduna în cîteva

ceasuri atîţia oameni din atîtea ţări şi care vorbesc limbi deosebite, de la idiomul sanscrit din Himalaia pînă la jargoanele obscure şi guturale ale Libiei sălbatice.

— Nu-i nici o greutate, Doamne, răspunse simplu Adoniram ; regina nu poate cere nimic imposibil, şi cîteva minute vor fi de ajuns.

La aceste cuvinte, Adoniram, ieşind în faţa porticului exterior şi făcîndu-şi un piedestal dintr-un bloc de granit ce se afla acolo, se întoarse către acea mulţime nenumărată, şi îşi plimbă privirea asupra ei. Făcu un semn, şi talazurile acestei mări încremeniră, căci toţi şi-au ridicat şi şi-au îndreptat înspre el chipurile lor înţelegătoare.

Mulţimea este atentă şi curioasă... Adoniram ridică braţul drept şi, cu palma întinsă, trage în aer o linie orizontală, din mijlocul căreia coboară o perpendiculară, figurînd astfel două unghiuri drepte alăturate, aşa cum le formează firul de plumb atîrnat de o riglă, semn care, pentru sirieni înseamnă litera T, transmisă fenicienilor de către popoarele Indiei, care o numiseră *Tha*, mai apoi trecută de la fenicieni la greci, care o numesc *Tau*.

Desemnînd în aceste vechi idioame, prin analogie ieroglifică, anumite unelte ale meşteşugului zidarilor, litera T era un semn de chemare.

De abia îl trasase Adoniram în văzduh, şi se porneşte o mişcare ciudată în rîndurile mulţimii. Marea de oameni se tulbură şi se învolburează, se ridică talazuri în sensuri diferite, ca şi cum o vîntoasă ar fi răvăşit-o dintr-odată. La început nu este decît o confuzie generală ; fiecare aleargă în altă direcţie. Curînd însă se formează grupuri, care se adună, se despart ; se produc goluri ; se organizează legiuni ; o parte din mulţime este împinsă înapoi ; mii de oameni, sub îndrumarea unor şefi necunoscuţi, se orînduiesc ca o armată împărţită în trei corpuri principale, împărţite la rîndul lor în cohorte distincte, dese, adînci.

Pe cînd Soliman încerca să-şi dea seama de puterea magică a maestrului Adoniram, totul se pune în mişcare; o sută de mii de oameni, aliniaţi în cîteva clipe, înaintează în tăcere din trei părţi deodată. Paşii lor grei, regulaţi, fac să răsune cîmpia. În mijloc pot fi recunoscuţi

zidarii și toți acei care cioplesc piatra ; meșterii în primele rînduri ; apoi calfele și, în urma lor, ucenicii. La dreapta și urmînd aceleași ierarhii sînt dulgherii, tîmplarii, cei care lucrează cu ferăstraele ori cu barda. La stînga topitorii, dăltuitorii, faurii, minierii, toți cei din industria metalului.

Sînt mai bine de o sută de mii de muncitori, și se aproape toți ca niște valuri înalte ce cotropesc un mal...

Tulburat, Soliman face doi-trei pași înapoi ; întoarce capul și nu vede decît neputinciosul și strălucitorul alai al preoților și curtenilor.

Liniștit, senin, Adoniram stă în picioare lîngă cei doi monarhi. Întinde brațul ; totul se oprește ; se pleacă smerit în fața reginei, spunînd :

— Porunca v-a fost îndeplinită.

Puțin a lipsit ca regina să nu se prosterneze în fața acestei puteri misterioase și înfricoșătoare, atît de sublim i se păruse Adoniram în puterea și simplitatea lui.

Își veni însă în fire și salută cu mîna oștirea breslelor întrunite. Apoi, desprinzîndu-și de la gît un minunat colier de perle de care era legată o podoabă simbolică, un soare din nestemate încadrat într-un triunghi de aur [283], păru că-l oferă mulțimii meșteșugarilor și înaintă către Adoniram care, aplecat în fața ei tresări, cuprins de un fior, cînd acest dar prețios îi căzu pe umeri și peste pieptul pe jumătate dezgolit.

În aceiași clipă, un uriaș val de aclamații răspunse din străfundurile mulțimii dărniciei reginei din Saba. Și pe cînd artistul era aproape de fața încîntată și de sînul palpitînd al prințesei, aceasta îi spuse în șoaptă :

— Meștere, păzește-te, fii cu băgare de seamă !

Adoniram își ridică privirea uluită, iar Balkis se miră de blîndețea pătrunzătoare a acestei priviri atît de mîndre.

— Cine o fi, se întreba Soliman visător, acest muritor care supune oamenii așa cum regina poruncește păsărilor din văzduh ?... Cu un semn al mîinii făurește armate ; poporul meu îi aparține, și stăpînirea mea se întinde doar peste o turmă bicisnică de curteni și de preoți. O simplă mișcare din sprîncene l-ar putea face rege al Izraelului.

Aceste gînduri îl împiedicară să observe purtarea lui Balkis, care urmărea din ochi pe adevăratul şef al naţiunii, rege al inteligenţei şi al geniului, paşnic şi răbdător arbitru al soartei alesului Domnului.

Întoarcerea la palat a fost tăcută ; existenţa poporului fusese revelată înţeleptului Soliman... care credea că le ştie pe toate şi nici n-o bănuise. Învins pe tărîmul doctrinelor sale ; învins de regina din Saba care poruncea fiinţelor văzduhului ; învins de un meşter care poruncea oamenilor, Ecleziastul întrezărea viitorul, medita asupra soartei regilor şi îşi zicea : „Aceşti preoţi, pe vremuri dascălii, azi sfetnicii mei, puşi să mă înveţe de toate au măsluit adevărul şi m-au împiedicat să-mi cunosc ignoranţa. O, încredere oarbă a monarhilor ! O, deşertăciune a înţelepciunii ! Deşertăciune ! Deşertăciune !"

În timp ce regina se lăsa în voia visării, Adoniram se întorcea la atelierul lui, sprijinindu-se familiar pe elevul său Benoni, îmbătat de entuziasm, şi care preamărea frumuseţea, nurii şi mintea fără seamăn a reginei Balkis.

Dar, mai închis ca niciodată, maestrul tăcea. Palid, cu respiraţia grăbită, îşi cuprindea uneori pieptul puternic cu mîna crispată. Întors în sanctuarul creaţiilor sale, se închise singur, aruncă ochii pe o statuie începută, o găsi proastă şi o sfărîmă. În sfîrşit, căzu doborît pe o bancă de stejar şi acolo, acoperindu-şi faţa cu mîinile, exclamă cu o voce sugrumată :

— Zeiţă fermecătoare şi funestă !... Vai ! de ce au trebuit ochii mei să vadă această perlă a Arabiei !

IV

Mello

La Mello, o vilă aşezată în vîrful unui deal de unde valea lui Iosafat putea fi văzută în toată lărgimea ei, îşi propusese regele Soliman s-o sărbătorească pe regina sabeenilor. Ospitalitatea la ţară este mai cordială : răcoarea apelor, frumuseţea grădinilor, umbra favorabilă a sicomorilor, tamarinilor, dafinilor, chiparoşilor, salcîmilor şi

terebintierilor trezesc în inimi sentimente duioase. Şi lui Soliman îi plăcea să se fălească cu locuinţa sa de la ţară ; dealtfel, suveranii preferă de obicei să-i ţină pe cei de seama lor mai la o parte şi să-i păstreze numai pentru ei, decît să se expună împreună cu aceşti rivali la comentariile poporului din capitala lor.

Valea înverzită este presărată cu morminte albe ocrotite de pini şi de palmieri : acolo se află primele povîrnişuri ale văii lui Iosafat. Soliman îi spuse lui Balkis :

— Ce subiect de cugetare mai potrivit pentru un rege decît priveliştea sfîrşitului nostru obştesc ! Aici, regină, alături de tine, plăcerile, poate fericirea ; acolo nefiinţa şi uitarea.

— Contemplînd moartea te odihneşti de oboselile vieţii.

— La ora aceasta, doamnă, mi-e teamă de ea ; ea desparte... de n-aş învăţa prea degrabă că alină !

Balkis îl privi pe rege pe furiş şi văzu că era într-adevăr tulburat. În lumina înserării, Soliman i se păru frumos.

Înainte de a intra în sala ospăţului, cei doi oaspeţi regeşti priviră îndelung casa în luminile amurgului, respirînd miresmele voluptuoase ale portocalilor care îmbălsămau aşternutul nopţii.

Această locuinţă aeriană era construită după gustul sirian. Purtată pe o pădure de coloane subţiri, ea îşi profila pe cer turnuleţele decupate, pavilioanele din lemn de cedru, acoperite cu lemnării strălucitoare. Uşile deschise lăsau să se întrevadă perdele de purpură tiriană, covoare mătăsoase ţesute în India, roze incrustate cu pietre de diferite culori, mobile din lemn de lămîi şi de santal, vase din Teba, bazine din porfir sau din lapis încărcate cu flori, trepiede de argint unde fumega saburul şi smirna, liane care îmbrăţişau pilaştrii şi se jucau printre ziduri : acest loc fermecător părea hărăzit iubirii. Dar Balkis era înţeleaptă şi prudentă : judecata ei o asigura împotriva farmecelor şederii de la Mello.

— Nu fără sfială străbat cu tine acest mic castel, spuse Soliman ; de cînd îl onorează prezenţa ta, mi se pare meschin. Vilele hemiariţilor sînt, desigur, mai bogate.

— Nu, într-adevăr ; dar în ţara noastră coloanele cele mai subţiri, modenaturile ajurate, figurinele, campanilele dantelate se fac din marmură. Noi executăm din piatră ce voi nu ciopliţi decît din lemn. În plus, strămoşii noştri nu şi-au căutat gloria în fantezii deşarte. Au îndeplinit o operă pentru care amintirea lor va fi binecuvîntată în veci.

— Şi care este această operă ? Povestirea marilor înfăptuiri înalţă spiritul.

— Trebuie să mărturisesc mai întîi că fericitul, roditorul ţinut al Yemenului era pe vremuri arid şi sterp. Această ţară nu a fost dăruită de ceruri nici cu fluvii, nici cu rîuri. Strămoşii mei au învins natura şi au creat un Eden în mijlocul pustiilor.

— Regină, povesteşte-ne această minune.

— În chiar inima lanţului de munţi care se înalţă la apusul statelor mele şi pe versantul căruia se află oraşul Mareb, şerpuiau ici şi colo torente şi pîraie care se evaporau în văzduh, se pierdeau sub pămînt şi în fundul vîlcelelor înainte de a ajunge la cîmpia cu desăvîrşire uscată. În urma unei strădanii de două secole, vechii noştri regi au reuşit să adune toate aceste cursuri de apă pe un platou de cîteva leghe întindere unde au săpat bazinul unui lac pe care azi umblă bărcile ca într-un golf. Muntele a trebuit să fie sprijinit cu contraforturi de granit mai înalte decît piramidele de la Gizeh, întărite cu bolţi ciclopice sub care trec cu uşurinţă armate de călăreţi şi de elefanţi. Uriaşul şi nesecatul rezervor se revarsă în cascade argintate prin largi apeducte, împărţite în mai multe braţe care duc apele în cîmpie şi udă jumătate din provinciile noastre. Acestei înfăptuiri sublime îi datorez eu culturile îmbelşugate, industriile productive, fîneţele numeroase, copacii seculari şi pădurile adînci care sînt bogăţia şi farmecul dulcei ţări a Yemenului. Aceasta este, Doamne, marea noastră de aramă, fără s-o subapreciez pe a ta, care este o născocire încîntătoare.

— Nobilă concepţie! exclamă Soliman, şi pe care aş fi mîndru s-o imit dacă Dumnezeu, în dărnicia lui, nu ne-ar fi hărăzit apele abundente şi binecuvîntate ale Iordanului.

— L-am trecut ieri printr-un vad, adăogă regina ; apa ajungea pînă la genunchii cămilelor.

— Este periculos să răstorni ordinea firii, rosti înțeleptul, și să creezi, în pofida lui Iehova, o civilizație artificială, un comerț, industrii, populații subordonate duratei unei înfăptuiri a oamenilor. Iudeea noastră are ploaie puțină ; nu numără mai mulți locuitori decît poate hrăni, iar activitățile care o susțin sînt produsul firesc al solului și al climei. Dacă s-ar sfărîma acea cupă dăltuită în munți, lacul vostru, dacă s-ar nărui acele construcții ciclopice, și ar veni o zi care să lumineze această nenorocire... popoarele voastre, lipsite de tributul apelor, vor pieri, pîrjolite de soare, nimicite de foamete, în mijlocul acelor ogoare artificiale.[284]

Cutremurată de înțelepciunea adîncă a acestei cugetări, Balkis rămase pe gînduri.

— Chiar acum, urmă regele, sînt convins că pîraiele tributare muntelui își sapă viroage și caută să scape din închisorile lor din piatră pe care le subminează fără încetare. Pămîntul uneori se cutremură, timpul dizlocă stîncile, apa se infiltrează și fuge ca năpîrca. Apoi, minunatul bazin pe care ați reușit să-l clădiți pe uscat ar fi cu neputință de reparat, încărcat cum este cu atîta apă. O regină ! strămoșii tăi au hărăzit popoarelor viitorul limitat al unei alcătuiri din piatră. Lipsa de rodnicie i-ar fi făcut mai dibaci ; ar fi tras foloase dintr-un pămînt pe care vor pieri, trîndavi și neputincioși, doborîți odată cu primele frunze ale arborilor cînd canalele vor înceta să aducă viață rădăcinilor. Nu trebuie să ispitești pe Dumnezeu, nici să încerci să îndrepți lucrările lui. Ceea ce face el este bine făcut.

— Această maximă, răspunse regina, se datorează religiei voastre, împuținată de doctrinele temătoare ale preoților voștri. Nu au alt scop decît să țină totul în loc. să mențină societatea în față și independența omenească sub epitropie. Oare Dumnezeu a arat și semănat cîmpul ? Dumnezeu a întemeiat orașe, a ridicat palate ? Ne-a pus el oare la îndemînă fierul, aurul, arama și toate aceste metale care strălucesc în templul lui Soliman ? Nu. A

dăruit făpturilor sale minte și dibăcie ; zîmbește binevoitor la strădaniile noastre și recunoaște, în făpturile noastre limitate, raza sufletului său, cu care l-a luminat pe al nostru. Crezîndu-l gelos pe acest Dumnezeu, îi îngrădiți atotputernicia, zeificați puterile voastre și le materializați pe ale lui. O rege ! prejudecățile cultului vostru vor împiedica într-o zi progresul științelor, avîntul geniului, iar cînd oamenii se vor fi micșorat pe ei, îl vor micșora și pe Dumnezeu pe măsura lor, și vor sfîrși prin a-l nega.

— Subtil, spuse Soliman cu zîmbet amar ; subtil, dar amăgitor...

Regina continuă :

— Atunci, nu ofta cînd degetul meu atinge rana ta ascunsă. Ești singur în acest regat, și suferi : vederile tale sînt nobile, îndrăznețe, și organizarea ierarhică a acestei națiuni îți apasă pe aripi ; îți spui, și atît este prea puțin pentru tine : Voi lăsa posterității statuia regelui prea mare al unui popor atît de mic ! În ceea ce privește imperiul meu, este altceva... Străbunii mei s-au dat de-o parte pentru a-i înălța pe supușii lor. Treizeci și opt de monarhi pe rînd au adăogat cîteva pietre lacului și apeductelor de la Mareb : viitorimea le va uita numele, dar această lucrare va continua să-i slăvească pe sabeeni ; iar dacă vreodată se va nărui, dacă pămîntul, zgîrcit, își va relua fluviile și rîurile, pămîntul patriei mele, fertilizat de o mie de ani de cultivare, va continua să rodească, copacii mari care ne umbresc cîmpiile vor păstra umezeala și răcoarea, vor apăra iazurile și fîntînile, iar Yemenul, cucerit odinioară asupra deșertului, va purta pînă la sfîrșitul veacurilor dulcele nume de Arabie fericită... De ai fi fost mai liber, ai fi fost mare întru slava popoarelor tale și fericirea oamenilor.

— Înțeleg către ce aspirații îmi atragi sufletul... Este prea tîrziu ; poporul meu este bogat ; cucerirea și aurul îi procură ceea ce Iudeea nu produce ; iar în ceea ce privește lemnul de construcție, am încheiat tratate cu regele Tirului ; cedrii și pinii din Liban îmi umplu șantierele, corăbiile noastre se întrec pe mări cu ale fenicienilor.

— Renunți la măreție mulțumindu-te cu părintească grijă a administrației țării, spuse regina cu o mîhnire binevoitoare.

Această observație a fost urmată de o clipă de tăcere ; bezna nopții ascunse emoția întipărită pe chipul lui Soliman, care șopti cu voce blîndă :

— Sufletul meu a trecut într-al tău, și inima îl urmează.

Tulburată, Balkis aruncă în jurul ei o privire furișă ; curtenii se trăseseră în lături. Stelele străluceau deasupra capului lor prin frunzișul pe care-l punctau cu flori de aur. Încărcată cu parfumul crinilor, al chiparoaselor, glicinelor și mandragorelor, briza nocturnă îngîna un cîntec printre ramurile dese ale mirților ; balsamul florilor căpătase grai ; suflarea vîntului era înmiresmată ; în depărtare se tînguiau turturelele ; zgomotul apelor întovărășea concertul naturii ; licurici strălucitori, fluturi învăpăiați își plimbau prin văzduhul călduț și plin de emoții voluptuoase lucirile lor verzui. Regina se simți cuprinsă de o îmbătătoare moleșeală ; vocea drăgăstoasă a lui Soliman îi pătrundea în suflet și o fermeca.

Îi plăcea Soliman, sau îl visa așa cum l-ar fi vrut ?... De cînd îl făcuse modest, o interesa. Dar această simpatie, născută în tihna cugetării, amestecată cu o milă blîndă și succedînd victoriei femeii, nu era nici spontană, nici entuziastă. Stăpînă pe ea însăși așa cum fusese și asupra gîndurilor și impresiilor gazdei sale, se îndrepta spre dragoste, dacă totuși se gîndea la dragoste, pe drumul prieteniei, iar acest drum este atît de lung !

Cît despre el, subjugat, uluit, dus rînd pe rînd de la înciudare la admirație, de la descurajare la speranță, și de la mînie la dorință, fusese atins în sensibilitatea lui în felurite chipuri, iar a iubi prea devreme înseamnă pentru un bărbat a risca să iubească singur. Dealtfel regina din Saba era rezervată ; ascendentul ei îi dominase întotdeauna pe toți și chiar pe magnificul Soliman. Numai sculptorul Adoniram o pusese o clipă pe gînduri și nu reușise să-l pătrundă : ghicise cu închipuirea o taină ; dar curiozitatea, o clipă aprinsă, dispăruse fără îndoială. Totuși, văzîndu-l, această femeie puternică își spusese pentru prima oară : Iată un bărbat !

Se prea poate ca această viziune ştearsă, dar recentă, să fi micşorat prestigiul regelui Soliman. Dovada ar fi că odată sau de două ori cînd voise să vorbească despre artist, ea se abţinuse şi schimbase vorba...

Oricum, fiul lui Daud se aprinse iute ; regina era obişnuită să se întîmple aşa ; el se grăbi să-şi mărturisească focul, urmînd astfel exemplul tuturor ; dar ştiu s-o spună cu farmec ; ora era prielnică, Balkis la vîrsta iubirii şi, sub influenţa întunericului, curioasă şi îndoioşată.

Deodată tufişurile se luminară de flacăra roşie a torţelor şi se vesti cina. „Nefericită întrerupere !" gîndi regele. „Diversiune binevenită !" gîndea regina...

Masa fusese pusă într-un pavilion construit în gustul vioi şi fantezist al popoarelor de pe malurile Gangelui. Sala octogonală era luminată de lumînări colorate şi de lămpi în care ardea naft amestecat cu parfumuri ; lumina umbrită ţişnea din mijlocul jerbelor de flori... Ajuns în prag, Soliman îi oferi mîna vizitatoarei care îşi înaintă picioruşul şi-l trase înapoi cu uimire. Sala era acoperită cu o pînză de apă în care se oglindeau masa, divanurile şi lumînările.

— Ce te opreşte ? întrebă Soliman mirat.

Balkis, voind să se arate mai presus de teamă îşi ridică rochia cu o mişcare încîntătoare şi călcă hotărît.

Dar piciorul îi fu oprit de o suprafaţă solidă.

— Vezi, o, regină ! spuse înţeleptul, chiar şi fiinţa cea mai prudentă se poate înşela cînd judecă după aparenţe ; am vrut să te uimesc şi în sfîrşit am reuşit... Calci pe o pardoseală de cristal [285].

Balkis zîmbi, făcînd din umăr o mişcare mai mult graţioasă decît admirativă, şi îi păru poate rău că el nu ştiuse s-o uimească în alt fel.

În timpul ospăţului, regele fu prietenos şi plin de atenţii ; curtenii îl înconjurau şi el domnea în mijlocul lor cu o măreţie atît de neasemuită încît regina se simţi cuprinsă de respect. La masa lui Soliman eticheta era observată cu strictеţe şi solemnitate.

Felurile de mîncare erau delicioase, variate, dar foarte sărate şi condimentate ; Balkis nu se întîlnise niciodată cu atîta sărătură. Presupuse că aşa le plăcea evreilor, dar nu mică îi fu mirarea constatînd că aceste neamuri care

înfruntă condimente atît de tari se abţin de la băutură. Nici un paharnic ; nici o picătură de vin sau de mied ; nici o cupă pe masă.

Buzele lui Balkis ardeau, cerul gurii îi era uscat şi, cum regele nu bea, ea nu îndrăzni să ceară de băut : demnitatea regelui îi impunea.

Cînd se termină cina, curtenii se împrăştiară treptat şi dispărură în adîncimile unei galerii slab luminate. În curînd, regina sabeenilor se văzu singură cu Soliman, mai curtenitor ca oricînd, cu ochi drăgăstoşi, şi care, din plin de atenţii cum fusese, deveni aproape insistent.

Stăpînindu-şi tulburarea, regina se ridică zîmbind şi cu ochii plecaţi, îşi anunţă intenţia de a se retrage.

— Cum ? exclamă Soliman, îl vei părăsi astfel pe umilul tău sclav, fără un cuvînt, fără o speranţă, fără o dovadă a milei tale ? Această unire pe care am visat-o, această fericire fără de care nu mai pot trăi, această dragoste fierbinte şi supusă care-şi cere răsplata, le vei călca în picioare ?

Apucase o mînă care se lăsa moale dar se trăgea uşor înapoi ; rezista. Desigur, Balkis se gîndise nu odată la această căsătorie, dar voia să-şi păstreze libertatea şi puterea. Insistă deci pentru a se retrage, şi Soliman se văzu nevoit să cedeze.

— Fie, spuse el, părăseşte-mă, dar pun două condiţii ca să te retragi.

— Spune.

— Noaptea este dulce şi vorbele tale mai dulci încă. Mai mi-acorzi o oră ?

— Bine, o oră să fie.

— Al doilea, nu vei lua cu tine, ieşind de aici, nimic care să-mi aparţină.

— Primesc din toată inima, răspunse Balkis, rîzînd în hohote.

— Rîzi regină ; s-au văzut oameni foarte bogaţi cedînd ispitelor celor mai ciudate...

— Prea bine ! Eşti dibaci în a-ţi apăra mîndria. Fără prefăcătorie ; un tratat de pace.

— Un armistițiu, mai am speranțe...

Discuția fu reluată, iar Soliman se strădui, ca un prinț bine crescut, s-o facă pe regină să vorbească cît se poate de mult. Un havuz, care sporovăia și el în fundul sălii, îi servea de acompaniament.

Ori, dacă prea multă vorbă strică, apoi desigur așa este cînd ai mîncat fără să bei, și cînd te-ai înfruptat dintr-o cină prea sărată. Frumoasa regină din Saba murea de sete ; și-ar fi dat una din provincii pentru o pateră plină cu apă rece.

Totuși nu îndrăznea să-și exprime această dorință arzătoare. Și havuzul limpede, răcoros, argintiu și șugubăț sporovăia mereu alături de ea, aruncîndu-și perlele care cădeau în bazin cu un zgomot vesel. Iar setea creștea : regina, gîfîind, nu i se mai putea împotrivi.

Tot vorbind, văzîndu-l pe Soliman distrat și parcă obosit, începu să se plimbe prin sală, și, de două ori, trecînd pe lîngă havuz, nu îndrăzni...

Dorința o copleșea. Se întoarse, încetini pasul, se asigură dintr-o privire, cufundă pe furiș în apă frumoasa ei mînă strînsă în formă de căuș ; apoi, întorcîndu-se, înghiți la repezeală acele cîteva picături de apă limpede.

Soliman se ridică, se apropie, prinse mîna lucitoare și udă, și spuse vesel dar hotărît :

— Cuvîntul unei regine este sfînt, și după cuvîntul tău îmi aparții.

— Cum așa ?

— Mi-ai furat apă... și, cum foarte bine ai constatat singură, apa este foarte rară în statul meu.

— A ! doamne, este o cursă, și nu vreau un soț atît de șiret.

— Nu-i rămîne decît să-ți dovedească că este încă mai mărinimos decît șiret. Dacă te lasă liberă, în ciuda făgăduinței date...

— Doamne, îl întrerupse Balkis, plecînd capul, trebuie să dăm supușilor noștri pilda cinstei.

— Crăiasă, răspunse Soliman, prințul cel mai curtenitor al timpurilor trecute și prezente, căzînd în genunchi în fața ei, această vorbă te răscumpără.

Ridicîndu-se foarte repede, lovi un clopoţel : douăzeci de slujitori veniră în fugă, cu băuturi răcoritoare de toate felurile, şi urmaţi de curteni. Soliman rosti cu maiestate aceste cuvinte :

— Daţi de băut reginei voastre !

La auzul lor, curtenii căzură prosternaţi în faţa reginei din Saba şi i se închinară.

Dar ea, înfiorată şi încurcată, se temea că se angajase mai mult decît ar fi dorit [286].

În timpul pauzei care urmă acestei părţi a povestirii, un incident destul de ciudat atrase atenţia adunării. Un tînăr care, după culoarea pielii, asemănătoare cu a unui ban nou de aramă putea fi recunoscut drept un abisinian *(Habeş)* se repezi în mijlocul cercului şi începu să danseze un fel de *bambula*, acompaniindu-se cu un cîntec într-o arabă stricată, din care nu am reţinut decît refrenul. Cîntecul se pornea vijelios cu cuvintele *Yaman ! Yamani :* accentuate prin acele repetiţii de silabe tărăgănate caracteristice pentru arabii din sud : *„Yaman ! Yaman ! Yamani !... Selam-Aleik Belkiss-Makeda ! Makeda !... Yamani ! Yamani !* Asta înseamnă : *„Yemen, o ţară a Yemenului !... Salut ţie, Balkis cea mare ! O ţară a Yemenului.“*

Această criză de nostalgie nu se putea explica decît prin legătura care a existat pe vremuri între popoarele din Saba şi abisinienii aşezaţi pe malul apusean al mării Roşii şi care făceau şi ei parte din imperiul hemiariţilor. Entuziasmul ascultătorului care tăcuse pînă atunci se datora fără îndoială, faptului că povestirea făcea parte şi din tradiţiile ţării sale. Sau poate era fericit să audă că marea regină scăpase din cursa întinsă de înţeleptul rege Solomon.

Cum cîntecul lui monoton durase destul ca să ajungă să-i plictisească pe muşteriii cafenelei, cîţiva dintre ei strigară că era *melbus* (fanatizat) şi-l împinseră cu binişorul spre uşă. Cafegiul, îngrijorat pentru cele cinci sau şase parale (3 centime) pe care i le datora acest consumator, se grăbi să-l urmeze afară. Pesemne că totul se sfîrşi cu bine, căci povestitorul îşi reluă curînd şirul poveştii în mijlocul unei tăceri depline.

V

Marea de aramă[287]

Tot lucrînd şi veghind, meşterul Adoniram îşi terminase modelele şi săpase în nisip tiparele statuilor sale colosale. Adînc răscolit şi străpuns cu meşteşug, platoul Sionului primise forma mării de aramă care avea să fie turnată pe loc, bine sprijinită cu contraforturi din zidărie ce urmau să fie înlocuite cu lei şi sfincşi uriaşi destinaţi să-i servească drept suport. Partea de sus a formei de turnare a acestui bazin uriaş era susţinută de drugi de aur masiv, în stare să suporte temperatura bronzului topit şi aşezaţi în locurile potrivite. Metalul lichid, invadînd prin mai multe jghiaburi golul dintre cele două planuri, avea să cuprindă drugii de aur şi să facă corp comun cu aceste jaloane refractare şi preţioase.

Soarele ocolise de şapte ori pămîntul de cînd începuse minereul să fiarbă în cuptorul acoperit cu un turn de cărămidă înalt şi masiv, ce se sfîrşea, la şaizeci de coţi de la pămînt, într-un con deschis din care ieşeau vîrtejuri de fum roşu şi flăcări albastre punctate de scîntei.

Un şanţ săpat între tipare şi baza furnalului trebuia să fie albia fluviului de foc, cînd avea să vină momentul să se deschidă cu răngi de fier măruntaiele vulcanului.

Pentru marea operă a turnării metalelor, se alege în mod obişnuit noaptea : atunci poţi urmări operaţia, în care bronzul strălucitor şi alb îşi luminează singur calea ; iar dacă metalul topit pregăteşte vreo viclenie, dacă scapă printr-o crăpătură sau îşi face pe undeva vreo galerie, bezna îl dă de gol.

În aşteptarea încercării solemne care trebuia să imortalizeze sau să discrediteze numele lui Adoniram, toţi în Ierusalim erau tulburaţi. Din toate colţurile regatului, părăsindu-şi ocupaţiile, muncitorii veniseră în grabă, iar seara dinaintea nopţii fatale, încă de la apusul soarelui, dealurile şi munţii din jur se acoperiseră de curioşi.

Niciodată nu se mai încumetase vreun turnător, din propria-i voinţă şi în ciuda părerilor opuse, la o lucrare atît de îndrăzneaţă. Ceremonialul turnării prezintă un viu

interes în orice împrejurare, şi adeseori, cînd se turnau piese importante, regele Soliman binevoise să petreacă noaptea la cuptoare împreună cu curtenii săi, care îşi disputau onoarea de a-l însoţi.

Dar turnarea mării de aramă era o lucrare uriaşă, o sfidare adusă de geniu prejudecăţilor omeneşti, naturii însăşi, părerii celor mai pricepuţi, care declaraseră cu toţii că e cu neputinţă să izbîndească.

De aceea, oameni de toate vîrstele şi de pretutindeni, atraşi de spectacolul acestei lupte, se îmbulzeau din timp pe dealul Sionului, păzit de jur-împrejur de legiunile muncitoreşti. Patrule mute străbăteau mulţimea pentru a menţine ordinea şi a împiedica larma... treabă uşoară căci, din porunca regelui, se impusese, sub pedeapsă cu moartea, tăcerea cea mai deplină ; măsură indispensabilă pentru ca ordinele să poată fi transmise repede şi sigur.

Steaua serii începuse să se lase peste mare, bezna nopţii, parcă mai copleşitoare din cauza norilor înroşiţi de focul cuptorului, vestea apropierea momentului aşteptat. La lumina torţelor, Adoniram, urmat de căpeteniile muncitorilor, arunca o ultimă privire asupra pregătirilor şi alerga ici şi colo. Sub marele şopron lipit de cuptor se zăreau topitorii, avînd pe cap scufii de piele cu aripi mari lăsate în jos şi îmbrăcaţi în lungi tunici albe cu mîneci scurte, ocupaţi să smulgă din gura deschisă a cuptorului, cu lungi cîrlige de fier, masele păstoase de spumă pe jumătate vitrificată, zgura pe care o îndepărtau ; alţii, urcaţi pe podine purtate de schele solide, aruncau din vîrful clădirii coşuri de cărbuni în focul care urla întreţinut de suflul impetuos al foalelor. Stoluri de calfe forfoteau în toate părţile purtînd tîrnăcoape, răngi, pîrghii şi proiectînd în urma lor lungi dîre de umbră. Erau aproape goi : brîuri de stofă învîrstată le acopereau şalele ; pe cap aveau bonete de lînă, iar picioarele le erau apărate cu armuri de lemn legate cu curele subţiri. Înnegriţi de praful de cărbune, păreau roşii în lumina jăratecului ; îi vedeai ici şi colo ca nişte demoni sau stafii.

O fanfară vesti sosirea alaiului regesc : Soliman apăru cu regina din Saba şi fu primit de Adoniram care-i petrecu pînă la tronul înjghebat în pripă pentru iluştrii oaspeţi. Artistul îmbrăcase un plastron din piele de bivol ;

un șorț alb din lînă îi atîrna pînă la genunchi ; picioarele mușchiuloase erau apărate de jambiere din piele de tigru ; era desculț, călcînd cu nepăsare peste metalul înroșit.

— Îmi apari în toată puterea ta, spuse Balkis regelui meșteșugarilor, precum zeul focului. Dacă reușești ce ți-ai propus, nimeni nu se va putea socoti în astă noapte mai mare decît meșterul Adoniram !...

Artistul dădu să răspundă, în ciuda grijilor sale, dar Soliman, pururi înțelept, și uneori gelos, îl opri :

— Meștere, îi spuse el poruncitor, nu pierde un timp prețios ; întoarce-te la ale tale pentru ca prezența ta aici cu noi să nu ne facă vinovați în caz de nedorită întîmplare.

Regina îl salută cu mîna, iar el dispăru.

„Dacă-și îndeplinește lucrarea, gîndi Soliman, cu ce minunat monument va onora templul lui Adonai ; dar și cîtă strălucire va adăoga unei puteri care și-așa este de temut !"

Cîteva clipe mai tîrziu, îl văzură iar pe Adoniram în fața gurii cuptorului. Focul, care-l lumina de jos, îl făcea să pară mai înalt și-i proiecta umbra pe zid, unde atîrna o tablă mare de bronz pe care meșterul o lovi de douăzeci de ori cu un ciocan de fier. Vibrațiile metalului răsunară în depărtare iar tăcerea deveni și mai adîncă. Deodată, înarmați cu rîngi și tîrnăcoape, zece fantome se năpustiră în groapa de sub focarul cuptorului, așezat în fața tronului. Foalele horcăie, dîndu-și ultima suflare și nu se mai aude decît zgomotul surd al vîrfurilor de fier pătrunzînd în lutul ars care închide orificiul pe unde avea să țîșnească metalul lichid. Curînd, locul atacat devine violet, se împurpurează, se înroșește, se luminează, ajunge portocaliu ; un punct alb se zărește în centru și toți lucrătorii se retrag afară de doi. Aceștia, sub supravegherea lui Adoniram, se străduiesc să subțieze crusta în jurul punctului luminos, ferindu-se să o găurească...Maestrul îi privește cu încordare.

În timpul acestor pregătiri, tovarășul credincios al lui Adoniram, tînărul Benoni care-i era devotat, trecea printre cetele de muncitori, asigurîndu-se de zelul fiecăruia,

observînd dacă poruncile erau bine îndeplinite, făcîndu-şi singur o părere.

Dar iată că acest tînăr aleargă deodată îngrozit la picioarele lui Soliman, îi cade în genunchi şi-i strigă :

— Doamne, opreşte turnarea, totul este pierdut, sîntem trădaţi !

Nu era obiceiul să te adresezi astfel regelui, fără a fi autorizat ; străjerii se şi apropiau de acel îndrăzneţ ; Soliman îi îndepărtă şi, aplecîndu-se spre Benoni îngenunchiat, îi zise în şoaptă :

— Spune degrabă.

— Făceam înconjurul furnalului : în spatele zidului se afla un om nemişcat şi care părea în aşteptare ; sosi altul, şi spuse în şoaptă primului : *Vehmamiah !* I s-a răspuns : *Eliael !* Sosi un al treilea care rosti de asemenea : *Vehmamiah !* Şi i s-a răspuns tot aşa : *Eliael !* Apoi unul exclamă „I-a supus pe dulgheri minerilor". Al doilea : „I-a subordonat pe zidari minerilor." Primul reluă : „Îşi dăruieşte puterea unor străini". „Al doilea : „Este un făr' de ţară". Al treilea adăogă : „Aşa este". „Calfele sînt fraţi", reluă primul. „Corporaţiile au drepturi egale", continuă cel de-al doilea. Al treilea adăogă : „Aşa este".

— Apoi mi-am dat seama că primul era zidar, pentru că a adăogat : „Am pus calcar în cărămidă, şi varul se va face pulbere". Al doilea era dulgher, căci a spus : „Am prelungit traversele bîrnelor şi flacăra le va atinge". Cît despre al treilea, acesta lucrează metalele. Iată cuvintele lui : „Am luat din lacul otrăvit al Gomorei lave de smoală şi pucioasă şi le-am amestecat în topitură". În acea clipă o ploaie de scîntei le-a luminat feţele. Zidarul este sirian şi se numeşte Phanor ; dulgherul este fenician, îl chiamă Amru ; minerul este evreu din tribul lui Ruben : numele lui este Methusael. Mărite rege, am zburat la picioarele tale : întinde-ţi sceptrul, opreşte lucrările !

— Este prea tîrziu, spuse Soliman, gînditor ; iată, craterul se deschide ; taci, nu-l tulbura pe Adoniram şi spune-mi încă odată cele trei nume.

— Phanor, Amru, Methusael.

— Facă-se voia Domnului !

Benoni îl privi fix pe rege şi se făcu nevăzut cu iuţeala fulgerului. Între timp, sub loviturile repetate ale minerilor, lutul ars cădea din jurul gurii astupate a cuptorului şi stratul subţiat devenea atît de luminos, încît puteai crede că aveau să surprindă soarele în ascunzătoarea în care îşi petrece nopţile... La un semn al lui Adoniram, muncitorii se dau în lături şi maestrul, în timp ce arama răsună sub ciocane, ridică o măciucă de fier, o înfige în peretele străveziu, o roteşte în rană şi o smulge cu putere. Un şuvoi de lichid alb şi repede izbucneşte pe dată în canal şi înaintează ca un şarpe de aur învîrstat cu cristal şi argint pînă la un bazin săpat în nisip, de unde topitura se împarte urmîndu-şi cursul pe mai multe jghiaburi.

Deodată, o văpaie purpurie şi sîngeroasă luminează pe dealuri feţele fără număr ale privitorilor ; lucirile pătrund întunericul norilor şi înroşesc crestele stîncilor îndepărtate. Ierusalimul, ieşind din beznă, pare a fi pradă unui incendiu. O tăcere adîncă dă acestui spectacol solemn aspectul fantastic al unui vis.

Cînd începuse turnarea, zăriră o umbră alergînd în jurul albiei prin care avea să curgă metalul. Un om se năpustise acolo, şi, în pofida poruncilor lui Adoniram, îndrăznea să treacă prin canalul destinat focului. Abia păşise şi metalul topit îl prinse din urmă, şi răsturnîndu-l, îl înghiţi într-o clipită.

Adoniram nu-şi vede decît opera ; cutremurat la gîndul unei explozii iminente, se năpusteşte cu preţul vieţii sale, înarmat cu un cîrlig de fier ; îl înfige în trupul victimei pe care-l prinde, îl ridică şi, cu o putere supraomenească, îl azvîrle, ca pe un bloc de zgură, pe mal, unde acest trup luminos se stinge dîndu-şi duhul... Nici nu avusese timpul să-şi recunoască tovarăşul, credinciosul Benoni.

În timp ce bronzul curgea, umplînd cavităţile mării de aramă, al cărei contur vast începe să apară, ca o diademă de aur pe pămîntul întunecat, stoluri de muncitori purtînd mari linguri de turnare, oale adînci cu cozi lungi de fier, le cufundă rînd pe rînd în bazinul cu foc lichid şi aleargă ici şi colo să toarne metalul în tiparele pregătite pentru leii, taurii, frunzele de palmier, heruvimii cu figuri

gigantice care aveau să poarte marea de aramă. Toţi sînt uluiţi de cantitatea de foc cu care adapă pămîntul ; culcate pe pămînt, basoreliefurile desenează siluetele luminoase şi roşii ale cailor, ale taurilor înaripaţi, cinocefalilor şi himerelor monstruoase zămislite de geniul lui Adoniram.

— Spectacol sublim ! exclamă regina din Saba. O, măreţie ! o, putere genială a acestui muritor care supune elementele şi înfrînge natura !

— Nu a învins încă, îi răspunse Soliman cu amărăciune. Singur Adonai este atotputernic !

VI

Vedenia

Deodată Adoniram îşi dă seama că rîul de foc iese din matcă ; izvorul căscat varsă torente ; nisipul, prea încărcat, se năruie. Îşi aruncă privirile asupra mării de aramă ; forma este plină ochi ; sus apare o crăpătură ; lava se prelinge din toate părţile. Atunci scoate un răcnet atît de îngrozitor de răsună aerul şi ecourile îl repetă în munţi. Gîndind că pămîntul prea încălzit se vitrifică, Adoniram apucă un furtun legat la un rezervor de apă, şi, cu mare grabă, îndreptă vîna de apă spre baza contraforturilor slăbite ale tiparului vasului. Dar bronzul topit, care-şi luase avînt, curge pînă acolo : cele două lichide întră în luptă ; o masă de metal împresoară apa, o strînge, o îmbrăţişează. Pentru a se elibera, apa încălzită se transformă în aburi şi rupe încercuirea. Răsună o detunătură ; metalul ţîşneşte în aer, în jerbe strălucitoare, la douăzeci de coţi înălţime ; parcă s-ar deschide craterul unui vulcan furios. Zgomotul este urmat de plînsete, de urlete înfricoşătoare ; căci ploaia de stele seamănă pretutindeni moartea : fiece picătură de bronz este o săgeată de foc care pătrunde în trupuri, şi care ucide. Locul se acoperă cu muribunzi şi tăcerea este urmată de un imens strigăt de groază ; teama de primejdie alungă în foc pe cei pe care focul îi urmăreşte... împrejurimile luminate, orbitoare şi împur-

purate, amintesc de noaptea înspăimîntătoare cînd au ars Sodoma şi Gomora, aprinse de fulgerele lui Iehova.

Adoniram, deznădăjduit, aleargă în toate părţile să-şi adune muncitorii şi să închidă gura abisului de nesecat; nu-i răspund decît tînguiri şi blesteme, nu întîlneşte decît cadavre: ceilalţi s-au împrăştiat. Singur Soliman a rămas nemişcat, pe tron; regina stă, liniştită, alături de el. Diadema şi sceptrul încă mai strălucesc în beznă.

— Iehova l-a pedepsit! spuse Soliman reginei... şi mă pedepseşte şi pe mine, prin moartea supuşilor mei, pentru slăbiciunea şi bunăvoinţa mea faţă de acest monstru de orgoliu.

— Vanitatea care jertfeşte atîtea victime este criminală, rosti regina. Doamne, puteai să pieri în timpul acestei încercări infernale: arama ploua în jurul nostru.

— Şi erai aici! şi această josnică lepădătură a lui Baal a pus în pericol o viaţă atît de preţioasă! Să plecăm, regină; numai pericolul în care te aflai m-a îngrijorat.

Adoniram, care trecea pe lîngă ei, îl auzi; se îndepărtă cu un scrîşnet de durere. Mai departe dădu de un grup de muncitori care-l blestemau, rostind vorbe de ocară şi defăimîndu-l. Se apropie de el sirianul Phanor care îi spuse:

— Eşti mare; soarta te-a trădat; dar nu cu ajutorul zidarilor.

Amru fenicianul sosi şi el şi îi spuse:

— Eşti mare, şi ai fi învins dacă toţi şi-ar fi făcut datoria ca dulgherii.

Iar evreul Methusael îi spuse:

— Minerii şi-au făcut datoria; dar muncitorii străini au stricat totul cu nepriceperea lor. Curaj! o operă şi mai mare ne va răzbuna de această neizbîndă.

— A! gîndi Adoniram, aceştia sînt singurii mei prieteni...

I-a fost uşor să evite întîlnirile; toţi se dădeau la o parte din calea lui şi bezna ocrotea dezertările. Curînd luminile focurilor şi ale metalului topit, care se înroşea răcindu-se la suprafaţă, nu mai luminau decît cete depărtate care se topeau cu încetul în umbră. Adoniram, abătut, îl căuta pe Benoni:

— Şi el mă părăseşte... şopti cu tristeţe.

Maestrul rămase singur lîngă cuptor.

„Dezonorat ! exclamă el cu amărăciune ; iată rodul unei vieți austere, harnice, devotată gloriei unui monarh nerecunoscător ! El mă condamnă, iar frații mei se leapădă de mine ! Și regina, acea femeie... era acolo, mi-a văzut rușinea, și disprețul ei... a trebuit să-l suport ! Dar unde este Benoni în acest ceas al suferinței ? Singur ! Sînt singur și blestemat. Viitorul îmi este închis. Adoniram, zîmbește eliberării tale și caut-o în foc, elementul tău, dar și sclavul tău răzvrătit !“ Și iată-l că înaintează, senin și hotărît, spre fluviul care-și mai poartă unda învăpăiată de zgură și metal topit și care ici și colo stropește și trozнește în contact cu pămîntul umed, sau poate că lava tresaltă peste cadavre. Vîrtejuri groase de fum violet și roșcat se înalță în coloane strînse și învăluie scena părăsită a acestei aventuri lugubre. Acolo, uriașul fulgerat se așează pe pămînt și se cufundă în cugetare... cu ochiul ațintit asupra vîrtejurilor învăpăiate care puteau să se aplece și să-l înăbușe la cea mai mică suflare de vînt.

Anume forme stranii, fugare, strălucitoare, se închipuiau uneori printre jocurile strălucitoare și lugubre ale aburilor înfocați. Ochii uluiți ai lui Adoniram întrezăreau printre ele membre de uriaș, blocuri de aur, pitici care se topeau în fum sau se pulverizau ca o ploaie de scîntei. Aceste fantezii nu reușeau să-i alunge deznădejdea și durerea. Curînd ele puseră totuși stăpînire pe imaginația sa în delir și i se păru că din sînul flăcărilor se ridica o voce răsunătoare și adîncă care-i rostea numele. De trei ori, vîrtejul mugi numele lui Adoniram.

În jurul lui, nimeni... Adoniram privește cu înfrigurare turba înflăcărată și șoptește :

— Vocea poporului mă cheamă !

Fără a-și întoarce privirea, se ridică într-un genunchi, întinde mîna și observă în mijlocul fumurilor roșii o formă omenească nedeslușită, colosală, care pare să prindă înfățișare în flăcări, să se adune, apoi să se destrame și să se topească. Totul se agită și se învăpăiază în jur ; ...ea singură se fixează, rînd pe rînd întunecată în aburii luminoși sau luminoasă și strălucitoare în mijlocul fumului înnegrit de funingine. Capătă contur și relief, mai crește

încă apropiindu-se, şi Adoniram se întreabă îngrozit cine este acest bronz însufleţit.

Spectrul înaintează. Adoniram îl priveşte încremenit. Bustul său uriaş este îmbrăcat într-o dalmatică fără mîneci ; braţele-i goale sînt împodobite cu brăţări de fier ; capul arămiu, încadrat de o barbă pătrată, împletită şi încreţită pe mai multe rînduri... capul poartă o mitră aurie ; ţine în mînă un ciocan. Ochii săi mari şi strălucitori se apleacă asupra lui Adoniram cu blîndeţe, iar un glas ce pare să iasă din măruntaiele bronzului rosteşte aceste cuvinte :

— Trezeşte-ţi sufletul, ridică-te, fiul meu. Vino, urmează-mă. Am văzut nenorocirile neamului meu şi mila mea s-a trezit...

— Fantomă, cine eşti ?

— Sînt umbra părintelui părinţilor tăi, străbunul celor care muncesc şi suferă. Vino ; cînd mîna mea îţi va fi atins fruntea, vei putea răsufla în mijlocul flăcării. Fii fără teamă, aşa cum ai fost fără slăbiciune...

Deodată, Adoniram se simţi cuprins de o căldură pătrunzătoare, care îl însufleţea fără să-l învăpăieze ; aerul pe care-l trăgea în piept era mai uşor ; o chemare de neînvins îl atrăgea către rugul în care misteriosul său însoţitor începuse să intre.

— Unde sînt ? Cum te numeşti ? Unde mă duci ? şopti el.

— În miezul pămîntului... în sufletul lumii locuite ; acolo se înalţă palatul subpămîntean al lui Henoh, părintele nostru, pe care Egiptul îl numeşte Hermes, iar Arabia îl cinsteşte sub numele de Edris [288].

— Puteri nemuritoare ! exclamă Adoniram, o, Doamne, ! Să fie adevărat ? Eşti oare...

— Străbunul tău, omule... artistule, învăţătorul şi ocrotitorul tău : am fost Tubal-Kain.

Cu cît înaintau în tărîmul tăcerii şi al nopţii, cu atît Adoniram se îndoia mai mult de sine şi de realitatea impresiilor sale. Treptat, uitîndu-şi propria făptură, se lăsă cucerit de farmecul necunoscutului care îl călăuzea, iar sufletul său, se dărui cu desăvîrşire ascendentului acestuia.

După regiunile umede şi reci urmase o atmosferă călduţă şi rarefiată ; viaţa interioară a pămîntului se mani-

festa prin cutremurări şi vuiete ciudate ; bătăi surde, regulate, periodice, vesteau apropierea de inima lumii ; Adoniram o simţea bătînd cu o putere crescîndă şi se mira văzîndu-se rătăcind prin spaţii infinite ; căuta un sprijin şi nu-l găsea, şi urma fără a o vedea umbra lui Tubal-Kain, care tăcea.

După cîteva clipe, care i se părură lungi cît viaţa unui patriarh, zări în depărtare un punct luminos. Pata crescu, crescu, se apropie, se întinse într-o lungă perspectivă şi artistul întrezări o lume populată cu umbre care se agitau, dedîndu-se unor ocupaţii pe care el nu le înţelegea. Aceste lumini nedeslușite se opriră în cele din urmă pe mitra strălucitoare şi pe dalmatica fiului lui Kain.

În zadar se strădui Adoniram să vorbească : vocea i se stingea în pieptul obosit ; dar îşi regăsi suflul cînd ajunse într-o mare galerie de o adîncime nemăsurată, foarte largă, căci nu i se zăreau pereţii, şi purtată pe un îndoit şir de coloane atît de înalte încît se pierdeau în văzduh deasupra lui, iar bolta pe care o purtau era cu neputinţă să o vadă.

Deodată tresări ; Tubal-Kain vorbea :

— Picioarele tale calcă pe marea piatră de smarald care serveşte de rădăcină şi de temelie muntelui Kaf ; ai ajuns în împărăţia străbunilor tăi. Aci domneşte singură seminţia lui Kain. Sub aceste fortăreţe de granit, în mijlocul acestor peşteri inaccesibile, ne-am găsit în sfîrşit libertatea. Aci se opreşte tirania geloasă a lui Adonai, aci te poţi hrăni cu fructele Pomului cunoştinţei fără a muri.

Adoniram scoase un oftat prelung : i se părea că scăpase pentru prima oară de o povară istovitoare, care-l încovoiase neîncetat în timpul vieţii.

Deodată izbucneşte viaţa ; apar noroade din aceste hipogee : munca le însufleţeşte, le agită ; răsună zgomotul vesel al metalelor ; i se adaogă clocotul de ape ţîşnitoare şi suflul unor vînturi năvalnice. Bolta înseninată se întinde ca un cer uriaş din care se revarsă peste ateliere neînchipuit de întinse şi de ciudate torente de lumină albă, albăstrie, care se irizează căzînd pe sol.

Adoniram trece printr-o mulţime de oameni dedaţi la munci al căror rost nu-l deslușeşte ; acea lumină, acea

cupolă cerească în străfundurile pămîntului, îl miră ; se oprește.

— Este sanctuarul focului, îi spune Tubal-Kain ; de acolo provine căldura pămîntului care, fără noi, ar pieri de frig. Noi pregătim metalele, le împărțim în vinele planetei, după ce le-am lichefiat vaporii. Puse în contact unele cu altele și împletindu-se deasupra capetelor noastre, filoanele acestor elemente diferite degajă spirite contrarii care se învăpăiază și proiectează aceste lumini vii... orbitoare pentru ochii tăi imperfecți. Atrase de curenți, cele șapte metale se vaporizează în jur și formează acești nori de culoarea frunzelor, a cerului, purpurei, aurului, rubinului și argintului, care se mișcă prin spațiu și reproduc îmbinările ce alcătuiesc cele mai multe dintre minerale și pietre prețioase. Cînd cupola se răcește, norii condensați lasă să cadă o ploaie de rubine, smaralde, topaze, onixuri, peruzele și diamante, iar curenții pămîntului le duc cu sine, laolaltă cu multe zguri : graniturile, cremenele și calcarele, care, ridicînd suprafața globului, o văluresc cu munți. Aceste materii se solidifică pe măsură ce se apropie de lumea oamenilor... și la răcoarea soarelui lui Adonai, cuptor neizbutit, care nu are nici măcar puterea să fiarbă un ou. Așadar, ce-ar deveni viața omului dacă noi nu i-am transmite, pe ascuns, elementul focului, închis în pietre, precum și fierul trebuincios pentru a produce scînteia ?

Explicațiile îl mulțumeau pe Adoniram și îl mirau. Se apropie de muncitori, fără a pricepe cum de puteau să lucreze pe rîuri de aur, de argint, de aramă, de fier, să le despartă, să le zăgăzuiască, să le cearnă ca pe o apă.

— Aceste elemente, răspunse Tubal-Kain gîndului său, sînt lichefiate de căldura centrală ; temperatura în care trăim aci este cam încă o dată pe atît cît aceea a cuptoarelor în care îți topești metalele.

Adoniram, îngrozit, se miră că trăiește.

— Căldura de aici reluă Tubal-Kain, este temperatura normală a sufletelor născute din elementul focului. Adonai a pus o scînteie de nimica toată în mijlocul bucății de lut din care a plămădit omul, și atît a fost de ajuns pentru a încălzi toată bucata, pentru a-i da suflet și minte ; dar acolo sus, sufletul luptă cu frigul : de aceea sînt însușirile

voastre atît de limitate ; apoi vine timpul cînd scînteia este chemată de atracţia centrală, şi atunci muriţi.

Facerea lumii explicată astfel îi smulse lui Adoniram un gest de dispreţ.

— Da, urmă călăuza sa ; Adonai este un Dumnezeu mai mult isteţ decît puternic şi mai mult gelos decît darnic ! L-a plămădit pe om din tină, în ciuda geniilor focului ; apoi, speriat de opera sa şi de bunăvoinţa acestora pentru acea firavă făptură, fără pic de milă pentru lacrimile lor, a sortit-o morţii. Iată originea conflictului care ne desparte ; întreaga viaţă pămîntească, născută din foc, este atrasă de focul din centru. Noi voisem ca focul central să fie atras spre margine şi să strălucească în afară : această modificare de principiu ar fi însemnat viaţă fără de sfîrşit.

Adonai, care domneşte peste lumi a înconjurat pămîntul cu ziduri şi a oprit atracţia din afară. Rezultatul va fi că pămîntul va muri ca şi locuitorii lui. A început să îmbătrînească, răcoarea îl pătrunde din ce în ce mai mult ; specii întregi de animale şi de plante au dispărut ; rasele se împuţinează, durata vieţii se scurtează, iar pămîntul, a cărui mădună se sleieşte şi se usucă, din cele şapte metale primitive mai primeşte doar cinci. Soarele însuşi păleşte ; se va stinge peste cinci sau şase mii de ani. Dar nu numai eu pot să-ţi dezvălui aceste taine : le vei afla din gura oamenilor, străbunii tăi.

VII

Lumea subterană

Pătrunseră împreună într-o grădină luminată de lucirile blînde ale unui foc molcom şi sădită cu arbori necunoscuţi al căror frunziş, format din mici limbi de flacără, arunca, în loc de umbră, lumini mai vii încă pe solul din smarald, smălţuit cu flori, avînd forme stranii şi culori de o intensitate uimitoare. Erau născute în terenul metalelor din focul interior, fiind emanaţiile lui cele mai fluide şi mai pure. Aceste vegetaţii arborescente ale metalului în

floare străluceau ca niște nestemate și împrăștiau miresme de ambră, smirnă și tămîie. Nu departe, șerpuiau pîraie de naft ce fertilizau chinovarul, trandafirul acestor ținuturi subterane. Acolo se plimbau cîțiva bătrîni uriași, pe măsura naturii puternice și exuberante. Adoniram descoperi un șir de coloși, așezați în rînd, sub un baldachin de lumină arzătoare și reproducînd veșmintele sfinte, proporțiile sublime și aspectul impunător al figurilor pe care le întrezărise odinioară în peșterile Libanului. Înțelese că era dinastia dispărută a prinților din Henochia. Revăzu, așezați în jurul lor, cinocefalii, leii înaripați, grifonii, sfincșii zîmbitori și misterioși, specii condamnate, măturate de potop și imortalizate de memoria oamenilor. Acești sclavi androgini suportau tronuri masive, monumente inerte, docile, totuși însuflețite.

Nemișcați ca odihna, prinții din seminția lui Adam păreau că visează și așteaptă.

Ajuns la capătul șirului, Adoniram, care mergea înainte își îndreptă pașii spre o piatră uriașă, pătrată și albă ca zăpada... Era gata să calce pe această stîncă din amiant incombustibil.

— Oprește ! exclamă Tubal-Kain, ne aflăm sub muntele din Serendib [289] ; erai să calci pe mormîntul necunoscutului, al primului născut al pămîntului. Adam doarme sub acest giulgiu, care-l apără de foc. Nu se va scula decît în cea din urmă zi a lumii ; mormîntul său captiv conține răscumpărarea noastră. Dar ascultă : străbunul nostru te cheamă.

Kain, care stătea ghemuit într-o poziție penibilă, se ridică în picioare. Frumusețea lui este supraomenească, privirea tristă și buzele palide. Nici un veșmînt nu-i acoperă trupul ; în jurul frunții lui îngîndurate se încolăcește un șarpe de aur ca o diademă... omul rătăcitor pare încă frînt de oboseală :

— Fie somnul și moartea cu tine, fiule. Născut dintr-un neam harnic și năpăstuit, din cauza mea suferi. Heva mi-a fost mamă ; Eblis, îngerul luminii, a strecurat în sînul ei scînteia care mă însuflețește și care mi-a regenerat neamul ; Adam, plămădit din lut și deținător al

unui suflet robit, Adam, m-a hrănit. Fiu al Eloimilor [290], am îndrăgit această lucrare a lui Adonai şi am pus în slujba oamenilor neştiutori şi slabi spiritul geniilor care sălăşluiesc în mine. Mi-am hrănit părintele cînd a îmbătrînit şi am legănat copilăria lui Habel... căruia îi ziceau fratele meu. Vai mie !

Înainte de a aduce pe pămînt omorul, cunoscusem nerecunoştinţa, nedreptatea şi amărăciunile care corup inima. Muncind fără încetare, smulgînd pămîntului zgîrcit hrana noastră, născocind pentru fericirea oamenilor plugurile care silesc pămîntul să rodească, făcînd să renască pentru ei, în sînul belşugului, acel Eden pe care îl pierduseră, făcusem din viaţa mea un neîncetat sacrificiu. O, culme a nedreptăţii ! Adam nu mă iubea ! Heva îşi amintea că fusese alungată din rai pentru că îmi dăduse viaţă, şi inima ei, zăvorîtă de interes, era dăruită numai lui Habel. El, dispreţuitor şi alintat, mă socotea sluga tuturor : Adonai era de partea lui, ce-i trebuia mai mult ? De aceea, în timp ce eu udam cu sudoarea mea pămîntul pe care se simţea rege, el, trîndav şi alintat, îşi păştea turmele moţăind pe sub paltini. Cînd m-am plîns de nedreptate, părinţii noştri invocară echitatea lui Dumnezeu ; i-am adus amîndoi jertfe, şi a mea, snopi de grîu pe care-l silisem să crească, primele roade ale verii ! a mea, a fost refuzată cu dispreţ... Astfel a respins întotdeauna acest Dumnezeu gelos geniul inventiv şi fecund şi a dat puterea şi dreptul de asuprire minţilor de rînd. Ştii ce a urmat, dar ce nu ştii este că ura lui Adonai, osîndindu-mă la sterilitate, dădea de soţie tînărului Habel pe sora noastră Aclinia, care mă iubea [291]. De aici a pornit prima luptă a djinilor, copiii Eloimilor, născuţi din foc, împotriva fiilor lui Adonai, făcuţi din lut.

Am stins flacăra lui Habel... Adam s-a văzut renăscînd mai apoi prin seminţia lui Seth ; şi, pentru a-mi ispăşi vina, am devenit binefăcătorul copiilor lui Adam. Nouă, neamului nostru, care e mai presus de al lor, îi datorează ei toate meşteşugurile, industria şi elementele ştiinţei. Strădanii zadarnice ! Învăţîndu-i, îi făceam liberi... Adonai nu m-a iertat niciodată, şi de aceea îmi socoteşte de neiertat faptul că am sfărîmat un vas de lut, el care a înnecat

atîtea mii de oameni în apele potopului ! el care, pentru a-i împuţina, le-a dat atîţia tirani !

Atunci mormîntul lui Adam vorbi :

— Tu, spuse vocea adîncă, tu eşti acela care ai zămislit omorul ; Dumnezeu urmăreşte în copiii mei sîngele Hevei din care te-ai născut şi pe care l-ai vărsat ! Din pricina ta a ridicat Iehova preoţi care au jertfit oameni, şi regi care au jertfit preoţi şi oşteni. Într-o zi va da naştere unor împăraţi pentru a sfărîma popoarele, preoţii şi chiar pe regi, iar urmaşii naţiunilor vor spune : „Sînt fiii lui Kain !“

Fiul Hevei se agită, disperat :

— Nici el ! strigă, nu m-a iertat niciodată.

„Niciodată !...“ răspunse vocea ; şi din adîncuri se mai auzi gemînd : „Habel, fiul meu, Habel, Habel !.. ce-ai făcut cu fratele tău Habel ?...“

Kain se prăbuşi făcînd pămîntul să răsune, şi zvîrcolirile deznădejdii îi sfîşiau pieptul...

Aceasta este osînda lui Kain, pentru că a vărsat sînge.

Cuprins de respect, iubire, milă şi groază, Adoniram întoarse capul.

— Eu, ce-am făcut ? spuse, clătinîndu-şi creştetul acoperit cu o tiară înaltă, venerabilul Enoh. Oamenii rătăceau ca turmele : i-am învăţat că cioplească piatra şi să zidească clădiri, să se adune în oraşe. Eu, cel dintîi, le-am destăinuit traiul în societate. Cînd i-am adunat nu erau mai presus de dobitoace... şi am lăsat o naţiune în oraşul meu Enochia, ale cărei ruine uimesc şi azi neamurile degenerate. Datorită mie ridică Soliman un templu în cinstea lui Adonai, dar acest templu îi va aduce pierzania, căci Dumnezeul evreilor, o fiule, a recunoscut geniul meu în opera mîinilor tale.

Adoniram contemplă măreaţa umbră : Enoh avea barba lungă şi împletită ; tiara sa, împodobită cu dungi roşii şi cu un dublu rînd de stele, se sfîrşea în vîrf ca un cioc de vultur. Două fîşii cu ciucuri îi atîrnau pe păr şi pe tunică. Într-o mînă ţinea un sceptru lung şi în cealaltă un echer. Statuia lui colosală o întrecea pe a tatălui său Kain. Lîngă el se aflau Irad şi Maviael, purtînd pe cap doar simple fîşii. Braţele erau cuprinse în inele : unul din ei închisese pe vremuri izvoarele în fîntîni ; celălalt cioplise cedrii.

Mathusael născocise slovele scrise și lăsase cărți pe care mai apoi Edris le luase și le îngropase în pămînt ; cărțile *Tau*-ului... Mathusael avea pe umăr un palium hieratic ; un parazonium [292] îi înarma șoldul, iar pe brîul lui lucitor strălucea cu trăsături de foc *T*-ul simbolic, semn de adunare pentru muncitorii născuți din geniile focului.

Pe cînd Adoniram privea chipul zîmbitor al lui Lameh, ale cărui brațe erau acoperite de aripi îndoite din care ieșeau două mîini lungi, sprijinite pe capetele a doi tineri așezați pe jos, Tubal-Kain, părăsindu-și protejatul, se așezase pe tronul lui de fier.

— Vezi aci fața venerabilă a tatălui meu, îi spuse el lui Adoniram. Aceștia pe care-i mîngîie pe păr, sînt copiii Adei : Iabel, care a ridicat corturi și a învățat să coasă pielea cămilelor, și Iubal, fratele meu, primul care a întins strunele cinnor [293]-ului, ale harfei, și a știut să le facă să răsune.

— Fiu al lui Lameh și a Selei, răspunse Iubal cu o voce armonioasă ca vînturile înserării, ești mai mare decît frații tăi și domnești asupra moșilor tăi. De la tine purced meșteșugurile războiului și ale păcii. Tu ai scos metalele din piatră, tu ai aprins primul cuptor. Dînd oamenilor aurul, argintul, arama și oțelul, ai înlocuit prin ele pomul cunoștinței. Aurul și fierul îi vor ridica în culmea puterii, dar le vor fi atît de aducătoare de moarte încît să mă răzbune pe Adonai ! Slavă lui Tubal-Kain !

Un vuiet năprasnic răspunse din toate părțile acestei exclamații, repetată în depărtări de legiunile de pitici care-și reluară lucrul cu un nou avînt. Ciocanele răsunară sub bolțile făurăriilor veșnice, și Adoniram... muncitorul, în acea lume unde muncitorii erau regi, resimți o bucurie și o mîndrie fără seamăn.

— Copil din neamul Eloimilor, îi spuse Tubal-Kain, recapătă-ți curajul, gloria ta este de a sluji. Strămoșii tăi au făcut un lucru de temut din hărnicia omenească, și de aceea a fost osîndit neamul nostru. El a luptat două mii de ani ; nu au putut să ne distrugă pentru că sîntem dintr-o esență nemuritoare, ne-au învins, pentru că în sîngele nostru este amestecat sîngele Hevei. Strămoșii tăi, urmașii mei, au fost cruțați de apele potopului. Căci, în timp ce Iehova, pregătindu-ne distrugerea, le aduna în zăgazurile

cerului, am chemat focul în ajutor şi l-am năpustit în şuvoaie repezi asupra pămîntului. Din porunca mea, flacăra a topit pietrele şi a săpat lungi galerii care să ne slujească de adăpost. Aceste drumuri subterane ajungeau în cîmpia de la Gizeh, nu departe de malurile unde s-a ridicat apoi cetatea Memfisului. Pentru a feri galeriile de a fi năpădite de ape am adunat neamul uriaşilor şi mîinile noastre au durat o piramidă imensă care va dăinui cît lumea. Pietrele au fost cimentate cu bitum de nepătruns ; şi piramida nu are altă intrare decît un culoar îngust, închis cu o uşă mică, pe care am zidit-o eu-însumi în cea de pe urmă zi a lumii vechi.

Au fost săpate în stîncă locuinţe subterane în care se pătrundea coborînd într-un hău ; acestea se înşirau de-a lungul unei galerii joase ce ducea în locul unde adunasem apa într-un fluviu puternic care să potolească setea oamenilor şi a turmelor ascunse acolo. Dincolo de fluviu, într-un mare spaţiu străluminat de frecarea metalelor contrarii, strînsesem fructele vegetale care-şi trag hrana din pămînt.

Acolo au trăit, la adăpost de ape, puţinele rămăşiţe ale seminţiei lui Kain. Cînd apele s-au retras în albiile lor, pentru a revedea lumina zilei, a trebuit să înfruntăm din nou toate încercările prin care trecusem. Drumurile erau periculoase, clima interioară mistuie. Atît la dus ca şi la întors am pierdut în fiecare regiune cîţiva tovarăşi. Singur, în cele din urmă, am supravieţuit, împreună cu fiul pe care mi-l dăruise sora mea Noema.

Am redeschis piramida, şi am zărit pămîntul. Ce schimbare ! Pustiu... animale rahitice, plante sfrijite, un soare palid şi fără căldură, ici şi colo gropi cu noroi neroditor în care se tîrau reptile. Deodată un vînt îngheţat, încărcat cu duhori grele îmi pătrunde în piept şi-l usucă. Sufocat, îl resping şi îl aspir din nou pentru a nu muri. Nu ştiu ce otravă rece îmi curge prin vine ; puterea mea se stinge, picioarele mi se moaie, noaptea mă împresoară, un fior negru mă cuprinde. Clima pămîntului se schimbase, solul răcit nu mai degaja destulă căldură pentru a da viaţă celor pe care odinioară îi făcuse să trăiască. Ca un delfin scos din sînul mărilor şi azvîrlit pe nisip, mi-am simţit agonia şi am înţeles că îmi bătea ceasul din urmă...

Dintr-un suprem instinct de conservare am vrut să fug și, reintrînd sub piramidă, mi-am pierdut cunoștința. Acolo mi-a fost mormîntul iar sufletul meu slobozit, atras de focul dinăuntru, se întoarse la ale strămoșilor mei. Cît despre fiul meu, de abia adult, era încă în plină creștere ; a putut să trăiască dar nu a mai crescut.

Fu rătăcitor pe pămînt, după cum e scris neamului nostru, iar femeia lui Ham, cel de al doilea fiu al lui Noe, îl găsi mai frumos decît pe fiul oamenilor. A cunoscut-o, și ea a dat naștere lui Kuș tatăl lui Nimrod, care i-a învățat pe frații săi meșteșugul vînătorii și a întemeiat Babilonul. Se apucară să clădească turnul lui Babel ; Adonai a recunoscut atunci sîngele lui Kain și a început iar să-l năpăstuiască. Neamul lui Nimrod a fost din nou împrăștiat. Vocea fiului meu îți va spune sfîrșitul acestei dureroase povești.

Neliniștit, Adoniram caută în jurul lui pe fiul lui Tubal-Kain.

— N-ai să-l vezi, continuă domnul duhurilor focului, sufletul copilului meu este nevăzut, pentru că a murit după potop și înfățișarea lui trupească aparține pămîntului. Aceeași soartă o au și urmașii lui ; și tatăl tău, Adoniram, este rătăcitor prin aerul învăpăiat pe care-l respiri... Da, tatăl tău.

— Tatăl tău, da, tatăl tău..., răspunse ca un ecou, dar cu un accent de duioșie, o voce care trecu ca o sărutare pe fruntea lui Adoniram.

Ascunzîndu-și fața, artistul plînse.

— Liniștește-te, îi spuse Tubal-Kain ; este mai fericit decît mine. Te-a lăsat cînd erai în leagăn și, cum trupul tău nu aparține încă pămîntului, are fericirea să-i vadă înfățișarea. Dar ascultă cu grijă vorbele fiului meu.

Atunci se auziră aceste cuvinte :

„Dintre toate duhurile muritoare ale neamului nostru, eu singur am văzut lumea dinainte și de după potop și am privit fața lui Adonai. Așteptam nașterea unui fiu, și vîntul rece al pămîntului îmbătrînit îmi apăsa pieptul. Într-o noapte Dumnezeu mi-a apărut : chipul lui nu poate fi descris.

— Speră... îmi spuse.

Neștiutor, singuratec într-o lume necunoscută, am răspuns sfios :

— Doamne, mi-e teamă...

A răspuns :

— Această teamă va fi mîntuirea ta. Trebuie să mori ; numele tău nu va fi cunoscut de frații tăi și în veac nu va fi pomenit ; ți se va naște un fiu pe care nu-l vei vedea. Dintr-însul se vor zămisli ființe pierdute prin mulțime, precum stelele rătăcitoare pe cer. Tulpină de uriași, ți-am umilit trupul ; urmașii tăi se vor naște slabi ; viața le va fi scurtă ; singurătatea va fi partea lor. Sufletul duhurilor își va păstra în sînul lor prețioasa sa scînteie, iar măreția lor le va fi chinul. Superiori oamenilor, vor fi binefăcătorii lor și vor fi disprețuiți de ei ; doar mormintele le vor fi cinstite. Neînțeleși în timpul șederii lor pe pămînt, vor avea aspra conștiință a puterii lor și o vor folosi întru slava altora. Simțitori la nenorocirile omenirii vor vrea să le împiedice, fără a se putea face ascultați. Supuși unor stăpîni bicisnici și josnici, nu vor reuși să-i învingă pe acești tirani de disprețuit. Superiori sufletește lor, vor fi jucăria avuției și a prostiei fericite. Vor întemeia faima popoarelor și nu vor avea parte de ea în zilele vieții lor. Uriași ai inteligenței, facle ale științei, făuritori ai progresului, lumini ale artelor, instrumente ale libertății, ei înșiși vor rămîne robi, disprețuiți, singuratici. Inimi duioase, vor fi pizmuiți, suflete energice, vor fi neputincioși în a făptui binele... Nici între ei nu se vor cunoaște și nu se vor înțelege.

— Dumnezeule crunt ! am strigat ; cel puțin viața le va fi scurtă și sufletul le va înfrînge trupul.

— Nu, căci vor nutri speranța, mereu dezamăgită, atîțată fără încetare, și cu cît vor munci mai mult în sudoarea frunții lor, cu atît oamenii le vor fi mai nerecunoscători. Vor dărui toate bucuriile și vor primi toate durerile ; povara de munci cu care am încărcat seminția lui Adam le va apăsa umerii ; sărăcia se va lipi de ei, familia se va însoți cu foamea. Și, fie că se vor supune, fie că se vor răscula, vor fi întotdeauna înjosiți, vor munci pentru alții și își vor cheltui în zadar geniul, priceperea și puterea brațelor.

Astfel a grăit Iehova și inima mi se frînse ; am blestemat noaptea care mă făcuse tată și mi-am dat duhul"...

Apoi vocea se stinse, lăsînd în urma ei o dîră lungă de suspine.

— Vezi, auzi, reluă atunci Tubal-Kain, și exemplul nostru îți stă în față. Duhuri binefăcătoare, autorii celor mai multe cuceriri intelectuale de care omul este atît de mîndru, în ochii lui noi sîntem cei blestemați, demonii, duhurile răului. Fiu al lui Kain ! Primește-ți soarta ; du-o cu fruntea neclintită, iar Dumnezeul răzbunător să fie uimit de statornicia ta. Fii mare în fața oamenilor și puternic în fața noastră. Te-am văzut gata de a fi învins, fiule, și am vrut să-ți sprijin virtutea. Duhurile focului îți vor veni în ajutor ; îndrăznește orice ; ești hărăzit să fii pieirea lui Soliman, acest credincios slujitor al lui Adonai. Din tine se va naște un neam de regi care vor reînscăuna pe pămînt, în fața lui Iehova, cultul părăsit al focului, acest element sfînt. Cînd nu vei mai fi pe pămînt, oștirea neostenită a muncitorilor, se va uni în numele tău, iar falanga muncitorilor, a gînditorilor, va doborî într-o zi puterea oarbă a regilor, acei slujitori despotici ai lui Adonai. Du-te, fiule, îndeplinește-ți soarta..

La aceste vorbe, Adoniram se simți luat pe sus ; grădina metalelor, cu florile ei strălucitoare, copacii de lumină, atelierele uriașe și învăpăiate ale piticilor, rîurile lucitoare de aur, argint, cadmium, mercur și naft se topiră sub picioarele sale într-o brazdă largă de lumină, într-un fluviu repede de foc. Înțelese că era purtat prin spațiu cu iuțeala unei stele. Totul se întunecă treptat : domeniul străbunilor săi îi apăru o clipă ca o planetă nemișcată în mijlocul unui cer înnegrit, un vînt răcoros îi lovi fața, simți o izbitură, aruncă o privire în jur și se pomeni culcat pe nisip, lîngă forma în care turnase marea de aramă, înconjurat de lava pe jumătate răcită, care mai proiecta încă în bezna nopții o lucire roșietică.

„Un vis ! își spuse ; să fi fost cu adevărat un vis ? Nefericitul de mine ! Pierderea speranțelor, năruirea proiectelor și rușinea care mă așteaptă la răsăritul soarelui sînt mai mult decît adevărate."

Dar viziunea i se arăta din nou, atît de limpede încît se îndoi pînă și de bănuiala care-l cuprinsese. Pe cînd cu-

geta astfel, ridică ochii și recunoscu în fața lui umbra colosală a lui Tubal-Kain.

— Duh al focului, îi strigă el, du-mă înapoi în străfundurile abisurilor. Pămîntul să-mi ascundă rușinea.

— Așa îmi urmezi poruncile ? îi răspunse umbra cu glas aspru. Lasă vorbele zadarnice ; noaptea trece, curînd ochiul aprins al lui Adonai va parcurge pămîntul ; trebuie să ne grăbim. Copil slab ! te-aș fi părăsit oare în ceasul primejdiei ? Fii fără grijă ; tiparele tale sînt umplute. Cînd metalul a lărgit brusc gura cuptorului zidit din pietre prea puțin refractare, și s-a revărsat, prisosul a țîșnit peste margini. Ai crezut că s-a produs o fisură, ți-ai pierdut cumpătul, ai stropit cu apă și metalul scurs s-a înstelat.

— Și cum să curăț marginea bazinului de aceste bavuri care s-au lipit de ea ?

— Fonta este poroasă și nu este atît de bună conducătoare de căldură ca oțelul. Ia o bucată de fontă, încălzește-o la un capăt, răcește-o la celălalt, și lovește-o cu barosul : se va sparge exact la îmbinarea între cald și rece. Cu pămîntul și cu cristalele se întîmplă la fel.

— Maestre, te ascult.

— Pe Eblis ! mai bine ai ghici. Cada ta este încă fierbinte ; răcește brusc tot ce-i depășește marginea și rupe bavurile cu ciocanul.

— Ar trebui o putere...

— Trebuie un baros. Al lui Tubal-Kain a deschis craterul Etnei pentru a lăsa să se scurgă zgurile din uzinele noastre.

Adoniram auzi zgomotul unei bucăți de fier care cade ; se aplecă și ridică un ciocan greu, dar perfect echilibrat pentru mîna lui. Vru să-și exprime recunoștința, dar umbra dispăruse, și zorile care se apropiau făceau să pălească lumina stelelor.

O clipă mai tîrziu păsările, care își dregeau glasurile, se împrăștiară la zgomotul ciocanului lui Adoniram care, lovind de zor marginile mării de aramă, tulbura singur liniștea adîncă ce se lasă întotdeauna înainte de faptul zilei.

Povestirea impresionase puternic auditoriul, care veni în și mai mare număr în ziua următoare. Fusese vorba

despre tainele muntelui *Kaf*, care stîrneşte întotdeauna interesul orientalilor. În ce mă priveşte povestirea mi se păruse tot aşa de clasică ca şi coborîrea lui Enea în infern [294].

VIII

Fîntîna Siloe

Povestitorul urmă :

Era la ceasul cînd Thaborul îşi aruncă umbra matinală pe drumul povîrnit al Bethaniei : cîţiva nori albi şi străvezii rătăceau prin cîmpiile cerului, îndulcind lumina dimineţii ; roua albăstrea încă ţesătura pajiştilor ; adierea dimineţii murmura prin frunziş acompaniind cîntecul păsărilor de-a lungul potecii ce duce la Moria ; în depărtare se zăreau tunicile de in şi rochiile din voal ale unui alai de femei care, trecînd podul de peste Kedron, se îndreptau spre malul unui pîrîu ce curge din fîntîna Siloe ! După ele veneau opt nubieni purtînd un palanchin bogat, apoi două cămile încărcate ce înaintau legănîndu-şi capetele.

Lectica era goală căci regina din Saba care, împreună cu slujnicele ei, părăsise din zori corturile în care se încăpăţînase să locuiască cu toată suita în afara zidurilor Ierusalimului, coborîse din lectică şi mergea pe jos pentru a gusta din plin farmecul acestor locuri înverzite.

Slujitoarele, cele mai multe tinere şi frumoase, se duceau de dimineaţă la fîntînă să spele straiele stăpînei lor, iar aceasta, îmbrăcată la fel de simplu ca şi ele, mergea veselă împreună cu doica ei înaintea tinerelor femei care flecăreau pe întrecute.

— Motivele tale nu mă conving, fiica mea, spunea doica ; această căsătorie mi se pare o mare nebunie ; iar o greşeală poate fi iertată numai pentru plăcerea pe care ţi-o dă.

— Frumoasă morală ! Dacă te-ar auzi înţeleptul Soliman...

— Este chiar atît de înţelept, să rîvnească la trandafirul sabeenilor cînd i-a trecut tinereţea ?

— Lingușiri ! Buna mea Sarahil, o iei prea de dimineață !

— Nu-mi trezi severitatea încă adormită ; ți-aș zice...

— Ei bine, spune...

— Că te-ai îndrăgostit de Soliman ; și n-aș greși.

— Nu știu..., răspunse tînăra regină rîzînd ; mi-am pus și eu, cu toată seriozitatea, această întrebare, și este probabil că regele nu mă lasă rece.

— Dacă ar fi așa, n-ai fi stat să te gîndești atît. Nu, ticlueşti o alianță... politică, și azvîrli flori pe cărarea stearpă a politicii. Țara ta, ca și țările tuturor vecinilor săi, a ajuns tributară puterii lui Solomon, și visezi poate să o eliberezi, acceptînd un stăpîn pe care gîndești să-l aduci sub ascultarea ta.

— De ce m-aș teme ? Mă adoră.

— Are o pasiune prea vie pentru înalta lui persoană pentru ca sentimentele sale față de tine să depășească dorința simțurilor, și nimic nu este mai fragil. Soliman este cugetat, ambițios și rece.

— Nu este el cel mai mare domnitor de pe pămînt, și cel mai nobil vlăstar din neamul lui Sem din care mă trag și eu ? Găsește în toată lumea un prinț mai vrednic decît el să dea moștenitori dinastiei hemiariților !

— Hemiariții, strămbunii noștri, se trag mult mai de sus decît crezi. Ți-i închipui oare pe fiii lui Sem poruncind făpturilor aerului ?... În sfîrșit, eu rămîn la prevestirile oracolelor : soarta ta nu este încă împlinită și semnul după care îți vei recunoaște soțul nu a apărut, pupăza nu a arătat încă voința puterilor veșnice care veghează asupra ta.

— Să depindă soarta mea de voința unei păsări ?

— A unei păsări fără seamăn în lume, a cărei înțelepciune nu are asemănare la neamurile păsărești ; al cărei suflet, mi-a spus-o marele-preot, se trage din elementul focului. Nu-i o ființă pămîntească ci ține de rasa djinilor.

— Este adevărat, răspunse Balkis, că Soliman încearcă în zadar să și-o apropie și că întinde în zadar fie umărul fie pumnul.

— Mă tem că nu se va așeza niciodată pe pumnul lui. Pe vremea cînd dobitoacele erau supuse, și neamul ace-

lora s-a stins, ele nu dădeau ascultare oamenilor plămădiți din lut. Ascultau numai de *divi*, sau de *djini*, copii ai aerului sau ai focului... Soliman este din neamul pe care Adonai l-a plămădit din lut.

— Și totuși pupăza pe mine mă ascultă...

Sarahil zîmbi dînd din cap ; principesă din viţa hemiariţilor, și rudă cu ultimul rege, doica reginei cercetase cu rîvnă ştiinţele naturii : era la fel de prudentă pe cît era de discretă și de bună.

— Regină, adăugă ea, sînt taine mai presus de vîrsta ta, și pe care fetele casei noastre nu trebuie să le cunoască înainte de căsătorie. Dacă patima le răpește minţile și le face să decadă, aceste taine le rămîn zăvorîte, pentru ca oamenii de rînd să fie ţinuţi pe veci departe de ele. Îţi este de ajuns să știi că *Hud-Hud*, această pupăză vestită, nu va recunoaște de stăpîn decît pe soţul hărăzit reginei din Saba.

— Ai să mă faci să blestem această tiranie cu pene.

— Care te va scăpa poate de un despot înarmat cu sabie.

— Mi-am dat cuvîntul lui Soliman, și ar însemna să atragem asupra noastră mînia lui îndreptăţită... Sarahil, zarurile au fost aruncate ; sorocul este chiar în astă seară.

— Puterea Eloimilor este mare... șopti doica.

Pentru a curma discuţia, Balkis, îndepărtîndu-se, începu să culeagă zambile, mandragore și ciclamene care împestriţau verdele pajiștii, iar pupăza, care o urmase zburătăcind, călca mărunt în jurul ei cu cochetărie, de parcă ar fi încercat s-o îmbune.

Acest popas le îngădui slujnicilor întîrziate s-o ajungă pe regină din urmă. Vorbeau între ele despre templul lui Adonai, ale cărui ziduri se vedeau în îndepărtare și despre marea de aramă, subiectul tuturor conversaţiilor de patru zile încoace.

Regina începu să vorbească și ea despre aceasta și slujnicele, curioase, o înconjurară. Paltini mari, care întindeau peste capetele lor arabescuri verzi pe un fond de azur învăluiau acest grup încîntător într-o umbră străvezie.

— Nimic nu se poate asemăna cu mirarea care ne-a cuprins aseară, le spunea Balkis. Însuși Soliman era mut

de uimire. Cu trei zile înainte totul era pierdut ; maestrul Adoniram cădea trăznit pe ruinele operei sale. Gloria sa trădată se scurgea sub ochii noştri odată cu şuvoaiele lavei răzvrătite ; artistul se întorsese în neant... Acum, numele său victorios răsună peste dealuri ; muncitorii lui i-au îngrămădit în faţa casei o movilă de frunze de palmier, şi el este mai mare ca niciodată în ţara Izraelului.

— Zvonul izbînzii lui, spuse o tînără sabeană, a ajuns pînă la corturile noastre şi, cutremurate de amintirea catastrofei recente, o, regină, am tremurat pentru viaţa ta. Fetele tale nu ştiu ce s-a petrecut.

— Fără a aştepta răcirea bronzului, Adoniram, aşa mi s-a povestit, chemă dis-de-dimineaţă pe muncitorii descurajaţi. Căpeteniile răzvrătite îl înconjurau ; îi liniştește cu cîteva cuvinte : lucrează trei zile şi îndepărtează tiparele pentru a grăbi răcirea bazinului care se credea a fi spart. O taină adîncă le învăluie intenţiile. A treia zi, aceşti nenumăraţi meseriaşi, luînd-o înainte zorilor, ridică taurii şi leii de aramă cu pîrghii pe care căldura le pîrleşte încă. Trag aceste blocuri masive sub bazin şi le potrivesc cu o iuţeală de necrezut ; marea de aramă, dezgolită de pămînt, despărţită de ceea ce o sprijinea şi degajată, se lasă pe cele douăzeci şi patru de cariatide ale sale ; şi, pe cînd Ierusalismul încă mai deplînge atîtea cheltuieli zadarnice, opera minunată străluceşte în faţa ochilor uluiţi ai celor ce-au înfăptuit-o. Deodată, gardurile ridicate de muncitori cad la pămînt ; mulţimea dă buzna ; vestea ajunge pînă la palat. Soliman, temîndu-se de o răzvrătire ; vine în grabă, şi eu odată cu el. Un popor imens ne urmează îndeaproape. O sută de mii de muncitori în delir şi încununaţi cu frunze verzi ne întîmpină. Lui Soliman nu-i vine să-şi creadă ochilor. Întreg oraşul ridică în slăvi numele lui Adoniram.

— Ce triumf ! ce fericit trebuie să fie !

— El ? Geniu ciudat... suflet adînc şi tainic ! La cererea mea toţi îl cheamă, îl caută, muncitorii se reped în toate părţile... dar totul e în zadar ! Dispreţuindu-şi victoria, Adoniram se ascunde ; se sustrage laudelor : astrul s-a eclipsat.

— Ei, spune Soliman, acest rege al poporului ne-a făcut de ocară.

Cît despre mine, cînd am părăsit cîmpul de bătălie al geniului, îmi simţeam sufletul trist şi gîndul împovărat de amintirea acestui muritor, atît de mare prin lucrările lui, dar încă mai mare prin lipsa lui într-un asemenea moment.

— L-am văzut trecînd deunăzi, spuse o fecioară din Saba ; flacăra ochilor lui mi-a atins obrajii şi mi i-a înroşit : are măreţia unui rege.

— Frumuseţea lui, urmă alta, este mai mare decît a fiilor oamenilor ; înălţimea lui este impunătoare şi înfăţişarea lui uluieşte. Aşa mi-i închipui eu pe zei şi pe genii.

— Multe dintre voi, bănuiesc, şi-ar uni cu bucurie soarta de cea a nobilului Adoniram ?

— O regină ! ce sîntem noi în faţa unui atît de înalt personaj ? Sufletul lui pluteşte între nori şi o inimă atît de mîndră nu s-ar coborî pînă la noi.

Iasomii înflorite printre care se înălţau terebinţi şi salcîmi şi, ici colo, printre ei, cîte un palmier aplecîndu-şi capitelul palid, străjuiau fîntîna de la Siloe. Acolo creşteau măghiranul, stînjeneii cenuşii, cimbrul, verbina şi trandafirul purpuriu din Saaron. Sub aceste desişuri de arbuşti se întindeau, ici şi colo, bănci seculare la picioarele cărora şopoteau izvoare de apă vie care se adunau în piatră, iar în jurul lor se încolăceau liane pe ramurile copacilor. *Apioşi* [295] cu ciorchini de flori roşietice şi parfumate şi glicine albastre formau ghirlande înmiresmate şi graţioase pînă în vîrfurile abanoşilor palizi şi tremurători.

Cînd alaiul reginei din Saba ajunse în dreptul fîntînii, un om, aşezat pe marginea scăldătoarei cu mîna lăsată în voie mîngîierilor undei, surprins în meditaţiile sale, se ridică, cu gîndul de a se îndepărta. Balkis era în faţa lui ; el ridică ochii la cer şi se dădu repede în lături.

Dar ea, aşezîndu-se şi mai iute, în faţa lui, spuse :

— Meştere Adoniram, de ce te fereşti de mine ?

— Nu am căutat niciodată lumea, răspunse artistul, şi mă tem de faţa regilor.

— Şi în clipa aceasta, ţi se pare chiar atît de înspăimîntătoare ? rosti regina cu o blîndeţe pătrunzătoare care-i smulse o privire tînărului.

Ceea ce i se înfăţişa nu era făcut să-l liniştească. Regina îşi lepădase insignele măreţiei, iar femeia, în simpli-

tatea veşmintelor ei de dimineaţă, era cu atît mai de temut. Îşi strînsese părul sub faldurile unui văl mare şi unduitor ; rochia ei străvezie şi albă, ridicată de o adiere iscoditoare, lăsa să se străvadă sînul ce părea tiparul unei cupe. De sub aceste straie simple, tinereţea lui Balkis se ivea mai drăgăstoasă, mai veselă, iar respectul nu mai zăgăzuia admiraţia şi dorinţa. Farmecul ei înduioşător, nurii de care părea neştiutoare, obrazul de copil, înfăţişarea feciorelnică, făcură asupra inimii lui Adoniram o impresie nouă şi adîncă.

— Ce rost are să mă opreşti ? vorbi el cu amărăciune. Necazurile mele sînt oricum destul de mari pentru puterile mele şi nu-mi poţi oferi decît un spor de suferinţă. Firea ţi-e uşuratecă, favoarea ce-o dărui trecătoare, şi ispiteşti pe cei care s-au prins în mrejele tale numai pentru a-i chinui mai crunt. Adio, regină care ştii să uiţi atît de repede, fără să împărtăşeşti şi altora această taină.

După aceste ultime cuvinte, rostite cu melancolie, Adoniram aruncă o privire asupra lui Balkis. O tulburare o cuprinse deodată. Iute din fire şi obişnuită să i se asculte poruncile, nu accepta să fie părăsită. Se înarmă cu toată cochetăria ei pentru a răspunde :

— Adoniram, eşti nerecunoscător.

Era un om dîrz ; nu se dădu bătut.

— Este adevărat, aş greşi dacă nu mi-aş aduce aminte : deznădejdea m-a atins numai un ceas din viaţa mea, şi l-ai folosit pentru a mă ponegri pe lîngă stăpînul meu, duşmanul meu.

— Se afla acolo !... şopti regina ruşinată şi plină de căinţă.

— Viaţa ta era în primejdie ; mă grăbisem să te ocrotesc.

— Atîta grijă într-un pericol atît de mare ! spuse regina, şi pentru ce răsplată !

Candoarea, bunătatea reginei, o sileau să se înduioşeze, iar dispreţul meritat al acestui mare om jignit o rănea adînc.

— Cît despre Soliman Ben-Daud, reluă sculptorul, părerea lui mă interesa prea puţin : neam de paraziţi, pizmaş şi slugarnic, travestit sub purpură... Puterea mea este la adăpost de fanteziile lui. Iar în ce-i priveşte pe ceilalţi

care împroşcau ocara în jurul meu, o sută de mii de zănatici neputincioşi şi fără virtute, îmi pasă mai puţin de ei decît de un roi de muşte zumzăitoare... Dar tu, regină, singura pe care o deosebisem din gloata aceasta, tu, pe care preţuirea mea te pusese atît de sus ! inima mea, această inimă pe care nu o atinsese nimic pînă atunci, mi s-a sfîşiat, dar nu-mi pare rău... Tovărăşia oamenilor însă îmi este acum nesuferită. Ce-mi pasă de aci înainte de laudele sau de ocările care pot veni atît de curînd unele după altele, şi se amestecă pe aceleaşi buze ca pelinul cu mierea !

— Eşti aspru în faţa căinţei ; trebuie să ţi se implore iertarea, şi nu ajunge ca...

— Nu ; te atrage izbînda ; dacă aş fi la pămînt, piciorul tău mi-ar călca pe frunte.

— Acum ?... E rîndul meu să-ţi spun nu, de o mie de ori nu.

— Ei bine ! lasă-mă atunci să-mi sfărîm opera, s-o mutilez şi să readuc ruşinea pe capul meu. Voi reveni, urmat de huiduielile mulţimii ; şi dacă gîndu-ţi îmi va fi rămas credincios, ziua dezonoarei mele va fi cea mai frumoasă din viaţa mea.

— Du-te, sfărîmă ! strigă Balkis cu o spontaneitate pe care nu avu timpul să şi-o înfrîneze.

Adoniram nu-şi putu stăpîni un strigăt de bucurie, şi regina întrezări urmările unei făgăduieli atît de primejdioase. Adoniram stătea în faţa ei, măreţ, nu în straiele obişnuite de meşteşugar ci în veşmintele ierarhice ale rangului pe care-l deţinea în fruntea poporului muncitorilor. O tunică albă, în cute peste piept, strînsă de o cingătoare lată tivită cu aur, îl făcea să pară mai înalt. Purta, încolăcit pe braţul drept, un şarpe de oţel avînd pe creştet un rubin strălucitor, iar fruntea lui, pe jumătate acoperită de o căciulă conică din care se desfăşurau două fîşii largi ce-i cădeau pînă pe piept, părea prea mîndră pentru o coroană.

Uluită, regina uitase o clipă rangul acestui om îndrăzneţ ; îşi veni însă în fire, ştiu să se oprească, dar nu-şi putu învinge straniul respect care o copleşise.

— Aşază-te, îi spuse ; să ne întoarcem la sentimente mai liniştite, chiar de-ar fi să te superi, cu firea ta bănui-

toare ; gloria ta îmi este scumpă ; nu distruge nimic. Sacrificiul pe care mi-l ofereai, pentru mine e ca și înfăptuit Onoarea-mi ar fi compromisă și, o știi meștere, reputația mea este de acum încolo legată de demnitatea regelui Soliman.

— Uitasem, șopti artistul cu indiferență. Într-adevăr, îmi pare c-am auzit povestindu-se că regina din Saba are să se mărite cu odrasla unei aventuriere din Moab, fiul păstorului Daud și al Betsabeiei, văduva adulteră a sutașului Urie. Frumoasă alianță... care va regenera fără îndoială sîngele divin al hemiariților !

Mînia împurpură obrajii tinerei fete, cu atît mai mult cu cît doica ei, Sarahil, care împărțise de lucru slujitoarelor, aliniate și aplecate deasupra fîntînei, auzise și ea acest răspuns, ea atît de potrivnică intențiilor lui Soliman.

— Această unire nu are încuviințarea lui Adoniram ? întrebă Balkis cu dispreț prefăcut.

— Dimpotrivă, o vezi prea bine.

— Cum așa ?

— Dacă mi-ar fi displăcut, l-aș fi detronat pînă acum pe Soliman, și te-ai purta cu el cum te-ai purtat cu mine ; nu te-ai mai gîndi la el, căci nu-l iubești.

— Ce te face s-o crezi ?

— Te simți superioară lui ; l-ai umilit ; n-are să ți-o ierte, și aversiunea nu zămislește iubire.

— Atîta îndrăzneală...

— Nu te temi... decît de ceea ce iubești.

Regina simți o cumplită dorință de a se face temută.

Gîndul la mînia viitoare a regelui evreilor, cu care se purtase atît de liber pînă atunci nu o speriase, deși doica își istovise toată elocința pe acest subiect. Obiecția i se părea acum mai întemeiată. Reluă :

— Nu-mi șade bine să-ți ascult insinuările împotriva gazdei mele, a...

Adoniram o întrerupse :

— Regină, eu nu-i iubesc pe oameni, și-i cunosc. Pe acesta îl cunosc de mulți ani. Sub blana unui miel se ascunde un tigru ferecat la gură de preoți și care-și roade cu încetul botnița. Pînă acum s-a mărginit să poruncească

uciderea fratelui său Adonias : nu-i cine ştie ce... dar alte rude nu are.

— S-ar crede într-adevăr, rosti Sarahil, turnînd untdelemn peste foc, că maestrul Adoniram este gelos pe rege.

De cîtva timp acea femeie îl privea cu atenţie.

— Doamnă, îi răspunse artistul, dacă Soliman nu ar fi dintr-un neam mai prejos de al meu, mi-aş coborî poate privirile asupra lui ; dar alegerea reginei îmi arată că ea n-a fost născută pentru un altul...

Sarahil holbă ochii miraţi şi, trecînd în spatele reginei, făcu în aer, în faţa artistului, un semn mistic pe care acesta nu-l înţelese, dar care-l făcu să tresară.

— Regină, mai spuse el, rostind apăsat fiece cuvînt, acuzaţiile mele, lăsîndu-te indiferentă, mi-au risipit îndoielile. De acum încolo mă voi abţine să ponegresc în faţa ta pe acest rege, care nu reprezintă nimic pentru tine...

— Dar, meştere, de ce mă îmboldeşti aşa ? Chiar de nu l-aş iubi pe regele Soliman...

— Înainte de convorbirea noastră, o întrerupse artistul cu voce şoptită, ai crezut că-l iubeşti.

Sarahil se îndepărtă, şi regina privi în lături, încurcată.

— A ! te rog, domniţă, să lăsăm această discuţie : chem trăznetul asupra capului meu ! Un cuvînt, rătăcit pe buzele tale, poate însemna pentru mine viaţa sau moartea. O ! nu vorbi ! M-am străduit să ajung la această clipă supremă, şi acum eu sînt acela care o îndepărtez. Lasă-mi îndoiala ; curajul meu este învins ; tremur. Acest sacrificiu, trebuie să mă pregătesc să-l fac. Atîtea farmece, atîta tinereţe şi frumuseţe strălucesc în tine, vai !... şi ce sînt eu în ochii tăi ? Nu, nu, chiar de-ar fi să-mi pierd fericirea... nesperată, stăpîneşte-te şi nu slobozi la urechea mea o vorbă ucigătoare. Inima-mi prea slabă nu a bătut încă niciodată ; prima tulburare o sfărîmă, şi mi se pare că mă sfîrşesc.

Balkis nu era nici ea mai liniştită. O privire furişată către Adoniram i-l arătă pe acest om atît de energic, de puternic şi de mîndru, acum palid, respectuos, vlăguit şi cu moartea pe buze. Victorioasă şi cu inima atinsă, fericită şi tremurătoare, lumea dispăru din faţa ochilor ei.

— Vai ! şopti această fiică de rege, nici eu nu am iubit vreodată.

Vocea i se stinse fără ca Adoniram, temîndu-se să nu se trezească dintr-un vis, să îndrăznească să tulbure liniştea.

Curînd Sarahil se apropie şi cei doi înţeleseră că trebuiau să vorbească ca să nu se trădeze. Pupăza zbura ici şi colo în jurul sculptorului, care vorbi despre ea.

— Ce pene strălucitoare are această pasăre ! spuse el cu glas distrat ; o ai de mult ?

Sarahil răspunse fără a-şi desprinde ochii de la sculptorul Adoniram :

— Această pasăre este ultimul vlăstar al unei specii căreia îi poruncea neamul duhurilor, ca şi celorlalţi locuitori ai aerului. Rămasă în viaţă, prin nu ştiu ce minune, pupăza ascultă, din timpuri străvechi, de prinţii hemiariţi. Prin intermediul ei regina adună după voia ei păsările cerului.

Această destăinuire produse un efect ciudat pe faţa lui Adoniram, care o privi pe Balkis cu un amestec de bucurie şi înduioşare.

— Este o fiinţă plină de hachiţe, spuse ea. Soliman a covîrşit-o în zadar cu mîngîieri şi a îmbiat-o cu bunătăţi, pupăza se fereşte de el cu încăpăţînare şi nu a fost chip s-o facă să i se aşeze pe pumn.

Adoniram se reculese o clipă, păru atins de o inspiraţie subită şi zîmbi. Sarahil deveni şi mai atentă.

Artistul se ridică, rosti numele pupezei, care, cocoţată pe un tufiş, stătea nemişcată, privindu-l pieziş. Făcu un pas înainte şi trasă în văzduh *Tau*-ul misterios, iar pasărea, desfăcîndu-şi aripile, zbură în jurul creştetului său şi i se aşeză, supusă pe pumn.

— Bănuielile mele erau întemeiate, spuse Sarahil : oracolul s-a împlinit.

— Umbră sfîntă a străbunilor mei ! O, Tubal-Kain, tatăl meu ! Nu m-aţi înşelat ! Balkis, spirit al luminii, sora mea, soţia mea, în sfîrşit, te-am găsit ! Pe tot pămîntul, doar noi, tu şi cu mine, poruncim acestui sol înaripat al geniilor focului din care ne tragem.

— Cum ! dumnezeule, Adoniram ar fi...

— Ultimul fiu al lui Kuş, nepot al lui Tubal-Kain, din care te tragi prin Saba, fratele lui Nimrod vînătorul, strămoş al Hemiariţilor... iar taina obîrşiei noastre trebuie să rămînă ascunsă copiilor lui Sem, cei plămădiţi din noroi.

— Trebuie să mă plec în faţa stăpînului meu, spuse Balkis întinzîndu-i mîna, de vreme ce, după hotărîrea destinului nu-mi este îngăduit să primesc altă dragoste decît pe a lui Adoniram.

— A ! exclamă acesta căzîndu-i în genunchi, de la Balkis şi numai de la ea, vreau eu să primesc un dar atît de preţios ! Inima mea a zburat în întîmpinarea inimii tale şi, din clipa în care mi-ai apărut, am fost robul tău.

Convorbirea ar mai fi durat multă vreme, dacă Sarahil, cu prudenţa pe care o dă vîrsta, nu i-ar fi întrerupt astfel :

— Amînaţi aceste dulci destăinuiri ; griji amarnice se vor abate asupra voastră şi primejdia vă pîndeşte. Prin virtutea lui Adonai, fiii lui Noe sînt stăpînii pămîntului, iar puterea lor se întinde şi peste vieţile voastre trecătoare. Soliman este atotputernic în ţările lui, şi a noastră îi este supusă. Armatele sale sînt de temut, mîndria lui e fără măsură ; Adonai îl apără ; are iscoade multe. Să căutăm să fugim din aceste locuri primejdioase. Nu uita, fiica mea, că Soliman te aşteaptă în astă-seară în faţa altarului Sionului... Să te retragi, să rupi logodna, ar însemna să-l mînii şi să-i trezeşti bănuiala. Cere o amînare de o zi, sub cuvînt de semne neprielnice. Mîine marele preot îţi va născoci alt pretext. Va trebui să te străduieşti să linişteşti nerăbdarea marelui Soliman. Cît despre tine, Adoniram, părăseşte-le pe slujitoarele tale : dimineaţa înaintează ; iată, zidul cel nou care se înalţă deasupra izvorului Siloe este împînzit cu ostaşi ; soarele, care ne caută, îşi va îndrepta privirea asupra noastră. Cînd discul lunii va străpunge cerul deasupra colinelor lui Ephraim, să treci Kedronul şi să te apropii de tabăra noastră pînă la pîlcul de măslini care ascunde corturile de ochii locuitorilor celor două coline. Acolo vom lua sfatul înţelepciunii şi al chibzuielii.

Se despărţiră cu părere de rău : Balkis se duse spre însoţitoarele ei, iar Adoniram o urmări cu privirea pînă ce dispăru sub frunzişul oleandrilor.

IX

Cele trei calfe

La şedinţa următoare povestitorul reluă :

Soliman şi marele preot al evreilor stăteau de vorbă de cîtva timp la intrarea în templu.

— Nu avem încotro, spunea înciudat regelui său Ţadoc arhiereul, şi nu ai nevoie de consimţămîntul meu pentru această nouă amînare. Cum vrei să celebrez o cununie dacă lipseşte mireasa ?

— Venerabile Ţadoc, reluă regele cu un oftat, aceste întîrzieri dezamăgitoare mă ating mai mult decît pe tine, şi le îndur cu răbdare.

— Bine faci ; dar eu nu sînt îndrăgostit, răspunse levitul mîngîindu-şi barba albă, lungă şi despicată cu mîna lui uscăţivă şi palidă, învîrstată cu vine albăstrui.

— De aceea ar trebui să fii mai liniştit.

— Ei cum ! reluă Ţadoc, de patru zile soldaţii şi leviţii stau gata ; jertfele sînt pregătite ; focul arde zadarnic pe altar şi, ajunşi la clipa solemnă trebuie să amînăm totul. Preoţii şi regele sînt la cheremul capriciilor unei femei străine care ne duce cu vorba şi-şi bate joc de credulitatea noastră.

Ce-l umilea pe marele preot era obligaţia de a îmbrăca zilnic odăjdiile pontificale şi de a trebui apoi să le scoată fără a fi făcut să strălucească în faţa ochilor curţii sabeenilor pompa hieratică a ceremoniilor Izraelului. Îşi plimba, agitat, în curtea interioară a templului, costumul măreţ [296] în faţa lui Soliman.

Pentru ceremonia augustă Ţadoc îmbrăcase cămaşa de in, brîul brodat, efodul deschis pe ambii umeri : tunică de două ori vopsită, în culoarea violetă şi în stacojiu, ţesută

cu fir de aur, pe care străluceau două onixuri în care giuvaergiul săpase numele celor douăsprezece seminții. Prins cu panglici de mătase violetă și cu inele de aur lucrat, hoșenul îi strălucea pe piept ; era pătrat, lung de o palmă și tivit cu un rînd de sardeoane, de topaze și de smaragde, cu un al doilea rînd de carbunculi, de safiri și de iaspis, cu un al treilea rînd de liguri, ametiste și agate ; cu un al patrulea, în sfîrșit, de chrisoliți, onixi și berili. Efodul, violet, era deschis în față și tivit cu mici granate de culoarea iachintului și a purpurei, alternînd cu clopoței din aur curat. Fruntea arhiereului era încinsă cu un hiton din pînză de in terminat în formă de semilună, pe a cărui parte din față strălucea, prinsă cu o panglică de culoarea iachintului, o plăcuță de aur șlefuit purtînd săpate aceste cuvinte : SFÎNT E DOMNUL !

Două ore le trebuiau celor șase slujitori ai leviților pentru a-l îmbrăca pe Țadoc cu aceste odăjdii sfinte prinse cu lănțișoare, cheutori mistice și agrafe din aur lucrat. Veșmîntul era sfînt ; numai leviților le era îngăduit să-l atingă ; și însuși Adonai îi poruncise lui Mussa Ben-Amran (Moise), robul lui, cum să fie alcătuit.

De patru zile, deci, podoabele pontificale ale urmașilor lui Melchisedec erau zilnic batjocorite pe umerii respectabilului Țadoc, cu atît mai mîniat cu cît, trebuind să consfințească împotriva voinței sale căsătoria lui Soliman cu regina din Saba, necazul lui era desigur și mai mare.

Această unire i se părea periculoasă pentru religia evreilor și pentru puterea preoțească. Regina Balkis era învățată... Țadoc găsea că preoții sabeeni îi îngăduiseră reginei să cunoască multe lucruri pe care un monarh crescut cu înțelepciune nu ar trebui să le știe ; și se temea de influența unei regine care cunoștea arta dificilă de a porunci păsărilor. Asemenea căsătorii mixte, care expun credința loviturilor permanente ale unui consort sceptic, nu erau niciodată pe placul pontifilor. Și Țadoc, care stăvilise cu greu la Soliman mîndria de a ști convingîndu-l că nu mai are nimic de învățat, tremura ca acesta să nu-și dea seama cîte lucruri îi rămăseseră neștiute.

Era un gînd cu atît mai îndreptăţit cu cît Soliman se şi afla la stadiul reflecţiilor şi îşi vedea miniştrii totodată mai despotici şi mai puţin subtili decît cei ai reginei din Saba. Încrederea lui Ben-Daud era deci zdruncinată ; de cîteva zile avea secrete faţă de Ţadoc, şi nu-l mai consulta. În ţările în care religia este subordonată preoţilor şi personificată prin ei, necazul este că în ziua în care pontiful greşeşte — şi orice muritor este supus greşelii, credinţa se prăbuşeşte odată cu el şi Dumnezeu însuşi se eclipsează odată cu orgoliosul şi funestul său sprijin.

Chibzuit, bănuitor, dar puţin pătrunzător, Ţadoc se menţinuse fără greutate căci, spre norocul lui, nu avea decît puţine idei. Întinzînd interpretarea legii după patimile regelui, le justifica dogmatic, cu slugărnicie, dar scrupulos în ceea ce priveşte forma ; de aceea Soliman îl răbda fără răzvrătire... şi cînd te gîndeşti că edificiul unei educaţii atît de îngrijite risca să fie doborît de o fată din Yemen şi o blestemată de pasăre !

Să le acuzi de magie, nu ar fi însemnat, oare, să recunoşti puterea ştiinţelor oculte, negate cu atîta dispreţ ? Ţadoc era în mare încurcătură. Mai avea şi alte griji : puterea vădită a lui Adoniram asupra muncitorilor îl neliniştea pe marele preot, pe bună dreptate alarmat de orice dominaţie ocultă şi cabalistică. Totuşi, Ţadoc împiedicase de mai multe ori pe regescul său elev să-l îndepărteze pe singurul artist în stare să dureze pentru dumnezeul Adonai templul cel mai măreţ din lume, şi care avea să atragă la picioarele altarului din Ierusalim admiraţia şi darurile tuturor popoarelor din Orient. Ţadoc aştepta sfîrşitul lucrărilor pentru a-l pierde pe Adoniram, mulţumindu-se pînă atunci să întreţină bănuiala lui Soliman. De cîteva zile situaţia se înrăutăţise. Adoniram, vă amintiţi, dispăruse în toată strălucirea unui triumf nesperat, imposibil, miraculos. Această dispariţie uimea întreaga curte afară, pare-se, de rege, care nu o comentase cu marele preot, lucru neobişnuit.

Aşa că venerabilul Ţadoc, văzîndu-se inutil şi hotărît să rămînă necesar, putea doar să presare, între vagi decla-

maţii profetice, reticenţe de oracol menite să impresioneze imaginaţia regelui. Lui Soliman îi plăceau destul de mult discursurile, mai ales pentru că îi ofereau prilejul să le rezume sensul în trei sau patru proverbe. Dar acum, sentinţele Ecleziastului, departe de a se conforma omeliilor lui Ţadoc, nu tratau decît despre cît de folositor e ochiul stăpînului, despre bănuială, despre nenorocirea regilor cînd cad pradă vicleniei, minciunii şi interesului. Iar Ţadoc, tulburat, se retrăgea în adîncimile neînţelesului.

— Deşi vorbeşti minunat, îi spuse Soliman, nu am venit la tine în templu ca să mă desfăt cu această elocinţă: vai regelui care se hrăneşte cu vorbe! Trei necunoscuţi se vor înfăţişa aci, vor cere să-mi vorbească şi-i voi asculta, căci le cunosc păsul. Am ales acest loc pentru audierea lor; este important ca spusele lor să rămînă secrete.

— Aceşti oameni, Doamne, cine sînt?

— Oameni care ştiu ceea ce regii ignoră: se pot învăţa multe de la ei.

Curînd, trei meşteşugari au fost introduşi în interiorul templului şi s-au închinat la picioarele lui Soliman. Se vedea că nu sînt în largul lor şi ochii le erau neliniştiţi.

— Să înflorească adevărul pe buzele voastre, le spuse Soliman, şi să nu credeţi că-l puteţi amăgi pe regele vostru; gîndurile voastre cele mai tăinuite îi sînt cunoscute. Tu, Phanor, simplu muncitor din breasla zidarilor, eşti duşmanul lui Adoniram pentru că urăşti supremaţia minerilor şi, pentru a nărui opera meşterului tău, ai amestecat pietre combustibile printre cărămizile cuptoarelor. Amru, calfă printre dulgheri, ai băgat bîrnele în flăcări pentru a slăbi temelia mării de aramă. Iar tu, Methusael, miner din seminţia lui Ruben, ai stricat topitura, aruncînd într-însa lave sulfuroase adunate de pe malurile lacului de la Gomora. Toţi trei născuţi în zadar la titlul şi la salariul de meşter. Vedeţi că mintea mea pătrunde faptele voastre cele mai tainice.

— Mare rege, răspunse Phanor îngrozit, este o defăimare de-a lui Adoniram, care umblă să ne năpăstuiască.

— Adoniram nu cunoaşte această uneltire ştiută numai de mine. Aflaţi că nimic nu scapă pătrunderii celor pe care îi păzeşte Adonai.

Mirarea lui Ţadoc îl lămuri pe Soliman că marele său preot credea prea puţin în favoarea lui Adonai.

— Aşa că, reluă regele, degeaba aţi măslui adevărul. Ceea ce îmi veţi destăinui îmi este cunoscut, şi ceea ce pun acum la încercare este credinţa voastră faţă de mine. Să vorbească Amru.

— Doamne, spuse Amru, nu mai puţin speriat decît complicii săi, am supravegheat cît mai bine atelierele, şantierele şi uzinele. Adoniram nu s-a arătat deloc pe acolo.

— Iar eu, continuă Phanor, mi-a venit gîndul să mă ascund la căderea nopţii în mormîntul principelui Absalon Ben-Daud, pe drumul care duce de la Coria la tabăra sabeenilor. Pe la ora a treia a nopţii, un om îmbrăcat într-o haină lungă şi purtînd un turban ca cei din Yemen a trecut prin dreptul meu ; m-am apropiat şi l-am recunoscut pe Adoniram ; se îndrepta către corturile reginei, şi fiindcă mă zărise, nu am îndrăznit să-l urmez.

— Doamne, urmă la rîndul său Methusael, ştii totul şi înţelepciunea sălăşluieşte în mintea ta ; voi vorbi cu inima deschisă. Dacă destăinuirile mele sînt de natură să coste viaţa celor care pătrund în taine atît de temute, binevoieşte a-i îndepărta pe tovarăşii mei pentru ca vorbele mele să cadă numai asupra mea.

De îndată ce minerul se văzu singur în faţa regelui şi a marelui preot, se închină şi spuse :

— Doamne, întinde-ţi sceptrul, ca să nu mor.

Soliman întinse mîna şi spuse :

— Buna ta credinţă te apără. Methusael din seminţia lui Ruben, nu te teme !

— Cu fruntea acoperită cu un caftan, cu faţa unsă cu o vopsea închisă, m-am amestecat, folosind umbra nopţii, printre eunucii negri care o înconjoară pe regină. Adoniram, strecurat prin întuneric pînă la picioarele ei, i-a vorbit vreme îndelungată iar vîntul înserării a dus pînă

la urechile mele freamătul vorbelor lor ; la un ceas înainte de zori am plecat : Adoniram se mai afla încă la regină...

Soliman își stăpîni mînia, ale cărei semne Methusael le zărea în ochii lui.

— O rege, exclamă el, a trebuit să-ți îndeplinesc porunca, dar îngăduie-mi să nu mai spun nimic.

— Continuă ! îți poruncesc.

— Doamne, slava ta este scumpă supușilor tăi. Voi pieri dacă așa trebuie ; dar stăpînul meu nu va fi jucăria străinilor vicleni. Marele preot al sabeenilor, doica și două dintre slujitoarele reginei cunosc taina dragostei lor. Dacă am înțeles bine, Adoniram nu este cine pare a fi și este înzestrat, ca și regina, cu o putere magică. Prin această putere poruncește regina ființelor văzduhului iar artistul duhurilor focului. Și totuși, amîndoi se tem de puterea ta asupra duhurilor, putere pe care o ai fără să știi de ea. Sarahil a vorbit despre un inel înstelat ale cărui însușiri minunate le-a deslușit reginei mirate, și au deplîns în această privință o faptă nesocotită a reginei. N-am înțeles tot miezul convorbirii, căci vorbeau în șoaptă și mă temeam să nu mă dau de gol apropiindu-mă prea mult. Curînd după aceea Sarahil, marele preot și slujitoarele s-au retras, închinîndu-se în fața lui Adoniram care, după cum v-am spus, a rămas singur cu regina din Saba. O rege ! fie să găsesc îndurare în fața ochilor tăi, căci înșelăciunea nu mi-a atins buzele !

— Cum cutezi să-ți închipui că ai putea pătrunde gîndurile stăpînului tău ? Oricare îmi va fi hotărîrea, va fi dreaptă... Să fie închis acest om în templu, precum și tovarășii săi ; nu va fi lăsat să vorbească cu ei pînă cînd nu le vom hotărî soarta.

Cine ar putea descrie uimirea marelui preot Țadoc în timp ce mulții, executori prompți și discreți ai voinței lui Soliman, îl luau din fața regelui pe Methusael îngrozit ?

— Vezi, respectabile Țadoc, spuse monarhul cu amărăciune, înțelepciunea ta nu a pătruns nimic ; surd la rugăciunile noastre, prea puțin înduplecat de jertfele noastre, Adonai nu a binevoit să-i lumineze pe slujitorii lui, și eu

singur, numai cu puterile mele, am dezvăluit viclenia dușmanilor mei. Ei poruncesc puterilor oculte. Au zei credincioși... pe cînd al meu mă părăsește !

— Pentru că îl disprețuiești, căutînd să te unești cu o femeie străină. O rege, alungă din sufletul tău gîndurile necurate și vrăjmașii tăi vor fi îngenuncheați. Dar cum să pui mîna pe Adoniram care se face nevăzut și pe această regină, apărată de legile ospeției ?

— A se răzbuna pe o femeie este mai prejos de demnitatea lui Soliman. Cît despre complicele ei, într-o clipă îl vei vedea apărînd. Chiar azi-dimineață a trimis să-mi ceară audiență, și-l aștept aci.

— Adonai este de partea noastră. O rege ! să nu mai părăsească această incintă !

— Dacă vine în fața noastră fără teamă, fii sigur că apărătorii lui nu sînt departe ; dar să nu ne pripim : acești trei oameni îi sînt dușmani de moarte. Lăcomia, pizma le-au acrit sufletele. Poate că au calomniat-o pe regină... O iubesc, Țadoc, și nu voi aduce acestei regine jignirea s-o cred mînjită de o iubire înjositoare numai după mărturia rușinoasă a acestor trei mișei... Dar, cum mă tem de uneltirile viclene ale lui Adoniram, atît de ascultat de popor, am pus să fie supravegheat acest misterios personaj.

— Presupui, deci, că nu s-a întîlnit cu regina ?...

— Sînt convins că s-au întreținut în taină. Regina este curioasă, iubitoare de artă, dornică de renume și tributară coroanei mele. Se gîndește oare să-l aducă pe artist în slujba ei și să-l folosească în țara sa la îndeplinirea vreunei mărețe întreprinderi, sau să strîngă cu ajutorul lui o armată care să se opună oștilor mele, ca să scape de tribut ? Nu știu... În ceea ce privește pretinsa dragoste ce i-ar uni, nu am eu cuvîntul reginei ? Și totuși, sînt de acord, una singură din aceste presupuneri este de ajuns pentru a dovedi că acest om este periculos... Voi lua măsuri...

Pe cînd vorbea cu acest ton hotărît în fața lui Țadoc, consternat de a-și vedea altarul disprețuit și influența apusă, slujitorii muți apărură din nou, cu căciulile lor albe de formă sferică, tunicile din solzi, cingătorile largi

de care atîrnau un pumnal și o sabie cu lama încovoiată. Schimbară semne cu Soliman, și Adoniram se ivi în prag. Șase dintre oamenii lui îl însoțiseră pînă acolo ; le șopti cîteva cuvinte, și ei se retraseră.

X

Întrevederea

Adoniram înaintă cu pași înceți și cu o față liniștită pînă la jilțul masiv în care se odihnea regele Ierusalimului. După ce salută respectuos, artistul aștepta, după cuviință, ca Soliman să-l îndemne să vorbească.

— În sfîrșit, meștere, îi spuse regele, binevoiești, răspunzînd dorințelor noastre, să ne dai prilejul de a te felicita pentru o izbîndă... nesperată, și de a-ți dovedi mulțumirea noastră. Lucrarea este demnă de mine ; este demnă de tine, ceea ce înseamnă și mai mult. Iar răsplata ta nu poate fi îndeajuns de strălucită ; hotărește-o singur : ce-i ceri lui Soliman ?

— Ingăduința de a pleca, Doamne ; lucrările sînt pe sfîrșite ; pot fi terminate fără mine. Soarta mea este să cutreier lumea ; mă cheamă sub alte ceruri, și depun în mîinile tale autoritatea cu care m-ai învestit. Răsplata mea este monumentul pe care-l las și cinstea de a fi fost interpretul gîndurilor nobile ale unui rege atît de mare.

— Cererea ta ne întristează. Speram să te păstrăm printre noi, cu un rang înalt la curtea mea.

— Felul meu de a fi, Doamne, cu greu ar răspunde bunăvoinței tale așa cum s-ar cuveni. Independent din fire, singuratic din vocație, indiferent față de onorurile pentru care nu m-am născut, ți-aș pune adesea îngăduința la încercare. Regii sînt schimbători ; invidia îi înconjoară și-i asediază ; soarta este nestatornică ; am încercat-o pe pielea mea. Ceea ce numești triumful și gloria mea nu erau oare să mă coste onoarea, poate și viața ?

— Nu ți-am considerat încercarea neizbutită decît în clipa în care vocea ta a proclamat rezultatul fatal, și nu

m-aș putea lăuda cu o autoritate mai mare ca a ta asupra duhurilor focului...

— Nimeni nu poruncește acestor duhuri, dacă într-adevăr vor fi existînd. Dealtfel, aceste taine sînt mai aproape de respectabilul Ţadoc decît de un simplu meșteșugar. Nu știu ce s-a întîmplat în acea noapte îngrozitoare : desfășurarea operației mi-a înșelat prevederile. Dar, Doamne, în acel ceas al deznădejdii, am așteptat în zadar mîngîierea și sprijinul tău și de aceea, în ziua succesului, nu m-am mai gîndit să-ți aștept laudele.

— Meștere, vorbele-ți dovedesc pică și mîndrie.

— Nu, Doamne, nu este decît umilă și sinceră dreptate. Din noaptea în care am turnat marea de aramă pînă în ziua în care am dezvelit-o, meritul meu, fără îndoială, nici nu a crescut și nici nu a scăzut. Toată deosebirea o face izbînda... și, cum ai văzut, aceasta stă în mîinile lui Dumnezeu. Adonai te iubește : s-a lăsat înduplecat de rugăciunile tale, și eu sînt acela, Doamne, care se cuvine să te fericesc și să-ți mulțumesc.

— Cine oare mă va scăpa de ironia acestui om ? gîndea Soliman. Mă părăsești desigur pentru a îndeplini într-alt loc alte minuni ? întrebă el.

— Pe vremuri, Doamne, așa aș fi făcut. Lumi se frămîntau în mintea mea învăpăiată ; visurile mele întrezăreau blocuri de granit, palate subpămîntești cu păduri de coloane, și durata lucrărilor noastre mă apăsa. Azi, avîntul meu se potolește, oboseala mă leagănă, tihna îmi surîde, și îmi pare că mi s-a sfîrșit cariera...

Lui Soliman i se păru că întrezărește anume luciri drăgăstoase jucînd în ochii lui Adoniram. Fața îi era gravă, expresia melancolică, vocea mai pătrunzătoare ca de obicei ; astfel încît regele își spuse tulburat : „Acest om este foarte frumos"...

— Și unde ai de gînd să te duci după ce îmi vei fi părăsit țara ? întrebă el cu prefăcută nepăsare.

— La Tir, răspunse fără șovăire artistul : așa am făgăduit ocrotitorului meu, bunul rege Hiram, care te iubește ca pe un frate, și care mi-a arătat o bunătate părintească. Cu îngăduința măriei tale aș dori să-i duc

un plan și o vedere în elevație a palatului, a templului și a mării de aramă, precum și a celor două mari coloane răsucite din bronz, Jakin și Booz, care împodobesc marea poartă a templului [297].

— Fie așa precum dorești. Cinci sute de călăreți îți vor sluji drept escortă, și douăsprezece cămile vor duce darurile și giuvaerurile ce ți se cuvin.

— Este prea mare bunăvoința : Adoniram nu-și va lua cu sine decît haina. Nu doar, Doamne, că-ți resping darurile. Ești mărinimos ; ele sînt prea mari, și plecarea mea neașteptată ți-ar goli vistieria fără folos pentru mine. Iartă-mă că vorbesc atît de deschis. Aceste bunuri pe care le accept, le las în păstrare în mîinile tale. Cînd îmi vor face trebuință, Doamne, am să te înștiințez.

— Cu alte cuvinte, spuse Soliman, meșterul Adoniram are intenția de a face din noi datornicul său.

Artistul zîmbi, și răspunse împăciuitor :

— Doamne, mi-ai ghicit gîndul.

— Și poate că se gîndește ca într-o zi să trateze cu noi și să ne dicteze condițiile sale ?

Adoniram schimbă cu regele o privire pătrunzătoare, plină de neîncredere.

— Oricum, adăugă el, nu pot cere nimic care să nu fie vrednic de mărinimia lui Soliman.

— Cred, spuse Soliman, cîntărind efectul vorbelor sale, că regina din Saba are niște proiecte în minte, și că și-a pus în gînd să-ți folosească talentul...

— Doamne, nu mi-a vorbit despre așa ceva.

Acest răspuns dădea naștere altor bănuieli.

— Totuși, obiectă Ţadoc, geniul tău nu a lăsat-o nesimțitoare. Vei pleca oare fără a-ți lua rămas bun de la ea ?

— Rămas bun... repetă Adoniram, și Soliman văzu strălucind în ochii lui o flacără stranie ; rămas bun. Dacă regele îmi îngăduie, voi avea cinstea să-mi iau rămas bun de la regină.

— Nădăjduiam, îi răspunse regele, să te păstrăm în preajma noastră pînă la sărbătoarea apropiată a căsătoriei noastre ; căci știi..

Fruntea lui Adoniram se acoperi de o roşeaţă intensă, iar el adăugă fără amărăciune :

— Intenţia mea este de a pleca neîntîrziat în Fenicia.

— De vreme ce o ceri cu atîta insistenţă, meştere, eşti liber : îţi dau îngăduinţa să pleci...

— De cum va asfinţi soarele, răspunse meşterul. Trebuie să mai plătesc muncitorii, şi te mai rog, Doamne, să porunceşti vistiernicului tău Azaria să trimeată la tejgheaua aşezată lîngă coloana Jakin banii trebuincioşi. Voi plăti ca de obicei, fără a pomeni de plecare, ca să evit frămîntarea despărţirii.

— Ţadoc, transmite acest ordin fiului tău Azaria. O vorbă încă : cine sînt trei calfe, pe nume Phanor, Amru, Methusael ?

— Sînt trei băieţi tineri ambiţioşi, cinstiţi dar lipsiţi de talent. Rîvneau la titlul de meşter şi au stăruit să le destăinui parola, ca să aibă dreptul la un salariu mai mare. Pînă la urmă, s-au supus raţiunii şi, încă de curînd, mi-au dat prilej să mă bucur de bunătatea inimii lor.

— Meştere, este scris : Teme-te de şarpele rănit care se retrage. Cunoaşte-i mai bine pe oameni : aceştia sînt duşmanii tăi ; ei sînt aceia care, prin uneltirile lor, au provocat accidentele care au primejduit turnarea mării de aramă.

— De unde ştii, Doamne ?...

— Crezînd că totul este pierdut, încrezător în chibzuiala ta, am căutat cauzele ascunse ale catastrofei şi, pe cînd rătăceam prin mulţime, aceşti oameni, crezîndu-se singuri, au vorbit.

— Ticăloşia lor a pricinuit moartea multora. O asemenea pildă ar fi primejdioasă ; ţie îţi revine să le hotărăşti soarta. Acest accident a costat viaţa unui copil pe care-l iubeam, un artist înzestrat : Benoni nu a mai fost văzut de atunci. În sfîrşit, Doamne, dreptatea este privilegiul regilor.

— Fiecare va primi ce i se cuvine. Mergi în pace, meştere Adoniram, Soliman nu te va uita.

Dus pe gînduri, Adoniram părea nehotărît şi sfîşiat. Deodată cedînd unei clipe de emoţie :

— Orice s-ar întîmpla, Doamne, fii pe veci sigur de respectul meu și de pioasa mea amintire, de inima mea dreaptă. Iar dacă bănuiala ți-ar veni în minte, spune-ți : ca cei mai mulți dintre oameni, Adoniram nu-și aparținea ; trebuia să-și îndeplinească ursita.

— Adio, meștere... îndeplinește-ți ursita !

Rostind aceste cuvinte regele îi întinse o mînă asupra căreia artistul se aplecă cu umilință ; dar nu o atinse cu buzele, iar Soliman tresări.

— Ei bine ! șopti Țadoc privindu-l pe Adoniram care se îndepărta ; ei bine ! ce poruncești, Doamne ?

— Tăcerea cea mai desăvîrșită, părinte ; de acum încolo nu mai am încredere decît în mine însumi. Să știi bine, regele sînt eu. Să asculți, că de nu, urmează pedeapsa, să taci, că de nu, ți se curmă viața, asta ți-e partea... Hai, bătrîne, nu tremura : monarhul care-ți împărtășește tainele sale pentru a te instrui îți este prieten. Să fie chemați cei trei muncitori închiși în templu ; vreau să le mai pun niște întrebări.

Amru și Phanor fură aduși împreună cu Methusael : în spatele lor muții siniștri stăteau, cu sabia-n mînă.

— V-am cîntărit vorbele, spuse Soliman cu voce aspră, și l-am văzut pe Adoniram, slujitorul meu. Oare dreptatea vă asmute împotrivă-i, sau invidia ? Cum pot îndrăzni niște simple calfe să-și judece meșterul ? Dacă ați fi oameni cu vază, și căpetenii printre frații voștri, mărturia voastră ar da mai puțin de bănuit. Dar, rîvnind la titlul de meșter pe care nu l-ați putut obține, ura vă otrăvește inimile.

— Doamne, spuse Methusael, prosternîndu-se, vrei să ne încerci. Dar și de-ar fi să plătesc cu capul, voi susține că Adoniram este un trădător ; urzindu-i pierzania, am vrut să salvez Ierusalimul de tirania unui viclean care plănuia să-mi supună țara unor hoarde străine.

— Nu-mi stă bine să dau crezare unor oameni de dispreț, unor robi ai slujitorilor mei. Moartea a lăsat goluri în tagma meșterilor : Adoniram cere îngăduința de a se odihni, și, ca el, îmi doresc să găsesc printre căpetenii oameni în care să mă pot încrede. Astă-seară, după ce se va

face plata, cereți-i să vă acorde inițierea meșterilor. Va fi singur... Înduplecați-l. Așa mă voi convinge dacă sînteți harnici, destoinici în meseria voastră și prețuiți de tovarășii voștri. Adoniram este o minte luminată : hotărîrile sale sînt lege. L-a părăsit oare Dumnezeu pînă acum ? Și-a arătat oare Domnul nemulțumirea printr-unul dintr-acele semne de spaimă, printr-una din acele groaznice lovituri cu care brațul său nevăzut știe să lovească pe cei vinovați ? Să fie așadar Iehova judecătorul vostru : dacă Adoniram va socoti dreaptă cererea voastră, va fi pentru mine un semn ascuns că cerul este cu voi, și voi veghea asupra lui Adoniram. De nu, dacă vă refuză gradul de meșter, mîine vă veți înfățișa cu el în fața mea ; voi asculta și acuzarea voastră și apărarea lui ; bătrînii poporului vor hotărî. Mergeți, cugetați la vorbele mele și Adonai să vă lumineze.

Soliman se sculă de pe jilțul său și, rezemîndu-se de umărul marelui-preot impasibil, se îndepărtă încet.

Cei trei oameni se strînseră iute laolaltă, îndemnați de un singur gînd.

— Să-i smulgem parola, spuse Phanor.

— Sau să moară ! adăugă fenicianul Amru.

— Să ne dea parola sau să moară ! exclamă Methusael.

Mîinile lor se uniră într-un întreit jurămînt. Înainte de a păși pragul, Soliman se întoarse, îi privi de departe, răsuflă adînc, și-i spuse lui Țadoc :

— Iar acum, să ne gîndim numai la plăcere !... Hai la regină.

XI

Cina regelui

La ședința următoare, povestitorul își reluă firul :

Soarele asfințea ; răsuflarea de foc a deșertului învăpăia dealurile luminate de reflexele unui pîlc de nori arămii ; doar umbra dealului Moria mai răcorea puțin

albia uscată a Kedronului ; frunzele se aplecau ofilite, iar florile arse ale oleandrilor atîrnau veştede ; cameleonii, salamandrele, şopîrlele se zbenguiau printre stînci, şi tufişurile îşi încetaseră şoapta, ca şi pîraiele secate.

Îngrijorat şi îngheţat în acea tristă zi de foc, Adoniram, după cum îi spusese lui Soliman, se dusese să-şi ia rămas bun de la iubita lui regină, pregătită pentru o despărţire pe care ea însăşi o ceruse.

— Să pleci cu mine, spusese ea, ar însemna să-l înfruntăm pe Soliman, să-l umilim în faţa poporului său şi să adăugăm o jignire necazului pe care puterile cele veşnice m-au silit să i-l pricinuiesc. Iar să rămîi aici după plecarea mea, ar însemna, soţul meu iubit, să-ţi cauţi moartea. Regele este gelos pe tine şi fuga mea te-ar lăsa jertfă răzbunării lui.

— Fie ! să împărtăşim soarta celor din neamul nostru, să fim pe pămînt rătăcitori şi împrăştiaţi. I-am făgăduit regelui că mă voi duce la Tir. Să fim sinceri, de vreme ce viaţa ta nu mai ţine de o minciună. Chiar în noaptea asta am să iau drumul Feniciei, unde nu voi sta decît puţină vreme înainte de a porni după tine în Yemen, pe la graniţele Siriei, ale Arabiei pietroase şi prin cheile munţilor Kasaniţi. O ! regină iubită, de ce trebuie să te părăsesc aşa de curînd, să te las pe un pămînt străin, la bunul plac al unui despot îndrăgostit ?

— Linişteşte-te, iubite, sufletul meu îţi aparţine, slujitorii mei sînt credincioşi şi pericolele se vor împrăştia în faţa prudenţei mele. Întunecată şi furtunoasă va fi noaptea ce vine, şi-mi va ascunde fuga. Cît despre Soliman, îl urăsc ; rîvneşte ţara mea : m-a înconjurat cu spioni ; a încercat să-mi cumpere slujitorii, să-mi ademenească ofiţerii, să trateze cu ei cum să-i deschidă cetăţile mele. De-ar fi dobîndit drepturi asupra persoanei mele, niciodată nu aş mai fi revăzut fericitul Yemen. Mi-a smuls o făgăduială, e drept ; dar cît cîntăreşte sperjurul meu faţă de necinstea lui ? Eram eu dealtfel liberă să nu-l înşel, pe el care adineauri mi-a dat să înţeleg, cu ameninţări abia mascate, că dragostea lui este nemărginită şi răbdarea pe sfîrşite.

— Să răsculăm breslele !

— Își așteaptă simbria ; nu s-ar mișca. De ce să căutăm primejdia ? Această declarație, departe de a mă speria, mă liniștește ; o prevăzusem și o așteptam cu nerăbdare. Mergi în pace, iubitul meu, Balkis nu va fi niciodată decît a ta !

— Adio, deci regină ; trebuie să părăsesc acest cort unde am găsit o fericire la care nu visasem niciodată. Trebuie să încetez s-o privesc pe cea care pentru mine înseamnă viața. Te voi revedea oare ? vai ! și aceste clipe fugare au trecut ca un vis !

— Nu, Adoniram ; curînd vom fi uniți pe veci... visurile, presimțirile mele, de acord cu oracolul duhurilor, mă asigură că neamul nostru va dăinui, și plec luînd cu mine chezășia prețioasă a unirii noastre. Genunchii tăi vor primi fiul ce va să ne întruchipeze și să libereze Yemenul și toată Arabia de nevolnicul jug al moștenitorilor lui Soliman. O îndoită chemare are să mi te aducă ; o îndoită dragoste te leagă de cea care te iubește, și te vei întoarce.

Înduioșat, Adoniram își lipi buzele de mîna pe care regina o udase cu lacrimile ei și, întărindu-și inima, o mai privi odată îndelung apoi, întorcîndu-se cu greu, lăsă să cadă în urma lui perdeaua cortului și se înapoie pe malul Kedronului.

Iar Soliman, sfîșiat de ciudă, dragoste, bănuială și remușcări anticipate, aștepta la Mello cu un ghimpe în inimă pe regina zîmbitoare și deznădăjduită, în timp ce Adoniram, străduindu-se să-și ascundă gelozia în adîncurile tristeței sale, se ducea la templu pentru a plăti muncitorii, înainte de a apuca toiagul pribegiei. Fiecare din cei doi rivali era sigur de izbîndă, dar taina pe care se bizuia fusese pătrunsă de celălalt. Regina își ascundea scopul, iar Soliman, prea bine lămurit, își ascundea și el gîndurile, căutîndu-și în mîndrie temeiuri de îndoială.

Din înălțimea teraselor de la Mello, el privea la alaiul reginei din Saba, care se apropia șerpuind de-a lungul potecii de la Emathia și vedea, dincolo de Balkis, profilîndu-și pe fundalul unui nor întunecat crestele ascuțite și

dantelate, zidurile împurpurate ale templului, unde mai domnea încă Adoniram. O sudoare rece scălda tîmplele și obrajii palizi ai lui Soliman ; ochiul său mărit sorbea spațiul. Regina își făcu apariția, însoțită de dregătorii ei cei mai de vază și de slujitori care se amestecară cu ai regelui.

Toată seara regele păru preocupat ; Balkis fu rece și aproape ironică : îl știa pe Soliman îndrăgostit. Cina fu tăcută ; privirile regelui, furișe sau vădit ocolite, păreau să se ferească de a se întîlni cu ochii reginei care, cînd lăsați în jos, cînd ridicați de o pasiune molatecă și stăpînită, trezeau în sufletul lui Soliman iluzii de care nu vroia să se lase înșelat. Chipul lui preocupat arăta o intenție ascunsă. Era din neamul lui Noe, și prințesa observă cum, credincios tradițiilor părintelui viței de vie, căuta în vin hotărîrea care îi lipsea. Curtenii se retrăseseră, slujitorii muți înlocuiseră pe ofițerii regelui ; și cum regina era servită de oamenii ei, ea înlocui pe sabeeni cu nubieni care nu înțelegeau limba ebraică.

— Doamnă, rosti grav Soliman Ben-Daud, se cuvine între noi o lămurire.

— Scumpe rege, ai luat-o înaintea dorinței mele.

— Crezusem că regina din Saba, credincioasă cuvîntului dat, înainte de a fi femeie este regină...

— Dimpotrivă, îl întrerupse viu Balkis ; sînt mai mult decît o regină, Doamne, sînt femeie. Cine nu este supus greșelii ? Te-am crezut înțelept ; apoi te-am crezut îndrăgostit... Dezamăgirea cea mai cruntă este a mea.

Oftă.

— Știi prea bine că te iubesc, răspunse Soliman ; altminteri nu ai fi abuzat de puterea ta și nici n-ai fi călcat în picioare o inimă care, în cele din urmă, se răzvrătește.

— Gîndeam să-ți fac aceleași reproșuri. Nu pe mine mă iubești. Doamne, ci pe regină. Și, zău așa, sînt eu la o vîrstă la care să năzuiesc doar la o căsătorie de conveniență ? Ei bine, da, am vrut să-ți iscodesc sufletul : mai exigentă decît regina, femeia, lăsînd deoparte rațiunea de stat, a dorit să se bucure de puterea ei : să fie iubită, iată

ce-şi visa. Amînind ceasul în care avea să îndeplinească o făgăduinţă smulsă prin surprindere, te-a pus la încercare ; spera să nu vei dori decît o victorie asupra inimii ei, şi s-a înşelat ; ai folosit somaţiile, ameninţările ; ai folosit cu slujitorii mei artificii politice, şi, chiar acum, eşti stăpînul lor mai mult decît sînt eu. Speram să dobîndesc un soţ, un iubit ; şi acum mi-e teamă că voi avea un stăpîn. Vezi, vorbesc sincer.

— Dacă Soliman ţi-ar fi fost drag, n-ai fi scuzat oare greşelile datorite doar nerăbdării de a fi al tău ? Dar nu, închipuirea ta nu vedea în el decît un obiect de ură, nu pentru el ai...

— Opreşte, Doamne, şi nu mai adăuga jignirea unor bănuieli care m-au rănit. Neîncrederea naşte neîncredere, gelozia înfricoşează inima ; mă tem că cinstea ce vroiai să-mi faci m-ar fi costat liniştea şi libertatea.

Regele tăcu, neîndrăznind, din teama de a pierde totul, să se lase antrenat pe temeiul spuselor unui spion josnic şi perfid.

Regina vorbi din nou cu o graţie amicală şi fermecătoare :

— Ascultă, Soliman, fii adevărat, fii tu-însuţi, fii îndatoritor. Iluzia îmi este încă scumpă... mintea împărţită ; dar, o simt, mi-ar fi plăcut să-mi iei îngrijorarea.

— A ! Balkis, dacă ai putea citi în această inimă în care singură domneşti, şi alunga orice grijă ! Să uităm de bănuielile mele şi de ale tale ; consimte, în sfîrşit, să mă faci fericit. Nenorocită putere a regilor ! de ce nu sînt acum, la picioarele lui Balkis, fiică de păstor, un biet arab din deşert.

— Dorinţa ta răspunde gîndurilor mele şi m-ai înţeles. Da, adăugă ea, apropiindu-şi de părul regelui faţa totodată candidă şi pasionată ; da, mă înfioară austeritatea căsătoriei după riturile ebraice : dragostea, numai dragostea m-ar fi hotărît, dacă...

— Dacă ?... sfîrşeşte, Balkis : vocea ta mă pătrunde, mă scaldă în văpăi.

— Nu, nu... ce era să spun, și ce uluire neașteptată ?... Aceste vinuri, atît de dulci, sînt viclene, și mă simt adînc tulburată.

Soliman făcu un semn : slujitorii muți și nubienii umplură cupele, iar regele și-o goli pe-a lui dintr-o sorbitură, văzînd cu mulțumire că Balkis îi urmează pilda.

— Trebuie să recunoști, urmă principesa cu veselie, căsătoria, după ritul ebraic, nu a fost statornicită pentru regine, și prezintă oarecari aspecte neplăcute.

— Numai pentru atîta ești încă nehotărîtă ? întrebă Soliman, ațintindu-și asupra ei ochii copleșiți parcă de o anume moleșeală.

— Nu te îndoi ! Fără a mai vorbi de neplăcerea pregătirii de nuntă prin posturi care te urîțesc, nu este oare dureros să-ți dăruiești părul foarfecelor și să umbli cu capul acoperit de văluri pînă la sfîrșitul zilelor ? Într-adevăr, adăugă ea, desprinzîndu-și frumoasele ei cosițe lucioase ca abanosul, nu avem podoabe de lepădat.

— Femeile noastre, obiectă Soliman, pot să-și înlocuiască părul cu smocuri de pene de cocoș încrețite frumos [298].

Regina zîmbi cu oarecare dispreț.

— Apoi, răspunse ea, la voi, bărbatul cumpără femeia ca pe o roabă sau ca pe o slujnică ; ea trebuie chiar să vină, cu umilință, să se înfățișeze la ușa logodnicului ei. În sfîrșit religia nu are nici un amestec în acest contract foarte asemănător cu un tîrg, iar bărbatul, primindu-și soția, întinde mîna asupra ei rostind cuvintele *Mekudeschth-li :* îmi ești hărăzită. În plus aveți toate înlesnirile ca s-o repudiați, s-o înșelați, ba chiar să puneți să fie ucisă cu pietre sub cuvîntul cel mai neînsemnat... Pe cît aș fi de mîndră să fiu iubită de Soliman, pe atît m-aș teme să-l iau de soț.

— Iubită ! exclamă regele ridicîndu-se de pe divanul pe care era întins ; să fii iubită, tu ! a fost vreodată femeie care să domnească mai deplin ? eram mînios ; mă liniștești cînd vrei ; gînduri sinistre mă tulburau ; mă stră-

duiesc să le alung. Simt că mă înșeli și totuși te ajut să-l amăgești pe Soliman....

Balkis își ridică cupa deasupra capului, dîndu-se înapoi cu o mișcare plină de voluptate. Cei doi robi umplură potirele și se retraseră.

Sala ospățului rămase pustie ; lumina lămpilor, pălind, arunca luciri misterioase asupra lui Soliman, palid, cu ochii aprinși, cu buzele fremătînde și decolorate. O ciudată moleșeală îl cuprindea : Balkis îl privea cu un zîmbet echivoc.

Deodată regele fu străpuns de un gînd... și se ridică dintr-un salt.

— Femeie, exclamă el, nu mai spera să-ți bați joc de dragostea unui rege... ; noaptea ne apără cu vălurile ei, taina ne învăluie, o flacără mistuitoare îmi răvășește ființa ; turbarea și patima mă îmbată. Ceasul acesta este al meu și, dacă ești sinceră, nu te vei sustrage unei fericiri atît de scump plătite. Domnește, fii liberă, dar nu respinge pe un rege care ți se dăruiește, care arde de dorință, și care în această clipă s-ar lupta pentru tine chiar și cu puterile iadului.

Încurcată și înfiorată, Balkis răspunse, cu ochii plecați :

— Lasă-mă să mă dezmeticesc ; vorbești o limbă nouă pentru mine.

— Nu ! o întrerupse Soliman în delir, golindu-și cupa din care sorbea atîta îndrăzneală ; nu, răbdarea mea a ajuns la capăt. Este vorba, pentru mine, de viață și de moarte. Vei fi a mea, femeie, jur ! Dacă m-ai înșelat... va fi o răzbunare ; iar dacă mă iubești, o iubire veșnică îmi va răscumpăra iertarea.

Întinse brațele pentru a cuprinde fata, dar nu îmbrățișă decît o umbră ; regina se dăduse încet înapoi, iar brațele fiului lui Daud căzură, grele. Capul i se aplecă ; tăcu, și tresărind deodată, se așeză pe pat... Ochii uimiți se dilatau într-o sforțare ; simțea cum i se stinge dorința, iar lucrurile din jur păreau să se clatine. Fața lui mohorîtă și palidă, încadrată de o barbă neagră, exprima o spaimă nedeslușită ; buzele i se deschiseră, fără a putea scoate un sunet,

și capul, copleșit de greutatea turbanului, i se prăvăli pe pernele patului. Țintuit de legături nevăzute și grele, încerca să le înlăture cu gîndul, dar mădularele nu mai ascultau de sforțarea lui închipuită.

Regina se apropie, încet și grav ; o văzu cu groază, în picioare, cu obrazul rezemat de degetele strînse, în timp ce cu cealaltă mînă își sprijinea cotul. Îl observa ; o auzi spunînd :

— Narcoticul își face efectul...

Ochiul negru al lui Soliman se roti în orbita albă a ochilor săi mari de sfinx, și rămase nemișcat.

— Iată, adăugă ea, ascult, cedez, sînt a ta !...

Îngenunche și atinse mîna înghețată a lui Soliman care oftă adînc.

— Mai aude încă..., șopti ea. Ascultă, rege al Izraelului, tu care, cu puterea ta impui dragostea, robia și trădarea : mă sustrag puterii tale. Dar dacă femeia te-a înșelat, regina îți va spune adevărul. Iubesc, dar nu pe tine ; soarta nu a îngăduit aceasta ! Născută dintr-un neam mai presus de al tău, a trebuit, ca să mă supun duhurilor mele ocrotitoare, să aleg un soț de același sînge. Puterea ta se spulberă în fața lor ; uită-mă. Adonai să-ți aleagă o soție. E mare și generos : nu ți-a dat oare înțelepciunea și nu ți-a plătit bine serviciile cu aceasta ? Te las în voia lui, și-ți iau înapoi sprijinul fără rost al duhurilor pe care tu le disprețuiești și nu ai știut să le folosești...

Și Balkis, apucînd degetul pe care strălucea talismanul inelului pe care-l dăduse lui Soliman, se pregătea să-l ia înapoi ; dar mîna regelui care sufla greu se încleștă într-o sforțare deznădăjduită, și Balkis se strădui în zadar să o deschidă.

Se pregătea să mai spună ceva, dar capul lui Soliman Ben-Daud se lăsă înapoi, mușchii gîtului își pierdură încordarea, gura i se deschise, ochii, pe jumătate închiși, își pierdură luciul, sufletul lui își luase zborul în țara visurilor.

Totul dormea în palatul de la Mello, în afară de slujitorii reginei din Saba care își adormiseră gazdele. Tuna

în depărtare ; cerul negru era brăzdat de fulgere ; vîntul dezlănțuit alunga ploaia către munți.

Un sirep din Arabia, negru ca mormîntul, era pregătit pentru regină, care dădu semnalul plecării ; curînd, alaiul, ocolind viroagele din dreptul dealului Sionului, coborî în valea lui Iosafat. Trecură prin vad apa Kedronului care începuse să se umfle pentru a le apăra fuga ; apoi, lăsînd la dreapta Thaborul încununat de fulgere, ajunseră la locul unde livada Măslinilor se întîlnește cu drumul muntos al Betaniei.

— Să o luăm pe acest drum, spuse regina ostașilor ei ; caii noștri sînt sprinteni ; corturile au fost strînse și oamenii noștri au și pornit-o către Iordan. Îi vom găsi la ceasul al doilea al zilei, dincolo de Lacul Sărat [299], de unde ne vom îndrepta spre trecătorile munților Arabiei.

Și, dînd frîu liber calului, zîmbi cu gîndul că prin aceeași furtună trecea și iubitul ei Adoniram ce pribegea, probabil, pe drumul Tirului.

Cînd să intre pe drumul Betaniei, zăriră la lumina fulgerelor o mică ceată de oameni care îl treceau în tăcere și care se opriră uimiți la zgomotul acestui alai de spectre ce călăreau în întuneric.

Balkis și slujitorii ei trecură prin fața lor, iar unul din ostași care se apropiase ca să-i recunoască, șopti reginei :

— Sînt trei oameni care duc un mort înfășurat într-un giulgiu.

XII

Makbenah

În timpul pauzei ce urmă povestirii, auditorii erau agitați de păreri potrivnice. Unii refuzau să admită tradiția respectată de povestitor. Pretindeau că regina din Saba născuse cu adevărat un fiu de la Soliman și nu de la altul. Abisinianul, mai ales, se simțea lovit în convingerile lui religioase de presupunerea că suveranii lui nu ar fi decît urmașii unui meșteșugar.

— Ai minţit, strigă el rapsodului. Primul dintre regii noştri din Abisinia se numea *Menilek* şi era cu adevărat fiul lui Soliman şi al lui Belkis-Makeda. Strănepotul lui domneşte încă asupra noastră, la Gondar.

— Frate, spuse un persan, lasă-ne să ascultăm sfîrşitul, altminteri au să te dea afară aşa cum s-a mai întîmplat şi noaptea trecută. Această legendă este dreaptă după învăţătura noastră şi dacă micul tău *Preot Ioan*[300] din Abisinia vrea neapărat să se tragă din Soliman, o fi prin vreo etiopiancă neagră, şi nu prin regina Balkis, care era de culoarea noastră.

Cafegiul opri răspunsul mînios pe care abisinianul se pregătea să-l dea şi restabili cu greu calmul.

Povestitorul reluă :

În timp ce Soliman o primea în reşedinţa sa de la ţară pe regina sabeenilor, pe înălţimile dealului Moria un trecător privea îngîndurat amurgul care se stingea în nori şi faclele care se aprindeau ca nişte constelaţii sub frunzişurile de la Mello. Trimitea un ultim gînd iubitei lui şi-şi lua rămas bun de la stîncile din Solima şi de la malurile Kedronului pe care nu avea să le mai vadă.

Ora era înaintată, şi soarele pălind, văzuse noaptea pe pămînt. În sunetul ciocanelor ce sunau de adunare pe toaca de aramă, Adoniram, smulgîndu-se gîndurilor lui, străbătu mulţimea muncitorilor adunaţi şi, pentru a supraveghea plata, pătrunse în templu şi întredeschise poarta dinspre răsărit unde se aşeză lîngă coloana Jakin.

Torţele aprinse sub peristil sfîrîiau primind cîteva picături călduţe de ploaie, la mîngîierea căreia muncitorii înfierbîntaţi îşi ofereau cu bucurie pieptul.

Mulţimea era mare ; iar Adoniram, în afară de contabili, avea la dispoziţia sa plătitori anume pentru diferitele categorii. Cele trei grade ierarhice se deosebeau printr-un cuvînt de recunoaştere care înlocuia, în această împrejurare, ritualul gestic, a cărui îndeplinire ar fi durat prea mult. Plata era făcută după rostirea parolei.

Parola ucenicilor fusese, mai înainte : JAKIN, numele uneia dintre coloanele de bronz ; parola calfelor fusese

BOOZ, numele celeilalte coloane; parola meşterilor IEHOVA.

Orînduiţi pe categorii şi aşezaţi în şiruri, muncitorii se înfăţişau la tejghele în faţa sameşilor supravegheaţi de Adoniram care le atingea mîna, şi la urechea căruia şopteau parola. În acea ultimă zi, parola fusese schimbată. Ucenicul spunea: TUBAL KAIN, calfa SCHIBBOLETH şi meşterul GIBLIM.

Treptat mulţimea se rări, incinta rămase pustie; după ce s-au retras ultimii muncitori, s-a văzut că nu se prezentase toată lumea, căci mai rămăseseră bani.

— Mîine, spuse Adoniram, veţi face apelul ca să ştim dacă s-a îmbolnăvit careva, sau dacă moartea le-a călcat unora pragul.

După ce toţi s-au îndepărtat, Adoniram, grijuliu şi zelos pînă la urmă, luă o lampă ca să-şi facă rondul după cum îi era obiceiul prin atelierele pustii şi prin diferitele părţi ale templului, pentru a fi sigur că se îndepliniseră poruncile şi că toate focurile erau stinse. Paşii lui răsunau trist pe lespezi: îşi privi, pentru ultima oară, operele, şi adăstă îndelung în faţa unui grup de heruvimi înaripaţi, ultima lucrare a tînărului Benoni.

— Copil drag! şopti el oftînd.

După acest pelerinaj Adoniram se întoarse în sala mare a templului. Întunericul din ce în ce mai dens se desfăşura în volute roşietice în jurul lămpii ce făcea să apară nervurile înalte ale bolţilor şi pereţii sălii din care se ieşea prin trei uşi îndreptate către miazănoapte, apus şi răsărit.

Prima, cea dinspre nord, era pentru popor; printr-a doua treceau regele şi ostaşii lui; uşa dinspre răsărit era a leviţilor; coloanele de aramă Jakin şi Booz se aflau în afara acesteia.

Înainte de a ieşi prin uşa dinspre apus, cea mai aproape de el, Adoniram privi spre fundul întunecos al sălii, şi sub impresia statuilor numeroase pe care le privise cu cîteva clipe mai înainte, evocă în umbră fantoma lui Tubal-Kain. Privirea sa pironită încerca să străpungă în-

tunericul; dar figura închipuită crescu, răsfirîndu-se, atinse bolţile templului şi se topi în adîncul zidurilor, ca umbra purtată a unui om luminat de o faclă care se depărtează. Un strigăt de jale păru să răsune pe sub bolţi.

Atunci Adoniram se întoarse, pregătindu-se să părăsească templul. Deodată, o formă omenească se desprinse de pilastru, şi spuse cu glas răstit :

— Dacă vrei să ieşi, spune-mi parola meşterilor !

Adoniram nu purta arme. Respectat de toţi, obişnuit să poruncească printr-un semn, nici nu se gîndea să-şi apere persoana sacră.

— Nenorocitule ! răspunse el, recunoscîndu-l pe Methusael, pleacă de aici ! Vei fi primit printre meşteri în ziua în care se va cinsti trădarea şi fără-de-legea. Fugi împreună cu complicii tăi înainte ca dreptatea lui Soliman să nu vă răpună capetele.

Methusael îl auzi şi înălţă cu braţ puternic ciocanul care căzu cu zgomot pe capul lui Adoniram. Artistul se clătină buimăcit ; dintr-o mişcare instinctivă caută scăpare prin uşa a doua, cea dinspre nord. Acolo se afla sirianul Phanor, care-i spuse :

— Dacă vrei să ieşi, spune-mi parola meşterilor !

— Nu ai şapte ani de lucru ! răspunse cu voce stinsă Adoniram.

— Parola !

— Niciodată !

Phanor, zidarul, îi înfipse dalta în coastă ; dar nu lovi de două ori, căci arhitectul templului, trezit de durere, zbură ca săgeata spre uşa dinspre răsărit pentru a scăpa de ucigaşi.

Dar acolo, Amru fenicianul, calfă printre dulgheri, îl aştepta ca să-i strige, la rîndul lui :

— Dacă vrei să ieşi, spune-mi parola meşterilor !

— Eu nu am cîştigat-o aşa, rosti cu greu Adoniram, sleit de puteri ; cere-o celui care te-a trimis.

Şi cum se străduia să-şi croiască o cale, Armu îi înfipse în inimă vîrful compasului.

Atunci izbucni furtuna cu un mare bubuit de tunet.

Adoniram zăcea pe pardoseală, iar trupul lui acoperea trei lespezi. La picioarele lui, călăii săi se adunară şi se ţineau de mînă.

— Acest om era mare, murmură Phanor.

— Nu-i va trebui în mormînt mai mult loc decît ţie, spuse Amru.

— Sîngele lui să cadă asupra lui Soliman Ben-Daud !

— Să plîngem soarta noastră, răspunse Methusael ; căci cunoaştem taina regelui. Să distrugem dovada crimei ; plouă ; noaptea e întunecată ; Eblis ne ocroteşte. Să ducem aceste rămăşiţe departe de oraş şi să le încredinţăm pămîntului.

Înfăşurară trupul într-un şorţ mare din piele albă şi, purtîndu-l pe braţe, coborîră fără zgomot pînă pe malul Kedronului, îndreptîndu-se spre o movilă singuratică, dincolo de drumul Betaniei. Cînd să-l treacă, tulburaţi şi cu inima strînsă, se pomeniră dintr-odată în faţa unei escorte de călăreţi. Crima este temătoare, se opriră ; fugarii sînt sfioşi... şi regina din Saba trecu în tăcere în faţa ucigaşilor îngroziţi care tîrau rămăşiţele soţului ei, Adoniram.

Aceştia îşi urmară drumul şi săpară o groapă în pămîntul care acoperi trupul artistului. Apoi, Methusael, smulgînd un lăstar de salcîm, îl înfipse în ţărîna afînată sub care zăcea trupul victimei.

În acest timp Balkis fugea prin văi ; trăznetul sfîşia cerul, iar Soliman dormea.

Rana lui era mai cruntă, căci avea să se trezească.

Soarele făcuse înconjurul lumii cînd se risipi efectul letargic al narcoticului pe care-l băuse. Chinuit de visuri groaznice se zbătea împotriva vedeniilor, şi nu se întoarse în lumea celor vii decît printr-o tresărire violentă.

Se ridică şi se miră ; ochii săi rătăcitori par în căutarea minţii stăpînului lor, în sfîrşit îşi aminteşte...

Cupa goală este în faţa lui ; ultimele cuvinte ale reginei îi revin în minte : nu o mai vede şi se tulbură ; o rază de soare care îi joacă ironic pe frunte îl face să tresară ; deodată înţelege tot şi scoate un ţipăt de furie.

În zadar întreabă : nimeni nu a văzut-o ieşind, iar alaiul ei a dispărut în cîmpie ; nu s-au mai găsit decît urmele taberei ei.

— Iată, strigă Soliman privindu-l mînios pe marele preot Ţadoc, care este ajutorul pe care dumnezeul tău îl dă slujitorilor săi ! Asta mi-ai făgăduit ? Mă lasă pradă, ca o jucărie, spiritelor adîncurilor şi tu, ministru tembel, m-ai părăsit fără să prevezi nimic, fără să împiedici nimic ! Cine îmi va da legiuni înaripate s-o ajung din urmă pe această regină perfidă ! Duhuri ale pămîntului şi ale focului, stăpîniri răzvrătite, duhuri ale văzduhului, îmi veţi asculta poruncile ?

— Nu huli, exclamă Ţadoc, numai Iehova este mare şi este un dumnezeu gelos.

În mijlocul zarvei apare profetul Ahia din Silo, întunecat, sever, mistuit de focul divin ; Ahia, sărac şi temut, care este mare doar prin duhul său. Îi vorbeşte lui Soliman :

— Dumnezeu a pus un semn pe fruntea lui Kain ucigaşul, şi a spus : „Oricine se va atinge de viaţa lui Kain va fi pedepsit de şapte ori !“ Şi cînd Lameh, din neamul lui Kain, a vărsat sînge, a fost scris : „Moartea lui Lameh va fi răzbunată de şaptezeci de ori cîte şapte ori“. Şi-acum ascultă, o rege, ce mi-a poruncit Domnul să-ţi vestesc : „Cel ce a vărsat sîngele lui Kain şi al lui Lameh va fi pedepsit de şapte sute de ori cîte şapte ori. [301]“

Soliman lăsă capul în jos ; îşi aminti de Adoniram şi înţelese că poruncile îi fuseseră îndeplinite ; remuşcarea îi smulse un ţipăt :

— Vai mie ! ce-au făcut ? Nu le spusesem să-l omoare.

Părăsit de Dumnezeul său, la cheremul duhurilor, dispreţuit, trădat de regina din Saba, Soliman, deznădăjduit, îşi coborî privirea pe mîna sa la degetul căreia strălucea încă inelul primit de la Balkis. Acest talisman îi aprinse o licărire de speranţă. Rămas singur, îndreptă piatra spre soare şi văzu venind în zbor către el toate păsările văzduhului, în afară de *Hud-Hud*, pupăza fermecată. O chemă de trei ori, o sili să asculte, şi-i porunci să-l ducă

lîngă regină. Pupăza își reluă de îndată zborul, iar Soliman care întinsese brațele după ea, se simți ridicat și purtat în văzduh. Cuprins de frică, lăsă brațele în jos și se pomeni iar pe pămînt. Cît despre pupăză, străbătu valea în zbor și se așeză în vîrful unei movile pe o tulpină firavă de salcîm de pe care lui Soliman îi fu cu neputință să o gonească.

Cu mintea cuprinsă de amețeală, regele Soliman se gîndi să strîngă oști nenumărate ca să treacă prin foc și sabie regatul din Saba. Adesea se închidea singur pentru a-și blestema soarta și-a chema duhurile. Un afrit, geniu al adîncurilor, fu silit să-l slujească și să-l urmeze în singurătate. Pentru a o uita pe regină și a-și înșela patima, Soliman puse să i se aducă de pretutindeni femei străine, cu care se căsători după rituri păgîne și care-l inițiară în cultul spurcat al idolilor. Curînd, pentru a îndupleca duhurile, se apucă să populeze locurile înalte și clădi un templu în cinstea lui Moloc chiar în preajma Thaborului [302].

Astfel se îndeplinea proorocirea făcută în împărăția focului de umbra lui Enoh fiului său Adoniram : „Ție îți este dat să ne răzbuni, iar acest templu pe care-l înalți în cinstea lui Adonai va fi pieirea lui Soliman".

Dar regele evreilor mai făcu și altele, după cum ne învață Talmudul ; căci vestea uciderii lui Adoniram se răspîndise, și poporul răsculat cerea dreptate. Regele porunci ca nouă meșteri să dovedească moartea artistului, regăsindu-i trupul.

Trecură șaptesprezece zile : cercetările din preajma templului fuseseră zadarnice și meșterii cutreierau în van împrejurimile. Unul dintre ei, copleșit de arșița soarelui și vrînd, pentru a urca mai ușor dealul, să se prindă de o tulpină de salcîm de pe care își luase zborul o pasăre strălucitoare și necunoscută, văzu cu mirare că arbustul cedează sub mîna lui și că nu are rădăcini în pămînt. Acesta fusese săpat de curînd, și meșterul, mirat, își chemă de grabă tovarășii.

Toți nouă scurmară pămîntul cu unghiile și dădură peste un mormînt. Atunci unul dintre ei spuse soților săi :

— Vinovații sînt poate niște haini care vor fi vrut să-i smulgă lui Adoniram parola meșterilor. De teamă să nu fi reușit, nu ar fi mai cuminte să o schimbăm ?

— Și ce cuvînt să alegem ? obiectă un altul.

— Dacă-l vom găsi aici pe mai marele nostru, răspunse al treilea, primul cuvînt pe care-l va rosti unul dintre noi va sluji de parolă ; va aminti în veci fărădelegea precum și jurămîntul pe care-l rostim aci de a-l răzbuna, noi și copiii noștri, asupra ucigașilor lui și neamului lor pînă în vecii-vecilor.

Jurămîntul fu rostit ; mîinile se împreunară deasupra gropii și reîncepură să sape cu rîvnă.

Cînd găsiră cadavrul unul dintre meșteri îl apucă de un deget și pielea îi rămase în mînă ; tot astfel i se întîmplă celui de al doilea ; un al treilea îl prinse de încheietura mîinii, așa cum obișnuiesc meșterii față de calfe, și pielea se desprinse din nou ; atunci exclamă : MAK-BENAH, care înseamnă : CARNEA SE DESPRINDE DE PE OASE.

De îndată s-au înțeles ca acest cuvînt să fie de acum încolo parola meșterului și chemarea răzbunătorilor lui Adoniram, iar dreptatea lui Dumnezeu a vrut ca timp de multe secole acest cuvînt să răscoale poporul împotriva seminției regilor.

Phanor, Amru și Methusael fugiseră ; dar fiind dovediți trădători, pieriră de mîna muncitorilor, în olatul lui Maaca, regele țării Geth, unde se ascundeau sub numele de Sterkin, Oterfut și Hoben.

Și totuși, dintr-un tainic imbold, breslele dezamăgite nu încetară să urmărească cu răzbunarea lor pe *Abiram* sau ucigașul... Iar seminția lui Adoniram rămase sfîntă pentru ei ; căci multă vreme după aceea mai jurau încă *pe fiii văduvei,* desemnîndu-i astfel pe descendenții lui Adoniram și ai reginei din Saba.

La porunca lui Soliman Ben-Daud, ilustrul Adoniram a fost înhumat chiar sub altarul templului durat de el ; de aceea Adonai sfîrși prin a părăsi chivotul evreilor și îi aduse în robie pe urmașii lui Daud.

Lacom de onoruri, de putere și de desfătări, Soliman luă în căsătorie cinci sute de femei și constrînse în cele

din urmă duhurile împăcate să-i slujească scopurile faţă de naţiile învecinate, cu ajutorul vestitului inel, lucrat pe vremuri de Irad, tatăl kainitului Maviael, şi ajuns rînd pe rînd în stăpînirea lui Enoh, care se folosise de el pentru a porunci pietrelor, a lui Jared patriarhul, şi apoi a lui Nimrod, de la care îl moştenise Saba, părintele hemiariţilor.

Inelul îi aduse lui Soliman puterea asupra duhurilor, vînturilor şi tuturor vietăţilor. Sătul de putere şi de plăceri, înţeleptul repeta într-una : „Mîncaţi, iubiţi, beţi ; tot restul nu este decît trufie". Şi, ciudată contradicţie : nu era fericit ! acest rege, degradat de materie, dorea nemurirea...

Prin mijloace iscusite şi folosind adîncile sale cunoştinţe, nădăjduia să o capete cu îndeplinirea cîtorva condiţii : pentru a-şi curăţi trupul de elemente muritoare, dar fără a-l dizolva, trebuia să doarmă somnul adînc al morţii timp de două sute douăzeci şi cinci de ani, la adăpost de orice atingere, de orice principiu corupător. După aceea, sufletul surghiunit s-ar fi întors în învelişul său întinerit pînă la bărbătească şi înfloritoare vîrstă de 33 de ani.

Cînd bătrîneţea şi puterile slăbite îl vestiră că i se apropie sfîrşitul, Soliman porunci duhurilor pe care le supusese să-i clădească pe muntele Kaf un palat inaccesibil, în mijlocul căruia puse să i se înalţe un tron masiv din aur şi fildeş, purtat de patru stîlpi făcuţi din trunchiul puternic al unui stejar.

Acolo hotărîse Soliman, stăpîn al duhurilor, să petreacă acel timp de încercare. Folosi sfîrşitul vieţii sale ca să menească, cu semne magice şi cuvinte mistice, şi ajutat de puterea inelului, toate animalele, toate elementele, toate substanţele înzestrate cu însuşirea de a descompune materia. A menit aburii norului, umezeala pămîntului, razele soarelui, suflarea vînturilor, fluturii, moliile şi larvele. A menit păsările de pradă, liliacul, bufniţa, şobolanul, musca spurcată, furnicile şi neamul insectelor care se tîrăsc sau care rod. A menit metalul ; a menit piatra, alcalii şi acizii şi pînă şi emanaţiile plantelor.

Cînd sfîrşi toate acestea, cînd fu sigur că şi-a sustras corpul tuturor agenţilor de stricăciune, slugi necruţătoare ale lui Eblis, porunci să fie dus o ultimă oară în inima muntelui Kaf, şi, adunînd duhurile, le impuse munci uriaşe, poruncindu-le sub cele mai îngrozitoare pedepse să-i respecte somnul şi să-l vegheze.

Se aşeză apoi pe tronul său, unde îşi fixă temeinic mădularele care se răciră treptat; ochii i se împăienjeniră, suflarea i se opri, şi adormi somn de moarte.

Iar duhurile robite continuau să-l slujească, să-i îndeplinească poruncile, să se închine în faţa stăpînului lor a cărui trezire o aşteptau.

Vînturile i-au respectat obrazul; larvele care dau naştere viermilor nu s-au putut apropia de el; păsările, patrupedele rozătoare au fost constrînse să se îndepărteze; apa şi-a mînat aburii într-altă parte, şi, prin puterea vrăjilor, trupul îi rămase neatins timp de mai bine de două secole.

Barba lui Soliman, crescînd mereu, i se întindea pînă la picioare; unghiile străpunseseră pielea mănuşilor şi ţesătura de aur a încălţărilor.

Dar cum ar putea înţelepciunea omenească, îngrădită cum e, să înfăptuiască INFINITUL? Soliman uitase să menească o gînganie, cea mai mică dintre toate, ...uitase de cariu.

Cariul înaintă în taină, nevăzut... Se lipi de unul din stîlpii care susţineau tronul şi-l roase încet, încet, fără a se opri vreodată. Auzul cel mai fin nu ar fi auzit cum scormoneşte acest atom care scutura în urma lui, în fiecare an, cîteva fire de rumeguş.

A lucrat două sute douăzeci şi patru de ani... Apoi, deodată, piciorul ros se lăsă sub greutatea tronului şi se năruí cu un zgomot asurzitor [302].

Astfel cariul îl învinse pe Soliman şi fu primul care află de moartea lui; căci regele regilor, prăvălit pe pardoseală, nu se mai trezi [303].

Atunci duhurile umilite au înţeles că fuseseră înşelate şi şi-au reluat libertatea.

Aici se sfîrșește povestea marelui Soliman Ben-Daud, ce trebuie primită cu respect de către dreptcredincioși, căci este înscrisă pe scurt de chiar sfînta mînă a profetului în al treizeci și patrulea *fatihat* [304] al Coranului, oglindă a înțelepciunii și izvor de adevăr.

SFÎRȘITUL POVEȘTII LUI SOLIMAN ȘI A REGINEI DIMINEȚII

Povestitorul își sfîrșise istorisirea care durase cam două săptămîni. M-am temut să nu slăbesc interesul povestirii vorbind despre ceea ce mai văzusem la Stambul în intervalul dintre seri. Și nici nu am ținut seama de cîteva povestioare intercalate ici și colo, după obicei, fie cînd publicul nu este încă destul de numeros, fie pentru a crea o diversiune la anumite peripeții dramatice. Deseori cafegiii cheltuiesc mult pentru a-și asigura concursul cutărui sau cutărui povestitor vestit. Cum ședința nu durează mai mult de o oră și jumătate, aceștia se pot duce într-o noapte în mai multe cafenele. Mai fac și *șezători* în haremuri cînd soțul, auzind o poveste interesantă, vrea ca familia lui să împărtășească aceeași plăcere. Oamenii prudenți se adresează pentru angajare starostelui corporației povestitorilor, numiți *khassideeni,* căci se întîmplă ca unii povestitori de rea credință, nemulțumiți de banii adunați la cafenea sau de plata căpătată într-o casă, să dispară la un moment interesant și să lase publicul dezamăgit că nu poate cunoaște sfîrșitul poveștii.

Îmi plăcea foarte mult cafeneaua unde se duceau prietenii mei persani, din cauza diversității clienților și a libertății de vorbire ce domnea acolo, îmi amintea *Cafeneaua de la Surat* [305] a bunului Bernardin de Saint-Pierre. Într-adevăr, găsești mult mai multă toleranță în aceste adunări cosmopolite de negustori din diferitele țări ale Asiei decît în cafenelele unde nu vin decît turci sau arabi. Povestea pe care o ascultam era discutată la fiecare ședință în diferitele grupe de mușterii, căci într-o cafenea din Orient, conversația nu este niciodată generală și, cu excepția observațiilor abisinianului care, creștin fiind,

părea să cam abuzeze de zeama plăcută lui Noe, nimeni nu pusese la îndoială datele esențiale ale povestirii. Sînt într-adevăr conforme credințelor generale ale Orientului ; doar că se regăsește în ele ceva din acel spirit popular de opoziție întîlnit îndeosebi la persani și la arabii din Yemen. Povestitorul nostru aparținea sectei lui Ali, care reprezintă într-un fel tradiția catolică a Orientului, în timp ce turcii, adepți ai sectei lui Omar, ar reprezenta mai curînd un fel de protestantism pe care l-au făcut să domine supunînd populațiile meridionale.

IV

Bairamul

I

Apele-Dulci din Asia

Nu renunţasem la ideea de a merge într-o vineri la Apele-Dulci din Asia. De astă-dată am ales drumul pe uscat care duce, mai departe, la Buyukderè.

Pe drum, ne-am oprit la o vilă la ţară, locuinţa lui B ***-Effendi, unul dintre marii dregători ai Sultanului. Era un armean, căsătorit cu o rudă a armenilor la care şedea prietenul meu. O grădină cu plante rare se întindea în faţa casei şi două fetiţe tare drăgălaşe, îmbrăcate ca nişte sultane în miniatură, se jucau printre răzoare, supravegheate de o negresă. Au venit să-l sărute pe pictor, şi ne-au însoţit pînă în casă. O doamnă în costum levantin ne-a întîmpinat, şi prietenul meu i-a spus : *„Kalimera, kokona !"* (Bună-ziua, doamnă). O saluta aşa pentru că era grecoaică, deşi măritată cu un armean.

Călătorul este întotdeauna încurcat cînd trebuie să vorbească, în relatarea unei călătorii, despre persoanele în viaţă care au primit cum au putut mai bine pe trecătorul european, ce caută să ducă în ţara sa observaţii adevărate despre moravuri străine, despre societăţi întotdeauna primitoare pentru fiii ţării noastre, şi către care civilizaţia franceză îşi trimite azi razele ei luminoase... În evul mediu, noi am primit totul din Orient ; acum am vrea să ducem înapoi la acest izvor obştesc al omenirii

puterile cu care ne-a înzestrat, pentru a-i reda acestei mame a tuturor măreția ce i se cuvine.

Frumosul nume al Franței este drag acestor națiii îndepărtate : în asta constă puterea noastră viitoare ; de aceea știm că putem aștepta, orice ar face diplomația învechită a guvernelor noastre.

Ai putea să-ți spui, menționînd persoane din aceste țări, ceea ce spunea Racine în prefața sa la *Bajazet :* „Este atît de departe !“ Dar nu este oare îngăduit să mulțumim pentru o primire atît de caldă gazdelor îndatoritoare ce sînt pentru noi armenii ? Mai la curent cu ideile noastre decît turcii, ei servesc, ca să spunem așa, de tranziție față de bunăvoința acestora, pentru care Franța a fost întotdeauna, mai mult decît altele, o națiune prietenă.

Mărturisesc că după ce lipsisem un an din țara mea, a fost pentru mine o încîntare să regăsesc un interior familial întru totul european, în afară de îmbrăcămintea femeilor, care, din fericire pentru culoarea locală, reprezentau ultima modă de la Constantinopole.

Fetițele doamnei B *** ne-au servit o gustare ; am trecut apoi în încăperea principală unde se aflau mai multe doamne levantine. Una dintre ele s-a așezat la pian ca să cînte una din bucățile recent sosite de la Paris : era o atenție pe care am apreciat-o mult, admirînd fragmente dintr-o nouă operă de Halévy.

Pe masă erau ziare, cărți de poezii și teatru de Victor Hugo, de Lamartine. Pare ciudat, cînd vii din Siria, și totuși foarte firesc, cînd te gîndești că la Constantinopole se consumă aproape tot atîtea lucrări literare și artistice de la Paris ca la Petersburg.

În timp ce răsfoiam cărțile ilustrate și albumele, domnul B *** s-a întors ; voia să ne rețină la masă ; dar cum proiectasem să mergem la Apele-Dulci, i-am mulțumit fără a primi invitația. Domnul B*** a vrut să ne însoțească pînă la Bosfor.

Am stat un timp pe mal așteptînd un caic. Pe cînd ne plimbam pe chei am văzut venind un bărbat cu înfățișare maiestuoasă, cu piele de mulatru, bogat îmbrăcat în straie

turceşti, nu în costumul *reformei,* ci după moda veche. S-a oprit văzîndu-l pe domnul B***, care l-a salutat cu respect, şi i-am lăsat să stea de vorbă împreună. Prietenul meu mi-a spus că este o persoană de vază şi că trebuie să avem grijă la despărţire să-i facem un frumos *salamalec,* ducînd mîna la piept şi la gură, după obiceiul oriental. Aşa am şi făcut, iar mulatrul ne-a răspuns cu multă curtoazie.

Eram sigur că nu era sultanul, pe care îl mai văzusem.

— Cine este ? am întrebat, după ce s-a îndepărtat.

— Este *Cîzlar-aga,* îmi răspunse pictorul cu un sentiment de admiraţie, dar şi de spaimă.

Am înţeles totul. Cîzlar-aga este şeful eunucilor seraiului, omul cel mai temut după sultan, înainte chiar de primul vizir. Mi-a părut rău că nu am legat mai îndeaproape cunoştinţă cu acest personaj care părea dealtfel politicos dar şi pătruns de importanţa lui.

Au venit în sfîrşit nişte ataşaţi de la ambasadă ; l-am părăsit pe B***-Effendi şi un caic cu şase vîslaşi ne-a dus pînă pe coasta Asiei.

Ne-a trebuit cam o oră şi jumătate ca să ajungem la Apele-Dulci. Admiram, pe amîndouă malurile, castelele crenelate care păzesc, dinspre partea Mării Negre, Pera, Istambulul şi Scutari de invaziile din Crimeea sau de la Trebizonda. Sînt ziduri şi turnuri genoveze, ca şi cele care despart Pera de Galata.

După ce am trecut de castelele Asiei şi Europei, barca a intrat pe rîul Apelor-Dulci. Ierburile înalte din care îşi luau zborul, ici şi colo, păsări picioroange, îmi aminteau ultimele braţe ale Nilului cînd se varsă aproape de mare în lacul Peluse. Dar aici, natura este mai liniştită, mai verde, mai nordică, traducînd frumuseţile Deltei din Egipt cam aşa cum latina traduce greaca... atenuînd-o.

Am debarcat într-o pajişte încîntătoare străbătută de ape vii. Pădurea, rărită cu artă, îşi arunca pe alocuri umbra pe ierburile înalte. Cîteva corturi ridicate de negustori de fructe şi răcoritoare dădeau scenei înfăţişarea unei oaze, loc de popas al triburilor rătăcitoare. Pajiştea era plină de lume. Culorile variate ale veşmintelor nuanţau verdele vegetaţiei asemenea culorilor vii ale florilor pri-

măvara în iarbă. În mijlocul luminișului celui mai mare se deslușea o fîntînă de marmură albă cu acea formă de pavilion chinezesc, atît de răspîndită la Constantinopole.

Bucuria de a bea apă le-a făcut pe aceste popoare să născocească cele mai încîntătoare construcții ce se pot închipui. Nu era un izvor ca acela de la Arnaut-Kioi, la care trebuia să aștepți bunul plac al unui sfînt, care nu dă drumul apei în fîntînă decît în ziua hramului lui. Așa ceva este bun pentru ghiauri, care așteaptă cu răbdare o minune să le îngăduie să-și astîmpere setea cu apă chioară... La fîntîna Apelor-Dulci nu suferi asemenea așteptări. Nu știu ce sfînt musulman lasă apa să curgă cu o abundență și o limpezime necunoscute sfinților greci. Se plătește o para pe un pahar din această băutură, dar ca s-o putem bea chiar de la izvor, călătoria ne costase zece piaștri.

Căruțe de toate felurile, cele mai multe aurite și trase de boi, aduseseră la Apele-Dulci pe doamnele din Scutari. Nu vedeai lîngă fîntînă decît femei și copii vorbind, strigînd, discutînd cu izbucniri de rîs sau cu ghiduși încîntătoare în această limbă turcească ale cărei silabe dulci se aseamănă cu ciripitul păsărilor.

Dacă femeile sînt mai mult sau mai puțin ascunse sub feregea, totuși ele nu căutau să se ferească cu prea multă strășnicie de curiozitatea europenilor. Regulamentul polițienesc care le impune, cel mai adesea, să-și îngroașe vălurile, să sustragă necredincioșilor orice înfățișare exterioară ce ar putea acționa asupra simțurilor, le inspiră o atitudine rezervată care nu ar ceda ușor în fața unei seduceri obișnuite.

Căldura zilei era în acel moment foarte mare și noi am luat loc sub un platan uriaș înconjurat de divane rustice. Am încercat să dormim ; dar pentru francezi, somnul la amiază este ceva imposibil. Văzînd că nu putem ațipi, pictorul ne-a spus o poveste.

Era vorba despre pățaniile unui artist, prieten cu el, venit la Constantinopole ca să se îmbogățească cu ajutorul unui daghereotip.

Căuta locurile cu afluență mai mare și a venit într-o zi să-și instaleze aparatul fotografic sub frunzișul Apelor-Dulci.

Un copil se juca pe iarbă : artistul a avut norocul să-i prindă pe placă o imagine desăvîrșită ; apoi, fericit de reușită, a expus-o în fața curioșilor care nu lipsesc niciodată în asemenea împrejurări.

Mama, împinsă de o curiozitate firească, s-a apropiat și ea, mirîndu-se că-și vede copilul atît de clar reprodus. Credea că este o vrăjitorie.

Artistul nu vorbea turcește, astfel încît nu a înțeles din capul locului ce voia să spună cucoana. Dar o negresă care o însoțea îi făcu un semn. Cucoana s-a urcat într-o *haraba* și a pornit spre Scutari.

Pictorul a luat sub braț cutia daghereotipului, aparat care nu este ușor de dus, și a urmat *harabaua* cale de o leghe.

Cînd a sosit în dreptul primelor case din Scutari, a văzut de departe *harabaua* oprindu-se și pe cadînă coborînd și intrînd într-un chioșc izolat care dădea pe mare.

Bătrîna negresă i-a făcut semn să nu se arate și să aștepte ; apoi, după ce s-a înnoptat, l-a introdus în casă.

Artistul s-a înfățișat cucoanei care i-a declarat că-l chemase ca să-și folosească aparatul făcîndu-i și ei o poză, așa cum făcuse a copilului ei.

— Doamnă, răspunse artistul, sau cel puțin încercă să se facă înțeles, acest aparat nu poate funcționa fără soare.

— Bine, să așteptăm soarele, spuse cucoana.

Din fericire pentru morala musulmană, era o văduvă.

A doua zi dimineața, profitînd de o frumoasă rază de soare care pătrundea prin ferestrele zăbrelite, artistul se porni să reproducă trăsăturile frumoasei doamne din Scutari. Era încă foarte tînără, deși avea un băiețel mărișor căci, după cum se știe, femeile din Orient se mărită de obicei pe la doisprezece ani. Pe cînd își lustruia plăcile, cineva bătu la ușa de afară. „Ascunde-te !“ exclamă cucoana și, ajutată de slujnica ei, se grăbi să-l introducă pe artist, împreună cu aparatul său într-o chilie foarte mică

care dădea spre odaia de culcare. Bietul om avea tot timpul să-şi depene gîndurile cele mai neplăcute. Nu ştia că femeia era văduvă şi se gîndea, cum era firesc, că-i sosise bărbatul pe neaşteptate dintr-o călătorie. Mai era încă o ipoteză nu mai puţin periculoasă : intervenţia poliţiei în această casă unde s-ar fi putut să se fi observat în ajun că intrase un ghiaur. Trase cu urechea şi, cum casele de lemn ale turcilor au pereţi foarte subţiri, se linişti puţin auzind doar un şuşotit de voci feminine.

Într-adevăr, cucoana primise pur şi simplu vizita unei prietene, dar vizitele pe care şi le fac femeile din Constantinopole durează de obicei o zi întreagă, aceste frumoase persoane fiind lipsite de ocupaţii şi căutînd orice prilej de a omorî timpul. Să se arate, era periculos : vizitatoarea putea fi urîtă sau bătrînă ; în plus, deşi musulmanele acceptă să-şi împartă soţul, neavînd încotro, gelozia nu lipseşte din sufletele lor cînd este vorba de o rătăcire a inimii. Omul nostru avusese nenorocirea să placă.

Pe înserat, prietena nepoftită, după ce a stat la prînz, a băut nişte răcoritoare după amiază şi a clevetit fără îndoială din belşug, a plecat în sfîrşit şi francezul a putut fi scos din îngusta lui ascunzătoare. Era prea tîrziu ca să poată reîncepe lucrul migălos început de dimineaţă. În plus artistului îi era foame şi sete, ca după multe ceasuri de post. Şedinţa a fost amînată pe a doua zi.

A treia zi, artistul era tot acolo, în situaţia marinarului despre care un cîntec popular spune că ar fi fost reţinut multă vreme la o anume soţie de preşedinte, pe vremea lui Ludovic al XV-lea, şi începea să se plictisească.

Conversaţia turcoaicelor este destul de lipsită de varietate. Iar dacă pe deasupra nu le cunoşti limba, este greu să te distrezi multă vreme în tovărăşia lor. Reuşise să execute portretul cerut, şi a dat să se înţeleagă că afaceri de cea mai mare importanţă îl rechemau la Pera. Dar nu putea ieşi din casă pe lumină, iar seara fu din nou reţinut de o cină nemaipomenită oferită de turcoaică, precum şi de recunoştinţa pentru o atît de încîntătoare găzduire. To-

tuşi, în ziua următoare, îşi afirmă energic hotărîrea de a pleca. Trebuia din nou să aştepte seara. Dar i se ascunsese daghereotipul, şi cum să plece fără acest preţios aparat din care pe atunci n-ai mai fi găsit altul în tot oraşul ? Dealtfel cu el îşi cîştiga traiul. Femeile din Scutari sînt cam sălbatice cînd este vorba de dragoste ; aceasta i-a dat să înţeleagă artistului care începuse să mai priceapă cîte un cuvînt, că dacă mai vrea să o părăsească, are să cheme vecinii în ajutor spunînd că pătrunsese în casă pe ascuns ca s-o necinstească.

O iubire atît de incomodă îl scoase pe tînăr din sărite. Renunţă la daghereotipul său şi reuşi s-o şteargă pe fereastră în timp ce doamna dormea.

Partea proastă a fost că prietenii lui din Pera nu-l văzuseră de mai bine de trei zile şi anunţaseră poliţia. Se obţinuseră oarecari informaţii despre întîmplările de la Apele-Dulci din Asia. Nişte oameni de la ţară văzuseră harabaua trecînd, urmată la oarecare distanţă de artist. Casa a fost identificată, iar biata turcoaică ar fi fost ucisă de populaţia fanatică pentru a fi primit un ghiaur, dacă poliţia nu ar fi ridicat-o pe ascuns. A scăpat cu cincizeci de lovituri de baston, iar negresa cu douăzeci şi cinci, legea aplicînd robului numai jumătate din pedeapsa dată unei persoane libere.

II

În ajunul marelui bairam [306]

Bairamul turcilor seamănă cu noaptea noastră de Anul Nou. Civilizaţia europeană, care pătrunde treptat în obiceiurile lor, îi atrage tot mai mult, mai ales în ce priveşte detaliile compatibile cu religia lor, astfel încît femeile şi copiii se dau în vînt după podoabe, fleacuri şi jucării venite din Franţa sau Germania. În afară de aceasta, deşi turcoaicele fac dulceţuri excelente, privilegiul cofeturilor, zaharicalelor, al bomboanelor şi al ambalajelor splendide

rămîne al industriei pariziene. Întorcîndu-ne de la Apele-Dulci, am trecut pe strada mare din Pera, care semăna, în acea seară, cu strada noastră *des Lombards* [307]. Era normal să ne oprim la cofetăria principală, ţinută de doamna Meunier, ca să luăm ceva răcoritoare şi să privim mulţimea. Se vedeau acolo personalităţi de seamă, turci bogaţi care veneau în persoană să-şi facă cumpărăturile deoarece în ţara asta nu este prudent să încredinţezi cumpărarea bomboanelor unor simpli servitori. Doamna Meunier se bucură în special de încrederea effendilor (oameni distinşi), şi ei ştiu că ea nu le-ar vinde zaharicale dubioase... Rivalităţile, geloziile, urile duc uneori la crimă în societatea musulmană ; iar dacă e adevărat că luptele sîngeroase au devenit rare, otrava rămîne, în anumite cazuri, supremul argument al femeilor, mult mai puţin civilizate pînă acum decît soţii lor.

La un moment dat au dispărut toţi turcii, împreună cu cumpărăturile lor, ca nişte soldaţi cînd sună retragerea, căci ora îi chema la unul din *Namaz*-uri, rugăciuni ce se fac noaptea, în moschee.

În nopţile Ramazanului aceşti oameni nu se mulţumesc să asculte povestitori şi să privească la giumbuşlucurile lui *Karagöz ;* au şi ore pentru rugăciune, numite ***rikat,*** în timpul cărora se recită de fiecare dată vreo zece versete din Coran. Trebuie să îndeplineşti douăzeci de ***rikate*** pe noapte, fie în moschei, ceea ce este mai bine, fie la tine acasă, fie chiar pe stradă, dacă nu ai locuinţă, aşa cum se întîmplă cu mulţi oameni care nu dorm decît în cafenele. Un bun musulman trebuie prin urmare să recite în fiecare noapte două sute de versete, ceea ce înseamnă şase mii de versete pentru treizeci de nopţi. Poveştile, spectacolele, plimbările, nu sînt decît momente de destindere după îndeplinirea acestei îndatoriri religioase.

Cofetăreasa ne-a povestit un fapt care permite să-ţi faci întrucîtva o idee despre naivitatea unor funcţionari turci. Comandase să i se trimită cu vaporul, pe Dunăre, cîteva lăzi cu jucării de la Nüremberg. Vama se plăteşte după valoarea declarată a obiectelor ; dar, la Constan-

tinopole, ca și aiurea, administrația are dreptul, pentru a evita frauda, să păstreze mărfurile plătind valoarea declarată, dacă are motiv să creadă că valorează mai mult.

Cînd au deschis lăzile cu jucării de la Nüremberg, funcționarii de la vamă au scos un strigăt de admirație. Declarația era de zece mii de piaștri (2 600 de franci). După ei, valoarea era de cel puțin treizeci de mii. Au reținut lăzile, care au fost astfel foarte bine plătite și vîndute cu cîștig, fără ca să mai aibă alte cheltuieli pentru desfacere. Doamna Meunier a încasat cei zece mii de piaștri rîzînd de naivitatea lor. Ei și-au împărțit între ei marionetele, soldații de lemn și păpușile — nu ca să le dea copiilor lor, ci ca să se joace chiar ei.

Cînd să ies din prăvălie, căutîndu-mi batista în buzunar, am dat de flaconul pe care-l cumpărasem în piața Seraschierului. Am întrebat-o pe doamna Meunier ce putea fi această licoare care mi se vîndușe drept răcoritoare, și din care nu putusem suporta nici o înghițitură : să fi fost vreo limonadă acrită, o cremă bavareză tăiată, sau un lichior de prin părțile locului ?

Cînd au văzut flaconul, cofetăreasa și domnișoarele vînzătoare au izbucnit în hohote de rîs nestăvilite ; mi-a fost imposibil să scot de la ele vreo lămurire. Pictorul mi-a spus pe cînd mă ducea acasă, că asemenea elixire nu le cumpără decît turcii de o anumită vîrstă. În general, în această țară, simțurile slăbesc după vîrsta de treizeci de ani. Ori, fiecare bărbat este dator cînd se vede ultima seceră a lunii Bairamului, să-și îndeplinească îndatoririle cele mai importante...

Sosise ajunul Bairamului : plăcuta lună a Ramazanului se ducea acolo unde se duc lunile vechi și *zăpezile de altădată* [308] — ceea ce a constituit un atît de grav subiect de visare pentru poetul nostru de odinioară, François Villon. De fapt, de abia atunci încep sărbătorile serioase. Soarele ce se înalță pentru a inaugura luna Schezal, trebuie să detroneze astrul nopții a cărui splendoare uzurpată a făcut din el, timp de treizeci de zile, un adevărat soare nocturn, ce-i drept cu ajutorul iluminărilor, felinarelor și focurilor

de artificii. Persanii ce locuiau cu mine la Yildiz-Khan m-au înştiinţat cînd urma să aibă loc înmormîntarea lunii vechi şi întronarea celei noi, ceea ce prilejuia o ceremonie extraordinară.

Se făcea în noaptea aceea o mare mişcare de trupe. Se înşirau soldaţi de la Eski-Serai, reşedinţa sultanei-mamă, pînă la marele serai, aşezat la extremitatea maritimă a Istanbulului. De la castelul celor Şapte-Turnuri şi de la palatul lui Belisarius şi pînă la Sfînta Sofia toată omenirea din diferitele cartiere se îndrepta spre aceste două puncte.

Cum să descriu splendorile acestei nopţi privilegiate ? Cum să spun mai ales motivul ciudat care în acea noapte îl face pe sultan singurul om fericit din împărăţia sa ? Toţi credincioşii au trebuit, o lună întreagă, să uite de dragoste. Încă o noapte şi vor putea trimite uneia dintre soţiile lor, dacă au mai multe, buchetul care indică o preferinţă. Dacă nu au decît una, buchetul i se cuvine de drept. În ce-l priveşte pe sultan, în calitate de padişah şi de calif, el are dreptul să nu aştepte prima apariţie a lunii Lailet-ul-id, care este a următoarei luni calendaristice şi răsare în prima zi a marelui Bairam. Dispune de o noapte înaintea tuturor supuşilor săi pentru a procrea un moştenitor, neapărat, la această dată, cu o soţie nouă.

Acesta este sensul ceremoniei care se desfăşura între vechiul şi noul serai. Mama sau mătuşa sultanului trebuia să-i cumpere ea însăşi de la bazar o sclavă fecioară pe care să i-o ducă cu alai într-o caleaşcă de paradă.

Într-adevăr, un lung şir de trăsuri a străbătut curînd cartierele populate ale Stambulului, urmînd strada centrală pînă la Sfînta Sofia, lîngă care se află poarta marelui serai. În aceste trăsuri, vreo douăzeci la număr, se aflau toate rudele feminine ale Înălţimii-Sale, precum şi sultanele ieşite la pensie ce născuseră un prinţ sau o principesă. Zăbrelele trăsurilor lăsau totuşi să li se deslueşască forma capetelor acoperite cu văluri albe şi îmbrăcămintea de deasupra. Una din femei era de o corpolenţă uluitoare. Printr-un privilegiu datorat rangului său, sau poate vîrstei, capul nu-i era acoperit decît de un tul subţire care lăsa

să se zărească trăsăturile, pe vremuri frumoase. Cît privește viitoarea *cadînă*, se afla desigur în caleașca principală, dar nu era cu putință s-o deosebești de celelalte doamne. Un mare număr de feciori purtau făclii și *masalale* de o parte și de alta a alaiului.

S-au oprit în acea minunată piață din fața porții seraiului, decorată cu o fîntînă de o rară frumusețe, împodobită cu marmură, cu arabescuri aurite, cu un acoperiș în stil chinezesc și bronzuri lucitoare.

La poarta seraiului se mai pot vedea între colonete firidele în care se expuneau pe vremuri capetele tăiate, vestitele *capete din serai* [309].

III

Sărbătorile de la Serai

Mă văd nevoit să nu descriu ceremoniile dinăuntrul palatului, avînd obiceiul să nu vorbesc decît despre ceea ce am putut vedea cu ochii mei. Totuși cunoșteam în parte locul scenei. Orice străin poate vizita marile reședințe și moscheile, în anumite zile, plătind două sau trei mii de piaștri turcești. Suma este atît de mare încît un turist obișnuit se hotărăște adesea cu greu să o plătească. Atîta doar, că pentru acest preț poți aduce cu tine cîte persoane vrei, și atunci oamenii curioși împart suma între ei, sau așteaptă ca un mare personaj european să accepte cheltuiala. Eu am putut vizita toate aceste monumente cu ocazia trecerii pe acolo a prințului regal al Prusiei. În asemenea cazuri se obișnuiește ca europenii care se prezintă să fie admiși în cortegiu.

Fără să mă încumet să fac o descriere care poate fi citită în toate jurnalele de călătorie, este bine să arăt situația numeroaselor clădiri și grădini ale seraiului ce ocupă triunghiul de pămînt dintre Cornul de Aur și Bosfor. Este un întreg oraș, închis cu ziduri crenelate, cu turnuri din loc în loc, care se leagă de marea incintă clădită de greci

şi care merge de-a lungul mării pînă la castelul celor Şapte-Turnuri, închizînd apoi de acolo, în întregime, uriaşul triunghi format de Istambul.

Printre clădirile seraiului sînt multe construcţii vechi, chioşcuri, moschei sau cafenele, precum şi clădiri mai moderne, de un stil aproape european. Grădiniţe etajate în terase, cu straturi de flori, umbrare, rigole de marmură, cărări pavate cu un mozaic de pietre de rîu, arbuşti tunşi şi masive de flori rare sînt consacrate plimbărilor doamnelor de aici. Alte grădini, în stil englezesc, ochiuri de apă populate cu păsări, platani înalţi, sălcii, sicomori se întind în jurul chioşcurilor, în partea cea mai veche. Toate persoanele mai cunoscute sau care au treabă cu funcţionarii de acolo pot străbate în timpul zilei părţile din serai care nu sînt rezervate femeilor. M-am plimbat deseori şi eu pe acolo cînd mă duceam, fie la bibliotecă, fie la vistierie. Prima, unde este uşor să fii primit, cuprinde un mare număr de cărţi şi de manuscrise interesante, îndeosebi un Coran gravat pe foi subţiri de plumb care, datorită excelentei lor calităţi, pot fi întoarse ca paginile obişnuite ; ornamentele sînt din smalţ şi foarte frumoase. La vistierie, se pot admira bijuteriile imperiale păstrate de secole. Mai pot fi văzute într-o sală toate portretele sultanilor, pictate în tehnica miniaturii, la început de fraţii Bellini din Veneţia, apoi de alţi pictori italieni. Ultimul, al lui Abdul-Medjid, a fost pictat de un francez, Camille Rogier, care a mai pictat şi o frumoasă serie de costume bizantine moderne.

Astfel, aceste vechi obiceiuri de viaţă retrasă şi de straşnică izolare atribuite musulmanilor au dat înapoi în faţa progresului adus de ideile moderne. Două curţi imense se întind între prima intrare, numită prin excelenţă POARTA, şi clădirile cele mari ale seraiului. Cea din fund, înconjurată cu galerii joase, este consacrată adesea exerciţiilor icioglanilor, care se întrec la gimnastică şi călărie. Prima, în care toată lumea poate pătrunde, oferă o înfăţişare rustică, cu copacii şi spalierele sale. Aici se poate vedea un lucru deosebit : o uriaşă piuliţă din marmură, care de departe seamănă cu gura unui puţ. Piuliţa are un rost cu

totul special. În ea se zdrobește, cu un pisălog de fier, pe măsura piuliței, trupul muftiului, șeful religiei, dacă s-ar întîmpla să-și calce îndatoririle. De cîte ori muftiul vine la sultan, este nevoit să treacă prin fața acestei piulițe în care s-ar putea să-și sfîrșească zilele. Groaza salutară ce-i este astfel inspirată explică de ce pînă acum doar un singur muftiu a ajuns să sufere această pedeapsă.

Afluența era atît de mare încît mi se păru cu neputință să intru chiar în prima curte. Am renunțat, deși publicul obișnuit avea voie să pătrundă pînă acolo și să vadă doamnele din vechiul serai coborînd din trăsuri. Torțele și lăncile cu foc răspîndeau ici colo flăcărui pe haine și, în plus, un mare număr de paznici mențineau cu lovituri de ciomag alinierea primelor șiruri de public. După cîte am aflat, nu era vorba decît de o paradă și o primire. Noua sclavă a sultanului era primită înăuntrul palatului de către sultane, trei la număr, și de cadîne, în număr de treizeci, și nimic nu-l putea împiedica pe sultan să-și petreacă noaptea din ajunul Bairamului cu încîntătoarea fecioară. Trebuie admirată înțelepciunea musulmană care a prevăzut cazul în care o favorită, poate sterilă, ar acapara dragostea și favorurile șefului statului.

Datoria religioasă care îi este impusă în acea noapte asigură, pe cît este cu putință, menținerea neamului său. Și pentru musulmanii de rînd, rostul îndatoririlor ce le sînt impuse în prima noapte a Bairamului este același.

Acea abstinență de o lună întreagă care reînnoiește probabil puterile bărbatului, acel post parțial care-l purifică, trebuie să fi fost calculate după previziuni medicale asemănătoare celor pe care le găsim în legea evreiască. Să nu uităm că Orientul ne-a dat medicina, chimia, și precepte de igienă vechi de mii de ani, și să regretăm că religiile noastre din Nord nu reprezintă decît o imitație imperfectă a acestora. Mi-ar părea rău să se poată vedea aci, în tabloul obiceiurilor ciudate pe care le-am descris, o intenție de a-i acuza pe musulmani de libertinaj.

Credințele și obiceiurile lor diferă într-atît de ale noastre, încît nu le putem judeca decît din punctul de vedere al depravării noastre relative. Este suficient să spu-

nem că legea musulmană nu ia drept păcat această înflăcărare a simțurilor, utilă existenței populațiilor meridionale, de atîtea ori decimate de ciume și războaie. Dacă ai noștri și-ar da seama de demnitatea și chiar de castitatea legăturilor dintre un musulman și soțiile sale, ar renunța la tot acel miraj voluptuos creat de scriitori noștri din secolul al XVIII-lea.

IV

Atmeidanul

Ziua următoare era ziua dintîi a Bairamului. Tunurile tuturor forturilor și ale tuturor vaselor au bubuit de cum s-au ivit zorile, dominînd psalmodia muezinilor ce-l salutau pe Allah din înaltul a vreo mie de minarete. Sărbătoarea era, de astă dată, la Atmeidan, loc ilustrat de amintirea împăraților Bizanțului care au durat acolo monumente. Piața aceasta alungită a păstrat pînă în zilele noastre înfățișarea unui hipodrom și cele două obeliscuri în jurul cărora coteau carele pe timpul luptei bizantine dintre *verzi* și *albaștri*. Obeliscul cel mai bine păstrat, al cărui granit roz este acoperit cu hieroglife încă ușor de deslușit, este purtat de un piedestal din marmură albă, înconjurat cu bosoreliefuri reprezentînd împărați greci înconjurați de curtea lor, lupte și ceremonii. Nu sînt foarte frumos executate, dar prezența lor dovedește că turcii nu sînt atît de potrivnici sculpturilor cum se crede în Europa.

În mijlocul pieței se înalță o coloană ciudată, compusă din trei șerpi încolăciți care, se spune, servea pe vremuri de trepied în templul de la Delphi.

Moscheea sultanului Ahmed mărginește una din laturile pieței. Acolo urma să vină I. S. Abdul Medjid pentru marea rugăciune a Bairamului.

A doua zi, cea dintîi a Bairamului, cam un milion de locuitori din Stambul, Scutari, Pera și din împrejurimi se îmbulzeau în uriașul triunghi care se sfîrșește cu Capul

Seraiului. Cum locuiam foarte aproape m-am putut afla chiar pe drumul cortegiului care trecea spre piața Atmeidan. Defilarea, care ocolea prin străzile din jurul Sfintei Sofia, a durat cel puțin o oră. Dar ținutele trupelor nu erau interesante pentru un străin, căci în afară de fesul roșu care acoperă, fără deosebire, toate capetele, diferitele corpuri purtau uniforme destul de asemănătoare cu ale noastre. *Mirlivalele* (generalii) aveau costume ca ale generalilor noștri, brodate cu frunze de aur pe toate cusăturile. Atîta doar că purtau redingote albastre ; nu se vedea nici o tunică.

Europenii din Pera se găseau în mare număr prin mulțime, căci în zilele Bairamului toate religiile iau parte la bucuria musulmanilor. Este cel puțin o sărbătoare civilă pentru cei care nu se simt părtași la ceremoniile religioase ale Islamului. Muzica sultanului, dirijată de fratele lui Donizetti, executa frumoase marșuri, cîntate la unison după sistemul oriental. Principala curiozitate a cortegiului era defileul icioglanilor sau gardă a palatului, purtînd căști împodobite cu uriașe penaje albastre foarte înalte. Ți se părea că vezi o pădure în mers, ca în ultimul act din *Macbeth*.

A apărut apoi sultanul, îmbrăcat foarte simplu, purtînd doar pe fes o egretă strălucitoare. Dar calul îi era atît de acoperit de broderii de aur și de diamante încît îți lua privirile. Mai mulți cai, de asemenea strălucitor împodobiți cu giuvaeruri, erau duși de *saizi* în urma suveranului. Vizirii, seraschierii și cadiascherii, căpeteniile *ulemalelor* și o mulțime de funcționari urmau firește după șeful Statului, iar alte trupe încheiau alaiul.

Sosind pe imensa piață Atmeidan, cortegiul s-a topit curînd prin curțile și prin grădinile moscheii. Sultanul a descălecat și a fost întîmpinat de *imami* și de *molahi* care îl așteptau la intrare și pe trepte. Un mare număr de trăsuri erau aliniate în piață, iar toate doamnele din lumea mare a orașului, adunate acolo, priveau ceremonia prin zăbrelele aurite ale trăsurilor. Cele mai sus puse obținuseră favoarea să ocupe tribunele de sus din moschee.

Nu am putut vedea ce s-a petrecut înăuntru ; dar mi s-a spus că ceremonia principală constă în jertfirea unui miel. Același lucru se întîmpla în acea zi în toate casele musulmane.

Piața era plină de jocuri, distracții și negustori de toate felurile. După jertfire, toți s-au năpustit asupra bunătăților și răcoritoarelor. Se împărțeau tuturor, pe cheltuiala dregătorilor, plăcinte, creme, prăjituri și kebab, mîncarea preferată a poporului, care consta din carne friptă de oaie, și se mănîncă cu pătrunjel și cu felii de pîine nedospită. În afară de asta, oricine se putea înfățișa în casele deschise și lua parte la mesele întinse acolo. Săraci sau bogați, musulmanii care au case particulare omenesc pe cît le îngăduie punga pe cei care le calcă pragul, fără să-i întrebe nici de stare nici de religie. De altfel și evreii aveau acest obicei, de Sărbătoarea Jertfelor.

Nu am intenția să fac o descriere a Constantinopolului; palatele, moscheele, băile și malurile sale au fost descrise de atîția alții : am vrut numai să dau o idee despre o plimbare prin străzile și piețele sale la epoca principalelor sărbători. Această cetate este, ca și odinioară, pecetea tainică și sublimă care unește Europa cu Asia. Dacă aspectul său exterior este dintre cele mai frumoase din lume, s-ar putea critica, așa cum au făcut atîția călători, sărăcia anumitor cartiere, și murdăria multor altora. Constantinopole pare un decor de teatru care trebuie privit din sală fără a-i vizita culisele. Unii englezi manierați se mulțumesc să ocolească Capul Seraiului, să parcurgă Cornul de Aur și Bosforul cu vaporul, și spun apoi : „Am văzut tot ce era de văzut." Asta-i exagerare. Poate însă să ne pară rău că Stambulul, care și-a pierdut în parte înfățișarea de odinioară, nu se compară, în ce privește ordinea și salubritatea, cu capitalele europene. Este desigur foarte greu să trasezi străzi regulate pe dealurile Stambulului și pe promontoriile înalte de la Pera și Scutari ; dar nu ar fi cu neputință dacă s-ar folosi un sistem mai bun de construcție și de pavaj. Casele zugrăvite în culori vii, domurile de

culoarea cositorului, minaretele zvelte rămîn, poetic vorbind, admirabile ; dar acele douăzeci de mii de locuințe făcute din lemn, bîntuite atît de des de incendii ; acele cimitire unde gînguresc porumbițele pe tise, dar unde șacalii dezgroapă adesea morții cînd ploile mari au muiat pămîntul, toate formează reversul acestei medalii bizantine, pe care te poți încă complace s-o mai cureți, chiar după descrierile erudite și grațioase ale lui Lady Montague. [310]

Oricum, nimic nu poate descrie sforțările pe care le fac azi turcii pentru a-și aduce capitala la nivelul tuturor progreselor europene. Nici un procedeu artistic, nici o perfecționare materială nu le este necunoscută. Numai că trebuie să deplîngem spiritul rutinier propriu anumitor clase și întemeiat pe respectul vechilor tradiții. În această privință turcii sînt la fel de formaliști ca englezii.

Mulțumit că am văzut cele treizeci de nopți ale Ramazanului chiar în Istanbul, am profitat de întoarcerea lunii Șaban [311] ca să-mi anunț plecarea din locuința închiriată la Yildiz-Khan. Unul dintre persani, care se împrietenise cu mine și care mă mai numea *Myrza* (învățatul), a vrut să-mi facă un dar la plecare. M-a dus într-un beci plin, după cîte spunea, cu nestemate. Am crezut că este comoara lui Abulcasem ; dar pivnița conținea doar pietre și pietricele foarte obișnuite.

— Vino încoace — mi-a spus el, iată aici rubine, ametiste, grenate, peruzele, și acolo opale ; alege-ți una din aceste pietre, aș vrea să o primești de la mine.

Omul mi s-a părut nebun : oricum, am ales, la întîmplare, opalele. A luat un topor și a crăpat în două o piatră albă mare cît un calup de pavaj. Îndată strălucirea opalelor închise în calcar m-a orbit.

— Poftim, îmi spuse, oferindu-mi unul dintre fragmentele pietrei.

Cînd am ajuns la Malta, am vrut să prețuiesc cîteva din opalele închise în blocul de calcar. Cele mai mari și mai strălucitoare erau sfărîmicioase. Totuși s-au putut tăia

şi faţeta cinci sau şase care mi-au lăsat o bună amintire de la prietenii mei de la Yildiz-Khan.

Malta

Am scăpat în sfîrşit de cele zece zile de carantină care trebuie făcute la Malta înainte de întoarcerea pe plaiurile încîntătoare ale Italiei şi ale Franţei. O şedere atît de lungă în cazematele prăfuite ale unui fort este o pedeapsă grea pentru cele cîteva zile frumoase petrecute în mijlocul zărilor splendide ale Orientului. Asta-i a treia carantină pe care o fac ; dar cele de la Beirut şi Smirna erau, cel puţin, la umbra unor copaci, pe malul mării, adîncit între stînci şi cu depărtarea mărginită de linia albăstrie a coastelor şi a insulelor. Aici nu am avut drept orizont decît bazinul unui port interior şi stîncile tăiate în terase ale oraşului lui Lavalette, unde se plimbau cîţiva soldaţi scoţieni cu genunchii goi. Tristă impresie ! Nici nu m-am întors încă în ţara frigului şi a furtunilor şi iată că Orientul nu mai este pentru mine decît unul dintre acele vise de dimineaţă, cărora le urmează curînd necazurile zilei.

Ce să-ţi mai spun, prietene ? Ce interes vei fi găsit în aceste scrisori smucite, fără şir, amestec de jurnal de călătorie şi de legende adunate la întîmplare ? Dar chiar această dezordine este chezăşia sincerităţii mele ; nu am scris decît ce am văzut, ce am simţit. Poate că nu trebuia să înşir aşa, în chip naiv, mii de incidente mărunte, de obicei lăsate deoparte în relatările de călătorii pitoreşti sau ştiinţifice ?

Se cade oare să mă justific faţă de tine pentru admiraţia succesivă pe care am resimţit-o faţă de religiile diferite din ţările pe care le-am străbătut ? Da, m-am simţit păgîn în Grecia, musulman în Egipt, panteist în mijlocul druzilor, devotat pe mare aştrilor-zei ai Chaldeei ; însă la Constantinopole am înţeles măreţia acestei toleranţe universale pe care o practică azi turcii.

Aceştia au o legendă, una dintre cele mai frumoase din cîte cunosc : „Patru tovarăşi de drum, un turc, un arab, un persan şi un grec au vrut să ia o gustare împreună. Fiecare a dat cîte zece parale. Dar ce să cumpere ? — *«Uzum»*,

spuse turcul. «*Ineb*», zise arabul. «*Inghur*», spuse persanul. «*Stafilion*», rosti grecul. Şi fiecare ţinînd morţiş la dorinţa lui, se luaseră la bătaie, cînd un derviş, care cunoştea cele patru limbi a chemat un negustor de struguri şi aşa au aflat că toţi patru ceruseră acelaşi lucru.“ [312]

Am fost foarte mişcat la Constantinopole, să văd buni dervişi asistînd la slujba creştină. Cuvîntul Domnului li se părea bun în toate limbile. Dealtfel, ei nu obligă pe nimeni să se învîrtă ca un volan în sunetul flautelor, ceea ce pentru ei înşişi constituie felul cel mai sublim de a slăvi cerul.

Note

1 Inițial (la 7 ianuarie 1849, în săptămînalul *La Silhouette* unde Nerval publicase numeroase fragmente din *Călătorie...* înainte de a da tiparului, în 1851, textul definitiv), era dedicată lui Timothée O'Neddy (Théophile Dondey, 1811—1875), poet romantic din grupul Jeune-France, atras ca și Nerval de fantastic și de mirajul Orientului, cunoscut sub pseudonimul anagramatic *Philothée O'Neddy*. Nerval îi alterează numele făcînd astfel, probabil, o aluzie glumeață la epistolele Sfîntului Paul către Timoteiu.

2 Buridan, personaj din piesa lui Dumas-tatăl, *La Tour de Nesle* (1832), aruncat în Sena din porunca reginei desfrînate, Marguerite de Bourgogne.

3 *Lakist*, termen folosit pentru a-i desemna pe poeții romantici englezi din prima generație : Coleridge, Wordsworth și Southey, admiratori ai lacurilor ; utilizat aci de Nerval pentru a evoca tipul romantic de frumusețe feminină preamărit de aceștia : angelic, diafan și melancolic, opus tipului pe care îl îndrăgește : *bionda e grassota* (blondă și grăsuță).

4 Du Bois, slujitorul lui Alceste, personajul principal din comedia *Mizantropul* de Molière (IV, 4).

5 *Ruy Blas*, dramă de Victor Hugo, în care valetul, Ruy Blas, își schimbă identitatea, lepădînd livreaua și dîndu-se drept nobilul don Cezar de Bazan.

6 Jean-Gabriel Eynard (1776—1863), filantrop și om de finanțe francez. În 1821 și în 1829 a trimis ajutoare bănești patrioților greci răsculați.

7 Parodie a cîntecului popular *Malbrough s'en va-t-en guerre* („Pleacă Malbrough la război").

8 *Waverley*, roman de Walter Scott în care stema familiei Bradwardine, mereu amintită și prezentă pe zidurile castelului, reprezintă un urs negru.

9 Trecerea prin Elveția este rapidă, căci această țară l-a dezamăgit pe Nerval care o *visase* altfel. Abia în Orient, ritmul călătoriei se domolește, scriitorul oferindu-și tihna visărilor fericite.

10 David-Frederic Strauss (1808—1874), teolog protestant german, autorul, între altele, a unei *Vieți a lui Isus* (1835) exprimînd idei eretice față de dogmele autorizate. Numirea lui, în 1839, ca profesor de dogmatică și istorie a Bisericii la Universitatea din Zürich, a stîrnit o împotrivire atît de violentă încît a fost obligat să-și dea demisia.

11 Pierre-Luc Charles Ciceri (1782—1868), pictor și litograf, cunoscut prin peisaje pitorești și lucrări de scenografie.

12 Stema casei domnitoare din Baden.

13 Austria, ducatul de Baden, Bavaria, Elveția, Würtemberg.

14 Eugène Scribe (1791—1861), dramaturg, autor de comedii de moravuri, superficiale, cu o intrigă ingenioasă și pline de vervă, care i-au asigurat în timpul vieții o faimă ce s-a dovedit ulterior efemeră. Paul de Kock (1794—1871), romancier și dramaturg, autor de romane de aventuri șugubețe, uneori deochiate, scrise într-un limbaj popular, la limita vulgarității.

15 Pierre de Bourdelles, senior de Brantôme (1535—1614), autor a numeroase lucrări de istorie anecdotică, înviind cu haz evenimentele și persoanele de seamă din epoca sa.

16 Aluzie la primele versuri din poemul *Corsarul*.

17 Reminiscențele erudite ale lui Nerval nu sînt întotdeauna exacte : nu există în *Werther* nici o bătrînă care să rostească aceste cuvinte.

18 În *Les Etats et les Empires de la Lune* de Cyrano de Bergerac, demonul lui Socrate, călăuza scriitorului, plătește într-adevăr cheltuiala făcută la han cu cîteva versuri, moneda țării, lăudîndu-se că este bogat, căci are în buzunar patru sonete, două epigrame, două ode și o eglogă.

19 Afirmațiile lui Nerval se întemeiază pe reminiscențe de lectură conjugate din lucrările : *Voyage merveilleux du prince Fanférédin dans la Romancie* („Călătoria minunată a prințului Fanferedin în Romancia") de P. Bougeant și *Description*

de l'Ile de Portraicture et de la ville des Portraits („Descrierea Insulei Portretării și-a orașului Portretelor") atribuită lui Charles Sorel.

20 Ludovic I al Bavariei care a domnit de la 1825 la 1848.

21 Abel de Pujol (1785—1861), pictor și decorator în tradiția italienească a lui Lebrun, era specialist în decoruri „trompe l'oeil".

22 Aluzie la piesa *l'Ambassadrice* al cărei act I se petrece la München.

23 Doamna Boulanger (1786—1850), actriță la Opera Comică, specialistă în roluri de dueñe.

24 Peter Cornelius (1783—1867), pictor, decorator și freschist de renume european, fusese însărcinat în 1819, de regele Ludovic II, să dirijeze lucrările de înfrumusețare a Münchenului ; Julius Schnorr (1794—1872), pictor german specialist în scene istorice.

25 Amfion, fiul lui Zeus și al Antiopei, muzician mitic, posesorul unei lire fermecate dăruită de Hermes (sau de Apollo). Sunetul ei vrăjea pietrele ce se rînduiau atunci singure la locul hotărît ; astfel a putut să reclădească singur zidurile cetății Teba pe care le distrusese ca să-și răzbune mama.

26 Afirmația „Iadul este pavat cu intenții bune", făcută de Sfîntul Bernard (1091—1153) și citată de Sfîntul Francisc de Sales în *Scrisorile* sale, a căpătat valoare de dicton.

27 Thorwaldsen (1770—1844), sculptor danez neoclasic.

28 Leo von Klenze (1784—1864), arhitect neoclasic, discipolul arhitecților francezi din timpul Imperiului.

29 Tablou de Rubens, popularizat prin gravuri, foarte admirat de romanticii francezi în deceniul al patrulea al secolului.

30 Încercarea neizbutită a regelui Bavariei de a-și realiza Idealul năzuit este exemplară în concepția lui Nerval : realitatea se opune visului ce nu poate fi înfăptuit.

31 Aluzie la *Călătoria sentimentală* a lui Sterne.

32 *Don Juan*, II, 164 : *„Tis pleasing to be school'd in a strange tongue / By female lips and eyes..."* („Este plăcut să înveți o limbă străină cu ajutorul ochilor și buzelor unei femei...").

33 Charlotte Birch-Pfeiffer (1800—1868), actriță germană, autoare de drame lacrimogene, care au cunoscut la vremea lor un mare succes.

34 Carlo Gozzi (1722—1806), dramaturg venețian, autorul unor memorii *(Memorie inutili,* 1797), în care este evocată dragostea lui pentru o *biondina grassotta.*

35 Operă de Donizetti, jucată la Veneția în 1836, la Paris în 1843.

36 În cazul acesta, femeie de moravuri ușoare.

37 Cunoscut dresor american, în turneu la Paris prin 1839, sfîșiat în 1846, la Boston, de tigresa lui favorită, Edith.

38 Nerval avea pe atunci treizeci și unu de ani.

39 În povestirea *Die Abendteuer der Silvesternacht* („Aventurile din noaptea de Revelion"), din care Nerval publicase, în traducere franceză, cîteva fragmente în *Mercure du XIXe siècle,* 1831. Aceeași expresie se regăsește în *La Pandora I.*

40 *Ratskeller*-ul din Bremen apare într-un poem de Heine, tradus de Nerval cu titlul *Le Port,* și publicat în *Revue des Deux-Mondes,* 1848, iar în cîrciuma lui Auerbach se desfășoară o scenă celebră din *Faustul* lui Goethe (partea I).

41 Mahala vieneză, nu departe de castelul Schönbrunn.

42 *Macbeth,* V, 5.

43 În care se întrupase Mefistofel, înainte de a se face cunoscut lui Faust *(Faust,* partea I).

44 În povestirea lui Cazotte (1719—1792), *Le Diable amoureux,* Belzebut, chemat de don Alvare, i se înfățișează acestuia sub chipul unui cap de cămilă înspăimîntător, cu urechi peste măsură de lungi, și rostește cu glas răgușit, pe italienește, cuvintele *Che vuoi ?* (Ce vrei ?).

45 *Tugendbund* sau *Societatea virtuții,* asociație secretă germană, înființată în 1808 la Koenigsberg de un grup de patrioți prusieni și dizolvată în 1815. Scopul ei era de a pregăti neatîrnarea națională și de a înfăptui regenerarea morală a Prusiei.

46 Dramaturgul Franz Grillparzer (1791—1872), funcționar la Ministerul de Finanțe din Viena.

47 Nerval parafrazează aci un vers din *Arta poetică* a lui Boileau (I, 56) care se referă de fapt la romanul *Alaric* (1654) de Georges Scudéry și nu la vreuna din operele surorii acestuia, vestita domnișoară de Scudéry.

48 Cartier din Belleville, cu multe cîrciumi unde se putea dansa și în care se organizau adesea baluri.

49 Cuvinte repetate de cinci ori într-o tiradă rostită de Buridan, eroul dramei *La Tour de Nesle* de Al. Dumas-tatăl, rol interpretat, între alţii de Pierre-Martinien Touzet, zis Bocage (1801—1863), prieten cu Nerval.

50 Curtezan, îndrăgostit (it.).

51 În *Der goldne Topf* („Căldarea de aur").

52 Friedrich Gottlieb Klopstock (1724—1803), în poemul *Patria mea*, tradus de Nerval şi publicat într-o culegere de poezii germane.

53 Doamna de Staël, *Corinne*, XV, 9.

54 Johann Joachim Winckelmann (1717—1768), arheolog, istoric şi critic de artă german. S-a consacrat studiului artei antice, în special a celei greceşti. A fost asasinat la Triest, în drum spre Grecia, pe care nu a putut-o vedea, aşa cum şi-o dorise.

55 Modernul Anacreon nu este altul decît şansonetistul Béranger (1780—1857), autorul unei *Călătorii imaginare* (1824) din care Nerval îşi aminteşte, fără îndoială, următoarele versuri : *Tout jeune aussi je rêvais à la Grèce / — C'est là que je voudrais mourir.*

56 Jean-Antoine Watteau (1684—1721), pictor francez celebru, autor de pînze înfăţişînd serbări cîmpeneşti, cu un nesfîrşit alai de costume şi travestiuri de epocă, dintre care cunoscuta *Îmbarcare spre Cythera* (1717) care i-a prilejuit alegerea ca membru al Academiei de pictură.

57 Nimb sau semilună susţinînd o stea în opt colţuri, atributul Venerei.

58 *Hypnerotomachia Poliphili Francisci Columnoe* („Frămîntările din dragoste ale lui Francesco Columna (Polyfil) în vis"), 1499, opera dominicanului Francesco Colonna (1449—1527), îndrăgostit de frumoasa Polia, nepoata episcopului din Trevisa, tipărită de celebrul tipograf Aldo Manuzio. Lucrarea a fost tradusă în franceză de Jean Martin în 1546 cu titlul : *Hypnétoromachie ou Discours du songe de Poliphile.*

59 Venus populară sau pămînteană (astfel numită pentru a o deosebi de Venus-Urania, preamărită în cealaltă parte a insulei).

60 Zeităţi ale pragului (unei clădiri).

61 *Franciscus Colonna*, 1843.

62 Julieta (în *Romeo şi Julieta* de Shakespeare), Leonora (de Rivas) în drama *Puterea Destinului* (1835) de Angel Saavedra y Ramirez, duce de Rivas şi Bianca Capello (1542?—1587), mare-ducesă de Toscana, personaj istoric intrat în legendă.

63 V. *Isis* în *Fiicele Focului* şi sonetul *Horus* din *Himere*.

64 *Faust* (N.A.).

65 Cabirii erau zeităţi misterioase ale antichităţii ; grecii le considerau zei ai focului. Fenicienii îi onorau fie în calitate de zei principali, fie în cea de zeităţi inferioare dintre care deosebeau pe Dactilii ce simbolizau natura subterană înlăuntrul căreia aceştia descoperiseră metalele şi învăţaseră să le lucreze.

66 Fratele Francesco Colonna a iubit-o mult pe Polia (lat.).

67 Abatele Delille (1738—1813), poet fecund, autorul unor poeme „descriptive", vag filozofice.

68 V. sonetul *Anteros* din *Himere*.

69 Ajax, fiul lui Telamon, rege al Salaminei, care s-a sinucis pentru că nu a putut obţine, după moartea lui Ahile, armele acestuia luate de Ulysse.

70 Pausanias (sec. al II-lea e.n.), istoric şi geograf originar din Asia Mică, autorul unei cunoscute *Descrieri a Greciei*.

71 Ausoniu, *Epigramele* 42 şi 43.

72 Venus subterană, Venus a Somnului şi a Morţii.

73 *Faust, partea a II-a*. Această temă poate fi regăsită în ultima parte a povestirii *Aurelia*.

74 Adaptare liberă după imnul orfic LV, *Către Afrodita*.

75 Călugărul cenuşiu („The Black Friar"), în *Don Juan*, Cîntul XVI, strofele 38—41.

76 *Le Jardin des Racines grecques* (1657), opera eruditului jansenist Antoine Lancelot (1675—1740).

77 Lucian, retor şi filozof grec din sec. al II-lea al e.n., autorul unor *Dialoguri ale Morţilor*, vestite pentru spiritul lor satiric.

78 *Insula Piraţilor*, pantomimă-balet în patru acte, cu muzică de Gide, Carlini, Rossini şi Beethoven, reprezentată în 1835 ; *Le dernier jour de Missolonghi*, dramă de Ozaneaux, cu coruri de Hérold (1828).

79 Eroul *Călătoriei tînărului Anacharsis în Grecia* (1788), de abatele Barthélémy (1716—1795), una din cărţile de căpătîi ale romanticilor.

80 În *Insula zburătoare (Călătoriile lui Guliver,* III), 1726.

81 Cel puțin așa spun Homer și Ovidiu care o consideră, ca și ghidul lui Nerval, patria lui Ferikide.

82 General în armatele lui Napoleon care a participat apoi în 1827, ca voluntar, la războiul de independență al grecilor, și mai ales la apărarea Acropolei din Atena. V. Hugo îl citează în poemul *Enthousiasme* (din *Les Orientales,* 1828).

83 Nu Aleko Soutzo (1802—1863) poet grec, autorul unei *Istorii a revoluției grecești,* scrisă în franceză în 1829 și cunoscută de Nerval, este autorul acestei drame, ci fratele lui, Panagiotis Soutzo (1806—1886).

84 Soldat grec din timpul războiului pentru independență.

85 Leonida I, rege al Spartei, învins la Termopile (480 î.e.n.).

86 Impresia va fi confirmată de realitate. (Vezi mai departe *Femeile din Cairo,* IV, 4, *Plecare).*

87 Promenadă celebră pe malul Nilului.

88 În *Femeile din Cairo,* Nerval introduce cititorul într-o lume în care, mai mult decît în oricare alta, Realitatea și Visul se înfruntă. Agitației din primele pagini în care călătoria părea o cursă neastîmpărată printre peisaje și orașe perindîndu-se caleidoscopic în fața ochilor, încununată cu șederea în capitala Austriei, cu viața diurnă și nocturnă trepidantă, îi succede acum tihna meditativă, cu elogiul adus răbdării antice — singura în stare să dezlege tainele firii.

89 Reforma proclamată la 3 noiembrie 1839 prin firmanul *Gülhans Hatt-i Hümâyunu,* reprezintă părăsirea rînduielilor medievale și trecerea la un nou stil de viață influențată de principii europene.

90 Saladin (El-Malik en-Nasser ed-Din Yusuf, 1137—1193), sultanul Egiptului și al Siriei, cunoscut pentru vitejia și generozitatea lui, a învins armatele creștine ale regilor Frederic Barbarossa al Germaniei, Filip August al Franței și Richard Inimă-de-Leu al Angliei, care au încercat să recucerească Ierusalimul.

91 Louis-François Cassas (1756—1827), pictor și arhitect francez; în urma călătoriei în Italia, Grecia, Asia Mică și Siria, a realizat o colecție de machete din pămînt ars, plută și talc, reprezentînd cele mai de seamă monumente antice din acele țări, ulterior donată și expusă la Școala de bele-arte din Paris.

În 1799 a publicat două culegeri de gravuri cunoscute de Nerval, care s-a inspirat uneori din ele.

92 Aluzie la afirmația lui Figaro *(Nunta lui Figaro,* III, 5): „...il est bien aisé de voir que *God-dam* est le fond de la langue". De fapt God-dam, expresie veche englezească cu sensul de „să mă trăznească Dumnezeu" era ieșită din uz încă de pe vremea lui Beaumarchais, limba populară franceză desemnînd prin aceste cuvinte pur și simplu un englez.

93 Anecdota povestită de Nerval nu se găsește în lucrarea inginerului-arheolog italian Giovanni Belzoni (1778—1823), publicată la Londra în 1819: *Narrative of the Operations and Recent Discoveries with the Pyramids, Tombs and Excavations in Egypt and Nubia,* tradusă în franceză în 1821. Nerval fusese însă fascinat de personalitatea acestui aventurier, italian anglicizat, și nu a rezistat dorinței de a-i pomeni numele.

94 Personaj central al teatrului de umbre *(Karagöz-oyunu).* Vezi *Nopțile Ramazanului,* II, cap. III: *Karagöz.*

95 Episcop al cărui titlu, pur onorific, nu-i conferă nici un drept juridic. Expresia *in partibus* este folosită ironic pentru a desemna un funcționar fără funcție reală.

96 Ideea fusese lansată de Nodier (în *De quelques phénomènes du sommeil* sau *Le Pays des rêves,* 1831) și ilustrată poetic în cîteva din povestirile sale. După Nodier, omul este supus deopotrivă senzațiilor vieții diurne și celor ale vieții nocturne (al visului) de intensitate identică și în raport de interpătrundere. A nu ține seama de viața somnului însemna a nu ține seama de aspectul poate cel mai important — pentru că mai autentic — al vieții omenești. Nerval îmbrățișează această concepție (vezi *Aurelia).*

97 Îmblînzitor de șerpi.

98 Feluri de bere englezească.

99 Ofițeri superiori.

100 Funcționari superiori.

101 Denumirea orientală a cazinourilor.

102 Prosper Marilhat (1811—1847), pictor francez romantic, orientalist, evocat de Théophile Gautier într-un articol din *Revue des Deux Mondes* (1 iulie 1848), prieten cu Nerval și cu prietenii săi care-i frecventau locuința din fundătura Doyenné (Vezi *Petits Châteaux de Bohême).*

103 Din *Mignon (Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, Cartea III, cap. 1) : *Kennst du das Land wo die Zitronen blühen ?* cîntec ce apare, tradus de Toussenel, ca apendice la traducerea părții a doua din *Faust*, publicată de Nerval în 1840. Acest vers se regăsește în sonetul *Delfica* din *Himere : Connais-tu la contrée où dans le noir feuillage / Brille comme un fruit d'or le fruit du citronnier ?*

104 Este vorba de Soliman I Magnificul (1520—1556). Amănuntul notat de Nerval, amintit de mai mulți scriitori (Desmare, în tragedia *Roxelane*, 1643 ; Racine, în tragedia *Bajazet*, II, 1, 1672 ; Favart în comedia *Trei Sultane*, 1761, inspirată după o povestire de Marmontel ; Voltaire în *Eseu asupra moravurilor*, cap. LXXXVIII, 1756 ; etc.), și confirmat (sau infirmat) de cîțiva istorici (Du Verdier, Baudin etc.), era bine cunoscut în lumea literelor franceze din secolul al XIX-lea.

105 Aventura lui Nerval, imaginară, este însă transpunerea romanescă a unei întîmplări autentice al cărei erou a fost francezul Limant de Bellefonds (sau : Limant-bei, 1800—1883), directorul general al întreprinderii de Poduri și Șosele din Egipt, autorul, în 1847, al unui proiect pentru tăierea istmului de Suez.

106 Pastișă după două versete din *Cîntarea cîntărilor* (7, 8 „Ca finicul ești de zveltă..." și 2, 9 „Ca o gazelă e iubitul meu..."), în care însă cel comparat cu o gazelă este iubitul, nu femeia iubită.

107 Antoine Clot (1795—1868), medic-chirurg în armata lui Mehmet-Ali, a publicat sub numele de Clot-Bey o lucrare despre Egipt : *Aperçu général de l'Egypte* (1840), din care s-a inspirat adesea Nerval.

108 Cuvinte reluate de Nerval în sonetul *El Desdichado* din *Himere* (vers 3—4) : *et mon luth constellé / Porte le soleil noir de la Mélancolie.* Simbol al negației, acest soare negru pare a reprezenta, contopite, obsesiile tipic nervaliene ale melancoliei și prezenței feminine precum și a celor două patrii spirituale ale scriitorului : Germania și Orientul.

109 Jean-Baptiste Kléber (1753 — mort, înjunghiat de un egiptean, în 1800), general francez care l-a întovărășit pe Bonaparte în campania din Egipt, rămînînd după plecarea acestuia

comandantul suprem al trupelor franceze de ocupație. În 1798 a semnat în această calitate convenția de la El-Arih, iar în urma nerespectării ei de către egipteni, i-a zdrobit pe turci la Heliopolis și a înăbușit revolta din Cairo din același an.

110 *Ceston* sau *cestos*, cingătoarea simbolică a Venerei, înzestrată cu puterea de a fermeca sufletul unui muritor. (Vezi Homer, *Iliada*, XIV, 214).

111 Gautier d'Arc (1799—1843), descendentul fratelui eroinei naționale franceze Ioana d'Arc. În calitatea sa de prieten dispărut joacă un rol aparte în mitologia nervaliană (v. mai departe, *Druzi și Maroniți, Epilog*, II).

112 Emile T. Lubbert (1794—1859), director al Operei din Paris, apoi al Școlii de bele-arte din Egipt, organizatorul serbărilor oficiale din acea țară.

113 Maillet (1656—1738), consul de Cairo, autorul unor lucrări erudite asupra Egiptului, în care însă, afirmă istoricul literaturii G. Rouger, nu se află nici o informație de acest fel.

114 Licianul Pandarus, personaj din *Iliada* lui Homer, a tras, din îndemnul zeilor, o săgeată asupra lui Menelau, rănindu-l și determinînd astfel reluarea ostilităților ; ulterior a omorît pe Diomede. Apare sub diferite ipostaze în literatura medievală de influență greacă, devenind în piesa *Troilus și Cressida* de Shakespeare un bătrîn codoș, libertin, bîrfitor și galant, favorabil iubirii lui Troilus pentru Cressida, nepoata lui.

115 Cîntec citat în limba engleză în lucrarea lui William Lane, *Modern Egiptians* (III, 24), adesea menționată de Nerval ca referință în corespondența sa. Asemănarea izbitoare cu *Cîntarea cîntărilor* a fost de asemenea relevată de Lane.

116 *Jellabii* sînt negustorii de sclavi ; *okelul jellabilor* este stabilimentul negustorilor de sclavi.

117 Vodevil într-un act de Scribe, Dupin și Varner, reprezentat în 1824.

118 Arie celebră din opera *Caravana din Cairo* de Grétry, 1784 (II, 5), al cărei erou poartă numele de Saint-Phar.

119 Lectică pătrată din lemn, cu înfățișare de chivot și acoperămînt piramidal, simbol al puterii regale, încărcată cu daruri scumpe și trimisă cu mare pompă de la Cairo la Damasc la

pelerinajul anual de la Mecca. Nerval exagerează vădit afirmînd că ea conținea haina cu fir de aur a lui Mahomed, care, dealtfel, conform tradiției, nu pare să fi avut vreodată o haină de acest fel.

120 Personaj legendar al unui ciclu de romane epice.

121 Adjunctul militar al beiului.

122 Anecdotă ce se regăsește în *Călătoria în Orient* a lui Lamartine (29 mai 1833).

123 Preotul Ioan, personaj mitic oriental, totodată rege și preot, este încă pomenit, ca strămoș, în titulatura Negusului (Negus Negest = rege al regilor) Abisiniei. Candace (din *Kandake*, transcriere grecească a etiopianului *Kantakai)* este numele generic purtat în antichitate de reginele Etiopiei. Una din aceste suverane a fost nevoită să cedeze romanilor în anul 20 î.e.n. o parte din Nubia. Alta este menționată în *Faptele Apostolilor* (VIII, 27—39), în legătură cu convertirea unuia dintre eunucii ei la creștinism. Nerval o pomenește și în sonetul *El Desdichado* din *Himere*, ca pe vestita regină din Saba (v. mai departe *Nopțile Ramazanului)*, una din principalele arhetipuri ale Femeii Mitice.

124 Mascarille și Sbrigani, valeți din comediile lui Molière.

125 Arnolphe, personajul principal din comedia *Școala Femeilor* de Molière, *George Dandin*, personajul principal din piesa omonimă, tot de Molière.

126 *Colocasia antiquarum*, specie de aracee, plantă tropicală cultivată în special pentru rizomul ei bogat în feculă.

127 Constantin-François de Chasseboeuf, conte de Volney (1757—1820), erudit și filozof francez. Cf. lucrarea acestuia, *L'Alphabet européen appliqué aux langues asiatiques*, 1819.

128 Aluzie la o aventură a eroului romanului *Viața și opiniile lui Tristram Shandy* de Laurence Sterne (1713—1768), personaj donchișotesc modern.

129 În comedia omonimă, *Andriana*.

130 Domnișoara Aissé (1693—1733), sclavă circasiană cumpărată de contele de Ferriol, ambasadorul Franței la Constantinopole, și adusă de acesta la Paris, devenise celebră în lumea aristocrației galante pariziene, iar viața ei îl inspirase pe abatele Prévost în romanul său *Povestea unei grecoaice moderne*.

Corespondența acesteia, publicată în 1787, și-apoi retipărită de mai multe ori, a cunoscut un îndreptățit succes.

131 Pantumurile malaeze fuseseră la modă în Franța prin 1830. Unul mai ales, citat de V. Hugo într-o notă din volumul *Orientalele* (1829), *Les papillons jouent à l'entour sur leurs ailes*, a constituit punctul de plecare a sonetului *A Madame Aguado* din *Himerele* lui Nerval.

132 Povestea lui Mansur pare a fi fost autentică, conform atestărilor contelui de Forbin (1777—1841), în *Călătorie în Levant*, 1817, 1818, 1819 și ale scriitorului Joseph Méry (1798—1865), prieten cu Nerval, în *Asasinatul*, 1832.

133 *Siret Antar* („Aventurile lui Antar"), epopee arabă din secolul al XII-lea, preamărire a luptei dusă de Antar împotriva tradiției în sensul îngust și sterilizant, încarnată de tatăl lui, Cheddab.

134 Doctorul Perron (1798—1876), orientalist de seamă, colaboratorul lui Clot-bey, autorul unor lucrări erudite precum *De l'Egypte* (1832) și *Les Femmes arabes avant et depuis l'islamisme* (1858) ; Fulgence Fresnel (1795—1855), filolog, din 1837 consulul Franței la Dejddah.

135 Ibrahim-Pașa (1789—1848), general destoinic, de o mare cruzime ; a înlesnit realizările din timpul domniei tatălui său : a zdrobit insurecția religioasă a uabiliților din Arabia (1816), a luptat împotriva Greciei răsculate (1824) ; a cucerit Siria (1831—1832).

136 Aluzie la o afirmație făcută de Voltaire în *A treia predică a abatelui Bazin* : „Am văzut Piramidele și nu am fost uimit. Îmi plac mai mult cuptoarele de clocit pui, născocite, zice-se, tot pe vremea piramidelor". Aceste „cuptoare" sînt un fel de clocitoare artificiale, făcute din cărămizi de pămînt uscat și încălzite cu paie.

137 Aluzie la vestitul discurs rostit de Bonaparte în fața armatei sale din Egipt, la 17 iulie 1798, înainte de bătălia împotriva lui Murad-bei și la cuvintele celebre pronunțate atunci : „Soldați, (...) din înaltul Piramidelor, patruzeci de secole vă privesc".

138 Serapis sau Sarapis, zeu originar din Sinope, introdus în Egipt sub faraonii Ptolemei ; considerat la început drept re-

prezentant al Soarelui, i s-a atribuit apoi rolul de a ordona revărsările Nilului şi era invocat mai ales de bolnavi, fiind asimilat de greci cu Esculap.

139 În mitologia arabă, duhuri, demoni sau monştri de o mare cruzime.

140 Eroul vodevilului *Crédeville sau jurămîntul contrabandistului* de Leuven şi Dumanoir, jucat în 1832, care avea prostul obicei de a-şi scrie numele pe toate zidurile din Paris şi din Franţa.

141 Karl-Richard Lepsius (1810—1884), egiptolog german care a făcut cercetări în Egipt între 1842 şi 1846.

142 Popor stabilit în sud-estul Egiptului, de-a lungul golfului Arabic, pomenit de Plinius, Ptolemeu şi Strabon ; pare să fi locuit în caverne, să nu fi cunoscut agricultura, trăind doar din produsele vînătorii. Neavînd o limbă articulată, se înţelegeau doar prin strigăte guturale. Ulterior, denumirea de troglodiţi s-a extins asupra populaţiilor care foloseau locuinţe subterane, şi mai ales asupra sălbaticilor din cuaternar.

143 Jean-François Champollion (1790—1832), primul savant orientalist care a descifrat hieroglifele egiptene, prin 1822.

144 La Fontaine, *Păstorul şi regele* (X, 9).

145 Instrumente arabe de muzică, descrise în cartea lui W. Lane, citată la nota 115 : *naz*-ul este un soi de fluier, *rebab*-ul un fel de ghitară cu o singură coardă.

146 Marele Sultan.

147 După orientalişti însă, *moal*-ul, scurt poem popular, departe de a fi de inspiraţie religioasă, este îndeobşte erotic sau elegiac.

148 Colonelul Barthélémy (Bartolomeo Serra) fusese prefectul poliţiei numit de Bonaparte în Egipt. Costumul lui foarte bogat, pe jumătate oriental, pe jumătate european, impresionase populaţia autohtonă.

149 Ahmed ibn Tulun, fiul unui sclav turc, întemeietorul dinastiei Tulunizilor, guvernatorul Egiptului în 872 ; Bibars (Balik Zahir Rukn ed-Sin, 1260—1277), al 6-lea sultan din dinastia Bahriţilor ; a reuşit să smulgă din mîinile cruciaţilor creştini oraşele Cezareea, Antiohia şi Laodicea ; Saladin, v. nota 90 ; Malek-Adel (1139—1218), fratele lui Saladin.

150 În *Geografia*, XVII. Strabon (apr. 58 î.e.n. — 25 e.n.), geograf grec din Capadocia a lăsat o *Geografie* în care caută să descopere, din perspectiva istoriei, legătura omului cu lumea fizică.

151 Vezi *Facerea*, XXXIX, refuzul lui Iosif, fiul lui Iacov, de a ceda propunerilor soției stăpînului său Putifar. Arabii au transformat acest episod din *Vechiul Testament* într-o poveste morală de iubire platonică.

152 Vezi *Facerea*, XXXI, 45 : „...și i-a dat /Faraon/ de soție pe Azimeta, fiica lui Poti-Fera, marele preot din Iliopolis".

153 Vezi *Facerea*, XLVII.

154 Onias II, preot evreu (sec. al II-lea), venit în Egipt pe vremea lui Ptolemeu Philemator, ar fi pus într-adevăr să se clădească la nord de Heliopolis un templu asemănător celui din Ierusalim, dar de proporții mai reduse.

155 Rege legendar al orașului Salmydessos (Tracia), împietrit de privirile moarte ale Meduzei, al cărei cap retezat a fost folosit drept armă de Perseu, învingătorul ei, în ziua nunții sale cu Andromeda pe care Phineas voia să i-o răpească.

156 Această fascinație în fața unei lumi primitive, poate preadamită, anunță și explică interesul lui Nerval pentru lumea kainită subterană din *Nopțile Ramazanului*.

157 Ludovic al IX-lea al Franței (1214—1270), organizatorul celei de a 7-a cruciade ; a debarcat în 1249 la Damiette și a fost învins apoi luat prizonier la Mansurah în 1250.

158 Aluzie la cîntecul citat la sfîrșitul capitolului III.

159 Exegetul nervalian Jean Richer a reușit, în urma unor cercetări întreprinse în Turcia, să dea o traducere fidelă acestui cîntec, corect notat de Nerval, dar numai aproximativ tradus de acesta. Versiunea lui J. Richer, este următoarea : *„De la Istanbul, ah ! vine, firmanul, vine, vine de la Istanbul. — Vine corabia de la Istanbul, vine, vine de la Istanbul. — Ah ! ah ! ah ! Drommatina — Drommatina, vino, să plecăm. — Ați auzit, ați auzit ? — Ali Osman vine lîngă mine.*

160 *Facerea*, I, 2.

161 În 1826, sultanul Mahmud al II-lea suprimă corpul ienicerilor (140.000 de soldați împărțiți în 229 regimente), fiind nemulțumit de purtarea lor nedisciplinată și de slăbirea aproape

totală a valorii lor militare ; aceştia, revoltîndu-se împotriva măsurii luate, urmă un masacru în care pieriră 15.000 de ieniceri, sultanul fiind cît pe ce să-şi piardă tronul şi viaţa.

162 Explicaţia dată de Nerval este inexactă, corpul ienicerilor avîndu-şi reşedinţa chiar la Istanbul.

163 Lestrigonii (popor antropofag legendar stabilit în Sicilia) şi feacienii (popor antic locuind pe insula Scheria, Corfu de azi) sînt pomeniţi în *Odiseea* lui Homer, în cînturile X, respectiv VI.

164 Vezi în *Himere*, sonetele *Horus* (în care apare imaginea strălucirii divine pe mare) şi *El Desdichado* (unde este prezentă obsesia „mării sacre").

165 Vergiliu, *Bucolice*, II.

166 Asupra vieţii cîinilor din Constantinopole, v. şi *Nopţile Ramazanului*, I, III. Situaţia povestită de Nerval a dăinuit pînă în 1910 cînd reprezentanţii speciei canine au fost definitiv deportaţi într-o insulă din marea de Marmara. Le-au luat însă locul pisicile, după spusele exegetului nervalian Jean Richer, stabilit în Turcia, care afirmă că le-a văzut rătăcind pe străzile oraşului, uneori în cete de cincisprezece sau douăzeci.

167 *Coran*, Surata XXIV, 31 : „Mai spune-le (femeilor), de asemenea, / Să nu lovească pămîntul cu picioarele lor / Pentru a-şi arăta podoabele ascunse."

168 Este vorba despre scriitorul Alphonse Royer (1823—1875), director al Odeonului, care stătuse cîtva timp în Turcia şi publicase în 1837 cartea *Aventuri de călătorie, privelişti, povestiri şi amintiri din Levant*, cunoscută de Nerval.

169 Vergiliu, *Eneida*, I, 135 : intervenţia lui Neptun (Poseidon) potoleşte ca prin farmec furtuna iscată de Eol la instigaţia Herei (Junonei) împotriva corăbiilor lui Enea.

170 În 1799 Napoleon a asediat victorios cetatea Accra, apărată de Ahmed-Paşa (1775—1804), poreclit Djezzar (Măcelarul).

171 Această tragedie a irlandezului Ch.-R. Mathurin, adaptată pentru scena franceză în 1821 de Nodier şi Taylor, era binecunoscută tuturor romanticilor din generaţia lui Nerval, care o considerau exemplară pentru estetica romantică.

172 Vestitul emir druz Fakhr ed Din sau Fakardin (1584—1635), prinț de vastă cultură europeană și bucurîndu-se de sprijinul mai multor puteri apusene, reușise să întemeieze în Liban un efemer regat independent ; învins la Safad, în 1634, a fost prins, azvîrlit în temniță și-apoi decapitat din porunca sultanului Murad al IV-lea.

173 Benjamin Constant, *Adolphe*, cap. IV (1816).

174 Eroul principal din comedia lui Molière *Școala femeilor*, bătrînul tutore al tinerei Agnes pe care vrea s-o ia de nevastă și o ferește în acest scop, cu gelozie ridicolă, de orice contact cu lumea înconjurătoare.

175 Evreu.

176 Personaj autentic, menționat de un alt călător din aceeași epocă : Delaroière, prietenul și tovarășul de drum al lui Lamartine în a sa *Călătorie în Orient* (1816), cap. XXVIII.

177 Monstru hidos întruchipînd coșmarul și cortegiul lui de chinuri, ce apare în povestirea omonimă publicată în 1821 de Charles Nodier. Nerval îl caracterizează astfel pe Smarra : „această plăsmuire a antichității, această realizare poetică a fenomenelor celor mai zguduitoare ale coșmarului" *(Iluminații)*.

178 Episod relatat de Nerval și în *Aurelia*, II, 4.

179 Joseph Vernet (1714—1789) pictor peisagist francez, autorul unor marine mult apreciate în epocă.

180 La 10 octombrie 1840, cu ocazia campaniei engleze ce urma să pună capăt ocupării orașului.

181 Actualul Beirut, capitala Libanului, a fost odinioară fenician și purta numele de Beryte. A fost numit apoi Julia Felix de către romani, atît în cinstea fiicei lui Agrippa cît și ca un omagiu adus bogățiilor regiunii, și Barut în timpul cruciadelor.

182 Aluzie la *Cîntul lui Adonis*, în *Idile*, XV ; prilej pentru Nerval, în conformitate cu concepțiile lui despre sincretismul religios, să stabilească comparații între religiile păgîne și cea creștină, între zeițele-mame Venus și Cibela și Maica Domnului.

183 Conform tradiției, Sfîntul Simeon (390—459) a petrecut 27 de ani nemișcat în celula sa clădită pe un stîlp, la Qalaat Semân, lîngă Alep.

184 Rasa cailor din Nedget, socotită cea mai bună din tot Orientul.
185 Cei care închiriază cai sau catîri.
186 Împăratul roman Antoninus Pius (86—161 e.n.), care, înainte de a fi adoptat de Adrian și de a-l urma la tron, în 138, a fost consul, apoi proconsul al Asiei.
187 Emirul Bechir, prinț al Libanului (1763—1850), vasalul viceregelui Egiptului Mehmet Ali, i-a rămas credincios acestuia după ce a fost înfrînt de turci, ceea ce i-a prilejuit destituirea, în 1840.
188 *Facerea*, XXIV, 16 ; Homer, *Odiseea*, VI.
189 *Intermezzo*, tradus de Nerval în franceză și publicat în *Revue des Deux Mondes* din 15 iulie 1848.
190 Micul paj îndrăgostit de contesa de Almaviva din *Căsătoria lui Figaro*, de Beaumarchais.
191 Tînăr din Bitinis, protejatul împăratului Adrian. S-a înecat în Nil, ca un sacrificiu adus zeilor, pentru a prelungi viața protectorului său, care l-a preamărit apoi ca pe un zeu, poruncind artiștilor celor mai de seamă să-i reproducă chipul.
192 Membrii unei cete de tîlhari temuți, originari din regiunile muntoase ale Persiei, celebri pentru jafurile și omorurile săvîrșite, cunoscuți și sub numele de Ismaelienii din Persia ; în secolul al XII-lea, sub conducerea Bătrînului de pe Munte, și-au extins cîmpul fărădelegilor în Siria unde au cucerit numeroase cetăți.
193 Al șaselea calif fatimit, Abu Ali al-Mansur (985—1021), numit și El Hakim biamri'llah („cel care poruncește din voința Domnului"), dispărut în timpul unei plimbări nocturne pe Mokatam, probabil asasinat. A încercat să dea poporului său o nouă religie, întoarcerea pe pămînt fiindu-i încă așteptată de druzii credincioși. Istoricul Sever d'Oschmunein, citat de Betty Bouthoul în *Le Calife Hakim, dieu de l'An Mille* (1950), îl descrie astfel : „Acest monarh avea înfățișarea fioroasă a leului ; ochii îi erau mari, de un albastru întunecat, și privirea lor te înspăimînta ; vocea îi era puternică și înfricoșătoare. Avea o fire ciudată și nestatornică, de o mare cruzime, și o lipsă de credință îmbinată cu superstiția. Se închina în mod deosebit planetei Saturn și trebuie să fi purtat convorbiri cu Satana."

194 Lady Esther Stanhope (1776—1839), nepoata lui William Pitt (1759—1806), adversarul neînduplecat al revoluției franceze și al lui Napoleon ; se retrăsese în 1810 într-o mănăstire din Siria unde propovăduia un fel de iluminism sincretic tributar deopotrivă religiei musulmane și celei druze. Mulți călători francezi se duceau s-o vadă, printre alții poetul Lamartine, în 1832.

195 Mahdi-ul („cel bine îndrumat"), nume dat, de către unele secte musulmane trimisului (așteptat) al lui Allah, ce urmează să întregească opera lui Mahomed, convertindu-i pe necredincioși sau distrugîndu-i. În decursul veacurilor și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mulți șeici și-au luat acest titlu, provocînd mari tulburări în lumea musulmană și războaie sîngeroase.

196 Povestea califului Hakem, prin multe detalii inexactă din punct de vedere al tradiției ; reprezintă, simbolic și alterat, una din multele aventuri onirice ale autorului ei.

197 Denumirea de „sabeeni" desemnează două secte distincte, una creștină și alta păgînă, care se închinau zeilor Hermes și Agathodemon, dar care nu existau încă în Egiptul veacului al XI-lea, pe vremea califului Hakem. Atît Hermes cît și Agathodemon desemnează de fapt vechi divinități egiptene : primul îl reprezintă pe zeul Thot și este cunoscut de neoplatonicieni sub numele de Hermes Trismegist, zeul revelațiilor, cel de-al doilea pe zeul Kneph, simbol al Nilului.

198 Punte îngustă, „mai subțire ca firul de păr sau ca tăișul spadei", durată peste adîncurile infernului, ce permite musulmanilor drepți accesul în rai ; cei păcătoși nu pot trece și se prăvălesc în focul chinurilor veșnice.

199 Zînă, făptură miraculoasă.

200 Sacrificiu ritual, specific sectei sabeenilor păgîni ; cocoșul alb fiind simbolul vigilenței și al activității glorioase, sîngele lui are în plus puterea de a reda vederea orbilor.

201 Pentagramul sau pentaclu, steaua magică cu cinci brațe este semnul pitagorician al cunoașterii.

202 Straiele de sirian seamănă cu costumul tradițional al druzilor care aveau să se închine lui Hakem ca la un Dumnezeu.

203 Îngerii morții care au însărcinarea să cîntărească faptele bune și rele ale celui decedat, în urma unui interogatoriu amănunțit, hotărînd apoi locul pe care urmează să-l ocupe sufletul lui, fie în rai, fie în iad.

204 Marele vizir Argevan, personaj istoric, destul de veridic prezentat de Nerval, reprezintă, din punct de vedere al mitologiei personale a scriitorului, o figură ambiguă, întrucît apare, mai tîrziu, ca o încarnare a lui Eblis (Satanei), fiind totodată coborîtor din rasa kainiților, cărora Nerval le va atribui în partea a patra a prezentei lucrări, un rol primordial; din neamul kainiților face parte și artistul-arhitect Adoniram. Prin urmare el este dublul infernal și kainit al lui Hakem, distrugător și ucigaș, opus făpturii prometeice a lui Adoniram.

205 Semnul magic de recunoaștere al copiilor Focului (kainiți), și totodată simbol al puterii lor (Vezi *Legenda lui Soliman și a Reginei Dimineții).*

206 Unitate de măsură reprezentînd circa 270—280 litri.

207 Multezimii sînt arendași de biruri; cașefii și mudirii, guvernatori de provincie sau orașe; ulemalele, doctori în drept și teologi, nu dețin funcții publice.

208 Astronomii arabi numeau planeta Marte Caher; întemeietorul orașului Cairo, generalul Giavhar din armata lui Moez Ledimillah, primul calif fatimit, vrînd să-l închine atît planetei cît și, poate, zeului războiului, Marte, îl numise Al Caherah.

209 Jandarmi turci.

210 *Dev, div* sau *darvand,* nume dat în mitologia persană, în mazdeism, geniilor răului, subordonați lui Ahriman, în luptă continuă împotriva geniilor binelui subordonați lui Ormuz.

211 Planeta Saturn.

212 Gygès, rege al Lidiei (687—652 î.e.n.), favorit și succesor al regelui Candaule, avea, spune legenda, un inel magic, care-l făcea nevăzut.

213 23 februarie 1021.

214 Povestea proorocului Iona se află amintită și în *Coran,* Surata XXXVII.

215 Subiect des tratat de pictorii Renașterii. Nerval poate să se fi gîndit la fresca lui Raphael de la Farnesina (1514), sau la

cea a lui Annibale Carraccio de la palatul Farnese din Roma (1595).

216 Musulmani șiiți, care-i recunosc drept moștenitori legitimi ai Califatului pe descendenții lui Ali, soțul Fatimei.

217 Se știe că asemenea obiceiuri au fost de curînd atribuite în Franța sectei *Béguins*-ilor, dar este probabil că sectarii din Orient sînt singurii care au dus frenezia religioasă atît de departe (N.A.).

218 În *Burghezul gentilom*, IV.

219 Primul în 1799, ordonat de Bonaparte, al doilea, în 1832, de Ibrahim-Pașa, al treilea în 1840, de amiralul Napier, comandantul flotelor aliate ale Angliei, Austriei și Turciei.

220 Cartier din Galata, pe malul Bosforului, unde se aflau multe din reședințele diplomaților străini.

221 După spusele orientalistului D'Herbelot, cuvîntul desemnează în special pe cei care-și pierduseră mințile... din dragoste, și a devenit, de asemenea, sub forma puțin alterată de Megnun, numele (propriu) al iubitului desăvîrșit, într-o frumoasă poveste de dragoste: *Povestea iubirii lui Megnun și a Leliei*, scrisă și rescrisă în arabă, persană și turcă.

222 Sfetnicul unui prinț de mai mică însemnătate.

223 Friedrich Creuzer (1771—1858), autorul lucrării *Symbolik und Mythologie der alten Völker* (1810—1812), tradusă și adaptată în Franța (10 volume, 1825—1851).

224 Către Emmanuel de Coulanges, 15 decembrie 1670.

225 Episodul fiind pură născocire, cercetătorii au încercat zadarnic să găsească urmele șeicului druz și ale fiicei acestuia, Salema.

226 Imposibilitatea pentru Nerval de a cunoaște pe pămînt fericirea, de-a se bucura de dragostea unui prieten adevărat și de cea a unei femei ideale, este concretizată în această formulă tipic nervaliană, laitmotiv al întregii sale opere, ce nu corespunde cu realitatea: căci Gautier d'Arc, consulul decedat în timpul călătoriei în Egipt, a fost investit postmortem cu această aură a prieteniei desăvîrșite, iar Salema este o fantasmă a închipuirii, precum Aurelia.

227 Milesigetul, originar de pe malurile Milesului.

228 *Bucolice*, III, 65.

229 *Constantinopol* sau *Constantinopole* este numele dat de obicei la noi ca și în alte țări, vechii capitale a imperiului turcesc sau bizantin, care-l mai purta și pe cel de *Stambul* sau, pentru turci, *Istanbul*, astăzi denumire oficială. Pentru Nerval, *Stambul* are sensul mai restrîns, pe care îl avea la vremea lui, de partea veche a orașului, între marea de Marmara, Cornul de Aur și ziduri. Toate cartierele aflate la nord de Cornul de Aur, și care constituiau în trecut așezări privilegiate genoveze, venețiene sau sate separate, au denumiri speciale: Pera, Galata, etc. Am folosit deci, în traducere, denumirile de *Constantinopole* și *Istanbul* pentru a desemna orașul în totalitatea lui, și cele de *Stambul și Istambul* pentru a denumi cartierul respectiv.

230 Camille Rogier, pictor și vinietist cu care Nerval locuise la Paris în celebra fundătură Doyenné. După ce ilustrase, în 1836, *Povestirile fantastice* ale lui Hoffmann, Rogier plecase din Franța (în 1837), și după trei ani de ședere în Italia, se stabilise la Constantinopole, de unde s-a întors în Franța cu Nerval în 1843.

231 Cafea amestecată cu coniac sau rom.

232 Contele Claude-Alexandre de Bonneval (1675—1747), nobil insubordinat, a servit în armata lui Ludovic al XIV-lea și în cea a împăratului Austriei, fiind adesea implicat în scandaluri și condamnat pentru indisciplină la diferite pedepse; a ajuns în Turcia unde a ocupat sub domnia lui Mahmud, după ce s-a lepădat de legea creștină, posturi militare de încredere și a reorganizat armata turcească.

233 Bal public, organizat la Paris, pe aleea Văduvelor (azi avenue Montaigne) lîngă Champs-Elysées, de un profesor de dans cunoscut sub numele de moș Mabille.

234 Operă-balet de Scribe și Meyerbeer (1831) în care figurează un balet de călugărițe înviate efemer din mormintele lor.

235 Citat inexact dintr-un poem de Goethe tradus de Nerval în 1830 sub titlul *Le Voyageur*.

236 Prințul Charles-Joseph de Ligne (1735—1814), cunoscut în lumea literelor franceze prin volumul *Lettres et Pensées du Prince de Ligne*, publicat de doamna de Staël în 1809, apare și în *La Pandora II*, în cadrul unui vis în care Nerval se în-

chipuie sub trăsăturile lui, dialogînd cu împărăteasa Caterina II.

237 Textul pe care-l citează Nerval : *Dans le sérail d'un khan, sur des coussins brodés, / Dans un kiosque d'or de grilles entouré...*, este diferit de cel amintit de Prințul de Ligne în volumul *Lettres...* citat (v. nota 236) : *Sur le sopha d'un khan, sur des coussins bourrés / Dans un kiosque d'or de grilles entouré.*

238 Mai-marele eunucilor.

239 Grădină din Londra, loc de petrecere celebru din secolele XVII—XIX.

240 Reminiscență literară greșită, aluzie la „fabula" lui La Fontaine *Daphnis et Alcimadure* (XII, 24, uneori trecută printre poeziile diverse), dar cu necorespondență de detalii.

241 Fard negru pentru pleoape.

242 *Guebrii* și *parșii* respectă cultul lui Zoroastru, nefiind musulmani ; *koraiții* sînt membrii tribului, originar din Mecca, din care făcea parte Mahomed : sînt însărcinați cu păzirea Kaabei ; *wahabii* (de la numele șeicului Abd-el-Wahab), originari din Arabia centrală, se închină lui Allah, dar nu-l recunosc pe Mahomed.

243 Coloana lui Constantin ridicată în anul 330, ca simbol al păcii religioase instaurate în urma edictului de la Milano și ca sinteză a diferitelor culte, răsturnată în 1105 de o furtună, a avut de suferit și de pe urma incendiului din 1779.

244 Contopindu-le numele, Nerval pare a nu face deosebirea între cîntăreața Josephine Ronzi Debeguis (1800—1853) și tenorul Nicolas Tacchinardi (1776—1853), menționați amîndoi de Stendhal atît în *Viața lui Haydn* cît și în *Roma, Neapole și Florența* sau în *Viața lui Rossini.*

245 Domnișoara George (1787—1867), celebră actriță din epoca romantismului, care a interpretat, între altele, rolurile principale din dramele *Lucrèce Borgia* și *Marie Tudor* de Victor Hugo.

246 De Goethe.

247 Giuseppe Donizetti (mort la Constantinopole, în 1856), fratele celebrului compozitor, devenit în 1828 instructorul general al muzicii imperiale din Constantinopole.

248 Operă de Pacini, reprezentată la Florența în 1844.

249 Salutului *Salam aleikum* („Te salut") i se răspunde *aleikum salam* („La rîndul meu, te salut").

250 Lichior parfumat cu petale de trandafiri.

251 La romani, farse populare satirice, originare din orașul osc Atella (Campania), devenite după moartea lui Terențiu un gen literar foarte apreciat, detronînd chiar comedia clasică.

252 Referință greșită ; anecdota citată de Nerval se găsește într-un volum de *Povestiri normande*, publicat în 1842 de un anume Jean de Falaise, și nicidecum în povestea lui Jean de Calais.

253 Alexandre Decamps (1803—1860), pictor romantic orientalist.

254 De fapt, la 21 iulie, adică tocmai de Sfîntul Ilie.

255 Legenda este povestită în *Coran (Surata XVII, a peșterii)*. Șapte tineri din Efes fuseseră zidiți de vii împreună cu cîinele lor într-o peșteră în timpul persecuțiilor lui Decius ; au adormit cu toții și s-au trezit, nevătămați, după 150 de ani. În timpul contactului său prelungit cu oamenii, cîinele s-ar fi purificat și i s-a acordat un loc în cer alături de asina lui Valaam și de asinul care l-a purtat pe Isus Christos.

256 Abd-al-Kadir Guilâni (1077—1166), preamărit drept sfînt al Islamului.

257 În *Logodnica din Abydos*, II, XXVIII.

258 Personaj mitic conceput de Nerval în conformitate cu mitologia lui proprie și în afara tradiției biblice. Într-adevăr, în *Călătorie*, Adoniram devine un artist-arhitect prometean, un „copil al focului" de obîrșie kainită, ce se opune rasei degenerate a lui Habel (Abel) întruchipată de regele Soliman (Solomon), luat în derîdere de scriitor.

259 *Regi III*, 5, 13—15.

260 Originea lui Adoniram, menționat în *Regi III*, 5, 14 drept „căpetenia mai mare peste" („oamenii de corvoadă"), și în *Regi III*, 7, 13—51 (sub numele de Hiram din Tir), este precis stabilită. „Misterul" de care vorbește Nerval precum și „neliniștea" sufletului său sînt atribute romantice.

261 Personaj inventat de Nerval.

262 Parafrază după cel de-al doilea verset din *Eccleziast*.

263 Parafrază a unui vers celebru din poemul *Rolla* de Alfred

de Musset, contemporan și prieten cu Nerval : *Je suis venu trop tard dans un monde trop vieux.*

264 Teoriile despre artă expuse de Nerval în acest paragraf sînt, bineînțeles, tributare esteticii romantice a lui Delacroix, dar cu o notă de modernism ce uimește cititorul veacului nostru, familiarizat cu valorificarea patrimoniului artelor primitive și naive.

265 *Deuteronomul*, 4, 15—18.

266 În prima parte din *Șah-Namet* sau *Cronica șahilor* a poetului persan Firdousi, consacrată istoriei marilor regi mitici.

267 Aici, locuitori din Saba.

268 Vechiul nume al Bethleemului.

269 *Saba* sau *sabbat* — dimineață (N.A.). Prin această notă Nerval vrea, probabil, să întărească ideea de preamărire a reginei din Saba — sau regină a Dimineții.

270 *Cîntarea cîntărilor* 7, 6.

271 Pentru legăturile de prietenie dintre Hiram, regele Tirului, și Solomon, vezi *Regi III*, 5.

272 *Cîntarea cîntărilor.*

273 Vezi *Regi III*, 2 și 4 ; personajele biblice, fii ai țărînei cu numele uneori deformate sînt supuse — marele preot Țadoc și Banaia, mai ales — unei demistificări burlești, pentru a scoate mai în evidență calitățile lui Adoniram, fiu al Focului.

274 *Regi III*, 10, 3 : „Și i-a dezlegat Solomon toate vorbele ei, și n-a fost vorbă adîncă pe care să n-o cunoască regele și să nu i-o dezlege." Nu se pomenește nimic în Biblie despre înșelăciunea lui Țadoc, născocită de Nerval în același scop demistificator semnalat la nota 273.

275 Balkis încarnează „veșnicul feminin", arhetipul ideal visat de Nerval, femeie totodată Mamă și Iubită, fiică a Focului. Fiind predestinată lui Adoniram, și el fiu al Focului, nu trebuie să se lase amăgită de înțeleptul rege Soliman.

276 În paginile ce urmează Nerval citează, parafrazează sau parodiază versete din *Ecclesiast*, *Pilde* și *Cîntarea cîntărilor.*

277 Pasărea năzdrăvană Hud-Hud apare în *Coran*, *Surata XXVII*, unde ascultă însă de Solomon. O regăsim în *Aurelia* și în *Memorabilile*, în transpuneri romanești ce țin de mitologia nervaliană.

278 Vezi *Regi III*, 3, 1 şi 9, 24.

279 *Cîntarea cîntărilor*, 4, 1—5 şi 7, 3—5.

280 Concepţie estetică înrudită cu cea romantică.

281 Descrierea templului se inspiră din *Regi III*, 6 şi *Paralipomena* I, 28—29.

282 Conform tradiţiei, Sarahil nu este doica, ci însăşi mama reginei din Saba.

283 Schimbul dintre însemnele simbolice tau şi triunghi, semn al legăturii lor predestinate, leagă soarta lui Balkis de cea a lui Adoniram, prefigurînd sau înlocuind ceremonia nupţială.

284 Conform tradiţiei, cunoscută de Nerval, bazinul de la Mareb s-a sfărîmat din porunca Domnului, drept pedeapsă pentru lipsa de credinţă a locuitorilor regatului. Nerval transpune tradiţia opunînd, odată mai mult, spiritul timorat, obedient, al seminţiei lui Habel, celui neînduplecat, demiurgic, al rasei lui Kain.

285 Conform tradiţiei coranice: v. *Surata XXVII*, 44.

286 Conform tradiţiei arabe, din unirea lui Solomon cu regina din Saba s-ar fi născut un fiu, pe nume Menilek.

287 Vezi *Regi III*, 7, 3, 23—26.

288 Nerval uneşte într-un singur personaj mitic pe Enoh, fiu al lui Kain şi pe Enoh, fiu al lui Iared *(Facerea*, 5, 18), numit uneori Edris, şi confundat adesea cu zeul Hermes al Egiptenilor, potrivnic primului.

289 Insula Serendib este insula Ceylon, unde, conform tradiţiei, se află mormîntul lui Adam.

290 Duhuri primordiale, numite de egipteni *zei ammoneeni*. Conform tradiţiilor persane, Adonai sau Iehova era un Eloim, iar Kain, fiul Evei şi al lui Eblis (Satana).

291 Conform tradiţiei musulmane (dar nu coranice).

292 Spadă scurtă atîrnată peste umăr.

293 Liră triunghiulară, harfă.

294 Vergiliu, *Eneida*, VI.

295 Plantă originară din Canada.

296 Descrierea costumului lui Ţadoc este preluată aproape întocmai după *Eşirea*, 28.

297 *Regi III*, 7, 21—22.

298 În Orient, chiar şi în zilele noastre, evreicele măritate sînt obligate să-şi înlocuiască părul, care trebuie să fie tuns pînă la înălţimea urechii, şi ascuns sub bonetă, cu pene (N.A.).

299 Marea Moartă.

300 Actualul rege al Abisiniei coboară încă, zice-se, din regina din Saba. Este totodată rege şi papă : i s-a spus întotdeauna *preotul Ioan*. Supuşii lui se numesc azi *creştinii Sfîntului Ioan* (N.A.).

301 *Regi III*, 11,7.

302 După părerea orientalilor, forţele naturii nu au efect decît în virtutea unui contract general consimţit. Chiar puterea lui Allah nu rezultă decît din acordul tuturor fiinţelor. Se va observa paralelismul între înfrîngerea ambiţioaselor combinaţii ale lui Solomon de către cariu şi legenda din *Edda* cu privire la Balder. Odin şi Freya meniseră la fel toate vieţuitoarele să respecte viaţa copilului lor, Balder. Au uitat însă vîscul care creşte pe stejari, şi această neînsemnată plantă a adus moartea fiului zeilor. Din această cauză vîscul este socotit sacru în religia druizilor, posterioară celei a scandinavilor (N.A.).

303 Vezi *Coran, Surata XXXIV*.

304 Nerval foloseşte greşit termenul de *fatihat* (care desemnează primul capitol al Coranului şi are sensul de *introducere, deschidere)* în loc de cel de *surata* (capitol).

305 Povestirea filozofică : *Le Café de Surate*, publicată în 1799, în care cîteva persoane de naţionalităţi şi religii diferite adunate într-o cafenea îşi laudă pe rînd propria credinţă, pînă ce una din ele constată că toate sînt la fel de bune, preaslăvind în fond, sub forme diferite, aceeaşi divinitate.

306 Nerval confundă aci *Micul Bairam* (sau sărbătoare a dulciurilor) cu *Marele Bairam*, ultima zi a anului musulman, care se sărbătoreşte cu 70 de zile mai tîrziu.

307 Strada cofetarilor din Paris.

308 Refren din *Balada Doamnelor de altădată* („Balade des Dames du temps jadis") de François Villon.

309 Cîntate de V. Hugo într-un poem omonim din culegerea *Les Orientales* (1829).

310 Lady Montague (1689—1762), publicase un „memorial" epistolar de călătorie : *Letters during her Travels in Europa, Asia and Africa* (1763), tradus apoi în franceză.

311 De fapt, luna *Şaban* precedă Ramazanul şi Nerval ar fi trebuit să menţioneze luna *Şewal.*

312 Prin această anecdotă voltairiană, Nerval, punînd capăt călătoriei sale totodată reale şi imaginare, îşi afirmă dominanta spirituală, statuînd izbînda vieţii asupra visului.

TABLA DE MATERII

Prefață . . 5

INTRODUCERE : SPRE ORIENT . 13

I Drumul pînă la Geneva 14
II Ataşatul de ambasadă 19
III Priveliști elveţiene 23
IV Lacul Constanţa 28
V O zi la München 34
VI Dragoste la Viena 41
VII Jurnalul (urmare) 47
VIII Jurnalul (urmare) 51
IX Jurnalul (urmare) 58
X Jurnalul (urmare) 66
XI Adriatica 70
XII Arhipelagul 72
XIII Liturghia Venerei 74
XIV Visul lui Polyfil 76
XV San Nicolo 79
XVI Aplunori 82
XVII Paleocastro 84
XVIII Cele trei Venere 86
XIX Cicladele 88
XX Sfîntul Gheorghe 91
XXI Morile din Syra 95

FEMEILE DIN CAIRO . . 99

I *Căsătoriile copte* . . 100

I Masca şi vălul 100
II O nuntă la lumina faclelor . . 104

III Dragomanul Abdallah 110
IV Neajunsurile celibatului 115
V Pe muski 119
VI O aventură la Besestain . . . 123
VII O casă periculoasă 128
VIII Vekilul 131
IX Grădina Rosetta 136

II *Sclavii* . . . 141

I Un răsărit de soare . . . 141
II Domnul Jean 144
III Kovalii 147
IV Hanîma 149
V Vizita la consulul Franței . . 152
VI Dervișii 157
VII Neplăceri casnice 160
VIII Okelul jellabilor 162
IX Teatrul din Cairo 167
X Prăvălia bărbierului 169
XI Caravana de la Mecca 171
XII Abd-el-Kerim 177
XIII Javaneza 179

III *Haremul* . . 184

I Trecutul și viitorul 184
II Viața intimă în timpul hamsinului 187
III Griji casnice 190
IV Primele lecții de arabă . . 194
V Amabila interpretă . . . 196
VI Insula Roddah 199
VII Haremul viceregelui . . 208
VIII Tainele haremului . . . 211
IX Lecția de franceză . . . 214
X Șubrah 216
XI Afriții 219

IV *Piramidele* . . 223

I Ascensiunea . . 223
II Platforma . . 226

III Încercările . . 231
IV Plecare . . 236

V *Canjea* 238

I Pregătiri pentru navigație 238
II O sărbătoare în familie 241
III Mutahirul 244
IV Sirafeul 247
V Pădurea de piatră . . 249
VI Un prînz în carantină . 255

VI *Santa Barbara* . . 260

I Un tovarăș 260
II Lacul Menzaleh 263
III Bombarda 266
IV Andare sul mare . . . 269
V Idila 272
VI Jurnal de bord 275
VII Catastrofa 278
VIII Amenințarea 282
IX Coastele Palestinei . . 285
X Carantina 288

VII *Muntele* 293

I Părintele Planchet . . . 293
II Kieful 298
III Meniu fix 301
IV Palatul Pașei 305
V Bazarurile — Portul . . 309
VI Mormîntul Santonului . . 313

DRUZI ȘI MARONIȚI . . 319

I *Un prinț al Libanului* . . 320

I Muntele 320
II Un sat mixt 325
III Castelul 329

IV O vînătoare . . . 333
V Kesruanul . . 336
VI O luptă . . 339

II *Deţinutul* . . 345

I Dimineaţa şi seara 345
II O vizită la şcoala franceză . . 349
III Akkalul 352
IV Şeicul druz 359

III *Povestea califului Hakem* . 367

I Kiful 367
II Foametea 374
III Doamna ţării 377
IV Moristanul 383
V Arderea oraşului Cairo . . . 388
VI Cei doi califi 394
VII Plecarea 402

IV *Akkalii—Anti—Libanul* . .

I Pachebotul 404
II Popa şi soţia lui 408
III Un prînz la Accra 414
IV Aventurile unui marsiliez . . . 419
V Cina la paşa 424
VI Corespondenţă (fragmente) . . . 427

V *Epilog* . . 438

I . . . 438
II . . . 439
III . . . 441

NOPŢILE RAMAZANULUI . . 443

I *Stambul şi Pera* . . 444

I Balîk-bazar 444
II Sultanul 447

III	Marele cîmp al morților	451
IV	San Dimitri	456
V	O aventură din vechiul serai	462
VI	Un sat grecesc	466
VII	Patru portrete	469
II	*Teatre și sărbători*	475
I	Yildiz-khan	475
II	Vizita la Pera	478
III	Karagöz	481
IV	Băutorii de apă	493
V	Pașa din Scutari	499
VI	Dervișii	502
III	*Povestitorii*	508
	O legendă într-o cafenea	508
	Povestea despre Regina Dimineții și Soliman domnul duhurilor	510
I	Adoniram	510
II	Balkis	515
III	Templul	526
IV	Mello	538
V	Marea de aramă	548
VI	Vedenia	553
VII	Lumea subterană	559
VIII	Fîntîna Siloe	569
IX	Cele trei calfe	580
X	Întrevederea	587
XI	Cina regelui	592
XII	Makbenah	600
	Sfîrșitul poveștii lui Soliman și a Reginei Dimineții	610
IV	*Bairamul*	612
I	Apele-dulci din Asia	612
II	În ajunul marelui bairam	618
III	Sărbătorile de la Serai	622
IV	Atmeidanul	625
	Note	631

Lector : OLGA ZAICIK
Tehnoredactor : ELENA BABY

Tiraj 19 130. Bun de tipar : 22.07.1977.
Coli tipar 41,5.

Comanda nr. 70 145
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
București — Piața Scînteii nr. 1,
Republica Socialistă România

Gérard de Nerval

Călătorie în Orient

univers